

עקידת יצחק

לרבי יצחק עראמה

ספר דברים

על פי מהדורת לבוב תרכ"ח – 1868

עריכה, עיצוב וכותרות: יהודה איזנברג

אתר דעת תשע"ז

מדור תנ"ך באתר דעת:

http://www.daat.ac.il/daat/olam_hatanah/index.asp

מהדורת ניסוי

התוכן

עקידת יצחק דברים שער פז (פרשת דברים) 8.....

- 8 אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל וגו'
- 8 [מציאות השלום וקיומו]
- 13 [חז"ל על בכיו של הקב"ה - שאלות]
- 14 והנה כדי לבא אל כוונת בעלי זה המאמר יש לדקדק בו קצת דקדוקים
- 14 [תשובות]
- 20 [שמעו שמים והאזיני ארץ כי ה' דיבר, בניס גידלתי]
- 22 אלה הדברים אשר דבר משה וגו'
- 23 ואחר הקדמה קטנה זו התחיל לדבר בפירוש

עקידת יצחק דברים שער פח (פרשת ואתחנן) 28.....

- 28 ואשלח מלאכים וגו'
- 29 [כרם נבות]
- 30 [דרכי בקשה מאת ה']
- 31 [פורענויות]
- 31 [דברי נחמה במגילת איכה]
- 32 [נחמות בדברי ישעיהו]
- 34 [סיכום]
- 34 [שאלות בפרשת ואתחנן]
- 36 [תשובות]
- 39 [סיכום ביניים: ביאור 'ראה למדתי אתכם חוקים']
- 41 [חזרה לתשובות לשאלות]
- 44 [הדיבוק האלוהי עם ישראל, כזיווג איש ואשה בקידושין]

עקידת יצחק דברים שער פט (פרשת ואתחנן) 49.....

- 49 וזאת התורה אשר שם משה
- 50 [שני שורשים הכרחיים לקבלת עול מלכות שמים]
- 51 [[שני השורשים בדברי יהושע לעם]
- 53 [על עשרת הדברות נאמר 'פנים בפנים דבר ה' עמכם']
- 54 [סגנון שתי הדברות הראשונות]
- 54 [שלוש קבוצות במצוות]
- 54 [שתי הדברות הראשונות]
- 56 [הספקות הנופלים על הכתובים]
- 57 [תשובה לספקות]

עקידת יצחק דברים שער צ (פרשת ואתחנן) 62.....

- 62 שמע ישראל ה' אלוהינו וגו'
- 62 [כח הזיכרון וחיזוקו]
- 64 [הזיכרון מחזק את הביטחון]
- 65 [קריאת שמע – לחיזוק זכרון המצוות]
- 66 [הספקות בפרשה]
- 67 [פתרון הספקות]

- 70[אחדות לעומת הנחת שתי רשויות]
71[המצוות הרמוזות בפרשת שמע].
74[בפרשת שמע רמזים לאהבה זוגית עם ה' ועם האשה]

80 עקידת יצחק דברים שער צא (פרשת עקב)

- 80 כל המצווה אשר אנכי מצוך היום וגו'
86 [שאלות על הפרשה]
87 [תשובות לשאלות]
87 אמנם פתרון כל הספקות האלה ותיקון בלבולן יהיה כפי מה שאומר:

93 עקידת יצחק דברים שער צב (פרשת עקב)

- 93 ועתה ישראל מה ה' אלוהיך שואל מעמך וגו'
93 [המאבק בין שאול לדוד]
97 [מה משמעות הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים?]
101 [היראה נמשכת אל היותו יתעלה בורא עולם בחפץ ורצון]
101 [אם אין מחילה, העונש חובה, ואין תשובה ויראה]
102 [סוג שלישי של יראה – הרגש וידיעה]
103 [היראה הזאת אינה גוררת אונס במעשה, אלא בחירה]
104 [יראה כזו משמחת את בעליה]
105 [ביאור הפרשה]
105 [ועתה ישראל מה ה' שואל מעמך]
107 [מדרגה ראשונה: יראה]
107 [מדרגש שניה: קבלת מצוות; שלישית - אהבה]
107 [ה' שולט בעולם, בניגוד לדעת הפילוסופים]
110 [מדוע לא הזכיר קורח בתיאורי הנסים?]
112 [הקבלה בין דברי משה לבקשת אסתר]

115 עקידת יצחק דברים שער צג (פרשת ראה)

- 115 [מעשה מושלם הוא שיש בו יכולת, רצון וידיעה]
118 [פירוש דברי שלמה שמע בני מוסר אביר]
119 [סיבות כשלונה של חוה]
122 [מסקנה בדבר טבע הבחירה החופשית]
123 [הבחירה הושלמה במתן התורה והדרכתה]
124 [הקב"ה מוליך את העם לבחור]
125 [עבודה זרה]
127 [העבודה במשכן שלה]
128 [איסור דם]
129 [נביא שקר]
130 [עיר נדחת, מסית ומדיח]

135 עקידת יצחק דברים שער צד (פרשת ראה)

- 135 עשר תעשר את תבואת זרעך וגו'
135 [אהבת ה' אל אוהביו קודמת לצדקתם]
136 אבל שזכותם נמשך מהאהבה היא הקודמת הנה זהו שקר גמור מכמה צדדים:
137 [שלושה הם סוגי הטובות: גופני, נפשי ושכלי-אלוהי]
141 [ספקות בפרשה]
141 [פירוש הפרשה]
141 עשר תעשר
142 [תשובות לשאלות ודיון בפרשה]

143[משמעות מצוות שמיטה ותועלתה]
 144[השלמויות הנקנות ממצוות הנתינה בשמיטה]
 145[דין עבד עברי]
 147[תועלות שלוש הרגלים]

149 עקידת יצחק דברים שער צה (פרשת שופטים)

149 ואמרת אשימה עלי מלך וגו': כי ימצא חלל וגו':
 149[מבנה כוחות הגוף]
 150[הריסת התפקידים]
 152[פרשת המלך]
 155[תשובה לשאלות על פרשת המלך]
159 [השאלות בפרשת שופטים]
 159 וטרם כל אעורר הספקות הנופלות באלו העניינים.
 160 שופטים ושוטרים תתן לך וגו'.
 160 לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תיקח שוחד.
 163[מינוי מלך]
 165[עגלה ערופה]

168 עקידת יצחק דברים שער צו (פרשת שופטים)

168 נביא אקים להם. וכי תאמר בלבבך איכה נדע וגו':
168 [כיצד ניתן להבחין בין נביא אמת לנביא שקר?]
 168[הסבר רש"י ורמב"ן]
 169[הסבר רמב"ם]
 170[הסבר רלב"ג]
 171[קרקשקש: שאלות על רמב"ם והסבר חדש]
 172[הסבר ר"י עראמה]
 174[סימן להכיר נביא שקרן הבא לבטל נביא אמת]
 176[בין ירמיהו לחנניה בן עזור]
 178[סיכום]
178 [הספקות בפרשה]
179 [ביאור הפרשה]
 182[כאשר זמם ולא כאשר עשה]

184 עקידת יצחק דברים שער צז (פרשת כי תצא)

184 וראית סוס ורכב וגו' כי תקרב אל עיר וגו':
 185[שני ממדים במלחמות: הגופני, והנסתר, הרוחני]
 186[שלושה נושאים שהלוחמים צריכים לתת אל לבם]
188 [הספקות בפרשה]
189 [יישוב הספקות]
 189[מלחמת גדעון]
 190[הכרזות ביציאה למלחמה]
 190[שלוש ההכרזות – שלושה סוגי השגחה]
 193[דברי העידוד: אתם קרבים אל המלחמה]
 194[חיי האדם כנמשל להכרזות במלחמה]
 195[מחזור השנה כמסלול תשובה אישי]
196 [הערות לפרשת מלחמה]
 199[מצור על עיר כמודל של מלחמת האדם ביצרו]
 200[הגבורה; פרשת יפת תואר]
 203[התנהלות עם יפת תואר, כדגם של מלחמה פנימית]

- 204[שבעה שלבים ביפת תואר מקבלים לשבעה שלבים במלחת היצר].
- 209 [סדר המצוות בהמשך הפרשה]
- 210[הספקות בפרשה].
- 211 [ביאור הפרשה ופתרון הספקות]
- 214 כי תבנה בית חדש ועשית מעקה וגו'
- 214 [דיני עריות: מוציא שם רע, אונס ומפתה].
- 217 [עמוני ומואבי].
- 219 [קדושת המחנה ודינים הנובעים ממלחמה].
- 222 [מומר נחשב ישראל לעניין גט לאשתו].
- 223 [שאר מצוות הפרשה]
- 224 [הלנת שכר]
- 224 [מלקות, מריבות].
- 227 עקידת יצחק דברים שער צח (פרשת כי תבא)
- 227 פרשת הברית כולה, והיה כי תבא אל הארץ וגו':
- 227 [שעבוד לנח עליון הוא חירות אמיתי].
- 228 [ארבעה קשיים נפשיים לקבל שעבוד].
- 232 [הקב"ה מניח תפילין ומה שכתוב בהן].
- 233 [השוואת תפילין של מטה לתפילין של מעלה].
- 234 [סיכום].
- 235 [פירוש למשל המטרונה שהביאה שני עריסין].
- 237 [הספקות הנופלות בפרשות].
- 237 [ביאור הפרשה]
- 243 [הקמת האבנים, כתיבת ספר התורה והכרזות הלויים]
- 243 [השאלות בפרשה]
- 244 [ביאור הפרשה ותשובה לשאלות]
- 244 [בניית מזבח – דברים כז].
- 244 [הברכות והקלות – דברים כז].
- 245 [מבנה הברכות והקלות].
- 251 [שאלות על קלות משה].
- 251 [ועם זה נבוא לביאורה].
- 255 [התגשמות דברי משה בדור גירוש ספרד]
- 260 עקידת יצחק דברים שער צט (פרשת נצבים)
- 260 ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית וגו':
- 261 [איך יתכן שהדורות לעתיד הושבעו לקיים התורה?].
- 263 [משל המסביר את תוקף השבועה לעבוד את ה'].
- 265 [השבועה באגדה].
- 267 [הסבר 'עבור אלה והפר ברית'].
- 269 [פרשת אתם ניצבים: א. תוכחה לרבים].
- 270 [ב. תוכחה ליחידים].
- 275 עקידת יצחק דברים שער ק (פרשת נצבים)
- 275 והיה כי יבאו עליך וגו' ושבת עד ה' אלוהיך ושמעת בקולו.
- 278 [דרכי התשובה שהכין הבורא].
- 280 [בעלי תשובה].

283	[במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים...]
285	[הסבר ר"י עראמה למעמדם של בעלי תשובה]
287	[שלשה גבולות בהתנהלות האדם]
288	[הגבול הראשון: אתם ניצבים היום כולכם לפני ה']
289	[הגבול השני – פן יש בכם שורש פורה רש ולענה]
289	[הגבול השלישי – תשובה כוללת]
291	[יעזבו רשע דרכו וישבו אל ה']
292	[ואתה תשוב ושמעת – התחזקות בתשובה]
293	[לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה]

295 עקידת יצחק דברים שער קא (פרשת נצבים)

295	ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו':
295	[בין חיים אמיתיים לחיים מדומים]
298	[הגדתי לכם היום כי אבוד תאבדון]
298	[הבחירה היא בחירת הדרך, הרצון הוא קביעת התכלית]
300	[סיפוק הצרכים לצורך החיים]
303	[משל]
307	[פתרון הסיפור ושברו]
313	[חמשה תנאים לשמירת אוצרות]
315	[סיום – משמעותה של התשובה וחשיבותה]

317 עקידת יצחק דברים שער קב (פרשת וילך)

317	מקץ שבע שנים במועד וגו':
317	[ארבעה גורמים המונעים שלמות האדם]
318	[למנצח משכיל לבני קרח – תהלים מ"ב]
321	[שפטני אלהים וריבה ריבי – תהלים מג]
323	[שמחתי באומרים לי - תהלים קכב]
328	[מדוע מצוות הקהל בסוכות של שנת שמיטה]
329	[בגלל חשיבות מצוות הקהל הקפיד על פרטיה]
330	[דיון בפירוש רמב"ן]
330	[מצוות הקהל ומעלתה]

332 עקידת יצחק דברים שער קג (פרשת וילך-האזינו)

332	ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימך וגו':
332	[כיצד יתכן שכל פעולות ה' מזמן האבות ועד שלמה לא נתקיימו?]
333	[רלב"ג על שאלת הבחירה והידיעה]
333	[ר"י עראמה על בחירה וידיעה]
334	[בחירת ישראל היא הוויה חדשה]
335	[העבודות אליהם התפתו בני ישראל]
337	[פולחנות של אחאב ואחזיה]
337	[שאלות על סיפור אחאב]
338	[תשובות]
341	[ישראל חוסים תחת כנפי השכינה בהגיעם להכרה גמורה]
341	[תשובה מסכמת לשאלת ידיעה ובחירה]
343	[רעיון הבחירה הוא מרכזי, ולכן בו חתימת התורה]
344	[חופש הבחירה וקיום הידיעה האלוהית]
345	[הנחה ראשונה היא שלמות הידיעה, והחופש הוא תוצאה ממנה]
347	[פירוש השירה]

עקידת יצחק דברים שער קד (פרשת וזאת הברכה) 363

פרשת וזאת הברכה 363

עקידת יצחק דברים שער קה (פרשת וזאת הברכה) 382

[מות משה] 382

- 383 [המוות – פרידת החומר מהרוח]
 384 [לכלל בני אדם יש קשר חזק לחומר, שהוא שלילי ומחובר לרוע]
 384 [יש אנשי מופת שיש להם קשר חלש לצד החומרי]
 385 [יש מופלאים שאין להם קשר לחומרי]
 385 [הסבר דברי הספרי על מותו של משה]
 386 [ה' עסק בקבורתו של משה]

[ביאור הפרשה] 388

- 389 [ההתגלות למשה בהר נבו]
 390 [ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו וגו' ויבכו בני ישראל וגו']
 391 [הר העברים – י"ב פסיעות היה, וכולן קפצן משה בפסיעה אחת]
 391 [אבלו של יהושע]
 392 [יום סיום התורה נקבע ליום זיכרון לפטירת משה]
 393 [הנסים שעשה משה, ייחודו ונצחיות התורה]
 396 [אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' מגן עזרך וגו']

עקידת יצחק - נעילת שערים 397

[מהי התכלית: העונג, הטוב או ההווייה?] 397

- 399 [סיכום: המעשה ותכליתו סמוכים זה לזה כיחידה אחת]
 400 [חשבון הנפש בסוף החיים]
 401 [התכלית, והדרך לתכלית]
 402 [חסידות – הפרזה בדרך]
 404 [העונג המושלם – בהגיע לשלמות המעשה]
 406 [דרגות בשלמות המעשה]
 407 [ישראל מבקשים ממשה לדעת מהי הטובה העתידה להם]
 413 [חתימה]

עקידת יצחק דברים שער פז (פרשת דברים)

ידבר בהתקשרות הנמצאים כולם וקיומם באור פני מלך שהשלום שלו,
ויבאר איך יתואר לו ית' שמחה, עצב ובכיה.

אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל וגו'

במדרש (איכה א)

אמר רבי לוי שלשה אמרו בלשון איכה. משה ישעיהו ירמיהו. משל מה הדבר
דומה, למטרונה שהיו לה שלושה שושבינין. אחד ראה אותה בשלותה. ואחד
ראה אותה בפחזותה. ואחד ראה אותה בניוולה.
כך משה ראה אותם בשלותן, אמר איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם.
ישעיהו ראה אותן בפחזותן, אמר איכה הייתה לזונה וגו' (ישעיה א').
ירמיהו ראה אותה בניוולה, אמר איכה ישבה בדד (איכה א').

[מציאות השלום וקיומו]

הלא בהסכים הדעת האלוהית להמציא מצואי עולמו, הנה מאז גזרה חכמתו על מציאות
השלום וקיומו.

אמנם אימות זה המשפט יעידוהו-יגידוהו כל ברואי עולם מקטנם ועד גדולם. וזה שעדות
השפלים כולם הנה הוא מפורסם, אחר שאין מהות מציאותם זולתי חיבור עניינים רבים
בעצם אחד. כי אף החומר הראשון המשותף הנברא ראשונה ימצאהו השכל בחיבור
עניינים, והוא ההעדר מצד והמציאות מצד, עד שגדרוהו בשהוא אמצעי בין ההעדר
והפועל, ישיגוהו הכוח לקבל הצורות בזו אחר זו. וכבר תארו כן הנבואה במאמר נותן
ליעף כוח וגו' (ישעיה מ'), כמו שנתבאר בתחילת השער הג'.

וכ"ש מציאות היסוד הפשוט שחוברו בו שני עצמים, והוא החומר והצורה. ואין צ"ל כל מה
שהורכב מהם, מהמחצב והצומח והחי. כי הוא מבואר שחיבורי העניינים האלה ועמידתן
יחד בהסכמת שלום, ועל הערך והיחס הנאותים להם, הוא הוא עיקר מציאותם או
הווייתם, עד שכבר גזרו קצת שההווייה וההפסד אינם רק קיבוץ העצמים ופירודם. ואם
שלא צדקו במהות העצמים ההם, הנה צדקו בעיקר הגזירה, רצוני בשכל הויה, הוא
חיבור וקיבוץ וההפסד פירוד ופירוק.

וע"כ אמר הכתוב, כה אמר ה' יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע. כי כמו שתיאר יציאת היש מהאין המוחלט אל האור אשר ביצירתו נתן מציאות מה להעדר המתואר בחושך, והוא מציאות ציורו בשכל אנשים. כן תיאר הבריאות השלמות אשר הוציא אל הפועל אחרי כן ממנו, כשעצמו במציאות חומר וצורה, או בחיבור הצורות היסודות כולם, כמו שאמרנו אל עשיית השלום.

לפי שאין מציאותם רק עמידתם על זאת ההתייחדות וההסכמה, ולזה נקרא בפיהם ז"ל מלך שהשלום שלו, רצוני שהוא משפיע על בראיו זאת ההתייחדות וההסכמה אשר הם חיים עליה, אשר אינה רק חזרת הריבוי אשר בהם אל דוגמת הייחוד אשר לו יתעלה, כי הוא ממש עניין כבוד מלכותו, שהוא חזרת כל הדברים אל אחדות פשוט. וכאומרו והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (זכריה י"ד). כי המלכות והאחדות עניין אחד להם, ולזה עולה קבלת הייחוד שבשמע ישראל לעניין המלכות, והוא מבואר.

והוא טעם מלך שהשלום שלו כמו שאמרנו. ולפי שבעשיית זה השלום נתן מציאות אל הפירוק והפירוד הכרוך בעקבם, אשר לא ימלטו ממנו בשום פנים, אמר ג"כ ובורא רע כי הרע הוא ההפסד והפירוד בלי ספק. הנה שעדות כל אלו הנמצאות הוא מפורסם, ומה גם עתה כשנשים לב במין המדבר שהיה סיבה ותכלית לכולם. כי מלבד מה שמציאותו תלויה בהסכמת כל הדברים הטבעיים הנזכרים. עוד נוסף עליהם הסכמת הצורות האלה כולם עם הצורה השכלית שהוא עניין נפלא מאד. על זיווגם יחד חבר החכם שלמה הרבה פרשיות ובפרט פרשת אשת חיל, כמו שביארנו בשער ח' ובשער כ"ב.

עוד הוצרך למציאות הסכמת שלום בין קצתם לקצתם, אשר תכלול המדיניות ביניהם, אשר לצרכו הוצרכו המשפטים והתורות. כמו שכתב הרב **המורה** פ"מ ח"ב. ואנחנו כתבנו בעניין הקשר והיחס הראויה להימצא בכלל העם הזה הנבחר מה שיספיק בשער ע"ד. ושם נתבאר טעם משה אין שלום בעירך וכו'. עיין עליו.

סוף דבר כי זה עדות מבואר בכוונתנו. ואולם בעולם האמצעי גם כן עדותנו נאמנו מאוד כי בכל גוף וגוף מהכדורים היקרים ההם יחוברו כמה עניינים זכרם הרב **המורה** ז"ל פ"י ח"ב, והם חומרו כדוריותו ונפשו ושכלו, כי כל אלה חברו להשלים סיבות תנועתו, מלבד השכל הנבדל שהיה חשקו בו.

והנה הוא מבואר שאין מציאותם זולת התחבר במ אלו העניינים והיותם על יחסם וטוב עניינם. ואלו ישוער הבטל שלום והסכמה זו מאתם, מיד יתבטל מציאותם. וכמ"ש הכתוב שלח ידיו בשלומיו חילל בריתו (זכריה י"ד). ואין צריך לומר שיראה זה הראות נגלה בעניין ריבויים והסכמת אישיהם ושלומם אלו עם אלו, לשמור חוקם ומנהגם במה ששמים בוראם אלו על אלו ואלו תוך אלו כאשר ראתה חכמתו יתעלה. ואלו ישוער שתבטל

הסכמתם זו בצד מן הצדדים, אי אפשר להתקיים. וכמו שאז"ל אמר רבי יוחנן מימיה לא ראתה חמה פגימתה של לבנה. למה כן, מפני דרכי שלום, שנאמר המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו (איוב כ"ה; ר"ה כ"ג ב). ומאמר זה הוא נפלא מאוד אל כוונתנו, כי הנה באמת הבלתי אפשרות והנמנע הקיים שייפול בשתראה החמה פגימתה של לבנה בשום צד הוא עצמו, עניין השלום וההסכמה המחויבת לקיום מציאותם, שאם תראה החמה פגימת הלבנה הנה תבטל החמה מטבעה, וייפסד כוחה אשר הוא להאיר אל עבר פניה, ושלא יראה לפניו דבר סמוך.

ועל זה העניין נמצא ג"כ במדרש דברים רבה פ' ה'
אמר רבי לוי, אין אחד מהמזלות הללו שהם מהלכים ברקיע שרואה מה שלפניו אלא מה שאחריו, כאדם שעולה בסולם ופניו לאחוריו, שיהא כל מזל ומזל אומר אני ראשון. הוי עושה שלום במרומיו. הנה שקראו שלום אל תכלית יושר סדרן ותוכן מצבן, עד שאי אפשר ליפול שום שבוש ובלבול בשום מעשה ממעשיהם:

וכבר ראיתי זה המדרש בסגנון אחר:

(במדבר רבה יב)

א"ר יוחנן, לית מזל חמי מה דיהא קדים ליה, ולית מזל חמי מה דהוא לעיל מיניה. אלא מאי דהא לרע מיניה. כהאי גברא דהוי בסולמא, ואפוי לאחוריו.

והייתי סובר שהייתה הכוונה להגיד ולומר שאין השקפת המזל בסיבוביו במה שישפיע מהטוב והרע, לא למה שראוי לזה אשר לפניו שקבל ממנו לפי מעשיו, ולא מצד הרצון האלוהי אשר עליו, כי משני העניינים האלה תושלם ההשגחה. כי הוא אין לו השקפה בזה כלל, אלא כהדין גברא דסליקו בסולמא ואפוי לאחוריו, שאינו רואה לא לפניו ולא למעלה ממנו אלא מה שלמטה ממנו לבד, והוא המעשה ההוא המסור אליו לבדו מבלי השקפה אל הזולת, והוא פירוש אמתי ונאות.

וקרוב שיאמר שהוא אין לו בחינה שכלית כלל, רק מה שהוא מתנועע תמיד על האופן ההוא בחכמת בוראו, כמו שאחשוב שהוא דעת התורה כאשר כתבנו בתחילת השער השני.

ועל כל פנים יעיד על קיום היושר והסכמת הסדר אשר לא תשתנה עמהם ביניהם לעולם מפאת עצמם, והוא מה שביקשנו מעדותם. ואולם הנמצאים העליונים היושבים ראשונה, אם שהם עצמים רוחניים פשוטים ולא יתרבו בהם עניינים על הדרך שזכרנו, הנה מכל מקום לא ישוללו מהריבוי מצד מהצדדים, עד שיצאו מכלל גזרתנו זאת, שכבר נתבאר ממה שכתבוהו כל בעלי החקירה שלא נמצא פשוט בתכלית הפשיטות אלא הוא ית' לבדו, וכמו שאמרנו משם כבוד מלכותו. כי השכל הנבדל כבר חובר מציאותו משני

עניינים, והם היותו משכיל בסיבתו ובעצמו. וכל מה שירחקו מסיבתם הראשונה ית' שמו נתווספה בהם הרכבת עניינים שכליים, כמו שכתב הרב **המורה** פרק כ"ב חלק ב'. גם הוא מבואר שימצא להם ריבוי מיניי במספרם כמו שכתבנו אצל הכרובים שער מ"ח.

בכל אלו העניינים צריך שימור היחס וההסכמה במערכותם להמצאם על שלמות מציאותם תמיד. וכמו שתקנו השלמים, מתאר עניינים ומעמדם באומרם: **יוצר משרתים ואשר משרתיו כולם עומדים ברום עולם ומשמיעים ביראה יחד וכו' כולם אהובים כולם ברורים וכו' וכולם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה ונותנים רשות זה לזה להקדיש ליוצאם בנחת רוח.**

יראה כי לשלמות מלאכתם העליונה היא צריכים הסכמה ושמירת יחסם ומצבם עם עצמם, ועם אלו באלו תכלית מה שאפשר גם בהשכלתם עניין הקדושה היא ימצא להם ריבוי וחיבור העניינים, כמו הציור וההצדק גם ריבוי הציורים וההצדקים, כמו שזכר [ישעיהו ו] באומר שש כנפיים שש כנפיים לאחד, בשתים יכסה פניו וגו', כמו שכתבנו בפרשת הכהנים שער ס"ו.

והנה להיות זה השלום וההסכמה הכרחיים בחלקי אלו הנמצאים כולם נמצא אל חז"ל שאמרו עליהם ועל הנלווים אליהם במדרש דברים רבה [שופטים] פרשת כי תצור על עיר:

חביב הוא השלום שהקב"ה נתנו לציון שנאמר שאלו שלום ירושלם וגו' יהי שלום בחילך וגו'.

דבר אחר: חביב הוא השלום שנתנו הקב"ה לשמים שנאמר המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו.

דבר אחר: חביב הוא השלום שנתנו הקב"ה לקרובים ולרחוקים שנאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו.

דבר אחר: חביב הוא השלום שנתנו הקב"ה לפינחס שנאמר הנני נותן לו את בריתי שלום.

דבר אחר: חביב הוא השלום שלא נתנו הקדוש ברוך הוא לרשעים שנאמר אין שלום אמר ה' לרשעים.

דבר אחר: חביב הוא השלום שבקש הקב"ה לברך את ישראל ולא מצא כלי מחזיק כשלום שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום.

כי באמרם שהקדוש ברוך הוא נתנו לציון, כווננו לירושלים של מעלה המכוונת תמיד בפיהם ובמשליהם שהיא על ירושלם של מטה. ואמרו שגדול וחביב הוא השלום, שהקדוש ברוך הוא נתנו במציאות עולם המלאכים, כי זולתו אי אפשר להתקיים אם באישיותם ואם בכללם כמו שאמרנו.

והוא מה שביארוהו משני הכתובים שהביאו ראייה מצד מה שיורו שאי אפשר להתקיים מציאות זאת העיר כלילת יופי על שלמות מצבה, כי אם כשישליו אוהביה, והם הנמצאים העליונים היושבים בה. והוא השלום המחויב להימצא באישיהם גם כשיהיה שלום בחילה שלה בארמונותיה, והוא השלום המתווך בין כללם שהם אנשי החיל המנהיגים והמעמידים הארמונות והבית שלו.

ועל העולם האמצעי אמר חביב הוא השלום שנתנו הב"ה לשמים. וראיתם נכונה באומר המשל ופחד עמו וגו' כי בזה הזכיר ענין ריבויים וחילופם בהימצא להם שני עניינים מתחלפים. האחד מצד שכלם. והשני מצד חומרם.

ועל אשר משכלם אמר המשל כי הם מציירים מעלת סיבתם ורוממותו ית', ומורים לו הממשלה הטבעית המחויבת לעילה על העלול.

אמנם מצד חומרם, הם מרגישים בעצמם פחד ורתת מההפסד המעותד לכל הווה מצד חומרם. כי מזה הצד שולח עליהם מאמר כי שמים כעשן נמלחו (ישעי' נ"א) אלביש שמים קדרות וגו' (שם נ') והיוצא. וכבר זכר המשורר שני אלו העניינים בדומה לזה, באומרם שאו שערים ראשיכם וגו' שאו שערים ראשיכם ושאו (תהלים כ"ד), כאשר כתבנו בשער הראשון. ואיך שיהיה על הסכמת שני העניינים וחיבורם יחד בכל גרם וגרם מהם אמר עושה שלום במרומיו.

אמנם על העולם השפל בכללו אמרו, חביב הוא השלום שנתנו הקב"ה לרחוק ולקרוב, והוא מאמר בתכלית הדיוק. כי באומרם הרחוק והקרוב, כווננו שני חלקיהם המתחלפים תכלית החילוף, כלומר המדבר וכל זולתו מהנמצאים. וידוע הוא כי כל מה שהוא זולת המדבר, הוא הרחוק בהחלט מהשלמות. והמדבר לבדו הוא הקרוב. ואמרו כי זה וזה יש להם מציאות וקיום במציאות היחס והשלום ביניהם ולא באופן אחר. ולפי שכבר היה המדבר כולל בעצמו כל מדרגת הנמצאים, עד שלזה יקרא עולם קטן, וכבר היה הוא רחוק מצד היולאניות המורכבת ומחוברת מכולן וקרוב מצד צורתו. לזה מה שאמר הנביא בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו (ישעיה נ"ז). כי אומרם בורא ניב שפתים, שווה לאומרם בורא חי מדבר בכלים גשמיים, כי לקיומו הוצרכו שני מיני השלום, כי על ידם יתקיים ורפא ירפא מכל החסרונות אשר יתרגשו עליו ולכל אשר אתו ואת כל.

ולפי שכבר יגיע משלמות זה הקרוב חוזק השלום וההסכמה בינו לבין אלוהיו, וההתעצמות כדמות אלוהים וצלמו שיעור מה שיספיק למשול ולרדות בכל הנמצאים עליונים ותחתונים כמו שנתבאר, לזה סמכו למאמרם זה חביב הוא השלום שנתנו הקב"ה לפינחס בשכרו, שנאמר הנני נתן לו את בריתי שלום כי מזה המין מהשלום היו כל הנסים שנעשו לפינחס במעשה ההוא ולכל כיוצא בו כמו שכתבנו שם.

אמנם לזמרי וסיעתו, העוברים התורה ומפירים את בריתה ברית החיים והשלום, הנה אין שלום אמר ה' להם. ולזה השלימו מאמרם בזה כלומר עניין משובח הוא השלום שאין צריך עונש אחר לרשעים זולת סילוקו מהם כי יאסוף מהם שלומם ורשעים עוד אינם ואם ישנם ייסובו עליהם כל מיני פורעניות המחויבים לבוא להם לבלתי שמירת יחסם אשר עמהם כי על כן יופר השלום אשר לכל זולתם עמהם וכופר בריתו מהם ויותרו הקשרים אשר בינם לבין אלוהיהם ויסכרו ארובות שמיו מהוריד עליהם שפע השגחתו ואת הרע יקבלו מאתו ואת הטוב לא. הוא מה שאמרו הנביא בשם הכנסייה כאשר נפלו על הרעות ותקראן אותם כאלה, אמר ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה (איכה ג'), התודה כי לסיבה שזנח ישראל טוב השלום והסכמת היחס אשר היה לו לשמור ולקיים בינם ובין אלוהיהם, נסתלק מהם ג"כ השלום וההסכמה אשר בין הסיבות והמסובבים שהם הנמצאות המגיעות אליהם השפע ממעלה, ונשה טובה. ואומר אבד נצחי ותוחלתי מה', כי בהפסיק הסכמת ב"ד של מטה תפסק ג"כ הסכמת ב"ד של מעלה. ומעתה מה אוחיל עוד לה', כי לא יקווה עוד הטוב והשפע הראוי לבוא ממנו אל זולתו, עד שכבר יאמר בעבור זו שאף מהמלאכים הקרובים אליו יפיר את שלומו, כי לא יקבלו ממנו השפע הראוי לקבל להשפיע על זולתם, עם שהמלאכים לא חטאו בשלומם. והוא הדבר המופלא שהזכירו ישעיהו, באמרו הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון (ישעי' ל"ג). אמר, כי אפילו ברית השלום הנקשר עם המלאכים הותר, וקיבלו מהמניעה והחיסרון בכל פעולותיהם, עד שייחס למרר בבכי תחת היותם בשמחה ועונג בהיות העולם על שלמותו.

[חז"ל על בכיו של הקב"ה - שאלות]

והנה להיות האדם וישראל קרויים אדם, הוא המוליד השמחה והעצב בכל כמו אלה העניינים, הפליגו חז"ל להזכיר ביטול כל הבריתות על סדר המערכות אשר זכרום במאמר הנזכר או קרוב אליו מאוד, והוא אמרם על בכה תבכה בלילה:

בוכה ומבכה להקב"ה עמה, שנאמר ויקרא ה' אלוהים ביום ההוא לבכי ולמספד וגו' (ישעי' כ"ב).

דבר אחר: בוכה ומבכה חמה ולבנה וכוכבים עמם, שנאמר שמש ירח קדרו וכוכבים אספו נוגהם (יואל ב').

דבר אחר: בוכה ומבכה שבעים אומות, והם אותם שבעים פרים שהיו מקריבים בחג כנגד שבעים אומות, כדי שלא ישלוט יצר הרע עליהם.

ועתה ראה כמה כווננו מאמריהם אלו כולם זה לעומת זה. האמנה כי במה שאמר בוכה ומבכה להקב"ה עמה יש לבאר מה שאמרו חז"ל במסכת חגיגה (ה' ב):

דאמר רב שמואל בר אויה משמיה דרב, מקום יש לו להקב"ה ששם בוכה, ומסתרים שמו. שנאמר ואם לא תשמעוהו, במסתרים תבכה נפשי מפני גווה (ירמיהו י"ג).

מאי מפני גווה, מפני גאותן של ישראל שנטלה מהם ונתנה לעכו"ם. רבי שמואל בר נחמני אמר: מפני גאותה של מלכות שמים. ומי איכא בכיה קמיה קודשה בריך הוא, והא אמר רב פפא אין עצבות לפני המקום, שנאמר הוד והדר לפניו עז וחדוה במקומו. לא קשיא, הא בבתי בראי הא בבתי גואי. ובבתי בראי ליכא עצבות, והא כתיב ויקרא ה' אלוהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה. שאני חורבן בית המקדש, דאפילו מלאכי השרת בכו, שנאמר הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון (ישעיה ל"ג); ודמוע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר ה' (ירמיה י"ג). א"ר אלעזר שלשה דמעות אלו למה, אחת על מקדש ראשון, ואחת על מקדש שני, ואחת על ישראל שגלו ממקומן.

והנה כדי לבא אל כוונת בעלי זה המאמר יש לדקדק בו קצת דקדוקים.

האחד, מה שיראה מהקושי והזרות ליחס אליו ית' הבכי והדאגה על זה השיעור. שאם הוצרכה התורה והנבואה להשתמש בתארים האלוהיים אשר לא כדת, לשכך אוזן ההמון שירגישו מעלתו והשגחתו ויכולתו על האופן אשר יורגש להם, הנה לא הותר ליחס לו יתברך תארים ויחסים נבזים ושפלים, מורים על אלו ההפעליות המגונות. כמו שכתב כל זה הרב **המורה** פרק מ"ה ופרק מ"ו חלק א'. ואיך לא נשמרו חז"ל מזה, והמה מרו ועצבו את רוח קדשו בדבריהם אלו אשר זכרנו וכיוצא בהם, ולא עוד שאמרו הא בבתי בראי וכו' שנראה שמאמתים העניין כמשמעו.

השני, מה טעם אקשי תלמודא מדרב פפא, לקשי קראי אהדדי. **השלישי**, מאי אהדר ליה הא בבתי גואי וכו' דהא בפירוש איתמר מעיקרא מקום יש להקב"ה ומסתרים שמו ששם בוכה, ואפילו הכי אקשי ליה מ"מ. **הרביעי**, היכי אקשי ליה ובבתי בראי ליכא עצבות, והא איהו סבר מעיקרא דליכא עצבות כלל.

החמישי, מאי קושיא מויקרא ה' אלוהים וגו' דמאן א"ל דהאי קרא בבתי בראי כתיב. **הששי**, מאי קאמר דאפילו מלאכי השרת בכו, דמשמע כ"ש הקב"ה דביה עסקינן. **השביעי**, אמאי לא אמר מקום יש לו להקב"ה במסתרים שמו או זולתו.

[תשובות]

אמנם הנראה בכוונתם הוא בעיני שרצו להעיר אוזננו אל ענינים נכבדים מאוד על אודות התארים האלוהיים, וזה כי אם נמנע מהתארים העצמיים המחייבים לאל ית' עניין מה

לסיבה או לסיבות שזכרם הרב **המורה** בהרבה מפרקי החלק הראשון מהמורה, ולא הותר לנו כי אם השוללים הכוללים לבד, הנה יש מין מהתארים שלא יחויב לו מהם שום שנוי וריבוי בעצמותו ית' כשיבחן בטוב ההשקפה. והוא הנאמר בצירוף אל זולתו כי הוא יורה על עניין מה על הזולת שהוא לא עליו.

דרך משל השמש עצם פשוט בלי שום הרכבה. וכשיתיך השעוה ויקפיא המלח, הוא מבואר היות זה לחילוף החומרים, לא לחילופו כלל. כמו שכתב הרב **המורה** פרק נ"ב חלק א' יותר בארוכה.

וכן הדבר בו ית', כי הוא הפשוט בתכלית הפשיטות והוא הטוב האמיתי אשר אין בו חילוף ושנוי כלל. והנה האיש הטוב יקבל ממנו הטוב, והאיש הרע יקבל ממנו הרע, כי עצם הטוב הוא היות רשע ורע לו, כמו שעצם הרע יהיה בהפך. והנה הכול הוא טוב בהשקפה אל עצמו.

אמנם לחילופם זה, קיבל הטוב לעצמו וזה הרע לעצמו. ובמשל הזה עצמו הליץ אותו המשורר באומרו כהנדוף עשן תנדוף, כהמס דוגג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלוהים, וצדיקים ישמחו ויעלצו לפני אלוהים וגו' (תלים ס"ח) וזה כי שמש ומגן ה' צבאות והרשע הוא כדוגג אשר המס ימס מפני נוציו.

אמנם הצדיק הוא כדבר שמתחזק ומתקיים בו, ולזה לא די שלא יקבלו ממנו הרע אבל שישמחו וישישו בשמחה לפניו. הרי שהתואר הצרופי הזה לא יחייב לו יתעלה לא ריבוי ולא שינוי בחלוף המקבלים וריבויים.

וכבר המשילו החכמים זה לאדם העומד אצל העמוד, פעם לימינו ופעם לשמאלו, והעמוד לא זז ממקומו. כמו שהביאו החכם בהקדמת המאמר הג' לאלוהיות. וגם המשורר כוון אליו באומרו: ואומר חלתי היא, שנות ימין עליון. והכוונה שאם נרגיש שינוי במצבנו אצלו ית', פעם אנו עומדים לימינו כבנים האהובים אליו, ופעם לשמאלו כעבדים המרוחקים מאדוניהם. אמרתי כי זה חולי שלי הוא, לא שינוי בו ולא בימינו חלילה. וכבר נתבאר עמו הכתובים הסמוכים בשער נ"א.

ועל זה האופן נתבאר, שעם שכבר נתאמת שאין שום מקום לצייר ולשער אשר לפניו יבוא שום עצב דאגה ובכייה בשום צד יתברך מחויב המציאות מחסרונות כאלו, ומכל מיני הפעולות עילוי בלתי בעל תכלית, עם כל זה מהבדלו המיוחד על כל אלוהים שהוא היותו סיבה ועילה ראשונה לכל, הנה יתחייב שיאמרו בו ית' אלו התארים הצרופיים. ולא עוד אלא כי המיוחסים לו השמחה והעונג, גם הפכיהם במשלים קרובים. וזה כי כל עוד שימשכו ממנו ית' הטובות השלמות, ויושפעו מלפניו המעשים המפורסמים לשלמות

המקבלים אותם, רצוני בהימצא השלום וההסכמה בין הכתות תחתיות שניות ושלישיות, כמו שאמרנו ראשונה, ועל דרך שאמר הכתוב והיה ביום ההוא אענה נאם ה' אענה את השמים, והם יענו את הארץ, והארץ תענה את הדגן את התירוש ואת היצהר, והם יענו את יזראל (הושע ב'). הלא אז תתעלה מעלתו לעיני הכול, כי ברבות הטובה רבו מקבליה, וכרובם כן ירבה השפע היורד מאתו יתעלה, וכן יפרוץ. וכן נתרבתה השמחה והעונג לפניו, כמו שאמר ישמח ה' במעשיו (תהלים ק"ד); עוז וחדווה במקומו (ד"ה א' ט"ז), וכל הכתובים הדומים. וכבר קיימו וקבלו עליהם החוקרים, שהוא יתברך שמח ומתענג תכלית השמחה והצהלה בעצמותו, כמו שחויב מעילוי המשיג ועוצם המושג ונעימות ההשגה, כאשר נתבאר בי"ז ממה שאמר בטענה הי"א במאמר הג' לאלוהיות:

אמנם כאשר יגרום החטא בהפסד ההסכמה והשלום בין הכתות המקבלים ויחלש חוט החסד המשוך עליהם כשיעור הסיבה המניעה וכל שכן אם תספוק להפסיקו לגמרי אז ודאי ישתנו אצלו התארים הצירופיים עד שיהפך אליהם ממשפיע אל לא משפיע וממטיב אל לא מטיב ובבחינת אלו יאמר עליו לפעמים חנון ורחום ולפעמים קנא ונוקם ויאמר שהוא פעם שמח ופעם עצב מבלי שיגיע שום שנוי וחלוף בעצמותו כלל אבל היה מפאת המקבלים כמו שביארנו ממשלי השמש והעמוד וכיוצא והוא עצמו מה שאמרו חז"ל מהוספת הכוח ומתשיותו בכל מקום (איכא רבתי פ"א). כמו שכתבנו אצל מבלתי יכולת ה' שער ע"ז ובפרשת המשכן שער מ"ח. והוא עצמו מה שהורגל בפי החכמים לומר הדרך עלן והדרך עלך זיוך עלן וזיון עלך וכו' ומה שאמרו שהוא נכסף למעשה ידיו (ש"ר ל"ו) כמוזכר סוף שער מ"ט.

ודומה לזה נמצא במדרש פרשת תולדות נח:

את האלוהים התהלך נח (בראשית ו')

רבי יוחנן אומר משל לרועה שהוא עומד ומביט בצאנו שלפניו.

רשב"ל אמר משל לנשיא שהוא יושב וזקניו לפניו. על דעתיה דרבי יוחנן אנו

צריכין לכבודו, על דעתיה דרבי לוי הוא צריך לכבודו.

וידוע הוא כי עניין הצורך אשר המשיל לנשיא וזקניו, הוא ליפות כוחו לעשות

גדולות ונוראות, כעניין הנשיא המפליא לעשות בעצות זקניו וחכמיו אשר הם

לפניו. כי על זה המשל נאמר התהלך לפני (שם י"ז) האלוהים אשר התהלכו

אבותיי לפניו (שם מ"ח).

(ז) ואולם כאשר יגרום החטא להתיש הכוח כמו שאמרנו הנה בו יתברך יראה אלינו

ההפסק תחלה כי הוא המקור העליון ומזה חויב ביטול השמחה והעונג הדבקים אל

התמדת הטוב וקיומו ובאו תחתיו העצב והדאגה והוא טעם בוכה ומבכה להקב"ה עמה,

כי אין העצב והבכי באלו המשלים, רק ההבטל מהפעולות השלמות המענגות. וזאת עצמה כוונתם במה שאמרו מקום יש לו להקב"ה ששם בוכה ומסתרים שמו. ירצו שעם שעל דרך האמת אין בכייה לפניו יתברך ולא שום צער ודאגה כי הוא מספיק בעצמו ולא יחסר לו דבר שעליו יחרה או יתעצב הנה על כל פנים יש שום מקום גורם שיש לפניו עצב ובכייה בשום צד ומסתרים שמו. ולא שהמקום הוא במסתרים, אבל קרא מקום העיון בזה העניין דק, כלומר שיאמר זה בעניין נסתר ומושג בעיון הדק והוא מה שנופל שם השנוי הצירופי הנזכר ממיטיב אל לא מיטיב, וממשפיע אל לא משפיע, בבחינת המקבלים. כמו שאמרנו. והנה להעלים מליצת במסתרים שמו, דמשמע שהוא תואר המקום ולא עומק העניין, הוקשה עליו מאמרו על דרך הביאור.

(ב) אמנם הקשה מדרב פפא ולא מן הכתוב לשתי סיבות:
האחת, דקראי אהדדי לא קשו מדאמרינן דברה תורה כלשון בני אדם.
והשנית, מפני ההפרש שיש בין המאמר המחייב השמחה לשולל את העצב. ורב פפא הוא השולל את העצב לגמרי במה שאמר אין עצבות לפני המקום משמע בשום צד ועניין. והנה אז פירש כוונתו הראשונה באומרו במסתרים שמו ואמר הא בבתי גואי והא בבתי בראי.

(ג) והכוונה כי בעיון האמתי והמפורסם אין עצבות לפניו. אמנם בעיון פנימי ובחינה דקה כבר יש מקום נסתר ליחסה אליו יתברך כביכול. ומפני שיובן מזה שאין הכתוב מיחס זה היחס אלא כשיפרש עצמו שיאמר על דרך הנסתר חזר והקשה ובבתי בראי ליכא עצבות והא כתיב ויקרא ה' אלוהים וגו'.

(ד) כלומר בשלמא לרב פפא ליכא עצבות כלל והאי קרא לאו הקב"ה קאמר לי' אלא דברי נביא הם א"כ דברי תורה כלשון בני אדם אלא לדידך דאמרת קרא דוקא שלכך הקפיד לבאר ולומר במסתרים ללמד על העיון הדק ההוא.

(ה) אם כן אמאי לא דייק הכי כשאמר בתכלית הביאור ויקרא ה' אלוהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגור שק ודאי היה לו לפרש דבעניין נסתר קאמר ולא באופן אחר. ומשני שאני חרבן בית המקדש דאפילו מלאכי שלום בכו כי עניין ירושלם ובית המקדש גדול הוא מאד אצל הנמצאות הכוללות ויש לו קשר אמיץ וחזק בעניינים העליונים כי בישוב ירושלם של מטה נתיישבה ירושלם של מעלה.

וכן אמרו חכמינו ז"ל (תענית ה' א)

אמר הקב"ה לא אבא בירושלם של מעלה עד שאבא בירושלם של מטה שנאמר
 בקרבך קדוש ולא אבא בעיר (הושע י"א).

והוא מבואר כי בהיות ירושלם של מטה בישובה ובית המקדש בבנינו וכוהנים בעבודתם ולווים בדוכנם וישראל במעמדם היו כל צינורי המערכות על סדרן והיה השפע האלוהי יורד מהמקור העליון דרך הצינורות כולם וימלא כבודו את כל הארץ ומתגדל ומתקדש שמו בעולם ויתרבו בפי הכול התארים הנפלאים האלוהיים ובהעלותם ייסעו ונעשו הכול כחרשים ואין שבחו של בורא עולם נזכר בפי כל בריה ורבה העזובה וערבה כל שמחה ובאו יגון ואנחה ולזה העניין הנפלא הכתיב הקב"ה לעצמו בכי ומספד וקרחה ולא חשש לדקדק ולומר במסתרים לפי ששנוי המגיע בעולם מהעניינים הנזכרים הוא נסתר ומגולה.

כמו שאמרו חז"ל (תנחומא פ' כי תצא)

כל זמן שאין בית המקדש קיים אין הכסא שלם ולא השם שלם ואמרו (תענית ט"ז
 א) כל זמן שישראל בגלות שכינה בגלות שנאמר עמו אנכי בצרה (תלים צ').

(א+ו) ולזה לא הקפידו גם חז"ל לומר על זה העניין הכולל בוכה ומבכה להקב"ה עמה כי השנוי הצירופי מבואר מאד בעניין, עד שאין צ"ל הוא יתברך שהוא הסיבה הראשונה אשר אליו יוחס הפסק השפע ראשונה מאלו המקבלים, כי אפילו מלאכי שלום שהם אמצעיים להמשיך הטוב ממנו יתברך אל אשר תחתיהם בכו גם כן, כי גם את הטוב ההוא לא יקבלוהו מאת האלוהים ולא ישפיעוהו על זולתם. ולזה לא יחוש בכאן להראות סתר העניין כמו בהשחתת העולם בכלל אמר ויתעצב אל לבו (בראשית ו') ולא הקפיד והוא מה שביארו רבי שמואל בר נחמני באומרו מפני גאותה של מלכות שמים שכביכול במלכות שמים עצמה הייתה השפלה ראוי לבכות עליה, והוא קרוב העניין יותר ממי שאמר מפני גאותן של ישראל שניטלה מהם וכו', עם שהעניינים קרובים. ורבי אלעזר השלים ביאור העניין במה שאמר שלשה דמעות הללו למה אחת על מקדש ראשון וכו' כי המקדש הראשון בכאן הוא על דרך שאמר הכתוב כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו, והוא מקדש ה' כוננו ידיו בירושלם של מעלה, כמו שאמרנו ראשונה. ומקדש שני הוא בית המקדש של מטה שמחרבנו נמשך הראשון, ומחרבן שניהם נתחייב גלות ישראל ממקומם, וראוי להוריד דמעות על שלשתן.

הנה שנתבארו אלו המאמרים שהיינו עליהם וכלהו בשיטה אחת, נאמרו כי מה שאמרו בוכה ומבכה להקב"ה עמה הוא אסיפת שלומו על מה שנקרא מלך שהשלום שלו. ומזה אמרו בוכה ומבכה למלאכי השרת עמה, והוא כנגד השלום שנתן לירושלם של מעלה ואחר כן אמרו בוכה ומבכה לחמה ולבנה והוא סילוק השלום שנתן לשמים ואח"כ בוכה ומבכה שבעים אומות והוא ביטול השלום שנתן לרחוק ולקרוב והכול לפי שלא נמצאו שם

שלמים כפינחס שיוותן להם ברית שלום אבל נמצאו עושי מעשה זמרי וכיוצא בו וחביב הוא השלום שלא נתן להם כמו שאמר ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה (איכה ג') כנזכר.

ודוגמת זה עצמו אמר שם (איכה רבתי א) בסגנון אחר:

אמר רב נחמן אמר שמואל משום ריב"ל, קרא הקב"ה למלאכי השרת ואמר להם מלך בשר ודם כשמת לו מת והוא מתאבל מה דרכו לעשות אמרו לו תולה שק על פתחו אמר להם הב"ה אף אני אעשה כן הדא הוא דכתיב אלביש שמים קדרות וגו' (ישעיה נ') מלך בשר ודם מה דרכו לעשות א"ל מכבה את הפנסין שלו אמר הקב"ה אף אני אעשה כן שנאמר שמש ירח קדרו וכוכבים אספו נגהם (יואל ב'). מלך בשר ודם מה דרכו לעשות כופה את המטות אף אני אעשה כן שנאמר ה' בסופה ובסערה דרכו (נחום א'). מלך בשר ודם מה דרכו לעשות מבצע פורפרא שלו אף אני אעשה כן הדא הוא דכתיב עשה ה' אשר זמם בצע אמרתו (איכה ב') כדפירש ליה רבי יעקב דכפר חנן בצע פורפרא דיליה. מלך בשר ודם יושב ובוכה אף אני אעשה כן הדא הוא דכתיב ויקרא ה' אלוהים צבאות ביום ההוא לבכי וגו' הנה שהעצב עולה ויורד דרך המדרגו' ועל דרך שאמרנו.

והנה עם זה נתאמת המשפט הראשון אשר הנחנו מסגולת השלום וההסכמה משני הצדדין. אם מצד תועלת מציאותו העצום ואם מצד רוע העדרו.

וכבר כתב בר קפרא שם במדרש (דברים רבה פ' ה):

ומה אם העליונים שאין ביניהם לא קנאה ולא תחרות ולא שנאה הם צריכים שלום התחתונים שהם כולם שנאה ותחרות וקנאה על אחת כמה וכמה.

והכוונה שחלוף העניינים הנמצאים בהם וריבויים על הדרך שאמרנו אינם ממין ההפכיות אשר במורכבים היסודיים שיתקוממו קצתם על קצתם והותכ' ויפסדו, ועם כל זה טוב מציאותם תלוי בהיותם בשלום. כ"ש שיש ליזהר בשלום המוטל על השפלים אשר הם צריכים מהמין ההוא, גם כי בשלומם תהיה סוכת שלום מלכות שמים העליונים והתחתונים פרושה עליהם ויהיה הכול שלום.

והנה לפי שמציאות זה השלום לא ימלט מאחד מג' עניינים, אם שיהיה בתקפו וגבורתו, או שימצאו בני בריתו חלושים אצלו, או שכבר כופר עמהם בריתו. ואין ספק שאלו העניינים כולם כבר עברו על האומה הזאת בזמנים מתחלפים, כי הכול נאמר על זה ובגללה. לזה מה שא"ר לוי באותו מאמר שזכרנו ראשונה, שלשה אמרו בלשון איכה, כי המלה הזאת היא בלשון תמיהה והפלאה על עניינים מאודיים, הן לטוב הן למוטב. ולזה צדקה יחדו על שלוותה ועל פחזותה ועל קלקולה. וידוע הוא כי משה אדוננו עליו השלום

הוא השובבין אשר נתייחד לעסוק בשלוחה מכל זולתו כי הוא אשר הסכים זה השלום וגמר השיתוף וההסכמה בין עליונים ותחתונים, כמו שנתבאר מהמעמד הנכבד והנורא, אשר בו נאמר מעתה ירדו עליונים למטה ויעלו תחתונים למעלה (שמות רבה י"ב), והוא יתברך התחיל שנאמר וירד ה' על הר סיני סיני (שמות י"ט), ומשם ואילך ועלית אתה ואהרן עמך, כמו שנתבאר שם היטב. ומתוך ברית השלום ההוא ותקפו הושפעו שפע שבע רצון וירבו ויעצמו במאוד מאוד בשני מיני ההצלחות. ולזה אמר להם רב לכם שבת בהר הזה וגו' ה' אלוהיכם הרבה אתכם והנכם היום וגו' איכא אשא לבדי טרחם ומשאכם וגו' (דברים א'), כי הכול היה לשבח ומעלה וכבוד מופלא כמו שיתבאר עוד על סדר הפרשה.

[שמעו שמים והאזיני ארץ כי ה' דיבר, בנים גידלתי].

אמנם ישעיהו הוא אשר התחיל בענין פחזותה והוכיח אותה בחזקה כמו שצעק עליה בתחילת דבריו באומרו שמעו שמים והאזיני ארץ כי ה' דבר בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי (ישעיה א'). והנה טוב טעמו בהפוך דבריו מדברי משה רבו, שאמר האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ. ושם בפרשת האזינו יתבאר יפה בהיפך מה שהורגלנו עליו, והוא נכון. והסוד כי ה' דבר ואמר בנים גדלתי ורוממתי, כי מצד ברית השלום והאהבה הנזכרת נקראו בנים למקום, ומחיבתו אשר חיבבם גדלם ורוממם. ולפי זה הפשע הוא גדול יותר מאוד כמו שקלל החכם על זה, באומרו (משלי ל') עין תלעג לאב וגו' כמו שהוא מפורש בשער י"ט. ואמר ידע שור קונוהו וגו', לאמת שהבנים בניו היו פוגעים ומורדים בו, ושלא חטאו מבלי דעת, שזה אי אפשר בתורת טעמא. וזה כי אפילו השור ידע קונוהו, וחמור אבוס בעליו, ואיך יתכן שישראל לא ידע, ועמי המורגל עמי לא התבונן. וכבר נזכר זה אצל הקרבנות פרשת ויקרא.

ולזה החליט עליו המאמר הנמרץ אשר המשיך ואמר (ישעיה שם) הוי גוי חוטא וכוון לזכור ענין פחזותם בשלמות על הדרך שאומר. וזה כי אי זה קבוץ שם שיהיה כבר יקרא בשמות מתחלפים להתחלפות הבחינות הנה יקרא גוי להיותו עם מצויין כאחד העמים, כמו שאמר ויהי שם לגוי (דברים כ"ו) מלמד שהיו ישראל מצויינין שם (ספרי פ' תבא). ולהיותו רב המספר יקרא עם כאומרו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו (שמות א') הנה עם יצא ממצרים הנה כסה וגו' (במדבר כ"ב). ועל המצא אליו המשכת ההתמדה והקיום יקרא זרע וזרעתיה לי בארץ (הושע ב'), זרע ישראל, כמו שבבחינה הזאת נאמר על התבואה הא לכם זרע (בראשית מ"ז). ולהורות על השרש נקראו בשם בנים בני מואב בני עמון לבני אדום.

והנה הוא תפס הנה לזכרם באלו הד' שמות, לומר שהחליפו עניינם כולם לגנאי.

ועל חלוקה העניין האחד אומר הוי גוי חוטא (ישעי' א'), כי כיונם משאר העמים שיקרא גוי חוטא מכולם.

ועל הב' אמר עם כבד עוון, לומר שאם זה שמו על ריבוייו באמת כרובם כן חטאו להיות עם כבד עוון.

ועל הג' אמר זרע מרעים, כי כל אשר נזרע ממנו יפסד הפך אומרו כלו זרע אמת. **ועל הד'** אמר בני משחיתים, כי לא נתקיים בהם עטרת זקנים בני בנים, אבל שכבר השחיתו כבוד האב וחללו יקרו וסוף דבר הפכו הכוונה במה שנאמר בהם ולתתך עליון על כל הגויים אשר עשה לתהילה ולשם ולתפארת ולהיותך עם קדוש וגו' (דברים כ"ו).

והנה בסיום הכתוב ביאר כל כוונת ראשיתו, כי אמר עזבו את ה', כנגד מה שנקראו עם כי עזבו יחסם המיוחד להיקרא עם ה' להיקרא עם כבד עוון וכמו שאמר עם ה' אלה ומאצו יצאו (יחזקאל ל"ו). וכנגד מה שנקראו גוי זרע, שהיה להם להיות גוי קדוש זרע קדוש, אמר ניאצו את קדוש ישראל, לבלתי התייחס בקדושתו, אבל נקראו גוי חוטא זרע מרעים.

ועל מה שאמר בני משחיתים, אמר נזורו אחר. והוא מאמר נפלא. וזה כי מתחלה נקראו האנשים כולם בני האדם, והוא היה חוטא. וכמו שאמר אביך הראשון חטא (ישעיה מ"ג), ואחר כך נקראו בני נח שנקרא צדיק תמים (ברא' ו'), ואחר כך נתייחד זאת האומה להתייחס לאבותיהם אברהם יצחק ויעקב. וכבר נתקיים להם שם בני ישראל, כי הוא האב השלישי אשר לא נמצא פסול ותערובת אחר בזרעו, ולא סרו מעלות ביחסם, עד שנקראו בני למקום; בני בכורי ישראל (שמות ד') בני אתם לה' אלוהיכם (דברים י"ד). והנה אלו חזרו באותן המעלות עצמן ונזורו אחר, עד שלא נשאר להם רק היחס הראשון אשר מאדם, אשר בזה הושחת כבוד האב האמתי יתברך שמו, וכמו שאמר המשורר אני אמרתי אלוהים אתם ובני עליון כולכם אכן כאדם תמותון. ועל הדרך שאמרו חז"ל (ב"ר פ' ל"ח): אשר בנו בני האדם, וכי בני חמורים או סוסים? אלא בני אדם קדמוני. ולזה קראם בני משחיתים.

ובמדרש איכה (א)

רבי אבא פתח: והמה כאדם עברו ברית (הושע ו'), זה אדם הראשון. אמר הקדוש ברוך הוא אדם הכנסתי אותו בגן עדן, שנאמר ויקח ה' אלוהים את האדם ויניחהו בגן עדן. וצויתיו, דכתיב ויצו ה' אלוהים אל האדם לאמור (בראשית ב') וגו'. ועבר על צוויי, דכתיב המן העץ אשר צויתך וגו' (שם ג'). ודנתי אותו בגירושין, דכתיב ויגרש את האדם. ודנתי אותו בשלוחין, דכתיב וישלחהו מגן עדן. וקוננתי עליו איכה, דכתיב ויאמר לו איכה.

אף בני הכנסתים לארץ ישראל, שנאמר ואביא אתכם על ארץ הכרמל, וצויתם, דכתיב צו את בני ישראל ואמרת אליהם. ועברו על צוויי, שנאמר וכל ישראל עברו את תורתך. ודנתי אותם בגירושין, שנאמר בביתי אגרשם. ודנתי אותם בשלוחים, שנאמר שלח מעל פני ויצאו. וקוננתי עליהם איכה ישבה בדד.

הנה שהשוו מה ששם יתעלה עליהם מההכנה לשלמותן בהכניסם לארץ למה ששם לפני אדם הראשון בהניחו בגן עדן וכמו שאמר במקום אחר כי ה' אלוהיך מביאך אל ארץ טובה וגו' (דברים ח') לשלחן ערוך בתוך הגן כדאיתא בפרשת המן שער מ"א ומצוותן בקרבנות וזולת זה למצותו שלא לאכול מעץ הדעת ועוברן על מצוותי לעברו על מצוותי וכן עונשם לעונשו כמו שהוא מובן מדבריהם אחד לאחד עד שחזרו ממש לעקר השרש כמו שאמרנו.

והנה בזה ביאר עקר פחזותה של אומה זו אשר עליו המשיך הדבר עד שבא עליה בתורת תמיהה ופליאה ואמר איכה הייתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה וגו' (ישעיה א). והנה זכר בתימהונו מאמר משה רבנו כי בהיותה בשלותה לרוב עמה והצלחתה אמר איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם הבו לכם אנשים חכמים וגו' ואצווה את שופטיכם בעת ההיא לאמור שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק וגו' לא תכירו פנים במשפט (שם א') וכבר היו על הסדר היותר נכון שאפשר ועתה הכול בהפך והוא אומרו צדק ילין בה ועתה לא ילין בה כי אם מרצחים הנה שבמלת איכה כלל תימהונו ותימהונו של רבו והיא מליצה נאה מאד. והנה ירמיהו נתייחד לזכור קלקולה וראה אותו בעיניו ויסד עליה קינה אשר בה התחיל ג' פעמים במלת איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם יראה שכוון לשלש אותם לכלול מאמרי משה וישעיהו כי ראוי שיעלה זיכרון לפניו והנה נצטער עליהם מאד והאריך בהספדן וכבר פירשנו אותה מגילה בפני עצמה יעמד עליה מי שירצה. ועתה אחר שנתבאר זה על האופן הנזכר יעבור על דברי פרשה זו ונמצא בה כי שלשה אלה רצוני שלוותה ופחזותה וקלקולה כולם זכרם משה אדוננו סמוכות זו לזו בתחילת דבריו למשנה התורה הזו כי הנה כל דבריו האמת והצדק ותורתו היא שלימה ותמימה לא יחסר כל בה.

אמנם הספקות יתבארו לפי דרכנו.

אלה הדברים אשר דבר משה וגו'

השומע ישמע שאלה הדברים אשר יזכור הם אשר ידבר עמם במקומות אשר יזכור ואינו כן כי הכול דבר אתם במקום אחד לפני מותו כמו שיבאר בסמוך אלא כי לפי שרוב דבריו בזה הספר הם תוכחות ודברי קנטורין הנה הוא שם שני כתובים הראשונים בתורת

הקדמה והודעה אל כוונת הספר אבל צרר וחתם הדברים לא לבד בהזכיר העניינים אשר חטאו בהם ברמז על שמות מקומותיהם או זולתם אלא שסתמן עוד בהורות לפי הפרסום שהיה מזכיר המקומות שדבר בהם הדברים והרי הוא רמז בתוך רמז. וכל זה דרך חידה ומליצה נאה לכבודן של ישראל והעניינים הנרמזים בשמות ההם כבר דברו בהם חז"ל (ספרי פ' זו) גם מאמר אחד עשר יום מחורב וגו' הוא הזמן שהכעיסוהו ביותר כמו שאמרו חז"ל (ספרי פ' בהעלותך) על וייסעו מהר ה' וגו' (במדבר י') כי שם היה פורענות בפני עצמו.

ואחר הקדמה קטנה זו התחיל לדבר בפירוש.

ואמר ויהי בארבעים שנה וגו' יאמר כי בשנת הארבעים בראשון לחדש עשתי עשר הוא חדש שבט דבר משה אל בני ישראל ככל אשר דבר אותו עליהם ועדיין לא דברו והם רובי המצות אשר חודשו להם בזה הספר וגם חזר ושנה או פירוש קצת שצריכים לשנות ולפרש ולבאר עוד כוונת שני הכתובים הראשונים הוסיף לבאר אחרי הכותו את סיחון וגו' בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמור. ומעתה התחיל לדבר השלשה דברים שאמרנו ראשונה כי הוא היה עיקר תוכחותיו בכל מה שידבר אתם ואמר ה' אלוהינו דבר אלינו בחורב לאמור רב לכם שבת בהר הזה בכאן כלל עיקר שלוותם כי כמה רב טוב לבית ישראל אשר היה להם שם מהסכמתם ושיתופם עם העליונים כאשר זכרנו ראשונה.

כמו שאמר במדרש (ספרי)

הנאה גדולה הייתה לכם ישיבתכם בהר הזה וקבלתם את התורה מניתם עליכם זקנים מניתם עליכם שרי אלפים ושרי מאות עשיתם לכם משכן עשיתם לכם שולחן עשיתם לכם מנורה ומטעם זה פנו וסעו לכם ובאו הר האמורי ואל כל שכניו וגומר.

ראה נתתי לפניכם את הארץ וגומר אשר נשבעתי לאברהם וליצחק וליעקב וגו'

כי ראויים אתם שיתנהג העולם עמכם במנהג אהבה ושלום כטבע השרידים כאשר כתבנו ואמר לכם בעת ההיא לא אוכל לבדי שאת אתכם ה' אלוהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב. יאמר כבר הגיע שפע הצלחתכם שיעור רב ועצום גם הייתם באותו המצב החשוב שנדמיתם בו למערכות השמים לטוהר וכסדרי הכוכבים והמזלות אשר עליו כתבנו בשער ל"א שנאמר הבט נא השמימה וספור הכוכבים וגו' ויאמר לו כה יהיה זרעך וגו' (בראשית ט"ו).

ולפי שדבר בהפלגת הצלחתם אמר להם ה' אלוהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים וגו' לומר שאינו מטיל עין צרה בריבויים ובהצלחתם והנה יהיה ראש הפסוק על הריבוי וסופו על האיכות כלומר שיהיו מושפעים לרוב ולמעלה וכבוד. ובמדרש זו משלי היא כו' (דברים רבה א) והכוונה שאינו דומה הברכה השורה על הרבים לברכה השורה על המועטים והוא נכון גם כן.

ולזה אמר שהגיע משפע הצלחתן עד שכרובם כן נתרבה העסק והטורח ולתקן יישובן וליפוי כוח מצבן אמר איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וגו'. ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות כי גם כן הכרתם משפע הצלחתכם אם לרובכם ואם לשפע טובותיכם וראיתם שהוא נכון לעשות כי על ידי כן יתחזק וישמר החוט שהוא הנקרא ברית שלום שאמרנו שמעמיד הכוללות על מצבו הנכון על דרך שהכוח הטבעי הכללי שומר מצב בריאות הגוף בכלל וכאשר כתבנו עוד בשער ע"ד והנה אז קבלתי עצת יתרו ואקח את ראשי שבטיכם וגו' ואצווה את שופטיכם בעת ההיא לאמור וגו' לא תכירו פנים וגו' אמר שגרמה זכותם שנסתייע הדבר ונעשה הכול בסדר הנכון ככל מה שראוי לעשות הכול כמו שנתבאר בפרשת יתרו אשר נתבאר אלו הכתובים היטב שער מ"ג וזהו תכלית השלום והבטחה אשר אמרו חז"ל עליה (מדרש איכה רבתי א) שראה משה אותה בשלותה עד שהפליג לומר עליה איכא אשא לבדי כאשר אמרנו.

אמנם משם ואילך נמשך אל העניין השני והוא מה שראה אותה בפחזותה בצאתם מדרך השלום והיושר ואמר ונסע מחורב ונלך אל כל המדבר וגו' והוא מה שרמז תחלה אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר וגו' ופירש פחזותן באומרו ואומר אליכם באתם עד הר האמורי וגו' ראה נתן ה' אלוהיך לפניך את הארץ עלה רש כאשר דבר ה' אלוהיך לך אל תירא ואל תחת ותקרבון אלי כולכם ותאמרו נשלחה אנשים וגו' כי מיד בנוסעם מהר ה' פנה לבם מאחריו ולא היה לבם נכון עמו עד שמיאנו ללכת אחריו ולא בטחו בישועתו ורצו לשלוח להם מרגלים בתואנת נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וישיבו אותנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבוא אליהן וייתב בעיני הדבר להפיס דעתכם ואקח מכם שנים עשר איש וגו'. כי הוא היותר נכון שיעשה כמו שנתבאר במקומו. ויפנו ויעלו וגו' וייקחו בידם מפרי הארץ ויורידו אלינו וישיבו אותנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלוהינו נתן לנו ולא אביתם לעלות ותמרו את פי ה' אלוהיכם ותרגנו באוהליכם אנה אנחנו עולים וגו'. והנה אז גליתם דעתכם הנפסד וכוונתכם הרעה בשלוח המרגלים כי לא היה רק סירוב ומיאוס בארץ חמדה. וטעם מאמרו זה להם מבלי הזכיר דברי המרגלים הרשעים ודיבתם רעה נתבאר שם במקומו דרוש משם. ואומר אליכם לא תערצון וגו' ה' אלוהיכם הוא ההולך לפניכם וגו' ובמדבר אשר ראית וגו'. ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלוהיכם ההולך לפניכם בדרך לתור לכם מקום וגו'. הנה

שתפש עליהם במיעוט אמונה והיא גופה של ע"א כמו שאמרו חז"ל (שמות רבה כ"ד) על נתנה ראש ונשובה מצרימה. והרי זה ממש מה שתפש עליה ישעיהו כשראה אותה בפחזותה, ואמר איכה הייתה לזונה. כי הזנות הוא כינוי לעבודות אלילים בפי כל הנביאים. והוא עצמו מה שנזכר במעשה המרגלים ונשאו את זנותיכם עד תום פגריכם במדבר, כי באמת המה זנו מאחרי ה'.

והנה כשגמר העניין השני מדברי פחזותם נעתק אל השלישי והוא העניין ירמיהו שראה אותה בקלקולה ואמר וישמע ה' את קול דבריכם ויקצוף וישבע לאמור אם יראה איש וגו' גם בי התאנף ה' בגללכם וגו' וטפכם אשר אמרתם וגו' יאמר ששמע ה' את קולכם שהיו צועקים לפניו למה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב וקבל תפלתם לבלתי יבאו שמה אבל נשבע בקצף וחמה שלא יהיה הדבר הזה באופן אחר באופן שנשלמה הקלקלה לכם כי אף שעניתם ואמרתם אלי חטאנו לה' אנחנו נעלה היה דבר ה' אלי לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם ולא תינגפו לפני אויביכם כמו שנתבאר שם הנה שנפסק חוט החסד ונתק הברית שלום אשר להם מאתו עד שנגזרה עליהם כלה ונחרצה ולא מהם בלבד כי אם מהתייר הגדול שהיה ראשם ומנהיגם על דרך שאמרנו שנפסק השפע מהאמצעיים העליונים והוא אמרו גם בי התאנף ה' בגללכם ואדבר עליכם את כל הרעה אשר נגזרה עליכם ושכבר נחלשה גבורתכם ולא שמעתם ותמרו את פי ה' ותזידו ותעלו ההרה ויצא האמורי היושב בהר ההוא לקראתכם וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים ויכתו אתכם בשעיר עד חרמה לומר כססר השם ית' מעליהם הנה יושב הראשון מהארץ ההיא ומתי מספר אשר עמו יצאו אחריהם שלא כדרך הלוחמים אלא כאשר תעשינה הדבורים וירדפום ויכתום עד החרמה. והנה משם התחילה הקלקלה והוקבעה הבכיה אשר אמרו בוכה ומבכה לאחרים עמה (איכה רבתי פ"א) כאשר אמרנו בתחילה וזהו אמרו ותבכו לפני ה' ולא שמע ה' לקולכם ולא האזין אליכם כאשר שמע לקולכם הראשון ושם פירשנו הטעם יפה. ותשבו בקדש ימים עצובים ונזופים ורחוקים משלימות והוא מה שנאמר שם ותישא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא והוא דוגמת הבכיה שקבע עליהם ירמיהו באומרו איכה ישבה בדד וגו' בכה תבכה בלילה וכמו שאמר בוכה ומבכה להב"ה עמה ולכל שאר הכתות הנשארות שם כי באמת משם הוקבעה בכיה לדורות (סוטה ל"ה א). ואולי כי באומרו ותשבו בקדש ימים רבים רמז אל הבכי התמידי הנשאר בידינו בהיותנו בקלקולנו באורך גלותנו כי היא בכיה לדורותינו בעונותינו הרי שסדר לפנייהם משה שלשה עניינים אלו תחלה וכאלו הורה בזה שמדרך העניינים האלה לבא אל האומה לפי טבעם ומזגם כי כאשר היו זמן בהצלחה שמנו עשתו וחלפו חוק ומזה חויב להם העונש עד שיחזרו ויעשו תשובה וישובו אל העניין הראשון כבתחילה ולזה סמך אל דבריו אלה ויאמר ה' אלי לאמור רב לכם טוב את ההר הזה פנו לכם צפונה ואת העם צו לאמור אתם עוברים וגו' יאמר כי כשקבלו קלקולם וענשם כבר

שב חרון אף ה' מעליהם ורצה להשיב להם שלומם וטובתם וציוה שיחזיקו בדרכם ללכת דרך ארצם.

אמנם ראתה חכמתו שילכו ראשונה אצל האומות אשר לא גזרה חכמתו שיעשו אותם מלחמה כמו שאמר בבני עשו ויראו מכם ונשמרתם מאד אל תתגרו בם וגו' כי אפשר שאף על פי שהיו יראים מהם עדין לא שלם עוונם שיזכו אלה וינצחום. וכן ויאמר ה' אלי אל תצר את מואב וגו'. וכן נאמר וקרבת מול בני עמון אל תצורם וגו' וכמה עמקו מחשבות השם יתעלה שכבר הייתה גם זאת הכנה נפלאה לתת בידם את סיחון מלך האמורי כמו שנזכר בכאן בפירוש קומו סעו ועברו את נחל ארנון ראה נתתי בידך את סיחון מלך חשבון וגו' היום הזה אחל תת פחדך ויראתך וגו' וכאלו הנטיות ההנה היו סיבה עצומה לנתינתו כמו שזכרתי שם במקום מלחמתו.

אמנם עקר דברים אלה נזכרים על השלמות אצל ואני אקשה את לב פרעה שער ל"ו ושם נתבאר עקר פרשה זו וסדרה באר היטב וחזרתו על זה האופן הוא סימן גדול מסור בידינו שנשוב אליו יתברך בדרך שלום ובמישור להיות לנו אחרית ותקווה כמו שאמר במדרש (דברים רבה פ' שופטים) גם כן גדול הוא השלום שאין הקב"ה מבשר את ירושלם אלא בשלום שנאמר משמיע שלום מבשר טוב (ישעיהו נ"ב). וזה כי כמו שאמרה בקלקולה ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה (איכה ג') כמו שנתבאר ראשונה כך יאמר בנחמתה שהשמע השלום בא הוא עצמו בשורת הטוב.

וכן אמר (במדרש שם)

חביב הוא השלום שאין הקב"ה מנחם את ירושלם אלא בשלום שנאמר הנני נוטה אליה כנהר שלום (ישעיהו ס"ו) יאמרו שהשלום הנמצא בה הוא סבת השלום הנמשך אליה מפאת מעלה שתושלם ההסכמה ביניהם כמו שאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב.

וכן אמרו במדרש (דברים רבה שם)

אמר דוד מבקש הייתי לשמוע שיחתו של הקב"ה ושמעתי שהיה עסוק בשלום שנאמר אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום וגו' (תהלים פ"ה) וזהו הדרוש עצמו כי היה עסוק ומשתדל לדעת העקר אשר בו תלוי כל טוב ישראל וישועתו ושמע וידע שהכול תלוי בעניין השלום וכמו שסמך אך קרוב ליראיו ישעו וגו'. ועם זה נתבאר מה שאחז"ל באותו מאמר שזכרנו למעלה (דברים רבה שם)

דבר אחר חביב הוא השלום שבקש הקב"ה לברך את ישראל ולא מצא כלי
מחזיק כשלום שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום (תהלים כ"ט)
שכל טובות העולם והצלחותיו הם נכללות בתוכו ועל הדרך שביארנו.
וזה שיעור מה שרצינו ביאור ענינו בזה החלק:

עקידת יצחק דברים שער פח (פרשת ואתחנן)

יבאר עסקנו עם אלהינו פעם בחזקה פעם בבקשה ופעם באונאה.

וייתן תשובה ניצחת על הטוענים עלינו מאורך הגלות:

ואשלח מלאכים וגו':

וכבר היו רבן גמליאל ורבי יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא מהלכין בדרך ושמעו קול המונה של כרך גדול מאנטיפרס מאה מילין. התחילו הן בוכין ורבי עקיבא משחק. אמרו לו: מפני מה אתה משחק. אמר להם: ומפני מה אתם בוכים. אמרו לו: גויים שמשתחוים לעצבים ומקטרים לאילים, הם שקטים ושלוים ובית הדום רגלי אלוהינו נשרף באש ולא נבכה. אמר להם: לכך אני משחק, אם לעובדי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה.

ושב פעם אחת היו רבן גמליאל ורבן אלעזר בן עזריה ור' יהושע ורבי עקיבא עולין לירושלם, וראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים. והתחילו כולן בוכין ור' עקיבא משחק. אמרו לו: מפני מה אתה משחק. אמר להם: ומפני מה אתם בוכים. אמרו לו: מקום שנאמר והזר הקרב יומת (במדבר א') ונתקיים בו על הר ציון ששם שועלים הלכו בו (איכה ה') ולא נבכה. אמר להם: לכך אני משחק, דכתיב ואעידה לי עדים נאמנים את אוריהו החתי ואת זכריהו בן ברכיהו (ישעיהו ח'). וכי מה ענין אוריהו אצל זכריהו, והלא אוריהו במקדש ראשון וזכריהו במקדש שני. אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריהו בנבואתו של אוריהו. באוריהו כתיב, לכן בגללכם ציון שדה תיחרש וירושלם עיים תהיה (מיכה ג'). ובזכריהו כתיב, עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם וגו' (זכריה ח). אם לא נתקיימה נבואתו של אוריהו, מתיירא אני שמא לא תתקיים נבואתו של זכריהו. עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריהו שמה אני שיודע שנבואתו של זכריהו מתקיימת. בלשון הזה אמרו לו: עקיבא נחמתנו, עקיבא נחמתנו (מכות כ"ד א)

וכן הוא בספרי פרשת עקב כלשון הזה.

אופן עסקנו עם אלוהינו בכל מעשינו כעסקנו עם זולתנו ממנו. וזה כי כשנבקש דבר מהזולת לצורכנו, אם יש לנו עליו זכות של חוב או פיקדון ושטר מתנה וכיוצא הנה, באנו עליו בחוזק השטר ובתורת הזכות אשר בידינו והוא פורע מ"מ, כי אחר שבא בכף רעהו הרי הוא חייב, ועבד לזה לאיש מלוה.

ואם אין לנו עליו משאת מאומה הנה אנחנו באים עליו בתורת מטו ותחנונים, כי שיערי בקשה ותחינה לא ננעלו, ורבים יחלו פני נדיב והוא על נדיבות יקום. ואם אין לאיש רוח נדיבה, או שאין אנו כדאי שיתנדב עמנו, הנה אז יפתחו לפנינו כמה דרכים מעוקלים, מהם באונאה מהם בגנבה מהם בעושק ונלוז ופעמים נשיג ופעמים לא נשיג. אמנם על כולם נפרע פרעות באחרונה ולא נצא חפשי.

[כרם נבות]

והנה אחאב מלך ישראל (מלכים א' כ"א), עד נאמן בשלשת העניינים האלה במעשה כרם נבות. כי הנה הוא כשבקש הנחלה אם נמצא לו שטר חוב עליו בו יזכה בכרמו ממשפט המלוכה מדברי שמואל שאמר וכרמיכם וזיתכם הטובים ייקח וגו', שאמרו לו סנהדרין דההוא הפחדה בעלמא הוא, כלומר שייקח בכוח הזרוע אבל לא מן הדין. אי נמי שייקח פירותיהן ונתן לעבדיו עושי מלחמתו, לא גופו של קרקע חלילה. הנה הוא בא בבקשה, כמ"ש תנה לי את כרמך ויהי לי לגן ירק, כי הוא קרוב אצל ביתי ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו. אם טוב בעיניך אתנה לך כסף מחיר זה, והוא תכלית הרצוי והפיוס שייתן לו כרם טוב ממנו בחליפין, ועוד כסף במחיר שירצה בחליפין.

אמנם בשלא קבל ממנו, כי היה הדבר מגונה אליו כמו שאמר חלילה לי מה' מתתי את נחלת אבותיי לך, שיראה שהיה להם לחטאת למכשול עוון, כמ"ש בחלק שני בשער מ"ד. והנה הקשה לומר מתתי את נחלת וגו', והוא מה שנאמר ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף על הדבר אשר דבר אליו נבות היזרעאלי ויאמר לא אתן לך את נחלת אבותיי. וזה כי אם היה גנאי במכירה, הנה לא היה במתנה, אבל היה לו שבח גדול ותהילה שנתן למלך מתנה זו ואין שם סימן רק טוב.

כהא דאיתא בפרק האומר לחברו (קידושין נ"ט א)

רב גידל הוה קא מהפיך בההיא ארעא למזבנא. אזל רבי אבא זבנא. אזל רב גידל קבליה לר' זירא. אזל רבי זירא קבליה לר' יצחק נפחא. אמר לו המתין עד שיעלה אצלנו לרגל. כי קא סליק אשכחיה, אמר ליה עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה ממנו, מאי? אמר ליה נקרא רשע. ואלא מר מאי טעמא עביד הכי? אמר ליה לא הוה ידענא. השתא מיהא ניתבה ניהליה! אמר ליה, זבוני לא מזבנינא לה, דארעא קמייתא הוה ולא מסמנא מילתא. אי בעי במתנה נשקלה. רב גידל לא נחית לה, דכתיב ושונא מתנות יחיה וכו' לא מר נחית לה ולא מר נחית לה, ומתקריא ארעא דרבנן.

וזאת הייתה תלונתו באמור לו לא אתן לך את נחלת אבותי. והנה תחילת הדברים הבלתי הגונים שהיו לשם אחרי כן, הוא מה שנאמר שבא אל ביתו סר וזעף על הדבר ומה ששכב על מיטתו ולא אכל לחם, כי תואנה הוא מבקש, שתבוא אליו איזבל אשתו ותדבר אליו מה זה רוחך סרה ואינך אוכל לחם. והוא מה שהיה מוכן להשיב כי אדבר אל נבות היזרעאלי, ואומר לו תנה לי את כרמך בכסף או אם חפץ אתה אתנה לך כרם אחר תחתיו ויאמר לא אתן לך את כרמי. והנה אופן תשובתו היה צד שני לבקשת רצונו בדרך לא סלולה. וזה שאם היה אומר לה היתרון אשר דבר אליו בעניין מחיר החליפין, ושלא נמנע רק בטענת חלילה לי מה', הנה הוא חשב שתתיאש היא מן הכרם ושלא תשתדל עליו. ולזה הניח לה מקום שתתגדר בו, והנה היא בקשה צדדים אחרים יותר מקולקלים עמו, שאמרה אתה עתה תעשה מלוכה על ישראל, קום אכל לחם וייטב לבך אני אתן לך את כרם נבות היזרעאלי. ותכתוב ספרים וגו'. יראה שהיא שפטה את דברי שמואל למשפט המלוכה, ודנה אותו כמורד במלכות. אלא שעשתה בעניין שנשתתפו בו כמה עבירות, כמו שהוא מפורסם מדבריה אשר שלחה אל הזקנים והחורים אשר בעירו קראו צום והושיבו את נבות בראש העם והושיבו שנים אנשים בני בלייעל נגדו ויעדוהו לאמור ברכת אלוהים ומלך והוציאווה וסקלוהו וימות, ויעשו אנשי עירו הזקנים וגו'.

אמנם לסוף לא מנע עצמו מן הפורענות כמו שנאמר אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש נאם ה', ושלמתי לך בחלקה הזאת נאם ה'. וגו' וכן באיזבל נאמר דבר ה' הוא אשר דבר ביד עבדו אליהו התשבי לאמור בחלק יזרעאל יאכלו הכלבים את בשר איזבל. והיה זה להם לפי שהיו מכלל מה שנאמר, מה שתרגום **אונקלוס** (שמות כ' ה') כד משלמין בניא למיחטי בתר חובי אבהתהון. כי אם חזרו החוטאים או הבאים אחריהם ממעשיהם הרעים, חנון ורחום ה' ונחם על הרעה. וכמ"ש באחאב עצמו הראית כי נכנע אחאב מפני, יען כי נכנע מפני לא אביא הרעה בימיו בימי בנו אביא. והוא מבואר שאם יאריך לעושה הרעה, מכל שכן יאריך לבנו או בן בנו אלא אם יחזיקו בה והוא מבואר:

[דרכי בקשה מאת ה']

והנה כן מנהגנו ומשפטנו עם אלוהינו כי הנה בהיותנו בהוייתנו בדמותינו בצלמנו נבוא לבקשת כל צרכנו בחוק זכיותנו ובחוב המוטל על כל הנמצאות להפיק רצונו ולעבוד עבודתנו כי הוא היה כוח וחוזק השלמים הבאים על הדברים כולם בכוח מעשיהם ואין מוחה על דרך שאמר הכתוב ותגזר אומר ויקם לך (איוב כ"ב) כמו שבארנו זה העניין היטב אצל ומוראכם וחתכם וגו' שער ט"ו ובשאר המקומות הנמשכים אליו.

אמנם כשיצא סמפון על השטר ונחלש כוח זה הזכות באופן מן האופנים כבר יבאו המבקשים בתורת תפילות ותחנונים לבקש מאל בעל הרחמים כעניין שנאמר אז תקרא וה' יענה תשווע ויאמר הנני (ישעיה נ"ח). כי על שתי הכתות האלו נאמר משה ואהרן בכוהניו ושמואל בקראי שמו (תהלים צ"ט) כמו שכתבנו ענינו בפרשת בלעם שער פ"ב.

אמנם כאשר ננעלו שערי תפילה ממנו לסיבות חסרונותינו ואין בידינו די סיפוקנו או השלמת רצוננו הנה נחזור אחרי צדדים בלתי הגונים מינים ממינים שונים מהם דרכים עיקשים מהם מקולקלים, יש נהנה מן העולם בלא ברכה והודאה שהיא מעילה גדולה כמו שכתבנו שער ט"ו, ויש בגנבת דעת העליונה, ויש שחוטאים ביד רמה בחטאים גדולים ופשעים מפורסמים קלים וחמורים כאשר עשו אבותינו מלפנים בכל המשך ימות המלכים אשר לישראל ויהודה להודיע כמה ארך אפים לפניו.

[פורענויות].

אמנם לסוף לא נפטרו מהפורענויות, כי על כן הכם ע"י מלכי הארצות כמה פעמים ואחריתם מפח נפש.

כחרבן הבית וביטול עבודתו והגלות הבנים מעל שולחן אביהם והשליכם אל ארצות אחרות וממלכות רחוקות כמעט חמש עשרה מאות מהשנים והנה שגלינו מעל אדמתנו והיינו נבזים ושפלים בקצות הארץ שודדים ושוללים מכל טובות העולם וחמודותיו.

כל זאת באתנו ומוצאים אנחנו רע ומר ממות אפיסת שפע הטובות הנפשיות והעדר ההצלחות האלוהיות אשר היו אתנו מסוגלות מכל העמים ובעונותינו שרבו אין בידינו לא מייסורי הצדיקים ולא משלותן ואומר אבד נצחנו כי אין לנו עוד תקווה זולתי אלוהינו כי רבים רחמיו.

[דברי נחמה במגילת איכה]

על כן נקוה לו בשתים אלה יחוס עלינו ויגן בעדנו היום יקימנו ונחיה לפניו, כמו שהבטיח הנביא ירמיהו ע"ה על זה באותה אלפא ביתא המשולשת לו במגלת איכה. כי אחר שזכר עניו ומרודו בעמל ישראל אמר זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו חדשים לבקרים רבה אמונתיך חלקי ה' אמרה נפשי על כן אוחיל לו (איכה ג').

כי הנה הוא עליו השלום אחר שאמר בשם הכנסייה ואמר אבד נצחי ותוחלתי מיי' היה משיב אל לבו זאת התשובה המחזקת אל לבו על כן יוחיל. ואי זו היא חסדי ה' כי לא תמנו וגו'. והכוונה כי עם שהוא יתברך מצד גדלו ועוצם מוראו ראוי שלא יעבור על מידותיו אך שישלם לעושה הרעה כרעתו אבל מצד היותו רב חסד מטה כלפי חסד יש לנו תוחלת גדולה כי אם עונותינו גברו מעלה ראש חסדיו ורוב רחמיו עד גבהי שמים ולכן

יכוין הדבור עם לבו הנזכר ויגזור המשפט לו חדשים לבקרים רבה אמונתך. ירצה לכן לבי יאות לך שתעביר מעליך בגדי המחשבות הרעות אשר עליך והלבש אותך חדשים ונקיים בבקר בבקר להרבות אמונתך וביטחונך בו ית' אשר הוא ישיב שבותך ורחמך והרבך בכל הדברים אשר אתה דואג על חסרונם מטובות העולם וחמודותיו אשר היו בידך ראשונה.

והנה אחר שגמר חוזק דבריו וטענתו אשר אל לבו החומד אלו הטובות הגופיות והוא עובד בעבורם זכר מה שהוסיף אומץ בזה נפשו המשכלת המשתוחחת על הרעה אשר מצא את עמה כמו שאמר ראשונה ותשוח עלי נפשי ואמר חלקי ה' אמרה נפשי על כן אוחיל לו. ירצה אם שהתקווה המיוחדת אל הלב מצד כוחו המתאוה אשר עליו אמרו עינא וליבא סרסורי דעבירה היא (ירושלמי ברכות פ"א) אל חסדי ה' והצלחות העולם שישבו למקומן כמו שאמרנו הנה הנפש המשכלת מצד גזרתה ומחצבה יש אלוהים קרובים אליה והיא לבדה חלק אדם מאל וחלק אלוה מעולמו לכן יש לה תקווה ותוחלת בו ית' מצד עצמו מבלי השקפת רוב החסדים הנזכרים כי עשר ידות לו במלך והוא לבדו חלקה ונחלתה ועל כן ייחדה דבריה ותאמר לו והוא עניין הטובות הנפשיות האלוהיות אשר זכרנו. והנה להיות מאמר הנפש אמתי ונכון עד מאד אמר טוב ה' לקיוו וגו' והכוונה כי עם שהוא טוב לכל קיוו מצד חסדיו יותר ויותר לנפש תדרשנו מצד עצמו כמ"ש בשם נפשו על כן אוחיל לו והוא אומרם ז"ל (איכה רבתי פ"ג א) יכול לכל תלמוד לומר לנפש תדרשנו (איכה ג'). והנה נמשך הנביא בזה בעניין חוזק הנפש וטענתה באלו העניינים לדברי המשורר אשר דבר בצביון וצורתן וזה כי אחר שזכר כל הרע המגיע לאומה הנבחרת מאיבי ה' האומרים לא יראה יה ולא יבין אלוהי יעקב על הדרך שזכרנו ענינו עמהם בפרה אדומה שער ע"ט.

אמר לולי ה' עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי אם אמרתי וגו' ברוב שרעפי בקרבי וגו' (תלים צ"ד). ירצה לולי ה' עזרתה לי אשר נתן חכמה ותבונה בלבי להחזיק בתקווה והתוחלת כראוי כמעט שכנה דומה נפשי ועניין טוב התוחלת הוא כי אם אמרתי מטה רגלי בהווה זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל לו כי חסדך ה' יסעדני לעתיד. והוא עניין הנחמה הראשונה אשר הזכיר הנביא, באומרו (איכה שם) חסדי ה' כי לא תמנו וגו'. ואח"כ אומר כי בהטיב מחשבותיו ובהרבות שרעפיו ועשתונותיו אל היותר נכון הנה שתנחומי ה' מצד עצמו המה ישעשעו נפשו לא בבחינת החסדים אשר זכר וכמו שאמר חלקי ה' אמרה נפשי וגו'.

[נחמות בדברי ישעיהו]

והדרך זה עצמו דרך הנביא ישעיה עליו השלום אחר שהזכיר כל הרעות המעותדות לבא עליהם לא נפלו אמר לסוף נחמו נחמו עמי יאמר אלוהיכם דברו על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה וגו' (ישעיהו מ'). וזה שתהיה בטוחה לשוב לאיתנה בכל מיני הצלחותיה בצאתה מהגלות אשר היא בו כי תדע בלי ספק יבא עת יאמר בו כי מלאה צבאה הנגזר עליה להיותה בצער הגלות ולא יוסיף להגלותה וזולת זה כי נרצה עונה בתשובה ומעשים כי זה מה שימהר את הקץ כמו שאמר זכו אחישנה (סנהדרין צ"ח א) ועוד בה שלישיה כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאותיה והרי הוא ית' כאלו לווה ממנה וחייב לשלם לה ניחומין והרי נאמן הוא לשלם

אמנם זה המאמר הג' הוא מבואר שהוא דרך פיוס כמו שאמר דברו על לב ירושלם כי הוא ית' מורה מעצמו ומקבל לעשותו כדי שתתפייס ותתיישב דעתה ולבה עליה. ובפרשת החדש שער ל"ז כתבתי טעם נכבד אל מאמר כפלים בכל חטאותיה.

והנה על הנחמה היותר חזקה אשר לנפש בדברים האלוהיים המיוחדים אליה אמר קול קורא במדבר פנו דרך ה' וגו' (ישעיה מ'). אין דרך המדבר ומסילת הערבה כי אם ההישרות הלימודיות להשיג שלמות הנפש הדברית כי הוא באמת דרך ה' ומסלה לאלוהינו ואמר כל גיא יינשא וכל הר וגבעה ישפלו.

למשל על אופן תיקון הפעולות המידותיות בעצת החוקר בפרק ז' מהמאמר השני מ**ספר המידות**, כי אשר הוא נוטה בפעולות אל אחד הקצוות יהיה תיקונו להרגיל עצמו אל הקצה האחר, עד שיישאר מוטבע באמצעי.

ולזה אמר כל גיא יינשא וכל הר וגבעה ישפלו באופן שיישאר העקוב למישור והרכסים לבקעה והנה כשהיו האנשים מלומדים על יושר בכל מעשיהם עם זה יהיו נכונים לגשת אל מקום דבקותם והראות כבודו עליהם כבתחילה כמו שאמר ונגלה כבוד ה' כי היא ההשכלה באל יתעלה וראו כל בשר יחדיו כי פי ה' דבר ואותו העם אשר דבר אתו פנים בפנים יהיה במדרגה שכלית עליונה על כל העמים אשר על פני האדמה. והנה לחוזק ההבטחה וקיומה אמר קול אומר קרא ואמר וגו'.

אמר כי קול הנבואה אומר לנביא קרא והעד בעם את אשר יהיה באחרית הימים בלי שום ספק והנביא אומר מה אקרא כי אחר שכל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה מה תועלת בייעודים האלו כי סופו יבש חציר נבל ציץ ואפילו המין המדבר כי רוח ה' נשבה בו דכתיב ויפח באפיו נשמת חיים (בראשית ב') גם הוא הולך אחרי בצעו ולכן אכן חציר. והייתה התשובה האמת כי יבש חציר נבל ציץ בכלל טבע האנשים, אמנם דבר אלוהינו יקום לעולם. כי אותו החלק הדברי אשר לו הוא נבדל משאר המדברים כמו שהעידו על עצמם ביום המעמד הנורא היום הזה ראינו כי ידבר אלוהים את האדם וחי (דברים ה') כמו שבא פירושו יפה בספור מתן תורה בשער מ"ד, ולזה על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון מבשרת

ירושלם וגו' כעניין שאמרו כתבוה בשוקא וחתמוה בברא (ב"ב מ' ב) כי זה העם יהיה בטוח באלו הבשורות הטובות, ועל כן בביטחון גמור אמרו לערי יהודה הנה אלוהיכם:

[סיכום:]

ועתה ראה כי אלו השני עניינים נזכרים באלו המאמרים שזכרנו ראשונה בפירוש. **כי הנה הראשון** באומרו עליו מטעם קול המונה של כרך ששמע ממאה מלין, והוא קול המיית ההצלחות הזמניות אשר הם שקטים ושלווים בחזקתם, ור' עקיבא דן קל וחומר מדת טובו ורב חסדיו לעוברי רצונו לעושה רצונו על אחת כמה וכמה והוא ממש מאמר חסדי ה' כי לא תמנו וגו' ומאמר אם אמרתי מטה רגלי חסדך ה' יסעדני.

אמנם **המאמר השני** באו אליו מטעם שממון ביתו והר קדשו של אלוהינו והיא תשובת רבי עקיבא מדברי הנבואות לומר שאחר שנתקיימו דברי הייסורין הממרקין את העונות המבדילים בינם לבין אלוהיהם אי אפשר שלא ישוב עטרה ליושנה ותחזור עבודה למקומה והדבקות האלוהי יגלה ויראה כבתחילה כי זה הוא תוחלת הנפש אשר עליו אמרה על כן אוחיל לו והמשורר תנחומיך ישעשעו נפשי כמו שאמרנו.

ועל שני העניינים האלו שבשתי תשובותיו של רבי עקיבא אמרו נחמתנו ניחמתנו שני פעמים. ולהורות על אמיתת זה הקפידו במאמר ונאמרו בלשון הזה אמרו לו עקיבא נחמתנו עקיבא נחמתנו והוא דיוק נכבד חוזר אל שני המעשים אשר היו לו עמהם הנה הנם הסיבובים והגלגולים אשר הורגלו בהם עם אלוהינו ואשר היינו עליהם בזמנים העוברים וההווים ובמה שאנו מקוים אליו לעתיד כשיכמרו רחמיו עלינו.

ואולם יראה ששלשת העניינים הסמוכים אשר זכרנו – ראשונה ראשי פרשיותיהם הם סובבים על אלו האופנים עצמם כי מלחמות סיחון ועוד זולתם שסיפרו שם הנה באמת הם מהמין הראשון. ומאמר ואתחנן אל ה' והנמשך אליו הוא מהעניין השני. ופרשת כי תוליד בנים הוא עצמו העניין השלישי עם המשך טוב התוחלת כמו שנזכר וכמו שיבוא הביאור בכל אחד מהם אחר זיכרון הספקות הנופלות עליהן.

אמנם מה שהיה לו לדקדק בעניין הראשון כבר נזכר בשעת מעשה מלחמות ההם ובמקומות הנזכרים שם.

[שאלות בפרשת ואתחנן]

ומעתה נתחיל מפרשת ואתחנן אל ה' וגו':

- א. ואתחנן אל ה' וגו'. אתה החילות וגו' אעברה נא ואראה. מה טעם זיכרון כל זה בכאן וטעם קישורו בוא"ו עם פרשת שלמעלה:
- ב. מה טעם הפלגת התארים הנזכרים לו הנה באומרו אתה החילות להראות את עבדך את גודלך ואת ידך החזקה אשר מי אל וגו', אל עניין שאלתו אעברה נא ואראה והלא אין מוחה בזה זולתי הרצון לבד:
- ג. אומרו את הארץ הטובה הזאת, שיראה שמפני טובה ויופיה היה נכסף אליה. ועוד היכא קאי דקאמר ההר הטוב הזה והלבנון:
- ד. מה טעם עלה ראש הפסגה ושא עיניך וגו' כי מה תועלת בראייתה ומה טעם לזכור בכאן וצו את יהושע וגו':
- ה. מה טעם אומרו ונשב בגיא מול בית פעור וסמיך ליה ועתה ישראל שמע וגו'. ומה טעם זכרו בכאן עיניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור וכל המעשה ההוא והתחילו אחריו ראה למדתי אתכם וגו'. ומה טעם קשר רק הישמר לך ושמור נפשך עם מה שלמעלה ממנו:
- ו. והיא קשה מאד כי אחר שאמר ראה למדתי אתכם חוקים וגו' ושהזהירם וזירזם על שמירת התורה ושלא ישכחו יום עומדם לפני ה' בחורב ושישמרו לנפשם פן ישחיתו לעשות פסל תמונת כל ופן יישאו עיניהם השמימה וגו' ואתכם לקח ה' וגו'. חזר אחר כך לומר וה' התאנף בי על דבריכם וישבע לבלתי עברי וגו' כי מה עניין זה לזה. ועוד שכבר הזכירו ופסק מענינו.
- ועוד אמרו כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עובר את הירדן ואתם עוברים וכו' הכול יראה שהם דברי מותר:
- ז. אומרו כי תוליד בנים ובני בנים וגו'. כי מה ראה לזכור להם עכשיו כל הדברים הרעים ההם, ולו אין בשורה מוצאת לעת כזאת, היה לו לזכור ראשונה קבלת עשרת הדברים כאשר התחיל לומר ופן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך יום אשר עמדת לפני ה' אלוהיך בחורב וגו', וכל דברי התורה אשר זכר אחרי כן. ואחר יאמר מה שיקרה אותם באחרית הימים כמו שכן עשה בפרשת הברית ובפרשת האזינו. וגם שיבוא פרשה זו כפולה עמהם ועם מה שנאמרה בפרשת ניצבים והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה וגו':
- ח. אומרו ושבת עד ה' אלוהיך ושמעת בקולו כי אל רחום ה' אלוהיך וגו'. שאין הקשר נאות. מוטב שיאמר ושמעת בקולו כי לא עם קשה עורף אתה או ששייב ה' אלוהיך את שבותך וגו' כי אל רחום וגו':
- ט. מה טעם קשר כי שאל נא לימים ראשונים וגו' למה שלמעלה ממנו. וטעם או הנסה אלוהים לבוא וגו' כי למה ינסה בכך גם טעם אתה הראית לדעת וכל שאר הפרשה:
- י. בטעם סמיכתו בכאן אז יבדיל משה שלש ערים כי באמת אין זה מקום סיפורו.

אלו הן הספקות הנופלות בחלקים אלו ואחרי זכרם נבא אל הפירוש בהסכמת הדברים ההם אשר זכרנו ראשונה:

[תשובות]

ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך חשבון דברי שלום לאמור אעברה בארצך בדרך בדרך אלך וגו'.

כבר זכרנו בשער הקודם מה שביארנו בזולתנו מהמקומות טעם זה השליחות ותועלתו עם הדברים הקודמים לכוונה זאת המלחמה גם בשער פ"א ביארנו טעם השאלה באעברה בארצך בדרך וגו'.

אמנם עכשיו אין הכוונה רק להורות איך היה העניין מהמין הראשון שזכרנו רצוני שבאו עליו בתורת זכות גמור לעשות כרצונם ויצליחו כמו שהיו שאר העניינים הגדולים המיוחדים למשה אדוננו שזכרנו בפרשת בלעם וכמו שאמר לו הש"י ראשונה היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני כל העמים תחת כל השמים אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך (דברים ב') ומטעם זה סמך ואמר ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך חשבון דברי שלום לאמור אעברה בארצך וגו'. והכוונה ששלח אליו שליחות זה להורות דרכי שלום לכל כיוצא בזה.

אמנם כי בדרך צווי שלח אליו לאמור אעברה בארצך. ולזה לא נזכר לא עכשיו ולא בשעת מעשה אעברה נא בלשון בקשה כמו שכתב בשליחות מלך אדום שהכוונה שהוא מודיעו שרוצה לעבור דרך גבולם ומצווה עליו שיעשו עמו כאשר עשו בני עשו היושבים בשער והמואבים היושבים בער כי אין דעתו לנטות מעליהם כלל ולזה לא אבה סיחון וגו'.

כי הקשה ה' אלוהיך את רוחו וגו'. כבר פירשנו כמה פעמים כי הקושי ההוא הייתה הנטייה מעל המלכים הראשונים והוא מה שאמר ראה החילותי תת לפניך וגו' כי כיון שיצא לפניהם הוא נופל וכן ויתנהו ה' אלוהינו לפנינו ונלכוד את כל עריו וגו' מערוער וגו'. וכן ונפן ונעל דרך הבשן ויצא עוג וגו' ונלכוד את כל עריו בעת ההיא לא הייתה קריה אשר לא לקחנו וגו'. כל זה ספר שבאו עליו כאדם שבא לתוך שלו ולוקחו בחזקת הזכות אשר לו עליו כמו שאמר בפירוש ונקח בעת ההיא את הארץ מיד שני מלכי האמורי אשר בעבר הירדן וגו' כל ערי המישור וגו'. כי רק עוג וגו' (שם ג') פירשנוהו בשער פ"ג הנזכר.

ואמר ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההיא כמי שבא בתורת נחלה ומצא וירש ולזה נתנם לחלק הראובני והגדי וחצי שבט המנשה כמו שאמר ונתתי אותה לכם מורשה אני ה' (שמות ו') ואמר שציוה אותם על תנאם לעבור חלוצים לפני אחיהם כמוזכר במקומו שער

פ"ה. ואת יהושע ציוויתי בעת ההיא לאמור עיניך הרואות את כל אשר עשה ה' אלוהיכם לשני המלכים האלה כן יעשה ה' לכל הממלכות אשר אתה עובר שמה לא תיראום וגו' והייתה כוונת הזירוז כי כמו שראה שהחרים והשמיד הגויים ההם עד בלתי השאיר להם שריד כמ"ש בפירוש בסיחון ונחרם את כל עיר מתים והנשים והטף לא השאיר שריד וכן בעוג ונכהו עד בלתי השאיר לו שריד ועוד נאמר ונחרם אותם כאשר עשינו לסיחון מלך חשבון החרם כל עיר מתים הנשים והטף כן יעשה לכל הממלכות וגו' ולא ייפול במה שנאמר והיה אשר תותירו מהם לשיכים בעיניכם וגו' (במדבר ל"ג) כמו שיבוא בשער פ"ו, והוא מבואר שלא עשו כן לסוף והשאירו מהם אשר הספיקו להחטיאם ולצרור אותם ולהשליכם מעל אדמתם כיום הזה, וכמו שאמר והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם. ואלו זכו ישראל שיכנס משה לארץ לעשות המלחמות ההם היה ידוע שהוא יעשה להם ככל אשר עשה לשני מלכי האמורי. ולפי שלא זכו היה מה שהיה. והנה לזה נעתק בדבריו למה שהיה בסיפורו מהמין הראשון כמו שזכרנו ונמשך למה שהיה מהעניין השני והוא לבקש בתורת פיוס ותחנונים מה שלא יכלו עליו בתורת חוב של זכות ולזה אמר:

ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמור אדני אלוהים אתה החילות להראות את עבדך את גדלך וגו'.

(א) יאמר שכיון שראה שלא עמידה להם זכות שתעשנה כל המלחמות הארץ על ידו כאלה היום והוא דבר שעתידין לקבל עליו נזק והפסד גדול כנזכר, לא מנע עצמו מהפיל תחנוניו לפניו יתעלה בעבורם בעת ההיא ולומר אדני אלוהים אתה החילות להראות את עבדך את גודלך ואת ידך החזקה וגו'.

(ב) וזה באלו המלחמות שעשינו שהיו עניינים נפלאים בלי ספק לפי גדולת המלכים ההם וחוזקם העצום וכמו שהעיד המשורר על זה באומרו למכה מלכים גדולים כי לעולם חסדו לסיחון מלך האמורי כי לעולם חסדו ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען (תהלים קל"ו). יראה שהיו שקולים כנגד כולם. ובאומרו אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה וגו'. יראה שכיון למה שעמקו מחשבתי להקשות את רוחו של סיחון ולאמץ את לבבו כאשר כתבנו.

(ג) ולזה אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן. וטעם השאלה לראותה ולכבשה, כעניין לכו ראו את הארץ את יריחו (יהושע ב') כמו שראה את הארץ הזאת אשר לקח כי ירא מאד פן תהיה מיתתו להם לפוקה ולמכשול לעניין כבישותה. ונאמר ההר הטוב הזה והלבנון, כלומר אשר נתפארת במאמר הנבואה עליו תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה' וגו': (שמות ט"ו)

ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי ויאמר ה' אלי וגו'.

פירש להם כי חטאם גרם שלא נשמע תחנונו, כי הם לא זכו לשתכבש הארץ לפניו כנזכר ולפי זה נתחייב שיסבול הוא למענם קצת הקצף והעברה במה שלא נתן לו רשות לעבור כי מתוך שלא זכו הם שהוא יעשה מלחמתם נמנעה ממנו ההעברה לשם. ולהפיס דעתי ולהשלים עמי אמר, רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה, עלה ראש הפסגה וגו' ירצה אתה אמרת אעברה ואראה וגו' כאלו בקשת לצאת מגזרת וכל מנאצי לא יראוה. כן משפטיך אתה חרצת, אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה, עניין שיתפשט ממך לזולתך רצוני שתהיה הראיה לעניין הכבישה.

(ד) אמנם במה שיאות לך עלה ראש הפסגה ושא עיניך וראה וגו'. והעניין שלא מנע ממנו אלא הכניסה הגשמית, אשר היא צורך העם אבל שכבר הגיע אליו מראייתו זאת השלמת האחרון שהיה בחוקו להשיג בהיכנסו לשם וכמו שפירשו ז"ל (ספרי פ' הברכה) על ויראהו ה' את כל הארץ.

אמנם על עניין הכבישה עמד בגזירתו הראשונה ואמר וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו כי הוא יעבור לפני העם הזה והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה. והטעם חזקהו ואמצהו וזרז אותו מזה אשר אתה ירא מפניו שכבר עלה במחשבה שהוא יעבור והוא ינחיל ואין זולתו ואם לא יעלה בידו כהוגן מה אעשה וחטאם גרם ואין לשנות. ויש בכל זה כי מה שנאמר לו בנקרת הצור נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגויים וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה ה' כי נורא וגו' (שמות ל"ד) שזה יראה שירמוז אל מעשה הגדול משמש בגבעון דום וירח בעמק אילון, ומהורדת אבני אלגביש על כל המלכים ההם הרי הוא מתקיים בשיעשה עם יהושע תלמידו ומשרתו כי בהיעשות על ידו יראו העם כלו כי הוא ית' עושה עמו. וכבר כתבנו זה על עניין הנסים שער י"ג. והנה לפי שכבר היה להם זה הספור למורך לבב ושבר רוח לאמור הלא אתה הוא רוענו אביר הרועים ומי כמוך בחכמים ובנביאים עבד ה' נאמן ביתו, והן לא שמע אליך יום אשר עמדת לפניו להתפלל בעדנו על זאת, ואיך נעמוד אנחנו ומי יעמוד בעדנו בכל קראנו בעתות צרותנו. והנה מעתה נתיאש מהרחמים.

(ה) לזה המציע להם בכאן עוון פעור ומה שנעשה בו, ללמוד מתוכו למוד נפלא לחזק את רוחם ולהאמיץ את לבבם בה' אלוהיהם, ולהראות להם כי לא כאשר יראו בתחילת העניין אבל שזכות הרבים עדיף וצדקתם עומדת לעד במקום שלא תעמוד זכות היחיד, ואפילו היותר שלם שאפשר, כי זה יתחייב מטבע הרבים מצד מה שהם רבים בהכרח ולזה הניח העניין ההוא ראשונה לפנייהם ונשב בגיא מול בית פעור. והנה אחר שהזכירו הפליג בתוקף ראייתו.

אמר ועתה ישראל שמע אל החוקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ אשר ה' אלוהיכם נותן לכם לא תוסיפו וגו'. ירצה הנה

ישראל חזק ואמץ בשמירת חקי ומשפטי התורה האלוהית הזאת אשר אנכי מלמד אתכם לעשות כי באמת בהם תחיו ובאתם וירשתם את הארץ אשר ה' נתן לכם אך שלא תוסיפו ולא תגרעו מהם וגו' כי ודאי הם חוקים ומצות טובים ושלמים בג' מיני השלמות אשר נתבאר בהם מעשה בראשית בכלל, כמו שכתבנו העניין יפה במקומות אחרים, ועל הכתובים האלו בתחילת השער הראשון.

ואם תאמרו מה עניין זה לכוונתנו, הנה עיניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור אשר זכרתי כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלוהיך מקרבך. ושם נאמר וייצמד ישראל לבעל פעור, שנראה שכלכם חטאתם הנה אם כן כולכם נתחייבתם בהישמד, כמו שנאמר ויחר אף ה' בישראל. ועם כל זה ואתם הדבקים בה' אלוהיכם חיים כולכם היום. ראו עתה סגולת העם במה שהם רבים שחטאו כולם ונשמדו כולם ונשארו כולם והוא פליאה כבר כתבנו ענינו במקומו שער פ"ג. אמנם אם חטא יחיד אפילו היותר שלם שאפשר הוא אחד בעונו ימות ואיננו עוד.

(ו) והוא מה שסיים בסוף באומרו וה' התאנף בי על דבריכם וישבע לבלתי עברי את הירדן ולבלתי בא אל הארץ הטובה אשר ה' אלוהיך נתן לך נחלה. ראה זה זר ונפלא, שאף על פי שהיה הכעס בשבילכם, כי הנה אנכי מת בארץ הזאת אינני עובר את הירדן ואתם עוברים וירשתם את הארץ הטובה הזאת. אלא שהמציע בין תחילת דבריו וסופן פרשת ראה למדתי אתכם היום לסיים שבח התורה אשר התחיל באומרו ועתה ישראל שמע אל החוקים וגו', לומר כי בה עשו את החיל הזה ולא בזולתה. והתקשרות אלה העניינים והסתבכותם הוא מה שיעלים הכוונה הנכונה זאת מעיני המעיינים.

[סיכום ביניים: ביאור 'ראה למדתי אתכם חוקים']

ואחר שבארנו עד סוף הדבר והמשכו נחזור לכוונת באומרו ראה למדתי אתכם חוקים ירצה ממה שראיתם שאף על פי שחטאתם בבעל פעור הנה היום כולכם חיים ודבקים בה' אלוהיכם תראו ותכירו כמה אתם צריכין ליזהר באלו החוקים והמשפטים אשר למדתי אתכם כאשר ציווני ה' אלוהי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה ושמרתם אותם כהוגן כמו שזכרנו פירושו בשער פ"ו כי על האופן ההוא היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את החוקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה כי מי גוי גדול אשר לו אלוהים קרובים אליו כה' אלוהינו בכל קראנו אליו.

והנה בטחון גדול למה שיראתם שלא ישמע אליכם כאשר לא שמע ממני בהתחנני אליו כי ודאי היה הגוי הגדול הזה מפורסם בין שאר העמים בהיותו קרוב לאלוהינו ואין זולתו וכמו שאמר לבני ישראל עם קרובו (תהלים קמ"ח) וזה יהיה מטעם כי מי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת וגו'. כי המצא ביניכם מציאות אלו החוקים

ומשפטים צדיקים ימציא ביניכם ובין אלוהיכם עניין אהבה וקורבא וכמו שאמרו חז"ל (ש"ר פ' ל"ג) הרי בתי מסורה בידכם והנה יהיה הקירוב קיים כל זמן שהכלה קיימת

אמנם אם תמות הכלה הרי הוא קירוב שנתרחק (ה) והוא מה שסמך רק הישמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' אלוהיך בחורב באמור ה' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי וגו'. וידבר ה' אליכם וגו'. ויגד לכם את בריתו וגו'. ואותי ציוה ה' בעת ההיא וגו'. ונשמרתם מאד וגו'. יאמר שכל המצות אשר ציוה אותם לעשות בארץ אשר הם עוברים שם כנזכר כולם הם בחברת המעמד הנורא ההוא אשר ראו בעיניהם כי שם שמעו עשרת הדברים ושם ובעת ההיא ציוה אותי ללמד אתכם חוקים ומשפטים לעשותכם אותם בארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה. והכולל כי הקורבא המיוחדת אליהם היא תלויה בעניין הזה לבד. ולזה ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר ה' אליכם בחורב מתוך האש כדי שתהרהרו אחריה לשם אלוהות ועבודה כמו שעשיתם בעוון פעור שזכרנו והוא אומרו פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל סמל תבנית זכר או נקבה תבנית כל בהמה וגו'.

ואחשוב שרמז להם הנה אל כל מיני הצורות והתמונות אשר הניחום הוברי שמים בכוכבים ובמזלות וכסיליהם אמרו שיש שם תמונת מאזנים או קשת או צורת עיר או נהר או ספינה וכיוצא ואמר תבנית זכר או נקבה כמו שאומרים על המזלות שהם מחציתם זכר וחציים נקבה וכן כל כוכבי לכת מקצתם זכרים ומקצתם נקבות וכן אומרים שיש שם צורת אשה שיש לה בעל ושאין לה בעל וצורות איש מצויין וגיבור לוחם וכדומה. תבנית כל בהמה אשר בארץ כמו צורות טלה שור אריה וגדי זולתם וכן יאמר הכלב הגדול הכלב הקטון. תבנית כל עוף כנף כמו הנשרים הידועים אצלם קראום הנשר הנופל הנשר המעופף וגם צורת תרנגולת זולת זה. ואמר אשר תעוף בשמים כמו שאמר כנשר יעוף בשמים; מנשרי שמים. תבנית כל רומש באדמה כמו סרטן ועקרב והתנינים הידועים לבעלי הצורות. תבנית כל דגה אשר במים כמו מזל דגים ולוויתן נחש בריח.

והוא שפירש אחרי כן ופן תישא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים ואת כל צבא השמים ונידחת והשתחווית להם ועבדתם אשר חלק ה' אלוהיך אותם לכל העמים אשר תחת כל השמים ואתכם לקח ה' וגו'. ירצה שלא תטעה בצלמי התבניות האלו מצד מה שמניחים אותם ההוברים במלאכתן וגם שתישא עיניך השמימה ותראה הסכמת המציאות בקצת מה שאומרים לך מאותם הצורות ותמונתם הישמר לך משתחשוב שיש בהם שום ממשות של אלוהות ונידחת והשתחווית להם חלילה לך כי הם אינם רק כלים ומשרתים אשר חלק ה' אלוהיך להנהיגת כל העמים אשר ענינם להיות תחת כל השמים ומערכותיהם ואין להם שום ממשלה מעל השמים.

אמנם אתכם לקח ה' לעצמו והוא יתעלה הנבדל מכל אלו התמונות תכלית ההבדל והריחוק הוא אשר לקח אתכם להנהגתו העליונה אשר כל ענינה על פי התורה והחוקים והמשפטים האלה אשר על ידם יהיה אלוהים קרובים אליכם בכל קראכם אליו בין שיסכימו הצורות ההנה או שלא יסכימו. וכמו שאמר רצון יראיו יעשה וגו' (תהלים קמ"ה). והנה למדתי אתכם כמה אתם צריכים להישמר במצות התורה האלוהית ועל הכול מחטא עבודת אלילים כדי שתעמוד לכם זאת הקורבה ומזה תלמדו כמה חטאתם בעוון פעור שזכרנו ראשונה מקל וחומר מהצורות השמימיות כי ודאי נתחייבתם כליה ולא כן עשה כי אתם הרבים כמו שאמרנו וה' התאנף בי על דבריכם וישבע וגו' כמו שביארנו כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עובר וגו' ואתם עוברים וירשתם וגו'.

[חזרה לתשובות לשאלות]

(ו) ומלת מת משמש לשנים כלומר ואתם מתים ועוברים, כי זה הוא מסגולת הרבים כאשר הונח. מכל מקום הישמרו לכם פן תשכחו את ברית ה' אלוהיכם ועשיתם לכם פסל תמונת כל אשר ציור ה' אלוהיך כי ה' אלוהיך אש אוכלה הוא. ירצה מה שחטאתם בבעל פעור לא היה מתוך ששכחתם את ברית אלוהיכם אלא שבאתם אליו בתחילה לסבת זנות בנות מואב והייתה עבודתכם מאהבתן.

אמנם אם תשכחו את ברית אלוהיכם ותעזבו אותו ותלכו אחרי אלוהים אחרים לא יעמוד לכם זכותכם על האופן שעמד בעוון פעור כי ה' אלוהיך אל קנא ולא יחמול ביום נקם וחמתו אש אוכלה הוא ותיקד עד שאול תחתית רמז להם מה שהיה בסוף. והנה על כל פנים נתבאר תכלית הביאור שהעניין השני הזה כלו מ'ואתחנן' ועד הנה הוא מאשר היה עניינו מבקשת התפילה והתחינה כאשר לא הספיק הזכות ובמה שהשיר אותם משה והחזיק את לבם להודיעם במה יתראו אל אלוהיהם להיות אלוהים קרובים אליהם בכל קראם אליו אשר על העניין ההוא ימצא זכות הרבים תמיד יתירה על זכות היחיד בעניין השארותם.

(ז) ומשה נעתק אל עניין השלישי, והוא בקשת הדברים הצריכים על דרך לא טוב ומה שנמשך אליו מתחלה ועד סוף ואמר כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל וגו' העידותי בכם היום וגו'. יאמר כאשר תעתקו מזה העניין השני אשר אמרנו, רצוני משתהיו קרובים אל ה' אלוהיכם לבקש ממנו ע"י התפילה והתחנה הדברים הצריכים לכם ותחזרו לבקש אותם בדרכים רעים ומקולקלים ומגונים ככל הגויים אשר גרש הש"י מפניכם ככל אשר עשה אחאב ואיזבל אשתו אשר הרעו לעשות בדבר אשר זדו על נבות אשר הבאנו אותו למשל הודעתי אתכם נאמנה כי מרה תהיה באחרונה. וכן תשיבו גם אתם תשלומי כפל וארבעה וחמשה בלי ספק עד שלא יישאר לכם רק רחמי הש"י ורוב חסדיו אשר הם לבדם הם תוחלת הלב והנפש האנושיים כל

אחד לפי טבעו כמו שאמרנו ראשונה וסוף סוף יתקיים מה שאמר חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו. ולזה סמך על העניינים הראשונים ואמר גם כי תולידו בנים ובני בנים ונושנתם בארץ היא עד שיבואו דורות אחרונים שלא ידעו את ה' והשחתם לעשות פסל תמונת כל מיני העבודות הזרות והמקולקלות שהוא הדבר היותר מכעיס את השם יתעלה אשר חויב לבא העדות על זה, כי אבד תאבדון מהר מעל הארץ כמו שהיה בבית ראשון. ואם תשובו בבית שני, לא תאריכון ימים עליה כי השמד תשמדון והפיץ ה' אתכם בין העמים הפתאים אשר ינהג ה' אתכם שמה ושם תעבדו קצתכם אשר יצאו מהכלל אלוהים מעשה ידי אדם עץ ואבן, כמו שהוא המנהג בקצתם. ואמר אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחון על גלוי הגנאי ופרסומו או שיהיה המאמר מוסב אל האדם הנזכר, באומרו מעשה ידי אדם. יאמר שהעושים אותם לא יגיע להם מהם שום תועלת והנאה שיש בו טעם ריח, או שכבר היו עושיהם כהם מחוסרי החושים וההשכל כעניין כמוהם יהיו עושיהם וגו'. וכאשר פירשנו בתחילת שער נ"ה. הנה אין ספק כי מרוב הצרות ועוצם התלאות בנפול שמיכם על ארצכם ואפס עצור ועזוב מכל צד ומכל עבר ואחרי ככלות הכול ובקשת משם את ה' אלוהיך ומצאת כי ודאי אז תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך ופירש עניין הוראות הזה ואמר בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלוהיך ושמעת בקולו כי אל רחום ה' אלוהיך וגו'.

(ח) ירצה שהכוונה האלוהית בהצר לך עד שתמצאן אותך כל הדברים הרעים האלה באחרית הימים, אינם להנקם ממך, רק כדי שתשוב אליו מתוך הדחק ושמעת בקולו. ונתן הטעם כי אל רחום ה' אלוהיך וגו', וזה כי כאשר ייסר אותך לא יכווין להרע עמך רק לרחם עליך שתשוב אליו וכמ"ש כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלוהיך מייסרך (דברים ח').

ובמדרש

משל לבן מלך שהיה מבקש לפרוש בים וא"ל אביו אי אפשר לפרוש עליו שהוא בסכנה מי שפורש עכשיו והיה הבן דוחק וכיון שדחק הרבה א"ל אביו אני יודע שאם תפרוש סופך ליאבד וסוף הספינה לישבר וכל אשר יהיו לך בה אובדין אלא הריני אומר לך מעכשיו שאם עברת על דברי ופירשת ואירעוך כל הדברים שאמרתי לך ונמלטת אתה לבך אל תתבייש לחזור אצלי לומר שמא אינו מקבלני אלא חזור ואני מקבלך כך אמר הב"ה לישראל העידותי בכם היום את השמים וגו'. הרי אמרתי לכם מעכשיו בצר לך ומצאוך וגו' ושבת עד ה' אלוהיך וגו' והרי הוא מאמר נחמד מאד.

(ט) כי שאל נא לימים ראשונים וגו' וכי ירך לבבך ותשתומם במחשבתך כאשר תהיינה כל התלאות האלה באחרית הזעם לאמור עד אשר עד הנה לא עזרנו ה' ונטשנו מעל פניו זה

כמה מאות מהשנים ואין קול ואין מקיץ לרחם על פליטתנו להשיב שבותנו כפעם בפעם, הן בהחזיר עטרת הצלחתנו הרוחנית ליושנה כבראשונה הן לאסוף חרפתנו בהשיב תפארת כל טובותינו הזמניות לאיתנה כבתחילה. איכה ואיכה יאמין באחרית הימים אחר היאוש יעור כישן מתרדמתו לעשות את כל הגדולות והנוראות ההמה המחויבת אל המאמר הזה, ודאי לו חפץ ה' להחיותנו כליה האי לא שתיק. ונוסף על זה את אשר יחרף צר כל היום על פנינו לאמור ואם אין ה' אתנו ודבר אמת מאתו אין בפנינו למה מצאתנו כל זאת ההפלגה מהטובות וההצלחות הזמניות המתמידות לנו זה שבעתים ממאות השנים ועד היום הזה. ועיניכם הרואות ולבכם גם הוא ידע כי אל נקמות ה' ונקמה לא ינקה לכל אשר יודה שום אלוהות לזולתו, כי ה' קנא שמו אש אכלה הוא למהר להצמיח פורענותו ככתוב ושני ומשולש בתורתו. והנה חלוף המצב אשר בינותינו יבא ויעיד כי אתם פושעים וחטאים באמונתו ואנחנו עמו וצאן מרעיתו.

והנה על התר הספק א' אשר מצד שני מיני ההצלחות, הנה על העיקר שהוא ההצלחה הנפשית אשר עליה אמר הנביא על כן אוחיל לו (איכה ג') כאשר אמרנו, אמר כי שאל נא לימים ראשונים וגו' השמע עם קול אלוהים וגו'. ירצה, אל תתייאש מן הרחמים מפני אריכות הזמן הרב ההוא, לומר כי מה שלא היה בתוך הזמן הארוך ההוא לא יהיה אחרי כן, כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו מלפניך למן היום אשר ברא אלוהים אדם על הארץ ואפילו תשאל לכל באי העולם מקצה הארץ ועד קצה הארץ הנהיה כדבר הגדול ההוא שהעולם כלו לא נברא אלא בשבילו, או הנשמע כמוהו, הדבר ההוא ואמר השמע עם קול אלוהים מדבר מתוך האש כדי שיחיה בו חיי עולם כאשר שמעת אתה ביום המעמד הנורא ההוא, וכמו שנאמר להלן היום הזה ראינו כי ידבר אלוהים את האדם וחי וכאשר נתבאר בשער מ"ד.

והנה מה שלא היה כן מבריאית עולם עד היום ההוא, שעברו יותר מאלפים מן השנים לא היה ראייה לשלא יבוא הדבר ולא יהיה שכבר ראיתם אותו בעיניכם וכן עיניכם תחזינה בטוב העליון הרוחני אשר אעשה לכם באחרית הימים ואם יתמהמה חכו לו. והנה על המין השני מהטובות והם ההצלחות הזמניות גם כן אמר או הנסה אלוהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי וגו'

(ט) ירצה אם ראיתם או שמעתם שקודם שיוציא ה' אתכם ממצרים היה מנוסה ומורגל לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות וגו' כאשר עשה לכם ה' אלוהיכם במצרים לעיניך ודאי לא נראה ולא נשמע.

אמנם כאשר עלה במחשבתו לעשות תשועה ופורקן כהיום ההוא, עשה כרצונו והצליח. וכן יעשה ה' עמכם ביום ההוא כי כוחו עתה ככוחו אז ואין אורך הזמן טענה של כלום. והנה טענה זאת גדולה להשיב חרפנו דבר ובפרט אל המתקוממים עלינו על זה כי ישאל נא מפיהם דבר לפי הנחתם כמה עברו מאלפי השנים מיום אשר ירדו שאול נפשות אדם

שת אנוש קינן מהללאל וירד מתושלח נח שם ועבר אברהם יצחק ויעקב וכל כתות הצדיקים אשר בדורותיהם, וכל הנביאים אשר באו אחריהם על לא חמס בכפיהם עד אשר בא משיחם לפדות אותם משם מיד השטן שהיה רודה בהם. ואיך יטענו על עם ה' המחכה בשעבוד הגוף או קצת הממון לבד, בעודו על פני האדמה כאחד מהם. והנה טעם אורך הגלות והסתר קצו ותכלית העלמו כתבנו אצל בקש יעקב לגלות את הקץ ונסתם ממנו שער ל"ג. מ"מ כבר נתבאר הספק הראשון משני צדדין.

אמנם **על הספק השני שהוא מצד הצלחת המתנגדים** המודים באלוהות אחר אמר אתה הראית לדעת כי ה' הוא האלוהים אין עוד מלבדו מן השמים השמיעך את קולו וגו'. ירצה ודאי המערער הזה בלא דעת ידבר ודבריו לא בהשכל.

[הדיבוק האלוהי עם ישראל, כזיווג איש ואשה בקידושין]

שכבר נתבאר תכלית הביאור שהדבוק האלוהי עם האומה הישראלית הוא כעין זיווג איש ואשה ע"י קידושין כמו שאמר הנביא וארשתיך לי לעולם (הושע ב') וכן נאמר בכל מקום אני ה' מקדשכם, קידושין ממש כמו שכתבנו בפרשת תרומה. ומהידוע שענין הקידושין אינו אלא איסור האשה המקודשת על כל זולתו, וכמו שאמר מאי לישנא דקידושין דאסרי ליה אכולי עלמא כהקדש. וכן בקדושי התורה והמצווה אסר השם יתעלה את ישראל על כל שום אלוה זולתו, כמו שאמר בפירוש ואבדיל אתכם מכל העמים להיות לי, ענין הויה ממש. ועל זה הענין תקנו חז"ל בכל הברכות אשר קדשנו קדושים ממש, וזהו בעצמו טעם תיקון ברכת אירוסין שאמרו: אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על העריות ואסר לנו את הארוסות, שנתקשו על הנוסח ההוא כל המפרשים ז"ל, ואמרו היכן מצינו ברכה על האיסור. ועוד מאן דכר שמן דעריות. ועוד, דכיון דעדיין אינה מותרת, למה יברך. והוצרכו לומר דכיון דהקידושין תחילת המצווה צריכין לברך עובר לעשייתה. והזכירו העריות משאר בשר שאין קידושין תופסים בהן. וכדי שלא יאמרו שהיא מותרת, הוצרכו לומר ואסר לנו את הארוסות והזכירו שם קדושתן של ישראל וכו', כמו שכתב **הרמב"ן** ז"ל בחידושי כתובות פרקא קמא.

אמנם לפי מה שאמרנו כל דבריהם מכוונין תכלית הכיוון. שהרי הקידושין לא נתנו להתיר אשה לבעלה שמתרת ועומדת היא לו ולכל העולם בעודה פנויה מן התורה. אבל לאסור אותה בהן על כל העולם, כמו שאמרנו. נמצאת למד שענין הקידושין אינו אלא איסורה על הכול בהחלט מהתורה, ועל עצמו באיסור דרבנן, דקיימא עליה בכלה בלא ברכה, עד דתשרי ליה בכניסתה לחופה. והם הם הדברים עצמן שתיקנו בברכתן בלי תוספות וגרעון. כי באמרם וציוונו על העריות כווננו שכבר נכנסה זו בקידושין אלו על הכול באיסור ערוה מן התורה, ובאמרם ואסר לנו את הארוסות, כיונו אל האיסור הנולד לו אז למקדש

מדרבנן עד שישאנה לגמרי. כי להורות אף לזה אמרו והתיר לנו את הנשואות ע"י חופה וקידושין, כלומר שאין איסור הארוסות אלא עד שתינשאנה. והוא פירוש נכון שעל פיו אינה נוסח הברכה הזאת רק גדר הקידושין וענין מהותן וחס לן להזכיר בכאן עריות משאר בשר וזולת זה ממה שנאמר בה.

ומכל זה יחויב, כי כמו שמשעת קידושין והלאה כבר יקנא על אשתו אם תבקש לה איש אחר כמו שנאמר ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו וגו' (במדבר ה') ונאמר כי קנאה חמת גבר וגו' (משלי ו'). אמנם אינו מקנא על זולתה מהנשים, כי מה לו ולהן.

כן הכתיב האל ית' זה העניין על עצמו עם זאת האומה אשר ייחדה לו בחומר קידושין כמו שאמרנו כי כשהיא פונה לבקש שום אלוהות ועבדות זולתו הרי היא מזנה תחתיו כמו שנמצא כנוי זה מורגל בפי כל הנביאים והוא ודאי מקנא על זנותה כמו שאמר למעלה על זה כי ה' אלוהיך אש אכלה הוא אל קנא (דברים ד') ובעשרת הדברות לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני לא תעשה לך פסל וגו'. לא תשתחוה להם וגו'. וסוף כי ה' אלוהיך אל קנא פוקד עוון וגו' (שמות כ'). קנא שמו וגו' (שם ל"ד) כמו שכתבנו שם.

אמנם שאר העמים אשר לא קידשם לעצמו ולא ייחדם לאישותו אין לו עליהם קנאת אישות כי מה לו ולהם ומעולם לא הקפיד על כל אומה ולשון אשר על פני האדמה אשר מעולם עבדו את השמש ואת הירח והמזלות וכל צבא השמים אדרבה נאמר אשר חלק ה' אלוהיך אותם לכל העמים וגו' (דברים ד'). ונאמר מאלוהי העמים אשר סביבותיכם וגו'. ונאמר ופן תדרוש לאלוהיהם לאמור איכה יעבדו הגויים האלה את אלוהיהם ואעשה כן גם אני (דברים י"ב) ורבים כמו אלה המורים שאין האומות מצוות על איסור ע"ז. וכמ"ש חז"ל (ע"ז ב' ב) על ראה ויתר גויים (חבקו' ג') לפי שלא הוזהרו עליה אלא מקבלי התורה האלוהית במעמד ההוא לבד כי היא לבדה האשה המקודשת (ט) וזה מה שאמר על תשובת שאלה זו אתה הראית לדעת כי ה' הוא האלוהים אין עוד מלבדו. והכוונה כי אתה לבדך מכל העמים הראית לדעת סוד האלוהות באשר הוא יתעלה עילת העלות כולן הנמצא המיוחד אשר אין עוד מלבדו והיה זה לך כן מפני כי מן השמים השמיעך את קולו לייסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ואת דבריו שמעת מתוך האש כלומר שלא היה כוח בשום אדם לדעת אמיתת זה הייחוד רק מצד מה שנתגלו לכם האמתיות הנבואיות במעמד ההוא ומנהו והלאה בשביל מה שהושלם לך מההבנה מכל זולתך ותחת כי אהב את אבותיך ויבחר בזרעו אחריו ויוציאך בפניו וגו'. להוריש גויים גדולים ועצומים ממך.

ובמדרש (דברים רבה פ"ב)

אתה הראית מלמד שקרע להם השמים העליונים וכשם שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים והראה להם כי ה' הוא האלוהים אין עוד מלבדו.

ראה דברי החכמים בלשון משל נמרץ כאלו קרע המסכים כולם והביאם מבית כל הפרוכות כדי שיראו שאין שם זולתי אלא אחד והכוונה גלויה שקירב להם העיונים העליונים האלוהיים והסיר להם המסכות ההיולאניות כי זהו עניין מה שאמרו במעמד ההוא יעלו תחתונים למעלה וירדו עליונים למטה (שמו' רב' פ' י"ב) כמו שכתבנו במקומו ומזה נתבאר להם סוד הייחוד על אמיתתו. והנה א"כ אין ראייה מאריכות אפו כל הקב"ה עליהם אדרבא יש להחזיק להם טובה מה למה שלא הגיע לשיעור מה שאמר הכתוב כי כל תועבות ה' אשר שנא עשו לאלוהיהם כי גם את בניהם וגו'. כי היה זה להם למה שקבלו עליהם דברי התורה והנביאים על ידי משיחם אליהם כי אם שיגלו בפירושיהם פנים שלא עמדו בסיני מכל מקום מקצת עיקריה לא יכלו להתעלם. ובחיי זאת הייתה בעיני העצומה שבהשגחות שהשגיח הש"י עלינו לטובתנו בגלותנו זה כי בראותו ית' צורך המשכו לאורך ימים לכלות פשע ולהתם חטאת שאם נהיה הזמן הזה הארוך בין האומות אשר היו מלפנים עובדים את צבא השמים ושאר העבודות הנכריות ואשר לא שמעו את שמע התורה האלוהית ולא ראו את כבודה היה מההכרח שתשתכח התורה מהם במעט מהזמן כמו שזאת הייתה סיבה להשתכח הרב' ממנה אפילו מיחידי סגולותיה בגלות בבל כמו שנראה מפשטי הכתובים לזה הקדים רפואה למכה לפרסם על ידם התורה האלוהית וקבלתה בהרבה מהאומות הנכריות ואם שקיבלו לא כצורתה ונמשכו אחריהם כתות ישמעאל בסגנון אחר והם שני ראשי אומות אשר גליות ישראל מפוזרים ביניהם כל המשך זה הזמן. ומעתה אי אפשר שלא תתקיים התורה ביד ישראל השוכנים בתוכם כי אחר שעניניהם רואות שהאומות ההמה מודים באמיתתה ומגדלים ומנשאים אותה ואין חלוק ביניהם רק על אופני הבנתה הנה באמת זרות פירושיהם ודוחק כוונותיהם מדעת האנושי יספיקו להוכיח על האמת ותישאר שרירא וקיימת בידינו בלי ספק כי על זה עצמו אמר המשורר זאת נחמתי בעני כי אמרתך חייתני זדים הליצוני עד מאד מתורתך לא נטיתי, ירמוז על זה הגלות ויאמר שזאת הייתה נחמתו בעניו שיכול לחיות על פי התורה והמצווה כיון שהכול מודים בה ואף על פי שהם יליצו מאוד בחוזק טענותיהם לגלות בתורה פנים שלא כהלכה בכל זאת לא יכלו לנו להטות לבבינו מן התורה שהרי האמת מבואר בעצמו ולא ימצא מי שיפקפק בה רק תרבות האנשים הבוחרים בהפקר וראו להוציא עצמן לרוויה ואין ספק שעתידין ליתן את הדין כי עליהם אמר יחזקאל ואמרתם נהיה כגויים, מ"מ למדנו מה שכווננו אליו.

והנה אחר שהתיר להם הספקות העצומות האלה בדברים של טעם מחזיקי התועלת והתקווה אמר וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלוהים וגו'. ושמרת את חוקיו וגו'. למען תאריך ימים על האדמה וגו'. ירצה הנה מכל אלו הטעמים ראוי לך שתדע לך היום הזה שאנו בו כלומר בטרם תבאנה כל הדברים האלה אשר אמרנו מההשחתה

ומהייסורים והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלוהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואין מושיע זולתו ותשמור חוקיו ומצוותיו אשר אנכי מצווך היום כי בזה באמת לא יבאו עליך הרעות האלה ולא תאבדו מעל האדמה כמו שהעידותי בכם היום אם השחת תשחיתון ואם על כל פנים יהיה אם תחזיקו אתם בהם כמו שציוויתי הנה באמת יועיל לכם עצתי לפחות שתאריכו ימים רבים על האדמה ויגיע הרע אחר זמן ארוך ולא תאבדו מהר: אז יבדיל משה וגו'.

(י) סמך זה העניין בכאן לכוונה נפלאה, והיא עצמה אשר בעבורה חתם בה הספר הרביעי, כנזכר שם כי זירוז גדול והתראה עצומה היא אחרי כל האזהרות והיעודים התוריים החמורים להודיע ההבדל בעונשם אשר בין החוטא במזיד לחוטא בשוגג ובלא יודעים. והנה הדין הזה הוא סימן ועד גדול בדבר שהערים האלו אעפ"י שהזמינם השם יתעלה לנוס שמה כל מכה נפש הנה באמת אינן קולטות רק השוגג הגמור.

אמנם המזיד בין שיש בו התראה או לא אינן קולטות אותו אבל מוסרים אותו ביד ב"ד או ביד גואל הדם. ודי ראה ותוכחה עצומה לכל המותרים ועומדים כמה פעמים מפי התורה והנביאים על כל מצות התורה בהודעת הרעות הגדולות המעותדות לבוא על עובריהם ומעתה אין תלונותיהן כי אם על עצמן כמו שכן עשה בפרשת מסעי וכאשר כתבנו שם והוא טעם נכבד וכוונה נכונה. וגם מעשה זה היה הבטחה עצומה להם לכבשם הארץ שהרי בזולת זה המעשה הזה הוא פועל ריק שהרי אינן קולטות עד שיבדלו כולן כמו שדקדקו החכמים ז"ל מאומרו שש ערי מקלט תהיינה לכם מלמד שאינן קולטות אלא בהיותן כולן (מכות ט' ב).

הנה שנתבאר סדר השלשה עניינים אשר אמרנו ראשונה בזה אחר זה עם החתימה בעניין התקווה והתוחלת אל השבת הטובות אשר משני המינים אל קדמותן וההבטחה עליהן אשר אמרנו, שאמר הנביא עליהם זאת אשיב אל לבי וגו'. חלקי ה' אמרה נפשי וגו' (איכה ג').

ובמדרש (דב"ר פ' ואתחנן)

מאי דכתיב חלקי ה' אמרה נפשי על כן אוחיל לו. בשעה שחלק הקב"ה את עולמו לאומות העולם שנאמר בהנחל עליון גויים וגו' (דברים ל"ב) כל אומה ואומה בחרה את אלוהיה יש שבחרה לגבריאלי ויש למיכאל ויש לשמש ולירח אבל ישראל לא בחר אלא להב"ה שנאמר כי יעקב בחר לו יה (תהלים קל"ה) אמר הקב"ה אתם בחרתם אותי אני ג"כ אבחר בכם שנאמר כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו (דברים ל"ב) וביום מתן תורה קרע הקב"ה את השמים רבי פינחס ורבי

לוי בשם ר"ש בן לוי אמרו כשם שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים שנאמר אתה הראית לדעת וגו'. אמר להם רואים אתם שאין אחר עמי מקבלים אתם עול מלכותי עליכם או אם תבקשו לכם אלוה כשם שבחרו כל האומות מן המלאכים המשמשים לפני בחרו לכם מהם אמר לו ואתא מרבבות קדש (שם ל"ג) אתה הוא אלוהינו אתה הוא חלקנו בשביל כך אני מיחדת אלהותו ומקבלת עול מלכותו עלי שתי פעמים ביום ואומרת שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד.

הנך רואה בעיניך כמה כלל המאמר הזה מכל העניינים אשר כתבנו בזה החלק ומקשר אותם יפה לפי הכוונה והוא מבואר בעצמו במעט מהעיון ועל המעיין לדרוש ולקבל שכר כי די במה שזכרנו לפי כוונתנו בזה החלק:

עקידת יצחק דברים שער פט (פרשת ואתחנן)

יבאר שכל ישראל שמעו עשרת הדברות מפי הקב"ה. ויבאר מאמר אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום:

וזאת התורה אשר שם משה

דרש רבי שמלאי: תרי"ג מצות נאמרו לו למשה בסיני שס"ה כמנין ימות החמה ורמ"ח כמספר איבריו של אדם.
אמר רב המנונא מאי קראה תורה ציוה לנו. תורה בגימטריא הכי הוו תורה תרי"א הוו, אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום. (מכות כ"ג ב):

הנה המאמר הזה הוא נפלא ומתמיה מאד לפי מה שיקובל באומה מקבלתם כולם בכלל את עשרת הדברות כמו שנתפרסם מפשט הכתובים האומרים זה בפירוש כי מיד שסיים כל עשרת הדברים נאמר את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם בהר מתוך האש ולא הבדיל בין קצת לקצת. עוד אמר וידבר ה' אליכם מתוך האש קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים ויגד לכם את בריתו אשר ציוה אתכם לעשות עשרת הדברים וזולת זה ואיך יאמרו כי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום. ומהפלא כי יש שהוקשה אליו אפילו מאמר זה עד שהוצרך לפרש מגבורת המופת שמענום כמו שהוא דעת הרב **המורה** ז"ל והנמשכים אחריו. והנה **הרמב"ן** ז"ל דחק עצמו לפשר בין אלו העניינים ואמר שהשנים שמעו בבירור מפי הגבורה

אמנם השמונה לא שמעו זולתי קול ומשה היה מפרש אותם להם והיה ראייתו לזה מה שאמר לא תישא את שם ה' אלוהיך לשווא כי לא ינקה ה' כי ששת ימים עשה ה' וגו' ויוציאך ה' על כן ציוך כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ה' אלוהיך נותן לך. שכל זה יורה שמשה ידבר על דברי השם ומפרשם לא הדברות הראשונות שנאמרו בלשון מדבר בעדו. והנה באמת אין הכתובים ולא לשון חז"ל סובלין פשרה כלל אם לשון החכמים כי הנה המאמר מפי הגבורה שמענום אינו מאמר שנותן ביניהם זה ההבדל כי איך יובן ממאמר זה שאלו הבינו ואלו לא הבינו זה לא יסבלוהו כלל. ועוד כי אם לא היו שומעין זולתי הברת הקול ומשה היה משמיע להם הכוונה מה יוסיף ומה יתן אמונת אומן בדברות ההם בשמעם קול מבהיל ולא ידעו מה הוא שיבוא משה וישמיעם מה ידבר האל ה'. ומי יאמר להם דהכי הוה והרי א"ל יתברך בעבור ישמע העם בדברי עמך (שמות י"ט) ואמרו חז"ל שאמר תשובה על דבר זה שמעתי מהם רצוננו

לראות את מלכנו (מכילתא פ' יתרו) שהכוונה לשמוע בקול דברו ממש כמו שכתבנו שם וזה על כל הדברות משמע. ולזה נאמר בזה וכי מי שנתן בהם כוח לשמוע מפי הגבורה אנכי ולא יהיה לך לא יעצור כוח עוד לחזקם ולאמצם לשמוע הכול והלא ההתחלה יותר מהחצי. ועוד שאם היה שם משה להשמיעם ולהבינם את הדבורים הנה לא נתן לו רשות לשנות אותם כלל רק היה לו להגיעם אליהם באותו סגנון עצמו שיוצאות מפי הגבורה ואם היה אומר לא תישא את שמי לשווא לא היה לו לומר את שם ה' אלוהיך וכן כולם שכבר היו יודעים שלא היה שם משה אלא כמשמיע את דבר ה' ואף כי נתן רשות לשנות הדברים מפני מליצותו למה נכתבו בלוחות ובתורה שלא כמו שיצאו מפי הגבורה וכי מפני שהוזקק המליץ לשנות את שם ה' אלוהיך או למען יאריכון ימך על האדמה אשר ה' אלוהיך נותן לך היה לו לכתוב כן בלוחות שכתבם בינו לבין עצמו זה דבר שלא יסבלו שום דעת. גם כי הכתוב העיד את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם וגו' ויכתבם על שני לוחות אבנים יורה שכמו שדבר ה' אותם כך נכתבו שם. ואחר שכתבת הלוחות הייתה שווה לכתבת התורה הנה ידענו בלי ספק שנאמרו מפיו ית' כמו שנכתבו. והנה נפלה בזה הגדולה והחזקה שבראיותיו שהובא הלשון בשם אמצעי והנה שאר הכתובים אשר יביא לראיה כמו משה ידבר והאלוהים יענו בקול (שמות י"ט) בעבור ישמע העם. וזולתם כבר נתבארו במקומן ואין מחריד ואולם הכתובים המכחישים כבר זכרנום בתחילה ועוד יבאו לפי דרכנו ב"ה. ועל כל פנים חלילה לנו מהאמין כי חכמי האמת והצדק יטילו שום ספק במה שיראה בזה מפרסום הכתובים ולהטיל פגם וחסרון במה ששמעוהו במעמד הנורא ההוא כי מה המונע והלא לא יסבלו הם הצער הגדול אשר סובלים בזה הפילוסופים מבני עמנו אשר הוצרכו לפרש דבריהם עוד כמו שנאמרו אלא ודאי כוונתם בזה המאמר הוא זולת מה שחשבוהו.

[שני שורשים הכרחיים לקבלת עול מלכות שמים].

אמנם מה שיראה לי מכוונתם הוא כפי מה שאומר וזה כי מהמבואר שעם שכל עשרת דברות הם מצות חמורות בדעות ובמידות הנה השנים ראשונים הם באמת העיקריים אשר כל מצות התורה תלויות בהם לפי שהם השני שורשים ההכרחיים בקבלת מלכות שמים.

האחד לקיים בשכל מציאות אלוה מחויב המציאות פועל ועושה ויכול בכל הדברים אשר נעשו בעולם על דרך הרצון המוחלט וכפי מה שראוי שיקבלו האנשים על פי מעשיהם הנרצים או הנמצאים אליו כי הוא הפך מה שיקבלוהו כל הפילוסופים הנמשכים אחר עיוניהם הנפסדים אשר חשבוהו בלתי שומע ורואה ובלתי רוצה ומאס כלל רק שהכול נמשך על דרך החיוב הגמור כמו שכתבנו בביאור בדבורינו על התארים שער נ"ד. והוא מה שהודיע אמותו בראש דברותיו באומרו אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים כי מוסף על חיוב מציאותו מודיע כי הוא המשגיח ורוצה להוציא מארץ

מצרים מבית עבדים שיראה להציל עשוק מיד עושק כי הוא הפועל הנעשה על צד החפץ והרצון ובדרך חסד ותגמול מעשה בני האדם.

השורש השני להסיר מיני השיתוף וצורך עבודת האמצעיים אשר נהגו בהם הרבה מהמודים במציאות הסיבה הראשונה כמו שכתב הרב **המורה** ז"ל בספר המדע (פ"א) שהיה כן דעת משכילי עובדי צלמי עץ ואבן מלפנים כי על זה בא הדבור השני לאמור לא יהיה לך אלוהים אחרים וגו'. לא תעשה לך וגו'. לא תשתחוה וגו'. כמו שנתבאר יפה בדברות הראשונות שער מ"ה.

ואף אחרי כן כמה דיו נשפך וכמה קולמוסין נשברו על קיום אמונה זו באומתנו לפי מה שנשתקעו במעשי הגויים ואם קבלו עליהם לעבוד את ה' לא היה בעבור זה נמנעין מהעבודות ההנה שחשבו בדמיונם שהיה טוב לאחוז מזה וגם מזה עד שראינו בפרסום דברי אליהו ז"ל לאנשי זמנו עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים אם ה' האלוהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו (מלכים א' י"ח) כי הם היו רואים שהאל יתברך הוא המלך הגדול.

אמנם חושבים שהבעלים הם היו המנהיגים. ולזה כשראו הבעל לא ענה אותם באש. אמנם ענה ה' אלוהי אליהו נפלו על פניהם והודו ואמרו ה' הוא האלוהים ה' הוא האלוהים. כי הוא האלוה והוא המנהיג וכן נאמר במנשה וידע מנשה כי ה' הוא האלוהים (ד"ה ב' ל"ג).

[שני השורשים בדברי יהושע לעם]

והנה על זה האופן תתבונן יפה באותה פרשת המספרת מה שהיו מהדברים על זה העניין בין יהושע ובין העם בסוף ימיו (יהושע כ"ד) באומרו ועתה יראו את ה' ועבדו אותו בתמים ובאמת והסירו את אלוהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים ועבדו את ה' ואם רע בעיניכם לעבוד את ה' בחרו לכם היום את מי תעבדון אם את אלוהים אשר עבדו אבותיכם אשר בעבר הנהר ואם את אלוהי האמורי אשר אתם יושבים בארצם ואנכי וביתי נעבוד את ה' כי הוא אלוהינו ויען העם חלילה לנו וגו'. עד גם אנחנו נעבוד את ה' כי הוא אלוהינו ויאמר יהושע אל העם לא תוכלו לעבוד את ה' כי אלוהים קדושים הוא וגו'. כי הנה בכל הדברים האלה והנשארים עוד בהם יראה שהקשה לדבר עמהם יותר מדאי ושהיה פותח לפניהם דרך לא טוב בהפצר רב אלא שבהתבוננות העניין שאמרנו נראה צורך כל דבריו אלו וכולי האי ואולי.

כי הנה בתחילה הוא הזהיר אותם מאד על יראת ה' ועבודתו ופירש להם שזה לא יושלם רק בשני עניינים:

האחד במה שיודו מציאותו ית' על הדרך שאמרנו וציוה שיעבדו אותו באמת ובתמים כפי רצונו.

והשני במה שיסירו את אלוהי הנכר אשר עבדו אבותיהם.

כי שני העניינים לא יתחברו בעם אחד בשום פנים.

ולפי שכבר חשבו קצת פושעי ישראל שטוב לאחוז מזה ומזה כמו שנהגו מהם מלכיהם שריהם ועל דרך שנאמר את ה' יראים ואת אלוהיהם היו עובדים כמשפט הגויים וגו'. (מלכים ב' י"ז) לזה אמר ואם רע בעיניכם לעבוד את ה' על זה האופן רצוני בהסיר עבודת כל זולתו ותרצו לעזוב אותו ללכת אחרי אלוהים אחרים בחרו לכם היום את מי תעבדון מהאלוהים האחרים ההם אם את האלוהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר אשר נתפרסם ביטולם ופחיתותם בעולם ע"י אברהם אבינו ע"ה או אם תעבדו את אלוהי האמורי אשר לא הצילו את ארצם מידכם והנה יהיה לכם חופשית הבחירה בזה ובזה מפח נפש והכוונה מבוארת שהיה לכם ההכרח לבחור בעבודה ההיא האלוהית לבדה. והנה העם ענו ואמרו חלילה לנו מעזוב את ה' לעבוד אלוהים אחרים כי ה' אלוהינו הוא המעלה אותנו ואת אבותינו מארץ מצרים ואשר עשה לעינינו את כל האותות הגדולות האלה וישמרנו בכל הדרך אשר הלכנו בה ובכל העמים אשר הלכנו בקרבם ויגרש ה' את כל העמים ואת האמורי יושב הארץ מפנינו גם אנחנו נעבוד את ה' כי הוא אלוהינו. יורו בדבריהם שהם מקבלים עליהם דבור אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו' כי מזה הצד ראו שהוא אשר עשה עמהם את כל הגדולות ההמה אשר ספרו ועבודתו היא מחויבת ושלא יפרקו אותה מעליהם אלא שגם הם כמוהו יעבדו את ה'. והנה לפי שעדין לא הובן מדבריהם שיעזבו העבודות הנכריות אבל שיאחזו בזה ובזה כנזכר חזר לומר להם לא תוכלו לעבוד את ה' כי אלוהים קדושים אל קנא הוא לא יישא לפשעכם ולחטאותיכם כי תעזבו את ה' ועבדתם אלוהי נכר ושב והרע לכם וכלה אתכם אחרי אשר היטב לכם (יהושע כ"ד). ירצה א"א לקבץ שתי העבודות כי לא תוכלו לעבוד את ה' על האופן ההוא כי הוא בלתי נעבד ממי שעובד זולתו ואינו סובל חרפת העבודה ההיא כי אלוהים קדושים הוא קנא ונוקם הוא ולא יישא לפשעכם זה אע"פ שתעבדו אותו וכ"ש שאע"פ שהוא יישא והוא יסבול מה שאי אפשר הנה אתם כשתהיו פוסחים על שני הסעיפים בהכרח מצד טבעיכם תעזבו האחד ותישארו השני ובל"י ספק הוא ידוע כי לסוף תעזבו את ה' ועבדתם אלוהי נכר ושב והרע לכם וגו'. ועם זה נאמר ויאמר העם אל יהושע לא כי את ה' נעבוד ירצה לא כי את ה' נעבוד על כל פנים ואם לזה נוכרח להרחיק כל העבודות הזולתיות אנחנו נרחיקם באמת. והנה יהושע החליט אותה מהם ורצה שיובן במאמר שלם ואמר עדים אתם בכם כי אתם בחרתם את ה' לעבוד אותו כמו שאמרתי והכוונה מבלי שום עירוב עבודה אחרת ויאמרו עדים. ולהחזיק מיד באותו הדבר שהיה ינחם עליו אמר ועתה הסירו את אלוהי הנכר אשר בקרבכם והטו את לבבכם את ה'

אלוהי ישראל. יראה שירחיקו סברה זאת ויסירוה מקרבם והיא שיש צורך כלל בעבודת אלוהי הנכר והטו את לבבכם לגמרי אל ה' אלוהי ישראל כי הוא האלוהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד. ולקיים כל דבר נאמר. ויכרות יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם ונאמר ויכתוב יהושע את הדברים האלה בספר תורת האלוהים כי הוא עדות נאמנת לו שהשתדל בכל עוז להכניסם בברית ה' ולהרחיקם מאשר שנאה נפשו.

סוף דבר שנים השורשים האלו הם עמודי התוך אשר כל בנין התורה והאמונה נכון עליהם ואשר כוונם האל יתעלה בשני הדבורים הראשונים אנכי ולא יהיה לך. ולזה עשה מעלה יתירה בהם בהגעתם אליהם במדרגה מעולה מאופני הנבואה מהשאר כמו שרצה שתהיה לכולם מעלה יתירה משאר המצות הפרטיות וזה שכל המצות כולם והאמירות זולת עשרת הדברים כולם הגיעו להם מאת הש"י על ידי אמצעי והוא היה הגדול שבנביאים שאפילו באותו היום אחר שאמרו דבר אתה עמנו ונשמעה (שמות כ') נאמר ויאמר ה' אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם לא תעשון אתי אלוהי כסף וגו'. ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם כי תקנה וגו' (שם כ"א) וכן נמשך להם העניין משם והלאה. והוא טעם אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה' כי יראתם מפני האש וגו' כמו שיבוא בביאור הכתובים.

[על עשרת הדברות נאמר 'פנים בפנים דבר ה' עמכם']

אמנם העשרת הדברים בכלל נאמר בהם פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר מתוך האש שהיה הדבור בכולם בא להם כדבר איש עם הנמצא בפניו ואומר לו עשה כך או לא תעשה כך כי הוא סגנון שלם ומדרגה גדולה מהראשונים כי דבר גדול הוא לשמוע מפי הרב באי זה צד שיהיה ואף שיבוא הדבור כאלו ידבר אחר בשם ה' באומרו כי לא ינקה ה' כי ששת ימים עשה ה' וכדומה לא מפני זה נאמר שהיה הדבור על ידי אמצעי שהרי מצינו כיוצא בו כמה פעמים המכסה אני מאברהם אשר אני עושה ואברהם היו יהיה וגו' (בראשית י"ח) כי ידעתיו למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' וגו' למען הביא ה' על אברהם וגו'. וכן כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוהים על ההר הזה (שמות ג'). וכן עד אנה מאנתם לשמור מצוותי חוקותי ותורותי ראו כי ה' נתן לכם את השבת (שם ט"ז) וכן רבים וכן בכאן משהתחיל אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך וגו' לא יהיה לך וגו' וכן כל הדבור ההוא לא נמנע אחרי כן לדבר באופן ההוא. ואין ספק שזה יהיה עניין ממעלות ההשגה בפחות ויותר ועל כולם אמר פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר וגו' כלומר שלא הייתם צריכים שם אמצעי לפרש להם שום דבור מהם כי כולם הגיעו להם באר היטיב כמו שאמר למעלה השמע עם קול אלוהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ונאמר ודבריו שמעת מתוך

האש וידבר ה' אליכם מתוך האש קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים ויגד לכם את בריתו אשר ציוה אתכם לעשות עשרת הדברים יאמר בבירור כי בחתוך שמעו את הקול בכל עשרת הדברים. ועל זה האופן באה ההגדה מהם אליהם ולא אמר זולתי קול למעט חתוך הדברים רק להוציא ולמעט את התמונה ואת התבנית והוא מבואר תכלית הביאור.

[סגנון שתי הדברות הראשונות].

אמנם לסיבה שנזכרה היו שני הדבורים הראשונים באים בסגנון יותר מעולה מהנבואה יותר משאר הדברות והוא שבא בלשון הקב"ה בעצמו שהיה מדבר אליהם מבלי שיורה הקול ההוא הנברא שהיה אמצעי ביניהם ככל השאר לאמור אנכי ה' אלוהיך וגו' לא יהיה לך וגו' כי אנכי ה' אלוהיך אל קנא וגו' כי להיותם העקרים אשר כל שאר הדברות והמצות סמוכים עליהם העלה אותם במדרגת ההשגה בבוא הדבור כאלו הקב"ה בכבודו ובעצמו מדבר עמהם פנים בפנים ממש כלומר כמדבר דברי עצמו אל הנמצא לפניו ואפשר כי על שם אלו הראשונות החליט על כולם מאמר פנים בפנים כי הוא להם מאמר מיוחד וצודק גם על האחרים כמו שאמרנו.

[שלוש קבוצות במצוות]

והנה לפי זה נמצא שכלל המצות נחלק לג' חלוקים במדרגות השגתם ולמודם. **האחד**, השני הדבורים הראשונים ששמעו מפי הדבור פנים בפנים לגמרי והוא כמדבר עצמו אל זולתו אשר לפניו.

השני, השמונה דברות ששמעו מפי הדבור גם כן אבל יצא הקול כאלו הוא אמצעי שמדבר ביניהם.

השלישי, שאר כל המצות שהיו ע"י אמצעי ממש הוא משה רבן של נביאים ע"ה. והנה מטעם השיתוף שנשתתפו השמנה דברות עם שאר כל המצות אשר נצטוו ע"י משה במה שבא הקול בקצתם בלשון אמצעי כאשר אמרנו ולא חזר עוד לסגנון הראשון לזה ראוי שיוכלו כולם יחד במספר אחד.

[שתי הדברות הראשונות].

אמנם **השנים הראשונים** שנתייחד הדבור בהם בסגנון מעולה משניהם הנה נבדל ממספרם ביתרון ומעלה. ומזה מצא מענה רב המנונה לדחות קושית הגמטריא כי הנה לפי שדרש ר' שמלאי תרי"ג מצות נאמרו והקשה המקשה תורה תרי"א הוּו ולא תרי"ג דחה והשיב אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום לומר שכיון ששמעו מפי גבורת ההשגה ומעלתם על כל שאר הדברות היה לו מקום שלא לשתפם במספר כללם כמו שישתתפו השמונה דברות, שאע"פ ששמעו מפי הדבור לא שמעו מפי גבורת המדבר

דברי עצמו כמו שאמרנו, אבל באו כאלו היה הקול אמצעי ביניהם כמו שהיה כן עניין האמצעיות בכל הדברות כלן.

ובמדרש חזית (שיר א')

רבי יהושע בן לוי ורבנן. רבי יהושע בן לוי אמר: שני דברות שמעו ישראל מפי הקב"ה אנכי ולא יהיה לך הדא הוא דכתיב ישקני מנשיקות פיהו (שה"ש א') מנשיקות ולא כל הנשיקות.

ורבנן אמרי: כל הדברות שמעו ישראל מפי הקב"ה.

רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי: טעמן דרבנן דכתיב אחרי כל הדברות דבר אתה עמנו ונשמעה. מה עבד ליה רבי יהושע בן לוי, פליג. שאין מוקדם ומאוחר בתורה. או אינו מדבר דבר אתה עמנו ונשמעה, אלא לאחר שנים או שלשה דברות.

רבי עזריה ורבי יהודה ב"ר סימון. רבי יהושע בן לוי תפיס שיטתיה. כתיב תורה צוה לנו משה. תורה בגימטריה תרי"א הוו. תרי"א מצות דבר עמנו משה. ברם אנכי ולא יהיה לך. לא שמענו מפי משה אלא מפי הקב"ה. הוה ישקני מנשיקות פיהו.

הנך רואה שדעת רבנן שהלכה כמותן אצל היחיד הוא, שכל הדברות שמעו מפי הקב"ה כפשוטן של כתובים והכרחיותן. כי מאמר דבר אתה עמנו ונשמעה לא נאמר עד סוף הדברות. ומר סבר 'מנשיקות' לא הות תיובתיהו, כי יאמרו שתאמר בהשקפה אל כלל המצות. ועוד תראה אם תתבונן שרבי עזריה ור' יהודה בר סימון השתדלו לבאר מאמר יהושע בן לוי באופן שלא יקשה עליו סדר הכתובים וצורך השתבשותן, ואמרו שאין כוונתו לומר שלא שמעו אלא שני דברות, כמו שחשב ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי, אלא שהיה תופס שיטת ההגדה האומרת אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום על האופן שזכרנו, כי אותן שתי הדברות שמעו מפי גבורת ההשגה, שלא נשתתף בהם מעניין האמצעיות אשר כלל את כל שאר המצות כמו שאמרנו.

ומאמר תרי"א מצות דבר עמנו משה לאו דווקא, אלא שנכללו השמונה בתוך המצות אשר דבר להם משה במאמר תורה צוה לנו משה, לפי השיתוף אשר ביניהם כמו שאמרנו.

ובזה העניין הנפלא היה דורש ישקני מנשיקות פיהו, לומר שנכספה וגם כלתה נפשה שינשק אותה מאותן נשיקות הראשונות, שהם נשיקות ממש פה אל פה, עם שכולם טובים וערבים.

וזוהו דרך נכון ואמתי בכל זה העניין ופירוש נכון לאלו המאמרים המעולים.

ואת מה שהביא **הרמב"ן** ז"ל בתחילת ספר המצות שלו על עסק סכום המצות ומספרם ולא חשש אליה להקריב זה העניין הנכבד ממנו כיון שהופסק הדין בו מדעת הרבים בלי שום ספק ששמעו כל הדברות מפי הקב"ה ולא היה לו לעשות הפשרה שעשה בזה. וכבר כתבנו ראשונה הסתירות הגדולות המגיעות לראיותיו אשר בעבורם לא נכנסו דבריו באזנו.

כ"ש מאמר האומר מפי גבורת המופת שמעום לפי כוונתו, רחמנא ליצלן, כי ידענו נאמנה כי בא על אמיתתן גבורת המופת אבל ששמעום גם כן מפי גבורת הנבואה שהיא ההשגה השלמה האמתית מבלי התמצעות לימודים והקדמות רבות ומופתים מתחלפים בו. כל זה מה שיחליש כוח האמתות וההשארות בשכל.

כי על זה דרשו האלוהיים שם **במדרש חזית** על מאמר ישקני מנשיקות פיהו עצמו:
אמר רבי יודן בשעה ששמעו ישראל אנכי ה' אלוהיך נתקע תלמוד תורה בלבם והיו לומדין ולא משתכחין עד שבאו אצל משה ואמרו דבר אתה עמנו ונשמעה וגו'. וכן אמרו בשעה ששמעו ישראל לא יהיה לך נעקר מלבם יצר הרע וכו'.

והוא עניין נכבד מאד מוסכם למה שרצהו הפילוסוף בספר המופת כמו שכתבנו עניינם על נכון אצל כוונתם ז"ל במאמרם ירום מאברהם ונשא משה (תנחומא פ' תולדות) שער כ"ח.

וזה מה שרצינו ביאורו בזה הדרוש הנפלא.

[הספקות הנופלים על הכתובים]

ואולם אחרי זה נבוא אל ביאור הכתובים על סדרם בהסכמת כלל האמתות הזו אשר כתבנו.

ותחלה אעורר הספקות הנופלות על הכתובים הבאים בסיפורו וכבר התרנו היותר קשה שבדרוש והוא אומרם ז"ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום:

א. אומרו וזאת התורה אשר שם משה בקשר וא"ו העטף כי לא יראה שיאות כן עם מה שלמעלה ממנו ומה טעם שיחזור זיכרון הכאת סיחון ועוג וירושת ארצם במקום הזה כי מה עניינם אצל אלה העדות והחוקים והמשפטים אשר דבר משה וגו':

ב. בטעם אומרו לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת כי אתנו אנחנו אלה פה וגו'. שאם כוון אל חוזק המופת אשר הוא בדבר המושג בחוש על המושג מפי הקבלה הנה כבר פתח פתח של קולא לדורות הבאים אשר היה להם בהכרח לסמוך על הקבלה בלבד. ועוד שהרי אז בשנת הארבעים כבר ספו תמו כל העם אשר יצאו ממצרים ולא היו לפניו מהם כי אם היו במתן תורה פחותים מבן עשרים שנה ושבעה שבועות וכל העם

הילודים במדבר אחרי כן לא היו שם במתן תורה והם כלא היו לעניין ההוא כיון שלא הגיעו לכלל אנשים ואם כוונתו לדבר בלשון עצמם ולומר שהתורה לא נתנה לאבותיהם בייחוד אלא שהכוונה הייתה שתתפשט לכל הדורות הבאים כמו שאמר כי לא את אבותינו גאל הקב"ה בלבד כי אף אותנו גאל שנאמר ואותנו הוציא משם הנה אם כן לא דבר נכונה אצל האבות כי היה לו לומר לא את אבותינו בלבד כרת ה' וגו':

ג. באומרו פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר וגו'. ומה הפרש בין זה המאמר למה שנאמר במשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים ואחר שנאמר שדבר עמם בהר פנים אל פנים מה טעם אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה':

ד. מה טעם כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר והלא מתחלה הועד בהם הישמרו לכם עלות בהר ונגוע בקצהו ועוד מה טעם ולא עליתם בהר לאמור כי מלת לאמור נראית בטלה לגמרי וכל דברי המפרשים ז"ל דחוקים:

ה. מה טעם שמור במקום זכור גם אומרם ז"ל שנאמרו בדבור אחד (ר"ה כ"ז א) ויתר חלופי דברי הדבור הזה באומרו וזכרת כי עבד היית וגו'. וזולת זה. ואם שכבר נתבאר זה במקום אחר:

ו. מה טעם ספור ותקרבוני אלי וגו'. ותאמרו הן הראנו ה' וגו' עד ויאמר ה' אלי היטיבו כל אשר דברו מאי נפקא לן מינה מאי דהוה הוה וכבר נתבאר ג"כ:

ז. למה אמר ואת תדבר אלינו בלשון נקבה והם לא אמרו רק דבר אתה עמנו ונשמעה לישון זכר גם אמר ושמענו ועשינו הפך אומרם נעשה ונשמע:

ח. מה טעם מי ייתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי והלא עבודה מאהבה יפה הימנה ובה הוא חפץ כמו שנאמר בכל מקום לאהבה את ה' וגו'. ועוד שהרכיב טעם המצות אתרי רכשי ליראה אותי ולשמור את מצוותי שיראה שהן עצמן הם תכליתן ואחר כך אמר למען ייטב להם ולבניהם אחריהם:

ט. אומרו וזאת המצווה והחוקים והמשפטים וגו'. למען תירא את ה' אלוהיך והלא היראה אינה שכר העבודה כל שכן שנאמר למען תירא את ה' אלוהיך לשמור את כל חוקותיו וגו'. ויראה המאמר מבולבל מאד כל אלו נתבארו במקומות יזכרו אחרי כן:

י. אמרו כאשר דבר ה' אלוהיך לך ארץ זבת חלב ודבש כי הוא מקרא קצר ולא תקנוהו המפרשים יפה.

ואחר זיכרון הספקות נבא אל הביאור:

[תשובה לספקות]

וזאת התורה. (א) לפי שבתחילת הספר נתכוון לבאר את דברי התורה שנאמר הואיל משה באר את התורה הזאת לאמור אלא שנזדמן לו לפי דרכו לתת הסיבה למה שלא באו עד הנה אל המנוחה ואל הנחלה גם הודעתו שלא היה לקוצר השתדלותו והבטחתו על טוב התוחלת לעתיד כמו שבא בשערים הקודמים חזר עכשיו לעניין הראשון ואמר

וזאת התורה אשר שם משה וגו'. אשר לזכירתה הייתה מגמתו ראשונה אלה העדות והחוקים וגו'.

(א) ואמר בעבר הירדן בגיא מול בית פעור בארץ סיחון מלך האמורי אשר הכה משה וגו' ויירשו את ארצו וגו'. הכול כלפי מה שנזכר שם אחרי הכותו את סיחון מלך האמורי בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה וגו'. ושם כתב רש"י ז"ל בשם המדרש תועלת זיכרון זה. ועל עצם זה העניין נאמר ויקרא משה אל כל בני ישראל ויאמר אליהם שמע ישראל את החוקים ואת המשפטים וגו'. וכנגד מה שנאמר שם ה' אלוהינו דבר אלינו בחורב לאמור רב לכם וגו' אמר בכאן ה' אלוהינו כרת עמנו ברית בחורב והוא תחילת דברי פי חכם להשלים כוונתו.

(ב) ואמר לא את אבותינו כרת ה' את הברית וגו' להפליא עניין מתן התורה ולהגדילו ושלא תקל ותתישן בעיניהם בעבור הדורות הרבים אחר נתינתה העיר אותם אל עניין נכבד מאד והוא מה שהודיעם שכוונתו יתעלה במתנת תורתו לא הייתה בהשקפה אל הדור ההוא אשר קבלוהו מצד מה שהם בעצמם רק מצד מה שהיו אז חיים לפניו בעולם וא"כ כאשר עברו מהעולם לא נתנו להם אבל נשארה באותם שקמו תחתם בחיים וכן בכל דור ודור משל לבונה גלגל הרחיים על אמת המים שלא כוון בבנינו אל המים אשר עברו בזמן הבניין מצד מה שהם רמוזים אבל יכווין אליהם מצד שהם עוברים תמיד. והנה יאמר כי לא על המים שעברו כוון מלאכתו כי אם על ההווים תמיד. ולזה אמר בלשון עצמם לא את אבותינו שכבר מתו כרת ה' את הברית הזאת שכבר בטלו מהם תורה ומצות (שבת ל"א) שנאמר במתים חפשי (תהלים פ"ח) כי אתנו אנחנו אלה פה היום כולנו חיים וכן אל אותם שיהיו חיים תחתנו עד סוף כל הדורות ואם כן המעמד ההוא עומד בעינו בתקפו ובגבורתו בכל זמן לשמור ולקיים את כל דברי התורה הזאת מיום שנתנו בסיני כמו שעל המים העוברים תמיד מוטל להשלים המלאכה המכוונת מהאומן ביום המעשה. והוא הטעם עצמו שאמר הכתוב והגדת לבנך ביום ההוא לאמור בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים (שמות י"ג) ובאמרו להלן ואותנו הוציא משם וגו'. כי בכל אלו העניינים כוון אל הכולל העומד תמיד לא את האישים שנזדמנו בשעת מעשה. ואחר שזכר תכלית קירובם אל המעמד ההוא הנכבד זכר אופן למודם וגודל מדרגתם בו ואמר פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר מתוך האש וגו'. אנכי עומד בין ה' וביניכם להגיד לכם וגו'.

(ג) שיעורו הנה היה הדבור בא לכם בכל עשרת הדברים כדבר איש עם הנמצא בפניו ואומר לו עשה כך או לא תעשה כך שהוא מעלה יתירה ומופלגת ממה שהיה עניינכם מהמעמד ההוא והלאה (ג) שהייתי עומד תמיד בין ה' וביניכם להגיד לכם את דבר ה' כמו שהתחיל העניין ביום ההוא כאשר יראתם מפני האש שאחר ששמעתם עשרת הדברות

אמרתם דבר אתה עמנו ונשמעה ושם נאמר ויאמר ה' אל משה כה תאמר אל בני ישראל וגו' (שם כ') הכול כמו שנתבאר כבר.

(ד) אמנם מאמר ולא עליתם בהר לאמור הוא קשור עם מאמר פנים בפנים ועם אנכי ה' אלוהיך כלומר פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמור אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך וגו' לא יהיה לך אלוהים אחרים וגו' לא תעשה וגו' לא תישא את שם ה' וכן כולם כמו שבא הפירוש ראשונה. ובדברות ראשונות שער מ"ה פירשתי אותן בטעמן וסידורן ומצבן בלוחות גם ערכם ומדרגתם אצל מערכות העולם ואצל פרשת שבת שער נ"ה (ה) פירשנו יפה טעם אומרו בראשונות זכור ובשניות שמור. ושם כי ששת ימים עשה ה' וגו'. וכאן למען ינוח עבדך ואמתך כמוך וזכרת כי עבד היית ושאר החילופים.

וטעם אומרים ז"ל זכור ושמור בדבור א' נאמרו (ר"ה כ"ז א) ושם נזכרו שאר הפירושים אשר נעשו בו וספקותיהם ואתה תשמע ותבחר: את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל קול גדול ולא יסף ויכתבם על שני לוחות אבנים ויתנם אלי הנה הכתוב הזה מעיד עדות ברורה על אמיתת מה שכתבנו בשמיעתם כל ה' הדברים בלשון צח וברור כי בזה האופן ולא באחר יצדק אומרו את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם וגו'. והוא טעם קול גדול ולא יסף כי הקול הראשון שיצא מפי הדבור במאמר אנכי ה' אלוהיך לא פסק מלהיות כן בכל דבור ודבור ועוד אמר ויכתבם על שני לוחות אבנים להורות שכמו שנאמרו כך נכתבו בלשון ההוא עצמו ושלא היה שם חלוק שאין שום טעם שיכתוב בלוחות ולא בתורה ענין החלוק כמו שאמרנו וכן נאמר להלן ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון את עשרת הדברים אשר דבר ה' אליכם בהר מתוך האש ביום הקהל ויכתבם על שני לוחות אבנים לפי מה שאז"ל שהלוחות והכתב והמכתב היו מהי' דברים שנבראו ערב שבת בין השמשות (אבות פ"ה) צריך שיובן מאמר זה על הלוחות השניות שנכתבו לשעה ההיא או שיאמר ויכתבם על מה שנאמר שם כתובים באצבע אלוהים כמו שכתבנו אצל והלוחות מעשה אלוהים המה:

ויהי כשמעכם את הקול מתוך האש וגו' ותקרבון אלי וגו' ותאמרו הן הראנו ה' וגו'. ועתה למה נמות וגו' כי מי כל בשר וגו' קרב אתה ושמע וגו'

(ו) עכשיו הזכיר להם מה שהייתה אליו עקר הכוונה במעמד ההוא הנורא ושכבר הגיעו להם הג' תועלות הנפלאות אשר כווננו מאתו ית' באומרו הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם (שמות י"ט) והוא שהם יאמינו בנבואה ושידעו ויכירו שאי אפשר להתמיד העם כלו במדרגתה ושעל כן חויבו לסמוך על נביא אחד בדור שלא יסתפקו בנבואתו כמו שהיה בשעת מעשה כשנאמר בסוף וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו

אלוהים פן נמות (שם כ') והוא מה שספר להם עכשיו כמו שביארנוהו יפה שם עד אומרו ויאמר ה' אלי היטיבו כל אשר דברו וגם במאמר היום הזה ראינו כי ידבר אלוהים את האדם וחי הפליג מאד לדבר במה שהשיגו לדעת סגולת העם הזה והבדילו במהותם משאר העמים במה שהם חיים מדברים דבור אלוהי אשר לא ימותו עליו כמו שביארנוהו יפה בפרשת מתן תורה שער מ"ד

(ז) אמנם מאמר ואת תדבר אלינו והתחלפותו ממה שנאמר דבר אתה עמנו ונשמעה מזכר אל נקבה פירשנוהו אצל מבלתי יכולת ה' שער ע"ז (ז) ומאמר ושמענו ועשינו הפך נעשה ונשמע פירשנו שם שער מ"ז: מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וגו'.

(ח) ירצה כי לפי שממאמרם קרב אתה ושמע וגו' או דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלוהים פן נמות יש חשש שמא לחולשת רצונם לשמוע דבר מפי השכינה אמרו זה וכמו שדרשו רבותינו ז"ל ואת תדבר אלינו התשתם את כוחי כנקבה וריפיתם את ידי כי ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה (עיין **רש"י**) וכי לא יפה היה לכם ללמוד מפי הגבורה ולא ללמוד ממני הנה שנתיירא שאינו סימן יפה אליהם וכמו שאמר אדם מתיירא מחברו מניחו והולך לו (ספרי פ' ואתחנן) לזה אמר שהודיעו האל יתברך כי לא כאשר חשב לעת ההיא אבל שהיה מאמר זה בתכלית השלמות ליראה אותו מצד שהוא, ולשמור מצוותיו לא מחמת יראת העונש כי אם מאהבה אשר מהיות על זה האופן תמשך ההתמדה בעבורה בלי ספק ושכבר נאותה שיהיה להם זה השלמות לעולם מעצמם כמו שיתחייב מטבע הבחירה ואולם הכתובים הללו עם העניינים הנלווים אליהם ביארנום על נכון בפרשת עמלק שער מ"ב יבוקש כל אחד מאלו העניינים במקומו:

לכן אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי

אחר שהודיע אותו שכוונתם רצויה כמו שאמרנו אמר שיפטור אותם שישבו לאוהליהם כמו שביקשו והוא לבדו יעמד לפניו לדבר אליהם את כל המצווה והחוקים והמשפטים וגו'. כמו שאמר דבר אתה עמנו ונשמעה וגו'. ומעתה ושמרתם לעשות כאשר צוה ה' אלוהיכם אתכם ע"י כמו ששאלתם לכן לא תסורו ימין ושמאל מאשר קבלתם עליכם בכל הדרך אשר צוה ה' אלוהיכם אתכם תלכו כי מלבד מה שנתחייבתם על כך יש לכם שכר לפעולתכם כי הכול הוא למען תחיון וטוב לכם והארכתם ימים בארץ אשר תירשון וזה עד נאמן על מה שכתבנו ראשונה מהעשרת הדברים שהרי לא נאמר שובו לכם לאוהליכם וגו'. ואתה פה עמוד עמדי וגו'. רק על כל דברי התורה והחוקים והמשפטים והוא מבואר. ואחר שהזכיר להם כל זה התחיל בתורה ובמצווה ואמר וזאת המצווה והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלוהיכם וגו'. למען תירא את ה' אלוהיך לשמור את כל חוקותיו וגו' וסי' למען יאריכון ימריך.

(ט) בתחילת ענינו הניח להם ההשקפה או ההשקפות הראויות להיות לכל בעל דת במעשה המצות והוא שתהיה הכוונה הראשונה בהם למען ירוא את הש"י כי הוא מה שיחייב לשמור מצוותיו וחוקיו.

אמנם יהיה התכלית האחרון לשמירת המצות על זה האופן מהמשמעות אליו יתעלה הטוב המכוון שיגיע אל העושה המצווה או המצות האלה כמו שאמר בכל מקום לטוב לכם לטוב לך למען ייטב להם ולבניה' אחריה' וכן סיים בכאן אחרי אמרו למען תירא את ה' אלוהיך וגו'. ואמר למען יאריכון ימיך.

אמנם ביאור זה העניין וחיוב אמיתתו הנה ביארנוהו יפה בשער מ"ד הנזכרה בחלק השלישי ממנו עיין עליו כי בהתבוננותו סרה המבוכה שנפלה על כוונת מעשה אלה המצות ושמעת ישראל ושמרת לעשות אשר ייטב לך ואשר תרבון מאד כאשר דבר ה' אלוהי אבותיך לך ארץ זבת חלב ודבש הזכיר השמיעה והעיון והמעשה אשר בם יושלם כל פועל ואמר כי שלשה אלה הם אשר בם ייטב להם בכל ענייניהם וירבון מאד.

(ד) והכוונה שלא יהיה ענינם וספוק צרכיהם בכדי חיותם מאתו ית' על הצמצום אבל בשפע והצלחה מרובה כאשר דבר להם בכל מקום ארץ זבת חלב ודבש שלא לבד הזכיר להם מתנת ארץ נושבת אבל ארץ שמנה ומצלחת בכל פירותיה כי ה' הוא הטוב והמטיב מתנה רחבה ומושפעת כמו שאמר והריקותי לכם ברכה עד בלי די (מלאכי ג') והכוונה שלא תהיה ברכתו מצומצמת עד שיאמר שיש די בה כי זה לא נאמר רק על הצמצום אבל שתעדיף מאד שלא ייפול זה הלשון עליה והוא מה שאמרו חז"ל עד שיבלו שפתותיכם לומר די (שבת ל"ב ב) וכן הוא באמת כי על תוספת הטובה בשפע לא ייפול על הלשון מלת די ואין הפה יכולה לדבר.

וזה שיעור מה שרצינו ביאורו בזה החלק אשר בו נתבאר הדרוש המיוחד מעשרת הדברים שזכרנו וגם דרושים אחרים רבים שנרמזו בדברינו כנזכר:

עקידת יצחק דברים שער צ (פרשת ואתחנן)

יבאר תועלת תחבולת הזיכרון אצל המצות התוריות.

ויבאר שתי סגולות האחרות:

שמע ישראל ה' אלוהינו וגו'.

במדרש:

מהו שיקרא האדם את שמע ולא ישמיע לאזנו? כך שנו חכמים הקורא את שמע

ולא השמיע לאזנו - לא יצא (ברכות ט"ו ב):

קצת פעולות האדם או ביטולם עם שיראה מהם שאינם תחת יכולת האדם ורשותו נמצאו שבאו עליהם המצות כאלו הם תחת ידו הלא זה יראה מן ההכרה והזכירה והביטחון וכיוצא בהן והפכיהן. כי הוא מבואר שהביטחון מהפחד הנגלה או הפכו הוא כוח מוטבע בטבע חוזק לב האדם ורכותו וכן זכרונו בא לפניו או שכחתו מיושב מוחו או לחותו. וכן טוב ההכרה או הפכו מחבור כוחות כמו חוזק הראות עם הטבת כוח השומע או חולשתו. אשר לפי זה יתכן שלא יבאו עליהן אזהרות וצוין כי האדם אינו מצווה על הדברים שאינם תלויים ברצונו.

אמנם מצאנו הכר נא למי החותמת, הכר נא הכתונת בנך וגו'. שיראה שנשאלו מהאדם בבקשה. וכן כמה מצות באות על הזכירה זכור את אשר עשה לך וגו', זכור אל תשכח וגו', רק הישמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח וגו'. וכן על הביטחון אמר כי תאמר בלבבך רבים הגויים האלה ממני וגו' לא תירא מהם, ורבים מכל מין וזולתם.

[כח הזיכרון וחיזוקו].

אמנם היה זה לפי שלא נתנה תורה לחית השדה ולבהמת הארץ כי אם לאנשים בעלי דעת ומזימה אשר כוח בהם לעמוד על עצמם להיעזר מהרבה נכלים ותחבולות להטיב ולחזק כוחותיו ולהשלים בערמימותם הרבה ממה שיחסר מטבעם. כי למה נגרע מעשות אי זה תיקון שנצטרך בכוחות הפנימיות כמו שנשתדל בחיצונות הראית שהזקן כשחלשה אאותו הלא יבקש לו המראות הזכוכיות להטיב ראותו ובאין עיניים יקשור כלב בידו ומקלו יגיד לו וכן הגדם הקטע וכיוצא וכן יעשה כל חכם לב באדם בהיפקד ממנו כוח מהכוחות הפנימיות, ישתדל תכלית מה שאפשר לו אם יספיקו לו רפואות, ואם אין ימציא לו תחבולות. כמו שנמצא לחכמים מחכמי האומות המציאו תחבולה שפרסמו אותה להטיב

כוח הזכר ולהשלים חסרונו. והתחבולה אשר המציאה בזה היא לחקות ולצייר בכוח המדמה סימנים ידועים ומקומות מורגלים בהם יפקידו העניינים הנרצים לפי יחס או דמיון שיהיה לדבר המיוחד באותו מקום או זמן אשר נפקד אתו ואחרי כן בהעלות לפניו זיכרון הסימנים והמקומות אשר הם קרובים אליו מאד יזכרו ויפקדו עמהם הדברים ההם הנרצים בלי ספק.

וכבר כתב החכם על זה בטבעיות ז"ל

ומטבע החיקויים והדמות עד שכאשר חלק שכלך אל חלקי הדבר, חקוהו אילן בעל הענפים. ואם סדר השכל דבר על מדרגות, חקוהו במעלות והשלבים, ובו יזכור מה ששכח וגו'.

הנה ביאר שתספיק התחבולה לא לזכור הדברים לבד, אבל דרך חלוקן וסדרן וכל רז לא אניס מחכמינו האלוהיים שכבר קדמום בזה כדתיא במנחות (מ"ג ב)

וראיתם אותו וזכרתם וגו' (במדבר ט"ו). ראה מצווה זו וזכור מצווה אחרת התלויה בה ואי זו זו ק"ש דתנן מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן. תניא אידך וראיתם אותו וזכרתם, ראה מצווה זו וזכור מצווה אחרת הכתובה בצדה, ואי זו זו מצות כלאים. שנאמר לא תלבש שעטנז, וסמיך ליה גדילים תעשה לך (דברים כ"ב).

ובשער ס"ה כתבנו מה שכוונו בעיקר מליצה זו.

מכל מקום ראה כמה העירו אוזננו על אופן התחבולה הזאת ובצדדי שמושה אם מצד יחס הסמיכות ואם מצד השייכות שהם עקרי המלאכה ההיא ומזה העניין יראה הוא מה שאמרו שהיו הנביאים כוללין כל המצות בכללים קצרים מעטי המספר.

אמרו בא דוד והעמידן על אחת עשרה שנאמר מי יגור באוהלך (תהלים ט"ו) בא ישעיהו והעמידן על שש שנאמר הולך צדקות ודובר מישרי' (ישעיהו ל"ג) ושוב העמידן על שתים שמרו משפט ועשו צדקה (שם נ"ו). בא מיכה והעמידן על ג' שנאמר מה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת וגו' (מיכה ו') בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר וצדיק באמונתו יחיה (חבקוק ב') כדאיתא במסכת מכות (כ"ד א).

ואין ספק שהיה זה להם באופן מאופני החיקוי והציור אשר הוא הפעולות המדמה והמחשב יחד על דרך החלוק והרושם בתלות במצווה אחת מצות רבות אם בסמיכות או בשייכות או בצד בהצדדים אשר הורגלו בתחבולה ההיא. ואולם זה העניין התחילה אותו התורה בלי ספק כי בכל מקום שצויתה על שום דבר של זכירה צויתה על מעשה מיוחד שתפקד אצלו ותיזכר עמו יפה, כמו שכתבנו זה בשלמות בתחילת שער צ"א.

[הזיכרון מחזק את הביטחון]

ועוד מצינו עניין נפלא מאד והוא מה ששמה התורה עניין הזיכרון תחבולה לחזק הביטחון ולקיימה כאשר יחסר כוחו והוא באומרו להלן כי תאמר בלבבך רבים הגויים האלה ממני איכה אוכל להורישם לא תירא מהם זכור תזכור את אשר עשה ה' אלוהיך לפרעה ולכל מצרים המסות הגדולות אשר ראו עיניך וגו'. (דברים ז') וזה כי כמו שלא תיפול הזכירה תחת המצווה כי אם בשיתוף מעשה בחירי' שיקשר אליו וימשך ממנו כנזכר. כן הביטחון מהיראה והפחד ייפול תחת המצווה כשישותף עמה דבר שיהא רשאי ויכול עליו שתחויב ממנו כי כאשר ימשול על סבת הדבר כבר ימשול עליו בלי ספק כי על זה הדרך אז"ל הכול בידי שמים חוץ מצנים פחים וכו'. ואמרו מאי צנים פחים קור וחום (כתובות ל"א). ואין ספק שהקור והחום הם מקרים זמניים חוץ מבחירת האדם. אבל לפי שהוא רשאי ללבוש שנים ולשבת בבית החורף והאח לפניו מבווערת או ללבוש כלים קלים ולטייל במקום שהאוויר שולט בו נאמר שהקור והחום הם בידו וכן העניין בעצמו לגבי היראה כי כאשר הוא ביד האדם לחגור כלי מלחמתו או לתלות עצמו באחד השרים מגדולי הארץ להניס משנאו מפניו הנה בידו הוא שלא יירא ולא יפחד ואם באחד משרי בשר ודם כך קל וחומר במלך המלכים הקב"ה שאם יתלה עצמו בו ויתפקד אליו שיהיה סמוך לבו וכמו שאמר טוב לחסות בה' מבטוח באדם טוב לחסות בה' מבטוח בנדיבים (תהלים קי"ח).

אמנם כדי להטיב זה הביטחון סמך אותו אל הזיכרון ואמר זכור תזכור את אשר עשה ה' אלוהיך לפרעה ולכל מצרים המסות הגדולות אשר ראו עיניך והאותות והמופתים וגו'. כן יעשה ה' אלוהיך לכל העמים וגו'. וגם את הצרעה וגו'. לא תערוץ מפניהם כי ה' אלוהיך בקרבך אל גדול ונורא כי ודאי כשישים אל לבו כל העניינים האלו יתחזק בלבו הביטחון ולא יירא משום מורא ופחד וכמו שאמר דוד אדונינו ע"ה ה' אורי וישעי ממי אירא ה' מעוז חיי ממי אפחד עד אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח (תהלים כ"ז).

הנה שנתבאר שכיון שהזיכרון מאלו העניינים הוא ברשותו, הנה הביטחון וסמיכות הלב הנה הנם ברשותו ועל זה האופן אמר להלן שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן לבוא לרשת גויים גדולים וגו' וסמוך ליה וידעת היום כי ה' אלוהיך הוא ההולך לפניך (דברים ט'). והנה באמת הוא מבואר שאם לא נתקיים טוב הביטחון בידו שלא היה אלא לאשמתו וחסאו לבלתי קיימו עניין הזיכרון אשר כבר עשה לו האל יתעלה קיום וסמיכות במעשה המצות המיוחדות אליו בזמניהם ובקצת מצות תמידיות כמו שזכרנו בשער הנזכר. וכשנתבונן היטב תמצא כי הביטחון הגמור מהיראה הוא עצם היראה כלומר כי כשיתירא האדם לא יירא. וזה כי בהתחזק ביראת ה' ושומר מצוותיו אשר מכללם לזכור את מעשה ה' כי נורא הוא כמו שהוא מזכר ע"י מצות הציצית והתפילין וקדושי השבתות והמועדים

וכיוצא בזה אשר נתנו לזיכרון הנה ודאי יהיה עם הזוכרים והשומרים לא ירפם ולא יעזבם. והנה היראה הזאת היא בידינו ורשותנו כמו שאמר הכול בידי שמים חוץ מיראת שמים (ברכות ל"ג ב) וכשנשלים עצמנו בה הנה לא נירא משום פגע ונזק וכמו שאמר משה חזקו ואמצו אל תיראו ואל תעריצו מפניהם כי ה' אלוהיך עמך לא ירפך ולא יעזבך (דברים ל"א). והנה בזה המין מהיראה האלוהית יתייחד שער בפני עצמו בשער צ"ב ב"ה.

אמנם מפני זה החוזק אמר ונשל ה' אלוהיך את הגויים האלה מפניך וגו' (שם ז') כי לא די שלא תירא אבל שתנצח אותם. ואם לא תוכל כלותם מהר כרצונך, לא תחשוב שהוא תשישות כוח בעזרך, חלילה אבל הוא לטוב לך פן תרבה עליך חית השדה ויזיקו לך כשלא יגנו זכיותיך לשיעור שנאמר וחית השדה השלמה לך, או למה שאמר על שחל ופתן תדרוך תרמוס כפיר ותנין. כמו שכתב רש"י ז"ל, או שיהיה לא תוכל כלותם על דרך לא תוכל לאכול בשעריך, והוא עצה טובה.

אמנם לסוף ונתנם ה' אלוהיך לפניך והמם וגו'. ונתן מלכיהם בידך וגו'. כי טוב הביטחון על האופן הנזכר יביאך עד הלום. והנה אחר שנתבאר כי זה העניין מהטבת הכוחות הפנימיות ותחבולתן הנזכר מחכמי החקירה כמו שאמרנו הנה הוא כתוב ומקוים מחכמי האמת ושנוי ומשולש בתורה ובנביאים הלא יראה שתועלתו נפלאה.

אמנם שיעור דרישתו על כל אדם יהיה לפי צרכו אליו ולפי מה שהרגשתי בעצמי רוב תועלת התחבולה הזכרנית שאמרנו לפי גודל צרכי אליה ושמה שהגיע לידינו ממה שהמציאו ממנה חכמי הגויים ראיתיו בלתי מספיק לפי הצורך כבר פשפשתי בה ויגעתי ומצאתי כי נתן ה' אל לבי המצאה נפלאה ונקלה אחר חידושה, ותספיק להיטיב מאד הכוח הזכרני להזכיר כמה דברים על סדרן ומספרן בכל הצדדים אשר תחשוב, אם בחלופן אם בדילוגן על אי זה סדר שתמצא. גם ייזכר הדבר בזכור מספרו או מספרו עמו ובכל ענין שתמצא מבלי שום טעות. וכבר ניסיתי בה כמה זמן ומצאתי תועלתו, ברוך המזמין האמתי.

[קריאת שמע – לחיזוק זכרון המצוות]

והנה לבי אומר לי כי עקר זה העניין הנכבד השרישו משה רבן של נביאים מפי הגבורה ושמו בפיו למען זכור את כל מצות ה' המוטלות עלינו, ונוכל להעבירם בכל יום תמיד על רעיונינו במעט מהקושי והטורח.

והוא במה שסדר לפנינו לקרוא פרשה קטנה בכל יום תמיד פעמים שלש כדי שתהא שגורה בפי עוללים ויונקים יועילו מאד דבריה וראשי פרקיה אם מצד הרגילות והבקיאות

הנפלא בה ואם מצד היות דבריה ספור מקרים עוברים עלינו תמיד להיותם ציונין מוצבים ומסמרות נטועים במקומות נאמנים אשר לא יסורו לעולם ואע"פ שיהיה בדבר טורח גדול לא יכבד על ראש הנלבב בהשקפת עוצם התועלת הנפשי שיש בו כל שכן דבר נוח לסבלו וכמ"ש הכתוב לא בשמים היא לאמור מי יעלה לנו השמימה וישמיענו וגו' (שם ל'). ואז"ל שאלו הייתה בשמים היית צריך לעלות אחריה וללומידה (עירובין נ"ה א). והדברים עתיקים שאם לא כן מאי רבותיה שאינה בשמים הנה שצריכין אנו לעשות כל מיני תחבולת או ללמד אותם ולהרגיל עצמנו בהן כדי לתקן עצמנו לקבל את הטוב מאת האלוהים.

אמנם המתייחס מהטוב אין לו רק לחבוק את ידיו ולשכב בדמשק ערש כמו שאמר הרב **המורה** בכיוצא בזה בסוף פרק י' מהחלק השני, וזה לשונו:

כן יבין מי שרוצה להבין חידות הנבואה ויעוור משנת השכחה וינצל מים הסכלות ויעלה אל עליונים. אמנם מי שייטיב לו שישוט במי סכלותו וירד מטה מטה ולא יצטרך שיטריח גופו ולא לבו ינוח התנועה והוא ירד למטה בטבע. והבן כל מה שנזכר והסתכל בו.

אמנם היות זה העניין נמצא בפרשה המעולה הזאת, רצוני פרשת שמע אזכרנו כשנבוא על ביאורה ואז יתבאר יפה כמה צדקו חז"ל באומרם הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו לא יצא (ברכות ט"ו ב).

[הספקות בפרשה]

וטרם נבא אל הביאור נזכור הספקות הנופלות על זה החלק מהפרשה הזאת וזולתה שאנו בביאורו:

א. מה טעם שתהיה פרשת שמע ישראל נקראת פעמים שלש בכל יום ולמה אמר שהיא קבלת עול מלכות שמים יותר מפרשת אנכי ה' אלוהיך.

וטעם ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד אז"ל שאמרו יעקב ולא משה ושעל כן נימריה בחשאי (פסחים נ"ו א).

ב. אומרו ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך וגו'. שהרי נתבאר בפרק שני מהמאמר הח' מס' המידות שהאהבה השלמה לא תמצא כי אם בשווים או בדומים. גם שם נתבאר שקיומה צריך חזרת אהבה בדברים שווים, וזולת זה שכל אלו העניינים נסתלקו מהאהבה אשר בינינו למקום גם בפרק ו' ממנו נתבאר שלא תיפול אהבה כלל בין העומדים בתכלית המרחק ממעלה או שלטנות:

ג. הפלגת האזהרה בשיהיו הדברים על לבו בכל העתות אשר זכר והשינון והדיבור בכל עת ובכל מקום, והקשירה והכתיבה שיראה כי פשו להו אזהרות וזיכרונות.

ד. מה טעם והיה כי יביאך וגו' לתת לך ערים גדולות וטובות וגו' אחר פרשת שמע. ומה טעם ובשמו תשבע הכתוב בה.

ה. מה טעם לא תנסו את ה' אלוהיכם הכתוב בצדה.

ו. איך הסכימה תשובת הבן החכם עם שאלתו מה העדות והחוקים והמשפטים גם עם מה שאז"ל בהגדת פסח אף אתה אמור לו כהלכות וכו'.

ז. באומרו לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם וגו'. וכי עלה על הדעת שהיה צריך המון רבה לעשות מלאכתו או מלחמותיו.

ח. באומרו ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו אל פניהם להאבידם היה לו לומר. ועוד מה טעם הכפל באומרו ולא יאחר לשונאו אל פניו ישלם לו:

ט. במאמר והיה עקב תשמעון וגו'. ושמר ה' אלוהיך לך וגו'. ואהבך וגו' עד סוף. שנראה מיותר הכתוב לשום שכר הרבה עקב מעשים מועטים הפך מה שעשה במרה שנאמר אם שמוע תשמע וגו' והישר בעיניו תעשה והאזנת למצוותיו ושמרת כל חוקיו ולסוף כל המחלה וגו' (שמות ט"ו): והוא אחת מכל הנזכרות הנה בעד המשפטים לבד ויראה שהוא ראוי שיהיה בהפך להיות אז ראשית עניינם:

י. אומרו ברוך תהיה מכל העמים שיראה שהוא מיעד ברכה לכל העמים אלא שיתברכו מהם הפך מה שנאמר שם ואכלת את כל העמים גם מה טעם מאמר ואכלת את כל העמים וגו' לא תחוס עינך וגו' אצל זה. וטעם סמיכתו כי תאמר בלבבך רבים הגויים וגו'. וכבר נתבאר טעם לא תירא מהם זכור תזכור וגו'. ואחר אלו הספיקות נשוב להתחלת הביאור:

[פתרון הספקות]

(א) שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד. כבר ביארנו בשער הקודם מעלת שני הדבורים הראשונים שבעשרת הדברים, אשר בעבורה אז"ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום, ואשר היה זה להיותם קבלת עול מלכות שמים שלמות שהוא יסוד ושרש לכל הדברות ולכל המצות כולן.

וזה להיות הראשון מורה על אמיתת מציאות אלוה משגיח רוצה ויכול. והשני על ביטול אלוה זולתו והרחקת שיתוף העבודות כולן. והוא הטעם עצמו מה שעשה אותם פרשה בפני עצמה וציוה אותה בכל אופני החומרות שהזכיר בה והכוונה ועתה ישראל אחר שעמדת במעמד ההוא ושמעת מפי הגבורה אלו השני הדברות על האופן שנזכר שמע באוזניך ובלבבך תבין וקבל על רצונך דכלהו איתנהו בלשון שמיעה כי עניינם הוא שה' אלוהינו כמו שאמר בבירור אנכי ה' אלוהיך שהוא המנהיג בכוונה ורצון כמו שאמר ה' הוא האלוהים והוא ה' אחד שהכוונה היותר מפורסמת בהבנתו הוא על דרך ההפרדה והחלוק כלומר הנמצא המיוחד והמופשט והמשולל מכל מיני ריבוי וחבור בכל צד מהצדדים שאפשר ומזה חויב הרחקת העבודות הנכריות כולן וכמ"ש זובח לאלוהים יחרם בלתי לה'

לבדו (שמות כ"ב) והוא עצמו מאמר לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני לא תשתחווה להם ולא תעבדם וגו' (דברים ה'). כי שם הראינו לדעת כי ה' הוא האלוהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואין עוד נמצא ראוי ליעבד ולירוא מפניו כלל.

אמנם כבר כתבנו בפרשת שטים שער פ"ג כי האחד יאמר גם כן על דרך ההכלל והשלמות כי אחד ושם יאמרו בהרדפה כעניין והיה המשכן אחד (שמות כ"ו) ויהיה עניין האחד אשר יאמר בו ית' השלם הכולל כל השלמויות כולן אשר לא נמצא חוץ ממנו שלמות אמתי מכל הצדדים כלל ומזה הצד האחדות והמלכות הם דבר אחד בעצמו כי המלכות אינו רק ייחוד מעלה ושלטנות שכל השררות והמעלות נכללות בו וכמו שאמרו (פסחי' נ' א) והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד (זכריה י"ד) כי כשיהיה השם שלם והכסא שלם ולא יחסר דבר אז יגמר המלכות והאחדות שהם דבר אחד בעצמו ולזה תקנו שיהא פסוק שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד עולה למלכויות (ר"ה ל"ב ב) כמו שזכרנו שם וזה טעם מה שאנו עונין ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. האמנה כי למה שנתחלפו שתי הבחינות האלה אשר בהוראת מלת אחד במה שהראשון שזכרנו הוא המפורסם ואשר תכוון הבנתו בו אצל ההמון כמו שנזכר והמובן השני הנה יהיה ענינו יותר נשגב ונסתר כי הוא עניין נפלא מסור אל השכל המופשט רצוני הסכמת ההכלל והייחוד האמתי מכל צד אשר להזהיר על זה ולזרז בו נלאו כל פינות האלוהיים חכמי הספירות כמו שנראה מכל ספריהם ומזה הטעם אמרו שקילוס ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד הוא מיוחד למלאכי השרת, כי התאחדות המלכות והאחדות הוא ודאי שבח מיוחד להם ולהשכלתם כי לעניין הבנת ההמון בו מהחלוקה והפשטה לא שייך ביה עניין מלכות אבל שדוד ושליטת כל הדברים.

ולזה אמרו: נימריה, לא אמרו משה (פסחים נ"ו א). רצוני שעקר כוונתו בדברו עם כלל העם היה אל המובן אשר לא ייפול עליו עניין ההכלל והמלכות כי אם אל המפורסם בו אל ההמון.

לא נימריה, הא אמרו יעקב. וזה לפי שדבריו היו עם הבנים בניו מיטתו שלימה כמו הם כמלאכי השרת קלסו בו באומרם שמע ישראל אבינו ה' אלוהינו ה' אחד, ולזה הסכים הזקן עמהם וענה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. וכמו שאמרו שם ידענו מה בלבך כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד. ירצו שעם שהם בחכמתם ובהשגתם ידעו ויכירו ברובי הנבדלים והכוחות העליונים המאצילים והנאצלים משפיעים ומושפעים עם כל זה כבר ידעו והשיגו היות כולם תחת מלכותו ית' ובמציאותו העליון חוזר הכול אל אחדות פשוטה ושאיין שום נמצא שיש לו יכולת כלל זולתו ולפי זה מה שאמר במדרש פרשת שמע:

משל לבן בית של מלך שנכנס לתוך הפלטין וראה קוסמיטין של מטרונה וגבב אותה ובא ונתנה לבתו כו'. כך אמר משה לישראל כל המצות שנתתי לכם ממה שקבלתי מן התורה, אבל השם שאני נותן לכם ממה ששמעתי למלאכי השרת

שבו הם משבחים להקדוש ברוך הוא, ונטלתי אותו מהם. לכך תהיו אומרים אותו בלחישה, ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ולמה אומרים אותו ביום הכפורים בפרהסיא, אלא שהם כמלאכים כו'.

והנה עניין הלחישה הוא מבואר, והוא כי מפני שלפי המובן המפורסם אין עניין לו להזכירו אמר שלא יפרסמוהו בקולם להשוות בו ובין מאמר שמע ישראל.

אמנם לפי המובן השני הנעלם יש לאומרו בהסתר ובהעלם כמוהו. ואולם ביום המיוחד שהכול בו בתכסיסי שלימים יאמרו אותו בקול רם, כי קילוסי היום ההוא קילוסי מלאכי השרת הם. וכבר ביארתי זה העניין בעבודת יום הכפורים שער ס"ג בבחינות אחרות קרובות לאלו, אבל זה יראה לי הטוב והנכון שיאמר מסכים בו אל אמיתת עניין הייחוד וטוב טעמו.

(ב) ועתה ראה כי במה שנאמר אמיתת הייחוד על זה האופן, נתן שני מיני חיובים אל האהבה עם היותה בין הבלתי שווים.

האחד מצד היותו ה' אלוהינו שהוא הטוב והמהנה והמועיל אלינו בכל צרכנו כמו שכתב החוקר פי"ג מאמר ח' **מספר המידות**.

אמנה תהיה אהבת הבנים לאבות ובני אדם לאל יתברך כמו דבר טוב ומעולה, כי עשו טוב גדול בהווייתם ובפרנסותם והם סבת היותם מלומדים.

וכבר כתב בפ"ז ממנו

שכבר תשמר האהבה בין הבלתי שווים שכשישמר ביניהם היחס אשר בין מעלותיהם. וזה כי היותר מעולה צריך להיות יותר נאהב ויותר נעבד, וכאשר יקבל הקטון מהגדול הטוב או המועיל או המהנה או שלשתן, והגדול יקבל ממנו תמורתם האהבה והעבודה והכבוד הראוי להם, זאת תהיה השוואת אהבתם בלי ספק.

והמין השני הוא מצד היותו אחד. וזה שכבר גזר הפילוסוף שלא יקרה להיות אחד אוהב רבים לפי האהבה השלימה כמו שלא יעשה לאהוב דברים הרבה יחד, כמו שנתבאר זה לו בפרק ו' מהמאמר הח', ובפרק י"ב מהתשיעי **מספר המידות**, זכרנום אצל את יחידך אשר אהבת בשער כ"א.

והנה נתן לזה שני טעמים:

האחד כי יחויב כפי האהבה השלמה שיאהוב או שימצאו בו שני ההפכים יחד כשיקרה שאחד מאוהביו הוא שמח ונעלס בחופתו.

והשני עומד אז רגע אחד בתוך אבולו וזה מה שאי אפשר.

גם שיצטרך לחזור אהבה לרבים ולא יספיק הזמן והממון. ולזה אמר שם שראוי שתהיה למעט והאהבה היותר שלימה היה לאחד השלם. והנה עם זה נקשר בטוב:

שמע ישראל וגו'. ואהבת את ה' אלוהיך וגו'.

ירצה הסכת ושמע ישראל הוא הטוב והוא אלוהינו המהנה והמועיל אשר אל שלש אלה חוזרות כל מיני האהבה ועוד שהוא אחד בתכלית הייחוד שהאהבה לו דבר טבעי ומחויב לכן ואהבת את ה' אלוהיך זה אשר אמרנו בכל לבבך והוא החלק השכלי והטוב שבך ובכל נפשך והוא הצד אשר בו תאוה נפשך המהנה והערב ובכל מאורך והוא הצד אשר בו תבקש המועיל כי בזה תמצא חזרת האהבה כפי כוחך בכל מה שתקבל ממנו תמיד וגם תהיה מסכמת בכל חלקך מבלי חולק כי על זה האופן תהיה קיימת מאד כי על זה יתכן שכוון באומרו נפלאה אהבתך לי מאהבת נשים (שמואל ב' א') כמו שכתבנו בתחילת שער י"ב.

[אחדות לעומת הנחת שתי רשויות]

והנה במה שאמרו חז"ל בכל נפשך ואפילו הוא נוטל את נפשך, יראה שכוונו לעניין נפלא, והוא כי אף שיראה שמפי עליון תצא הרע עליו בענייניו, ואפי' יגזרו עליו משמים המיתה או ההריגה, יהיה האחדות הזה הנזכר אצלו בתקפו וקיומו, ולא יעלה על לבבו דבר בלייעל לאמור שיש שם שתי התחלות או יותר כפי התחלפות סוגי הדברים המושפעים מלמעלה.

כמו שסופר **בספרי טאריק"י** האומות שבימי קוסטנטינ"י קיסר, עמד איש סכל מארץ שנער, שמו מאנ"י והיה מטעה העולם באמור להם שיש שני אלוהות, האחד שולט על הטוב והאחד שולט על הרע. ואסף אליו חיל כבד מאד ועלה בלבו לעלות ולצור על בבל, בימי שבור המלך הז', וכאשר שמע שבור המלך את שמעו התחכם אליו והקדים לשלוח לו מלאכים מגדולי שריו, לשאול לו בשלום ולכרות לו ברית, ולהודיע שהוא מבני אמונתו ולחלות פניו שיבוא אליו בבבלה עם גדולי חכמיו להראות פנים עמו ולהעמידו על שלמות האמונה ההיא, כי הוא יחזיק בידו להפוך העמים אליו. והפתי האמין לדבריו ובטח בו ובא אליו בארבע מאות איש מגדולי הפילוסופים המחזיקים באמונה ההיא, ויצא מלך בבל לקראתו, ויביאוהו אל בית מלכותו ויושיבהו על כסאו ויצו להכניס כל הבאים עמו לאכל לחם בביתו. ובבואם אל תוך הבירה הביאם זוגות לטייל בתוך הפרדס, ושחטום ותלו אותם על העצים. ואחר המשתה של שניהם אמר המלך למאנ"י, קומה ונבואה אל הבית אשר אנשיך עומדים שם, ושם נראה אמונת נבואתך ויושר דברך. ובבואם אל תוך הפרדס אשר עמו תלוין בעצי ברושיו, אמר אליו אתה אמרת שהאלוהות הם שנים, והאחד מהם והוא המושל על הרע ציוה עלי לשחוט את כל אלה ולתלותם, להודיע לכל באי עולם שגדול כוחו על האלה השני המושל על הטוב. וכמדומה לי שמחלוקת גדולה

נפלה ביניהם, שזה רצה בשליחותך וזה לא רצה. והעצה נכונה לאיש כמון להיותך נתלה עם אנשיו המאמינים בו מפני המחלוקת הבאה בין שני האלוהות. ויצו וישחטוהו ויתלוהו עמהם כן יאבדו כל אויבי ה'.

והנה זה הסכל והפילוסופים אשר עמו נשתבשו במה שראו שהעניינים ההפכיים חויבו להמשך מהתחלות הפכיות אשר כנגדו וכנגד הסכלים אשר כמוהו אמר הכתוב ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה; ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המוות ואת הרע. ולדעתי על קביעות ירידתו הרע ממנו יתברך הוקבעה מגלת איכה אשר כל דבריה תעידנה על העניין ההוא המיוחד והוא הדבר שקלקלה בו אשת איוב כשאמרה עודך מחזיק בתומתך ברך אלוהים ומות והייתה תשובתו גם את הטוב נקבל מאת האלוהים ואת הרע לא נקבל (איוב ב').

אמנם תהיה כוונת המאמרים האלה כפי מה שביארתי בהקדמת פירושי לאיכה עם הכוונה הנזכרת יבוקש משם וכבר כתבנו בשער פ"ז כי השנוי וההתחלפות הנמשך באלו העניינים הוא לפי שנוי המקבלים והתחלפותם.

אמנם כשיוסכמו כל האנשים על הטוב הנה לא יקבלו מאתו יתעלה רק טוב כי על זה עצמו אמרו בהגדת פסחים (נ' א) ביום ההוא יהיה ה' אחד וגו'. וכי עד האידנא לאו אחד הוא אמר ר' יוסי בר חנינא בשם רבי יוחנן לא כעולם הזה העולם הבא וכו' כמו שכתבנוהו בסוף שער כ"ט.

וכל זה הוא מבואר שהוא בכלל מה שאמר ואפילו הוא נוטל את נפשך כי זה העניין לא יפסיד צורת האחדות כלל וזהו מה שאמרו אשריך רבי עקיבא שיצאת נשמתך באחד (ברכות ס"א ב) לומר שאע"פ שסרקו עצמו במסרקאות של ברזל והיה עליו פגע המוות רע ומר הנה תמיד עמד טעמו בו וריחו לא נמר. והנה אחרי שהשלים זה העניין מהייחוד ומהאבה המיוחדת אליו כנזכר הפליג להחמיר בשיהיה תמיד עניו נמצא בשכלו ובצוירו ושלא יסור משם רגע אחד במה שאמר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוין היום על לבבך ושיננתם לבניך ודברת בם בשבתך וגו' וקשרתם וגו'. וכתבתם וגו'.

(ג) כי זו היא ראשית התחבולות שנהגה התורה להיטיב הזיכרון על ידי מעשה מהמעשים כמו שכתבנו ראשונה. ולזה אמר שהעניין אשר בו יהיו אלו הדברים תמיד על לבבם ולא יסורו ממנו הוא כשיהיה השינון בהם לבניו והדיבור בשבתו בבית ובלכתו בדרך ובשכבו ובקומו ובקשירה על היד והעניינים ובכתיבה במזוזות בשערים כי אל כל אשר יפנה ישכיל בו.

[המצוות הרמוזות בפרשת שמע].

אמנם מה שיראה שכווננו עוד משה רבן של נביאים שיהיו כל מצות תורתו נזכרות ונעשות על ידי פרשה קטנה זו במה שיהיו כל דבריה כולם רמזים וסימנים מצויים ותקועים בלבנו לזכרם על ידם אם ירצה הזוכר להטות מחשבתו מעט כמו שאמרנו ראשונה וזה כי באומרו והיו הדברים האלה על לבבך עם שהכוונה הראשונה יהיה לזיכרון, כאומרו ואין איש שם על לב (ישעיהו נ"ז), גם מעניין יוקר וכבוד כאומרו שימני כחותם על לבך, עוד לקבלת המעשה כאומרו וישם דניאל על לבו, דכולהו איתנהו. ועל בלתי היזהר בכולם אמר, מבלי משים לנצח יאבדו. הנה ירמוז גם כן אל כל המצות המדעיות התלויות בלב הן בינינו למקום או למקדש או לבריות כמידות התכונות. והרי יש הרבה מצות עשה ולא תעשה בהם כמו שייחדם אל האבר הזה עצמו בעל ספר המצות הקצר הנקרא עמודי גולה. ושיננתם לבניך, פירשוהו לשון משנה, כתרגומו. שיהיו סדורים לפניו בביאור כעניין שהמשנה היא פירוש המקרא. עוד אמרו (קידושין ל א) מלשון שינון, והוא פלפול וחריפות התלמוד.

והנכון שישנן הבנים אליהם כמו שמשנן הצייד הכלב אל הצייד כלומר שיעירהו בזריזות לאמור קום מהר ועשה מצווה פלונית שיש בה כמה שכר וכיוצא, והוא פירוש נאה ומועיל. וירמוז גם כן אל כל המצות התלויות בבנים, ושם מצות קידושין וחופה וכל דיני כתובות ומצות מילה ומשפט הבכורה בפדיון גם בנחלה וכל דיני ירושות ונחלות והדברים הנלווים אליהם.

ודברת בם רמז אל כל המצות התלויות בדיבור ועניין ק"ש ותפילה הלל והודאות וכל סדר מאה ברכות וקריאות ספר תורה ומגלה ושאלת שלום ושאר המצות התלויות בדבור וכל מצות עשה ולא תעשה שבהם. בשבתך בביתך נוסף על מה שכוון אל הדבור המיוחד הזה כאשר אמרנו יכלול גם כן כל המצות אשר באו בתורה בדיני שכנות והרחקת הנזקים דהלכתא רבתי נינהו וגם כל המצות הבאות לבית הבחירה והקרבתו כי רבו מספור גם כל דיני שבת ויום טוב אשר נאמר עליהם שבו איש תחתיו, ודיני עירובין וגם דיני אבלות כמו ששינו (מ"ק כ"ג א) אבל שבת ראשונה לא יצא מפתח ביתו, וגם דיני החתן. ובלכתך בדרך רמז אל כל המצות המזדמנות לשם כשלוח הקן והשבת אבדה וטעינה ופריקה וזולתם, ושם יוכללו על דרך הזכירה כל הלכות דרך ארץ שזכרום חז"ל בשהם מועילות הרבה. ובשכבך שם נזכרו מצות הבאות בשכיבות המותרות והאסורות אשר יכללו איסור העריות כולן, ואיסור נידה וכותית וזבה וזולתם, כמו כלה בלא ברכה, וביאת הפקר, ועונה הכתובה בתורה. ובכלל כל מצות עשה ולא תעשה שבהם גם יכלול מצות איסור כלאים ודיני שעטנז שאסור להציעם תחתם ולהתכסות בהם. ובקומך שם נרמזו כל המצות אשר הם במשא ובמתן אשר יעשה אותו האדם כאשר יקום והתהלך בחוץ בין שאר האנשים מההלואות והשאלות והפיקדונות וכל דיני מקח וממכר ודיני אונאות במידה במשקל ובמשורה וכל עשה ולא תעשה שבהם.

וקשרתם לאות על ידך

כאן נרמז כל איסורי המאכלות והמשקים וכל הנגיעות הטמאות אשר נקשרנו ונאסרנו בהם משאר האומות להיות לאות בינו ובינינו שאנו עמו וצאן מרעיתו ומתקדשים בקדושתו. על ידך שם נרמז כל המצות התלויות ביד כמתנות עניים ונטילת ידיים והרבה מצות תלויות בהן כי עשר ידות להם בעשיית הטוב והישר בעיני אלוהים ואדם.

אמנם לעניין הדבר המיוחד אמרו במדרש אדם יוצא לדרך ובידו פרגמטיא והוא מתירא מן המוכסין אתם אין אתם מתיראין למה שקשרו של מלך עליך. ובשער צ"ח ב"ה אכתוב טעם ארבעת פרשיות של תפילין וקשירתם אגב מה שאמרו חכמינו זכרם לברכה שהקב"ה מניח תפילין ומאי כתיב בהו (ברכות ו' א). והיו לטוטפות בין עיניך בו נרמזו המצות התלויות בעיניים כאומרו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם (במדבר ט"ו) כי עינא ולבא תרי סרסורי דעבירה (ירושלמי דברכות פ"א) וכן הם סרסורי דמצווה כי תראה ערום וכסיתו (ישעיהו נ"ח). לא תראה את שור אחיך וגו' (דברים כ"ב). וכתבתם בכאן יוכלו המצות הנכללות בכתיבה ככתיבת ספרים תפילין ומזוזות וכמו שאז"ל עושה צדקה בכל עת (תהלים ק"ו) זה הכותב ספרים ומשאלין (כתובות נ' א) וגם דיני כתובות וגטי נשים ושחרורי עבדים והמצווה המיוחדת למלך וכתב לו את משנה ספר התורה הזאת וגו' (דברים י"ז). על מזוזות ביתך שם נרמזה מצות רציעת עבד עברי גם הכשר סוכה בדפנות וצורת פתח במזוזות וכל דיניה. ובשעריך בו נכללו דיני שופטים ומשפטים כי בשעריך שער שדנים בו הכתוב רומז גם מצות נרות חנוכה שהיא סמוכה אל השער וכל כיוצא בזה:

ועתה ראה כמה יועילו הכללים האלה להטיב הזיכרון בכלל המצות למי שידרוש אותם בכל לב ובכל נפש כדרוש מבוקשיו ומאווייו הזמניים אשר יכתוב עליהם כמה זיכרונות ויציין עליהם כמה ציונים כי כן יוכל על מה שכתבנו הנה לגמור ולהשלים העניין כלו על דרך החלוק והרושם כמו שאמרנו ראשונה איש כמתנת ידו ויד אלוהיו הטובה אשר עליו. וכמה רמזו אל זה חז"ל במה שאמרו באותו מאמר שזכרנו ראשונה מהו שיקרא האדם את שמע ולא ישמיע אדם לאוזניו. והייתה התשובה כך שנו חכמים הקורא את שמע ולא השמיע לאוזנו לא יצא (ברכות ט"ו א) שעם פשוטן של דברים על שמע האזן נאמר כי אחר שהפרשה הזאת היא נאמרת לנו כמו שנאמר שמע ישראל ראוי שנשמענה ונשמיענה לאוזנינו כאשר נקרא אותם בשם אלוהינו כי אינה כתפילה שאנו מדברים בה עם אלוהינו והוא היודע אשר במורשי לבבנו. ולכן אמרו כל המגביה קולו הרי הוא מקטני אמנה (ברכות כ"ד ב) כמו שכתבנו זה בשלמות כשדברנו על התפילה שער נ"ח.

הנה הוא ראוי שנבין מהם כוונה זו והוא שלא יצאנו ידי חובתינו במה שאנחנו אנשי בעלי ברית אלוהינו כי אם כשנשמיע לאוזנינו הדברים שאנו מוציאים בפינו באופן שיהיה העניין שנכלל בו היותר מועיל והיותר מהנה שאפשר בהסכים מחשבותינו אל תשוקת האנשים השלמים אשר חתרו להיות כל מעשה המצות נזכרים ונכללים בכללים קצרים כמו שזכרנו ראשונה. ולא במקום זה בלבד חייב אדם להשמיע לאזנו כי גם בהרבה ממעשי התורה והמצווה והעבודה. ועל זה הזירוז נמשכו החכמים האחרונים בעלי המשנה כשאמרו אי זו היא דרך ישרה שיבור לו האדם וכו' (אבות פ"ב).

וחמשה תלמידים אשר היו לרבן יוחנן בן זכאי שנתקרבו לכלול אותם במעט מהסימנין. כמו שאמר הנביא וצדיק באמונתו יחיה (חבקוק ב') אלא שהוא מבואר שכל עוד שיהיו הסימנים או הכוללים יותר מועטים יהיה הזיכרון אצלם יותר חזק אבל החלוף והחלוק יותר קשה ולזה ראוי לאיש הנלבב שיתחכם בזה בשיהיה משהו הטורח והקושי בעניינים ההם כמו שנהגו חכמי התלמוד מסימניהם הידועים בסוגיות כי זה וכל אשר מימינו ימשך מכל איש אשר בו דעת ויראת ה'.

[בפרשת שמע רמזים לאהבה זוגית עם ה' ועם האשה]

עוד מצאתי ראיתי בראשי פרקי הפרשה הנפלאה הזאת ואחריה רעותיה אשר אנו קורין אותם בכל יום פעמים בברכותיהן ציונים נכבדים רומזים אל האהבה הזוגית אשר בינינו ובינו ה' והדברים המיוחדים במינן מצדם אשר יעשו מתקני התפילות מהם רמז נפלא בשבעה ראשי פרקים שכולם מתחילים ואומרים בהם **אמת ויציב** אמת אלוהי עולם מלכנו וכו' ועד סוף, שנאמר אמת ממצרים גאלתנו והוא עניין נכבד כתבתיו בשער התפילה הנזכרת עיין עליו שהכול הוא בכלל הקורא את שמע חייב להשמיע לאוזניו והשומע ישמע ויוסיף:

והיה כי יביאך אל הארץ וגו'

לפי שפרשת שמע הנזכרת איך שתובן תורה על היותו הוא יתברך לנו לאלוהים ואנחנו לו לעם אשר זה ממה שנתחקה בכל התורה והנביאים לעניין אישות וקורבה זוגית כי על כן אמר ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאורך כי הוא המחויב מאהבת נשים על שלשה דברים שאדם חייב לאשתו שאר כסות ועונה (שמות כ"א) כמו שכתבנו העניין יפה אצל מעשה המשכן שער מ"ח.

(ד) ולזה מה שסמך והיה כי יביאך ה' אל הארץ אשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק ליעקב לתת לך ערים גדולות וטובות אשר לא בנית ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת ובורות חצובים אשר לא חצבת כרמים זיתים אשר לא נטעת ואכלת ושבעת הישמר לך פן תשכח וגו'. ירצה שהוא הזמין לפניו מה שראוי שיוותן לה בכתובתה ומתנתה ושכבר

ייתן לפניו הארץ ההיא הטובה והרחבה אשר תשב בה ותאכל ותשבע ותותר כמו שנרמז זה כלו במה שאמר והנה ה' ניצב עליו ויאמר וגו' הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך (בראשית כ"ח) וכמו שכתבנו שם ולכן שלא תשכח את אשר הוציאה מעבדות מצרים להיות מטרונה גדולה בביתו והזהירה על היראה והעבודה וכמו שאמרו אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה ואפילו מכנסת כמה עבדים אינה יושבת בטלה שהבטלה מביאה לידי שעמום (כתובות נ"ט ב) וזה במה שאמר את ה' אלוהיך תירא ואותו תעבוד ובשמו תשבע הוא הכבוד כי הוא יהיה דרך כבוד כמו שיתבאר בשער צ"ב ב"ה. והכוונה כי אם אמר בראשונה ואהבת את ה' אלוהיך לא תמנע מהיראה והעבודה והכבוד והזהירה ביותר מהניאוף כמו שאמר לא תלכו אחרי אלוהים אחרים וגו'. כי אל קנא ה' אלוהיך בקרבך. לא תנסו את ה' וגו'. שמור תשמרון וגו'.

(ה) לפי שהאשה האהובה בסמכה על אהבת בעלה וחשקו אליה לפעמים תרבה עליו געגועים לנסות הישנו אוהב אותה בכל לבו ובכל נפשו וכבר יהיה הניסיון הזה סכנה ובלבול באהבתם כמו שהיה להם במסה כשאמרו היש ה' בקרבנו אם אין (שמות י"ז) רק שמור תשמרון את מצות ה' אלוהיכם ועדותיו וחוקיו אשר ציוך ועשית הישר והטוב וגו' כלומר עשה אתה מה שעליך לעשות והוא יעשה מה שעליו בלי ספק. כי ישאלך בנך מחר לאמור מה העדות וגו'. ואמרת לבנך עבדים וגו'. זאת השאלה יחסו חכמי ההגדה אל הבן החכם.

(ו) והנה טוב טעמה ותשובתה על ידי הכתובים הנמשכים עד וצדקה תהיה לנו כי נשמור וגו' גם אומרם ז"ל אף אתה אמור לו כהלכות הפסח וכו'. כתבנו יפה בפרשת לקיחת הפסח שער ל"ח: כי יביאך ה' וגו'. ונשל גויים רבים מפניך וגו'. החרם תחרם אותם וגו'. ולא תתחתן בהם וגו'. כי יסיר את בנך מאחרי כי אם כה תעשו וגו'. כי עם קדוש אתה וגו'. אחר שהחמיר על אזהרת עצמם ציוה אותם שישתדלו בכל עוז להסיר המכשולות מהבנים וזה במה שיחרימו כלה לכל הגויים ההם ולכל אלוהיהם ובתי עבודתם וכו'. ולפי שיראה שיש בזה אכזריות גדולה סמך ואמר כי עם קדוש אתה לה' אלוהיך וגו'. והכוונה שתהיו מופרשים ומובדלים במידותיכם עד שלא יהיה הרחמנות והאכזריות המפורסם לעיני הכול רק אשר יסכים בו הדעת האלוהי כמו שנתבאר יפה אצל מעשה שכם שער כ"ז, ויבא עוד זכרונו בדין עיר הנידחת, וכמו שאמר להלן לא תתגודדו ולא תשימו קרחה וגו' כי עם קדוש אתה לה' אלוהיך ובך בחר וגו' (דברים י"ד).

והעניין בכל זה שלא כרת עם ישראל ברית ולא קרבה אליו להיות להם תכונות ומידות אנושיות כשאר העמים רק על מנת שיבדלו מהם ויתקדשו בהם בכל אשר ימשך משם שום דבר בחלוף עבודתו ונתן דוגמת זה במה שאמר לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם וגו'.

(ז) ירצה הלא תראו שאם היה חשקי כחשק מלכי האדמה לא הייתי חושק רק בעם היותר גדול והיותר עצום מכל העמים ואשר יהיו לו ממלכות רבות ועצומות אשר יתבצר בהם ויתר הדברים אשר יכללו תשוקות המלכים וחמודותם. והנה לא עשיתי כן רק אתכם אהבתי עם היותכם המעט אשר על פני האדמה ולא היה לכם חלק ונחלה בארץ כאשר העמים אשר נאחזו בתוכה בכוח ידם אלא כי מאהבת ה' אתכם ומשמרו את השבועה אשר נשבע לאבותיכם הוציא ה' אתכם ביד חזקה ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים. והנה מזה תדע נאמנה כי ה' אלוהיך הוא האלוהים האל הנאמן שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצוותיו לאלף דור, בין שתהיינה מצוותיו מסכימות אל דעות האנשים ומחשבותיהם ובין שתהיינה בלתי מסכימות. והנה מאמר לא מרבכם והסמוך אליו נתבאר גם כן יפה בשער נ"ו עיין עליו:

(ח) ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו וגו'. הנה בזה יראה שהודיע אותם כלל גדול מדרכי הנהגתו בשלומת רשעים וענשם ואמר שינהג עמם על שני דרכים לפי ענין האנשים החטאים. וזה כי כשיהיו הרשעים הרבה הנה אז יחייבו הסיבות הרבות להאריך להם ואם לא בזכותם וכמו שאמרו להודיע כמה ארך אפים לפניו וכו' (אבות פ"ה) וכבר כתבתי טעם האריכות הזו בפירוש בעשרה מאמרות נברא העולם בשער ג' ובספור המבול שער י"ג. אמנם כאשר יהיה הרשע ביחיד או יחידים מעטים הנה אז ימהר יחיש פורענותו כי אין לו אותם הסיבות על מה שיסמוך ולזה תמצא מפורש שיקר תרעומת האריכות בהם הוא בלשון רבים כמו שאמר המשורר כי קנאתי בהוללים וגו'. כי אין חרצובות למותם וגו'. בעמל אנוש אינימו וגו'. וסוף אמר הנה אלה רשעים ושלו עולם השגו חיל. (תהלים ע"ג) וכן אמר הנביא מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל בוגדי בגד (ירמיה י"ב). וחבקוק אמר על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעוקל. וכן אמר למה תביט בוגדים תחריש כבלע רשע צדיק ממנו (חבקוק א') כי הנה הוא הפליג התלונה לסבול הצדיק העול הוא מהרשע אבל לא התלונן מאריכות הרשע הוא אבל אמר המשורר ראיתי רשע עריץ וגו' ויעבור והנה איננו וגו' (תהלים ל"ז) ולפלא אמר שלמה המלך עליו השלום ויש עושה רע מאת ומאריך לו אבל סמוך אמר כי גם יודע אני וגו' וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך וגו' (קהלת ח').

הנה שזה יהיה על הרוב ויחויב מזה שהנהגתו ית' עם הרבים היא נפלאת מעיננו כי לו לבדו ידועות הסיבות אשר בהם יתקיימו ואיך ובמה תתמלא סאתם וכמו שביאר המשורר עליו השלום מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך איש בער וגו'. בפרוש רשעים כמו עשב וגו'. (תהלים צ"ב).

אמנם הנהגתו עם היחידים היא יותר גלויה ומפורסמת מצד תכיפות פורענותם לחטאתם על הרוב וכמו שאמר ראיתי רשע עריץ וגו' ויעבור והנה איננו וגו' (שם ל"ז). והוא מה שהודיעם שיתנהג עמם על אלו האופנים כדי שלא יבטחו הרבים על אריכותם ושיפחד היחיד מתכיפות פורענותם והוא כלל גדול לחיים והוא אמרו ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו לומר כי כשהשונאים רבים הם משלם להאבידו אותם כאשר יעלה הרצון לפניו או שיראה לפניו שהגיע קץ פורענותם כי הוא נעלם מכל זולתו וכמו שאמר מאד עמקו מחשבותיך (שם צ"ב).

אמנם כשיהיה הרשע יחיד הנה לא יאחר לשונאו, כי אל פניו של שונא ולדעתו ואל פני רוב העולם תהיה נכרת שלומת רשעתו. והנה זהו פירוש נכון בשמירת גבולי הלשון ומועיל מאד בידיעת דרכי ההנהגה ידיעה אמיתית ונכונה ודרך התרגום הוא ידוע ונכון בתיקון הלשון. והנה אחר כן אמר ושמרת את המצווה והחוקים והמשפטים אשר אנכי מצווך היום לעשותה שהכול מוטל עליך מחברת הזיווג שאמרנו מדרך המוסר.

אמנם היות שהעניין הזוגי על הדרך הנזכר יחייב שמירת כל אלה הדברים הנרדפים שנמשכו זה אחר זה אחר פרשת שמע עם כל זה הרבה להתחבר עמה ולהרבות מתן שכרה תחת אהבתה ויראתה ועבודתה אל בעלה המחויבים אליה ועל דרך שאמר המשורר ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו (שם ס"ב). וכי אחר שהאדם חייב לעשות כל מלאכותיו לו ולעבודתו הנה מה שמשלם לאיש שכר טוב כמעשהו הוא חסד גמור וכבר בא זה אצל יחשביה לו צדקה שער י"ז והנה לזה חזר ואמר והיה עקב תשמעון וגו'.

ויתכן שכל מה שאמר עד הנה מעבדים היינו לפרעה וגו' הוא תשובת הבן החכם על העדות והחוקים לבד. כי על החוקים אמר ויצונו ה' לעשות את החוקים האלה לטוב לנו כל הימים וגו' וצדקה תהיה לנו כי נשמור וגו': ונמשכו הדברים עד כאן בהסיר המכשולות מלפניהם ופקפוק הבנים אם מטבעם ואם מחמת המונים בהם כמו שאמר על החוקים דבר שהשטן ואומות עכ"ם משיבן עליהם (יומא ס"ז ב) ובתת סדר הנהגתו בשכרם ועונשם ועכשיו מסיים העניין בתת טעם אל המשפטים ששאל שהוא הספק היותר עצום למה שנראה החלק הזה מהמשפטים אשר בין העם בענייני הממונות ודיני חבלות וקנסות הוא מותריי בתורה אחר שכל העמים אשר על פני האדמה יש להם חוקים ומשפטים יחיו בהם וכמו שכתבנו בשער הנזכר במקום השאלה ונוסף עוד בפרשת משפטים שער מ"ו. ואמר:

(ט) והיה עקב תשמעון את המשפטים וגו'. הודיעם מעלת המשפטים האלה על משפטי כל העמים וזה שהם יספיקו להעמיד האהבה ביניהם ולהרבות השלום ולקיים ההצלחות הזמניות מפרי בטנם ופרי אדמתם ובהמתם אין פרץ ואין יוצאת ואין צווחה ברחובותם ככל משפטי העמים והותר אבל שיספיקו עוד למה שלא יועילו משפטי העמים ונימוסיהם

להושיעם מהרעות הטבעיות כמו העקרות והחלאים הרעים המתרגשים או ההתגברות על השונאים וניצחון מלחמותיהם והוא מה שאמר ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך והסיר ה' ממך כל חולי וגו'. לא יחסר מהם במה שיאהבך ויברכך וירבך ובירך פרי בטנך וגו' אבל יוסיף מהם במה שברצון השם והשגחתו עקב אשר שמעת בקולו לעשות אותם שיסיר ממך אלו המקרים והפגעים הטבעיים ונתנם בכל שונאיך. ולא עוד אלא ואכלת את כל העמים אשר ה' אלוהיך נותן לך וגו'. ואף שיהיה לך לזרות נפלא כי תאמר בלבבך רבים הגויים האלה ממני איכה אוכל להורישם אבל תשיב אמריך לך ממה שתזכור המסות הגדולות אשר ראו עיניך וגו'. על הדרך אשר כתבנו ראשונה שהזיכרון הוא תחבולת חוזק הביטחון. וכבר ביארנו כוונת הפרשה ובזה תוכל להאמין שיש כדאי בשכר מצוותיו אשר במ תעשה וגם תוכל והנה בלשון ואכלת את כל העמים כתבנו דבר נכבד מאד ממדרגת זאת האומה על כל האומות עד שיאמר כי לחמם הם והנה הוא בפרשת המן שער מ"א דרוש אותו משם וייטב לך:

(י) ובמדרש (דברים רבה עקב)

ברוך תהיה מכל העמים. א"ר חייא בר אבא, אין שבחה של מטרונה בשעה שמתברכת מן קרובותיה אלא בשעה שמתברכת מן צרותיה (י) הורו כי שלימות הברכה הוא שיבורכו יותר מן העכו"ם הצרים עליהם ושתוכר להם מעלה יתירה עליהם לא לקצתם על קצתם. ואם כווננו לשיהיה מאמר מכל העמים כאלו יאמר מפי כל העמים ירצו שתהיה הברכה הזאת גלויה ומפורסמת עד שתיפול בה הודאת בעל דין והכול עניין אחד והוא מה שאמרנו.

ועתה ראה כי נמשך בייעודים האלה למה שהוא נמצא על הדרך הטבעי הנכון בעניין הרפואות בתקוני הגופים וזה שהגוף הבלתי מוכן אל הבריות הנה הוא ברפואות רבות יקבל מעט מהתועלת.

אמנם הגוף המוכן הוא בהפך שיקבל תועלת גדול בתרופה מועטת. ועל זה הסדר קודם מתן תורה בהיותם במרה כי מרים הם ובלתי מוכנים נאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלוהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצוותיו ושמרת כל חוקיו ולסוף כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך (שמות ט"ו) הנה שהיו התרופות רבות וחזקות והתועלת מועט והוא שמירתם מחולי מיוחד.

אמנם אחר מתן תורה נאמר ועבדתם את ה' אלוהיכם ובירך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא את אימתי אשלח וגו' (שם כ"ג). הנה היו תועלות רבות בתרופה אחת אבל להיותם אז קרוב למתן תורה ועדין לא הורגלו כל כך עדין הוצרכה התרופה להיותה מורכבת באומרו ועבדתם את ה' אלוהיכם שהעבודה האלוהית תכלול עניינים הרבה עם שהיא לקיחה

אחת בשם אבל עכשיו שכבר התמידו בלמוד התורה זה ארבעים שנה כבר הוכנו הכנה שלימה עד שתרופה אחת פשוטה עשויה כתקנה והיא שמירת המשפטים כהוגן תועיל להם לכל התועלות הגדולים והרבים שזכר שם בלקיחת המורכב ויותר מהמה. והנה עם זה נתבארו אלו העניינים יפה. ונשלם מה שרצינו אליו בזה החלק:

עקידת יצחק דברים שער צא (פרשת עקב)

יבאר שהתורה ועבודת האדמה הם כשתי צרות: האחת צנועה והשנית פרוצה.

ודבר המלך שלא ליקר הפרוצה על פני הצנועה:

כל המצווה אשר אנכי מצוך היום וגו'

במדרש (רבה, עקב)

אמר להם משה כשאתם עוברים את הירדן הזה, דברים אחרים יתחדשו. לא תהיו סוברים בעצמכם כשם שהייתם במדבר והייתם חוטאים והייתי מבקש עליכם רחמים. אמר להם. כשעשיתם אותו מעשה, ובקש הקב"ה לכלות אתכם, לא התפללתי עליכם ובקשתי סניגוריה, מנין שכן כתיב ואתפלל אל ה' ואומר ה' אלוהים אל תשחת עמך וגו'.

לפי שנתבאר בכמה מקומות כי החיים הנפשיים והגופיים הנה הנם כשתי צרות בבית אחת אשר אי אפשר לו לאדם לפטור אחת מהנה.

כי האחת היא יפת המראה רבת פעלים בכל מלאכה להכין צרכי הבית ופרנסתו, אבל היא עקרה לא תלד.

והשנית אם היא עצלה ושפלת ידיים באלו המלאכות, הלא היא בת טובים ובעלת שכל ורבת בנים.

ולכן האיש הנלבב חייב להשתדל בכל עוז לפשר בין שתיהן לתת לכל אחת די מחסורה ולהשלים חוקה הראוי לה, כמו שבכדומה לזה אמרה תורה כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה וגו' לא יוכל לבכר את בן האהובה וגו' (דברים כ"א). וכבר בא בעניין זאת הפשרה פרשה שלמה, באומרו ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו' (דברים ל'). כי הפירוש הנכון שעל שני מיני החיים הכתוב מדבר כמו שיתבאר שם שער ק"א ב"ה.

גם בפרשת המן שער מ"א ובפרשת מרגלים שער ע"ז גם בפ"ז משער ס"ז דברנו בזה הרבה.

לכן הרהורי לבי ורעיוני עלו לפני שהפרשיות האלו אשר זכרנום הם רומזים זה העניין הנכבד באופן צח ומועיל, במשול העם ההוא אשר עמהם ידבר משה בעת ההיא לאיש קשה המזג ורע התכונה, אשר היו לו שתי נשים כמו אלה. ויהי הוא נוסע מממלכה לממלכה, ותיפול שבא ותיקח מאתו האשה היפה הרוכלת ורבות

הסחורות. ויתעצב עליה מאד, כי היא האהובה אליו והנותנת לפנייהם בר ולחם ומזון, ובהעלותה ייסעו. ולרש אין כל, וישאל את נפשו למות. ויהי הוא יושב וזעף בירכתי הבית, ותקם האשה הנשארית בטוב שכלה, ותבוא לפני המלך ותספר לו על אודות בעלה ואת כל אשר קרהו, ותתחנן לו ישים עינו עליהם לראות בעניים ולחצם וחיתה נפשם לפניו. והמלך היה איש חכם ורב חסד ואמת, ותישא האשה חן וחסד לפניו, ויקרא לאישה ויאמר לו אל תירא ואל תחת רק כל מחסורך עלי, מלחמי תאכל ומכוסי תשתה ומגז כבשי תתחמם ותהיה עמי כאחד מבני הבית, עד אשר נדע מי האנשים אשר לקחו את אשתך עם סחורותיה, ואקח אותה אליך ושלחתיך, והלכתם בשלום. ויהי שם ימים רבים, ויעש המלך כאשר דבר אתו לא נפל דבר. גם כי חטא ואשם על רצון המלך בריבו תמיד עם זאת האשה הנשארה אל הלקח צרתה על לא חמס בכפיה. ויהי מקץ ימים רבים ושנים, הוגד למלך כי האשה היא ביד גדודי החיל אשר במדבר. וירק את חניכיו ויצא וילחם בם, ויהרגם ויקחה מאתם וישיבה אל בעלה, ואל כל אשר לה, וישלחם מאתו בשמחה. ויהי הוא טרם ילך מאת פני המלך, הלא הוא אמר לו אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתך, וכי שמעתי בקול האשה הניצבת עמכה בזה ונשאתי פניה ומצאת חן בעיני, וכל הימים אשר ישבתם פה הטיבותי עמך בעבורה, וכמה פעמים הכעסתי בדברי ריבות אשר בינך וביניה, ועם כל זה לא חסרת דבר. ועתה כי ידעתי את זדונך ואת רוע לבבך, ירא אנכי כי בסתר פנים שכוח תשכח טובת האשה הזאת וחסדה ותזלזל בכבודה, כי יטה לבך אל יופי האשה השנית ואל רוב תועלתה, ותקבע דירתך עמה ואם הבנים שמחה תהיה עגונה. אבל העידותי בך היום כי אם כה תעשה, דרוש אדרשנו מעמך:

והנה הוא מבואר כי בצאת ישראל ממצרים נמצאו כאלו לוקחו מאתם חיי העסקים הזמניים, כי לא נשאר בידם רק עסק החיים האלוהיים בלמוד התורה והמצווה, כמו שאמר בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוהים על ההר הזה. ובעברם הים מיד קבלו שבת ודינים במרה. והנה בידם אין לחם ואין שמלה כמו שהתלוננו שם באומרם מי ייתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר.

והנה המלך כי שמע לקול האשה הזאת אילת אהבים ויעלת חן, אשר ארסה להם, מצאו חן בעיניו וסיפק צרכה משולחן גבוה כל ימי עומדם שם, כי לא שלם עוון האמורי אשר בידם האשה השנייה, כמו שנתבאר זה מסיפוק המן והבאר והשלו, גם נאמר שם לא בלו שלמותיכם מעליכם ונעלך לא בלתה מעליך, והקיפם בענני כבוד ושמרם כאישון עינו, כמו שכלל ואמר זה ארבעים שנה ה' אלוהיך עמך לא חסרת דבר ואף על פי שחטאו לפניו במדבר כמה פעמים על אודות עסקי האשה השנית ורכילות סחורותיה לא מנע מאתם לא נטשם ולא עזבם:

והנה עכשיו בעמדם על הפרק כי בא מועד לקחת מיד מלכי כנען את ארצם לתת להם נחלה, כי היא האשה אשר הוכיח ה' לעניין הסיפוק והפרנסה, כמו שהוכחנו בשערים הנזכרים, טרם ילכו שמה הזהיר להם מאד על אודות האשה הצנועה המיוחסת אם הבנים. ותולדתן של צדיקים מעשים טובים, ועל דרך שאמר אם אחרת ייקח לו שארה כסותה ועונתה לא יגרע. ולזה אמר כל המצווה אשר אנכי מצווך היום תשמרון לעשות למען תחיון וגו'. בשער י"ז ובשער פ"ג כתבנו טעם נכבד למאמר כל המצווה ולא אמר כל המצוות.

אמנם עתה לפי דרכנו יראה כי אף על פי שהמה פונים היום אל עסקי הארץ והיא וכבר התחילו קצתם להיאחז בה, כמו שהיה העניין בבני גד ובבני ראובן, הנה לפי זה לא יסורו מהמצווה הזאת רצוני כלל המצוות הכתובות בתורה, כי הוא העסק אשר הוא להם העיקר ואשר בעבורו יישא חן וחסד לפני אלוהיהם לחיות ולבא ולרשת את הארץ והיא ולהתקיים בה. ואם תאמרו אם אנו מתעסקים בה תמיד מה נאכל ומה נשתה ובמה נסתפק כל צרכנו, לזה אמר וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלוהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך וגו'. ויענך וירעיבך ויאכילך את המן אשר לא ידעת וגו'. שמלתך לא בלתה מעליך וגו'. ירצה, זכור תזכור את אשר התענית במדבר ארבעים שנה לא מקום זרע תאנה וגפן אשר היה זה כדי לעשותך בעל ניסיון, ושתבוא לכלל דעת אשר בלבבך היום מהמדע בעניין שאלת התשמור מצוותיו אם לא, כי מאז ראו עיניך ופתחה אוזניך לדעת שעל ידי שמירת התורה והמצווה תצליח בכל דרכיך מה שלא ידעת כן בראשונה שלא היית מלומד בכך.

וכמ"ש בדבריו האחרונים ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועיניים לראות ואוזניים לשמוע עד היום הזה שהכונה שכל הטורח ההוא הוצרך להודיעם את אשר בלבבם מהמדע היום ומלת לדעת כמו לדעת כי אני ה' מקדשכם, כלומר שיבוא לכלל דעת. ופירש העניין הנודע וסבת ידיעתו ואמר, ויענך וירעיבך ויאכילך את המן וגו' למען הודיעך וגו'. וזה שהביאך לידי העינוי ההוא, המכונה בלקיחת האשה הסוחרת ממנו, למען הודיעך כי לא על הלחם הקנוי בהשתדלותה לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' בעבור האשה הצנועה וטובת שכל יחיה האדם. כמו שראית כל הימים אשר נסתפקת מן המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך וגו'. גם שמלתך לא בלתה מעליך וגו'. שכל הדברים ההם היו מתנות אלוהיות בעבורה.

ובפרשת המן נזכרו עניינים אלוהיים מזה המין, ונתבאר עוד שם הכתוב הזה. לכן וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלוהיך מייסרך. ירצה, לכן שמור ושמעת את כל אשר אנכי מצווך היום משמירתם בכבוד ומורא התורה והמצווה, ולא יטה לבבך אל

עבודת האדמה אשר אתה בא שמה, עד אשר תעשה קבע ממלאכתך ותישאר התורה מקופלת ומונחת בקרן זוית. ואם תשכיל ותדע עם לבבך, תכיר כי כאשר ייסר איש את בנו האוהב אותו ומדריכו בדרך ישרה בטוב לו, ה' אלוהיך מייסרך כי הוא הדבר אשר יעמידך חי וישאירך על פני האדמה, ולא זולת. ולכן שיראה חיים טובים ונוכחים עם האשה התמימה משיבת נפש אשר נתן לו.

גם רמז לו כי מעתה ידע כי כל נזק ופגע ששיגוהו לא יבאו עליו רק בעלבונה, וכמו שאמר בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה. ושהוא יכיר זה בבוא עליו תמיד הרעות מידה כנגד מידה. וכמו שאמר כל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ וכו'. והוא מה שיכווין גם כן באומרו וידעת עם לבבך וגו'. וזה כאשר יגיעו עליך ייסורין רעים מפאת מעלה, אתה תדע סיבתן עם לבבך מבלי שאלת פי חכם וחווה, למה שמדתו יתעלה לייסר אותך כאשר ייסר איש את בנו, שדרכו להודיעו על מה הוכה כדי שידע וינסר, שהרי לא בא עליו בתורת נקמה. והוא טעם מה שמודד השם יתעלה תמיד מידה כנגד מידה, כדי שתיסרהו רעתו ומשובותיו יוכיחוהו אם יש לו דעת כלל. ולזה נמצא תמיד רוב הייסורין והרעות שהמה באופן שבא עמם הוראתם שבאו על ביטול התורה והמצווה.

והנה אחר שהקדים לפניו זאת האזהרה דרך כלל, לא סר מהכין לפניו את הדרך הנכונה ולומר לו באר הטיב איך יהיה מנהגו עם שתי הנשים האלו, בעניין שלא תהינה צרות זו לזו, כי הוא עניין נכבד מאוד להעמיד ולקיים שלום הבית וטוב מצבו. ואמר ושמרת את מצות ה' אלוהיך ללכת בדרכיו וליראה אותו. כי ה' אלוהיך מביאך אל ארץ טובה וגו'.

הנה הפרשה הזאת כלה נתבארה יפה בשערים הנזכרים ראשונה בכל אחד הראוי לו לפי הכוונה.

אמנם מה שראוי שיאמר כאן בקישור הדברים ההם וחיבורם אל מקומם זה המיוחד וביאורם עוד הוא, שהמבואר שהמזון החומרי לא יתהפך אל נפש המשכלת אבל יתהפך אל הגוף שהוא הניזון ממנו בעצם וראשונה. ונשמת האדם תיזון בו במקרה. והוא במה שימצא הגוף ניזון ובריא, כי בזה תתקיים הנפש אצלו שכונת מציאות.

אמנם התורה והמצווה הוא מזון הנפש בעצם וראשונה, שבשני חלקי העיון והמעשה היא מתעצמת עמה להיות עניין אחד, כי על כן תארה החכם נר מצווה ותורה, כמ"ש נר ה' נשמת אדם וגו'. והתורה בעצמה ביארה זה, באומרו למעלה למען הודיעך כי לא על הלחם וגו' כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם. וכמו שאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ותרגם **אונקלוס** לחיי עלמא.

אמנם מפני שאין מעמד לנפש בזה המציאות כי אם בקיום הגוף והזמנת סיפוקו בלחם לאכול ובגד ללבוש, הייתה מהחכמה האלוהית להמציא להם המצות המעשיות ולהכניסם לארץ הצבי המיוחדת להם, יהיו עיקר מעשיהם מזון הנפש בעצם וראשונה, כמו שאמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. וזולת זה ואגבן ימצא ספוק ומזון ההוא על מכונו במקרה ובשניה, והוא מה שנתבאר בכאן יפה יפה באומרו ושמרת ועשית את מצות ה' אלוהיך ללכת בדרכיו וליראה אותו. כי המזון המיוחד לכם, ומלאכת האשה היא האלוהית אשר תחיה בעליה, כמו שאמר למעלה, כל המצווה אשר אנכי מצווך היום תשמרון לעשות למען תחיון כי היא עקר חייך ואורך ימך, כי לעניין הסיפוק הגופי הנה ה' אלוהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינות ותהומות וגו'. ארץ חיטה ושעורה וגו'. ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה וגו'. והכוונה שהיא ארץ מוגבלת ומשוערת החיים על דרך הסיפוק, ולא על דרך המותרות המטרידות לאנשים מהחיים הנפשיים האמתיים, והוא העסק בכבוד, וקיום האשה יראת ה' המהוללת. כמו שנתבאר זה יפה בשבחה של ארץ ישראל בפרשת מרגלים אשר בשער ע"ז הנזכר.

ולזה מה שהזכיר עליה ואכלת ושבעת וברכת, כי יראה שהאכילה וההנאה מהאשה הרוכלת יהיה כדי הסיפוק לבד, באופן שתמשך משם הכוונה התכליתית שתודה את ה' המביאך שמה, ותברך את שמו על הארץ ועל המזון. וכמו שאמר הנהנה מן העולם בלא ברכה מעל. ואמר הישמר לך פן תתחזק בעסק מלאכת עבודת האדמה ותיגע להעשיר עד אשר תשכח את ה' אלוהיך לבלתי שמור מצוותיו ומשפטיו וחוקיו אשר אנכי מצווך היום.

וביאר אופן השכחה ומציאותה, באומרו פן תאכל ושבעת ובתים טובים וגו'. ובקרך וצאנך וגו'. ורם לבבך ושכחת וגו' המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים המוליךך במדבר וגו'. המאכילך מן וגו' עד להיטיבך באחריתך.

יראה שלא יהיה העסק בה כדי לאכול ולשבוע ולברך, אלא כדי לאכול ולשבוע ולשכוח. וכמו שאמר וישמן ישורון ויבעט. ותהיה סבור שאין שום מקום לשפע ההצלחות רק בעסקה על האופן ההוא, ולא תזכור מה שהיה ראשונה כשהוציאך ממצרים ערום ועריה והוליךך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב. ובעבור התורה והמצווה האכילך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך, וכל זה עשה למען ענותך לנסותך להיטיבך באחריתך. והוא שתדע מדת העוני ותהיה בעל ניסיון כי בזכות עסק התורה יגיע לך די סיפוקך. וזה כדי להיטיבך באחריתך, בהיות לך זה אות ומופת לכל עת וזמן, שלא תחטא בזה.

ואתה לא תעלה על לבך דבר זה, אבל תאמר כוחי ועוצם ידי על צד ההשתדלות הגופי עשה לי את החיל הזה, כי תראה בעיניך שאתה בעצמך ובחייליך תעשה חיל. אני לא

אכחיש זה לגמרי, אבל הסכת ושמע וזכרת את ה' אלוהיך כי הוא הנותן לך כוח לעשות חיל למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבותיך כיום הזה. ירצה שהוא אשר יעשה תמיד עמכם כאשר עשה היום הזה וכאשר אמרנו.

והיה אם שכוח תשכח את ה' אלוהיך והלכת אחרי אלוהים אחרים ועבדתם העידותי בכם היום כי אבוד תאבדון כגויים וגו'. ירצה והיה אם לא תשמע אל דברי להתנהג אישות שלימה את האשה האלוהית בשארה כסותה ועונתה, ועם צרתה תיחד דירתך ללכת אחרי המיית העניינים המדומים, אשר בעבורם יעבדו הגויים האלה את אלוהיהם, העידותי בכם היום כי אבוד תאבדון כגויים אשר ה' מאביד אותם מפניכם לבלתי היות להם חלק ונחלה בתורת אלוהי ישראל.

והנה אחר שגמר את דבריו ביאר לו מה שאמר כי הוא הנותן לך כוח לעשות חיל. ולפי דרכו הזכיר את אשר הכעיסו כמה פעמים במריבת האשה התמימה והטהורה על עסקי צרתה, ואמר שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן לבא לרשת גויים גדולים ועצומים ממך ערים גדולות ובצורות בשמים עם גדול ורם בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתייצב לפני בני ענק. והוא מבואר כי אין בכוחך לעשות חיל עמהם כלל, אבל תשכיל וידעת את לבבך בלי שום ספק כי ה' אלוהיך הוא עובר לפניך אש אוכלה הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך, והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר ה' לך.

ואם תאמר אם כן נתבאר שהיה זכותי גדול אשר למעני עשה, והרי זה כוח יפה מהראשון. אל תאמר בלבבך בהדוף ה' אותם מלפניך לאמור בצדקתי הביאני ה' לרשת את הארץ הזאת, וברשעת הגויים האלה ה' מורישם מפניך. והכוונה שצדקו יחדו משפטי השם יתעלה בגרש גויים חטאים מן הארץ, ולהביא צדיקים תחתם. כי באמת לא בצדקתך ויושר לבבך אתה בא לרשת את ארצם, ואם שאינו עושה עול להם כי ברשעת הגויים האלה ה' אלוהיך מורישם מארצם. אמנם אתה נכנס במקומם למען הקים את הדבר אשר נשבע ה' לאבותיך.

וכבר נתברר זה העניין מאומרו כי לא שלם עוון האמורי עד הנה. הנה שנתברר שלא באת בכוחך לרשת את ארצם, לא בכוח הגופי ולא בכוח הנפשי הנכבד ממנו. ולאמת מה שאמר מחוסר כוחו הנפשי, אמר וידעת כי לא בצדקתך וגו'. זכור אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלוהיך במדבר למן היום אשר יצאת מארץ מצרים עד באכם עד המקום הזה ממרים הייתם עם ה' ובחורב הקצפתם את ה' וגו'. בעלותי ההרה וגו'. כל הפרשה וגו'. הנה שזכר לו את הראשונות אשר הכעיסו על דברי התורה והמצווה, ובירר לו בהם מיעוט צדקתו ויושר לבבו. והודיע אותם כי לא יהיה כן תמיד. רצוני שיעבור השם יתעלה על חטאים גדולים כהם ונסלח להם, כמו שהיה במדבר. כי הנה הוא היה מצוי שם

ונתחזק מאד בפניהם, גם שלא היה אז להם עסק האשה ההיא השלטת כי איננה. ולזה הייתה התשובה מחטאם הנקלה.

אמנם אחרי כן בהתחדש להם מציאותה ונטות לבם אחריה לגמרי, יהיו חטאיהם יותר חזקים ותשובתם יותר כבדה ויותר קשה. והנביאים אשר ימצאו ביניהם לא יספיקו להוכיחם ולמנעם, ויהיה אבדנם הכרחי.

והוא מה שאמרו חז"ל במדרש ההוא שזכרנו ראשונה, אמר להם משה כשאתם עוברים את הירדן דברים אחרים יתחדשו, והם התחזקם בעסקים המדומים והחלישים בנפשיים כמו שאמרנו. ולזה לא תהיה סבורים בעצמכם כשם שהייתם במדבר חוטאים, ואני מבקש עליכם רחמים. כי אחר שלא הייתם מוטבעים ומושקעים ביתר העסקים, אפילו על אותו מעשה של עגל אשר היה מהראוי לכלות אתכם בקשתי סנגוריה על צד היותר שאפשר, ואתפלל אל ה' ואומר ה' אלוהים אל תשחת עמך וגו'. ולא בכל שעתא ושעתא מתרחיש מי שימסור נפשו עליכם כמו שמסרתי אני בכל אשר הייתי לפניכם, עד אשר לא חסרתם דבר ברוב פשעיכם שפשעתם לפניו.

[שאלות על הפרשה]

והוא מה שיתבאר יפה כשנתבונן בכוונתו בפרשה הזאת, אשר היא באמת קשת הביאור, לפי מה שבאו דבריה לכאורה מבולבלים ובלתי שומרים סדר מציאותם. גם בזכור עניינים שאינם נראים מעניינם, ולא ראיתי לשום אחד מהמפרשים ז"ל שיחוש לזה, ואני אזכרם אחד לאחד:

א. כי אחר שנאמר בעלותי ההרה וגו' וייתן ה' אלי את שני לוחות האבנים וגו'. למה יחזור לומר ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה נתן ה' אלי את שני לוחות האבנים:

ב. כי אחר שסדר עמידתו בהר וקבלתו הלוחות ומה שנאמר לו קום רד מזה וירידתו ושבירתו הלוחות והתנפלו שנית לכפר עליהם ותפלתו גם על אהרן חזר ואמר ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי ואשרוף אותו באש, והרי לא עשה זה אלא קודם שיעלה להר להתפלל.

גם יש לדקדק בטעם ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי כי היה לו לומר ואת העגל:

ג. למה הכניס בתוך ספור זה ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה וגו'. ועוד הזכירו ובשלוח ה' אתכם מקדש ברנע וגו' ותמרו את פי ה' והלא בתחילת הספר הוכיח על דבר המרגלים ויותר מדאי. וגם יש לדעת למה הקדים תוכחת מרגלים לתוכחת העגל:

ד. חזרתו אחר כך לסדר התפילה שעשה מתחלה באומרו ה' אלוהים אל תשחת עמך וגו' זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב וגו'. ולמה לא סדרה במקומה קודם שירד מן ההר ולא יבלבל הסדר:

ה. מה טעם שיזכור הנה קבלת הלוחות השניות והלא אין להם בהם עוון של תוכחה ואין לומר שכבר נסתלק מהתוכחה שהרי לסוף נאמר ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו' וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא לא אבה ה' השחיתך ויאמר ה' אלי קום לך למסע וגו':

ו. מה טעם הכניסו בתוך דברים אלו ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן, כי מה עניין זה לתוכחה. ולא עוד אלא ויכהן אלעזר בנו תחתיו.

ז. הזכירו בתוכחה בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי וגו'. גם אומרו על כן לא היה ללוי חלק ונחלה. וכל זה בלבול מפורסם, ממה שנאמר אחר הכול ואנכי עמדתי בהר וגו'. וישמע ה' אלי וגו' כמו שזכרנו בספק הה':

ח. ואם אינו מבלבל בלבול הסדר הוא מה שיראה שנשתבח בו בהפך דברי השם יתעלה במעשה הלוחות והארון. ודברי חז"ל (ברכות נ"ה א) ידועים. אבל יראה שכיון שהכול גלוי לפניו אין לו לשנות מדבריו.

[תשובות לשאלות]

אמנם פתרון כל הספקות האלה ותיקון בלבולן יהיה כפי מה שאומר:

זזה כי הנה הוא ע"ה ייסד תוכחתו זאת על יסוד נכון וחזק, והוא כי המרד ההוא העצום שנפלו בו במעשה העגל, הנה יחייב אותם בשלושה מיני עונשין או לפחות באחד אחד מהם אם שיעבירם מעל פניו לגמרי, כמו שאמר הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם (שמות ל"ב). ואם יישא להם זה שיענישם בעונש או עונשים ניכרים ונשאר רשמן לעד אצלם. ולפחות שיאבדו כל הזכות והתוחלת הטוב שהיו מייחלים לחסדו לעתיד.

משל לבן בית המלך החוטא למלכו, שכבר יתחייבו את ראשו ואם המלך יעבור על מידותיו לתת לו נפשו לשלל, כבר השיגו הרע המגיע לו בפגעו בו במאסר או במלקות או בלקיחת ממונו, ואין צריך לומר שיאבד כל החסדים והאמת שכתב לו מתחילה וחתם בטבעתו, שהרי לא כתב על מנת שימרוד.

והנה הוא ע"ה סידר תוכחתו על שני עמודים אלו.

הראשון בהגדלת החטא ההוא מכל צדדיו. **והשני** בהראות שלא נענשו בשום עונש מהשלשה הנזכרים.

ובהשקפת זה הסדר יתבארו דבריו על נכון.

והנה לזה אחר שאמר ובחורב הקצפתם את ה' וגו'. בעלותי ההרה וגו'. וייתן ה' את שני לוחות האבנים כתובים באצבע אלוהים. ועליהם ככל הדברים אשר דבר ה' עמכם בהר מתוך האש ביום הקהל. כי בזה ספר שבחם וגודל ערכם.

הנה להפליג בעוצם חטאם בא עליהם **בשש בחינות** שבכל אחת, מהם כל שכן בכולן, יגדל העוון מאד.

האחד מזמן עשייתו (א) ועליו אמר ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה נתן ה' אלי את שני לוחות האבנים לוחות הברית כי היה המרד ההוא ביום האחרון של הארבעים בסוף טרחו וגמר מלאכתו, ושכבר היו הלוחות שלימות ומסורות בידו, והיה החטא הנופל בעניינם אז קשה מאד וכמו שדרשו קצת על זה (שבת פ"ח ב) עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו. (שה"ש א').

השני בא הוראתה מצד מה שגיזם הקדוש ברוך הוא עליו מאד באומרו אלי קום רד מזה כי שחת עמך וגו'. סרו מהר מן הדרך וגו'. עשו להם עגל מסכה (שמות ל"ב).

אמנם השלישי הוא מצד העונש המופלג שהיה גוזר עליהם כי גודל העונש יעיד על עוצם החטא כמו שאמר גדול עוני מנשוא הן גרשת אותי וגו' (בראשית ד') כמו שנתבאר שם ולזה אמר ויאמר ה' אלי לאמור ראיתי את העם הזה וגו'. הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם מתחת השמים ואעשה אותך וגו'. כלומר לא היה לו מונע שכבר היה מוצא פתח לשבועת האבות בשיתקיים הדבר בי.

הרביעי מצד החרדה והצער הנפלא שנגעו בלבו עליו כי על זה אמר ואפן וארד מן ההר וההר בוער באש ושני לוחות הברית על שתי ידי וארא והנה חטאתם לה' אלוהיכם עשיתם לכם וגו'. וסרתם מן הדרך וגו'. כלומר שכאשר שמעתי מפי הגבורה כן ראיתי ושלא נאמר לי לגזום והפלגה כמו שכתבנו שם בשעת מעשה. ואתפוש בשני הלוחות ואשליכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם יורה כי לעוצם ההפעלות למראה עיניו הרע תפש בהן והשליכן בחזקה לשבר אותם לעיניהם לא שנפלו מידי לחולשת כוח:

החמישי הוא מצד צורך ההשתדלות הנמרץ שהוצרך להשקיט חרון אף ה' היוצא לכלות אותם כרגע ולזה אמר ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי על כל חטאותיכם אשר חטאתם לעשות הרע בעיני ה' להכעיסו כי יגורתי מפני האף והחמה אשר קצף ה' עליכם להשמיד אתכם יורה הפלגת חריצותו וגודל צרכו כי אף על פי שכבר השקיט קודם רדתו קצת הכעס כמו שאמר וינחם ה' על הרעה

אשר דבר לעשות לעמו (שמות ל"ב) עם כל זה על ההישארות הנמצאה נזדרז כל זה השיעור:

ובמדרש (דברים רבה פ' עקב)

אמר רבי חייא בר אבא כיון שאמר ליה הקדוש ברוך הוא למשה ברקיע קום רד מהר שמעו חמשה מלאכי חבלה ובקשו להזיק לו ואלו הן. אף. וחמה. וקצף. ומשחית. והשמד. כיון שהזכיר משה זכותן של שלושה אבות דכתיב זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך (שמות ל"ב) ברחו השלושה שהם הקצף והשמד ומשחית נשתיירו שנים הקשים אף וחמה אמר לו משה רבנו ריבונו של עולם הרי הזכרתי שלושה וברחו שלושה, עמוד אתה באחד ואני באחד. מנין, דכתיב קומה ה' באפך (תהלים ז') הרי שעמד הקדוש ברוך הוא באף. ומנין שעמד משה בחמה, דכתיב לולי משה בחירו וגו' להשיב חמתו מהשחית (שם ק"ו). וכל זה מה שיעיד על עוצם החטא, אם מהפלגת הרתיחה והכעס עליו אם מעוצם החריצות אשר הוצרך עליו המליץ הטוב ע"ה.

ומזה יראה שלא היה לו שום מקום לזכור בכאן מה שהתפלל בהר ראשונה למה ה' יחרה אפך וגו'. שוב מחרון אפך וגו'.

אם לפי שהיא הייתה תפלת שעה אשר נאמר שם מיד וינחם ה' וגו' (שמות ל"ב). וכוונתו הייתה להורות קושי ההשגה כמו שהיה העניין בהתנפל עליו ארבעים יום וארבעים לילה תדע כי גם כשיזכרה להלן יסמכה אל ההתנצלות הזו כמו שיבוא.

והשני שאין כוונתו עכשיו להגיד להם מה שנשתדל אז להצלתם ולהשיבם לקדמותם באומרו אשר נשבעת להם בך ותדבר אליהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים וגו' ואת הארץ הזאת אתן לזרעכם וגו'. רק מה שהוצרך להעביר פני הזעם אשר היה עליהם להשחית ולכלה כמו שביאר באומרו על כל חטאתכם אשר עשיתם וגו' כי יגורתי מפני האף והחמה אשר קצף ה' עליכם להשמיד אתכם וגו' כנזכר והתפילה הזאת היא מה שסופר שם ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם ואמר אנא חטא העם הזה וגו'. ועתה אם תישא חטאתם ואם אין מחני נא וגו' (שמות שם). יגיד כי הימים ההם היו ימי כעס. ואשר הוצרך להתחבט עליהם הפלא ופלא עד שכבר נתרצה לבקש על נשיאות חטאם לבד כיון שראה שאי אפשר לעמוד על מחילתם לגמרי, כי לזה אמר ועתה אם תישא חטאתם. ולא אמר אם תסלח, כמו שכתבנו שם על מאמר נושא עוון ופשע. והייתה התשובה מי אשר חטא לי אמחנו מספרי. והוא מה שנאמר בסמוך ויגוף ה' את העם וגו'. אמנם שמע אלי אז על נשיאות החטא ואמר לך נחה את העם אל אשר דברתי לך וגו'. וביום פקדי וגו'. ירצה שכולי האי ועדין נשאר ליום פקודה, והוא מ"ש עכשיו וישמע ה' אלי, כלומר אחר כל זה הצער וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא.

והנה **הרמב"ן** ז"ל פירש כמו בפעם הראשונה קודם שירד מן ההר. והוא נכון לפי דרכנו. ואפשר שיוסב גם זה למה שנאמר אחר כך, וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא לא אבה ה' השחיתך. ויהיו שניהם כמו גם אתם גם בני ישראל (שם י"ב) גם לי גם לך (מלכים א' ג') והכוונה, גם בפעם ההיא שבקשתי על הכול, כמו ששמע אלי בפעם האחרונה שבקשתי על החלק כמו שיבוא.

ועדיין יש בחינה ששית שתורה על גודל חטאם, והיא מה שיראה הרע בעבורם לזולתם להתקרב אליהם בו ועל זאת אמר ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא ירצה לפי ששמע אליכם ונתעסק בחטאתכם אם שהייתה כוונתו רצויה כמו שנתבאר שם יצא הקצף להשמידו ואין השמד אלא כלוי בנים, כמו שאמרו חז"ל (תנחומא פ' אחרי). ואף על פי שהתפללתי עליו, כבר היה מה שהיה מחציים עוד מעט. (ב) וכדי לברר להם שהיה לו זה בעבורם ולא בעבור היותו בכלל החטא אמר ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי וגו'. לומר להם שכבר בדק אותם כשהשקם מי עפרו ונמצאו הם החוטאים כסוטות וכמו שאמר ויזר על פני המים ויישק את בני ישראל (שמות ל"ב) והוא מה שרמז להם באומרו ואשליך את עפרו אל הנחל היורד מן ההר. ומזה תדע שלא היה לו להזכיר זה אלא בכאן. וטעם ואשרוף אותו כתבתי במקומו.

(ג) ובתבערה ובמסה וגו'. ירצה, ואם תפקפקו בדבר זה לאמור שאהרן הוא שגרם בכם, הנה חזקתכם תעמוד ותעיד בפניכם שאתם הייתם החוטאים כמנהגכם בכל המקומות שלא היה יד אהרן עמכם שהייתם מקציפים את ה' ולא עוד כי גם בשלוח ה' אתכם מקדש ברנע לאמור עלו ורשו את הארץ אשר נתתי לכם ותמרו את פי ה' אלוהיכם ולא האמנתם לו ולא שמעתם בקולו ואין עגל גדול כזה אשר קבעתם בכייה לדורות בשובכם מאחרי ה' ובאמת לא היה שבט לוי עמכם. סוף דבר ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם. ומעתה בידוע שאין תולין הקלקול כי אם במקולקל.

(ג) והנה עם זה נראה שלא נזכר בכאן עניין המרגלים רק דרך העברה עם חבריו, אלא שספר בקצרה להוכיח על דבריו. כי שם בתחילת הספר הייתה עיקר תוכחתו עליו, ומכל מקום עד כאן מה שראה לזכרו להם מהבחינות להראות גודל חטאתם ועוצם חומרתו והוא העניין האחד.

ונעתק להזכיר השלשה עניינים שהועילה להם תפלתו על הסדר ואמר ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' להשמיד אתכם ואתפלל אל ה' וגו'.

(ד) לפי שרצה לזכור עכשיו מה שהתפלל עליהם בהר קודם שירד פעם ראשונה ולהודיעם כוח תפלתו ומה שהועילה להם לסלק הכילוי לגמרי כמו שאמר וינחם ה' על הרעה וגו' (שמות ל"ב). והיה מה שבקש מזה העניין נגמר ממה שהתפלל הארבעים יום השניים לזה זכר שני העניינים יחד ואתנפל וגו'. ואתפלל וגו'. ירצה כי בסוף מה שהתנפל לפני ה' את הארבעים היום ואת הארבעים הלילה אשר זכר נענה לגמרי ממה שהתפלל תחלה את כל התפילה והתחנה הזאת אשר יזכור אותה באומרו ואומר ה' אלוהים אל תשחת עמך ונחלתך אשר פדית בגדלך וגו'. זכור לעבדיך וגו'. והכוונה שלא בקש לבד על ההשמד כי גם על ההשחתה יראה שאפילו השחתה בקצת עניינים חלקיים והכוונה שכיון שתמחול המחיה וההשמד בזכות האבות ועל דבר כבוד שמך הגדול פן יאמרו הארץ וגו'. הוא ראוי ונאות לכבודך שתשאירם בכבודך באופן שיראה מהם שהם עמך ונחלתך אשר הוצאת וגומר.

(ה) ואמר כי נענה בזה גם כן כי בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים ועלה אלי ההרה וגומר. כי אחר התפילה והתחנה אשר בארבעים יום השניים אשר זכר הוסיף לו על מה שנאמר בתפילה הראשונה וינחם ה' על הרעה אשר דבר וגומר. והוא מה שאמר ויחר אפי בהם ואכלם כמו שאמרנו. ואמר פסל לך שני לוחות וגומר ואכתוב על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת לומר שלא אבד מהם הטוב ההוא הגדול אשר חננם השם יתעלה ונשברו לעיניהם לגודל חטאם. ואעש ארון וגו' ואפסול שני לוחות אבנים כראשונים ואעל וגו' ואפן וארד מן ההר ואשים שם את הלוחות אשר עשיתי ויהיו שם כאשר ציווני ה' ומעתה לא חסרתם דבר כאלו לא נשברו ולא נאבדו מכם וכל שכן לפי מה שאמרו לוחות ושברי לוחות מונחים בארון (ב"ב י"ד ב).

(ח) אמנם במה שעשה הארון תחלה נראה לי שלא שנה כי הנה האל יתעלה דבר אליו כיועץ והוא עשה כאומן. וזה כי היועצים יבאו מתכלית העניינים אל ראשיתם. אמנם הפועלים הם בהפך. וכבר דברנו על זה יפה בעצת יוסף שער כ"ט ובסדר מלכויות וזיכרונות שער ס"ז פ"ה.

(ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן ויקבר שם

ירצה גם מה שהתאנף על אהרן בגללכם והיה מגיע לכם הפסד גדול אם תגרמו מיתתו בהסתלק ענני הכבוד אשר היו בזכותו, וזולת זה הנה לא מת עד שנת הארבעים בערבות מואב, כי במוסרה מת ושמה נקבר. וזכר להם עניין הקבורה לזכור מעשה על ידו כמו שכתבנו שם בספור מיתתו.

ולא עוד אלא שהכהונה שהוא צורך הרבים ותפארתם במקומה עומדת, שכבר כהן אלעזר בנו תחתיו, שהיה כדאי למלאת מקומו כדרך העולם ומצאתם סימן טוב בזכותו כי משם

נסעו הגודגודה ומן הגודגודה יטבתה ארץ נחלי מים ויש שם נחת רוח. וגם מה שהיה ראוי שתאבד משם העבודה לגמרי כי המירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב כמו שאבדה מן הבכורות.

(ז) גם בזה לא בחר ה' אבל בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי לשאת וגומר. והנה בזה לא אבדתם דבר, אבל נחלף עניינה מהבכורות אל הלויים, והוא דבר יותר נאות להם ולכם, כי על כן לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו ה' הוא נחלתו ירצה הם יקבלו שכרם מאתכם והיה להם למנה ואתם כשתשלמו שכרם מעלה עליכם כאלו עשיתם.

והנה אחר שגמר לזכור מה שחזרו כל הדברים למקומן נעתק לומר להם שאפילו הטובות המיועדות להם ממנו לזכות אבותיהם חזרו בתפלתו ולזה אמר ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו'. וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא לא אבה ה' השחיתך ויאמר ה' אלי קום לך למסע אמר כי באותן ארבעים יום השלישיות, שבהם נתנו לו הלוחות השניות, הוסיף לעמוד על בקשה זו, רצוני שישובו חסדי האבות וזכותם לקדמותם ושלא יאבדו מהדברים אשר נשבע להם דבר, וששמע אליו ולא אבה השחיתם גם בזה, ולזה נאמר לו קום לך למסע לפני העם ויבאו ויירשו את הארץ אשר נשבעתי לאבותם לתת להם.

עד כאן המשך דבריו בעניינים האמורים ההם אשר הגיעתהו כוונתו בהוכיחו אותם על אודות האשה הצנועה והתמימה אשר לקחו מיד האלוהים, ובהזהיר אותם שלא יחסרו את חקה להשלים עסקי האשה הזרה ההיא אשר נתחדשו להם בבואם לארץ, כמו שזכרו חכמינו זיכרונם לברכה (דברים רבה פרשת עקב). ויזכרו המעשה הרע ההוא אשר חטאו וגו'. כמה מצאו מן התלאה בעבורה ושלא יסמכו על הנס בכיוצא בזה כי לא על יד כל נביא ומליץ שיזדמן להם יעשו כן כל שכן כשסיבות החטא יחזקו עליהם בהיותם בארץ כמו שזכרנו שהנביאים והמוכיחים לא יחשבו בעיניהם כמו שהיה העניין להם אחרי כן כפי מה שנתפרסם מדבריהם. והנה אחר שגמר התוכחה בהזכיר כמה גמלם מהטובות וכמה גמלו אליו רעה תחתם עד שהיה ראוי שיישארו נזופים ושנואים ממנו נעתק לפייסם ולדבר על לבם לאמור ועתה ישראל מה ה' אלוהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו'. והוא להודיעם סוד היראה וסדר העבודה הראויה כאב לבנים יודיע דרכיו ואשר ירצה בו. אמנם לפי שיש עיון הרבה בכוונות המאמר הזה והסמוכים אליו קבעתים שער בפני עצמו וחתמנו בזה החלק:

עקידת יצחק דברים שער צב (פרשת עקב)

יבאר עניין היראה, ומאמר וכי יראה מלתא זוטרתא היא.

ויבאר כי היראה סוד האמונה ויסוד כל התורה.

ועתה ישראל מה ה' אלוהיך שואל מעמך וגו'.

בפרק אין עומדין (ברכות ל"ג ב)

אמר רבי חנינא הכול בידי שמים חוץ מיראת שמים. שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלוהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' וגו'. אטו יראה מילתא זוטרתא היא, אין. לגבי משה מילתא זוטרתא היא. משל למלך שמבקשין ממנו כלי גדול ויש לו, דומה עליו ככלי קטן. קטן ואין לו - דומה עליו כגדול.

המפורסם שיאמר מעניין היראה הוא שתאמר על שני מינים.

האחד על הפחד והמגור אשר הוא הפעולות הנפש החיונית מפחד אויב או מפני עקת רשע שנאמר כי ירא אנכי אותו פן יבא והכני וגו' (בראשית ל"ב) כי ירא לאמור אשתי (שם כ"ו) ודומיהם.

השני אשר הוא מפועל הנפש הדברית, מפני הכרת מעלת הזולת, כמו שאמר ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה (במדבר י"ב); ומורא רבך כמורא שמים (אבות פ"ד). ואם שהראשונה היא מיוחדת אל הרשעים ואל פעולותיהם הרעות, שהכול מתפחדים מהם, גם הם לא ישתתפו בזולתה כמו שאמר מגורת רשע היא תבואנו (משלי י').

אמנם באנשים השלמים ישותפו שניהם, שכבר יהיה מוראם על הבריות מצד מעלתם, ופחדם ואימתם מצד יכולתם. וכמו שאמר להלן לא יתייצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם ייתן ה' אלוהיכם על פני כל הארץ. היה הפחד מצד עוצם יכולתם המפורסם אשר עליו נאמר שמעו עמים ירגזון חיל אחז וגומ'. אז נבהלו אלופי וגו' (שמות ט"ו). ויהיה המורא מצד האלוהות הנכר בהם, שנאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך (דברים כ"ח).

[המאבק בין שואל לדוד]

וכבר נמצא זה העניין מבואר בין שואל לדוד נאמר ויטל שואל את החנית ויאמר אכה בדוד ובקיר וייסוב דוד מפניו פעמים, ויירא שואל מלפני דוד כי היה ה' עמו ומעם שואל

סר. ויסירהו שאול מעמו וישימהו לו שר אלף, ויצא ויבוא לפני העם. ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו. וירא שאול אשר הוא משכיל מאד, ויגר מפניו (שמואל א' י"ח). יש לשאול מה טעם אמר ויאמר אכה בדוד ובקיר. ועוד, למה לא נפטר דוד מפניו לנוס ולהימלט כמו שעשה אחרי כן, שנאמר ויפטר מפני שאול, ויך את החנית בקיר ודוד נס וימלט (שם א' י"ט).

ועוד מה טעם נאמר ודוד מנגן בידו כיום ביום, והחנית ביד שאול. וכן בפעם השנית נאמר וחניתו בידו ודוד מנגן ביד. והלא הוא ידוע שבידו הוא מנגן, שלא היה מנגן ברגלו. ועוד למה נאמר בפעם השנית ויך את החנית בקיר מה שלא נאמר ראשונה.

אלא פתרון העניין הזה, כי הנה בהיות דוד מנגן ביד בפני שאול אצל הקיר, הנה הוא היה מתנכל אליו בהטיל החנית אל הקיר סמוך אליו פעם אחר פעם, ואמר הלא מצחק אני, כדי שתדחה ידו פעם אחת להכות בדוד ובקיר להמיתו. והנה הוא בהיות עיניו בידי במלאכת עיונו, לא היה מסתכל בשאול ולא היה רואה מה הוא עושה במה שהוא מטיל החנית ומוליך ומביא באוויר, כי לא היה מכה לגמרי. והנה נזדמן כי בשתי פעמים שכונן להטיל החנית אל דוד הנה הוא הסב עצמו מפניו שלא מדעתו וניצול, ולא הכיר בנסו. ובזה ידע שאול כי ה' עמו, ולא עזבו בידו. והוא לא רצה לעשות ביד רמה, ולזה מהיום ההוא והלאה נהג בו יראת כבוד ואלוהות, ולא רצה להשתמש בו כמו שהיה נוהג עד הנה. והוא אמרו ויסירהו שאול מעמו וישימהו לו שר אלף וגו'. ועוד נאמר ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו וירא שאול אשר הוא משכיל מאד ויגר מפניו כי מטעם שהוא משכיל לנצוח אויביו ולהפילם לפניו היה ירא מפניו כמפחד אויב.

אמנם מפני האלוהות ייחד לו היראה שזכר ראשונה, כי ראה שהיה ה' עמו להצילו שלא מדעתו. תדע שכן הוא שהרי בפעם השנית שהרגיש דוד במעשיו וכשנפטר מפני שאול, הכה החנית בקיר, מה שהיה רוצה להכות בדוד. לפי שאז מלאו לבו להטיל החנית לגמרי הנה אז לא נאמר שנתירא מפניו, כי לא היה שם מופת אלוהי. והנה זה עניין נכבד יש בסיפור ההוא כשיושקף עניין דבריו כהוגן.

ועוד יש לי שם עניין כדומה לזה מחויב מעין הכתובים בטוב הבנתם. והוא מה שאמר שם וירא שאול וידע כי ה' עם דוד ומיכל בת שאול אהבתהו, ויוסף שאול לירוא מפני דוד עוד (שם א' י"ח). וזה כי כשהגידו לו שמיכל בתו אהבתהו, אחר שאירש לו את מירב בתו הגדולה, נאמר ויישר הדבר בעיניו ויאמר שאול אתננה לו ותהי לו למוקש, ותהי בו יד פלשתים. ויאמר שאול אל דוד בשתים תתחתן בי היום.

יש לשאול מה המוקש הזאת אשר לא דברו ראשונה כשאמר לו את בתי הגדולה מירב אתן לך לאשה, אך היה לי לבן חיל וגו'.

ושאול אמר אל תהי ידי בו, ותהי בו יד פלשתים. אלא שהוא חשב עליו מחשבה רעה, והיא שאף על פי שאירס לו את מירב ראשונה, לא ימנע עצמו מלקיחת מיכל אשר אהבתו. ולזה היה הדבר ישר בעיניו. ולא עוד, אלא שפתח לו פתח התר באומרו בשתים תתחתן בי היום, וזה כדי שיהיה לו זה האיסור למוקש ולמכשול עוון, ויפול ביד פשעו לפני פלשתים.

ואל תרחק זה, שהרי רעה מזה כתובה להלן, ושאול נתן את מיכל בתו אשת דוד לפלטי בן ליש אשר מגלים (שם א' כ"ה). ורבו הדעות במעשה הרע ההוא, והמחווה שבכולם ואשר הסכימו בו חכמינו ז"ל (סנהדרין י"ט ב) שהיה בעבירה, אלא שפלטי בן ליש כבש את יצרו יותר מיוסף ומבועז, ושם חרב בינו לבינה כל הזמן ההוא שהייתה עמו. ושלא הלך אחריה הלך ובכה אלא מפני הזכות שנסתלק ממנו, ומאן דעביד הא ודאי נפיל בהא.

והנה דוד גם כן כוון לעשות על פי דבורו לראות מה יהיה באחריתו, שהרי הביא מאתים ערלות פלשתים מאה לכל אחת. כי כן נאמר לו אין חפץ למלך במוהר כי אם מאה ערלות פלשתים (שמואל א' י"ח), וכן אמר הוא על מיכל אשר ארשתי לי במאה ערלות פלשתים. והנה לא כוון לקדשם בהן, שהרי המקדש אחת משתי אחיות אינה מקודשת, כי קידושין שאינם מסורים לביאה אינם קידושין, כ"ש שתיהן יחד שאינם תופשים מן התורה. והרי הוא התחכמות נפלא. והנה הוא יתעלה סבב פני הדברים שנשארה לו האחת אשר אהבתהו בהיתר, כמו שאמר סמוך למאמר את בתי הגדולה מירב אותה אתן לך לאשה. ויהי בעת תת את מירב בת שאול לדוד, והיא נתנה לעדריאל המחולתי לאשה. יאמר כי עם שהייתה משודכת לדוד ימים רבים, הנה לעת קץ המיועד להכניסה לו לחופה והיא נתנה לעדריאל וגו'. ואולי כי כשהרגישה באהבת מיכל אחותה בדוד, ובלבול דעת אביה בעניינם, מיאנה בדבריו והיא מעצמה נתנה לעדריאל לאשה. והנה נשארה מיכל באהבתו יחידה, והיא כשרה, ובזה ידע כי מה' הייתה לו כי לא יאונה לצדיק כל און. והוא מה שנאמר וירא שאול וידע כי ה' עם דוד ומיכל בת שאול אהבתהו ויוסף שאול לירוא מפני דוד עוד והיא היראה האלוהית שאמרנו.

אמנם ממה שראה שכל אלה הם סיבות חזקות למלך ולהשליכו מלפניו היה יגור מפניו ויהי שאול אויב את דוד כל הימים. הנה שהיה לו לשאול עם דוד אלו שני מיני היראה שאמרנו: היראה הדיברית אשר מצד המעלה, וההפחד ההפעלותי אשר בנפש החיונית לתקוות דבר רע.

ושתים אלה נמצאות באל יתעלה משני מיני האנשים, כי הנה האנשים החסרים יפחדו מפניו ממגור הרעות הגדולות המשולחות מפניו וכמו שאמר יראו את ה' כל הארץ ממנו יגורו כל יושבי תבל כונס כנד מי הים וגו' (תהלים ל"ג). האותי לא תיראו נאום ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים וגו' (ירמיה ה'). כלומר שהוא נקל לשלחו על פני הארץ. ונאמר כהמס דונג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלוהים (תהלים ס"ח).

אמנם השלמים אין פחד אלוהים נגד עיניהם מזה המין, אבל יש להם היראה השכלית מפני מעלת רוממותו, כמ"ש יראו את ה' קדושיו כי אין מחסור ליראיו (שם ל"ד), רוצה ה' את יראיו (שם קמ"ז), יראי ה' הללוהו (שם כ"ב), ורבים מאד משני המינים, ויבאו מהם קצת במה שיבוא מהדברים הנמשכים אל הכוונה.

והנה אחר שנמצאו פה אלו שני מיני היראה על הדרך שאמרנו, יש לשאול ולדרוש לאי זו משתייהן הייתה הכוונה במאמר ועתה ישראל מה ה' אלוהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלוהיך וגו'. אם לראשונה אשר הוא הפעלות הנפש החיונית, או אל השנייה אשר הוא פועל הנפש השכלית, או לשתייהן יחד. מי יתן ואדע.

כי אם נאמר שכיון אל המין הראשון, והוא ההפעלות אשר בכוח החיוני, ונאמר שאע"פ שהוא הפעלות טבעי תוכרח בו הנפש החיונית לתקוות דבר רע שלא תמנע המצווה מהגיע עדיו כשנתחכם אליו בזיכרון העניינים המבהילים ושומם על לבו תמיד, וכמו שאמר פחדו בציון חטאים רעדה אחזה חנפים מי יגור לנו אש אכלה מי יגור לנו מוקדי עולם (ישעיהו ל"ג). ונאמר, מפני פחד ה' ומהדר גאונו בקומו לערוץ הארץ (שם ב'). והדומים להם ותהיה עיקר המצווה הזאת זכירת הדברים האלה ושומם על לבו תמיד, שהוא ביד האדם ובחירתו, ומהם תמשך היראה והפחד מזה המין בלי ספק. כמו שהיו המעשים תחבולת הזיכרון, והזיכרון תחבולת הביטחון, כמו שכתבנו בפרשת שמע שער צ'.

וכבר תהיה השאלה הזאת שיעשו המצווה האלוהיות מתוך פחד ומגור חמת המציק, וזה מגונה מאד, כי הנה המעשים הנעשים על זה האופן לא יבחנו בין טוב לרע לא במאמרים ולא במעשים. לפי שהדבר הראשון ממשיגיה הוא שבה יתחלפו השקר לאמת והרע לטוב. וזה שכבר הותר וגם הוכרח מפניה לשנות דבורם, ולשום כזב מחסם. ואפילו השרידים שבאנשים.

אמר אברהם והרגו אותי ואותך יחיו, אמרי נא אחותי את (בראשית י"ב). יצחק כי אמרתי פן אמות עליה (שם כ"ו). שרה לא צחקתי כי יראה (שם י"ח) והשבטים נשתמשו הרבה באותה מידה בעמדם לפני יוסף, גם הרבה מעשים רעים נעשו לטובים מפני היראה הזאת כבוחרים ברע במיעוטו, שכתב החכם שסופר על אלימון שהוכרח להרוג אמו.

והנה אהרן עשה עגל מסכה, ליראתו פן יהרגוהו כאשר הרגו את חור (סנהדרין ז' א). ומה לנו ולהם, והנה התורה התירה המעשים האסורים וחשבתם לטובים במקום הסכנה, ואיך יתכן שישאל השם יתעלה זה המין מהעבודה אשר לא יבחן בה בין טוב לרע, אחר שהכוונה בה עשה כך וכך, ואם אין אתה עושה דע כי מות תמות וכיוצא.

והרי אמרו במסכת שבת (פ"ח א) א"ר אבדימי בר חמא מאי דכתיב ויתייצבו בתחתית ההר (שמות י"ט) מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית ואמר אם אתם מקבלין את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם. אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבא לתורה... וכבר נתבאר מאמר זה שם במקומו מ"מ קשיא.

וקשה עוד מזה אומרו בכאן וכי יראה מילתא זוטרתא היא. והנה היא באמת זוטרתא וזוטרתא, אפילו לגבי כל ישראל, כי אריה שאג מי לא יירא. ולא הוצרך לומר אין לגבי משה וכו'.

ואם תאמר שהיראה השלימה אשר בנפש הדברית שאמרנו היא אשר שאלה מהם, הנה באמת הקשה לשאול שהרי הוא מבואר שהיראה השלימה הזאת אינה מטבעה להימצא כי אם בלב הפילוסוף התורני האלוהי מחמת מה שהשיג בעוצם חקירתו או לנביא השם יתעלה במה שהושפע עליו מנבואתו. הלא תראה כי נאמר לאברהם אחרי זקנתו ואחר עקידת בנו, עתה ידעתי כי ירא אלוהים אתה (בראשית כ"ב). ובמעמד הר סיני כשהגיעו אל המדרגה ההיא הנפלאה, מי ייתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי (דברים ה'). כולי האי, ועדין הך יראה בעיא צלותא, לפי שהוא קרוב לנמנע שישתתפו כלל העם בה, וכ"ש שלא יאמר עליה מה ה' אלוהיך שואל מעמך כי אם ליראה, כאלו שואל דבר נקל, דכגון דא אפילו לגבי משה לאו מילתא זוטרתא היא. וכבר שובח בה שנאמר ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלוהים (שמות ג').

ואם היראה הזאת אינה משותפת לכלל העם אשר להם אמר ועתה ישראל וגו' והראשונה אינה הגונה להם. הנה שכלנו משתיהן, בין שתהיה כל אחת מהן או שתיהן יחד.

[מה משמעות הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים?]

ועל כל פנים יש לתמוה אם הכול בידי שמים חוץ מיראת שמים, והוא אומרו מה ה' אלוהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה', והלא כל אשר בידם שאל מהם, ומה יש להם עוד. והנה באמת השאלה היא קשה גם מאמר חז"ל עליה.

אמנם הרב רבנו נסים ז"ל השתדל מאד בדרשותיו לבאר זה המאמר ולהמתיקו במליצת דברים, בשאמר שהשאלה הזאת כשיושקף ענינה השקפה שכלית, תמצא שהיא קלה מצד וקשה מצד. קלה מצד הכוח השכלי המחייב עליה חיוב מוחלט. וקשה מצד הכוח המתאווה, הדוחה האדם מתשוקת שכלו בכל עוז.

אמנם לפי שחוברו ביראת הש"י ואהבתו שני דברים. האחד מה שיחייבהו הכוח השכלי, והוא מפאת עצמות מעלתו היותר גבוה לבלתי תכלית. והשנית מה שהוא ידוע שימשך מהרע והעונש אל אשר יסור מעליו וימרה את דברו עד בלתי השאיר לו נין וכד

בעמו לעזוב לו את רוב עשרו אשר מכר בעדו כל שלמות שכלו אשר אליו יחרד ויבהל הכוח החומרי, הנה מעתה שאלה כזו היא קרובה אל האדם בבלתי מוחה חלק מחלקיו. והנה על הבחינה השכלית אמר: מה ה' אלוהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלוהיך וללכת בכל דרכיו וגו'. שהוא דבר נקל מאד בעיני השכל הישר. ואם בבחינת החומר המעכב, הזכיר להם העונשים המגיעים אל הרשעים, במה שאמר וידעתם היום כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר ה' וגו'. ואת אותותיו ואת מעשיו אשר עשה בתוך מצרים וגו'. ואשר עשה לדתן ואבירם וגו'. כי כל זה הוא מה שיחריד ויחליש הכוח החומרי לבלתי גברו על השכל הישר.

ומשני העניינים תושלם היראה והאהבה מאד. והיה זה העניין מוכרח בעיניו ממה שהזכיר בכאן הדברים המפחידים והמאיימים, תחת אשר היו לו להזכירם עניני מעמד הר סיני וכדומה. גם לבלתי הזכירו לקרח עם דתן ואבירם, שיראה שהכוונה לו להפחיד במי שנשרשו מעל פני האדמה מבלי השאיר שרש וענף להנחיל להם נכסיהם כנזכר. ואמר שלפי שכבר נצח משה בשכל הטוב והישר את כוחותיו החומריות, אמר דלגבי משה מילתא זוטרתא היא, משל למי שלמד מלאכה שנראית קשה ומצאה קלה שהוא אומר ליתר האנשים אשר יחשבוה לכבדה דעו שהיא מלאכה קלה וכו'. זה הוא תורף דבריו בהיתר קושיא זו ואם לפי דרכו באו מאד בארוכה.

ואני באמת לא מצאתי בם ארוכה למחלה זו כלל.

לא בהכרת מין היראה אשר יבקש מהם, ולא בכוננת מאמרם ז"ל. כי הנה הרב ז"ל עשה היראה החומרית אשר מפחד העונשים הכרח לבא עמה אל היראה השכלית השלמית. ודבריו תמוהין מאד בעיני, שהוא מבואר ששני מיני היראה אלו אינן נכנסים תחת סוג אחד. ואין איש אחד שולט בהם. כי בעל השכל השלם אשר יש לו היראה השכלית, אינו מפחד ממגורות העונשים והבהלות כלל, והאיש החומרי אשר הוא יגור מהעונשים, הנה אין לו מבוא ביראה השכלית כלל, כי כמו שאמרנו, האחת היא מפועל הנפש השכלית, והשנית היא הפעלות הנפש החיונית.

והוא מבואר כי יראתו של משה רבנו אינה משתתפת עם דבר של אותו פחד ומגור כלל, כי יראת האיש השלם היא עצם האהבה השלמה. וכמו שאמר אין לך אהבה במקום יראה ויראה במקום אהבה, אלא במידת הקב"ה בלבד (ספרי פ' ואתחנן). והנה שלא נשתתפה יראתו עם יראת ההמוניים כמו שלא נשתתפו ההמוניים ביראתו, ולא ביראתו של אברהם אבינו וכיוצא, ואם כן הדרא קושיא לדוכתה כי אם הוא שואל יראת ההמוניים, ודאי מילתא זוטרתא היא לגבי כולי עלמא, ואיננה כדאי אשר בעבורה תיעשנה המצות כמו שאמרנו, ואם היראה השכלית השלמה, אטו מילתא זוטרתא היא, ואף לגבי משה ואף שתהיה מילתא זוטרתא לגבי דידיה, לא תקן כלל ממאמרו דמ"מ קשיא כי מה לי שיהא קל הלמוד

מחכמה או ממלאכה, איך נאמר לאדם המתקשה בה מה המלאכה הזאת ומה קושי יש בה. שהרי בצלאל ואהליאב למדו אותה היטב, או אל האיש הירא ורך הלבב לא תירא מרבבות עם שהרי יואב בן צרויה הוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל וכיוצא. ובאמת אם תגבורת יד השכל והתשת הכוחות החומריות הוא מילתא זוטרת לגבי משה, מילתא רבתא הם אצל כל אדם. ועוד כי שאר העניינים אשר נעזר מהם הנה אינם מוכיחים על הדבר באמת, כי מאמר וידעתם כי לא את בניכם וגו' הוא מופלג משאלה זו ויש ביניהם הרבה עניינים מפסיקין הסדר.

גם מאמר ואשר עשה לכם במדבר עד בואכם אל המקום הזה, פשוטו לפי ענינו לזכור הטובות שעשה אתם, לא הרעות. כי אין מדרך התורה לאיים עוברי המצות במה שעשה לחיל פרעה וגו'.

ואשר הציף וגו'. כי כל זה מפרסום עוצם גבורתו ויכולתו אשר הפליא בהם לעשות עמנו את כל החסדים ואת כל האמת. וגם למה לא יזכור ענינו של קרח להחריד הכוח החומרי שאבד עשרו בעניין רע ומבהיל.

גם יש לדקדק לפי הפירושים האלה כי לא היה לו לומר רק מה ה' אלוהיך שואל מעמך כי אם לאהבה אותו בכל לבבך ובכל נפשך, והכול בכלל כי מתחבולות הרופא למעט מספר הלקיחות הקשות, ולמה יאריך ליראה את ה' אלוהיך בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך.

ואחר שכל זה בכלל השאלה איך אמרו אטו יראה מילתא זוטרת היא אין לגבי משה וכו'. והלא לאו יראה גרידתא קא תבעם. עוד יש דקדוקים אחרים בקשר הכתובים וסדרן.

והנה **הרמב"ן** ז"ל כתב מה ה' אלוהיך שואל מעמך, הכול נמשך אל לטוב לך. כי יאמר איננו שואל מעמך דבר שיהיה לצרכו אלא לצרכך, כטעם אם צדקת מה תיתן לו (איוב ל"ה). רק הכול הוא לטוב לך, והטעם כי לה' אלוהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה וכלן נותנים כבוד לשמו, איננו צריך לך, רק באבותיך חשק ה' וגו'. כמו שהוא בפירושו. והוא פירוש נכון לעניין סגנון השאלה, אבל לא פירש לנו מהותה. רצוני תוכן היראה ועיניה, גם לא נמשך אל כוונת המאמר הזה ולא דבר בו כלל.

אמנם הנראה אלי בזאת השאלה יתבאר אחר שנתעורר על ספק יותר דק ויותר קשה במציאות היראה ומהותה.

זוה, כי היראה בטוב הבחינה אינה נופלת רק בדבר שהוא אפשרי להיות ואפשר שלא להיות. אבל במה שהוא מחויב או נמנע, יפול עליו צער או עצב, לא יראה כי אנחנו לא

נירא מהזקנה או מהמיתה הטבעית או משקיעת השמש או עלייתו, אף על פי שיגיע לנו נזק ממנו. אבל נצטער או נתעצב.

והנה אחר שכל הדברים ההווים במציאות מאי זה מין שיהיו מציאותם הוא מחויב מצד סיבותיהם, הנה הירא משום אחד מהם לא מחכמה ויושר הדעת הוא ירא, רק מסכלותו תוכן הסיבות ההנה, וסכלותו בהן אם ימצאו או לא, יחשב לו לעניין אפשרות בדבר. ואינו כן, כי על דרך האמת כמו שיחויב אל שטף הנהר לסחף זה השדה או להרוס זה הבית כן יחויב השטף לסיבות הקודמות אליו, ואין הפרש ביניהם רק בשאחרית הדבר הוא נודע ונראה לעין כל, והסיבות הקודמות הם נסתרות מההמון. אבל היודע ומתבונן בהכרחיות הסיבות בעניינים, הנה הוא לא יירא מהם בשום צד, רק יחרד או יתעצב מאשר אין לו המלט מהם כנזכר.

ובאמת זאת הגזרה קיימה וקבלה עליהם להכרחית כל האומרים בקדמות העולם וחיובו מחויב מציאותו יתעלה. ומזה הטעם היו כל חכמי הפילוסופים היונים זולתם אשר מעולם קשי הרוח אמיצי הלב, לא פחדו ולא יראו לנפשם לשום ייעוד מיעודי התורות או החוזים בכוכבים, אבל יתעצבו מהרעות הטבעיות ההכרחיות ויקבלום למחויבים.

ראה זו רעה חולה ומכה בלתי סרה, כי אם באור התורה האלוהית השמה ראשיתה יראה ה', בהניחה תחילת דבריה בראשית ברא אלוהים את השמים ואת הארץ, שהכוונה שחידשו בחפץ ורצון, אחר שלא היה אשר זה יחייב, שכמו שהיה העולם בכללו אפשרי בראשונה כן הוא וחלקיו תמיד אצלו יתעלה אפשרית לשימשכו על מציאותם זה או על זולתו, כפי מה שירצהו בוראו יתעלה, כמו שכתבנו שם בשער הראשון. וזה מה שיוכרח להיות עולמו בידו כפי מה שיאות להנהגתו, כמו שנתבאר ממעשה הנסים ופליאותם, ועל הדרך שכתבנו שם בשער ט"ו.

כי הנה באמונה האמתית הזאת באמת היו כל הדברים אפשריים מצד סיבותיהם, כי אפשר שיהיו הסיבות ההנה, ושלא יהיו. ועל זה האופן תיפול עליהם היראה והפחד לכל בעל שכל, ואפילו היותר רחוקי המציאות. ומזה הצד ולא מזולתו שמה התורה האלוהית היראה למצווה ולעצה טובה ונכונה, אמרה את ה' אלוהיך תירא. כי ודאי יש בידו לעשות ולמנוע מעשות, וההפחדה בצרות ותלאות מבהילות עשאם האלוהים כדי שייראו מלפניו, כמו שסופרו בדברי הברית והתוכחות, לא כמו שחשבו רבים אפי' מבני עמנו, שהם עניינים מחויבים יגלו הנביאים מציאותם טרם בואם. ואם יש הרבה מזה המין, כמו שכתבנו פרשת פקודי שער נ"ו.

אבל על כל פנים הוא מחדש בכל יום ביכולתו העצום מה שירצהו בשינוי מנהגו של עולם וכנגד טבעו, כי על כן יראוהו כל חכמי לב. וזה עצמו בצורתו מה שאמר המשורר בדבר ה' שמים נעשו וגו'. כונס כנד מי הים וגו'. יראו את ה' כל הארץ וגו'. כי הוא אמר וגו' (תלים ל"ג).

[היראה נמשכת אל היותו יתעלה בורא עולם בחפץ ורצון]

אמר שהיראה נמשכת אל היותו יתעלה בורא עולם בחפץ ורצון, ואל היות מנהגו תמיד נמשך אל רצונו. וכן אמר האותי לא תיראו נאם ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים וגו' (ירמיה ה'), והכוונה שהוא נקל בידו לקיימו ולבטלו כמו שנתבאר אלו העניינים משלם בספור המבול שער שלשה עשר.

הנה שהיראה היא מחויבת מאותו האדון אשר הכול בידו לעשות כרצונו להרע או להטיב. וכמו שאמר ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלוהים עמדי אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא וגו' (דברים ל"ב).

[אם אין מחילה, העונש חובה, ואין תשובה ויראה]

והנה לפי שאם נניח שבהכעיס האדם את אלוהיו ברוע מעשיו שוב לא יינתן למחילה, הנה כבר יחזור העניין אל צד החיוב, ונסתלק ממנו היראה, שכבר יחשב הרע אליו מחויב ולמה יירא ממנו. כמו שאמר אלישע=אחר, כבר שמעתי מאחרי הפרגוד שובו בנים שובבים חוץ מאלישע אחר וכו' (חגיגה ט"ו א), שכבר נסתלקה היראה ממנו. אם שאי אפשר שלא יתעצב על העניין מאד, והייתה הגזירה הזאת מתפשטת בכל האנשים אחר אשר הוחלט המאמר כי אין איש בארץ אשר לא יחטא (קהלת ז'), עד שכבר לפי זה כמעט נסתלקה ושבה להפסדה.

הנה לזה המציא האל יתעלה הסליחה הכפרה אשר במ ישיב הדברים אל אפשרותם, והיראה תשוב אל קיומה והוא עצמו מה שאמר המשורר אם עונות תשמור יה ה' מי יעמוד כי עמך הסליחה למען תורא (תלים ק"ל). ירצה אם העונות תשמור יה הנה באמת לא תמצא היראה, אבל הבריחה מהרע הוודאי, כי מי יעמוד לפניך מעוז אפק. אבל עמך הסליחה למען תורא, מצד האפשרות הנופל בדברים לפי מידות חסידותך. והוא עצמו שאמר שלמה בתפלתו, אתה תשמע השמים וסלחת וגו'. וסמך ליה למען ייראוך כל הימים אשר הם חיים (מלכי' א' ח').

זהו עניין נכבד מאד נותן טוב טעם ודעת בשאלה שאנחנו עליה ובמאמר המצורף אליה: **ועתה ישראל מה ה' אלוהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלוהיך**, כי ודאי זהו סוד האמונה, אשר לא באו בה כל הפילוסופים וכל החכמים אשר מעולם, אבל נמסרה לעם ה' אלה בראשית דבריה כמו שאמרנו, ומכוחה קבלו כל המצות התלויות ביראה, כמו שכתוב בהרבה מהן בפרט ויראת מאלוהיך אני ה' (ויקרא י"ט). ועל זה אמר רבי חנינא הכול ביד שמים חוץ מיראת שמים (נדה י"ב). כי באמת האמונה בו יתעלה על זה האופן היא ביד

המאמין בו, ולא בו. ועל זה נאמר באברהם אבינו והאמין בה' ויחשבה לו צדקה (בראשית ט"ו), כי הוא לבדו מכל הפילוסופים אשר לפניו בא אל זאת האמונה, ועליה נאמר עתה ידעתי כי ירא אלוהים אתה (שם כ"ב). והוא עניין נכבד מאד ויסוד תורני נפלא ביאר אותו שלמה החכם, ושם אותו פרי כל חקירתו בספר קהלת בשחתם: סוף דבר הכול נשמע את האלוהים ירא ואת מצוותיו שמור וגו'. כמו שזכרנו קצת זה בשער ל"ג וס"ד. ונתבאר עוד ענינו בשער השלישי מחיבור קטן שתיקנתי קראתיו חזות קשה, שהכוונה בו לעורר רוח קנאה על התורה ועל היראה ועל העבודה.

[סוג שלישי של יראה – הרגש וידיעה]

ומעתה יודע ונשכיל מין שלישי מהיראה, ממוצע בין שני המינים שזכרנו ראשונה, והוא עניין הרגש וידיעה, נתאר אותה בצורתה כשנאמר בגדרה שהיא **הפעלות אשר לתקוות רע נמשך מחסרון זריזות המקבל.**

ואמרנו מין ממוצע, לפי שאם זו אינה היראה השכלית הנטועה בלב האלוהיים או הנביאים, לפי השגתם ברוממותו יתעלה, כמו שאמרנו, הנה היא קרובה אליה ונמשכה ממנה אחר שבאה מכוח הישרת התורה האלוהית המודיעה אופייה של אלוהיה, וגם אינה משוללת מפחד הרעות והנזקים ומגורתם, אלא שאין בה האונס וההכרח שהנחנום ראשונה.

זוה כי הבדל עצום יש בין שיאמר לך המושל העריץ תן לי ביתך או כרמך ואם אין אהרגך, ובין שיאמר לו היועץ החכם והאוהב, קנה לך בר ולחם ומזון למכלת ביתך, או כך או כך סמים לבריאותך, ואם אינך עושה דע כי מות תמות ברעב או בדבר.

כי הנה הראשון והדומה לו יקרא תכלית האונס. והעניין השני והדומים אליו הם עניין ההרגש השכלי והידיעה הנאותה והמחויבת לכל בעל דעת.

והנה הראשון יקרא שוטר ומגזם. והשני מלמד ומישר. כי אין חכמה גדולה כהיות האדם חושש אל הנולד והיותו ירא וחרד מן הרע המעוּתד לפי אפשרותו, ומשתדל על תיקונו וביטולו. כי על זה אמר החכם אשרי אדם מפחד תמיד (משלי כ"ח), לפי שהפחד הזה אינו רק הרגש וידיעת דבר שהוא נעלם מזולתו, והוא המקשה לבו באומרו הגזירה אמת לפי טבעה, ואם כן החריצות שקר, כי על כן ייפול ברעה. אבל האיש הירא יניס עצמו מהרע האפשרי בטוב הרגשו עליו תמיד, או שיתחדש אליו לשעתו.

הלא תראה נאמר ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלוהים וגו'. (בראשית כ"ח), הורה שעניין יראתו לא היה רק שהגיע עדיו הרגש עניין נפלא שלא היו חושש אליו מתחלה, כמ"ש בפירוש אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי. וכן ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר (שמות ב'), בא לכלל דעת בא לכלל יראה. וזהו שהפליגו חז"ל לומר אם אין חכמה אין יראה אם אין יראה אין חכמה (אבות פ"ג), כי מי שאינו יודע

וחושש אל העניינים האפשריים, איננו ירא מהם, והנה יראתו אותם היא ראייה מופתית לידיעתו. אבל אם אינו ירא, היא ראייה עצומה שאין בו חכמה. וכמו שהחליטו המאמר אין בור ירא חטא (שם פ"ב).

ומזה חויב שטיפול היראה על העדר הטובות ממנו במניעת הבנים והצלחת הנכסים ההכרחיים, ואין צ"ל מניעת הצלחת הנפש, כי הכול הוא יראת רע אפשרי ומעותד עליו. ומזה הוא מבואר שהיראה אשר מהמין הזה תיפול על הכרחיות העונשים והקנסות המושמות בדת האלוהית לכל עובדי דרך ונלוזים במעגלותם, כמ"ש אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו (ישעיהו ג'). כי הוא האונס את עצמו. ומי שלא נמנע מעשות הרעות לזולתו מפאת עצמו, ראוי שימנע מפני היראה. ואין בזה שום אונס, כי לא יתכן שיקרא האנס אנוס כשייאנס שלא יאנוס, ולא העושק עשוק כשיוכרח שלא יעשוק. ומזה גם כן שאשר תמנעהו הדת שלא לעשוק את עצמו במידות הפחותות ובפעולות הנשחתות, כי תשים עליו משמר בעונשים ומלקויות וארבע מיתות, אינו אנוס בלי ספק כמו החולה הפתי שימנע ממנו הרופא הנאמן הדברים המזיקים שלא יקרא אנוס, אף כי יסרוהו על זה וכפואו בעל כורחו.

ואין הפרש בין זה העניין והקודם, רק כשהראשון הוא בדבר מפורסם, וזה בלתי נודע עקרו, רק אל הרופא החכם היודע טעמי המצות וסגולתם ותועלתם. כי על זה העניין בעצמו נאמר אם שמוע תשמע לקול ה' וגו' כל המחלה וגו' כי אני ה' רופאיך (שמות ט"ו). כלומר, אני הוא היודע שזאת רפואתך.

[היראה הזאת אינה גוררת אונס במעשה, אלא בחירה]

סוף דבר, כי היראה הממוצעת הזאת אינה יראה ומגזרת האונס ההכרחי הבא מהזולת כלל, אבל היא הגעת ההרגש והדעת אשר בו ידע להיזהר מהרע האפשרי והמזומן אליו, לבא על המותרים והעומדים מפי התורה ובלתי נזהרים בה.

וזה ההבדל בעצמו אמרו משה אדוננו בפירוש ביום המעשה הנורא ההוא, אמר אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלוהים ובעבור תהיה יראתו וגו' (שם כ'). כי לכאורה נראים מאמרים סותרים.

אמנם ירצה בו, אל תיראו מן היראה אשר הוא פחד ומגור הרע והנזק ההכרחי המקווה מבהלת הקולות וחרדת הלפידים והברקים אשר ראיתם, עד שתאמרו שאתם אנוסים מפאת הנזק הבא מהרצון המשולח מהזולת, או מעניין שהוא הכרחי מצד סיבותיו. שאינו כן, כי לבעבור נסות אתכם והרים דגליכם בידיעה והרגש מכל העמים בא האלוהים, ובעבור תהיה יראתו על פניכם, רצוני אמונתו כי היראה והאמונה האמיתית בו הם השמות נרדפים, כמו שביארנו. שמעולם לא נזכרה שום אמונה בשום פילוסוף כלל, כי באמונת היראה הזאת תוכל להיזהר והישמר מהרעות העוטרות האנשים חסרי הדעת

וההרגש, לבלתי תחטא במצותה ותקבלו עונש ממנו יתברך. והוא עצמו אשר נתפארו כולם עליו, באומרו על השגתם שם הן הראנו ה' אלוהינו את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש, היום הזה ראינו כי ידבר אלוהים את האדם וחי (דברים ה'). אמרו כי השיגו בכבודו וגדלו מצד מה ששמעו בקולו מתוך האש את עשרת הדברים אשר בהם נאמר אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו'. וגם נאמר זכור את יום השבת וגו' כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו'. אשר זהו עיקר ושורש האמונה האמתית שאמרנו, הנה היום הזה ראינו כי ידבר אלוהים את האדם דבור נפלא ומועיל שמוציא את האדם מכלל בלתי מרגיש או מת, לכלל החיות והדעת, כעניין והחי ייתן אל לבו (קהלת ז'), אשר כל זולתנו מהרשעים הם פגרים מתים. וכמ"ש חז"ל רשעים בחייהם קרויים מתים (ברכות י"ח ב).

[יראה כזו משמחת את בעליה]

והיראה הזאת היא משמחת את בעליה, כמו שמשמח הדעת את הנפש היודעת. כי על זה נאמר וגילו ברעדה (תהלים ב'), כי במקום רעדה ההרגש שם תהא גילה ושמחה (ברכות ל"ב). והוא עצמו מה שאמר הנביא שמעתי ותרגז בטני לקול צללו שפתי וגו'. כי תאנה לא תפרח וגו'. ואני בה' אעלוזה אגילה באלוהי ישעי אלוהים ה' חילי וגו' (חבקוק ג'). ירצה הנה בתחילה כשצללו שפתי דברי הנבואה המעידים מאלו הרעות העתידות לבא מהגדודים העולים על הארץ ומהשחתת המזונות שמעתי ותרגז בטני.

אמנם בסוף, מצד שהוא גלוי אמן אנשים בתוכן האמונה והביאם לכלל דעת והרגש להינצל מהם, אני בה' אעלוזה אגילה וגו'. כי בזה היה אלוהים ה' חילי וישם רגלי כאילות לברוח ולהינצל מהרעות כציפור נמלטה מפח יוקשים ולזה ראוי לנצח על הנגינות.

וזה עצמו מה שיראה מכוונת חז"ל. אמרו בפרק רבי עקיבא (שבת פ"ח א)

מ"ד משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה (תהלים ע"ו). אם יראה למה שקטה

ואם שקטה למה יראה. אלא כדריש לקיש.

דאמר ר"ל: מ"ד ויהי ערב ויהי בקר יום השישי. מלמד שהתנה הקב"ה תנאי עם

מעשה שמים, אם ישראל יקבלו את התורה מוטב, ואם לאו הרי אני מחזיר אתכם

תהו ובהו.

ויש לתמוה, שהרי מיד שדבר עליהם אמרו כל אשר דבר ה' נעשה (שמות י"ט) ומאי יראה איכא כשהשמיע דין משמים. אלא שכוונו לזה שאמרנו, כי מצד שבאו במעמד ההוא לכלל דעת הארץ יראה ממה שלא הייתה מרגשת עד הנה, והיא היה הסיבה ששקטה ושמחה בידיעתה. וכמ"ש בתחילה יראה ולסוף שקטה. ועתה ראה כי ביראת הזאת אשר כן תיארונו, ואשר אמרו עליה א"ר חנינא הכול בידי שמים חוץ מיראת שמים, וכמו

שביארנו, יצדק מאד מה שאמרו אטו יראה מילתא זוטרתא היא, שעליה יאמר מה ה' אלוהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלוהיך. והלא הידיעה הזאת לא הגיעו אליה כל החקירות שבעולם, וכולם נבוכו בה. והעולה מכולם הוא עניינים מסופקים מאד כמו שכתבם הרב **המורה** בפרק י"ג י"ד ט"ו מהחלק השני.

אמנם הייתה התשובה נכונה מאד, אין לגבי משה מילתא זוטרתא היא. שכיון שהגיעה לו זאת הידיעה בהשגת הנבואה, והוא השרישה בעקר מעקרי תורתנו, ושמה לאמונה שלימה לכל בני בריתה, הנה מעתה מילתא זוטרתא היא לכל הבאים מכוחו זה בלי ספק, עד שכבר נאמר שאפילו השאלה בה היא מותר, ודבר שאינו צ"ל עליו ועתה ישראל מה ה' אלוהיך שואל מעמך כי אם ליראה, שיראה ששואל דבר ראוי שישאל, ואם אינו גדול מאד. ולזה בא המשל למי ששואלין כלי גדול ויש לו דומה לקטון כי עם היות דבר גדול בערך החוקרים כולם, כיון שהגיע לו למשה בנבואה הרי הוא כקטן. אמנם מי ששואלין ממנו דבר קטון, והוא המסור לו בתורת אמונה ואין לו מפני שהוא מחוסר אמונה ומפקפק בו, הרי הוא כגדול ולזה יפול עליו השאלה וגם שמחזיקים טובה ושכר על ההודאה. וזה כפי' הוא נכבד ומוכרח בעיני, שאם לא כן למה להם להחליף הכלים במשל היה להם לומר משל לעשיר ששואלין ממנו ויש לו דומה לקטן, לעני ואין לו דומה לו לגדול.

[ביאור הפרשה]

והנה אחר שהקדמנו מה שראינו להקדים בזה הדרוש המעולה נבוא אל ביאור העניין מתוך הפרשה.

[ועתה ישראל מה ה' שואל מעמך]

ועתה ישראל מה ה' אלוהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו'. ירצה, ועתה ישראל, אחר שעברו עליך כל הדברים ההמה אשר הוכחתך עליהם בדברים הראשונים, מה ה' אלוהיך שואל מעמך כי אם שתבוא בלבך היראה הזאת שאמרנו מה' אלוהיך, לא שתייחס לעצמך האהבה הפילוסופית אשר הם האוהבים.

אמנם לדעתם הוא אינו אוהב אותם, כי לא יתבונן בהם ובענייניהם וגם לא היראה והפחד מחמת המציק ברצון משולח, ואין צ"ל שאין לך לירוא מן המקרים המחויבים מצד סיבותיהם, כמו שאמרנו. רק שתבוא אל היראה הזאת שאמרנו, שאתה יוצא בה מכלל בלתי מרגיש, ובא אל גדר החשד והחשש ממנה, כי בה לבדה תספיק ללכת בכל דרכיו לאהבה אותו ולעבוד את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך לשמור את מצות ה' ואת חוקותיו אשר אנכי מצווק היום לטוב לך.

והנה זאת היראה היא המותרת, אבל המחויבת בכל העבודות, כמ"ש עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה, כי היראה הזאת אינה מזקת ואינו גורמת עצב ודאגה בדברים הנעשים מחמתה, כמו שכתבנו בפרשת עמלק שער מ"ב, אבל היא המביאה שמחה ושלמות במעשה כמו שאמרנו ראשונה. ועכ"פ הייתה השאלה הזאת התעוררות נפלא וגילוי דעת נמרץ להשיג השלמויות המיוחדים אל האומה הזאת אשר זכרם בכתוב ההוא המסיים, לעבוד את ה' בכל לבבך ובכל נפשך, כי היא מעלה נפלאה יכריע לב האדם לכל קרוב אליה.

והוא ע"ה המציא תחבולה גדולה, אמשול אליה משל.

הלא אם יעמוד לפניך מגדל גבוה וראשו בשמים ושערו סגורים מפה ומפה, ואין פותח. ויאמרו לך מהרה חושה עלה על ראשו, הלא תשתומם כי לא תדע שום אפשרות לעלותך שמה. היה שם פקח אחד ואמר אליך, למה תשתומם כי לא אמרו לך לדלג ולקפץ על ראשו בפסיעה גסה אחת, אבל הרשות בידך להמציא לך המצאות קרובות או רחוקות במ תוכל לעלות אל קצהו. הלא יקריב לך אפשרות העלייה, ותיתן לך לעשותו. ואם יוסיף עוד ויראה לך סולם מוצב ארצה וראשו מגיע אל סוף קצה המגדל, אשר היה נעלם ממך, הנה אז תהיה העלייה נקלה מאד. ותשמח מאד בעצתו.

וענין המשל הזה הוא אשר אמרו משה ע"ה, באומרו כי המצווה הזאת אשר אנכי מצווך היום לא נפלאה היא ממך ולא רחוקה היא, לא בשמים היא לאמור מי יעלה לנו השמימה וגו'. ולא מעבר לים וגו'. כי קרוב אליך הדבר מאד וגו' (דברים ל'). יראה שהדיבוק האלוהי המוזכר בתורה במעשה מצוותיה אינו כאומרו עלה לרקיע או עבור לים בקפיצה אחת. אמנם כמו שיש כמה תחבולות והמצאות לעלות לגובה שמי קורה או לעבור הימים הגדולים, כן הוא העניין בזה הוא קרוב אליך בשתעלה במעלות התלויות במאמר ובלב אשר עשאם האלוהים לעלות אליו, אלא שסתם שם גרם המעלות במה שסמך על מה שזכרן הנה כשראה לפניהם עניין גבוה ותלול מגדל וראשו בשמים, והוא ההפרד מהעניינים הזמניים לעלות אל הדבקות האלוהי לאהבה אותו ולעבדו בכל לב ובכל נפש, שזהו תכלית שלמות האדם והבנתו. וראה שערי המגדל סגורים לפני המון העם, ואופני התחבולות נעלמים מעיניהם, מה שיביא אותם אל ייאוש ההשגה ודרישת ההשתדלות, ע"ד שאמר החכם ראמות לאוויל חכמות בשער לא יפתח פיו (משלי כ"ד). עמד עליהם ואמר, שמע ישראל, אם ישאל אלוהיך מעמך שתדבק בו לאהבה אותו ולעבדו בכל לבבך ובכל נפשך, כמו שיאהבוהו ויעבדוהו הנבדלים או הנביאים או החכמים האלוהיים מבלי שיוקדמו אליך או שיוכנו לפניך הזמנים ודרכים מביאין אל זה, הנה באמת דבר זר וקשה, וטוב אמור לך עלה השמימה או עבר לים בלי שום תחבולה.

אמנם כאשר יזמין לפניך סולם נכון, בו תוכל לעלות ממעלה אל מעלה בנקלה, הנה השאלה אינה קשה בשום צד, והנה אנכי מראה לכם דרך ישר וסולם נאות בו תוכלו לעלות יפה.

[מדרגה ראשונה: יראה]

והנה הראשונה והעיקרית ממדרגותיו היא היראה שזכר על האופן עצמו שפירשנו כי אם אין היראה אין שום מקום למעשה. ואם שעל כל פנים העבודה מיראה היא החסרה שבעבודות, שאף כי ידע שהוא יתעלה רצה בטוב ומואס ברע ומשכיר ומעניש עליהם מ"מ כיון שעושה מחמת יראת העונש, הרי הוא שווה לתינוק שלמד פרקו מיראת רצועת רבו וכיוצא, ולזה קראוה עבודה שלא לשמה. אבל אמרו לעולם יעסוק אדם בתורה ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה (הוריות י' א), שכבר תועיל לו הדעת בהשגחת רבו ויראתו אותו בתחילתו לכשיעסוק אח"כ מזולת הבחינה ההיא. ולזה השליבה מהסולם הראשונה היא היראה, והיא נקלה עליו גם היא מחויבת לו לפי טבעו כי מי יחיה משומו אל סערת ה' על ראש רשעים שכבר אמרנו דלגבי משה והנמשכים אחריו מילתא זוטרתא היא וכמ"ש ראשית חכמה יראת ה' (תהלים קי"א).

[מדרגש שניה: קבלת מצוות; שלישית - אהבה]

והנה באמת המדרגה השנייה והסמוכה אליה היא קבלת המצות וההליכה בדרכיו כי מפני היראה הזאת תקבל להיפרד מקצת דרכי העולם ללכת בדרכיו. וכמ"ש אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו (שם קכ"ח). והנה אין ספק שהמדרגה הזאת תביאך אל מדרגה שלישית ומעולה ממנה והיא עבודת האהבה אשר עליה אמר לאהבה אותו וכבר תהיה מבני ביתו של מלך שנאמר עליהם לאוהביו ולשומרי מצוותיו (שמות כ').

אמנם שתרגיל עצמך להיות במדרגת האהבה עמו הנה באמת קרוב אליך הדבר להיות מבני המדרגה העליונה לעמוד לשרת לפני ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך וזה לא יהיה רק בהיפרד עוד מהעניינים הזמניים עד שלא תעבוד עבודה כ"א בכל לב ובכל נפש. וכבר עם זה תהיה מבני עלייה המתפרדים לגמרי לעמוד על משמרת מצות ה' אלוהיך ואת חוקותיו אשר אנכי מצווך היום והוא יהיה העסק הנכסף אליך והנדרש ממך לטוב לך כי לא תצייר טוב אחר זולת זה והוא תכלית המעלות כן.

[ה' שולט בעולם, בניגוד לדעת הפילוסופים]

והנה אחר שהציב זה הסלם המעולה אשר הייתה היראה ראשית דרכו ופנת יסודו כמו שאמרנו הנה לא סר מהראות להם אמיתת היסוד ההוא ולבארו על העניין ההוא אשר

אמרנוהו ראשונה והוא אומרו בסמוך הן לה' אלוהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה אמר תדע לך שהאלוה שזוכרין אותו כל חכמי העכו"ם ופילוסופיהם אין ברשותו לא השמים ולא הארץ כי הוא אינו יכול לשנות סדרם ומערכותם בדבר גדול וקטון כלל ולזה אין נקראין שלו ואין קנינו, אדרבא הוא קניינם והם משתמשים בו במה שהוא מעמיד ומקיים אותם ולזה אין שום יראה בלבם ואין פחד בכליותם.

אמנם לה' אלוהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה לעשות מהם כמו שירצה וכמ"ש אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך (דברים ג') וכמ"ש המשורר כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ (תהלים קל"ה), וכמו שנתבאר ממעשי האותות והמופתים בפרעה וגו'. כמו שנאמר להלן.

וזהו ממש היסוד האמתי הקובע היראה האלוהית כאשר הונח. ואם תאמר אם הכול שלו מה לו אצלנו יותר מכל הנמצאים כולם, לזה קשר ואמר רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכך מכל העמים וגו'. יראה אבותיך התחילו בזאת הקדושה, כי לזכות לבותם וטוב פעולותיהם חשק בהם לאהבה אותם והיא הייתה הסיבה שעם שאתם אינכם שלמים כמותם הנה בחר המיוחדים שבזרעם מכל העמים אשר על פני האדמה וכמו שאמר כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות (שה"ש ב') לומר שבחר אותה עם שאינה שלימה כמי שבחר השושנה מבין החוחים שהם פחותים לגמרי והוא טעם אתה בחרתנו מכל העמים וגו' כמו שכתבנו זה בהקדמת מועדי ה' שער ס"ז.

והנה אחר שהוא יתעלה אדון הכול ועושה בו כרצונו והוא חפצו ורצונו שתהיו עמו וצאן מרעיתו מכל זולתכם, היזהרו מאד בנפשותיכם ומלתם את ערלת לבבכם ועורפכם לא תקשו עוד לומר לא נעלה. ודעו וראו לפני מי אתם עומדים ועתידיים ליתן דין וחשבון על כל מעשיכם, כי ה' אלוהיכם הוא אלוהי האלוהים ואדוני האדונים האל הגדול הגיבור והנורא אשר לא יישא פנים ולא ייקח שחד.

כי הנה באמת בעניינים האלו יישארו הדעות הפילוסופיות קיימות, כי אין מטבע האלוהות בכל יכולתו וגבורתו לעשות דבר בלתי ישר כלל, לא למשוא פנים של מלכים ויועצי ארץ ולא עקב שוחד העשירים כלל, כי הוא יתעלה לא יתואר ביכולת על זה כמו שאמר כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול (דברים ל"ב) עושה משפט יתום ואלמנה, במקום גבורתו מצינו ענוותנותו. יאמר כי ה' אוהב משפט ועושה אותו בכל מקום שיצטרך ואפילו שיהיו הצריכים אליו תשושי כוח, הוא מיפה את כוחם ומחזיקם. ואוהב גר אשר אין לו עוזרים, לתת לו הדברים ההכרחיים. כי על כן מצווה עלינו בכל מקום ואהבתם את הגר כי גרים הייתם וגו'. והוא שמטיל צרכם עליכם. וכל זה מטוב ההשקפה וההתבוננות בפועל ידיו, מה שלא יגזרו כן שאר החכמות. וכל זה מה שמחזיק היסוד ההוא הראשון שהנחנו מהיראה, והוא מה שסמך את ה' אלוהיך תירא אותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע.

כלומר, סוף דבר זהו תואר הסולם שהעמדתי לפניך בגרם המעלות שזכרנו, לא פחות ולא יותר. כי את ה' אלוהיך תירא, הוא אומרו כי אם ליראה את ה' אלוהיך. אותו תעבוד, הוא מה שאמר ללכת בכל דרכיו. וראה ששניהם באים בלא וא"ו העטוף. ובו תדבק, הוא ממש עניין האהבה, שנאמר לאהבה אותו. ובשמו תשבע, היא העבודה אשר בכל לב ובכל נפש, אשר נאמר עליה לעבוד את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך. כי האוהב מלב ונפש הוא אשר נשבע עליו, והוא מה שביאר בסמוך באומרו הוא תהילתך והוא אלוהיך אשר עשה לך וגו'.

יאמר שלא הותרה השבועה בשמו רק בשלושה פנים שזכרם הנביא, באומרו ונשבעת חי ה' באמת ובמשפט ובצדקה (ירמיה ד').

כי אשר נשבע על דבר אמת, הוא הילול ושבח לנשבע שמראה שהוא אהוב וקרוב לאלוהיו, כמנהג לקרובי המלכות שדרך לישיבע חי המלך. וכמ"ש יוסף חי פרעה (בראשית מ"ב). אך כמו שפירשתי במקומו, וגם הוא הילול אל הש"י, שמקיימים האמת בעוצם אמיתתו. וזה טעם הוא תהילתך, יראה מה שאמרתי. ובשמו תשבע, יהיה באופן שיראה שהוא תהילתך, וכמ"ש ויתברכו בו גויים ובו יתהללו (ירמיה ד').

והשני על דבר המשפט. כמ"ש שבועת ה' תהיה בין שניהם (שמות כ"ב). וזאת השבועה אין מדרכה לשבע אותה, כי אם במלכו ובאלוהיו שהוא יגור מפניהם, שאם נמצא נשבע לשקר, יענש עונש גדול, ולזה אמר הוא אלוהיך, כי היא שבועה אלוהות, ואמר ועל דברת שבועת האלוהים חי אלוהיך. וכן אמר לא תישא את שם ה' אלוהיך לשווא (שמות כ').

והשלישי בכל מה שיזכור בה מעשה השם יתעלה וצדקותיו אשר עשה עם הנשבע או עם כלל האומה, חי ה' אשר עשה לנו את הנפש הזאת (ירמיהו ל"ח), לי ה' אשר פדה את נפשי מכל צרה (שמואל ב' ד'). והוא אומרו אשר עשה לך את הגדולות ואת הנוראות האלה ואמר בשבעים נפש וכו'. כי הוא מהעניינים הגדולים הנזכרים בעניין הזה. וכמ"ש חי ה' אשר העלה אתכם מארץ מצרים (ירמיהו כ"ג).

ואחר הכול אמר ואהבת את ה' אלוהיך ושמרת משמרתו וחוקיו וכו'. יאמר כי עם זה יושלמו מעשיכם בתכלית השלמות וזה כי כשתגיעו אל שיעור זה מהאהבה כבר תשמרו משמרתו בעצם וראשונה, לא משמרת העובד לבד גם תשמרו חוקיו ומשפטיו ומצוותיו כולם, רצוני לומר אף מצות עשה שלא ייעד על עזיבתם עונש, לא כעושים מיראה שישמרו במצות לא תעשה לפי שבאו בהם העונשים. גם שיהיה המשך העבודה לכל הימים, לא כעושה מיראה שהוא עליו לטורח ומניחו והולך.

ועל שלשה אלה העניינים נאמר מי ייתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור מצוותי כל הימים.

אמנם העניין זה בשלמותו נכתב בפרשת עמלק שער מ"ב והוא ממש כנגד מ"ש למעלה על מעלות הסולם, לשמור את מצות ה' ואת חוקותיו אשר אנכי מצוה היום לטוב לך. ואחר שהתרה אותם דרך כלל, הוסיף לזרז אותם על יסוד היראה מדברים פרטיים אשר לא יוכלו להכחישם ולפקפק בהם בשום פנים. ואל תהיה הקפידה הגדולה הזאת קלה בעיניך, כי האמונה הזאת בזמן ההוא כל זולתנו היו כופרים בה כמו שאמרנו. ולזה היה קובע בה כמו מסמרות, ולזה אמר וידעתם היום כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר ה' אלוהיכם את גדלו ואת ידו החזקה וזרועו הנטויה ואת אותותיו ואת מעשיו וגו'. ואשר עשה לחיל פרעה וגו'. ואשר עשה לכם במדבר וגו', ואשר עשה לדתן ולאבירם וגו'. הנה שהזכיר להם כל אותם העניינים הנפלאים שנתברר בהם היותו הוא יתעלה בורא עולם ושליט עליו לעשות כרצונו להיטיב את אוהביו ולזעום את אויביו אשר הוא ולא זולתו הוא עניין היראה שאמרנו ממש.

ולזה זכר עם אבדן המצריים ע"י הפלאים ההם אבדן דתן ואבירם ועדתם אשר היה עניין נפלא מאד לעיניהם אשר פצתה הארץ את פיה ותבלעם ואת בתיהם ואת אוהליהם ואת כל היקום אשר ברגליהם בקרב כל ישראל.

[מדוע לא הוזכר קורח בתיאורי הנסים?]

ומה שלא הזכיר קרח בדבריו, בעיני היה דרך מוסר וענוה בטבעו, לפי שקרח היה לוי ולא נענש רק בהיותו חולק עליו ועל כהונת אחיו כמ"ש להם ובקשתם גם כהונה (במדבר ט"ז). ולא רצה שיאמרו לכבודו הוא דורש. אבל הזכיר דתן ואבירם שהיו משבט ראובן ולא חלקו כי אם על הלוויה בכלל. ולזה אמר דתן ואבירם בני אליאב בן ראובן, כדי להטעים עניין חטאם להרחיק עצמו מן החשד כלומר אלו לא נחלקו עלי כמו שנחלקו הלווים אבל מחלקתם היה על הלוויה להיותם משבט אחד.

והנה **הרמב"ן** ז"ל והראב"ע חתרו טעמים אחרים, לבלתי זכרו את קרח כמו שהם בפירושיהם, ואינן עולים יפה. וכבר כתבתי מה שכתבו **הר"ן** ז"ל.

זהו הנראה בעיני שעולה יפה בעומק שאלה זו ובתכונת היראה הזאת וסודה ואשר הטיבו אשר דברו דלגבי משה מילתא זוטרתא היא (ברכות ל"ג ב), וביישוב הכתובים כולן וטוב סדרן, ונתבאר מאוד טוב טעם ודעת בשאלתו יתעלה היראה מעמנו עם היות שאין בידינו זולתה, כמ"ש רבי חנינא הכול בידי שמים חוץ מיראת שמים, במה שהיא לנו מעמו חסד גדול וצדקה עצומה בהביא אותנו לכלל דעת והרגש, איך הוא יתעלה אינו רוצה להתירא להיותו רוצה ומואס על הדברים, והשכיר והעניש עליהם מטעם היותו בורא

עולם, אחר שלא היה בחפצו המוחלט והיותו יכול לעשות בשלו כאשר חפץ מבלי שום מונע. לא הודיע כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום, וא"כ באמת השואל היראה הזאת אינו שואל כלל מיד הנשאל אבל הוא מרבה להיטיב עמו.

וכמה הפליג **בעל הטעמים** להמליץ זה העניין הנפלא בכתוב השאלה הזאת שהייתה העמידה עליו, וזה בהטעימו מלת מעמך באתנח, וגם מלת היום הקודמת לטוב לך. וכיון בזה לומר שהכוונה לו ועתה ישראל מה ה' אלוהיך שואל מעמך וגו' כלומר והלא אינו שואל מעמך שום דבר כלל, כי אם אמר לך ליראה את ה' אלוהיך אשר הוא לך היסוד ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבדו בכל לבבך ובכל נפשך ולשמור את מצות ה' ואת חוקותיו אשר אנכי מצווך. הנה האמירה ההיא לא הייתה אלא לטוב לך ולמען הודיעך כי לה' אלוהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה ויכול לעשות בהם כרצונו וחפצו כי זה הוא טעם היראה וסודה אשר לא ידעוהו גדולים החוקרים כמו שביארנו היטב והנה גם כי יחובר טעם מאמר לטוב לך עם לשמור את מצות ה' וגו' הוא ביאור טעם השאלה וסודה על הדרך עצמו שאמרנו עם המשך הכתובים הבאים אחריו.

ואחשוב שאלו היה נופל **הרמב"ן** ז"ל על השקפת אלו הטעמים באלו המלות שאמרנו, היה שמח מאד עליהם, למה שלכאורה יורו על מה שאמר שהכול נמשך אל לטוב לך כמו שזכרנו.

אלא שהחלוקה הוא נפלא בינינו בכוונות: כי הוא אומר מה ה' אלוהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלוהיך ללכת וגו' ולאהבה ולעבוד ולשמור לטוב לך, כי לטוב לו ולצרכו אינו שואל כלום, כי הן לה' אלוהיך השמים ושמי השמים וגו'. והנה לפי דבריו בין לצרכו או לצרכם על כל פנים הוא שואל.

אמנם לדברינו הנה אינו שואל כלל אבל הוא חונן ונותן. גם לפי דבריו היה לו לומר וללכת בכל דרכיו בוא"ו העטף. אכן בואו בלא וא"ו יורה מאד על אמיתת הכוונה עם מה שנמשך הדבור עד אומרו את ה' אלוהיך תירא ואותו תעבוד, כי לפי הפירושים כולם הוא כפל ומותר גמור. ואם באנו למצוא טעמים על שאלת המצות ואשר הם הראוי והנכון כבר נוכל לסמוך באלו המאמרים אותם הטעמים עצמם שהזכירה אסתר בחכמתה להפיק רצון המלך לעשות חפצה ולמלאת שאלתה, באומרה אם על המלך טוב ואם מצאתי חן לפני וכשר הדבר לפני המלך וטובה אני בעיניו ייכתב להשיב וגו' (אסתר ח'). רצה כי כשיתחברו כל העניינים האלה, והם היות הדבר הנשאל טוב ומועיל למי ששואל ממנו, רצוני שהודאתו עליו תהיה לו טוב ומועיל. גם שהשואל הוא מי שהוא נרצה לנשאל ובעל חן בעיניו, והדבר הנשאל הוא כשר בעצמו ולא נמצא בו גנאי ודופי, גם שהשואל הוא טוב בעיני הנשאל אם שלא יחשדנו שהוא מבקש בעבור דבר רע, הנה באמת אין טעם לסרב על השאלה כלל.

[הקבלה בין דברי משה לבקשת אסתר]

והנה יהיה בכאן מאמר ליראה את ה' וללכת בכל דרכיו ולאבהה אותו ולעבדו בכל לב ובכל נפש וגו' הוא כנגד מה שנאמר שם וכשר הדבר בעיני המלך כי איזה דבר יכשר בעיני אלוהים ואדם יותר מזה. ומאמר לטוב לך, הוא עצמו אם על המלך טוב. ומאמר הן לה' אלוהיך השמים וגו' רק באבותיך חשק וגו' הוא כנגד ואם מצאתי חן בעיניו כי הוא ראוי שימצא חן בעיניך לעשות מצותיו כמו שמצאתם אתם חן בעיניו לחשוק באבותיכם ולבחור בכם מכל העמים. ומאמר כי ה' אלוהיכם הוא אלוהי האלוהים וגו' האל הגדול וגו' עושה משפט וגו', כנגד וטובה אני בעיניו כי זה אלוהים אלוהינו הוא הטוב המוחלט אשר כולנו חייבים לעשות רצונו מפני גודל טובו ומעתה מה ה' אלוהיך שואל מעמך כי אם דברים שהם ראויים לעשות אותם מכל הצדדין הרי זה הלך נאות ונכון לקצת אלו הכתובים, אבל אין טעם לקשר הדברים הנמשכים אחרי כן, עם שעל כל פנים אין טעם לישאל אותה בנקלה, כי השקפת הצדדים ההם לאו מילתא זוטרתא היא, ואף כי לגבי משה תהיה מילתא זוטרתא לא היה לו לשאול מהם כפי מה שאמרנו. אמנם מה שאמרנו ראשונה הוא הנכון והטוב בעיני בכל הפרשה ההיא.

ואולם אחר שסיים עניין השאלה הזאת ועמידתם עליהם כפי הנזכר נעתק לזרזם ולהזהירם במה שנתחייב מידיעת היראה הזאת מעניין השכר והעונש אשר הוא תכלית המאמר כלו. ואמר **ושמרתם את כל המצווה אשר אנכי מצווך היום למען תחזקו ובאתם יירשתם את הארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה וגו' כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא וכו' ירצה דעו נא וראו כי לא בכוחך ועוצם ידך תעשה חיל בארץ ההיא כי כל עבודתה אינה רק המצות האלוהיות אשר אנכי מצווך היום כי לא כארץ מצרים היא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק כלומר שאין עיני יושביה תלויות לשמים להוציא צמחה.**

אמנם **הארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעות היא למטר השמים תשתה מים** ולא ממקום אחר ואתה צריך להיות עיניך ולבך שם כל הימים כי הוא ולא אחר הדורש אותה תמיד בעיני השגחתו מראשית השנה ועד אחריתה. ירצה שאפילו בימות הגשמים שהוא ראשית השנה והגשמים יותר טבעיים הוא משים השגחתו בה על ירדת הגשמים בה כמו שהוא בימות הקיץ שאין כל כך מצויין בדרך הטבע, וכמו שביאר העניין יפה ואמר והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצווה אתכם היום לאבהה את ה' אלוהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם, כמו שיתחייב מהודעת היראה שהקדמתי לך ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש כי הוא שני עיני ראשית השנה ואחריתה, כמו שאמרנו ואספת דגןך ותירושך ויצהרך ונתתי עשב בשדך וכו' כי על זה

האופן תעבד הארץ הזאת ולא באופן אחר. וזה עניין קדושתה כמו שכתבנו בפ' מרגלים וזולתה. ולזה הישמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלוהים אחרים וגו'. וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים כי לפי שצורך גשמי הארץ היא כולם לתבואת האדמה הנה בזמן הגשמים שהם באים בטבעם אז בשפע אמר שישגיח עליהם לעצור בהם ולמנעם ואף אחרי כן בימות הקיץ שהגשמים, הצריכים אל פירות האילן ולהשקות המקווה ולהגביר הנחלים והמעיינות הם באים על הרוב בטוב ההשגחה לא יהיה מטר. ועם זה והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר ה' נותן לכם.

וזוהו תכלית כל הפרשה כלה והודעת היראה וכמו שאמרו בספרי (פרשת עקב):

ר"ש בן יוחאי אומר ככר ומקל ירדו כרוכים מן השמים אמר להם אם את התורה תקיימוהו הרי ככר לאכול ואם לאו הרי מקל ללקות היכן פירושו של דבר אם תאבו ושמעתם וגו' ואם תמאנו ומריתם וגו' (ישעיה א').

רבי אלעזר המודעי אומר ספר וסיף ירדו כרוכים מן השמים. אמר להם אם עושים את התורה הכתובה בזה הרי אתם ניצולים מזה ואם לאו אתם נלקים בו. היכן פירושו של דבר ויגרש את האדם וגו'. ואת להט החרב וגו' (בראשית ג'). ר"ש בן יוחאי אומר שהטוב מטבעו לא יותן לשום אדם כי אם לפי הגמול. ולזה חויב שיהיה המקל כרוך בכיכר.

אמנם ר' אלעזר המודעי אומר שכבר נלמד דבר זה מהכתובים הבאים על זה תמיד המזהירים על היראה. ולפי כן הספר והסיף כרוכין יחד.

והנה שם בספרי השתדלו ג"כ לפרש פרשה זו כלה בשבחה של ארץ ישראל כמו שכתב **רש"י** ז"ל בפירושו.

אבל הנראה הטוב והישר לפי פשט הכתובים וקשר הפרשיות הוא מה שכתבנו בלי ספק והיא אמיתת שבחה לפי האמת, כמו שאמרנו כי לא תכיל כי עם נשוא עון. ולפי שהארץ עדיין לא נכבשה לפניהם, שיתף ענייניה בזה היסוד, ואמר כי אם שמור תשמרון את כל המצווה הזאת אשר אנכי מצווה אתכם היום וגו', והוריש ה' את כל הגויים האלה מלפניכם וירשתם גויים גדולים ועצומים מכם, כל המקום וגו' לא יתייצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם יתן ה' אלוהיכם וגומר. יאמר כי כמו שהצלחת הארץ לא תעשה בכל העבודה אשר יעבדו בהם הגויים את ארצותם רק ע"י המצות, כמו שאמרנו, כן מלחמותיה לא תעשינה על ידם כי בשמור משמרתו בהם הוא יתעלה ילחם לכם ואתם תבואו ותירשו ארצות מלחמתו ואפילו צער לא יגיע לכם כי לא יתייצב איש בפניכם. ולא עוד אלא שפחדכם ומוראכם יתן ה' אלוהיכם על פני כל הארץ אשר תדרכו בה כאשר דבר לכם. וכבר כתבנו על ומוראכם וחתכם שער ט"ו כי באותה בחינה עצמה שנאמר אל המין

האנושי ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית השדה וגו' (בראשית ט') בה נאמר לישראל פחדכם ומוראכם ייתן ה' אלוהיכם על פני כל הארץ והוא עניין נכבד מאד מהכרת מדרגות הנמצאות כי על כן נאמר ואכלת את כל העמים יאכל גויים צריו (במדבר כ"ד) כי לחמנו הם (שם י"ד) וזולתם כמו שנאמר היטב בפ' המן שער מ"א.

והנה נמצא כי לבלתי עומדם על משמרתם באלו המצות החליפו קצת הגויים ההם כוח לעמוד בפניהם בתחילה, כמו שנזכר מפורש בספר שופטים (ג') וכאשר נתייעד בפרשת מסעי שער פ"ו, ואין צ"ל שנתבאר שהיא הסיבה שתשש כוח האומה לסוף בפני מלכי האדמה, והיה מה שהיה מחורבן ארצה וגלותה, עד ישקיף וירא ה' משמים כאשר דבר ושב ה' אלוהיך וגו'. אם יהיה נדחך וגו'. והביאך ה' אלוהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך ירשתה והטיבך והרבך מאבותיך ומל ה' אלוהיך את לבבך וגו' (דברים ל'). כמו שאמר למעלה ומלתם את ערלת לבבכם כי הוא תכלית היראה האמורה וזה פריה.

וזה מה שרצינו ביאורו בזה החלק:

עקידת יצחק דברים שער צג (פרשת ראה)

יבאר שלא תושלם בחירה במעשי האדם אם לא תהיה לו בהם ידיעה שלמה:

פרשת ראה אנכי נותן לפניכם וגו':

במדרש (דב"ר פ' ראה)

א"ר אלעזר משאמר הקב"ה דבר זה בסיני מאותה שעה ואילך לא תצא מפי עליון הרעות והטוב (איכה ג') אלא הרעה באה מאליה על עושי הרעה והטובה באה מאליה על עושי הטובה.
ד"א א"ר חגאי ולא עוד שנתתי להם שני דרכים אלא שנכנסתי להם לפני מן השורה ואמרתי אליהם ובחרת בחיים (דברים ל):

[מעשה מושלם הוא שיש בו יכולת, רצון וידיעה]

מהמבואר שאי זה מעשה לא יושלם רק כשיש לעושהו עליו שלשה עניינים: **היכולת והרצון והידיעה.**

אמנם היכולת על מעשה הטוב והרע הנה הוא נמצא בטבע לכל אדם מתחילת יצירתו וכמו שנאמר חמאה ודבש יאכל לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב (ישעיהו ז').

אמנם טוב הרצון אינו נמצא כי אם לאשר נגע אלוהים בלבם רוח דעת ויראת ה' כמו שכתבנו בשער הקודם כי הם עצמם אשר יזמינו רצונם להפיק את רצונו ית' כי אין חפץ בכסילים האומרים לא יראה יה וגו' (תהלים צ"ד) ומה בצע כי נעבד ומה יועיל כי נמאס ברע ונבחר בטוב. ואולם כי יוכל אדם על המעשה הטוב וגם כי ירצה עשוהו להשלים רצון בוראו מה יוסיף ומה ייתן אם לא ידע משפט הטוב ההוא ומעשהו ואי זו היא דרך ישרה אשר תגיעהו אליו וכמ"ש החוקר בגדר המעלה קניין נבחר עומד באמצע אשר הוא מבואר אצלנו בשכל וכאשר ביאר החכם. והנה כל אשר יחסר ממנו הביאור ההוא לא תועילהו ידיעת הגדר ולא יושר חפצו עליו וכבר היה לו כוח הבחירה לבטלה.

אמנם יושלם זה הכוח כשיודעו המעשים באופן שלם ושווה לכולם אשר עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע הנה לזה במקום אשר דבר מעניין הבחירה ושלמותה כמו שבא בהודעת היראה בשער הנזכר וכמו שיבוא סמך לפרש להם הזירוזים והאזהרות הראויים בכל כללי המעשים התוריים העיקריים ולגלות אוננם עליהם כל אחד לפי חומר ענינו או קלות המעדתו בו או נטייתו אליו, כי בזה יושלם ענין הבחירה ויפוי כוח בלי ספק.

וזה כי צורך הפלגת הזירוז לאדם וההשמע אל העצה אצל דבר מהדברים הוא לפי סכנתו או לפי המצא בו הסיבה או הסיבות המגיעות אותו אליו כי הדעת מחייב לעמוד אדם כנגד

מכאיביו ומעיקיו כ"ש כנגד סכנת נפשו או גופו, כמו שנראה שנשתדלה מלאכת הרפואה בהשתדלות יותר גדול אצל החולאים המסוכנים, או כאשר יקרו באיברים הראשיים לפי רוב הסכנה הנמשכת מהם. ועל דרך שאמר החכם מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים (משלי ד'). והוא מבואר הכוונה. ודוגמא זה אמר המשורר חנני ה' כי אומלל אני רפאני ה' כי נבהלו עצמי ונפשי נבהלה מאד וגו' שובה ה' חלצה נפשי וגו' (תהלים ו') יאמר שעם שהיה גופו אמלל ועצמותיו נבהלים לא חשש כי אם אל בהלת נפשו להיות חליה מסוכן מאד, כמו שמחלתה היא יותר מסוכנת מכל שאר המחלות, מוסף על מה שיש בקדימת רפואתה משאר התועלות, כמו שיבוא בפרשת וילך שער ק"ג ב"ה וזה העניין הוא מבואר בעצמו.

וחז"ל אמרו בכל מקום חמירא סכנתא (חולין י' א) והאנשים בעלי הלב חוששין לה הרבה ואפילו מחששות רחוקות ואינן סומכין על נקלה שלא ליפול ברעה כמו שנפל גדליה בן אחיקם לבלתי חוש לסכנתו מאת ישמעאל בן נתניה. לא כן עשה אדוננו דוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך (שמואל א' כ"א) וגם בדברים אשר דבר ליהונתן מפני אביו מי יגיד לי או מה יענך אביך קשה ומה ענה אותו יהונתן (שם א' כ'), כמו שנתבאר היטב בפרשת הבכורה שער כ"ג.

מה נאריך עוד בראיות בשיתחייב האדם חיוב טבעי ושכלי להדיח חומר הסכנה מעליו. וכ"ש אם תצורף אליו סיבה שנית, והוא היות אל הדבר ההוא פני הראות אל שהוא טוב ובטוח כי אז צריך יותר לפקוח עיניו ולבו על שמירתו ממנו. משל לדינר מזויף שחיצונו זהב ותוכו נחושת, שהוא צריך ליזהר בו יותר מאשר אם היה רע מבית ומחוץ. וכמו שאמר ינאי המלך לאשתו אל תתייראי לא מן הפרושים ולא מן הפריצים כי אם מהצבועים וכו' (סוטה כ"ב ב). כי צריך מאד ההזהר מן החנפים המתראים טובים וישרים ובקרבתם ישים ארבתם.

וזה העניין עצמו אשר היה מכריז עליו שלמה המלך בתחילת ספר משלי (א'), שמע בני מוסר אביך וגו'. כי לוויית חן וגו'. בני אם יפתך חטאים אל תאבה אם יאמרו לכה אתנו וגו'. עד כן אורחות כל בוצע בצע את נפש בעליו ייקח.

כי אין ספק שיש בדבריו אלה תימה גדול משני פנים. האחד שאין דרך המפתה להזכיר הגנאי והכעור או עוצם החטא והסכנה אשר ישיגו למפותה בשמעו לו, אבל דרכו להעלים כל זה ולזכור כל התועלות ופני הראות הטוב והנאות שיש בדבר ההוא שבא עליו הפיתוי ראייה מהנחש הקדמוני הוא היה אבי כל מסית מדיח ומפתה. הלא הוא אמר לא מות תמותן כי יודע אלוהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם וגו' (בראשית ג') הנה שהבטיח מן הרע ובשר את הטוב.

אמנם שלמה לא כן עשה אבל סידר דברי המפתים החטאים האלה כשיאמרו לכה אתנו נארבה לדם נצפנה לנקי חנם נבלעם כשאלו חיים וגו'. ומי פתי יסור הנה (משלי ט'). ואין לומר שכוונתו על דרך שנאמר להלן נלכה נעבדה אלוהים אחרים אשר לא ידעתם כי שם יסבול שמאמר לא ידעתם הוא מאמר התורה ונלכה נעבד דברי המפתה.

אמנם בכאן דברי הפיתוי עצמם הם אלו לא זולתם. והשני כי המייסר המזהיר לזולתו הוא כשיגלה את אזנו מה שהוא נעלם ממנו אצל העניין ההוא, כמו שיאמר לו אל תאכל כך ואם הוא טוב למראה ומתוק למאכל כי רע ומר יהיה באחרונה, אבל שיאמר לו אל תאכל סם המוות כי מות תמות הוא מאמר בטל, כי מי לא ידע. וכן היה דברו אשר יצא מפיו לכה אתנו נארבה לדם נצפנה לנקי חנם נבלעם כשאלו חיים אל תלך בדרך אתם מנע רגליך מנתיבתם כי רגליהם לרע ירצו וימהרו לשפוך דם, מה הודיעו ומה זרזו יותר מאשר הודיעוהו המפתים עצמם.

וכבר היה אפשר לפרש דבריו אלה כשיהיו גלוי און והודעה אל הפך מה שכוונוהו המפתים בהם. וזה כי באמרם נארבה לדם ירצה לאותם אנשי דמים הידועים אצלם שהם גוזלים וחומסים בני אדם בדרכים ולהרוג אותם ונצפנה ונגין על נקי וצדיק ונציל אותו מידם חנם שלא ייקחו מידו מאומה מחיר זה נבלעם כשאלו חיים אל הנקיים כלומר נכסה עליהם ונצפינם מהם ותמימים כיורדי בור, כמו שהיה לאחימעץ ויהונתן מפני עבדי אבשלום. דכתיב ויבאו אל בית איש בבחורים ולו באר בחצרו וירדו שם, ותיקח האשה ותפרש את המסך על פני הבאר ותשטח עליו הריפות ולא נודע דבר (שמואל ב' י"ז). והנה במעשה זה כל הון יקר נמצא באחד הבורות ההמה או באחת הפחתים מאשר גזלו וחמסו הרשעים ההם, ונמלא בתינו שלל ממה ששללו הם, ואין בזה עוון אשר חטא שהגזל מן הגזלן פטור. והיה מן הטוב ההוא אשר ייטיב ה' לנו, גורלך תפיל בתוכנו. ואחר שייפה מאמריהם וכוונתם על זה האופן, גילה זיפם ואמר, אל תלך בדרך אתם וגו'. כי אחר שידעת בהם שהם חטאים, כמו שהניח ראשונה באומרו אם יפתוך חטאים, אל תאמן לדבריהם ואל יכנס טוב כוונתם בלבך, ולא תלך עמהם לא בדרך הזה אשר יקראו אליך ולא בזולתו מהנתיבות אשר ילכו בפני עצמן, לפי שהכול הוא בהפך מה שאמרוהו כי רגליהם לרע ירצו וימהרו לשפוך דם, כי חנם מזורה הרשת וגו'. ירצה הראית כמה ציידים שפורשים הרשתות בפני כל בעל כנף והיה השתדלותם לחנם, לפי שהעופות נזהרו מהם והלך הצייד ההוא בפחי נפש. ויהיו נא כמוהו אלו החטאים החושבים לתפוש אותך ברשתם שאתה תנצל מידם ויהיה יגיעם לריק ותקוותם מפח נפש. והם לדמם יארובו וגו'. ירצה והנה דברת פיתויים היא ג"כ מבוארת ההיתול והכזב כי הם לדמם של אותם נקיים יארובו יצפנו לנפשותם. כן אורחות כל בוצע בצע כאשר ירצה לפתות לזולתו להורות לפניו פני הראות את הנפש בעל הפיתוי ייקח בהם והוא הנסת שעליו נתחכמו בה ואליו המציאה.

וכבר התבאר כן פרשה זו לצאת מהספקות אשר זכרנו אלא שהמלות מורות עליו כדרך שתוף המליצה העוברת בדרך ההלצות לא בדרך הפשטים. ולכן אשר אראהו היותר נכון לצאת מידי הספקות ולהתיישר אל מה שרצינו אליו הוא, כי שלמה ע"ה דרך בזה הלמוד הדרך הנאותה לכל מלמד, והוא ללמד ולהודיע הדבר הבלתי נודע עם הנודע והמפורסם. המשל אינו מפורסם להמון רוע הנמנע להועיל לזולתו ממה שבידו להועילו, כרוע הכופר לו במלווה או בפיקדון אשר בידו. וגם לא יהיה אצלם רוע הכופר או המכחיש באלו כרוע הגוזלו בידו. ולא הגוזלו כהורגו. ועל זה ההיקש ביתר הדברים.

ולזה הדרך הנכון הוא להודיע להם שהגנאי והחטא המשיג לאותו שאינו מורגש אצלם הוא שווה אל שהוא מורגש אצלם. וכמו שמורגלים חז"ל (סוטה ד' ב) בזה שאמרו שבעל הגאוה הוא כעובד עבודת אלילים שנאמר תועבת ה' כל גבה לב (משלי ט"ז) ונאמר כי כל תועבת ה' אשר שנא וגו' (דברים י"ב). וכן המלבין פני חברו כשופך דמים תדע דאזיל סומקא ואתי חוורא (ב"מ נ"ח ב) וכן בכל כיוצא בזה.

[פירוש דברי שלמה שמע בני מוסר אביך]

ולזה אמר שמע בני מוסר אביך, זה ילדך המגלה את אוזניך והמלמדך להועיל בהעתיק אותך מעל קצת דימויים אשר יראו לך מצד טבע מזגך ואם שאין לך בהם ליטוש תורת אמך לגמרי כי לוית חן הם לראשך כדי שתתכבד בהם ותתפאר בשידעת ליזהר ממה שהרבה אינם נזהרים ממנו. וענין העצה הוא בני אם יפתוך חטאים אנשים שהם ידועים לחטאים לעשות דבר אפילו שלא תהיה דעתו מפורסמת או שיראו לך פני הראות אל שהוא טוב ונאות אל תבוא להם בשום צד כי אי אפשר שלא ימשך אליך מעצתם רע ולמוד בני סתום מן המפורש.

וזה שכבר הוא מפורסם אצלך שאם יאמרו לכה אתנו נארבה לדם נצפנה לנקי חנם נבלעם כשאלו חיים וגו' שהם רעות מפורסמות מגיעות לכלות הנפש והבשר יחד שלא תלך בדרך עמהם כלל ולא תתפתה לאותו התועלת אשר זכרוהו לך כי אין תועלתו שווה אל הנזקים העצומים הבאים מדרכם זה המפורסם אשר רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפוך דם, ומי פתי ייפול ברע המפורסם והנראה למראה עיניו, כי חנם מזורה הרשת כשתהיה פרושה בעיני כל בעל כנף ואינה נסתרת ממנו שהרי כשיראנה ידע ליזהר מבלתי אכול מהמאכל ההוא הנזרק בה וכ"ש שחויב זה למי שהוא בעל שכל שלא יתפתה לאלו החטאים האומרים נארבה לדם נצפנה לנקי חנם שהוא רע מפורסם לכל בעלי עיניים כי בידוע שהם לדמם עצמם יארובו ויצפנו לנפשותם כי יפגעו בהם שופטי הארץ ויעשו בהם משפט כתוב. וכאשר השלים לבאר הגנאי והסכנה המבוארת אמר כן אורחות כל בוצע בצע וגו' כשיעור הזה שאתה יודע שתצטרך ליזהר מאלו הדברים המפורסמים ברעתם, כן יש לך ליזהר מהם במה שאינו מפורסם מכוונתם כי אחר שהם מוחזקים אליך אל רעים

וחטאים. אף עפ"י שיאמרו לך דבר שאין בגלהו רע, או שיהיה טוב, לא תאבה ולא תשמע עליהם שלא יסורו ממך עד שמכשילין אותך בדברים שיש בהם אבוד הנפש ממש וכוונתו האחרונה במשלו שיש להיזהר ולזרז ביותר ממוקשות פתויי מחשבות יצר הלב המפתה והמסית תמיד אל הדברים הזמניים המדומים והמפריד ומרחיק מן השלמויות העצמיות לפי שהסכנה ההיא המסותרת היא גדולה ועצומה מאותה הגלויה אשר זכר כי בעניין המשל יסתכן הגוף ובעניין הנמשל תסתכן הנפש ותאבד לעד.

והוא מה שביארו היטב באומרו כן אורחות כל בוצע בצע את נפש בעליו ייקח ירצה שהמשתדל לבצוע בצע רע לביתו מהבלי העולם ודימויו כי נפש הוא חובל. והעניין הזה הוא נכבד מאד והוא מה שראוי להקדימו לכוונת הספר בלי ספק ועל כל פנים הוא העניין עצמו אשר רצינו בסיבה השנית וכ"ש שצריך עוד ליזהר כשחוברה להם יחדו סיבה שלישית והיא היות האדם מוטבע אל הדבר ההוא נסת מפאת טבעו והיותו משתוקק אליו מצד הרגלו ולמדו כי אז תתרבה סכנתו אם לא יתחזק חיזוק גמור כנגדו.

והנה מזה הטעם הצריך החכם **בספר המידות** שכשלא ידע האדם להיזהר בעמידה על המיצוע עצמו, באי זו מהמידות שיהא נוטה אל אותו הקצה שהוא פחות מוטבע אליו, כדי שלא יתחברו ההרגל והטבע ויעמדו עליו עד שישתקע בה ובה ימות.

ואפשר שזו הייתה כוונת שלמה כשאמר **טוב כעס משחוק כי ברוע פנים ייטב לב** (קהלת ז') כי לפי שמדת טוב לב היא מידה נכונה אמצעות בין העוצב והרוגז התמידי ובין השחוק והקלות אומר כי כאשר ירצה האדם להיות עליה ולא ידע לכוון אל צמצומה שירגיל עצמו לנטות יותר אצל העצב והכעס ממה שירגיל אל השחוק כי ברוע פנים ייטב לב, וזה מצד כי רוע הפנים והכעס הוא עניין נמאס אל טבע האדם, וכאשר ירגיל האדם עצמו בו בהכרח ידחהו טבעו ויטהו אל צד קצה השחוק הנתאב אליו, וימצא באמצעי אשר הוא טוב לב מה שלא יהיה כן אם יטה עצמו אל צד השחוק והשמחה היתירה, כי הוא דבר נתאב לכל אדם וכל היום יוסיף ביציאת הקצה.

והנה היא עצה נכונה מאד, ונתן אותה בנין אב לכל המידות, ועל זה העניין הרבתה התורה להזהיר ולזרז בכל מה שתצווה בהוצאת הממונות למה שטבע האדם והרגלו מקבילים אל המצות ההם כי נפש כל בשר נפשו בדמו הוא שכבר אמרו יש לך אדם שחביב עליו ממונו יותר מנפשו (ברכות ס"א ב), מ"מ כל אחת מאלו השלוש סיבות וכ"ש כשיתחברו השתים מהן או שלשתן ודאי יספיקו להטות האדם מהדרך הישר וכנגדן צריך להוסיף אומץ.

[סיבות כשלונה של חוה]

הלא תראה חוה אמנו נתאוותה בשלושתן שנאמר ותרא האשה כי טוב העץ למאכל (בראשית ג') הנה שבטחה בו שלא יהיה בו אסון מות וכי תאווה הוא לעיניים יורה על נטייתה אליו מטבעה ונחמד העץ להשכיל על היות שם פני הראות שהוא עניין נאות לשלמות האדם. ולזה ותיקח מפריו ותאכל. ולא עמידה על ההתחזקות המחויב אז בעניין כי הנחש השיאה ולא יכלה לו. והנה שלמה ע"ה זכר השלש סיבות אלו בעצמן והרבה לזרז ולהזהיר עליהם כפי מה שיחייב מחיבורם כדי שלא יתפתה האדם אל לחיטת הנחש המלחש תמיד באזני העם להפילו חלל לפניו עד שאמר בני לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט אוזנך לשמור מזמות וגו'. כי נפת תטפנה שפתי זרה וחלק משמן חכה ואחריתה מרה כלענה חדה כחרב פיות רגליה יורדות מות שאול צעדיה יתמוכו אורח חיים פן תפלו וגו' (משלי ה'). הפליג להזהיר בעניין השמיעה אליו ללמוד ולהבין דברי תבונתו ולקבל מוסר חכמותיו ולהתחזק ולהתאמץ כנגד היצר הרע הוא השטן הוא האשה הזרה והנכרייה אשר עליה ידבר בכל הספר הזה ובזולתו עם דתרוייהו איתנהו וגלה את אזנו בכל מה שצריך לפקוח עיניו עליו מכל השלשה צדדים שאמר לו.

ואל המצא שם פני ההיראות לטוב שהיא עצם ההונאה אמר כי נפת תיטופנה וגו' (משלי שם). כי הנה היצר הרע מדרכו ליפות טענותיו בהראות פנים שלא יבא נזק מפיתויו. ועל דרך שתארו החכם עצמו באומרו לך אכול בשמחה לחמך וגו' ראה חיים עם אשה אשר אהבת (קהלת ט') כי בכל זה יסית אותו ויפתהו מצד ההיתר שבו. ואמר וחלק משמן חכה כי כמו שהשמן מצד חליקותו אם תטבול ידך בו תכניסה במקום צר מאד אשר לא תוכל שאתו במעט מהזמן כן כל טענותיו הן פני הראות לפי שעה כי יש שם הרווחה. אמנם כשתעמוד במנינם תמצאם צרה צרורה. או שיאמר וחלק משמן כי החליקות הפך החידוד כי הסכין החלק אפילו תוליך ותביא כל היום לא תחתוך בו והוא משל אל הביטחון מהנזק. אמנם אינו כן. כי אחריתה מרה כלענה כנגד מה שאמר נפת תיטופנה שפתי זרה וחדה כחרב פיות כנגד מה שאמר וחלק משמן חכה. ואמר כחרב פיות לפי שהיא חותכת מפה ומפה כמו שיבאר. ועל היות שם הסיבה האחרת והיא גודל הסכנה אמר רגליה יורדות מות וגו'. וזה כי הגוף והנפש יחדיו יסופו בעצתה כי רגליה יורדות אל המוות הגופני ברוב תאוותיה המכלות הבשר גם שאול שהוא גיהנום מקום העונש הנפשי צעדיה יתמוכו כלומר שאין שום מציאות וקיום אל השאול הזה זולתי מצד צעדיה כי לצרכה נברא ולא לאחר והרי מבואר שחרבה תחתוך בשתי פיות. ועל ההזהר מצד מה שהוטבעו בו ראשונה אמר אורח חיים פן תפלו וגו'. לכן הזהרתי והוספתי לך שתשמור פן תפלו ותעקש הדרך הנכון המעוקש המסודר לפניך ללכת אל החיים האמתיים כי ידעתי שהדרך ההיא המביאה לשם היא בלתי טבעית אליך כי נצו גם נעו מעגלותיה מאותם שקדמו לך מצד הטבע וההרגל ולא תדע אותם אלא אם לא תוסיף הזריזות וההשמר מהם. הנה שזכר החכם שלש הסיבות ההנה והפליג בהם ההזהר על הדרך

שאמרנו וכמה יצדק כל זה בשיובן על הונאות ופתויי החכמות החיצונות והנכריות כנגד התורה האלוהית כמו שנתבאר יפה בפרשת משפטים שער מ"ו.

והנה לפי שהגיע משלימות התורה האלוהית להישיר אותנו משלשה פנים אלו שהם עקרים ששלמות האדם תלוי בהם לזה נמצאו לה שלושה שמות מפורסמים מורים עליהם.

וזה כי בבחינת היותה כנגד כל הפיתויים והסכנות והאסורות נקראת **חיים** שנאמר כי היא חיים (דברים ל"ב) עוד כי היא חייך (שם ח') עץ חיים היא (משלי ד') כי מוצאי מצא חיים (שם ג') וזולתם.

ובבחינת היותה כנגד כל הפיתויים והאונאות נקראת **תורה** כי היא המורה דרך לפני כל אשר נעלם ממנו דבר והיא כעיניים לכל מי שהוא סומא בכל ענין שאין רעתו נגלית ונכרית לעין כל:

אמנם בבחינה השלישית והיא להרחיק האדם מהדברים הרעים אשר הוא מוטבע בהם אם בטבע אם בהרגל נקראת **מוסר** נאמר וידעתם היום כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר ה' (דברים י"א) מוסר ה' בני אל תמאס (משלי ג') וזה שהיא מעתקת האדם מפחיתות מידותיו הנמשכות אחר טבעו כאשר יעשה האדם את בנו האוהב אותו. וכן אמר הכתוב וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלוהיך מיסרך (דברים ח').

ואלו השלושה שמות כללן שלמה בפירוש בפסוק אחד אמר **כי נר מצווה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר** (משלי ו') אמר שהתורה ומצוותיה הם נר ואור לנתיבות האדם להישירו אל הדרך הישר שלא יכשל באשר לא ידע כמו שכתב דוד ע"ה נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי (תהלים קי"ט) ויתכן שכונן שלמה בזה במה שהמשיל המצווה לנר והתורה לאור כי המצווה החלקית היא במדרגת הנר העשוי לקבל האור מבלי שידליקוהו כענין ועשית נרותיה שבעה (שמות כ"ה) שאפילו מקום הנחתו קרוי נר.

אמנם **עיון התורה בכלל נקראת אור הנאחז בנר הוא**. והוא האמת הברור כי המצווה היא הכנה להיאחז השכל באור ה' ואיך שיהיה הרי השם האחד. ועל השנים אמר ודרך חיים תוכחות מוסר והרי הוא מבואר כי הנה אלה הם עניני הזריזות והזהרה אשר לפיהן יקרא האדם יודע וזריז ועל ידם יושלם בו הכוח הבחירי לגמרי מה שלא יהיה כן זולתם כמו שאמרנו ראשונה. ועתה ראה כי במעט עיון יתבאר למעיין כי בחלק הזה מהתורה אשר עמדנו עליו ימצא אלו העניינים כולם אשר זכרנו סמוכים ורצופים זה לזה רצוני ענין הבחירה ותכונתה תחלה ושלשת מיני הזירוז משלשת המינים אשר בהם תשתלם תכונת הבחירה כאשר הונח אמר ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה את הברכה אשר תשמעון וגו' והקללה אם לא תשמעו וגו'. הודיעם כי במה שהישירם ראשונה מענין

היראה האלוהית ועל הדרך אשר ביארנו כבר התחזק לפנייהם כוח הבחירה עד שיש לפנייהם שני דרכים דרך ברכה מפה והוא בשמוע בקול ה' אלוהיהם הרוצה בטוב ומואס ברע ודרך קללה מפה והוא בבלתי שמוע אליו והוא עניין השכר והעונש הנותנין מציאות בפעולותיו הבחירות כאשר זכרנו. והודיעם כי אין מבוא אל הברכה כי אם בדרך אחד והמבוא אל הקללה הוא על דרכים רבים כי כרובם כן יחטאו הרבים ללכת בהם.

וכמ"ש החכם בה' מהב' **מספר המידות**:

הטובים הם על דרך אחד והרעים על דרכים רבים המעלה וכו' וכבר כתב שהטוב והישר הוא כמו האות המונח למורי החצים שהכיוון אליו אינו אלא ע"י אחד.

אמנם המיימינים והמשמאלים הם על דרכים רבים אין מספר. ולז"א את הברכה אשר תשמעו אל מצות ה' אלוהיכם אשר אנכי מצווה אתכם היום יאמר כי אין דרך לבא אל הברכה האמתית האלוהית כי תימינו וכי תשמאלו רק על דרך אחד והוא השמיעה אל המצות האלה וההזהר עליהם והוא דרך צר אשר אין לנטות.

אמנם דרכי הקללה הם מרובים ורחבים, והם השלושה שזכרנו שעליהם אמר: והקללה **אם לא תשמעו** אל מצות ה' אלוהיכם המעתיקות אתכם מהמעשים הפחותים מענייני העולם המוטבעים בכם.

והשני וסרתם מן הדרך אשר אנכי מצווה אתכם היום אל עניינים זולתיים מצד מה שיראו לכם פנים צהובים ושוחקים אשר בם תהיו נסתם ללכת אחרי אלוהים אחרים. **והשלישי במה שתלכו כעכס אל מוסר אוויל** במעשים ודרכים אשר לא ידעתם ולא שמתם על לבכם סכנתם שאלו ידעתם לא הלכתם בהם. הנה שבדרך אחד יבא הטוב אליך ובשלושה ינוס מלפניך.

[מסקנה בדבר טבע הבחירה החופשית]

והנה די בזה הודעה אל טבע הבחירה המחייב לפקוח עיניים עורות בתכלית החריצות פן יטו מן הדרך הישר אל דרכים לא טובים. וזה העניין הנכבד הוא שנתבאר לאבותינו במעמד הר סיני במאמר אנכי ולא יהיה לך ובמאמר זכור את יום השבת (שמות כ') המעידים על היותו רוצה ופועל בשמים ובארץ ובכל אשר בהם כרצונו המוחלט. והוא עצמו מה שאמר רבי אלעזר על המאמרים האלו עצמם במדרש שזכרנו ראשונה משאמר הקב"ה דבר זה בסיני מאותה שעה ואילך לא תצא מפי עליון הרעות והטוב כו'. והכוונה כי אף על פי שנברא האדם בעל בחירה הנה כשבא נחש על חוה והטיל בה זוהמה נמשכה זוהמתו בכל הדורות הנמשכים אחריה עד שיהיו כללם נגועים ומוכים בשיגעון ובעיוורון אשר לא ראו את כבוד ה' ולא ידעו כי הוא יתעלה המנהיג אותו בחפץ ורצון ע"י כושר מעשי האנשים או ההפך אבל חשבו הכול למחויב ולא ראו שום תועלת כחיות על

הטוב והישר מאשר כחיותם על הרעות ואין ביטול הבחירה גדול מזה כמו שאמרנו למעלה ובשער הקודם. והנה היה הטובות והרעות באות בכל הדורות ההם מפי עליון והוא הסדר הנתון ביד מערכות השמים זולתי בפעמים אשר נתמלאה סאתם כעניין המבול וסדום ודור הפלגה וכיוצא כמו שזכרנו בפרשת פקודי שער נ"ו.

אמנם כאשר זרח שמשו של אברהם אבינו אשר בא בכוח גדול וביד חזקה להכיר את בוראו והגיע לכלל ידיעה היותו קונה שמים וארץ ומנהיגם על דרך החפץ והרצון כמו שאמרנו והתחיל לפרסמו בעולם הנה הוא החזיק עניין הבחירה למקומה להודיע כי יש שכר לפעולות האנשים וציוה עליה את בניו ואת אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה' וגו' (בראשית י"ח) ואחריו נמשכו הבאים הם האבות הקדושים וכל זרעם אשר להשלים ענינה נתגלגלו הדברים וירדו להשתעבד בעבודת עבודה ועבודת משא מצרים הגוי המר והנמהר אשר בקבלתם השעבוד והיותם אחרי כן נגאלים ע"י ההשגחה והיכולת האלוהי הגיעו לכלל זה הדעת לגמרי להזמין רצונם לעבודתו כמו שאמר בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוהים (שמות ג') והנה בהגיעם לסיני אשר שמעו דברות ה' אשר זכרנו המקיימים זה נתקיים זה עוד בידם כי על זה אז"ל (שבת קמ"ו א) ששם נטלה זוהמתן מהם כי שם קבלו עליהם ועל זרעם במאמר נעשה ונשמע (שמות כ"ד) לחיות על פי הבחירה האנושית ולא באופן אחר.

[הבחירה הושלמה במתן התורה והדרכתה]

אמנם עדין לא נגמרה הבחירה בידם עד שנתנה להם תורה שלימה המודיעה אותם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו ואשר תזרז אותם בתכלית הזריזות כמו שאמרנו כי בזה יתחזק ויתקיים הכוח הבחירי בלי ספק כי מה יועיל הרצון הטוב למי שלא יכיר אי זהו הטוב האמתי ולזה אמר כי משנתן דבר זה בסיני מכאן ואילך הרעה באה מאליה על עושי הרעה והטובה באה מאליה על עושי הטובה.

והכוונה שכבר נשלם בזה גדר האדם ומהותו להיותו פועל אל הטוב בבחירתו החופשית גם הרע מצד מה שהוא אפשרי עליו לבד ואין אונס ומכריח מצד סכלות ופתיות כמו שהיה בראשונה כי זהו עניין הכול בידי שמים חוץ מיראת שמים (ברכות ל"ג ב) שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלוהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' (דברים י') כמו שפירשנו.

ומעתה מפי עליון ע"י הטבע הקדום לא תצא הרעות והטוב והוא עצמו מה שרצהו הנביא בכתוב שהביא לראיה אמר מי זה אמר ותהי ה' לא ציוה מפי עליון וגו'. מה יתאונן וגו' (איכה ג'). ירצה מהידוע לנו שלא נעשה דבר במאורעות העולם וקורותיו זולתי מה שרצהו האל יתעלה כי הוא אמר ויהי הוא ציוה ויעמוד. וזה העניין לא יאמר מצד מה שנמשך מהסדר השמימי העליון אשר ברא ה' לעשות עד שנאמר שמה שנמשך ממנו הוא מה שציוה להיות תמיד על יד הרצון הקדום הן שיסכים עם המעשים הבחיריים או לאו רק

שהוא חפץ ורוצה בדבר עתה בעת שנתחדשו מעשי המקבלים הן שיסכים עם הטבע הקדום או לא וא"כ חויב שלא ימשך זה הרצון רק מפאת המעשים האנושיים כי לא ישדד האל יתעלה הטבע חנם. ואם כן מה יתאונן אדם חי על מה שיבוא עליו מהרע כי אם על חטאיו. ולזה סמך נחפשה דרכינו ונחקורה וגו'. כי הכול תלוי בזה. ולשלמות הזריז על האופן שאמרנו אמרו ד"א (ד"ר פ"ד)

א"ר חגאי מוסף על הראשון כי יאמר הקב"ה ולא עוד שנתתי לכם שני דרכים מבוארים ונגלים אלא שנכנסתי לכם לפנים מן השורה ואמרתי ובחרת בחיים (דברים ל').

והכוונה שכבר הייתה ההערה והזירוז בעוצם מהשלמות עד שלא חסר ממנה דבר כאדם האומר לחברו בחר לך הטובה שבמנות ולא עוד אלא ששם ידו על היפה שבהן ואמר אותה תיקח לך.

ובספרי (פרשת ראה)

רבי יהושע בן קרחא אומר משל למלך בשר ודם שעשה סעודה וזמן את האורחים והיה אוהבו יושב ביניהם והיה רומז לו ליטול מנה יפה ולא היה בו דעת וכן הוא אומר אשכילך ואורך בדרך זו תלך איעצה עליך עיני (תהלים ל"ב) כיון שראה שלא היה בו דעת, אחז את ידו והניחה על מנה יפה. הדא הוא דכתיב ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי (שם ט"ז)

ומבואר הוא שהאל יתעלה הוא בעל הסעודה אשר הכין אותה לכל באי עולם בה יאכלו איש פרי מעלליו כמו שאמר והכול לפי רוב המעשה והכול מתוקן לסעודה (אבות פ"ג) והאורחים הם כללות העולם שהושם לפניהם לאכול וכל אחד יבחר לעצמו מכוח הבחירה הנתונה בטבעו מעת היצירה. אמנם אם היו יכולים מצד אפשרותם לפי טבעם הנה לא היו רשאים מצד הפסד רצונם וחוסר דעתם בהנהגת העולם על פי הרצון האלוהי כמו שאמרנו.

[הקב"ה מוליך את העם לבחור]

אמנם היה ביניהם אוהבו אברהם אבינו עליו השלום אשר רמז לו ביניהם ליטול מנה יפה והוא מה שבא לכלל דעת את ה' וטוב הנהגתו המשלמת הכוח הבחירי כאשר אמרנו וכן הוא אומר אשכילך ואורך וגו'. איעצה עליך עיני (תהלים ל"ב) וזה כי לענין הבנים הנמשכים היה העניין ההוא רמז וקריצת עין לבד לפי שאע"פ שנזדמנה רצונם לעשות את הטוב אבל לא באו לכלל דעת להכיר את הטוב ההוא מעצמם ולעשות אותו כראוי ולזה לא נשלמה הבחירה בידם כמו שעשהו אברהם שנאמר בו עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרת וגו' (בראשית כ"ו).

אמנם כיון שראה שלא היה בו דעת אחז את ידו והניחה על מנה יפה והוא בבוא עליהם בהודעת דרכי התורה והמצווה ובתכלית הזירוזים ואופני האזהרות על פנים רבים ומינים שונים אשר מעקרו השלושה מינים שזכרנו ראשונה כי בזה נשלמה תכונת הבחירה בידם. והוא מה שאמר שנכנס להם לפנים מן השורה ואמר ובחרת בחיים (דברים ל') כי אין לנטות ימין ושמאל.

והנה כדי לעשות רושם נפלא מן העקר הזה אשר הכול תלוי בו סמך ואמר והיה כי יביאך ה' אלוהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונתת את הברכה על הר גריזים וגו'. הלא המה וגו'. ירצה כי בתחילת בואם שם יודיעו כי הארץ היא באיה או יושביה אי אפשר לחיות עליה כי אם ע"י המעשים הבחיריים כמ"ש למעלה לא כארץ מצרים וגו'. ארץ אשר ה' אלוהיך דורש אותה וגו' (שם י"א) ולזה שיעשו פומבי גדול מהעקר ההוא באופן מצויין ומאוויים מאד כמו שיהיה בעלות הששה שבטים על ההר הא' והששה על ההר הב' והלויים בתוך העמק עם ארון הברית אומרים בקול רם הברכות והקללות על הסדר שנזכרו בפרשת כי תבוא (שם כ"ז) אשר שם נבאר טעם המצות והאזהרות שיזכרו שם ואלו עונין אמן בקול המולה גדולה וכבר יהיה העניין ההוא הנפלא תל שהכול יפנו בו משם והלאה בכל מעשיהם אשר יעשו וידעו כי הם ברשותם ורצונם ללכת אל הימין או אל השמאל אשר מימנים ברכת ה' לחיים ומשמאלם ההפך ונמצאו תמיד זהירים ומזורזים לעשות את כל דברי התורה אשר עליהם יחיו כמו שסיים זה באומרו כי אתם עוברים את הירדן וגו' ושמרתם לעשות את כל החוקים ואת המשפטים אשר אנכי נותן לפניכם היום והיא נתינת הסיבה אל המעשה הגדול ההוא אשר ציוה לעשות תחלה בכניסתם שם. וזהו העניין הראשון אשר אמרנו שיכלול זה החלק מעניין הטבת כוח הבחירה.

אמנם שלושה מיני הזירוזים שזכרנו למעלה הנם מסודרים בזה אחר זה בכיוון נמרץ בפרשיות רצופות וסמוכות בזו אחר זו בזה החלק. והנה מהגדול החל ואמר אלה החוקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ אשר נתן ה' אלוהי אבותיך לך לרשתה כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אבד תאבדון את כל המקומות וגו'.

[עבודה זרה]

ונתצתם את מזבחותם וגו'. לא תעשון כן לה' וגו'. כי אם אל המקום וגו'.

להיות זה העניין יותר גדול הסכנה מכל החטאים אשר יעשה אותם האדם וחייהם תלויים בהישמרם ממנו ע"ד שנאמר מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאת חיים (משלי ד') כמו שאמרנו ראשונה לזה זכר להם בו כל הימים אשר הם חיים על האדמה כלומר היזהרו בזה כל זמן שתמצאו בחיים וזה שתפליגו ההשתדלות בהרחקת המעשים המגונים ההם מהעבודות הזרות כי לא די לכם בשלא תעבדו אותם רק בשתאבדו את כל המקומות

אשר עבדו שם הגויים וגו'. וניתצתם וגו' עד ואבדתם את שמם מן המקום ההוא. כדי שלא יישאר להם שרש ועקר על ידו יהיה להם שום זיכרון כי זה מה שיחויב לעשות להתרחק מהסכנה העצומה. ומזה הטעם לא תעשון כן לה' אלוהיכם מזבחות או אשרות או מצבות וכל מיני עבודה על ההרים הרמים ועל הגבעות וגו' כמו שהיו עושים אלו הגויים שכבר יהיו מעשיהם נזכרים ע"י כן ולבסוף תחטאו בהם כי בדרך אחרת יעבדו אותו יתעלה אשר לא יהיה לה שום שתוף עמהם והוא כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלוהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשכנו תדרשנו ובאת שמה והבאתם שמה עולותיכם וגו'. ואכלתם שם לפני ה' אלוהיכם וגו'.

הנה הבדיל עבודתו מעבודתם בשלושה עניינים:

האחד בשהם היו עובדים בכל המקומות ועבודתו לא תתכן כי אם במקום אחד לבדו והוא אשר יבחר ה' בו כי זה מה שיורה הייחוד האלוהי אשר האומה הזאת היא נבדלת בו מכל העמים וכמו שסיים לסוף הישמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם אל המקום וגו'. שאפילו תהיה הכוונה לשמים לא נכשר מקום זולתו.

והעניין השני במיני העבודות אמר והבאתם שמה עולותיהם וזבחיכם ואת מעשרותיהם ואת תרומת ידכם ונדריכם ונדבותיכם ובכורות בקרבם וצאנכם יאמר שכל אלו והדומים להם הם קרבנות נאותים וכשרים ליקרב שם לא כמו שהיו הגויים עושים לאלוהיהם את כל תועבת ה' כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלוהיהם.

והשלישי בהיות הכוונה בהם לבא שם להודות ולשמוח לפני ה' המשפיע עליהם את כל הטובה אשר להכרה זו היו מתחייבים לקרוא בשמחתם שם הגר והיתום והאלמנה והלוי אשר בשעריהם כי אין לו חלק ונחלה עמהם כמ"ש ואכלתם שם לפני ה' אלוהיכם ושמחתם בכל משלח ידכם ואתם ובתיכם אשר ברכך ה' אלוהיך וכבר נודע כי בכלל אתם ובתיכם הם כל הנצרכים כמו שביאר במקום אחר ושמחת לפני ה' אלוהיך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך והגר והיתום והאלמנה אשר בקרבך במקום אשר יבחר ה' אלוהיך לשכן שמו שם וכן זכר בפרשה הזאת פעמים ושמחת לפני ה' אלוהיכם אתם ובניכם ובנותיכם ועבדכם וגו'. הנה העניינים לא נתפרדו וכמו שאמרו חז"ל ויהיו עניים בני ביתך (אבות פ"א) ובזה ודאי נפרדו מכוונות הכותים אשר לא יכוונו בעבודתם כי אם להשחתת הקרבנות ולתועלת אוכליהם והשתוממות רעיוניהם ללכת אחריהם כאשר לא יועיל.

אמנם לפי דרכו יבאר להם החלוף שיהיה להם בעניין זה עד בואם אל המנוחה ואל הנחלה שהוא מקום הוועד אשר נתייחד אל העבודה ההיא.

[העבודה במשכן שלה]

והנה כפל הכתובים בעניין הזה יוכיח שעל שני מקומות ידבר ואשר ידבר בו ראשונה הוא שילה שבו נתיישב ארון האלוהים עד שלא נבנה בית עולמים וכמ"ש כי לכו נא אל מקומי אשר בשילה וייטוש משכן שילה.

אמנם אמר כשתבואו לשם לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש הישר בעיניו מהקרבות אם חובה אם נדר או נדבה בכל מקום שמשכן ה' חונה שם כי משעה שנכנסתם לארץ לא נתן רשות להקריב קרבנות חובה כי אם במקום קביעותו זה ונתן טעם למה שעשו כן במדבר ואמר כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה ירצה כי עד עתה אין צ"ל שלא באתם אל סוף המנוחה שהייתה בימי דוד דכתיב בה ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מכל אויביו מסביב (שמואל ב' ז') אלא אפי' אל הנחלה לשבת בארץ כמו שהיה בימות יהושע אשר הנחילה אותם ולזה הותר לכם כל מקום אשר ישכן שם הארון כאלו היה בית עולמים.

אמנם כשתעברו את הירדן ותבואו אל הנחלה וירשתם אותה וישבתם בה כמו שאמר למעלה הנה כבר חל עליכם איסור כל המקומות וייחוד המקום ההוא לפחות להקריב קרבנות חובה כמו שאמרנו ואחר כך אמר ועברתם את הירדן וישבתם בארץ אשר ה' אלוהיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם בטח והיה המקום אשר יבחר ה' אלוהיכם וגו'. הנה שהזכיר להם שאחר שיבואו אל הנחלה ואל המנוחה יבנו בית עולמים כמו שנאמר וה' הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר המלך אל נתן הנביא הנה אנכי יושב בבית ארזים וארון האלוהים בתוך היריעה (שמואל ב' ז' שם) ואז ג"כ נאסר שילה והוקבע הבית ההוא הגדול והקדוש והוא מה שרצהו בסוף באומרו הישמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום אשר יבחר ה' יראה שלא יקבעו שום מקום אחר לא שילה ולא זולתו ואפילו בראיית עיני העדה כלומר בהסכמת הסנהדרין או המלך כי אם במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך שם תעלה עולותיך ושם תעשה כל אשר אנכי מצווך כי לענין מקומות הגויים על ההרים והגבעות וגו' כבר נאמר בתחילה. זהו דרך נכון באלו הכתובים בהסכמת הדינים ובסילוק הבלבולים המפורסמים המשיגים אל פירושי הראשונים במאמר לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים וגו' כי לא באתם עד עתה וגו' כמו שנראה מפירושיהם.

ולפי שאסר להם הקרבת הקרבנות בכל מקום נמשך לומר בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר שלא יחשבו שהיה אסור להם הבשר אם לא במקום הזבח כמו שנוהגין במדבר בהיות המשכן בתוכם רק הדם לא תאכלו ואע"פ שאינו נקטר. לא תוכל לאכול בשעריך וגו' כי אם לפני ה' אלוהיך וגו'. הישמר לך פן תעזוב את הלוי הכול נתבאר לפי דרכנו. כי ירחיב ה' אלוהיך וגו'. גם זה נמשך מייחוד המקום אל הקרבנות וחז"ל (חולין ט"ז ב) דרשו שהרשות הראשונה היא לפסולי המוקדשין ועכשיו בסתם בשר תאווה ידבר והדעת נותן לפי שתלה העניין בהרחבת הגבול אשר לא יחנו כולם סביב המשכן כמו עד עכשיו

ולא יוכלו להביא זבחי שלמיהם פתח אהל מועד. ואמר זבחת מבקרך ומצאנך וגו' כאשר ציוויתך (שם כ"ח א) לרמוז על הלכות שחיטה ושאר הלכות הנלמדים מהכתובים האלו כמו שנכתבו בפירושי רש"י ז"ל.

[איסור דם]

רק חזק לבלתי אכול הדם וגו'.

ממה שנאמר חזק אתה למד שהיו שטופים בדם לאכלו דברי רבי יהודה שמעון בן עזאי אומר לא נאמר אלא להזהירך וללמדך עד כמה אתה צריך להתחזק במצות אם הדם שהוא קל להישמר ממנו שאין אדם מתאוה לו הוצרך לחזק באזהרתו ק"ו לשאר המצות (ספרי פ' ראה) והנה לדעת רבי יהודה הרי זה מהדברים הנמשכים בהם אחרי הטבע וההרגל הוא אחד מהדברים שזכרנו ראשונה והפליג בן עזאי לומר שהזירוז המחויב בכל המצות ראוי שיהיה על זה האופן.

אמנם כפי מה שכתבנו בפ' אחרי מות שער ס"ד מטעם איסור הדם כמו שביררנו מכל הכתובים הנזכרים שם וגם מאלה אשר היינו עליהם יראה כי לעוצם הסכנה התלוי באכילת הדם הפליג לזרז עליו כמו שתראה משם וכבר היה זה מהמין אשר התחיל בו מחמר הסכנה. ועל כל פנים עקר הכוונה מתחלה הייתה להזהיר על הסכנה היותר עצומה שבכל הסכנות הנופלות תחת שמירת התורה והוא להיזהר מהע"א בכל הצדדים שאפשר ובעניין ההוא מהאזהרה סיים באומרו כי יכרית ה' אלוהיך את הגויים אשר אתה בא שמה לרשת אותם מפניך וירשת אותם וישבת בארצם הישמר לך פן תנקש אחריהם אחרי השמדם וגו'.

ביאר כי להיות העניין מסוכן מאד ושצריך ליזהר ממנו מצד הסכנה שבו ולזה הזכיר להם שהעבירה היא עצמה הייתה סיבה אל שנכרתו הגויים מפניהם כמ"ש כי ברשעת הגויים האלה ה' מורישם מפניך ולזה אמר אחרי השמדם מפניך כלומר אחרי שתראה בעיניך שלסבת זה נשמדו מפניך עד בלתי השאיר להם שריד ופליט הישמר לך פן תנקש אחריהם וע"ד שדרשו (תו"כ פרשת אחרי פ"א) אחרי מות שני בני אהרן (ויקרא ט"ז). והנה הורה כי מפני הסכנה העצומה הוא מזהירם שישמרו פן ידרשו לאלוהיהם לאמור איכה יעבדו הגויים האלה את אלוהיהם וגו'. לא מפני היות שם פני הראות היות המעשה ההוא טוב כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלוהיהם ולא מפני היות שם נטייה הרגלית טבעית אליהם כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלוהיהם ואין שום אדם שיחפוץ בזה מצד טבעו וחתם את כל הדבר אשר אנכי מצווה אתכם תשמרו לעשות לא תוסף עליו ולא תגרעו ממנו כי אני איני מכביד עליך את העול הכבד הזה לשרוף בניך ובנותיך וכדומה לזה זולתי דברים נאותים אל הטוב והישר כמו שזכרתי למעלה ולא תוסף

על הטורח המשא ובלבד שלא תגרע גם הוא צווי זירוז מיוחד בכל מקום שיהיה שם חשש של סכנה שהאזהרות הנופלות עליו יש לשמרם כמות שהן בלי תוספת וחסרון. וע"כ מה שבא הזירוז **מהמין הראשון** והוא להזהיר על הדבר מטעם הסכנה לבד.

אמנם על המין השני והוא בהימצא הסכנה עם פני הראות של בטחון שהוא דרך שלום ואמת אמר בסמוך כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום ונתן אליך אות או מופת ובא האות והמופת אשר דבר אליך לאמור נלכה אחרי אלוהים אחרים אשר לא ידעתם ונעבדם לא תשמע אל דברי הנביא ההוא וגו'. כי ודאי כשיהיה המסית נביא או חולם וכ"ש בבא האות והמופת על אשר דברוהו הרי פני הראות חזקים ועזים שיש בדבריהם ממשות והדבר אשר הזיוף מורה עליו הוא מסוכן מאד כמ"ש נלכה אחרי אלוהים אחרים והרי שני העניינים יחד.

אמנם באומרו אשר לא ידעתם הורה כי עדין לא בא אל השלישית כי הם אלוהים אשר לא ידעום ולא יש להם נטייה טבעית והרגלית אחריהם.

[נביא שקר]

אמנם לחבור שתי סיבות הפליג האזהרה מבראשונה, ואמר לא תשמע אל דברי הנביא ההוא או אל חולם החלום ההוא, כי מנסה ה' אלוהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים וגו'. הנה שהגלה את אזנו והורה זיוף פני הראותו שהוא נכון מאת ה' לדעת וגו'. וראוי שתדע שאין עניין זה הניסיון שהקב"ה עושה אות ומופת כנגד טבעו של עולם או מהדברים שמציאותם רחוקה כדי לאמת כזבי נביאי השקר בשום צד חלילה.

אמנם הנביא ההוא היה יודע קצת דברים עתידים מצד שום קסם או נחוש או עיון מעיוני המשפטים הכוכביים ורצה לתתו אות ומופת למה שרצה מכזביו ולזה אמר ונתן אליך אות או מופת ולא אמר ועשה אליך וכבר היה ביד הקב"ה לבטל הסימן והמופת ההוא כדי להכזיבו.

אמנם אם לא בטלו היה כדי לצרף את הבריות לדעת הישכם אוהבים וגו'. והכוונה שיתפרסם בעולם אמות זה הדעת והוא הישכם אוהבים וגו'. שאם אתם אוהבים באמת לא תאבה לו ואל דברי אותותיו שכבר הראית לדעת כי ה' הוא האלוהים ואין עוד וכבר שמעת בסיני באזנך לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני (שמות כ') ולזה תתחייבו ללכת אחרי אלוהיכם וליראה אותו ולשמור מצוותיו ולשמע בקולו ולדבקה בו בלי נטייה לזולתו כלל.

ובספרי (פרשת ראה)

א"ר יוסי הגלילי ראה עד היכן הגיע הכתוב סוף עובדי ע"א ונתן להם ממשלה אפילו מעמיד חמה כוכבים ומזלות אל תשמע להם מפני כי מנסה ה' וגו'. א"ר

עקיבא ח"ו שמעמיד המקום חמה ולבנה כוכבים ומזלות לעובדי ע"א הא אינו מדבר אלא במי שהוא נביא אמת וחזר להיות נביא השקר כחנניה בן עזור.

והנה באמת ג"כ יש להשיב על דברי ר' עקיבא ח"ו שהקב"ה משרה נבואתו ושם דברי אותותיו במי שעתיד להיות נביא שקר אלא שכוונתו אל מה שאמרנוהו שבתחילה רצוני בהכרת האותות ההם הוא אמת.

אמנם לסוף במה שנתנו סימן לשוא ודבר כזב הנה שקר ונביא השקר כמו שיתכן שהיה כן ענינו של חנניה בן עזור. ואפשר ג"כ שדברי ר' עקיבא פירושו של דברי רבי יוסי הגלילי הן אשר דבר סתם ודרך הפלגה והוא הנכון:

והנביא הוא או חולם החלום הוא יומת וגו'.

יצווה להמיתו בב"ד והפליג לפרסם רוע כוונותיו באומרו כי דבר סרה על ה' אלוהיך המוציאך מארץ מצרים והפודך מבית עבדים להדיחך מן הדרך אשר ציווך ה' אלוהיך ללכת בה ובערת הרע מקרבך.

[עיר נדחת, מסית ומדיח]

והנה כאשר גמר להזהיר מן הסכנה שיש בה פנים כמו שאמרנו נעתק להזהיר בה אשר יתחברו שלשה העניינים יחד ואמר כי יסיתך אחיך בן אמך או בנך או בתך או אשת חיקך או רעך אשר כנפשו בסתר לאמור נלכה ונעבדה וגו'. הנה כי באומרו כי יסיתך יורה שיש שם פני הראות שום טוב לפתותו ולהסיתו בהם כמו שאמר ותסיתני בו לבלעו חנם (איוב ב') והסתת השטן הוא כמו שאמר החנם ירא איוב אלוהים הלא אתה שכת בעדו וגו' ואולם שלח נא ידך וגו' כמו שביארנו בשער מ"ב.

ויהיה ענין ההסתה בכאן בשיתן לו אות ומופת או שיאמר לו שיעשו בסתר ויקבלו טוב העבודה ורוע העונש לא יקבלו ולזה אמר בסתר לאמור וכיוצא בזה ובהיות ההסתה על אומרו נלכה ונעבדה אלוהים אחרים הרי שיש שם הסכנה הנזכרת ובהיות ההסתה נעשית ע"י אחיו בן אמו או בנו או בתו או אשתו או רעהו אשר כנפשו יורה שנתחברה שם בהסתה ג"כ הכרעה והנטייה טבעית מצד שהאדם מתולדתו מוטבע להישמע אל האנשים האלה ולהמשך אחריהם הן בדעותיהם הן במעשיהם וכ"ש כמו שאז"ל (ספרי פ' ראה) רעך אשר כנפשו זה אביך שכבר יכריעהו הטבע לגמרי ואף על זה דקדק בכאן כי לא אמר אשר לא ידעתם כמו שאמר למעלה רק אמר אשר לא ידעת אתה ואבותיך מאלוהי העמים אשר סביבותיכם וגו' שהכוונה שלא ידעת העבודה.

אמנם האלוהות אשר יאמרו אליך יהיו מאלוהי העמים אשר סביבותיכם אם הקרובים אליך מאד ואם הרחוקים קצת ממך אשר לא יהיה בך אל זר שכבר שמעת שמעם וידעת אותם. והנה לרוב הסיבות הנמצאות שם הוסיף האזהרות מבראשונות ואמר לא תאבה לו

ולא תשמע אליו. ולא תחוס עינך עליו ולא תחמול ולא תכסה עליו כי הרוג תהרגנו ידך תהיה בו בראשונה וגו'. ראה כמה זירז שלא לנטות אחרי טבעו ולא להמשך אחר קורבתו ושיהפוך לו לשונא ולאכזר מה שהוא כנגד טבעו ונתן הטעם כי בקש להדיחך מעל ה' אלוהיך המוציאך וגו'. כי אין אהבה ורחמנות ולא שום מידה אנושית עומדות לפני יראתו ועבודתו ית'.

ולזאת הסיבה עצמה צויה בפרשה הסמוכה לה של עיר הנידחת הכה תכה את יושבי העיר ההיא לפי חרב החרם אותה ואת כל אשר בה ואת בהמתה לפי חרב ואת כל שללה תקבוץ אל תוך רחובה ושרפת באש את העיר וגו'. כי לפי שיקשה מאד על האדם לפי טבעו להשמיד ולהרוג עם רב אשר בתוך עיר אחת אנשים ונשים בחורים וזקנים יחדו וכ"ש לפי דעת ר' אליעזר (עיין סנהדרין קי"ב א) שאומר שקטני עיר הנידחת נהרגין בתוכה עם היותם בלתי יודעים בין ימינם לשמאלם ובהמה רבה.

והשכל כבר יליץ אם אדם חטא בהמה מה חטאה אם גדולים חטאו קטנים וגו' (יומא כ"ב ב) לזה ציוותה התורה לצאת ממחשבות ההן כי במקום שיש חלול השם וסכנת הנפשות עצומה בהתחבר הסיבות שקדמו הנה המידה הנכונה אצלם הוא להתאכזר על אויבי ה' ורחמי רשעים אכזרי ולזה אמר ולא ידבק בידך מאומה מן החרם למען ישוב ה' מחרון אפו ונתן לך רחמים ורחמך והרבך וגו'. ירצה שישרוף את העיר ואת כל שללה כליל בתורת קרבן לשם ה' ולא ידבק בידו מאומה מן החרם אשר לא ישרוף לרצון להם לפניו למען יעלה לפניו ריח הניחוח וישוב מחרון אפו הראוי לצאת מלפניו על העוון הגדול ההוא ונתן לך רחמים ירצה שתהיה עם זה בידך מדת הרחמים האמתית המיוחדת אליו יתעלה ולא תשתבח בה בהפוך אותה לאכזריות כמו שהוא בהיות רחמך על הרשעים כי באמת החסיה והחמלה על הראוי היא מדת רחמנות וכאשר יהיו על הרשעים היא אכזריות גמורה.

והנה כשתעשה מצוותו תשלים מידותיך וגם ירחם עליך והרבך ולא תתמעטו מפני זה המשפט אשר תעשו במדוחים וכיוצא בהם והנה אם הייתם אכזרים במעשה לא ייעד לך רחמים על אכזריותך אבל לפי שהאמת שאתה נוהג בזה ממידת הרחמים האמתיים הוא מבטיחך לרחם עליך ולהרבות אותך.

והנה רבי עקיבא דרש הייתור הזה ואמר מה אני מקיים ונתן לך רחמים ורחמך וגומר. אם לרחם על הגדולים הרי כבר נאמר החרם אותה ואת כל אשר בה ומה אני מקיים ורחמך והרבך אלו קטנים שבתוכה וע"ד הפשט מה שביארנו הוא נכון. מפני שכוונת השם יתברך בכל זה להעתיק אותנו מפחיתות המידות אשר האדם קרוב אליהם לפי טבעו ותולדתו ולהביאו אל טבע נכבד ומעולה ממנו עד שכמעט לא יאמרו בני אדם בתכונותיהם ומידותיהם אבל יאמר להם בני אל חי סמך לזה בנינים אתם לה' אלוהיכם לא תתגודדו

וגומר. ציוה שיעתקו מהיותם בתכונותיהם ומידותיהם בני בשר ודם אל שיקראו בנים למקום ב"ה וע"ד שאמר וכל בניך למודי ה' (ישעיה נ"ד) שהתלמידים גם הדברים הנלמדים הם ממש תולדות המלמד אותם. ולזה כשישראל שוכחין לימודן ועוזבים מצות אלוהיהם ומתייאשים מהם הקב"ה נפרע מתולדותיהם כמ"ש הכתוב נדמו עמי מבלי הדעת וגו' (הושע ד'). כי כלפי שאמר הכתוב אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו (תהלים מ"ט) אמר כי המלה הזאת צודקת עליהם כיון שלא היה בהם דעת שהוא יקרם וכבודם וזה לא מפני שאין בחוקם לקבלו אלא מצד מיאוסם אותם שהוא עוון פלילי ועל זה מידה כנגד מידה אמאסך מהיות כהן משרת לי כמו שאמרתי ואתם תהיו לי ממלכת כוהנים וגו' (שמות י"ט). וכן כמו ששכחת והשלכת אחרי גוון תורת אלוהיך שהיא תולדותיו של הקב"ה אשכח בניך גם אני זה כנגד זה למדנו שעל זה הדרך קראם הכתוב בנים למקום ב"ה.

אמנם להישמר מעניין הבניות הבשרי ממש אמר בנים אתם לה' אלוהיכם כי הלמ"ד מורה על הקניין לא על צירוף הבניות ע"ד שאמר והנה בן לשרה אשתך (בראשית י"ח) ותלד שרה בן לאדוני (שם כ"ד) כי זה זה בטוב התבוננות יורה על היותו בן לאחד וקנין לשני. ועל זה העניין עצמו הוא אצלי מה שאמר הכתוב (שה"ש ג') בעטרה שעטרה לו אמו.

וכמ"ש במדרש חזית (שיר ג') והביאה **הרמב"ן** ז"ל אצל וה' בירך את אברהם בכל (שם כ"ד).

שאל רבי שמעון בן יוחאי את רבי אלעזר ברבי יוסי אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו.

א"ל הן. א"ל היאך?

א"ל משל למלך שהייתה לו בת יחידה מחבבה ביותר והיה קורא אותה בתי לא זז מחבבה עד שקרא אותה אחותי לא זז מחבבה עד שקרא אותה אמי. כך בתחילה חבב הקדוש ברוך הוא את ישראל קראם בתי שנאמר שמעי בת וראי וגו'. (תהלים מ"ה) ולא זז מחבבם עד שקרא אותם אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי וגו' (שה"ש ד'). לא זז מחבבם עד שקראם אמי שנאמר (ישעיה נ"א) הקשיבו אלי עמי ולאומי לאמי כתיב.

עמד רשב"י ונשקו על ראשו א"ל: אלו לא באתי לכאן אלא לשמוע זה די.

וטעם חבוב מאמרו ונעימותו כי כמו שהוא מבואר שכשקורא אדם לבתו אחותו ואמו אין הכוונה שיש לו עמה הצירוף ההוא כלל אלא שמתוך חיבתו עמה משמחה לומר שלא נמצא הענוה והיראה הראויות לה בתורת בת לבד כי גם האהבה והחנינה כמו באחות ולא עוד אלא הרחמנות בטוב השכל והענוה כמו האם ויהיה לפי זה כוונתו בשני התארים בהכרח שהיא שלימה כעניין זה האחוה והאמות והיא בתו וחשוקה לו. ועל זה האופן

כבר יקרא האדם את אשתו או את אהובתו אם שלש אלה ימצאו לה בתי אחותי אמי והכוונה בת לאביך ואחות לאחיך ואם לבניך ואת שלי וכמ"ש הכתוב שרי המלך (אסתר א') שהכוונה שהם שרי העם או שרי המדינות והם עבדים למלך וכן מטעם המלך וגדוליו (יונה ג') וכן כשקרא הקב"ה לכנסת ישראל בתי אחותי אמי על זה האופן קראם כן להורות על מעלותיהם אלו מצורף אל היותם קנינו יתעלה. והוא טעם בעטרה שעטרה לו אמו כי היא הייתה אם וכנסת הבנים בני ישראל והיא שלו דומה ממש למה שרצינו בביאור בנים אתם לה' אלוהיכם כי אתם בנים בני ישראל אביכם.

אמנם נשמעים וקניינים לה' אלוהיכם כמ"ש ישראל קניין אחד (אבות פ"ו) ועל כל פנים אמר אחר שאתם אמונים בחיקו יתעלה ומונהגים על פי מידותיו ונקראים שלו ומיוחסים אליו עד שאינכם ראויים להימנות מכלל האדם לא תתגודדו על מיתת אבותיכם כי עוד אביכם האמתי חי וקיים וכמ"ש כי אתה אבינו (ישעיהו ס"ג) ואם ימות לכם בן או אח והדומים מן הקרובים לא תשימו קרחה בין עיניכם כי הבנות בנותיו והבנים בניו והוא יתעלה בעל האבידה ולא אתה וזה כי עם קדוש אתה לה' אלוהיך ובך בחר וגו'. ואחר שהם שלו והוא לוקח נפשותם משלו הוא לוקח ואין להצטער על מה שבעל הדבר עושה בשלו. ובשערים נ"ט וע' דברנו עוד בזה.

ובפרשת אמור אצל קדושת כ"ג שער ס"ו כתבתי כמה הוא התועלת הנמשך מאלו המצות אשר יבדילנו משאר בשרינו ומיחסת אותנו אליו יתעלה עיין עליו. וסמך העניין הנכבד הזה בכאן ללמוד ק"ו למסית ומדיח ולעיר הנידחת אשר אין לחוס ולרחם עליהם וכל שכן שלא ידאג ויתאבל עליהם כלל.

והנה המפרשים ז"ל פירשו אלו הכתובים בפנים אחרים כמו שהוא בספריהם. והנה לא סר מכוונת ההעתק הזה עד שהבדילים במזונותיהם מכל שאר אישי המין ואמר לא תאכל כל תועבה וגו'. כי בזה יובדלו מהם הבדל מזגי ויתחלפו בתכונותיהם וכבר ביארנו התועלת הנמרץ המגיע בזה בפרשת ביום השמיני שער ס' דרוש משם.

ואולם כל זה נמשך אל מה שאמר ראשונה על הקרובים המסיתים לא תחמול ולא תכסה עליו כי הרוג וגו'. אשר הוא העניין השלישי הכולל כל שלוש סיבות ההזהר וההזכרה הנמרץ כמו שאמרנו.

והנה היו כל אזהרות התורה האלוהית או רובן מזה המין רצוני שימצאו בהם אחד אחד משלושה עניינים אלו או הב' מהם או שלשתן יחד לחזק הזירוז ולהפליג הזהירות במה שיגיעו מזה אל אמיתת העניינים וכל ישראל ישמעו יבינו ישכילו את אשר יעשון מבלי שיישאר להם עוד פתחון פה לומר לא ידענו או לא הודיעונו חומר הדברים על נכון כי זה מה שייטיב כוח הבחירה וישלימה כמו שהנחנו ראשונה.

וזה שיעור מה שרצינו אליו בזה השער:

עקידת יצחק דברים שער צד (פרשת ראה)

יבאר במאמר כי אהבת ה' יתברך לצדיק קודמת לצדקתו קדימת סיבה.
הוא אמת מצד כלל הבריאה. אך שקר מצד חלקיה:

עשר תעשר את תבואת זרעך וגו'

בהגדת מסכת מכות (כ"ג ב)

שלושה דברים עשו ב"ד של מטה והסכימו עליהם ב"ד של מעלה מקרא מגלה והבאת מעשר ושאלת שלום בשם.

מקרא מגלה דכתיב קיימו וקבלו היהודים עליהם (אסתר ט') קיימו למעלה מה שקבלו למטה.

הבאת מעשר דכתיב וכפרוץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר וגו' (דה"ב ל"א). וכתיב הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי וגו'. (מלאכי ג').

ושאלת שלום בשם דכתיב ויאמר בועז לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכה ה' (רות ב') ואומר ה' עמך גיבור החיל (שופטים ו') מאי ואומר וכי תימא בועז מדעתיה קא עביד ומשמיא לא אסכימו על ידיה, ת"ש ה' עמך גיבור החיל.

[אהבת ה' אל אוהביו קודמת לצדקתם]

בשאהבת הש"י אל אוהביו היא הקודמת אל צדקתם קדימת מציאות וקדימת סיבה, הנה הוא אמת מצד ושקר מצדדים.

הצד אשר הוא אמת הוא כשיוקח המאמר דרך כלל כי באמת לא יצדק אנוש עם אל אם לא מפני שהקדים לו בטבע הווייתו זה הכוח השכלי אשר בו מכיר את בוראו והשכל הרצוני או הרצון השכלי אשר בו יבחר לעשות הטוב והישר. כי בזאת ההתחלה אשר נמצאת באברהם אבינו הגיע למה שהגיע מהשלמות, ויסבול שיאמר זה כי ידעתיו למען אשר יצווה את בניו וגו' (בראשית י"ח). ירצה, כי ידעתיו במין לברוא אותו באותה צורה ותכונה למען אשר יהיה בטבעו לצוות את בניו ואת אחריו ושמרו דרך ה'. ומזה המין אומרו בטרם אצרך בבטן ידעתוך וגו' (ירמיה א'). ודאי על זה העניין צדק המאמר וכמו שנאמר מי הקדימני ואשלם (איוב מ"א).

ואין לומר שמזה הצד שנאת הש"י לרשע תחייב רשעתו, ועל אודות אשר בראו על הטבע הזה אשר בראו ושאור העיסה אשר שם בבשרו, וכמו שאמרו חז"ל ואשר הרעותי (סוכה

נ"ב ב), לפי שהעיקר המכוון בבריאה לא היה כי אם אל הטוב והיושר שבה. ואולם אפשרות הרע הוא בא במקרה כדי להמציא מציאות טובה הבחירה כמו שביארנו יפה על מאמר לא טוב היות האדם לבדו שער ח'. והנה לפי זה מפי עליון לא תצא הרעות כי אם במקרה ובכוח.

אמנם הטוב הוא המכוון בעצם ובפועל. ואולם כשיאמר המאמר ההוא על זה האיש החלקי הרמוז ועל אהבתו המיוחדת, כמו שתאמר אברהם אבינו או אי זה מהאבות והנביאים, עד שנאמר שהאהבה אשר עליה נאמר אברהם אוהבי (ישעיה מ"א), או עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ב), היא קדמה למעשה צדקתם ושלמותם ושלא יאהבו בהם לזכותם.

אבל שזכותם נמשך מהאהבה היא הקודמת הנה זהו שקר גמור מכמה צדדים:

האחד למה שכבר יהיה האדם הכרחי על הטוב ורצוני על הרע, וכבר נתבאר בפ"י מהמאמר השלישי **מספר המידות** היות האדם רצוני על כל מעשיו אם טוב ואם רע. ואם נזכרה שם סברא בהיות האדם בלתי רצוני בקצת מעשיו, הנה הייתה הפך הנאמר, וזה היותו רצוני על הטוב ומוכרח על הרע, ואף על פי שיהיה עול בחקו ית'. כי אשר לא אהב ה' תחלה, אי אפשר להיותו טוב ואחר כך הוא מוכרח להיותו בלתי טוב, ואין עול גדול מהיותו אוהב קצת ובלתי אוהב קצת.

השני שאם כן אי אפשר שיהפך צדיק לרשע ורשע לצדיק כי אחר שקדמה אהבת הש"י לצדיק ואהבת הש"י לא תסור, כי לא אדם הוא להינחם, הנה אי אפשר שיהפך רשע. והנה אם לא קדמה אהבתו את הרשע קודם שירשע, איך אפשר שיאהבנו ברשעתו. ומשלא קדמה לו אהבה, אי אפשר שיצדק. הנה אם כן אי אפשר לרשע שישוב בתשובה ויעשה צדיק והנה שני העניינים נמצאו בטלים לפי המציאות.

השלישי מפני הכתובים המכחישים זאת ההנחה בפירוש. אמר הכתוב ועתה ישראל מה ה' אלוהיך שואל מעמך וגו' (דברים י'). מי ייתן והיה לבבם זה ליראה אותי וגו' (שם ה'). ואם כן מהו שואל דבר ממי שאין בידו כלל לעשותו, אם לא שתקדם לו אהבתו יאהבנו, וייתן לו שאלתו. וכן כיוצא באלו יש הרבה מאד.

אלא שהאמת הברור כי האלוהים עשה את האדם ישר מתחילת בריאתו, ראוי ומוכן להשלים עצמו בדעות ומעשים. וזאת ההכנה שמה בשווה בכל איש ממין האדם היא תקרא בשם הטובה או אהבה או כמו שנרצה ומנהו והלאה לא יעשה ה' אלוהים דבר יתרון

לשום איש מהאישים על זולתו רק מצד מה שימצא תחלה מהטוב והיושר בשלמותו הראשון מזולתו.

והנה בהוסיף האדם בשלמות יוסיף האל ית' באהבה וכן עד שיגיע לאותה מדרגה שעליה נאמר אברהם אוהבי רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם (דברים י'), ואוהב את יעקב (מלאכי א'), וזולתם. וזה ממה שיאות ע"ד שאמר הכתוב אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף (תהלים פ"ה).

הנה הכרת האמת תחויב שתצמח מארץ, כלומר מיושבי הארץ הלזו ההיולאניים, ועם זה צדק משמים נשקף. וזכר ראייה גדולה תחילת דברי פיהו של שלמה עם אלוהיו, אמר אתה עשית עם עבדך דוד אבי חסד כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה ובישרת לבב עמך, ותשמור לו את החסד הגדול הזה ותיתן וגו' (מלכים א' ג').

הנה שזכר שני מיני חסדים:

הראשון הכולל אשר בעבורו היה בכוחו לעשות צדקה ומשפט.

והאחרון אשר היטיב אליו בעבור צדקתו. והוא עניין אמתיותו.

ובפרשת לך לך שער י"ו נתבאר יפה למה הקדים הכתוב לספר אהבת הקב"ה עם אברהם אל הגדת זכותיו שלא כמנהג בשלמים עיין עליו.

והנה זה העניין שאמרנו מהקדים זכות האיש תחילה אל קבלתו הטובות המיוחדות מאת האלוהים, יצדק בכל סוגי הטובות, הן גופניות הן נפשיות בלי ספק. כי בכולן מטיבין מלמעלה לפי המעשים שמקדימים המקבלים מלמטה, ולא באופן אחר. וכבר ייחדתי בזה העניין השער הרביעי בחיבור קטן שקראתי חזות קשה, על סדר הויכוח שהיה לי בזה הדרוש עם חכם אחד מחכמי נכרים.

[שלושה הם סוגי הטובות: גופני, נפשי ושכלי-אלוהי]

והנה לפי שסוגי הטובות הם שלשה:

אם טובות גופניות ממש, כעין חיי הגופות וקיומם.

או טובות נפשיות אשר יחלקו לתיקוני הפעולות המעשיות ושלמותם.

ואם אל שלמות המעלות השכליות האלוהיות.

לזה מה שיראה שכווננו חז"ל (מכות כ"ג ב) במאמר שזכרנו ראשונה אל הדרוש הזה עצמו, אשר אמרו שלושה דברים עשו ב"ד של מטה והסכימו עליהם ב"ד של מעלה, והיא מליצה נכבדת להיות התחלת הדברים מתעוררת משלמות משפט האנשים, וגמר שלמותם בא אליהם מפאת מעלה. ואמר שהם מקרא מגלה והבאת מעשר ושאלת שלום בשם.

והנה במקרא מגלה כוונו אל העניין הראשון, כי באמת ישועת הגופים והצלתם היה ליהודים אז מגזירת המן הרשע, נתפרסם מאד היות על זה האופן כמ"ש אסתר לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלושה ימים לילה ויום וגו' (אסתר ד'). והוא מבואר כי בכל עיר ועיר מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ומספד עם תשובה וזעקה גדולה היו ליהודים, וכמ"ש גדולה הסרת טבעת יותר ממ"ח נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להם לישראל וגו' (מגיל"י"ד א).

והנה לעניין התשובה עצמו, כך הוא כמ"ש שיתעורר אדם עליו מהכוח הכולל הנתון בו בשעת הבריאה, כמו שאמרו ז"ל (פסחי' נ"ד א) שהתשובה היא מהדברים שקדמו לעולם. ואחר התעוררותו, מחזיקים ידיו מלמעלה, וכל עוד שיתחזק עוד משלימים ענינו בה, והוא דבר שנתבאר מאד בפרשת התשובה בסדר אתם ניצבים, כי שם נאמר ראשונה והשבות אל לבבך בכל הגויים אשר הדיחך ה' אלוהיך שמה, ושבת עד ה' אלוהיך ושמעת בקולו. ואחר נאמר: ושב ה' אלוהיך את שבותך וגו'. ואחר נאמר: ואתה תשוב ושמעת וגו', ואח"כ אמר: והותירך ה' אלוהיך וגו' (דברים ל'), כמו שיבוא ביאורו בשער ק'.

ולזה אמר שקיימו למעלה מקרא מגלה, והוא הלילה של ישועה מצד מה שקיבלו למטה. והוא עניין נכבד ומבואר מאד מצד עצמו.

ועל העניין השני אמר והבאת מעשר, כי הנה הוא מבואר שהוא עניין שנופל תחת **הפעולות המידותיות**. והנה המידות כך הוא ענינם בלי ספק. וזה שכבר נתבאר בתחילת המאמר השני **מספר המידות**, שהמעלות אינם לאדם בטבע ואינם חוץ מהטבע. אינם בטבע עד שנפעל אותה בזולת לימוד והרגל. לפי שאינם לנו כמו החושים שאנו משתמשים בהם לפי שהם נמצאים בנו.

אמנם המידות נמצאות בנו לפי שנפעלם. ואינם חוץ מן הטבע, עד שלא נוכל לקנותם. שאם היו הפכיים בטבע, לא היו הן בקניין והרגל, כי לא תעלה האבן מאליה למעלה אע"פ שנשליכה לשם פעמים אין מספר. וכן האש למטה. ואנחנו נראה כי האנשים מצד ההרגל יקנו הרבה מהמידות, או ימנעו מאשר להם. אבל נקבלם בטבע, ויהיו שלמים בהרגל, כלומר שהטבע הוא מוכן לקבלם וההרגל ישלימם. והנה הוא מבואר שכל זה אינו רק מה שאמרנו שהתחלת המידות המעשיות הן ביד האדם, כשירגילם ע"י למוד.

אמנם אחר שישלים ההרגל יקוימו עליו מלמעלה כשאר הצורות המושפעות לפי שהקניין השלם הוא כעין הצורה אל הכוח אשר בו. ולזה נתבאר במאמר ההוא איך יהיו הפעולות סבת הקניינים, כמו שביארנו אצל נעשה ונשמע שער מ"ז, עד שכבר חודשה שם שאלה לומר כי במה נדע ונכיר בין הפעולות הקודמות אל הקניין ומהווה אותו, ובין אותם

שנמשכים ממנו באותן מעשים שאינם ניכרים מצד עצמן, כמלאכת הכתיבה והניגון וכיוצא, שהפועל מעיד בעצמו אם הוא מאומן בקי או ממתלמד.

אמנם במעשה הנדיבות, מי יודע אם זה שנתן מתנה עשה כן לפי הקניין אשר בו, או בעבור קנות הקניין. ואמר החכם שהכרת פניו תענה בו, כי העושה לפי הקניין הוא שמח בפעולתו כמי שפועל הדבר הטבעי והנאות לו.

אמנם העושה בזולת הקניין, הוא עושה בעצב הפנים מצד מה שפועל כנגד רצונו וטבעו. ולזה הפועל בשמחה ובטוב לב הוא הנדיב.

אמנם העושה בעצב יקרא **נותן לא נדיב**. והוא הדבר עצמו אשר ביארו גדול המתנדבים, אדוננו דוד, על אותה נדבה שהתנדב הוא ושרי המלכות לבית ה'. כמ"ש וידעתי אלוהי כי אתה בוחן לבב ומישרים תרצה, אני ביושר לבבי התנדבתי כל אלה, ועתה עמך וגו' (ד"ה א' כ"ט).

אמר כי מה שהוא התנדב, בוחן לב וכליות יודע שהיא נדבה ודאי, כיון שידע שביושר לבבו התנדב כל אלה. ירצה השלשה אלפים זהב מזוקק וז' אלפים כסף מזוקק על מה שנאמר ראשונה והנה בעניי הכינותי לבית ה' זהב ככרים מאה אלף וכסף אלף אלפים ככרים ולנחושת ולברזל אין משקל (שם א' כ"ב). שאע"פ שהנדבה היא גדולה, מרוב נדבת לבו היה הכול מעט בעיניו, וכמו שאמר בכאן ועוד ברצות בבית אלוהי יש לי סגולה זהב וכסף נתתי לבית אלוהי למעלה מכל הכינותי לבית הקדש, ועתה עמך הנמצאים המתנדבים בעם עם שאין אלוהים אני לדעת את אשר בלבבם, הנה באמת הכרת פניהם ענתה בם שהם ג"כ באו אל המעשה בתורת נדיבות שלימה, במה שראיתים בשמחה להתנדב לך. כי השמחה היא סימן הקניין השלם בלי ספק. וכן העיד הכתוב עליהם וישמחו העם על התנדבם, כי בלב שלם התנדבו לה'. הנה שהודה על מילתא בטעמא. ולזה אמר ה' אלוהי אברהם יצחק וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב וגו'. ירצה שישמור תוכן לבבם זה שיהיה להם לזכות לעמוד עליהם בכל שעה שיחטאו מצד יצר מחשבות לבבם.

והנה סוד כל העניין הזה נזכר בחלק אשר לפנינו מפורש, באומרו להלן נתן תיתן לו, ולא ירע לבבך (דברים ט"ו). ירצה, שיהיה שיעור ההרגל במתנות אשר יתחיל בהם לקנות מעלות הנדיבות, עד שירגיש בעצמו לפחות שלא ירע לבבו ולא יתעצב בנתינה, כמו שהיה עניינו בתחילה, ויגיע משם לשישמח שמחה גמורה, כמו שיבוא אחר כך בביאור. ומזה העניין מה שאמר בראשיתו עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה (שם י"ד), ויהיה כפל מאמר עשר תעשר כעניין נתון תיתן לו, כי בהתמדת הפעולות מלמטה במעשים הגופיים יתחזקו ויתקיימו הקניינים למעלה בנפש. וכמו שאמרו הבאת בשנה זו תביא באחרת (תנחומא פ' תבא). ולזה מ"ש שהבאת מעשר היא מהדברים אשר עשו בית דין של מטה וקיימו אותו ב"ד של מעלה, וזה שהם התחילו להביא אותו

מעצמם, שנאמר וכפרוץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן ותירוש וגו' (דה"ב ל"א).
וכתיב הביאו את כל המעשר אל בית האוצר (מלאכי ג'), וזה כי מעצמם התחילו לקבל
טורח ההבאה. שהתורה לא ציוותה רק שיתנהו בגרנות, ואחר נקבע להם לקניין. ולזה
אמר הביאו את כל המעשר, שלא יורו הוראה לעצמם ליקח מקצתו בשביל טורח ההבאה.

ומאמר ובחנוני נא בזאת אם לא אפתח וגו', הוא מה ששורה על שלימות הקניין בהרגל,
שהוא דבר מנוסה בלי ספק. כי כל עוד שירגילו מלמטה בפעולות, יקיימו מלמעלה
בקניינים, עד שעל זה האופן ייטיבו הפעולות יותר ויהיה השפע מתרבה. והוא עניין נכבד
מאד, כתבתיו בשלמות בשער מ"ז הנזכר עיין עליו.

ובמדרש רות (פ"ג)

מה עשו אנשי כנסת הגדולה? כתבו ספר ושטחוהו בעזרה, ובשחרית מצאוהו
חתום בחותמו של הקדוש ברוך הוא. ומהו חותמו של הקדוש ברוך הוא, אמת.
הה"ד ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה וכותבים (נחמיה י'). כתוב אחד אומר על
החתומים. וכתוב אחד אומר ועל החתום. אלא החתומים זה בית דין של מטה,
ועל החתום זה ב"ד של מעלה.

ואולם העניין השלישי, והוא שאלת שלום בשם, הוא היותר מבואר. כי זה מה שיכוונו בו
אל השלמות השכלי והדבקות הנפשית, אשר הוא שלום בין פמליא של מטה ובין פמליא
של מעלה, והוא מבואר שלא יושג זה השלום אם לא בשיקדים התלמיד שלום לרב.
וכמ"ש ז"ל:

אמר לו משה, אין שלום בעירך. אמר לו רבש"ע וכי יש עבד שנותן שלום לרבו
אמר לו מכל מקום היה לך לסייעני. (שבת פ"ט א).

וכבר ביארנו עניינו אצל ברכת כוהנים שער ע"ד. ולזה אמר שזה העניין עשו אותו בית דין
של מטה וקיימוהו ב"ד של מעלה, וראייתם מבוועז, שאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו
יברכך ה' (רות ב'). כי הנה הוא דבר לקוצרים מאותו דבקות עצמו באומרו ה' עמכם. ולפי
מדרגתם ראוי שתהיה הכוונה בשידרשו הדבקות וירגילוהו.

אמנם הם ענו אותו יברכך ה', כי לפי מדרגתו כבר קויים בו זה העניין האלוהי עד שראוי
שנבקש מאתו יתעלה עליו תוספת טובה על מה שנקנית לו. ולפי שהקוצרים עם שנזרקת
בפיהם תשובה ראויה לבית דין של מעלה, והוא הפך מדרגתם עמו, לזה אמר ואומר ה'
עמך גיבור החיל, שכיון שהיו כן דברי המלאך, כדבריהם נראה שמאמר בוועז ותשובת
הקוצרים הסכמת בית דין של מעלה עם בית דין של מטה היא. ודבריהם באים בדיוק בלי
פסק.

והנה אחר שהקדמנו זה העניין הנכבד בביאור זה המאמר הנפלא לסבת הוויית הקניינים המשובחים שבו, אשר ידבר בעניינם בזה החלק ובפרט במה שיהיה מהם אצל הוצאת הממונות שהוא דבר קשה על האדם, ורבים אשר חביב עליהם ממונם מגופם ואין צ"ל מנפשם, אשר לא ירגישו במציאותם. אשר לזה הרבתי התורה לזרז ולהוכיח באופן קניית המעלות בהן נבוא אל ביאור הכתובים במה שנעורר תחלה קצת ספקות שראוי שנתבונן אליהם:

[ספקות בפרשה]

א. טעם אומרם ז"ל (תענית ט' א) עשר בשביל שתתעשר שאם מטבע הדבר הוא נראה בהפך ואם מדרך ההשגחה יראה שאינה עצה נכונה והרי אמרו לא יאמר אדם הריני לומד תורה על מנת שאעשיר (נדרים ס"ב א) והוא הדין לכל שאר המצות בלי ספק:
ב. בניגוד הכתובים האומרים אפס כי לא יהיה בך אביון וגו'. כי לא יחדל
ג. מה שנראה שתלה הכתוב מתנת הצדקה באומרו כי לא יחדל אביון וגו' שנראה שאם יונח שנאמר שיחדל בשום זמן שלא יצווה עליו אפילו בזמן שימצא עד שהוצרך **רש"י** ז"ל לומר לכך אני משיאך עצה טובה שגלגל הוא שחוזר בעולם (שבת קנ"א ב):
ד. אומרו והיה לך עבד עולם ואף לאמתך תעשה כן ודרך כל המפרשים ז"ל ידועה:
ה. אומרו כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים ודרך המדרש (קידושי' ט"ו א) ידועה ג"כ ועניינים אחרים יתבארו לפי דרכנו.

[פירוש הפרשה]

עשר תעשר

פרק קמא דתעניות (ט' א)

רבי יוחנן אשכחיה לההוא ינוקא דריש לקיש. אמר ליה: אימא לי פסוקך.
אמר ליה: עשר תעשר.
אמר ליה: פרוש לי מר מאי עשר תעשר את כל תבואת זרעך וגו'.
אמר ליה: עשר בשביל שתתעשר.
אמר ליה: ומי שרי לנסוויי להקב"ה, והא כתיב לא תנסו את ה' אלוהיכם וגו' (דברים ו').
אמר ליה: הכי אמר רבי אושעיא, חוץ מזו. שנאמר הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח וגו'.
אמר ליה: אי מאטו להתם, לא איצטריכנא לך ולרבי אושעיא רבך.

מה שלא יצדק נפרד באלו העניינים יצדק מחובר. וזה כי אם בקבוץ הממונות בדרך הטבעי יש מפזר ונוסף עוד, וגם בדרך ההשגחה הניסיון אסור. הנה בהתחבר שני העניינים יחד רצוני הטבע וההשגחה, יצדק מאמרם ז"ל עשר בשביל שתתעשר. והוא על הדרך שזכרנו בתולדת הקניינים על הדרך הטבעי, והוא כי כל עוד שירגיל אדם עצמו בפועל יתחזק בו הקניין ויעשה יותר בשלמות, וכל עוד שישלים מעשהו יהיה השכר מרובה יותר בהצלחת הקניינים. וכל עוד שיצליחו יותר יוסיף הוא בשפע וילך כן בסיבוב עד לאין מספר.

[תשובות לשאלות ודיון בפרשה]

(א) ועל זה האופן יצדק יפה עשר בשביל שתתעשר כלומר עשר כהוגן כדי שתתעשר על ידי שכר ההשגחה, ותוכל לעשר שיעור גדול יתר מאד. ועל זה העניין יהיה בהפך בחולשות הפעולות, עד שיהיה בעל הבית הוא הכהן, כמו שאמר (ברכות י"ג א) ואיש קודשיו לו יהיו. וכבר כתבנו זה על הדרך אשר זכר אותו החוקר בפילוסופיית המדינית בשער מ"ז, הנזכר דרוש אותו משם אם תרצה.

והוא טעם זה המאמר בשם רבי אושעיה, חוץ מזו. כלומר שהניסיון סכנה אצל השם יתעלה בשכר המצות, חוץ מזו שהיא בנתינת הממונות, שיתחייב שמנתינת הממון תמשך הנתינה עוד בשפע, וזה דבר שנתן לבחינה ולניסיון בלי ספק. והוא מאמר ובחונני נא בזאת אמר ה' צבאות, ולזה אמר התינוק שאלו הגיע להערת הכתוב בזה, היה מבין מדעתו ולא היה צריך לו ולר' אושעיה רבו. והוא עניין נכבד מאד יועיל אל הישרת קבוץ הממונות, ולהודיע כי לא יועיל עוצר היד בהם במה שראוי אך למחסור.

ובמדרש פ' עקב:

מעשה בר' פינחס בן יאיר שהלך לעיר אחת והיו העכברים הולכים בתחומה של עיר. באו ובקשו ממנו.

א"ל ר' פינחס בן יאיר: אומר לכם מפני מה הם מצויין מפני שאין אתם מוציאים מעשרותיכם כראוי

אמר להם ר' פינחס בן יאיר: מבקשים אתם שנערוב אתכם שאתם מפרישים מעשרותיכם.

אמרו לו הן. ערב אותם, הלכו העכברים ולא נראו עוד.

הרי הלכה למעשה לניסיון הנזכר. ואמר למען תלמד ליראה את ה' אלוהיך וגו'. כי נתינת המעשרות הוא באמת יראת אלוהות כמו שכתבנו אצל וכל אשר תיתן לי עשר אעשרנו לך שער כ"ה וכאשר נתן סדר אכילת מעשר שני והפרשת מעשר עני בשנה הג' וכל עניינם

שכולם הם דברים שצריכים למוד והרגל מפני שטבע האנשים מנגדתן בקצת נעתק לעניין שהוא יותר מנגד מזה.

[משמעות מצוות שמיטה ותועלתה]

ואמר מקץ שבע שנים תעשה שמטה, וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו. והוא דבר קשה מאד בעיני האדם שילוה מממונו לחברו ושימתין לו עליו עדן עדנין, ואחר שיעבור עליו השמטה לא יהיה לו בו רשות לשואלו.

את הנכרי תיגוש וגו'. לפי פשוטו כנגד יצר הרע מדבר, כלומר אם תאוה נפשך לנגוש על הממון ולתבעו ולמשכן עליו, כי זה מין מתשוקות ההתיהר, את הנכרי תוכל לנגוש ובו תראה כוח יכולתך.

אמנם מאשר יהיה לך את אחיך תשמט ידיך. וכיוצא בזה אמר להלן כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, כמו שיבוא אפס כי לא יהיה בך אביון וגו'. ירצה, זה שציוויתי לך שלא תנגוש את אחיך ושתשמט את ידך ממנו, לא יהיה דבר גדול ולא תצטרך אליו הרבה, כי לא יהיה בך אביון באופן שיצטרך אל ההלוואות מהעשירים, וימתין שישמטו בשביעית, כי ברך יברכך ה' וגו'. רק אם שמוע תשמע וגו' והעבטת גויים רבים ואתה לא תעבט ומשלת בגויים רבים לרדות ולנגוש אותם על מה שתלוה אליהם, ובך לא ימשולו. ולא תשמע קול נוגש. כי באמת כאשר ינהגו בני ישראל שררה זה על זה, אינו אלא לסיבת חטא. ולזה היה מתפלל עליו כהן גדול באותה תפילה קצרה שהיה מתפלל בבאו אל הקדש ביום הכפורים.

וכבר כתבנו בפ' בהר סיני שער ס"ט התועלות הגדולות הנמשכות ממצות השמטה והיובל, בזירוז ולימוד אופני עסקינו בעולם, המביאין אותנו אל תכלית שלמותנו. והנה כאשר הזהיר על זה העניין מהשמטה, נעתק אל דבר יותר זר ויותר קשה בטבע האנשים, והוא שייתן ממנו תחלה ע"מ שלא ישוב אליו עוד. ואמר כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארץ אשר ה' אלוהיך וגו' פתוח וגו'. הישמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בלייעל לאמור וגו'. ירצה, אם יגרום החטא שיהיה בך אביון מאחיק וגו', לא תאמץ לבבך ולא תקפוץ ידך מאחיק האביון, אבל פתוח תפתח ידך לו הרבה פעמים לפי צרכיו. והעבט תעביטנו הוא פי' הפתיחת יד שזכר, שאם לא רצה לשם מתנה יהיה לשם הלוואה ושיהיה בה כדי לספק די מחסורו אשר יחסר לו ואפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו לפי הדרש (כתובות ס"ז ב).

אמנם פשוטו הוא כדי צרכו ולא יותר. ולפי קושי זה העניין בעיני האדם אמר הישמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בלייעל לאמור קרבה שנת השבע וגו'. באחיק האביון וגו'. כי האביון יצטער מאד מגודל צרכו, ומתוך הדוחק יצעק וישוע לפניך אל ה' עם היות שאין אתה חייב לו כלום, והוא חוטא למסור דין על מי שאין לו עליו מן הדין. והחטא הזה יהיה

מוטל עליך. וזהו אומרו והיה בך חטא, כי את חובו מידך יבקש. או שירצה שבעבורך יקרא תגר אל ה' ויהרהר אחר מידותיו לאמור שאינו מצדיק מידותיו לתת עושר וכבוד לאיש כמורך, ויבא לספק בהשגחתו יתעלה והיה בך החטא הזה, שהרי שם שמים מתחלל על ידך.

והנה לפי שכל זה שמזהיר עליו הוא כנגד טבעו של אדם. וכבר חשבו קצת שלא יגונה האדם על הפחיתות הנמשכות מתכונותיו הנקנות לו כפי טבעו ומזגו, לפי שאינו מושל בדמיונותיו אשר לפיהן יפעל, וייחסו אותו אל המזל אשר נולד בו. כאשר נתבאר בפ"י מהמאמר הג' מהמידות וזכרנוהו בשער כ"ב, הנה נתן לו עצה נכונה מאד והיא עצמה אשר הסכים עליה החכם בספר ההוא במה שביאר בפרק ההוא שאין המזל מושל על זה האופן על טבע האדם, עד שלא יהא הרשות בידו לנטות אל מה שיחפוץ. אבל שהכול יהיה לפי הלימוד וההרגל כמו שביארנו בהקדמה, ושנקבלם בטבע ויהיו שלמים בהרגל. והוא מ"ש נתון תיתן לו ולא ירע לבבך וגו'. והכוונה שיהיה שיעור ההרגל במעשי הנדיבות, עד שלא תעצב במתנות מצד היותה כנגד טבעך, ותלך בהם מעלת השלמות והקניין, אלא שהוסיפה תורה במאמר זה במה שהגבילה זה ההרגל מה שלא הגבילהו החכם, והוא מסכים למה שאמרו בכל מקום בתלתא זמני הויא חזקה (בבא בתרא כ"ח א). ואמר כי כשייתן פעם אחד וישנה בה, הנה כשיחזור וייתן שלישית כבר יצא מידי רוע הלב ויטיב לו המעשה ההוא.

והלשונות דווקא הן כי **הראשון** לא ייחסהו אל הפועל לפי שהוא פועל במקרה גמור ולא להתייחס אליו ולזה אמר נתון שם המקרה.

אמנם **השני** בא המקרה עם הכינוי ואמר תיתן אבל לא אמר שנתן כהוגן.

אמנם **בשלישית** אמר ולא ירע לבבך בתתך לו כי הוא הנותן ויודע למי ורוצה בו וכל עוד שירגילוהו יוסיף שמחה וחדווה, כמ"ש וישמחו העם על התנדבם, כי בלב שלם התנדבו לה' (ד"ה א' כ"ט), וכאשר פירשנו למעלה. ועל היות העניין הזה כולל כל המצות אמר דוד נחלתי עדותיך לעולם כי ששון לבי המה (תהלים קי"ט) כמו שביארתי אצל בגדי כהונה שער נ"א.

[השלמויות הנקנות ממצוות הניתנה בשמיטה]

והוא למוד נפלא מאד ולפי שבשיעור הזה מההרגל כבר יקנה האדם שתי שלמויות: האחד שלמות המעשה הנעשה על ידי גשם טבעי כליי.

והשני הקניין אשר בנפש שהוא עניין נכבד ממנו לזה אמר כנגדן כי בגלל הדבר הזה יברכה ה' אלוהיך בכל מעשיך ובכל משלח ידך כי המעשים המתייחסים לו סתם הם

הקניינים המעולים אשר הם פעולות הנפש באמת והמשימים המעשים מעשים בעצם ועליהם אמר בכל מעשיך ואמר ובכל משלח ידיך על המעשים הנעשים בשלוח היד המסודרים מהקניינים.

כי לא יחדל אביון מקרב הארץ וגו'.

לפי שכבר יהיו האנשים הולכים אחר שרירות דמיונם שמתכבדים בהימצא אנשים שפלים ודלים כי בערכם יחשבו הם גדולים ונכבדים כמו שאחשוב קצת החשובים שמחים באיש משתגע לפי שהחיסרון שכולם של אלו יעיד על שלמותם בערכם לא כן משפט השלמים מאד כי הם יקוצו בהם וימאסום תכלית המיאוס וכמ"ש איש חכם נשפט את איש אוויל ורגז ושחק ואין נחת. (משלי כ"ט)

(ב) ולהוציאו מזה הדמיון המשובש אמר נתון תיתן לו די מחסורו אשר יחסר לו ולא ירע לבבך בתתך לו לאמור איך אעניק את פלוני העני או אחזיק בידו ואם כן במה יודע איפה מעלת העשיר על העני ובמה יוכר שוע לפני דל.

(ג) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ לדמיון זה רצוני משאר העמים שתראה כל היום עניים ומרודים ותכיר מעלת עושרך בהם אם תאווה נפשך החסרה בכך על כן אנכי מצווק לאמור פתוח תפתח את ידך לאחריך לענייך ולאביוןך בארצך השיאו עצה נכונה שלא ירצה בזלזול אחיו עניו או אביונו אשר בארצו אשר עליו אמר בתחילת העניין כי יהיה בך אביון מאחד אחריך באחד שעריך בארצך. וזה אחר שאפשר להימצא עניים ואביונים שלא יהיו אחיו ועניו ואביונו כאשר בארנו.

זה הפירוש הוא נכון ומתיר שני ספקות שנזכרו בו. ואחד שזירז בזה העניין על האופן הנזכר נעתק לאחר זר ממנו.

[דין עבד עברי]

ואמר כי יימכר לך אחיך העברי או העברייא וגו' וזה שכבר ימכרו לו העברי או העברייא בכדי דמיהם, ושלא יעבדו עמם רק שש שנים, ואותם שלא יעבוד בהם עבודת עבד אבל כימי שכיר יהיה עמו ועוד עמו במאכל עמו במשקה (קידושי' ט"ו א), שלא יאכל פת נקייא והעבד פת קיבר הוא יין ישן והעבד חדש ושלא ישכב הוא על גבי מוכין והעבד על גבי תבן שנאמר כי טוב לו עמך וגם שיפרנס אשתו ובניו אם יש לו ולא די לו כל זה אלא שהוא צריך להעניק לו בצאתו מצאנו מגרנו ומיקבו שיעור רב לרבי מאיר ט"ו סלעים לרבי יהודה שלשים לר' שמעון חמישים (שם י"ז א) ולפי הקושי הנמצא במצווה זו הוצרך לומר וזכרת כי עבד היית במצריים ויפדך ה' אלוהיך על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום.

יש בזיכרון זה שני טעמים.

האחד שקנאו ופדאו מבית עבדים והעבד שכך ענינו הוא חייב לעשות כל מה שיצווה עליו רבו בין שקשה עליו או שיקל.

והשני כי מתוך כך ידעת את נפש העני אשר הוא עבד תחת יד זולתו כי הוא צריך להטבה זאת כלה ועוד.

ולענין השני חוזר ואומר על כן אנכי מצוּך וגו'. והנה לקרב דעתו ולהשיאו לנהוג בו מנהג אהבה וקלות העבודה אמר והיה כי יאמר אליך לא אצא מעמך כי אהבך ואת ביתך כי טוב לו עמך כלומר מאחר שטוב לו עמך סוף שיאמר כן ויסבול באהבתו אותך חרפת העבדות והרציעה כמו שאמר ואם אמור יאמר העבד אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי והשיגו אדוניו וגו' ועבדו לעולם.

(ד) ואומר ואף לאמתך תעשה כן. לומר שאע"פ שלא יקווה כי בהטיבו עמה תרצע להיות לשפחה עולמית שהרי עבד נרצע ואין אמה נרצעת מכל מקום אל נא תמנע מהטיב עמה כמו שזירזתיך על העבד כי טוב לו עמך.

(ה) ואיך שיהיה לא יקשה בעיניך בשלחך אותו חפשי מעמך בסוף ולא ירצע כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים חכמינו ז"ל אמרו מכאן שהעבד עברי עובד את רבו בין ביום ובין בלילה (שם ט"ו א). ומהו עבודתו שרבו מוסר לו שפחה כנענית והוולדות לאדון והוצרכו לומר זה לפי שלא עלה על דעת שיהיה לו רשות לרדותו בפרך עד שיעבוד אותו בלילה, כמו שעובד ביום שהרי אמר כי טוב לו עמך זה שוכב במוכין וזה בתבן אסרה תורה כל שכן שיהיה זה שוכב על המטה וישן שנת מנוחה וזה עומד ועובד בלילה לראש אשמורות.

והרלב"ג ז"ל כתב

ואפשר שהיה הרצון בזה כי ימי השכיר הם ג' שנים באומרו שלש שנים כשני שכיר ולזה יהיה זה שעבד שש שנים עובד משנה שכר שכיר עד כאן.

ואני קודם שראיתיו בפירושו עלה כך בלבי, אלא שלא מצאתי בו טעם פיוס שכבר יוכל לומר ג"כ כי שש פעמים כשכר שכיר עבדך שש שנים, שכן כתיב ג"כ בעוד שנה כימי שכיר.

ואשר יראה לי בזה יותר נכון הוא שהשכיר ששוכר עצמו בכל יום הרי הלילות הוא ברשות עצמו לגמרי כשאר בני חורין.

אמנם העבד הנמכר לשש, הנה העבדות חל עליו בכל הזמן עבד יקום מהמטה בבקר ועבד ישוב שם בלילה ואף כי ינום ויישן לא יסור עבודתו ממנו והוא מעותד לכל עת שתצווה אותו דבר שיקום עמך לעשותו ולא יסרב דבריך והרי עם זה שיש בעבודתו משנה עבודת השכיר באלו השש שנים עד שראוי שתחשבם ל"ב שנים. גם כי בגלל

הדבר הזה שתותר עמו יברכך ה' בכל אשר תעשה. ואחר כל זה אמר כל הבכור וגו' להזהיר על לא תעבוד ולא תגוז שהם דברים שבנקל ישל האדם בהם וגם התר בעל מומו ואיסור דמו כדרך בשר של חולין שלא יחשב יצא מכללו.

שמור את חדש האביב וגו'.

כבר כתבנו בפרשת בא אל פרעה שער ל"ח מה שראינו בפרשה זו גם בפרשת כוהנים שער ס"ז כתבנו מה שבידנו בספירת שבעה שבועות ובחג השבועות עצמו ובשאר המועדים כולם כל אחד בפרשה בפני עצמו אשר בכללם נתבאר ענין חג הסכות וכל מצוותיו ושמחתו על נכון הוא אשר חתם בו פרשה זו שנאמר ושמחת בחגך וגו'.

[תועלות שלוש הרגלים]

שבעת ימים תחוג לה' אלוהיך וגו'. עד והיית אך שמח

ומלת אך יורה על הפשרת השמחה עם היראה אשר כתבנו שם והזהירם על עליות הרגלים שלש פעמים בשנה לשלש תועלות גדולות.

האחד משום מה שהם חייבים לעלות להודות לפניו על יציאתם ממצרים שהוא דבר מיוחד להם גם שהם בזמן הקציר והאסיף שהם טובות משותפות לכל באי עולם ולהם לבדם נתן להודות לו ולברכו על הכול כי בשבילם נתברכו כולם כאשר אמר הללו את ה' כל גויים שבחווהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו (תהלים קי"ז) והוא השבח המיוחד על זה העניין בהלל לא שהגויים עצמם והאומים ישבחוהו ויהללוהו כי הוא יתעלה אינו חפץ בקילוסן וכמו שאמר בפי ישרים תתרומום ובשפתי צדיקים תתקדש וכו'.

וכבר כתב החכם **בספר המידות** מה ששמע או קבל מאלו העולות והקרבנות הנקרבים באלו הזמנים המיוחדים ונתן טעם לנתינת המעשרות ולהיות האנשים בטלים כמו שכתבנו בפ' משפטים שער מ"ז.

אמנם התועלת השני כי בעליית רגלים אלו יתקיימו ביד כללותם תמיד העקרים התוריים הרמוזים והמסומנים בכל הרגלים כמו שכתבנום אחד לאחד בשער ההוא ויתקיים בידם היכולת האלוהי הנסי ממראה עיניהם אשר יראו שם בניסים התדירים במקדש.

והתועלת השלישי שתתקיים ההכרה והאהבה ביניהם ויהיו מזומנים להשלים אלו עם אלו צרכיהם מאשר יצטרכו לקצתם לקצתם וירבה השלום וטוב המצב כמו שיבוא בפרשת וילך שער ק"ב ב"ה.

לפי שאמר ולא יראו פני ריקם שהכוונה אפילו דבר מועט לשם הראיה כמו שאמר הראיה מעת כסף (חגיגה ב' א) לזה חתם איש כמתנת ידו כברכת ה' אלוהיך אשר נתן לך יאמר זה כמדבר עם החולק על המיעוט הזה וירצה כל זכר מהם שיביא לשם איש כמתנת ידו ואם הוא מעט הוא מקובל לפניו יתעלה כברכת ה' אלוהיך אשר נתן לך ואתה מקריב אותה לפניו ואמר זה לחבב ולהקל העלייה בעיניהם כדי שיעלו שם לאלפים ולרבבות לקבל התועלות הנזכרות וכ"ש במועד שנת השמטה בבוא כל ישראל לראות וגו'. אשר שם יקרא המלך באוזניהם את דברי התורה הזאת כמו שיתבאר בשער הנזכר.

זזה מה שרצינו ענינו בזה השער:

עקידת יצחק דברים שער צה (פרשת שופטים)

יבאר שהנהגה הטבעית והיותר נאותה להפיק רצון ההשגחה האלוהית היא הנהגת המלך. ויבאר טעם מעשה העגל:

ואמרת אשימה עלי מלך וגו': כי ימצא חלל וגו':

בספרי (פרשת שופטים)

מנין שממנין בית דין שופטים לכל ישראל שנאמר שופטים תתן לך.
ומנין שממנין שוטרים לכל ישראל, שנאמר ושוטרים תתן לך.
רבי יהודה אמר מנין שממנין אחד על גבי כולם, תלמוד לומר תתן לך.
ואומר ושוטרים הלוויים לפניכם חזקו ועשו ויהי ה' עם הטוב. (ד"ה ב' י"ט):

כמו שהנהגת הבית המלאכותית לוקחה מהוויית הבית הראשון הטבעית. כן הנהגת המדינה בכל המדינות:

העניין האחד הוא מבואר כי הנה האלוהים עשה את האדם בצלם ודמות מגדל אחד בנוי על שני עמודים ועשה בו דיורים תחתיים ושניים ושלשיים כבר השתדלו המליצים לזכור כל מלאכת הבית ההוא בתיו ועליותיו חדריו וגנזיו וכל מעשה עבודתיו וצבא משרתיו ופקודיו כולם כמו שבא בדבריהם.

אמנם ראש המדברים בהם ומופת לכולם הוא שלמה המלך ע"ה ברוח הקדש אשר עליו כשאמר בסוף משלי תחת שלש רגזה ארץ וגו'. תחת עבד כי ימלוך וגו'. תחת שנואה כי תבעל וגו' (משלי ל'). וזה שהוא ביאר שהנהגת הבית ופרנסתו הוא עניין מלאכותי נמצא בהנהגה הטבעית אשר לגוף האדם ראשונה.

[מבנה כוחות הגוף]

וזה שכבר חלקו הטבעיים פרנסת גוף כל בעלי חיים לד' מחלקות והם הד' כוחות הראשיות אשר יכללם הכוח הזן.

האחד הכוח המושך המזון אל כל מקום אשר היה שמה הצורך ללכת.

והב' הכוח המחזיק אותו לשם הזמן הראוי לו עד יושלם בו בישולו.

והג' הכוח הטוחן או המבשל אותו בכל המקומות אשר יבושל בהם.

והד' הכוח המחלק אותו מה שראוי למזון לכל האיברים הניזונים ומה שראוי לדחייה אל הכלים המקבלים אותו או המוציאים אותו לחוץ.

והנה הכוחות האלו הראשיות הם בגוף כעניין השרים הממונים לעמוד על משמרת הבית. וכל זמן שיעמוד כל אחד מהם על מצבו יותמד הבריאות בו והריסת מצבם, או שום אחד מהם הוא תחילת החולי והריסת בנינו. וע"ז כתב החכם הזה בעצמו ביום שיזועו שומרי הבית והתעוותו אנשי החיל.

והנה כנגד אלו הד' הוכרח להימצא בהנהגת הבית המלאכותית ארבעה אבות מלאכות כמו הן, אם שימצאו באישים מחולקים כמו שהוא בבתי השרים, ואם באיש אחד במקום שאין אנשים.

האחד בשימצא שם איש או אנשים תהיה מלאכתם **לצוד ציד** מאשר ימצאו להביא טרף לבית מכל הדברים הצריכים מהמאכל והמשקה והלבוש ויתר הדברים אשר הבית נכון עליהם והוא במלאכה כעין הכוח המושך אצל הב"ח הטבעי.

והב' בשימצא בבית איש או אנשים יהיה מלאכתם **לאצור ולשמור** אותם הדברים המובאים אליו שמירה מעולה והוא דוגמת הכוח המחזיק.

הג' צריך שימצא שם בבית איש או אנשים **יתקנו ויגמרו מלאכת כל הדברים** המובאים אם לאכילה אם ללבוש או לכל דבר אשר יעשה למלאכה והוא כעניין הכוח המבשל אצל הטבע.

והד' שימצא שם **מי שיחלוק המנות לכל אנשי הבית** הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו מהמאכל והמשקה והלבוש ושאר הדברים והיותר יחרים להוציא אותו החוצה כמו שימצא בהנהגה הטבעית הכוח המחלק שזה מלאכתו בלי ספק.

ולזה אמר כי תחת שבוש ועוות אלו הפקידים השלש במשמרותיהם שאול מתחת רגזה ותחיל הארץ ויגע בפירות הבית ונחשב להישבר ותחת הריסת מצב הרביעית לא תוכל שאת וטיפול לארץ בלי ספק כמו שיהיה זה עצמו אצל הבניין הטבעי. ואחר שאמר זה דרך כלל ביאר הדבר בכל אחד מהם איש איש ממלאכתו.

[הריסת התפקידים]

ועל הריסת המשמרה הראשונה אמר תחת עבד כי ימלוך, וזה כי המלאכה הראשונה היא מיוחדת לעבדים המשרתים המביאים בר ולחם ומזון ויתר הדברים על כתף עיירים או על שכמם או באי זה אופן שתושלם המלאכה על צד היותר טוב. והנה כאשר ימרוד זה העבד באדונו לבלתי צאת ובא למלאכתו, יהיה סיבה ראשונה לאבדן הבית. כמה נזדרז יעקב אבינו ובניהם ע"ה במלאכה זו כמו שאמר ונקומה ונלכה ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם אתה גם טפינו (בראשית מ"ג) כי הסכנה היא מפורסמת בזה כמו שהוא העניין בהעדר הכוח המושך שנאמר כל אוכל תתעב נפשם ויגיעו עד שערי מות (תהלים ק"ז).

והנה על המשמרה השנית נאמר ונבל כי ישבע לחם (משלי ל" שם) וזה כי סוכן השומר הדברים אשר תחת ידו מעצמות ענינו הוא שיהיה קמצן ומצמצם מאד מחזיק בכל אשר אתו יפה ומראה עצמו תמיד רעב וצמא בתכלית הכוסף אל ההתחזקות בו כי זה נאוה לו מצד מלאכתו המיוחדת. ולזה כנה אותו בשם נבל כי כשמו כן הוא הראוי והנכון בו ואמר כי שיהפוך ענינו להראות את עצמו שבע בלתי משתוקק אל הדברים ובלתי מחזיק בהם כאלו אינו צריך אליהם הנה הוא עצמו ענין הפיזור אשר בעבודו תכלה פרוטה מן הכיס ותאבד הבית ועל זה הזהיר הזקן לבניו ע"ה כשאמר למה תתראו (בראשי' מ"ב) כי השעה צריכה להראות עצמם רעבתנים ולהחזיק במה שלהם כדי שלא לבא לסכנה הדומה להפסד הכוח המחזיק בב"ח כי הוא ממהר לדחות המאכל מבלי שיזון בו והמזון הוא הכרחי לחיים.

ועל המשמרה השלישית אמר תחת שנואה כי תבעל (משלי שם) וזה שמלאכת הטחינה והאפייה והבישול על הרוב נמסר על השנואה מהנשים כי תהיין לאיש שתיים או יותר והאהובה יושבת אצלו בקתדרא והנה כאשר השנואה הזאת שהוקצה למלאכות אלו תתבטל ממלאכתה ונתייחדה לתשמיש וממאנת היותר בין תנור וכיריים להיות טוחנת ואופה ומבשלת וכיוצא הנה ודאי יופסד תיקון הבית ופרנסתו כי לא יוכלון אנשי הבית לאכול התבואה והבשר והזרעונים כאשר המה וכמ"ש אבינו יצחק ועשה לי מטעמים וגו' (בראשית כ"ז). וכ"ש שיצטרכו אל השלמת שאר דברים מהלבישה והרפואות וזולתם שאם לא יעשם מי שעליו המלאכה לעשות לא תושלם ההנהגה ותפסד כמו שיפסד הבריאות בגוף הב"ח בהעדר או החליש הכוח המבשל.

ועל המשמרה הד' אמר ושפחה כי תירש גבירתה וכו' כי מהידוע שהמלאכה המיוחדת לגבירה בבית היא חלוק המנות מכל צרכיהם וכמ"ש בסוף הספר ותקם בעוד לילה ותיתן טרף לביתה וחוק לנערותיה (משלי ל"א) ומלאכת השפחה הוא לכבד הבית ולהוציא המותרות החוצה והנה כאשר השפחה תירש גבירתה כשתחלוק היא המזון ויתר המנות הראויות לתת לה ודאי ישתבש הסדר לחסרון דעת מהשפחה ומיעוט הכרתה במלאכה ההיא המיוחדת לאשת חיל המשכלת דכתיב ונוות בית תחלק שלל (תהלים ס"ח) וייפול בו ההפסד בהרבות למי שראוי להמעטיט ובהמעטיט למי שראוי להרבות או בהחליף המנות ולא יסבלו אנשי הבית ויתפרדו איש מעל אחיו ויאבדו מהר כמו שיאבד בנין הב"ח ברגע בהפסד הכוח המחלק וייתן לאיברים הנכבדים המזון הגס והמותרות לצבות בטן ולהוליד חולאים רעים ונאמנים ממהרים המיתה כמ"ש ותחת ארבע לא תוכל שאת.

ועתה ראה גם ראה כי העניין הנכבד הזה מתיקון מלאכת הבית והפסדו הוא דמיון נמרץ ומשל נפלא לתקון מלאכת בתי הנפש המשכלת ופרנסתו בהיותו על כנו וההשתבשות

והעיוות או המניעות הנופלות בשלמות השגותיה ובכל מעשיה ביום שיזועו השומרים והתעוותו בעלי הפקידות הנמצאות אתו בבית או חוצה לו, כמו שרמזנו זה בשער ט', אשר שם דברנו בפסוק שלשה המה נפלאו ממנו וארבעה לא ידעתים וגו'. דרך הנשר בשמים דרך הנחש עלי צור דרך אנייה בלב ים ודרך גבר בעלמה (משלי ל'). אשר למעלה מפרשה זו ובשער ע"א דברנו בהמשך, ארבעה הם קטני ארץ הנמשכת אחריה יבוקשו ממקומם, כי עתה אין הכוונה אלא לדמיון ההנהגה הביתית מהוויית הבית הטבעי אשר בנה אותו ראשונה יתברך שמו.

והנה הוא מבואר שהנהגת המדינה היא נמשכת אל הנהגת הבית, אלא שמתפשטות מלאכותיה יותר אל הפרסום, כמו שהם ענייני הבית יותר מפורסמים אצל האנשים מענייני הגוף, עם היותם ראשונה אצל הטבע. וכן היא מלאכת הנהגת המדינות כולן אצל הנהגת המדינה האחת. והצד השווה שבכולן בפרשה קטנה זו של שלמה תצדק אצל כל הנהגות, כי בהיות הפקידים על המלאכות שומרים משמרתם ועושים מלאכתם תהייה על קיומן ועומדן.

אמנם כשישתבשו בפעולתם ולא ישמרו מצבם ודאי יתבלבל הכול ולא יוכלו שאת. ואולם הוא מבואר כי כמו שבהנהגה הטבעית שבגוף הבעלי חיים, הכוחות כולן ושרי המלאכות נתנו מרועה אחד, הוא הלב המשלח החיות וההרגש בכל האיברים כולם. ובהיות הסדר כולו נמשך ממנו וחוזר אליו ושומר יחסו תמיד, הנה יתיישב הבניין כולו, וזולת זה יפסד מיד. כי זהו טעם תחת שלש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת, תחת עבד כי ימלוך ונבל כי ישבע לחם, תחת שנואה כי תבעל ושפחה כי תירש גבירתה. כי כל זה יאמר בבחינת היחס אשר לכל המשרתים עם המנהיג הכולל, הוא שר וראש לכולן. ובעניין זה נאמר העבודה או המרד מהעבד והשפחה או השנואה וזולת זה, והוא מבואר. וכן הוא העניין באמת בשאר הנהגות, כי אי אפשר לקיום שום אחת מהנה אם לא בשימרו כולן סדר המשמרות ושמירת יחסם אצל הראש.

[פרשת המלך]

והוא טעם צורך מינוי המלך והכרחיותו, כי כמו שמלאכות כל פרנסי הגוף חוזרים אל הלב וסרים אל משמעתו, ואנשי מלאכת הבית אל בעליו, וכן הפקודים במלאכות המדינה אל שר העיר ואדוניה, כן הנהגות המדינות כולן ראוי שיוכללו כולן תחת ראש אחד כולל, והוא המלך אשר הוא לכל המדינות אשר תחת ממשלתו בכוח הטבעי הכולל אשר בגוף, השומר הנהגת האיברים כולם, ומקבל כל פעולות האנשים החלקיים וכל עסקיהם איש ואיש ממלאכתו אשר המה עושים בכל עיר ועיר מדינה ומדינה, ומיסב את כולן בשיהיו פונים אל הטוב הכללי ותיקון הקבוץ המדיני הכולל, באופן שיעזרו זה מזה ולא יזיקו זה

לזה, ויעלה מכללם קבלת עול מלכות שלמה. כי בשלמות זה יהיה להם שלום והוד מלכות, כמו שהכוח ההוא הקושר הטבעי מקשר האיברים כולן וממשיך תועלתן אל תועלת הגוף הכללי ואל טובו. כי על זה אמר יפקוד ה' אלוהי הרוחות לכל בשר איש על העדה (במדבר כ"ז) כמו שנתבאר שם. וזה משפט המלך הישר אשר עליו אמר החכם מלך במשפט יעמיד ארץ (משלי כ"ט).

אמנם כאשר יהיה המלך נוהג בעריצות, דורש ומבקש תועלת עצמו ובלתי מקפיד על תועלת הכולל, עד שיהיה שם התחלפות הכוונות, הוא מה שנאמר עליו ואיש תרומות יהרסנה. כי לא יכווין אל התועלת המיוחדת ואל הסבת החלקיים אל הכללי, כמו שאמרנו. וזה הרע יקרה בהם בחוזק במציאות המלך העריץ ממה שיקרה בהעדרו, כמ"ש הנביא ואם הרע תרעו גם אתם גם מלככם תספו (שמואל א' י"ב), כמו שיבוא במה שאחר זה.

אמנם כאשר לא יהיה להם מלך, הנה באמת לא ימצא להם זה הטוב מההקשר והסבת העניינים כולן אל הכללות, כמ"ש הכתוב בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה (שופטים כ"א). כי כל אחד יפנה במעשיו אל תועלתו, ואותו ידרוש בכל כוחו, ולא יקפיד אם יבוא נזק לחברו. וכן יעשה חברו עמו. וזה וזה לא יכוונו אל הטוב הכללי עד שהיה מה שהיה אז מההפרדה והקטטה אשר היה בימים ההם.

אמנם במציאות המלך העריץ, אפי' החלקיים לא יוכלו עמוד. והנה לפי שהיה עניין הקמת המלך הוא עניין הכרחי אצל ההנהגה הטבעית, עד שכבר נמצא עניינו אצל הבעלי חיים, כמו שאמרו חז"ל (חגיגה י"ג ב) מלך בבהמות שור. מלך בחיות אריה. מלך בעופות נשר. ובפלא אמר החכם, מלך אין לארבה (משלי ל'), אשר אין לה קצין וגו' (שם ו'). נפלו עליו כל האומות שבעולם הקרובות והרחוקות כי ראו תועלתו מפורסמת, אם לענין המשפט ואם לענין השררה, ואם לענין ניצוח המלחמות.

והנה לפי שפעולות ההשגחה הם שלימות נוסף על הפעולות הטבעיות, יתחייב שהמושגח מפאת מעלה יוקדם לו התיקון ראשונה למת שהוא בטבע, ואשר יחסר מזה הוא מום במעשה המקבל, ואשר בעבורו יחסר אצלו שפע ההשגחה כמו שכתבנו בארוכה בפ' וישלח יעקב שער כ"ו. לזה מה שבא בחלק הזה אשר אנחנו בביאורו, מצות שופטים ושוטרים תיתן לך בכל שעריך וגו', והוא ענין חזרת הנהגת בתי העיר כולן אל כללות הנהגת המדינה הכוללת, אשר בענין ההוא יושלם ענין הנהגת המדיניות, ולא סר מהענין עד שאמר בסוף כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלוהיך נותן לך וגו' ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגויים אשר סביבותי, שום תשים עליך מלך וגו'. הישיר אותם בשלא נבדלה זאת האומה הנבחרת מזולתה מהאומות במה שתחסר מהשלמות הראשון יותר

מהם, אבל כשתעדיף עליהם באופן יותר שלם מכולם, כדי שתדבק בהם ההשגחה האלוהית באופן יותר חזק כמו שאמרנו.

וכבר נתפרסם זה מכמה מקומות שנצטוו להתנהג בתחבולות המלחמות, שנעשו ע"י שאר מלכי האדמה, במלחמות יהושע בעי ומלחמת ישראל עם בנימין, וכן בדוד וזולתם. ולזה אמר שמבחר הכוונות שאפשר שיהיה בזה, הוא להשלים חוקם בכל מה שיחייבהו השלמות הראשון, לבלתי היות בו חסרים מכל הגויים אשר סביבותם. שלמה יהיו חסרים וגרועים מהם בו, ויהיה להם לחטא ואשמה לבלתי חול עליהם שפע ההשגחה השורה על הממלא את חקו ראשונה בכל מה שבידו לעשות, או יהיה ההתרשלות להם לפוקה ולמכשול כאשר יהיה יחסם בהשגחת האל יתעלה העזיבה אותם על מה שתמשך מבחירתם ומחריצותם, אם מעט ואם הרבה, כאשר כתבנו שם. ומי שלא טעם טוב הבחינה הזאת בעניין הזה בהכרח יתבלבל בלבול גדול, בעניין זאת המצווה כמה שקרה להם בעת ששאל ישראל מלך, ואמרו לשמואל הנה אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך, עתה שימה לנו מלך לשופטינו ככל הגויים (שמואל א' ח'). שכבר קיימו המצווה הזאת ובאו אליה בתורת טעמה המיוחד. ואפילו לא תהיה אלא רשות, למה חרה לו לשמואל שנאמר וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו, ויתפלל שמואל אל ה'. ולא עוד אלא שאחרי חידוש המלוכה אמר, ודעו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני ה' לשאול לכם מלך (שם י"ב).

והדבר הקשה בזה עוד, שהרי דברי השם אינן מסכימים לא אל דברי שמואל ולא אל דברי עצמו, שנאמר ויאמר ה' אל שמואל שמע בקול דברי העם לכל אשר יאמרו אליך כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם (שם ח'). וכן כתיב אחרי כן וה' גלה את אוזן שמואל יום אחד לפני בוא שאול וגו' כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימין ומשחתו לנגיד על עמי ישראל והושיע את עמי מיד פלשתים, כי ראיתי את עמי כי באה צעקתו אלי. ושמואל ראה את שאול, וה' ענהו הנה האיש אשר אמרתי אליך זה יעצור בעמי. וייגש שאול אל שמואל בתוך השער ויאמר הגידה נא לי וגו' (שם ט'), שנראה מכל זה שחפץ ה' להמליך עליהם מלך ברצון שלם. ואח"כ נאמר מה שנראה בהפך, באומרם כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם ככל המעשים אשר עשו. ועתה שמע בקולם אך כי העד תעיד בהם, והגדת להם משפט המלך אשר ימלוך וגו' (שם ח').

וכן נאמר להלן כה אמר ה' אלוהי ישראל אנכי העליתי את ישראל וגו'. ואתם היום מאסתם את אלוהיכם אשר הוא מושיע לכם מכל רעותיכם וצרותיכם, ותאמרו לא כי מלך תשים עלינו ועתה התייצבו לפני ה' וגו' (שם י"א), שנראה מזה ומזה שעושה על פי ההכרח.

ועוד קשה כי אחר שהתרה בהם באמרו וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם ולא יענה ה' אתכם ביום ההוא. וימאנו העם לשמוע בקול שמואל ויאמרו לא כי מלך יהיה עלינו והיינו גם אנחנו ככל הגויים, ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו.

ונאמר וישמע שמואל את קול דברי העם וידברם באזני ה'. מה שמועה שמע מהם אשר לא שמע ראשונה, ולמה ידבר דבריהם באזני ה', שהרי אמר לו בתחילה שמע בקולם, אך כי העד תעיד בהם וידוע שקבלו.

ועוד קשה מזה, כי אחר שהוכיחם התוכחה הידועה ואמר הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ונתן קולות ומטר ודעו ורעו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני ה' לשאול וגו' (שם י"ב), ונאמר ויירא כל העם מאד את ה' ואת שמואל, ויאמרו כל העם אל שמואל התפלל בעד עבדיך אל ה' אלוהיך ואל נמות כי יספנו על כל חטאתנו רעה לשאול לנו מלך, למה לא ציוה אותם לחזור בהם, אבל אמר להם אל תיראו אתם עשיתם את כל הרעה הזאת אך לא תסורו וגו'.

[תשובה לשאלות על פרשת המלך]

ואולם כל הספקות האלו הותרו במה שאמרנו ראשונה שהעצה המיוחדת בזה היא דווקא על האופן שאמר הכתוב כי תבוא אל הארץ וגו' ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגויים אשר סביבותי. ירצה הכוונה להם שלא לגרוע חוקם במה שיאות להם בהשלמת יישובם מחוק הגויים אשר סביבותם העושים העניינים אשר יחייבם ההנהגה הטבעית פן יעדיפו הגויים ההמה בהם כאשר יהיו להם דבר עמהם ולא יצדקו במעשיהם להיות יד ה' עמהם לעזור ברב או במעט או פן יהיה מיעוט ההשתדלות חטא בהם כאשר אמרנו. ובבחינה הזאת אמרו חז"ל (סנהדרין כ' ב) שלשה מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להקים עליהם מלך וכו'. והנה לפי שהם אמרו ועתה שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגויים שיראה שלא כווננו מתועלת המלך רק בדבר המשפט לזה היה הדבר הקשה בעיניו שיראה שהם מואסים בו ובמשפטיו שהוא עצם מלאכתו להם הוא מה שביארו הכתוב באומרו וירע בעיני שמואל כי אמרו תנה לנו מלך לשפטנו.

אמנם האל יתעלה גלה את אזנו וא"ל שמע לקול דברי העם הזה לכל אשר יאמרו אליך כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם הודיעו שאין עקר כוונתם אל מה שמפרטים במלת לשפטנו כי אם אל מה שכללו באמרם ככל הגויים וזה אמרו כי לא אותך מאסו באשר אתה שופט אבל יבקשו להם אלוהים אשר ילכו לפניהם במקומי כי לא רצו לקבל עול מוראי והדבקות המחויב להם לשיושעו על הדרך הנסי תמיד ויבקשו שיהיה להם העזר הנמצא ליתר הגויים לכשיסורו מעלי ואין רע מזה והוא עצמו מה שהוכיח על פניהם להלן באומרו ואתם היום מאסתם את אלוהיכם מכל רעותיכם וצרותיכם וגו'. כלומר מאסתם את טורח העבודה והדבקות אשר על ידם הייתם נושעים בהשגחת אלוהיכם ותאמרו לא כי מלך תשים עלינו לכשתסור ההשגחה ולפי שכבר היה בזה צד הסרה מאחריו הסתירו אותו בצורך המשפט ומה שלא חשו לכבודך ולא נשאו פנים לפרנסותך הנה נהגו בזה עמך ככל המעשים אשר עשו מיום העלותי אותם מארץ מצרים שעשיתי

עמהם כמה גדולות ונוראות והמה קפחו שכרי ועל כל פנים שמע בקולם כי אני היודע ועד בכוונתם, אך כי העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך אשר ימלוך עליהם כי כמו שיש עליו להשתדל בתועלות הכוללות ההכרחיות להם כמו שאמרנו כן ראוי שיהיו לו עליהם חוקים ידועים בהם יעצור בעמו להגיעם אל התכלית המבוקש ושיודיעם חומר העניין כלו, כדי שיקבלוה מתחלה כמות שהוא ולא יטענו טענת אונאה. וזהו מה שאמר בסוף דבריו וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם ולא יענה ה' אתכם ביום ההוא. והכוונה לו כי הם בוחרים במלך שיהיה להם לעזר ולהועיל לכשתסור ההשגחה מהם להתרשל בענייניה, והנה הוא מבואר כי בזמן ההוא גם כי יזעקו וישוועו מלפני מלככם האונס והעושק אותם לא יענה אותם ה' ביום ההוא ויהיה להם הרע מכופל בהיות הצורר משתרג על צווארם. ונאמר וימאנו העם לשמוע בקול שמואל ויאמרו לא כי אם מלך ימלוך עלינו והיינו גם אנחנו ככל הגויים ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו.

אמרו שלא יהיה העניין כדבריו כי למה יקום מלכם לפניהם לאויב משאר מלכי הגויים אבל שהמלך אשר יהיה עליהם יעמוד להם אל התועלות הנזכרות אם לדבר המשפט והכריח עליו כיד המלך ואם לכבוד ולתפארת לצאת ולבא לפניהם לכל דבר שבכבוד וגדולה ואם להיות לו זרוע עם גבורה להלחם מלחמותינו ואנחנו בסבר פנים יפות נקבל מה שעלינו לעשות לו בתמורת אלו העניינים כולם ככל הגויים על זה.

לפי שכבר שמע מפיהם מה שלא שמע עד עתה נאמר וישמע שמואל את קול דברי העם וידברם באזני ה' ירצה שכבר שמע מפיהם מה שגלה את אזנו בכוונתם. ולזה הייתה תשובתו שנית שמע בקולם והמלכת להם מלך, כי נכון הדבר מאת האלוהים ומסכים עם מה שנאמר הנה אשימה עלי מלך ככל הגויים אשר סביבותי כי היא הטענה היותר נאותה בשאלה זו וקרא דווקא בלי ספק.

והנה **הרמב"ן** ז"ל כתב זה לשונו:

ולפי דעתי עוד שגם זה מרמיזותיו על העתידות שכך היה כששאלו להם את שאל אמרו לשמואל שימה לנו מלך לשופטינו ככל הגויים, וכ"כ שם, והיינו גם אנחנו ככל הגויים ושפטנו מלכנו. כי מה טעם שתאמר התורה במצווה ככל הגויים אשר סביבותינו, ואין ישראל ראויים ללמוד מהם ולא לקנא בעושי עולה. אבל זה רמז לענין שיהיה, ולכך באה הפרשה בלשון הבינוני כאשר פירשתי כבר ע"כ.

ולא ידעתי מה מצא הרב בזה עול ורשע באומות כי ירחיק אותם מקבל תועלתו ככל הגויים כי לא נופלים הם מהם להתחכם באופני חיותם כל מה שהשכל האנושי יספיק התחכמותו. והלא לגנאי נאמר עליהם בסוף ספר שופטים פעמים שלש בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה, והנביא היה מוכיחם וכמשפטי הגויים אשר

סביבותיכם לא עשיתם (יחזק' ה'). ואמרו חז"ל במהוגנים שבהם (סנהדרין ל"ט ב). וזה ודאי מהיותר מהוגנים הוא כנזכר.

אמנם כפי מה שכתבנו, הכול הוא מבואר כפשוטו. ועם כל זה לא סר שמואל הנביא מהודיע להם מה שיש להם מהסכנה בשאלה זו, כדי לזרזם ולהזהירם שישמרו ממנה. ולזה אמר ועתה התייצבו ואשפטה אתכם לפני ה' את כל צדקות ה' אשר עשה אתכם וגו'. כאשר בא יעקב מצרים ויזעקו אבותיכם אל ה' וישלח ה' את משה וגו' וישכחו את ה' וגו'. ויזעקו אל ה' וגו', וישלח ה' וגו', ותראו כי נחש וגו', ועתה הנה המלך אשר בחרתם אשר שאלתם, והנה נתן ה' וגו'. אם תראו את ה' ועבדתם אותו ושמעתם בקולו ולא תמרו את פי ה' וגו', ואם לא תשמעו וגו' (שמואל א' י"ב). הזכיר להם כל הקורות אותם מהטובות בעת שהיו דבקים אליו ית', גם מהרעות כאשר סרו מעליו לא אחת ולא שתיים, וכי זאת הייתה הסיבה לשאול להם מלך בראותם מלחמת נחש, כי חשבו שהשינויים והתמורות המגיעות להם בימי השופטים לא היו אלא לפי שלא היה להם מלך, אמר לא תחשבו כך. אם תיראו את ה' ועבדתם אותו ושמעתם בקולו, ולא תמרו את פי ה', והייתם גם אתם במה שימשך מיושר מעשיכם, גם המלך אשר מלך עליכם מצד תיקון הסדר המלכיי, שניכם מסכימים למלאת אחרי ה' אלוהיכם להשלים ולחזק השגחתו עליכם לטובה, כמו שהייתה ממנו הכוונה בעצה זו ומכם אם באמת ובתמים בקשתם מלך, ואם לא תשמעו בקול ה' ומריתם את פי ה' והייתה יד ה' בכם ובאבותיכם בשווא, כי לא תועילו ולא תצליחו יותר מהם בהיות לכם מלך.

והנה אחר שהודיעם הדבר בדברים, הראה להם למראות העין דוגמת שאלתם ואמר גם עתה התייצבו וראו הדבר הגדול הזה אשר ה' עושה לעיניכם, הלא קציר חטים היום אקרא וגו'. וזה שהמטר ביום קציר אינו סימן ברכה כי לא יועיל אבל יזיק. והנה המבקש מטר ביום קציר עם היות שיש בו קצת נחת רוח לקרר החום אל היגיעים, כמו שאמר כצינת שלג ביום קציר וגו', ונפש אדניו ישוב וגו' (משלי כ"ה), מ"מ הוא מזיק לעקר מלאכת הקציר שהוא מפסיד התבואה ומבטל העסק ממנה.

והנה כמו שהקריאה אל ה' היום שייתן קולות ומטר לא יהיה בו רק טוב מעט ונזק הרבה. כן תדעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם לשאול לכם מלך, מהתועלת המגיעה לכם לפי הכוונה כמו שפירשנו. והנה ממראה עיניהם אשר ראו נאמר ויירא כל העם את ה' ואת שמואל, ואמרו התפלל בעד עבדיך אל ה' אלוהינו ואל נמות, כי יספנו על כל חטאתנו רעה לשאול לנו מלך (שמואל א' י"ב). וזה שהודו כי לא הועילו להם בשאלה זו להינצל מידי חטאם בסורם מה', אבל שהוסיפו על חטאם רעה, אם יסכימו המלך והעם אל הרע ויבא ההפסד בהם למשנה.

ויאמר שמואל אל העם אל תיראו אתם עשיתם את כל הרעה הזאת, אך אל תסורו מאחרי ה' ועבדתם את ה' בכל לבבכם. ירצה אתם עשיתם רעה לבחור בהנהגת

המלכיות לפי שעלה בלבבכם לפרוק עול מורא שמים מעליכם, אך העצה הנכונה בו שלא תסורו בביטחוננו מאחרי ה' ועבדתם את ה' בכל לבבכם, ושלא יחלק לבבכם כלל אלא כאלו לא היה לכם מלך כי בהיות על זה האופן אין רע. וחזר וביאר לא תסורו כי אחרי התווה וגו'. כלומר זה יועיל לכם כשלא תסורו מאחרי ה'.

אמנם אם תסורו מאחרי ללכת אחרי אלוהים אחרים מאלוהי העמים אשר תליתם השאלה כשאמרתם ושפטנו ככל הגויים, הנה לא יועילו ולא יצילו כי תוהו המה ושווא תשועתם. ואם לא תסורו אחרי אלוהים אחרים, אף על פי שתתעצלו בעבודתו ובשמירת מצוותיו באופנים אחרים לא מפני זה יסיר אתכם מעל פניו כי לא ייטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול וגו', גם אנכי חלילה לי מחטוא לה' להתפלל בעדכם והורתי אתכם בדרך הטובה והישרה, אך יראו את ה' ועבדתם אותו באמת בכל לבבכם כי ראו את אשר הגדיל עמכם, ואם הרע תריעו גם אתם גם מלככם תספו.

הנה הפליא לשום לפנייהם עצה עמוקה ונכונה מאד, והיא להודיעם את אשר הגדיל ה' לעשות עמם ביופי כוחם ועוצם יכולתם במה שהוא מצווה להעמיד להם מלך.

והנה הוא מבואר כי בהיותכם על זה האופן ואם תלכו בדרך ישרה הרי הוספתם לכם חיל וכוח כי השפע האלוהי על טוב העצה וההנהגה תצלח כפלים. אבל אם הרע תרעו יהיה ג"כ הרע המגיע לכם כפלים. כי כל עוד שיהיו ההתחלות יותר חזקות אל הפעולות הנה כשישחתו יהיה היזקם יותר, כמו שכתב החוקר על כיוצא בזה שהוא כמו תנועת הגוף החזק בלא ראות, כי יהיה לו כשלון יותר חזק וזכרנוהו אצל מחלקתו של קרח שער ע"ח.

והרי פרשה זו מפורשת כהוגן. ונתבארה מעניינה מה שהיינו בו מצורך השבת החלקיים אל הכולל בענייני ההנהגה בין בהנהגת המדינות החלקיות ע"י שופטיהם בין בהנהגת המדינות כולן יחד ע"י המלך, כמו שחזר ענין הנהגת הכוחות החלקיות כולן אשר בגוף אל הכוח הכולל והמקשר, כי בשלומם וטוב ענינו יהיה שלום לכולם יחד כמו שכתבנו בחינת זה יפה אצל ברכת כוהנים שער ע"ד.

והוא מה שכוונה חז"ל במאמר שזכרנו ראשונה כשאמרו מנין שממנין שופטים לכל ישראל, שנאמר שופטים ושוטרים, תיתן לך בכל שעריך, כי הצורך בכל עיר ועיר להיות עליה שופט אחד שיחזיר עניני אישי המדינה אל הכוללות רצוני שיוציאם מכלל איש הישר בעיניו יעשה ויביאם אל השקפת טוב כללותה וכן העניין בשוטרים כי משניהם תסתיים ההנהגה כי השופט הוא היודע והיועץ.

אמנם השוטר הוא המוציא הדברים אל הפועל ושני העניינים יחד נקראים רוח עצה וגבורה להשלים מעשה אחד והוא מבואר.

אמנם רבי יהודה דבר בעניין יותר כולל שהוא חזרת המדינות כולן אל עניין אחד כולל ראשיי על כולן, והוא ההנהגה המלכית אשר היא יותר מעולה ויותר כוללת. ואמר מנין שממנין אחד על גבי כולן, תלמוד לומר תיתן לך והוא ממש מה שאמרה תורה אחרי כן ואמרת אשימה עלי מלך וגו' כמו שנתבאר. והנה לפי שמצד הכוללות הנמצא באלו ההנהגות נקראו השופטים אלוהים ושותפים להקב"ה בכל מקום כי ענינם להשיב החלקיים אל הכוללות כמו שהוא יתעלה כולל כל העניינים הנפרדים ומשיבן להכולל אחד שלם באחדותו הנפלאה, כמו שביארנו בפרשת שמע שער צ'.

הנה הוא מבואר כי בהיות המנהיג יותר כולל יהיה הדמיון אל הנהגה העליונה יותר חזק לזה אמר ושופטים הלזים לפניכם ויהי ה' עם הטוב (ד"ה ב' י"ט) יאמר כי השופטים אשר לזוים הם לפניכם לתקן עניינם על האופן הנזכר בכל עיר ועיר. אמנם ההנהגה המיוחדת לאיש אחד טוב וישר שיהיה שר ונגיד על כולן היא היותר טובה ואשר בעבורה המנהיג הוא יותר משותף עמו ית'.

והנה עם זה נבא לכלל כוונת מצות עגלה ערופה אשר סדרה אותה התורה בסוף פרשה זו אשר יראה ממנה באר היטב שדין החמס הנעשה יבוקש על זה הסדר ראשונה מהאיש החומס ואם לא נמצא יבוקש משופט המדינה ולבא אל זאת החקירה יצטרכו אל המשפט הכולל ולא עוד אלא כי עד האלוהים יבוא דבריהם כמו שיתבאר שם. ולפי זה ראיתי לכוללה בזה החלק אחר ביאור פרשת שופטים ופרשת המלך כי הוא הנכון והנאות לפי הכוונה.

[השאלות בפרשת שופטים]

טרם כל אעורר הספקות הנופלות באלו העניינים.

(א) הספק הראשון באומרו שופטים ושופטים תיתן לך כי אחר שכל העמים יש להם סדר בו יחיו ולא עוד אלא אפילו הבעלי חיים הבלתי מדברים כמו שיבוא מה טעם במצווה זו.
(ב) ועוד מה טעם בסדר שנמשך אחריה. לא תיטע לך אשרה. לא תקים לך מצבה. ואח"כ לא תזבח. כי ימצא. כי יפלא. כי תבוא.

(ג) ואיך יתכן שייפלא המשפט בין דם לדם בין דין לדין וגו' בכל בתי דינין שבישראל.
(ד) ולמה נקבל מבית דין הגדול אף על פי שיאמרו על שמאל ימין ועל ימין שמאל (ספרי פ' שופטים).

(ה) ומה טעם הימין והשמאל באלו העניינים
(ו) ואם נעלם הדין איכה נדע בין ימינו לשמאלו.

(ז) ומה טעם ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגויים אשר סביבותי, וכבר דברנו בעקר הספק הזה והתרנוהו.
(ח) וכן מה טעם עגלה ערופה ותועלתה:

שופטים ושוטרים תתן לך וגו'

עם היות שהסדר הטבעי לחיים רצוני להתקרב אל המועיל ולהתרחק מהמזיק נמצא בבעלי החיים הבלתי מדברים כמו שהעיד החכם באומרו לך אל נמלה עצל וגו' אשר אין לה קצין וגו' תכין בקיץ לחמה וגו' (משלי ו') ובמקום אחר ארבעה הם קטני ארץ וגו' והמה חכמים מחוכמים הנמלים עם לא עז וגו' השפנים עם לא עצום וגו' מלך אין לארבה ויצא וגו' (שם ל'). שיראה שיש להם הסדר המספיק לחיי עצמם גם לחיותם עם זולתם כמו שביארנו זה העניין בפרשת ערכין שער ע"א. וכ"ש שהיה ראוי שיספיקו לזה מי שישתתף להם השכל האנושי.

אמנם לפי שהשכל האנושי אשר באדם כמו שיש בו לעזור בהוסיף עלילות ותחבולות לתקון המועיל ודחיית המזיק יותר מהבלתי מדבר גם כן יש בו לפרוץ ולהכשיל כאשר יתחבר בו קלקול התכונות שיוסיף להרע כמה וכמה מבהמות השדה וחיתו ארץ כמו שכתב החוקר בז' מהז' מהמידות.

(א) לזה הוצרכו ביניהם השופטים והמוכחים לייסר ולהכריח האנשים לעמוד על סדר נכון לתקון האנשים בפני עצמן ולתקן הקבוץ המדיני עד שתמצא שמין האדם עם זה התיקון הוא בכללו שווה לבלתי מדבר זולתו כי על כן כלפי מה שנאמר בבעלי חיים הבלתי מדברים אשר אין לה קצין שוטר ומושל וגו' מלך אין לארבה וגו' כמו שאמרנו נאמר כאן שופטים ושוטרים תיתן לך וגו' ושפטו את העם משפט צדק והכוונה שאין להם לסמוך על הנס בענייני יישובם וטוב חיותם אע"פ שיש בידו ית' להושיע בכל אופני וצדדי הישועה אבל שראוי ומחויב להם להשלים עצמם במה שלא קצרה בו יד הרבה ממיני הבעלי חיים הבלתי מדברים ואין צ"ל יתר העמים אשר על פני האדמה כמו שאמרנו ראשונה.
אמנם מה שיעברו מהם במעלה כפי יד אלוהיהם הטובה עליהם הוא מה שיבאר אותו והולך מאומרו צדק צדק תרדוף ולהלן.

אמנם ציוה שבכל שער ושער משערי שבטיהם ישימו ב"ד של שלשה לדון דיני ממונות וב"ד של כ"ג לדון דיני נפשות אם נמצאו בהם ראויין לכך ואמר שאלו הבתי דינין ישפטו אותם משפט צדק והוא הצדק המונח בדת מבלי שיטו ממנו ימין ושמאל כלל.

לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תיקח שוחד

ירצה שתהיה שימתך אותם באופן שלא יקרה במשפטם דבר מאלו כי זה מה שימצא בצדק הטבעי אשר בסדר החיים אשר לבעלי חיים, שאמרנו שאינם נוטים בעניינם ונלזים במעגלותיהם לשום סיבה, וכבר זכרנו קצתם מפי החכמה האלוהית אשר לשלמה.

והנה חז"ל אמרו בפרק אלו טרפות (חולין נ"ז ב) שהנמלים ממיתים על הכזב. וכבר סופר מהעגור או ממין החסידה שממיתים על הניאוף, ושמנקרים עיני הפושעים בשמירתם. ובספרים החיצונים שיש בעלי חיים נקראים שמם אליפנט"יש שממיתים הנסים מהם במלחמה.

וזולתם אשר אין נטייה להם בפעולותיהם לא מצד הכרת הפנים ולא מצד מקח שחד וראוי לנו שלא נרע לנו מהם, כי השוחד יעוור עיני חכמים להורות שהאנשים בעלי השכל הם עלולים יותר בזה כמו שאמרנו ראשונה על עקוב הלב האנושי מכל הבעלי חיים לקוות לו תועלת או הנאה מצדדים קרובים או רחוקים בעניינים אשר בעבורם יטו המשפטים ואפילו השלמים שבאנשים הם חשודים בזה מצד טבעם,

כמו שאמר החכם בפ' ג' מהמאמר הז' מהמידות, זה לשונו:

אמנם הדבר המהנה והמעציב לא ישחיתו כל מחשבה ולא יהפכו אותו, כמו אשר למשלש אם ג' זוויותיו שוות לשתים נצבות או לא, אבל ישחיתו המחשבה אשר אצל הנפעלים, כי אמנם התחלות הנפעלים בעבורם הם נפעלים.

ומזה פסלה התורה הקרובים והנוגעים בעדות לדון. ואפילו אהרן הכהן והשלמים שבאומה.

וכדאמרין בפרק כל כתבי (שבת קי"ט א)

אמר רבא תיתי לי דכי אתא צורבא מרבנן לבי דינא לא מנחנא רישא אבי סדיא כמה דלא מהפיכנא בזכותיה אמר מר בר רב אשי פסילנא ליה לצורבא דרבנן לדינא משום דחביב עלי כגופאי ואין אדם רואה חובה לעצמו.

וזה וכיוצא בו יעוור עיני חכמים מראות בזכויות אשר כנגד רצונם או בחובותם ויסלף דברי הצדיקים מהחכמים הקודמים הפוסקים הדינים הכוללים, ויטה אותם לצד אחד לאמור אין זה דומה לזה כי אם לזה וכיוצא.

וכבר היה דין בין שני אנשים, ושאלו מפי חכם וחסיד שבדור שהיה קרוב לאחד מהם ואמר הדין עם פלוני, אבל מה אעשה שאני קרובו ופסילנא לדיניה. היה שם אחד מתלמידיו שהיה קרוב אל השני, ואמר לו הלא לימדתנו רבנו שהקרוב הוא סומא בדין. ושתק. והנה ודאי התלמיד השיב כהוגן, והרב שתק כהלכה, ונמצא אח"כ כדבר התלמיד.

וכמה יש לאדם להיזהר שלא לשפוט כי אם בדבר שיהיה דעתו שווה לשתי הכתות בלי שום נטייה כלל וכמו שאמר המשורר משפטיך שיוויתי (תהלים קי"ט) כי כל זה בכלל הצדק הכולל הטבעי שאמרנו.

אמנם על הצדק המיוחד אל בעלי השכל הוא מה שאמר צדק צדק תרדוף למען תחיה שתדוף אחרי צדק יפה הימנו שהוא צדק צדק והכוונה צדקו של צדק זה המיוחד ועל דרך שאמרו כל הדין אמת לאמתו נעשה שותף להקב"ה (שבת י' ב) והוא עניין נכבד מאד אשר יבאר ענינו בהרדפת העניין באומרו כי ייפלא ממך דבר וגו' על הדרך שביארנוהו יפה בפרשת יתרו שער מ"ג ובמשפטים שער מ"ו. ואמר למען תחיה וירשת את הארץ על דרך שאמרו לא חרבה ירושלם אלא על שדנו בה דין אמת (ב"מ ל"א) והוא לפי המשפט הכולל אשר אינו לאמתו ולפי שזה אי אפשר להיות כי אם על פי דיינים כשרים מומחים ובקיאים בדין כמו שאמרו חז"ל (גיטין פ"ח ב) לפניהם ולא לפני עכ"ם לפנייהם ולא לפני הדייטות.

(ב) לזה סמך שלשה אזהרות תכופות שהם דוגמת הפסולין לדין כי ההולך לפני ערכאות הכותים הוא שווה לנוטע אשרה אצל המזבח ואף שידינוהו בדינו והמשים דין הדייט ועם הארץ כמקום מצבה אשר שנה ה' והדין בדבר שיש לו נטייה אף על פי שיהיה חכם ובקי הוא כזובח לה' שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע כי תועבת ה' וגו' וכבר נזכרו אלו העניינים כולם שם בשער הנזכר דרוש אותם משם:

ואמר כי ימצא בקרבך באחד שעריך וגו'

יאמר שיבדל הצדק התורני אשר להם מהטבעי הכולל מצד הדברים שישפטו עליהם ובאופני משפטיהם מצד הדברים כי עקר מה שיונחו עליו הוא לבער ע"א מן הארץ שזהו דבר שיחייבהו השכל האנושי על הדרך המופת והתורה בחוזק מצוותיה והוא אומרו כי ימצא בקרבך וגו' וילך ויעבוד וגו' והוגד לך ושמעת וגו' והוצאת את האיש וגו'. אמנם באופן משפטיהם דקדק בשני עניינים. האחד בשהבתי דינין האלו אין להם לשפוט בדין ע"א כי אם היחידים.

אמנם עיר הנידחת או זקן ממרא לא ישפטו אותם רק בבית דין הגדול והוא מה שחזר לומר אחר זה והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו' וסקלתם וגו'. גם בשלא ישפטו הם רק על פי עדים שנים או שלשה כמו שדברו בזה חז"ל לפי שבזה העניין יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו כי הדיינים נמשכים אחרי העדים וכל העם באחרונה כי הם הנמשכים אחרי מצות הדיינים.

(ג) אמנם כאשר ייפלא דבר למשפט והכוונה שיקשה בעיניהם לשפוט אותו לפי ההנחות הנימוסיות שזכר ולהמשיך מה שיהיה ענינו על פי העדים ויראה להם שהשעה או המקום או אי זה דבר יחייב לשפוט בעניין אחר והיא אשר קראהו למעלה צדק צדק כמו שאמרנו.

(ד) אמר שלא יהיה זה על פי בתי דינין אלו שבשערים אבל על פי בית דין הגדול אשר בבית הוועד שהוא הכלל שבכל הדינים בין שיתחדש הספק בין הדמים הטהורים לטמאים או בדיני ממונות בהבדלים אשר בין הזכות והחובה או בין הנגעים אם לטמא אם לטהר או להסגיר וקצת יאמרו לשפוט אותו בשורשים הכוללים וקצת לא יסכימו מצד הסיבה ההיא שנתחדשה או שהחכמים לא יסכימו לדעת אחת בלי פקפוק. וקמת ועלית אל המקום וגו' ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט וגו' כי הם אשר יש להם רשות לתקן ולהתיישר הנימוס ועשית על פי הדבר וגו' על פי התורה וגו' והאיש אשר יעשה וגו' הכול כמו שפירשנו שם בשני השערים הנזכרים זיל גמור.

[מינוי מלך]

ועתה אחר שסדר עניני השופטים המחזירים העניינים האישיים אל הנהגת המדינה הכוללת נעתק לדבר בעניין הכולל כל האישים וכל המדינות בהנהגה מעולה על כולן נאמר כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלוהיך נתן לך וירשתה וגו' ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגויים אשר סביבותיי.

אמנם לא הרשם לזה עד שיושלמו כל מלחמות כנען וישבו להם בטח כדי שלא יתפארו בוכח מלכם ובזרוע ידם לאמור כוחנו ועוצם ידינו עשה לנו ככל מלכי הגויים במלכותם לפי שהוא ית' נשבע לאבותיהם לתתה לפניהם כבושה וקנויה אבל משם ואילך יתכן שיהיו בהם על הסדר והתיקון שיהיו בהם שאר העמים כמו שאמרנו ראשונה שזו הייתה הטובה שבבחינות ואשר כווננו אליה בימי שמואל ובפרשת תרומה שער נ' כתבנו הטעם שבו צוה השם יתעלה למחות זרעו של עמלק ולא צוה על הקמת המלך ולבנות בית הבחירה דרוש תדרשנו משם.

רק לא ירבה לו סוסים וגו' ולא ירבה לו נשים וכסף וזהב לא ירבה לו מאד והיה כשבת וגו' והייתה עמו וקרא בו וגו'.

לפי שהסדר המוגבל הראוי והנאות בעם בהשתדלות על חיי הסיפוק ועקר זמנם יצא בלמוד התורה האלוהית ומעשה מצוותיה חויב שימצא בעצם וראשונה במלך או השר המנהיג אותם כי על כן חויבו להיות הפעולות העליונות בתכלית ההגבלה לפי שמהם ימשך סדר התחתונים כמו שאמר חכם במה שאחר הטבע. לזה כתב המצווה הזאת הנפלאה בעניין ההגבלה במלך על זה האופן כי משם ואילך יהיה על כל אדם קל וחומר שאין עליו שום טענה. ואמר למען ילמד ליראה את ה' אלוהיו לשמור את כל דברי התורה הזאת וגו' לבלתי רום לבבו וגו' ולבלתי סור מן המצווה ימין ושמאל וגו' זרזו בשיהיה כל עסקו תמיד בעמוד לפני העם בשמירת התורה ומצוותיה ראשונה כענין הרועה העומד תמיד לפני הצאן לבלתי הרוס מצבם וגם כדי שיהא זריז וזהיר במצות הנביא שיצווה אליו לפי שעה ולבלתי סור ממנה ימין ושמאל כי הוא הדבר המיוחד למלך מצד מה שהוא מלך

ובו יאריך ימים על ממלכתו ולא באופן אחר והוא הדבר אשר חטא בו שאול ולזה לא נמשכה מלכותו כמו שנתבאר זה שם במלחמות עמלק שער מ"ב.

והנה לפי שהיה הצורך ההכרחי למלך העמידה לפני הכהן הגדול לשאול לו במשפט האורים כמו שאמר ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו וגו' (במדבר כ"ז). לזה סמך משפט הכוהנים הללוים ואמר לא יהיה לכוהנים וגו' וזה יהיה משפט הכוהנים וגו' לומר שלא יהיה להם חלק ונחלה עם אחיהם כדי שלא יהיו טרודים אחרי העבודה אלא שיהיו תמיד פנויים אל עסק התורה ולמודה לישראל ושיהיה להם לכדי חיותם משפט ידוע אם מהמעשרות הניתנים ללווים ואם ממעשר מן המעשר והתרומות ושאר מתנות כהונה עד שאם יבא אחד מהם באות נפשו לשרת שלא במשמרתו ייטול חלק מהקרבת הבאות מחמת הרגל לבד ממכריו על האבות כמו שפירש **רש"י** ז"ל. ולפי שמכל מה שהעיד עליו עד הנה יילקח מוסר וזירוז להשתדל בכל עוז בכל מה שבכוח האדם לעשות מפאת החריצות האנושי בקיום והעמדת היישוב המדינה והמלכ"י ככל הגויים כמו שנזכר, עד שכבר יחשב שהותרו כל מיני ההשתדלויות כמנהג הגויים ההם או שהמלך המצווה לעמוד לפני הכהן הגדול לשאול במשפט האורים הותרו לו ולהם כל שאר הדרישות כגון שאלת האובות והידעונים וקוסמי קסמים מכשפים ומעוננים לזה סמך כי אתה בא אל הארץ אשר ה' אלוהיך וגו' לא תלמד לעשות כתועבות הגויים לא ימצא בך וגו' קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וחובר חבר ושואל אוב וידעוני וגו' כי תועבת ה' כל עושה אלה ובגלל וגו' תמים תהיה עם ה' אלוהיך. ירצה אע"פ שהשגתי לכם עצה להקים לכם מלך ככל הגוים, לא תתירו עצמכם לעשות כמנהגם ביתר העניינים. כי הדבר המהוגן שבהם הוא ראוי לכם לעשות, אבל חוקותיהם הבלתי מהוגנים הישמרו לכם פן יפתה לבבכם אחריהם כי הם שנואים ומאוסים לפני ה' אלוהיכם, ובגללם השליך הגויים ההמה מפניכם.

תמים תהיה עם ה' אלוהיך שאין אתה צריך לפקח מאד ולדרוש בענייני העתידות ועומק העסקים אבל השלך על ה' יהבך באמת ובתמים והוא ייתן לך כלבבך וגו' כי הגויים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו וראית בעיניך שלא עמדו להם עניינים אלה להציל אותם מידך ואתה לא כן נתן לך ה' אלוהיך נחשים וקסמים בידך בהם תוסיף כוח על אויביך כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל (במדבר כ"ג) על פי נביא מקרב אחיך כמוני אליו תשמעון, ואע"פ שלא תשתתפו כולכם או הרבה מכם בהשגה זו כמו שיוכלו הגויים ההם להשתתף בקסמיכם וכישופיהם הנה כבר קבלתם אותה בסיני שתהיה הנהגתכם על זה האופן הוא אומרו ככל אשר שאלת מעם ה' אלוהיך בחורב ביום הקהל לאמור לא אוסיף לשמוע את קול ה' אלוהי ואת האש הגדולה הזאת לא אראה עוד ולא אמות כי ראיתם בטוב דעתכם שהעניין האלוהי הנורא הזה אינו משותף לכל וקבלתם על עצמכם הראוי והמחויב לקבל והוא

לסמוך על האמונה ע"י הקבלה מפי נביא, וסילקתם עצמכם מההשגה על פי עצמכם כמו שאמרתם דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלוהים פן נמות (שמות כ') כי על כן אמר ה' אלי הטיבו את אשר דברו נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם את כל אשר אצונו, והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרוש מעמו שכיון שקבלו עליהם בשלמות דעתם ורצון נפשם הרי הם חייבים עליו וכבר נתבאר אצל התהלך לפני והיה תמים (בראשית י"ז) שער י"ו היות הוראת זאת המלה זה העניין בלי ספק.

הנה שכל הפרשה כולה מתחלה ועד סוף לא דברה רק בעניין ההנהגות הכלליות שאמרנו אם מהמדינית אם מהמלכית אשר הם הכרחיות לטוב היישוב והחיים האנושיים השלמים, עד שיהא מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקייעא חוזר אל ראש אחד ודבר אחד מיוחד, ולא עוד אלא שהראש הוא אין לו לעשות דבר קטון וגדול, רק מדעת הבורא ית' צור העולמים המנהיג הכולל, כי בזה האופן הוא ית' המנהיג והמלך והשופט ואין עוד. וכל עוד שהשופטים והמלכים שמעו בקולו עשו והצליחו וכאשר פנו מאחריו ללכת אחרי תעתועי העמים הורע כוחם ויבאו תחתם. אמנם בסוף פרשת קדושים שער ס"ה כתבתי מה פשעו ומה חטאתו של שאול בדרישתו אשת בעלת אוב כי לא כאשר נתפרסם ממנו ומצאת כי תדרשנו.

[עגלה ערופה]

והנה לפי שאי זה נזק שיגיע בשום זמן מאומה, מרציחת איש מאישיה ע"י אנשי בלייעל הוא בעצם וראשונה לסיבת רשע הנמצא באיש מה או קצת אישים ובשנייה לחטא וחסרון בחוק השופט אשר למדינה ההיא ובשלישית לאשמת הבית דין הכולל לכל המדינות כמו שאמרנו לזה מה שסדר עניין עגלה ערופה על האופן ההוא. כי ימצא חלל באדמה וגו' ויצאו זקניך והיה העיר וגו' והורידו וגו' ונגשו הכוהנים וגו'.

כבר נודע מהחכמה הטבעית שאחד מתשעה פנים שיאמר בו שהדבר בדבר הוא מה שנאמר שהיושר באדון וזה שהאדון והפרנס הוא ודאי מקום הצדק והיושר כי בו הם עומדים וממנו הם נדרשים. ולדעתי הוא מה שכוונו החכם שלמה כשאמר מקום הצדק ומקום המשפט (קהלת ג') כי לא על המקום שבשוק ידבר. ומזה יאמר שהעולם יתקומם בצדק ובמשפט כמו שאמרו על ג' דברים העולם עומד וכו' (אבות פ"א) כי הם לפי זה מקומו של עולם כמו שאמר מזה העניין עצמו שהאל ית' הוא מקומו של עולם (שוח"ט תהלים צ') כי בו ית' היושר וההנהגה הכוללת כל ההנהגות החלקיות כמו שכתבנו ראשונה וכבר דברנו בזה במעשה המשכן שער מ"ח.

ומזה הטעם ג"כ נאמר שהיושר החלקי האישי הוא בבעליו רצוני האיש ההוא הרמוז עד שנאמר על האיש שהוא מקום היושר החלקי ועל פרנסי ומנהיגי המדינה שהם מקום העם אשר במדינה אשר בהם הם עומדים ועליהם נסמכים כמו שהמלך הוא מקום כולל לכולם ואשר הכול בו. וכמו שיאמר כן בצדק והיושר כן יתחייב לומר בעול והחמס הנמצא כי מקומות מקומות יש בלי ספק כי הרשע החלקי בעליו הוא המקום הראשון המיוחד אלא שכבר ימצא זה העניין על האופן עצמו שימצא בו המקומות וזה שגדר המקום הראשון הוא מקיף שווה נבדל והוא תכלית הגשם הסובב לדבר כמו שתאמר שתכלית האוויר המקיף אותך הוא מקומך הראשון.

אמנם כבר יאמר שהחדר שאתה בו הוא מקומך בשניות למה שהוא מקום מקיף למקומך וכן יאמר לבית בכלל בשלשיות למה הוא מקיף לחדר המקיף מקומך הראשון וכן העיר על זה האופן. ועל זה הדרך יהיה האיש העושה העול והרשע הוא מקום החמס והעול בראשונה.

אמנם יהיה פרנסות מנהיגי העיר ההיא ושופטיה מקום העול ההוא בשניות לרפיונם או מעוט השגחתם בדבר המשפט. גם המנהיג או המנהיגים הכוללים לכל המדינות לסיבה זו עצמה יאמר עליהם שהם מקום זה העול בשלישיות. וכמו שאמר החכם מקום המשפט שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע (קהלת ג') ירצה לפי זאת הכוונה במקום עצמו שהמשפט והצדק יתקומם בו כאשר ימצאו והם האיש או הפרנס או המלך כאשר נתבאר שם מתקומם הרשע כאשר ירשיע רשע לעשותו.

והנה לזה ציורה התורה האלוהית כאשר ימצא חלל באדמה כו' שהדבר מצווה ועומד שיחקור תחילה המקום הראשון והוא המכה ודמו מידו יבוקש.

אמנם כשלא נודע מקומו זה איו כלומר שלא נודע מי הכהו הנה זאת סיבה מחייבת להעלם המקום השני כי אם לא נודע מי המכה אי אפשר לדעת את מקומו או עירו שיבוקש מהם.

אמנם יבוקש הדבר מהמקום הכללי שהם מקום העול בשלישיות והם סנהדרי גדולה. אמנם ציוה שיבואו על הדבר מהכולל אל החלקי וישתדלו לדעת המקום היותר קרוב אל מקבל העול והחמס כי זה מה שיגרום על הרוב לגלות מי הוא הרוצח עצמו, כמו שכתב הרב **המורה** פרק מ' חלק ג'. ועל כל פנים מאומד הדעת המקום ההוא הקרוב בעל החמס ההוא, ולזה אמר ויצאו זקניך ושופטיך וגו' והיה העיר הקרובה אל החלל ולקחו זקני העיר ההיא עגלת בקר וגו' וזה כי כאשר נמצא המקום השני אשר עליהם אשמת העול יותר לפי יחסם אל המקום הראשון ציוה שיטפלו בעניין וישתדלו להתכפר על אשמתם כשיביאו מממנם העגלה הזאת.

אמנם ציוה שתהיה העגלה שלא עובד בה ולא משכה בעול ושירידה אל נחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע וערפו שם וגו' לרמוז על מה שאמר להלן ידינו לא שפכו וגו' כלומר שיבוקש העוון ההוא ממקומו הראשון, והוא הרוצח העול אשר כפרה סוררה סרר ולא נשא עול מלכות שמים על עצמו. וגם כי מיעוט השקפת הנרצח במעשיו או רוע מזלו או קלקול דרכיו גרמו להוליכו במקום סכנה וארץ גזרה אשר נרצח שם, כעגלה זו אשר המיתה מיתה משונה בנחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע. ולהיות המעשה הזה רומז אל הטלת האשם עליהם אמר ונגשו הכוהנים בני לוי כי בם בחר ה' לשרתו ולברך בשם ה' ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע וכל זקני העיר ההיא הקרובים אל החלל ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל וענו ואמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו כפר לעמך וגו' והכוונה שיהיו שם מזומנים לשיאמרו בפניהם זקני העיר ההיא אחר שירחצו את ידיהם על העגלה הערופה ידינו לא שפכו וגו' לומר שחלילה להם לגרום מיתה זה האיש בראותם אדם הורג את הנפש וכסו את דמו והכוהנים אומרים אחריהם כפר לעמך ישראל אשר פדית ה' ואל תיתן דם נקי וגו'.

וכמו שתרגם **אונקלוס** כהניא יימרון כפר וגו'. והוא טעם נכון שאחר שהתנצלו עצמן הזקנים אשר היו מקום העול השני, הנה הכוהנים שהם המקום הכולל יאמרו שעל כל פנים לא יצאו מידי אשם וצד רפיון בדבר המשפט ועיונו, כי על כן מלאו לבו לרוצח לעשות כן ושעל זה אין להם למנוע עצמם מן הרחמים בשאלת הכפרה מאת המקום הכולל בהם. הנה סודרו לשם שתי כפרות לשני המקומות הנזכרים.

והנה על הכלל אמר כפר לעמך ישראל אשר פדית ה'. ואמר ואל תיתן דם נקי בקרב עמך ישראל, לומר שלא ייתן דם נקי עוד כזה בקרבם. ועל הזקנים ההם הקרובים אל החלל אמר ונכפר להם הדם.

אמנם על המקום הראשון שהרשע והעול מתקומם בו והוא הרוצח לא בקשו כפרה כי לא יכופר כי אם בדמי נפשו והוא מה שסיים והזהיר ואתה תבער הדם הנקי מקרבך כל זמן שתמצא אותו כי בזה תעשה הישר בעיני ה' ולא תאמר כבר כופר בעגלה זו. ויתכן שיבוא במאמר ואתה תבער וגו' לתשובת מה שבקש ואל תיתן דם נקי וגו' לומר כי עם שהיא תפילה נכונה מכל מקום עליך המלאכה לגמור כי אתה תבער הדם הנקי מקרבך במה שתעשה הישר בעיני ה'. והנה בזה הודיע טעם כל המעשה ההוא שאם עשו הכול הישר בעיני ה' לא יקרה כן בארצם כי אף על פי שימצאו קצת אנשים חטאים יהיה השגחת השם יתעלה עליהם לא ירעו ולא ישחיתו. וזה שיעור מה שרצינו בזה החלק:

עקידת יצחק דברים שער צו (פרשת שופטים)

יבטל דעת האומר שמדה טובה היוצאת מהקב"ה על פי נביא אינה חוזרת:

נביא אקים להם. וכי תאמר בלבבך איכה נדע וגו'.

בספרי (פרשת שופטים)

וכי תאמר בלבבך עתידין אתם לומר איכה נדע את הדבר וגו', ירמיה אומר הנה כלי בית האלוהים מובאים בבבלה וגו', וחנניה בן עזור אומר הנה כלי בית ה' מושבים מבבלה עתה מהרה (ירמיהו כ"ז), ואיני יודע למי אשמע. תלמוד לומר אשר ידבר הנביא בשם ה' וגו', אי זה דבר שדברו המקום - הוא שאמר ובא.

[כיצד ניתן להבחין בין נביא אמת לנביא שקר?]

כל אשר ראינו דבריהם בפירוש ההבחנה הזאת אשר בין הדבר אשר דברו השם ואשר לא דברו נבוכו בו מאד.

כי הוקשה להם ראשונה מה ענין האות הזה ומה תועלת יש בו, כי הנה אחר עבור זמן ייעודו ולא בא דברו, הכול יודעים שהוא שקרן.

ועוד, למה אמר לא תגורו ממנו ומי האיש הירא.

ועוד, שכיון שנתפרסמו דברי ירמיהו הנביא שאמר:

ויהי דבר ה' אלי לאמור הכיוצר הזה וגו' רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ ולהאביד ושב הגוי מרעתו אשר דברתי עליו ונחמתי על הרעה אשר חשבתי לעשות לו, ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע ועשה הרע בעיני לבלתי שמוע בקולי ונחמתי על הטובה אשר אמרתי להטיב אותו (שם י"ח),

הנה אם כן לעולם יש לו פתחון פה לנביא כשלא יבוא דברו אשר דיבר, ויאמר שהיה זה לפי שנוי המקבל אם לטוב אם לרע.

[הסבר רש"י ורמב"ן]

והנה הרש"י ז"ל לא מצא לכתוב בזה שום מענה, רק שהוא רמז אל העתיד להיות בימי ירמיהו וחנניה בן עזור, ותלה עצמו במאמר שזכרנו עתידין אתם לומר כו'.

והרמב"ן ז"ל הטעוהו דברי זה המדרש, ממה שכתוב 'וכי תאמר', ולא אמר 'ואם תאמר'. ואמר שהתורה מגיד ברמזים העתיד להיות. ופירש פשט הכתוב שבא לתת אות להכיר הנביא אשר יתחייב מיתה כדי להרגו, ואמר שמזה ג"כ יובן שאשר יבאו דבריו הוא נביא

צדק. והנה בזה אם דחק עצמו לצאת מידי הספק הראשון, מידי הספק האחרון לא יצא כלל.

[הסבר רמב"ם]

אמנם **הרמב"ם** ז"ל **בספר המדע** (יסודי התורה י) ובפתיחת המשנה המציא הבדל גדול בין הייעוד הנבואי אל הטוב ובין הייעוד אל הרע. ואמר כי הייעוד הרע אפשר שישוב ממנו כמעשה נינוה וכדומה. אמנם הייעוד הטוב לא יחזור בו לעולם. ולכן מאמר אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבא כו', ידבר בייעודים הטובים, כי ברעים אינה ראייה אחר שאפשר לחזור. ומצא סמך לזה ממאמר ירמיהו לחנניה בן עזזר: הנביאים אשר היו לפני ולפניך וגו' הנביא אשר ינבא לשלום, בבוא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו ה' באמת (ירמיהו כ"ח). וקבל מזה הכתוב שהמופת החותך בהודעת אמות הנביא הוא כשינבא לשלום, כי אז אין שום טענה שיחזור בו.

והסמך עצמו בסמך של דרשות חשבם כמכריחים זה הדעת, במה שאמרו כל מידה טובה שיצאה מאת הקב"ה אפילו על תנאי היא באה (ברכות ז'), שנאמר ועתה הניחה לי ואעשה אותך וגו' (שמות ל"ב). וכתוב ובני רחביה רבו למעלה (ד"ה א' כ"ג). ועוד אמרו (ב"ר פ' נ"ג) בשעה שאמר לו הקב"ה לאברהם (בראשית כ"א) כי ביצחק יקרא לך זרע, לא איש אל ויכזב. ובשעה שאמר הרף ממני ואשמידם, ההוא אמר ולא יעשה (במדבר ל"א). ועוד אמר (שבת נ"ה א) מעולם לא יצאת מידה טובה מאת הקב"ה וחזרה לרעה אלא זו בלבד, שנאמר והתווית תיו וגו' (יחזקאל ט'). והתיר מאמר ירמיהו רגע אדבר לבנות ולנטוע (ירמיהו י"ח), ונחמתי על הטובה, כשאמר שזה יהיה כאשר ידבר כן אל לבו מבלי שיצווה לשליח לדבר כן לשום אדם. אבל כשיצווה לשליח ליעד כן, הנה לא ישוב ממנה. ושזה הוא טעם יראתו של יעקב וגודל פחדו, כי לא היו הבטחותיו רק בינו לבינו. ואלו דבריו שם בפתיחת המשנה:

ויש לדעת שענין זה אינו אלא בין הקב"ה ובין הנביא. אבל שיאמר הקב"ה לנביא להבטיח בני אדם בבשורה טובה, ואח"כ לא יתקיים הטוב ההוא, זה בטל ואי אפשר להיות, בשביל שלא נשאר לנו מקום לקיים בו אמונת הנבואה, והקב"ה נתן לנו בתורתו עיקר שהנביא ניכר כשיאמנו הבטחותיו, ואל העיקר הגדול הזה רמז ירמיהו במחלקתו עם חנניה בן עזזר באומרו הנביא אשר ינבא לשלום וגו' (ירמיהו כח).

וכמה אני תמה מדבריו ז"ל, שערך על הדרוש ועשה מעצם הספק הכרח להיתרו, מלבד מה שנדחק בפירוש הכתובים דחוקים נלאה הדעת לסובלם, בשומו הכתוב הזה שאנו בביאורו בייעוד הטוב דווקא. ומן הראוי שיותן אות לכשייעד הרע ג"כ. וכאמרו במאמר רגע אדבר וגו' ורגע אדבר וגו' (שם י"ח), שהאחד יהיה אפילו ע"י שליח והשני דווקא בינו לבין עצמו, או שלא ע"י שליח.

וכ"ש שהדבר כבד מאד לאומרו, שלא יהיה השם יתעלה נאמן בדבורו אשר יאמר לנביא בינו לבין עצמו, כמו אם יאמר אותו ע"י אמצעי. והא בכדומה לזה אמרו סהדי לשקרי עבידי.

[הסבר רלב"ג]

וכבר הקשה עליו הרב **רבי לוי בן גרשום** ז"ל בספר **מלחמות השם**, ואמר כי עדיין תישאר השאלה למה יחזור בטוב היוצא מפי עצמו, ולא בטוב המיועד ע"פ שליח. ועוד, שכבר נמצא טוב מיועד ע"פ שליח שחזר בו, והוא שנאמר לכללות האומה ע"י דוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו (שמואל ב' ז'). והוא עצמו בפירושו לתורה השווה המידה בייעודים, ואמר שבין בטוב ובין ברע דרכו לחזור, כמו שהעיד ירמיה באומרו רגע וגו' ורגע אדבר. ואמר שהכתוב האומר ולא יהיה הדבר ולא יבוא הוא הדבר אשר לא דברו ה', יתקיים בדברים שאינן תלויים בתנאים נסתרים, כמו שיאמר אם יקרה כך יהיה כך וקרה כך ולא היה, או בדברים ההווים בעת ההיא או בעתידות בעניינים שאין בהם טוב ורע לאיש מהאנשים או באותות הבאות עם הייעודים.

אמנם שם **בספר מלחמות** השתדל לבאר מאמר ירמיהו שאמר: הנביא אשר ינבא לשלום יודע וגו', ושם סבר וקביל שיש הבדל בייעודים בין טוב לרע, אלא שנתן הבדל ג"כ בין הנבואות, רצוני כשתהיה הנבואה אשר מפאת הסדור השמימי ובין שתהיה מפאת ההשגחה האישית. כי כשתהיה מפאת הסדור השמימי אחר שתכלית הודעת הרע הבא מצדה לבני האדם הוא להזהירם שלא יבוא עליהם, יתכן שלא יגיע כשיגיע התכלית שהוא תיקון מעשיהם.

אמנם הטוב המסודר לבא על איש מהאישים, הוא רחוק שלא יבוא, לפי שהבחירה הושמה לאדם לתקן אבל לא לקלקל, ושמזה הצד תושלם בחינת הנביא. כי כשלא הגיע הטוב אשר ייעד, יתאמת שאינו נביא. שאם היה זה הטוב מסודר מצד הגרמים השמימיים, הוא רחוק שלא יגיע. והוא מאמר ירמיהו בבא דבר הנביא יודע וכו'. ואולם שאפילו הגיע הטוב ההוא, לא יתאמת מפני זה שהמגיד יהיה נביא, כי יתכן שישלם לו זה בקסם או בחלום.

אמנם כאשר יהיה מפאת ההשגחה האישית, אשר הוא מיוחס אל ההשגחה האלוהית בלי אמצעי, אע"פ שלא יפורש בו תנאי יובן בקשר תנאי בלי ספק, וחויב שישתנה לפי קיום התנאי או ביטולו. והוא טעם רגע ורגע, ופחד יעקב, וזולתו מהמובטחים. ומה שאמרו רבותינו ז"ל (ברכות ז' א) אפילו על תנאי, שזה יובן כשלא יהיה התנאי בעצמות הדבר, כמו ועתה הניחה לי וגו' (שמות ל"ב), שאין מן הראוי שבעבור שהתפלל עליהם כמו שחויב יפסיד שכרו הטוב.

[קרקשקש: שאלות על רמב"ם והסבר חדש]

והנה הרב ן' חסדאי ז"ל בכלל הרביעי אשר מהמאמר השני מספרו הקשה עליו מה שיש בו כדאי לדחות סברתו זאת.

אחת במה שצריך לדחוק הכתוב הזה האומר אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה וגו' כשיהיה הטוב ההוא מסודר מפאת הגרמים השמימיים. ואם כן כבר יתנצל הנביא בשיאמר שמה שיעד היה מפאת ההשגחה האישית המשתנה לפי שנוי מעשה המקבל. ועוד, שאפילו נקבל שהטוב ההוא הבא מפאת הגרמים השמימיים הוא רחוק שלא יגיע, מכל מקום אינו נמנע שכבר יספיק רוע בחירת המקבל להדיחו מעליו, והאפשר לא יקרה מהנחתו בטל, וכבר יוכל להתנצל בזה.

זה תורף השגותיו. ועם שהספק הראשון אינו צודק על האופן שהניחו, כי הוא כבר העמיד הכתוב ההוא בפירוש התורה בדברים שאין מדרכם להשתנות מפאת המקבלים כמו שכתבנו.

אמנם יעמוד לו זה הספק בדברי ירמיהו עצמו, שאמר הנביא אשר ינבא לשלום וגומר שכבר יוכל לומר שמצד ההשגחה האישית הוא ניבא, ושהמקבל שינה מעשיו, ועל כן לא בא דברו. ואולם הוא עצמו מסכים עמו בכל מה שהעמיד מאמרי ירמיהו רגע אדבר ורגע אדבר כפשוטן, ואמר שהכתוב האומר איכה נדע את הדבר וגו' ידבר כאשר הנביא ייתן אות על אימותו בהתחלת עניינו, כי אז לא נתן להשבון בשום עניין, בין שיהיה האות בדברים הנתלים בבחירת המקבל או לא, כמו שאמר משה בזאת תדעון כי ה' שלחני וגו' אם כמות כל אדם וגו' לא ה' שלחני (במדבר ט"ז), ואליהו אמר אם איש אלוהים אני תרד אש מן השמים וגו' (מלכים ב' א').

אמנם ליישב מאמר ירמיהו הנביא, אשר ינבא לשלום בבוא דבר הנביא וגו', הוצרך להשתמש בהבדל ששם **הרלב"ג** ז"ל בין הנבואה אשר מפאת ההשגחה האישית לבין הנבואה אשר תהיה מפאת הסידור השמימי. אלא שאמר שהיה כמהתל בו בזה. ודרך משל, כי יאמר לו כמו שהנביאים אשר היו לפנינו מוחזקים בנביאים וינבאו על ארצות וגו' והנביא החולק עליהם יאמר כי מה שנודע להם בנביאותם היה מפאת הסידור השמימי, ומה שנודע לו היה מפאת ההשגחה האישית, שכן הוא ראוי לייחס הרע אל הסידור השמימי והטוב אל ההשגחה האישית, כי אין לו דרך אחר לחלוק עליהם אחר שהם מוחזקים לנביאים. ואם כן בבוא דבר הנביא ההוא, אשר ייחס נבואתו אל ההשגחה האישית, יודע אשר שלחו ה' באמת, כי הוא השליח באמת מבלי אמצעי. ועתה כמו כן בבוא דבר הטוב אשר יעדת, יופסק ביני ובינך כי אנכי שלוח להגדה רעה ע"י אמצעי, והוא הסדר השמימי, ואתה בא מתנבא בלי אמצעי. זה תורף דבריו.

והיה ההיתול לפי כן, לפי שעל כל פנים יישארו שניהם בחזקת כשרים כפי המשל. ואין הנדון ההוא דמיון וראיה להכזיב דברי שום אחד מהם. וזהו מה שביארו באומרו בסוף דבריו, ולקח זה הדרך כאלו אמר אתה תראה אם שלחך ה' באמת. ולזה אין אצלנו תוכחה מזה שהבחינה תהיה בשלא יתקיים היעוד הטוב בלבד ע"כ.

והטעם הוא מבואר, מפני שאע"פ שנקבל שהרע הוא יותר ראוי ליחסו אל הסדור השמימי, והטוב אל ההשגחה האישית, מ"מ אינו נמנע שיהא בהפך. ואם כן כבר תהיה הטענה שווה בין שינבא הנביא ההוא טוב או רע, מלבד מה שננעלה מפניו שער התשובה לומר כי שנות מעשה המקבל יגרום שנות ימין עליון. וחולשת הפירוש הזה בעיניו תעיד בפניו שהוא רחוק מאד שיכווין אליו ירמיהו בשום פנים.

הן אלה קצות הדברים שנכתבו בזה העניין עד הנה, מאשר הגיעונו דבריהם הספקות המשוגות לכל אחד ואחד מהם, מלבד מה שיש להפלא על האלו האחרונים המזכירים מגידי הדברים אשר על ידי הסדור השמימי בלהקת הנביאים, עד שיצטרך הכתוב לתת אות בין שניהם. גם ירמיהו ישתדל בעניין הזה, כי אלו לא יקראו רק קוסמי קסמים או הוברי שמים החוזים בכוכבים, ואם יש דבר ה' אתם נוסף על חכמתם הנה כבר תחזור הקושיא למקומה, כי לא יחסר כוח הנביא הבא בשם ה' בעבור שיסכים אל דברו הסדור השמימי, כמו שאחשוב שהיה על דרך האמת מסכים עם דברי ירמיהו בזמן ההוא כמו שכתבנו בפרשת פקודי שער נ"ו.

[הסבר ר"י עראמה]

אמנם אשר ראיתי אנכי הטוב והישר בכל אלו העניינים ומתיישב יפה על הכתובים כולם הוא, כי אין לספק בשום פנים ביסוד ההוא החזק אשר יסדו לנו האל יתעלה על יד נביאו, באומרו רגע אדבר ורגע אדבר, אשר יראה שעיקר מה שכוונו בנבואה ההיא היה להודיעו שהטוב הנגזר מאתו לא יבוא על כל פנים, כמו שאמר וארד בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים ונשחת הכלי אשר הוא עושה כחומר ביד היוצר, ושב ויעשהו כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר לעשות (ירמיהו י"ח).

והוא ודאי משל להשחתת כתות האנשים את דרכם מהתיקון הטוב אשר חשב עליהם יוצרם, אשר לסיבה זו חויב שיעשם כלי אחר כאשר ישר בעיניו. ואומר שיודיעם הכיוצר הזה וכו', כדי שלא תהיינה להם ההבטחות הראשונות אשר הובטחו האבות עליהם לפוקה ולמכשול, לאמור מעתה לא יוכל להרע אותנו. אלא שיפחדו תמיד. כמו שהיו האבות עצמם וכל הצדיקים עושים שמא יגרום החטא, ואשרי אדם מפחד תמיד. ואמרם ז"ל אפילו על תנאי, זה יהיה אם כמו שאמרו הראשונים שהתנאי ההוא יותר יחייב ביטולו קיום המעשה מקיומו. ואם כמו שאמרו במקומות רבים שמידה טובה מאת הקדוש ברוך הוא מרובה (יומא ע"ו א), ובכל מקום שאפשר להתקיים לא תשוב ריקם, כאומרם ז"ל בילמדנו (פרשת וירא) וייתן להם ארצות גויים וגומר, בעבור ישמרו חוקיו וגומר (תהלים

ק"ה). ואף על גב דלא שמרום ולא נצרום, נתן להם. אתה מוצא בשעה שעשו העגל ובקש משה עליהם כפרה, אמר לך נחה את העם (שמות ל"ב). והנה בזה ובכל כיוצא בו אין שום פתחון פה רק למתקש.

ומה שאמרו שמעולם לא חזרה מידה טובה מאת הקב"ה לרעה אלא אותה בלבד (שבת נ"ה א), הנה דברו בזה נכונה בלי ספק, כי לא נמצא מידה טובה שחזרה בלא שינוי מעשה המקבל, זולתי זאת:

שבשעה שאמר הקב"ה והתוית תיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים, אמר מדת הדין לפני הקב"ה: רבש"ע, מה נשתנו אלו מאלו. אמר לה אלו צדיקים גמורים ואלו רשעים גמורים. אמר לפניו רבש"ע, היה להם למחות בידם ולא מיחו. אמר לה גלוי וידוע לפני שלא היה בידם למחות. אמר לפניו אם לפניך גלוי, לפניהם מי גלוי. מיד וממקדשי תחלו.

ועתה ראה כי האל ית' העיד עליהם שהיו צדיקים, והנה בין גזירה ראשונה לשנייה לא שינו מעשיהם, ולזה אמרה שהיא לבדה נמצאת שבלא שינוי מעשה המקבלים תשתנה הגזירה מטובה לרעה, ואפילו אותה על דרך האמת לא הייתה חזרה, שלא היה העניין ההוא אלא כעין משא ומתן בין המלמדים זכות ובין המלמדים חובה, ולסוף הכריעה כף חובה.

אמנם בבחינת הנביא אין לנו לחפש ולדרוש זולת מה שכתבה התורה בו, והוא מה שכתב **הרמב"ם** ז"ל שם (בפתיחת המשנה לס' זרעים) אלו דבריו:

ובעלי הכוחות האלו לא יכנו נפשם ולא יתהללו שיצדקו בכל חלקי הדברים, אבל אומרים שזאת השנה יהיה בצורת ושלא ירד גשם כלל, ונמצא שיהיה בה גשם מעט. או יאמר שמחר ירד גשם, ונמצא שירד למחרת הג' וכיוצא בו. וזה הדבר יקרה לו כשיהיה בקי מאד, ומן הידועים בשם אשר דברו עליהם בספריהם. וזה ענין דברי ישעיהו לבבל יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים החוזים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך (ישעיהו מ"ז). ואז"ל מאשר - ולא כל אשר (פסיקת פ' חקת). ואין מועדי הנביאים והבטחותם כן אבל יצדק הכול עד מלה אחרונה. ולא ייפול דבר מדבריהם לא קטון ולא גדול כל ימי עולם.

כל אלו דבריו ועוד האריך.

והנה בזה ראה עצומה לבחון כל הנביאים שנמשך עניינם בינינו ועל טוב ועל רע לזקח' הוכחה זאת בכל ייעודי הנביאים.

אמר יהושע (כ"ג): וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם כי לא נפל דבר אחד מכל הדברים הטובים אשר דבר ה' עליכם, הכול באו לכם לא נפל דבר אחד. ושלמה אמר: ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל כו' לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב אשר דבר ביד משה

עבדו (מלכי' א' ח'). ובייעודים הרעים אמר יהוא דעו איפוא כי לא ייפול מדבר ה' ארצה אשר דבר ה' על בית אחאב וה' עשה את אשר דבר ביד עבדו אליהו (שם ב' י').

אמנם על טוב ועל רע נאמר ויגדל שמואל וה' היה עמו ולא הפיל מכל דבריו ארצה וידע כל ישראל מן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא לה' (שמואל א' ג'). וזה המופת הוא אשר ייחדו מתקני התפילות בברכת הנביאים באומרים 'ונאמנים דבריך ודבר אחד מדבריך אחור לא ישוב ריקם'.

אמנם האות והמופת הזה אשר בקשוהו אלו גאוני עולם, והוא להאמין כל נביא לשעתו. ואמרו שזה רצה הכתוב באומרו איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה', אאמין בלי ספק שלא דברה בו תורה בזה, ולא כוונה אותו כלל. כי לזה יספיק מה שאמר **רש"י** ז"ל, שאם הוא מוחזק לכשר וחסיד, ויצווה לשמור ולקיים מצות תורת משה, מצווה לשמעו מבלי אות ומופת. לא יהיה אלא חכם. ואם היה מנבא לעבור עליה, אפילו יהיה מוחזק כאלהו לא נאבה ולא נשמע אבל נהרגהו. אבל אם היה מוחזק לנביא כאלהו, כבר נשמע אליו לבטל מצווה מה לשעתה, ולמה לנו עוד אות ומופת:

[סימן להכיר נביא שקרן הבא לבטל נביא אמת]

האמנה כי כוונת הכתוב הייתה עניין אחר שהוא צורך גדול בעניין הנבואה והוא לתת רושם וסימן להכיר הנביא השקרן שיקום להכזיב הנביא האמתי כי אז כאשר שניהם מתנבאים בשם ה' ומכחישים זה את זה, ולא הוחזק שום אחד מהם במופתים מפורסמים אשר יודע נאמנותו לה' בהם לעיני הכול, יחויב אז שיהיה האות ומופת ביניהם. שהדבר אשר דברו מי שהוא נביא האמת יקום על כל פנים, הן לטוב הן רע, כי לא יתכן חילוף זה כלל מפני חילול השם, כמו שעשה על דבר האש בימי אליהו (מלכי' א' י"ח), אף על פי שהיה מוחזק, ולא נעשה הנס ההוא אלא לניצוח רשעת הנביאים המדיחים את העם אחרי הבעל, לומר שהוא ית' מנהיג על ידו העולם, עד שהכירו כי ה' הוא האלוהים והמנהיג, כמו שכתבנו בשער צ'.

אלא שהדבר קרוב לנמנע שנביא השם ינבא עליהם טוב ונביא השקר רע כמו שיבוא.

ואמתות העניין הזה יתבאר כשלא נחשוב זה הכתוב האומר וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר וגו' תחילת עניין נאות כולל לכל נביא ולכל דבר, אבל כשנחשבה עניין מיוחד ונקשר עם מה שלמעלה ממנו כמו שאבאר.

זה כי בתחילה אמר נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם את כל אשר אצונו והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי וגו'. ואח"כ אמר אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא ציויתי וגו'. והכוונה שהנביא אשר יזיד לדבר דבר בשם ה' להכזיב הנביא השלוח מאתו שדבר בו ראשונה, יומת ביד בית דין

כמכחיש דברי אלוהים חיים. ולהודיע מי מהם אשר יומת על ידי בית דין אמר, וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה', כי מאחר ששניהם מכחישים זה את זה ולא קדמו לשום אחד מופתי חזקה ראוי, שיהיה לנו מופת ידוע להכיר מי שהוא השקרן מהם כדי להמיתו. ואמר כי שידבר על זה האופן אשר ידבר הנביא בשם ה', בין טוב ובין רע, ולא יהיה הדבר ולא יבוא, הוא הדבר אשר לא דברו ה' בלי ספק, בזדון דברו הנביא, לא תגורו ממיתתו, כי כדאי הוא צורך זה שלא ישוב דבר ה' מפני כבוד שמו. כמו שהיה העניין באותה נבואה לדעת **הרב ן' חסדאי** ז"ל. אלא שאינו מן השם במקום הזה.

ואם שזה הוא מוכרח מיישובי הכתובים ומהיתר הספקות כולן ע"פ דרכו, ואינו צריך חיזוק, גם הוא יקום על פי שני עדים נאמנים לקוחים מהפרשה עצמה. האחד אומר אך הנביא אשר יזיד וגו' והרי אינו צריך בזה הבדל בין שוגג למזיד, כמו שהוא צריך לומר וכי יזיד איש על רעהו להרגו וגו' (שמות כ"א) כי איך יהיה נביא שקר שוגג.

אמנם כמו שאמרנו דיבר בהווה, שזדון לבו השיאו להתקומם על נביא ה' להכחישו, כמו שאמר בזדון דברו הנביא. והשני, אומרו איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה', שלא היה לו לומר רק איכה נדע כי לא דבר ה' הדבר ההוא. ויותר נכון שיאמר איכה נדע את אשר דבר ה', כי יותר ראוי שיודיע ה' את אשר דבר ה', משיודיע את אשר לא דבר.

אבל זה המאמר מוכיח בלי ספק שנודע להם שיש שם דבר אשר לא דברו ה', אלא שאינם יודעים של מי הוא. וכן הוא באמת מכל זמן שיהיו שם שני אנשים מכחישים זה את זה, ואין לאחד חזקה מפורסמת מחברו, הוא ידוע שהדבר אשר ידבר האחד מהם לפחות הוא אשר לא דברו ה', אלא שאינם יודעים משל מי מהם הוא.

ולזה אמר אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה' בזדון דברו הנביא. והזכיר בשם ה' כי אל המנבא בשם ע"א, אינו צריך מופת להרגו, שכבר אמר ואשר ינבא בשם אלוהים אחרים ומת הנביא ההוא.

ומן הדיוק הזה מצא פתח **הר"ן** ז"ל להתיר זה הספק ולומר שכוונת המופת הזה אינו רק להודיע את אשר לא דברו ה', כי ראה שהנביא אשר יאמר בשם ה' את אשר לא דברו חויב שיכחישהו אלוה ממעל.

אמנם מי שיאמר את אשר דברו, לא נתן מופת על זה. וכבר אמרנו שמן הראוי יאות להיות הדבר בהפך, כי יתכן שיוזקק האל יתעלה להקים דבר עבדו ועצת מלאכו ממה שיוזקק לבטל דברי איזה סכל או רשע, שנכנסה בו רוח שטות להינבא שקרים.

אמנם מה שאמרנו להכזיב ולבטל דברי הזר המכחיש דברי נביאו, זה יתחייב על כל פנים. והנה בכתובים האלה העדות מקויים והדבר ברור והגון. ועל פי דרכו נגה אור לדעת ולהודיע שכל מה שאמר ירמיהו לחנניה בן עזור, לא מעצמו אמרו אבל הוא דבר שלמד מפי משה רבו מפי הגבורה, לא הוסיף בו רק ביאור מה שחויב מההנחה אשר אמרנו, שלא יתכן חלופה כי אם על דרך הזרות הגמור.

ולבאר זה אומר שמהמחויב שלא נתחלפו ירמיהו וחסנניה בן עזר כשירמיהו היה מזרז ומתרה את העם שיתרחקו מע"א וגלוי עריות ושפיכות דמים ומתועבות גדולות כאלה, שהם מעשים רעים וחטאים בעיני אלוהים ואדם. ושחנניה בן עזר היה אומר כזה וכזה תעשו ותצליחו, כי באלה חפץ אלוהי המשפט. שלא צויר שיאמר כזה שום כופר, כ"ש מי שירצה שיחזיקוהו לנביא. וגם לא ישוער שישמע אליו שום אדם, שוודאי לא יתחלפו דעות האנשים להחליף הרע המוחלט בטוב, עד שיאמרו כי רצוח וגנוב ונאוף הם דברים נאותים וטובים, חובות על האדם להרגילם. ושגמילות חסדים וכבוד ההורים וההתרחק מהזיק לזולתם וכדומה הם חטאים גדולים, מצווה על האדם למנוע עצמו מהם. שזה לא יסבלהו הטבע האנושי כלל. כי הנה הטוב והרע לא יקבלו זה את זה ולא יהפכו זה לזה.

אמנם יסבול שיתחלפו בקצת הדברים, אשר אין הטוב והרע מפורסם בהם. כמו שיש בקצת המעשים האנושיים אשר יש בהם פני הראות למניעה כמו לעשייה, ועליהם אמר הנביא הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע וגו' (ישעיה ה'), כמו שיבאר האומרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה וגו', שכבר יש טעם לפי הפרסום שיתכן שיעשה פתגם הרעה מהרה. ואם הש"י לא ראה שיעשה כן מהטעם אשר כתבנו בתחילת השער הנ"ל.

[בין ירמיהו לחנניה בן עזר]

והנה מזה המין היה התחלפות ירמיהו וחסנניה בן עזר בלי ספק. כי הם יתחלפו במה שיקבל הדעת מציאות שני המאמרים בפנים מה. וזה שירמיהו היה מזהיר אותם שיפקחו עיניהם על דרכיהם המקולקלים, ואם אין שיצא חרון אף ה' ויוליכם בבלה עם אחיהם אשר הגלו שם. וחסנניה בן עזר לא כחש שהוא טוב שיתקנו מעשיהם, אבל יבטיחם שלא נתמלאה סאתם בשיעור ההוא ושלא עלתה חמת ה' עליהם כאשר דבר ירמיהו. אדרבה היה מתנחם על הרעה אשר הביא עליהם ודבר עליהם טובה.

משל לשני רופאים שנכנסו אצל החולה, האחד הזהירו וזרזו מהמאכלים הגסים והמשקים הרעים, ואמר כי ביום אכלו מהם מות ימות. והשני הבטיחו לומר אכול ושתה מאשר ייטב לך כאחד האדם, כי ודאי לא יגע בך רע. והנה הרופא הזה השני לא יכחיש שהשמירה מהמאכלים הגסים אינה טובה, אלא שאמר שאינה צריכה לו יותר משאר האדם ההולכים בשוק.

אמנם הרופא הראשון לא יודה לדברי השני כלל. והנה על זה האופן כבר יהיה בריאות זה האיש לדעת הרופא הראשון תלוי בשמירת מצוותו. ועל דעת הרופא השני הוא בטוח מאד בלתי תלוי בדבר ואין שם שום סיבה שימנענו.

זוהו עצמו היה עניין ירמיהו עם חנניה בן עזור באומרו אליו הנביאים אשר היו לפני ולפניך מן העולם וינבאו וגו'. ירצה כאשר היו בימים אשר לפנינו שתי כתי נביאים כמונו היום, האחד ינבא עליהם רעות ומלחמות גדולות, הן שיסודרו מפאת המערכת כמו שכתבנו שם בפקודי שער הנזכר, או מההשגחה האישית. עכ"פ יורה שהנביא או הנביאים אשר כן יאמרו אומרים שהם רעים וחטאים לה' באופן שההשגחה האישית תרצה לפגוע בהם, או שלא ראתה להצילם מהרעות המסודרות מפאת המערכת, ושצריכים לתקן מעשיהם ולשוב אליו יתעלה להינצל מהרעות ההן בכל אחד מהאופנים שאמרנו, שזהו תכלית שליחותו. ובזמן ההוא יקום נביא אחר וינבא עליהם שלום כאשר הם שם, מה המונע מבוא עליהם השלום הזה, בין שיהיה מיועד מההשגחה האישית או מהסדור השמימי, אחר שעם היותם רעים וחטאים הוא מנבא עליהם שלום. ודאי הנביא או הנביאים הראשונים יוכלו לומר כאשר לא יבא הרע, שכבר שינו מעשיהם מחשבותיהם לטוב.

אמנם זה לא יוכל לומר שבעבור שהטיבו את דרכם מנע מהם הש"י הטוב, כמו שלא יוכל לומר הרופא השני שמת החולה יען נזהר מאכול כל תועבה. ולזה היה מאמר ירמיהו בימים ההם ובעת ההיא מופת חותך מה שלא יהיה כן העניין בנביא אחד לבד. ואין לאומר שיאמר שכבר יתנצל הנביא במה שיאמר, כי לפי שהורגלו בפעולות הרעות עד בואם אל קצה הרשע הגיעה להם הרעה או נמנע מהם הטוב, שכבר נתבאר בפרק ה' מהמאמר השני **מספר המידות**, שהפעולות המגונות אין להם אמצעי טוב כלל, שכולם מקצה עד קצה הם רעות. ועל כל פנים היה לו להזהירם מהם קודם שיגיעו אל הגבול ההוא, כמו שעשו הראשונים. וכ"ש שאי אפשר לומר שמלפנים היו טובים, ואחר כך רעים כיון שמעשיהם הראשונים בידיהם, והמה דברים מבוארים.

ועתה ראה דבריו אלה ודע נא כי הם בעצמם ולא זולת דברי התורה האלוהית בפרשה זו אשר ביארנוה. אך כשנניח בה ההנחה המחויבת להניחה לפי טבע העניינים ומהותם כמו שאמרנו. וזה כי אומרו בתחילה נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם וגומר הוא עצמו מה שאמרו הנביאים אשר היו לפני ולפניך מן העולם וינבאו אל ארצות רבות ועל ממלכות גדולות למלחמה ולרעה ולדבר, כי על הרוב או תמיד נביא השם הוא שלוח להפחידם בעניינים רעים וקשים כמו אלה, לזרזם לשוב אל ה'. ולזה אמר והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי, כי מדרך ההמון שימאנו שמוע ייעודים רעים ותוכחות.

אמנם הטוב הוא אשר יכספוהו הכול ושמחים לשמעו ומאמינים בו. ואומר אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא ציוויתיו, הוא כעין אומרו הנביא אשר ינבא לשלום כי כל החולק על נביא השם הוא תמיד מרפא נגיעיהם על נקלה לאמור שלום שלום ואין שלום.

והנחות אלו כבר אמרנו שהן אמיתיות מאד, וקרוב לנמנע שיהיו בהפך. כ"ש שהוא מבואר שהיה הדבר כן ביניהם.

ולזה כנגד מה שאמר אחריו וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה' אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה', אמר ירמיהו הנביא אשר ינבא לשלום, בבוא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו ה' באמת. כי עם שכוונת הכתוב כפי מה שאמר למעלה, לומר שדבר נביא ה' בין למלחמה בין לשלום, מ"מ אם לפי ההנחה שהנחנו כמחויבת דרך כלל, ואם למה שהיה העניין כן ביניהם דרך פרט, מחויב שם שלקיום דבר המכחיש יבא אז השלום והטוב על כל פנים.

ולזה כמו שנגזרה על הנביא ההוא בכתוב מיתה, דכתיב ומת הנביא ההוא, כן אמר לו בדבר אלוהים השנה אתה מת כי סרה דברת אל ה'. שכיון שלא היה בידו להמיתו ביד ב"ד של מטה, נגזר דינו בב"ד של מעלה. ובשרו על פניו כמו שנאמר שם לא תגורו ממנו. הא למדת שכלל מה שרצהו הכתוב הוא עצמו מה שביארו ירמיהו מלה במלה במעשה שהיה בינו ובין חנניה בן עזור, והוא עניין אמתי ומופת חותך בכל מה שיבוא על זה האופן בלי שום פקפוק וגמגום.

והוא עצמו מה שכוונו אליו חז"ל שם בספרי. וכי תאמר וגו'. עתידין אתם לומר איכה נדע את הדבר וגומר. ירמיהו אומר הנה כלי בית האלוהים מובאים בבלה וגו' וחנוניה ב"ע אומר הנה כלי בית ה' מושבים מבבלה עתה מהרה (ירמיהו כ"ז), ואיני יודע למי אשמע ת"ל כו'. כי הם רצו להישיר המבוכה הנזכרת ראשונה מהכתובים, והורו באצבע באי זה עניין מיוחד הכתוב מדבר, אשר בו יהיה המופת ההוא צודק, ולא באופן אחר. והוא כמו שאמרנו. ואין כוונתם להגיד העתידות לבד כמו שאמרו קצת.

וראיית **הרמב"ן** ז"ל מכי תאמר, הרי היא ראייה של כלום. והרי הוא כמו כי יקרא קן צפור (דברים כ"ב), כי תהיין לאיש (שם כ"א), וכל התורה כולה הרי נתבארו כל אלו העניינים יפה יפה.

[סיכום]

והעולה מכללות העניין בקשור הדברים עם מה שלמעלה מהם שיזהירם שלא ישתתפו בהשתדלותם עסק הקסמים והנחשים והכשפים ודומיהם ללכת אחריהם במעשיהם כלל, רק שילכו אחרי ה' אלוהיהם בכל מה שיצווה להם ע"פ נביאיו. כי הוא תכלית החריצות הראוי והנאות להם כמו שאוו להם במעמד הר סיני, ושכאשר יקום איש זר להכחיש אי זה נביא שלא הוחזק ביניהם תחלה על ידי אותות ומופתים, או שלא נפל דבר מדבריו ארצה, כמו שאמרנו ראשונה כבר יבוא האות והמופת שלא יקים ה' את דברו, והמצווה על בית דין שימיתוהו.

[הספקות בפרשה]

ועתה אחר שביארנו זו הפרשה החמורה נבא לבאר הסמוכות לה, ונעורר תחלה הספקות הנופלות עליהם כמנהג:

- א. מה טעם סמיכת מצות הבדל שלש ערים לכאן:
- ב. אומרו ואשר יבא את רעהו ביער וגו' והרי הוא בכלל הנזכר:
- ג. במאמר ואם ירחיב ה' אלוהיך את גבולך וגו' ויספת לך עוד ג' ערים על השלש האלה. שאם כדברי **הרמב"ן** ז"ל שדבר על העתיד לבוא, וראייתו מאומרו כי תשמור ללכת בדרכיו כל הימים, כי הוא על הזמן שנאמר בקבלה ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים וגו' (ירמיהו ל"ב) כמ"ש בפירושו, הנה באמת היה לו לומר ויספת לך עוד ג' ערים על הג' האלה, כי הששה כולן נחשבו מהארץ, אף על פי שחלק הירדן ביניהם. וכן נזכרו כמה פעמים בפרשת מסעי: והערים אשר תתנו שש ערי מקלט תהיינה לכם את שלש הערים תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען ערי מקלט תהיינה לבני ישראל ולגר ולתושב תהיינה שש הערים למקלט. וכן אמר את הערים אשר תתנו ללוויים את שש ערי המקלט, יראה שהם מצטרפות יחד לכשיתחייב שיאמר שלש על השש האלה. וגם יראה משם שעליהם אין להוסיף כמו שאמר בסוף והיו אלה לכם לחוקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם (במדבר ל"ה). וגם לא היה לומר לסיבה זו ואם ירחיב ה' וגו', שיראה שהוא עניין מסופר כי העתיד להיות להבטחת האבות ראוי שיאמר עליו כי ירחיב כמ"ש כי יכרית:
- ד. אומרו וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו וגו'. שנראה מותר גמור על מה שכבר נאמר:
- ה. בטעם לא תסיג גבול רעך וגו' וסדרו בכאן:
- ו. במה שדקדקו חכמינו זכרם לברכה (מכות ה' ב) כאשר זמם ולא כאשר עשה מלמד שאם הרגו אין נהרגין כי לכאורה אין הדעת סובלת כן. וסדרו בכאן וטעם לא תחוס עינך נפש בנפש עין בעין וגו' בעדים זוממים.

[ביאור הפרשה]

ואחר זיכרון אלו הספקות נבוא אל הביאור:

כי יכרית ה' אלוהיך וגו' שלש ערים תבדיל לך וגו'.

כבר כתבנו פעמיים, האחד בפרשת אלה מסעי והשני בואתחנן, שנתכוונה תורה לסדר ענייני אלו הערים במקומות שיורה עניינם על כל הנדבר שם מצד מה שמתבאר במשפטם הבדל האנשים השוגגים מהמזידיים. כי אלו נתנו למחילה ולמקלט, ואלו נמסרו למיתה, אם ביד גואל הדם ואם ביד בית דין, בלי שום חמלה וחנינה. כמו שאמר בהם ולא תיקחו כופר וגו' (במדבר ל"ה).

וללמד על כל מה שדבר ראשונה מהעניינים החמורים אשר ראוי לתת להם לב כפי ההתראות שעשה בהם, ומעתה ידעו שיבוקש הדין מהם כפושעים במזיד הגמור. והיו הדברים הנאמרים שם נכונים כפי עניינם.

והנה עכשיו בפעם השלישית נגמרה החזקה שיראה שכאשר הרבה להזהיר בשער הקודם באופני ההנהגה, אם על ידי השופטים ואם על ידי המלך ע"י שמירת מצות התורה האלוהית ולבלתי סור מן המצווה אשר יצוו על פי נביאי הש"י ימין ושמאל, והזהירם והתרה בהם לבלתי נטות אחרי חוקות העמים ההולכים אחרי אלוהים אחרים, והשומעים אל מעוננים ואל קוסמים בכל הנהגותיהם, כי אם אל פי ה' אשר על פי נביאיו אותו ישמרו לעשות והיה זה דבר שבו תלוי ישיבתם בארץ בלי ספק.

(א) לזה סמך גם כן מצווה זו על אותה כוונה עצמה כלומר שמכאן ואילך הרי הם נדונים כמזידיים המותרים ועומדים בדברים, והחוטאים בדעת שלימה שלא נתנו למחילה. וכמו שאמר בסוף ונתנו אותו וגו' לא תחוס עינך עליו וגו'. והוסיף בכאן לומר תכין לך הדרך וגו' לומר שיהיו הדרכים מתוקנים ומזומנים בלי שום מכשול שיהא מעכב הנה בדרך. וכמו שאחז"ל (מכות י' ב) שיכתבו מקלט על העצים או האבנים, כדי שלא יצטרכו לדרוש על הדרכים, כי אפשר שעל ידי השאלה יתפשו מגואלי הדם.

גם יראה לפי הפשט שפירש כאן עניין שלא נתבאר ראשונה, והוא כי כמו שהמכה את רעהו בבלי דעת והוא לא שונא לו מתמול שלשום הוא נדון לשוגג, כן אף על פי שיודע שהוא שונא לו, אם היה הדבר באופן שהוכר בטוב שהכהו שלא לדעתו, שנדון לשוגג. והוא אומר וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה וחי אשר יכה את רעהו בבלי דעת והוא לא שונא לו וגו'.

(ב) ואשר יבא את רעהו ביער וקרה רוע מקרהו כי בנדוח ידו על הגרזן לכרות העץ נשל הברזל מן העץ אשר הוא תחוב בו, או שהשיל ברזל הגרזן חתיכה מן העץ הנקצץ ונתזה בחוזק ומצא את רעהו ומת, הוא ינוס אל אחת הערים האלה וחי. כי באמת המקרה מעיד שלא עשה מדעתו ושנאתו הקדומה לא תספיק לענות בו סרה. ומה שאמר פן ירדוף גואל הדם וגו' ולו אין משפט מות כי לא שונא הוא לו מתמול שלשום הנה הוא צודק על מה שאמר ראשונה וגם על זה יראה שאינו נדון כשונא לו כלל. והוא מה שנתאמת בסוף באומרו וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש וגו' ושלחו זקני עירו וגו' ונתנו אותו וגו' לא תחוס עינך וגו'. יאמר כי כשיהיה שונא ואורב אע"פ שלא הותרו יהיה נדון כמזיד למסרו ביד הגואל בלי חנינה.

אמנם יראה כי אף על פי שיהיה שונא, אם נתבאר שלא ארב, יצא מכללו ונכנס בכלל שוגג הוצל בערי מקלט.

והנה אחר שזכר צורך הערים ועניין קליטתם אמר על כן אנכי מצווך לאמור שלש ערים תבדיל לך. ואם ירחיב ה' אלוהיך את גבולך וגו' ויספת לך עוד וגו'.

(ג) לדעתי מאמר ואם ירחיב הוא חוזר לראש הכתוב הראשון. שיעורו על כן על כל דברי הצורך הנזכר, אנכי מצווך לאמור שלש ערים תבדיל לך, והם אותם שנאמר עליהם אז יבדיל משה ג' ערים בעבר הירדן מזרחה שמש. כי אף על פי שהבדילן הוא היה מצווה עליהן שישכמו בהם על הבדלתו, ומיד תהיינה נבדלות ועומדות להם. ועוד אני מצווך שאם ירחיב ה' אלוהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך לתת להם את הארץ אשר יכנסו בה אחרי מותו. ופירוש טעם מאמר אם ירחיב, שהוא כמסופק כאומרו כי תשמור את כל המצווה הזאת וגו', כי הוא באמת דבר שהכול תלוי בו כמו שנזכר בכל מקום. הנה אז ויספת לך ג' ערים על הג' האלה שהבדלתי כבר. והוא פירוש נכון בעיני:

ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך וגו'

(ד) לימד על השוגג שהוא אינו העושה בעצם וראשונה כי האבן או המקל או זולת זה הוא ההורג.

אמנם כאשר אין לבו עליו, הוא לא עשה. ואם יפגעו בו הרי שפכו דם נקי והארץ הזאת אשר ה' אלוהיהם נותן להם לא תוכל שאת.

(ה) והנה לפי שכבר נתן רשות להבדיל ערים מנחלות השבטים לצורך הרוצחים בשוגג כנזכר, ואפשר שילמדו לעשות כהנה וכהנה לצרכים אחרים לצורך הכלל או לצורך המלך ושריו ויסיגו בזה חלקי האנשים הפרטיים או השבטים, לזה באה המצווה הכללית ככל הנאמרות למעלה לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים בנחלתך אשר תנחל בארץ אשר ה' אלוהיך נותן לך לרשתה.

והרמב"ן ז"ל כתב וטעם המצווה הזאת שלא יחשוב אדם לומר אין חלקי אשר נתנו לי שווה כמו חלק חברי, כי טעו החולקים. או שיוציא בלבו לעז על הגורלות. ולא יהיה זה בעיניו גזל כלל כו' כמו שהוא בפירושו. והנה אם כן יהיה הדבור הזה עם הפרטים שלא כסדר הקודמים והמתאחרים. ומה שאמרו רבותינו (ספרי פ' שופטים) אזהרה לעוקר תחומו של חברו בארץ שעובר בשני לאוין, גלויי מילתא בעלמא הוא.

ויראה כי מה שאמרו מנין לעוקר תחומין של שבטים שעובר בלא תעשה, תלמוד לומר לא תסיג גבול רעך, הוא ממש מה שאמרנו כי מי יוכל לעקור תחומים של שבטים אם לא שיהיה על הדרך שאמרנו.

לא יקום עד אחד באיש לכלל עוון וגו' לפי שדבר במשפטי השוגג והמזיד בדבר הרוצח אשר הוא עדיין בעניינו, וזה לא יתכן כי אם על פי עדות לזה סמך לומר אי זה עדות כשר לעניינים האלה ולכל דבר ואופני העדתם והכחשתם והזמתם.

[כאשר זמם ולא כאשר עשה]

(ו) אמנם במה שאמרו חז"ל (מכות ה' ב) כאשר זמם ולא כאשר עשה מלמד שאם הרגו אין נהרגין, כבר כתב הרמב"ן ז"ל שזה היה למעלת בית דין לומר שאלמלא שהיה הנהרג חייב מיתה משום צד, לא היו מסכימים בית דין על מיתתו שאינם כדאי לצאת תקלה מתחת ידם. וגם שלא יסכים השם יתברך הניצב עמהם בדבר המשפט לשפוך דם נקי כמו שאמר בפירושו. והנה באמת כל זה הוא טענה לבלתי החזיר נפש ההרוג למקומה. אמנם לבלתי העניש את העדים הרשעים המכוונים להרוג צדיק ונקי, אינה טענה כלל. ואולם הטעם הנכון בזה כבר יעמוד אדם עליו בסנהדרין בפ' נגמר הדין (מ"ד ב) דאיתא התם:

תנו רבנן מעשה באחד שיצא ליהרג, אמר אם יש בי עוון זה לא תהא מיתתי כפרה על עוונותיי. ואם אין בי עוון זה, תהא מיתתי כפרה על כל עוונותיי, ובית דין וכל ישראל מנוקים, ועדים לא תהא להם מחילה לעולם. וכששמעו חכמים בדבר אמרו, להחזירו אי אפשר שכבר נגזרה גזירה. אלא ייהרג ויהיה הקולר בצוואר העדים.

כל כמיניהו לא צריכא דהדרי בהו עדים, וכי הדרי בהו עדים מאי הוי כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד. לא צריכה דיהבי טעמא למילתיהו כי ההוא מעשה כו'.

לכאורה יש להקשות דאי איתא דסהדו מצו הדרו כשנתנו אמתלא לדבריהם, ואי זו גזירה נגזרה לשם שאי אפשר להשיב, והלא לא הרגו עדיין, ואם חפץ השם להמיתו לא יגלו העדים האמת עד שימות. אלא שיראה שכוונתם לומר שהעניין כלו הוא לחוס על כבוד בית דין, כי איך יחל בהתפרסם קלונם על ידי חזרת זה האיש בהודאת העדים בעצמם אחר שכבר טעו לחתוך דינו למיתה על פיהם, כי היום נודע לכל שלא עמדה להם חכמתם, גם לא הייתה יד ה' אתם להצילם משפוך דם נקי על פי אלו העדים, ומנהו והלאה לא יהיה כוח ב"ד יפה בעיני העם, ויפרקו עול מוראם מעליהם ויבא נזק גדול לכללות התורה והמצות אשר בית דין מצווין להכריח עליהם. ולזה ראו שיהרג זה, אחר שנגזרה גזרתו בדינם כאלו נהרג להעמיד תיקון הכולל. והקולר יהא תלוי בצוואר העדים לעניין הרע הפרטי הזה.

וכל שכן שיש להקפיד על כבודם כאשר הרגו בפועל על פי העדים הזוממים, שהם נזקקין להכריז בפניהם הני גברי מתקטלו מפני שהטעו לבית דין להרוג את הנפש שלא כדין, וכדי בזיון וקצף מה שיהיה בהפך כאשר יכריזו שהם מומתים על שביקשו להטעות את החכמים ולא עלה בידם מפני גודל חריפותם וחריצותם להוציא דבר לאמיתותו. גם כי

אלוהים ניצב בעדת אל להישיר מעשיהם אשר בזה יוסיפו להם כבוד ומורא שכבוד ומורא שמים ותועלת הכולל מתרבה.

וזממתי דמכאן למדו חז"ל הלכה למעשה ההוא, ואמרו שכיון שזאת הייתה הכוונה, מה לי נגזרה גזירה מה לי הרגו, הרי בית דין עשו מה שעליהם לעשות. ושמחתי בעניין הזה מאד ואף אחר שעיינתי וראיתי שלעניין הלכה, אף על גב דיהבי סהדי אמתלא למילתייהו לא מצו הדרי בהו. וסוגיה מתפרשא הכי שפיר. וכשהוזמו קודם שייהרג, חוזרים בהם בית דין אף לאחר גזירה. מכל מקום הועילה ברייתא זו במאמר כבר נגזרה גזירה, להעיד על טעם למה אם הרגו אין נהרגין, כי הוא מעצמו טעם נכבד מאד אל תועלת הכלל.

ושוב מצאתיו **להר"ן חסדאי** ז"ל בפרק ב' מהכלל השישי מאמר ג' מספר **אור ה'.** גם מה שאמר הרב **המורה** ז"ל פרק לד' חלק ג' אמר מה שצריך שתדעהו ג"כ שהתורה לא תביט לדבר הזר ולא תהיה התורה כפי המעט, אבל כל מה שתמצא ללמדו מדעת או מידה או מעשה מועיל. אמנם יכוון בו העניינים שהם על הרוב ולא יביטו לעניין הנמצא מעט ולא להיזק שיבוא לאחד מבני אדם וכו' אם שמגמת פניו אל צורך תיקון הפרטים אשר כתבנוהו ראשונה בפרשת כי ייפלא אשר בשער הקודם. מכל מקום יש בכלל דבריו עניין זה בלי ספק שמדרך התורה לחוש אל התיקון הכללי העומד בכבוד בית דין ומוראם לא אל הצער או העצב המגיע אל קרוב או קרובי ההרוג ההוא לבדו כי טוב הנימוס הוא לפי רוב התועלת שיקבלו הרבים ממנו וטעמים אחרים נאמרו בזה ומה שכתבנו הוא נראה לי עיקר. וזהו מה שיספיק לפי הכוונה בזה החלק:

עקידת יצחק דברים שער צז (פרשת כי תצא)

יבאר שהמלחמות המפורסמות הם לימוד אל המלחמות הנסתרות
כי הם היותר מסוכנות.

וראית סוס ורכב וגו' כי תקרב אל עיר וגו':

בספרי (פרשת כי תצא)

כי תצא למלחמה, במלחמת הרשות הכתוב מדבר. על אויביך, כנגד אויביך. ונתנו
ה' אלוהיך בידך - אם עשית כל הסדר האמור בעניין, סוף שה' אלוהיך נתנו
בידך.

מהיותנו מחוברים משני החלקים הידועים והנגלים, נתחייבו לנו שני מיני דעות או שכלים:
האחד נקשר עם החומר הקשר טבעי והוא המכיר ומשיג בעניינים החלקיים אשר
מציאותם בפועל באלו החומרים החלקיים המורכבים.
והשני המשיג בעניינים אשר מציאותם לבד הוא בשכלים. דרך משל אנחנו משיגים את
פלוני זה הרמוז הוא חי מדבר. הנה ההכרה האישית שהוא פלוני זה השגנה באלו
החושים החומריים מצד מה שירגיש אותו בגלמו וקומתו ושאר מקריו.

אמנם שהוא חי מדבר אנחנו משיגים אותו בכוח נכבד מזה, והוא השכל המשיג בכללים
שזה הפלוני מצד שהוא איש מדבר אינו חלקי, והמאמרים מבדילים אלו ההשגות בטוב.
אמנם יראה שהעניין הראשון האישי הרמוז יאמר בשם הכרה, כמו שאמר מצאתי חן
בעיניך להכירני ואנכי נכרייה (רות ב').
והעניין השני הכולל יאמר **ידיעה** שהוא הודעת הדבר בגדרו. וכמו שאמר כי ידעתיו למען
אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו וגו' (בראשית י"ח). אמר שידעו בגדרו ומהותו אשר
לו ימשכו הסגולות אשר הזכיר למען אשר יצווה וגו'. ובמאמר ואתה אמרת ידעתך בשם
(שמו' ל"ג) כתבתי עניין נחמד מזה המין. והנה הוא מבואר כי ההשתמש בעניין הראשון
מההרגש וההכרה הוא נקל מאוד, כי הוא דבר כולל משותף לכל חי מרגיש.

אמנם ההשתמש בשכל הידוע הוא עניין קשה וצריך למוד ועיון ותושייה רבה, ולזה שמו
החכמים הראשונים בעניין המראה לראות בו עניני השני. וזה כי כל דבר מושכל
שהעמידה עליו תקשה על המשיג יראו דוגמתו בעניינים המורגשים המושגים אצלו
ראשונה, ויהיה לו זה כסולם מוצב לעלות עליו. וזה עניין המשלים כולם שראש ממצאים

היה שלמה המלך ע"ה, כמו שזכרו חז"ל, ודברי ספריו יוכיחו, ופרסום אמריו בספר מיוחד משלי שלמה בן דוד וגו'. כי הנה כל מה שמצא ענינו קשה לציירו בנפש, המשילו במה שנמצא מורגש חוץ לנפש בכל הדברים אשר דיבר.

ואשר הוא מפורסם יותר מזה העניין הוא אומר לך אל נמלה עצל וגו' אשר אין לה קצין וגו' תכין בקיץ לחמה וגו' (משלי ו'). כי עם שהוא מוסר לעצלים להכנת הדברים הצריכים לחיי גופותם, הוא מבואר שכוונתו הייתה על הלחם המיוחד אשר עליו תחיה נפש האדם, כי יחויב מכוח המשל כי כמו שמציאותם הוא נבדל ברוחק נפלא כן יהיה מזונם נבדל תכלית ההבדל. וכן אמר ארבעה הם קטני ארץ והמה חכמים מחוכמים הנמלים כו' השפנים כו' (שם ל'), וכבר זכרנום בשער ע"א. וזולת אלו יותר שהיה שלמה חכם תקן משלים הרבה (קהלת י"ב) ודי בזה.

[שני ממדים במלחמות: הגופני, והנסתר, הרוחני]

ואין שום ספק כי על זה העניין נשתמשה התורה האלוהית בכל אשר תדבר כי עם שחצוני דבריה המה עניינים נפלאים הכרחיים על מקבליה, ידיעתה ועשייתה הנה לא סרה מרמז בהם אל עניינים עמוקים ודקים נפשיים, יהיו כתרים ועטרות בראש הדברים ההם הנגלים. הדברים המפורסמים בה יהיו קדש, והנסתרים קדש קדשים. כי על זה אמר שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצום את בניכם וגו', כי לא דבר רק הוא מכם וגומר (דברים ל"ב), כמו שביארנו זה אצל הדיבור מגן עדן מקדם בשער ז', וקיימנוהו בסיפורי המשכן וזולתו, ואין שום בעל שכל יכול להכחיש זה ולא להפטר מעינו והשגחתו, כי בקבלת זה יותרו כמה ספקות מלב הסכלים בעמדם על סיפורי התורה האלוהית כמו שזכרנו שם.

ומהנאות שאלו העניינים מדברי המלחמות אשר אנחנו בביאורם יהיה מזה המין תדבר בעניינים הכרחיים אל החיים הזמניים המפורסמים, ונותנת בהם הסדר היותר נכון שאפשר, ותרמוז אל עניינים נפשיים שכליים בהם יקנו הלוחמים ההצלחות המפורסמות, אשר ילחמו בהם גוי בגוי ממלכה בממלכה, הוא ידוע ומפורסם חוץ לנפש, גם סבתם אינה נעלמת, כי הכול יודעין שהוא הממון הארץ המרעה או המקנה וכיוצא מאלו הקניינים המדומים. ולזה כבר ישימו פשרניהם המסכימים ביניהם אנשי מקנה או סוחרים עשירים.

אמנם יש מלחמה אחרת, שאם היא גם כן ניכרת באלו החושים המרגישים כמו שאמר מדוע אתה ככה דל בן המלך בבקר בבקר (שמואל ב' י"ג), כי מי שיש מלחמות הליחות בתוך גופו, חויב שיראו האותות על פניו.

והמלחמה הזאת היא יותר מסוכנת מהראשונה, כי הראשונה היא על דברי הממונות, וזאת תמית גופי האדם. והמכיר בתיקונה צריך להיות יותר חכם, לפי שהסיבות אינן מפורסמות כראשונות. וראוי לבקש הרופא הטבעי שיכיר באותותיו סיבת המחלוקת

בליחותיו וכוחותיו, וישתדל להסכימם ולהשוותם עד שיישאר שלם בגופו כמו שהשתדלו הראשונים להשאירו שלם בממונו.

אמנם יש מלחמה אחרת יותר נסתרת ויותר מסוכנת והיא התקוממות התכונות ורוע הפעולות כקנאה והתאוה והחמדה והזדון והכילות ושאר הפחיתות המתגברות באדם, להרים יד במלך הוא החלק השכלי, כי זה באמת חולי רע הוא ונפש הוא חובל ועם שזה כבר יוכר בפני האדם כמ"ש החכם לב שמח ייטיב גהה, ורוח נכאה תיבש גרם (משלי י"ז). ושמחת הלב תתחזק בתוכן הפעולות הישרות כמו שתדאג הרוח בהפכיהם. ולזה אמר שעצב הפנים באנשים הבריאים יעיד על רוע מחשבותיהם, כמו שאמר ארתחשסתא המלך אל נחמיה התרשת' מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה, אין זה כי אם רוע לב (נחמיה ב'). כמו שנתבאר זה בשמחת החג, שער ס"ז פ"ז.

עם כל זה המכיר בה והיודע ברפואתה צריך להיות יותר חכם ויותר שלם מהנמצאים אצל הראשונות, כי הוא רופא הנפשות. ולפי שהוא יתעלה הוא רופא כל בשר ומפליא לעשות ואין זולתו אליו היה קורא המשורר לרפואת מחלה זו באומרו חנני ה' כי אומלל אני רפאני ה' כי נבהלו עצמי ונפשי נבהלה מאד ואתה ה' וגו'. שובה ה' חלצה נפשי וגו'. כי אין במות זכרך בשאול מי יודה לך (תלים ו'). יאמר שעם שכל מיני החולאים הן גופיים הן נפשיים הכול בידו לרפאות, הנה מה שיבקש מלפניו יותר שישוב ויחלץ נפשו ממות כי הוא העניין היותר מסוכן בלי ספק, כי במות הנפש אין זיכרון השם יתעלה עוד בה והוא אבדנה המוחלט. וכן אמר במקום אחר אין מתום בבשרי מפני זעמך, אין שלום בעצמי וגו'. הבאישו נמקו וגו'. וסוף ה' נגדך כל תאוותי וגו' (שם ל"ח).

ירצה שעם שאין מתום בבשרו מפני זעם החולי או החולשה אשר ישולח בו מאת השגחתו יתעלה, הנה הוא מתפעל יותר מפני חטאתו שהוא החולי המיוחס אל קדחת העצמות אשר אין תרופה ממנו אלא מידו יתעלה, אשר נגדו כל תאוותו וכו'. והנה אם כן הטוב והנאות שנדבר באלו המלחמות בשני פנים אלו, יהיה האחד העניין נראה מפשוטן של דברים אל העניינים הידועים והמפורסמים לחיים הזמניים, ויהיו למשל והוראה אל המלחמה הנסתרת והמושגת בשכל אשר תגיע תועלתו לשני העולמים.

[שלושה נושאים שהלוחמים צריכים לתת אל לבם]

אמנם העניינים הראשיים שהם העיקרים שהלוחמים משקיפים אותם בפעולתם זאת, הנה שזכרם הלוחם הגדול סנחריב ושלח אותם אל חזקיהו מלך יהודה ירושלם, באומרו אמרתי אך דבר שפתים עצה וגבורה למלחמה (מלכים ב' י"ח). יראה שהדברים ההכרחיים אשר חויב כל לוחם לתת לב אליהם, הם שלשה אלה:

הראשונה דבר שפתיים וזה כי דבר ידברו בראשונה ביניהם לאמור ולהזכיר דבר אשר עליו יהיה ההתקוממות, ואם הוא כדאי לערוך עליו מלחמה או לאו. ותחת זה דברי ההתלמדות והזריזות אשר צריך שישימיעו את העם הלוחמים לראות אם קבלו עליהם עניין הסכנה במלחמה.

והשנית היא העצה הנכונה על אופני עשייתה איך ובמה ולקיחת העזר ומנוי שרי צבאות ויתר הדברים לפי חמר הנושא ומדרגתו כמו שנמצא בעניין אבשלום אשר הרבה עצות עם אחיתופל ראש היועצים וזקני ישראל ולסוף אמר קרא נא גם לחושי וגו' (שמואל ב' י"ז) כי לפי חומרת העניין הכול הוא צריך. אבל קורא אני עליו באין תחבולת ייפול עם ותשועה ברב יועץ (משלי י"א) ירצה כמו שבהעדר העצה ייפול העם כן תיפול התשועה ברוב היועצים שאין טוב העצה ברוב היועצים כי אם בהימצא ריבוי המחשבות וחלקי האפשרות כולן בלב היועץ האחד כי המחשבות הרבות הנמצאות בלב אחיתופל הטיבו העצה והריבוי הנמצא ביועצים הפיל ישועתו אבל ה' יעץ ומי יפר ועצת ה' היא תקום כי מטוב העצה להיות יחידה.

והשלישית היא הגבורה והוא הוצאת העצה אל הפועל כי זריזות המעשה במה שתקדם העצה הנכונה ההיא תקרא גבורה כמו שאמר הנביא רוח עצה וגבורה (ישעיהו י"א).

וכבר שם המליץ העצה ביד העצל כאבוקה ביד העיוור וכנפי הנמלה, לא לעזר ולא להועיל, כי אם לבושת גם לחרפה. והוא מבואר ותחת זה היכנס בקשרי המלחמה וסבול צערה מכותיה ומכאוביה מכל מיני הצער והנזק שימצאו בה, והעניין מפורסם מאד.

והנה שלושת העיקרים האלה זכרם זה המלך העריץ בדבריו אשר סמך אל הדברים הראשונים.

כי על הדבר הראשון שהוא דבר שפתיים אמר עתה **על מי בטחת** כי מרדת בי (מלכים ב' י"ח). יאמר שזה הדבר אשר הניחוהו ביניהם לסיבה חזקה לעורר עליו מלחמה, כי היה לו חרפה גדולה שימרוד בו לצאת מתחת ממשלתו, וכל שכן אם היה זה לבטחו במלך אחר שנתדמה לו היותו גדול ממנו.

ובכלל דבריו שאם היה רואה חזקיהו שהדבר הזה אצלו גם כן הוא ראוי לערוך עליו מלחמה כי לא ירצה לשוב ממנה, אמר כי **יש לו לתת לב על השנית, והיא העצה**. ותפס אותו עליה ואמר עתה על מי בטחת על משענת הקנה הרצוף מלך מצרים, אשר אין צריך לומר שלא יועיל לך כנגדי אבל יזיק כי מטבעו להסתכל אל תועלתו עם כל הבוטחים בו ולזה לא יועיל לנעזרים ממנו אבל יזיקם ואם כן אינה עצה טובה לך שתיעזר ממנו.

וכי תאמרן אלי אל ה' אלוהינו בטחנו וגו'. הלא הוא חזקיהו אשר וגו'. והנה אתה נשאת לבדך ואפס עצור ועזוב.

ואחר שתפסו על רוע העצה **תפש עליו על השלישית והיא הגבורה** ואמר שאין בידו כוח וגבורה להוציא אל הפועל שום עצה בזה מה שנתבאר לו זה ממיעוט העם אשר עמו וחולשת הכוח ורפיונם ולזה אמר ועתה התערב נא את אדוני את מלך אשור ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רוכבים עליהם. ועתה שאתה עייף ויגע ועמך לא יעצור כוח לרכוב על הסוסים איך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים וגו'.

והנה על שלשה עקרים אלו נסדרו אלה הפרשיות שזכרנו ראשי פרקיהן בתחילה. **כי הנה הפרשה הראשונה באמת עניינה הוא דבר שפתיים** מהעניין הקודם במלחמות כמו שאמר ונגש הכהן ודבר אל העם שמע ישראל וגו'. ודברו השוטרים אל העם לאמור מי האיש וגו'. ויספו השוטרים לדבר אל העם ואמרו וגו'. ובסוף והיה ככלות השוטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם.

אמנם הפרשה השנייה הוא ממש עניין העצה והיא כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום והיה אם שלום תענך וגו'. ואם לא תשלים עמך וגו'. וצרת עליה. וכן בפרשת כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה וגו'. רק עץ אשר תדע וגו'. כי כל מה שתכלול בזה הוא באמת מהישרת העצה הנכונה בענייני המלחמות כמו שיתבאר.

אמנם הגבורה והיא הוצאת העצה אל תכלית הפועל והניצחון הוא מה שאמר בביאור אחרי כן כי תצא למלחמה על אויביך ונתנו ה' אלוהיך בידך וגו' וראית בשביה וגו'. כמו שיבוא. והנה בכל אחד מהן יהיה הנגלה מעניינה הדבר המפורסם ממנה.

אמנם הנרמז היה עניין המלחמה הנסתרת תחתיה ואשר סכנתה יותר עצומה בלב אנשי השכל כמו שזכרנו. ולזה ראוי שנבוא עליהן בשני העניינים אחד לאחד. אמנם יהיה הדבור בכל אחד מהנה אחר זיכרון הספקות הנופלות בה אשר מחמתן נתעורר אל העניין הנסתר מהם בלי ספק.

הפרשה ראשונה

כי תצא למלחמה וגו'. והיה כקרבכם וגו' ודברו השוטרים וגו'.

[הספקות בפרשה]

והספקות אשר ראיתי לעורר בהם הם ד':

האחד כי אחר שהבטיח הכהן את העם במאמר שמע ישראל אתם קרבים היום וגו'. כי ה' אלוהיכם ההולך עמכם וגו'. איך ישוב להניא את לבם באומרו מי האיש אשר בנה בית

ואשר נטע כרם ואשר אירש אשה ילך וישוב לביתו וכן מי האיש הירא ורך הלבב וגו'. שדברים אלו יטילו עליהם אימתה ופחד לפי הנראה והוא ספק במאמר הכהן. **השני** כי התראה זו באנשים הללו אינה הגונה מזולת זה והוא כי אם אינם בטוחים מה נשתנו אלו מאלו הרי הכול הם צריכים לביתם ואז הם בטוחים בניצחונם של מקום הקצור קצרה יד השם מהושיע לאלה אשר בנו בית או נטעו כרם או ארשו אשה בכלל הכול. **השלישי** מצד לשון המצווה כי למה אמר ויספו השוטרים לדבר אל העם מי האיש הירא וגו'. כי מה עניין תוספת זה ולמה לא אמר ומי האיש הירא מבלי הפסק תוספת זה ביניהם ולפי מה שאמר **רש"י** ז"ל מדברי רבותינו משנוי השוטר והכהן בדבורים. וגם בשניהם יחד. **יש עוד ספק רביעי** כי למה יהיה בדבור הראשון הכהן מדבר ומשמיע ובשלשה האמצעיים הכהן מדבר והשוטר משמיע ובאחרונה שוטר מדבר ומשמיע.

[יישוב הספקות]

והנה לישוב הספקות הראשונות לכאורה היה בידי לומר שכוונת הכתוב בזה הוא לחזק ולאמץ כוח הבטחת האל יתברך בלב העם.

[מלחמת גדעון]

כמו שהיה העניין במלחמת גדעון בעינו שנאמר לו רב העם אשר אתך מתתי את מדין בידך פן יתפאר עלי ישראל וגו'. ועתה קרא נא באזני העם לאמור מי ירא וחרד ישב ויצפור מהר הגלעד וישב מן העם עשרים ושנים אלף ועשרת אלפים נשאר. ויאמר ה' אל גדעון עוד העם רב, הורד אותם אל המים ואצרפנו לך שם וגו'. ויאמר ה' אל גדעון כל אשר יליק וגו' (שופטים ז'). וזה כי להודיע ולפרסם כי לה' המלחמה ומושיע אין בלתו ציוה לחזור כל אנשי המלחמה ושלא ירדו בה כי אם במתי מעט המלקקים שהיו הג' מאות לבד, והוא פחות מעשירית העם אשר היו מתחלה.

ואולם בחירת המלקקים יראה שיש בה שני טעמים:

האחד כי זה הפועל יורה על היותם אנשים צדיקים ראויים שתעשה תשועה על ידם כמו שאמרו חז"ל (ילקוט שופטים רמז ס"ב) שהיו מקפידין שלא לכרוע לבבואה שלהם אשר נראית במים שהוא עניין ממיני העבודת אלילים.

והשני מה שיורה גם כן על חוזקם וגבורתם שהם אמיצי הקשרים ושאינו נקל להם לכרוע על ברכיהם לפי טבעם כמו שאמרו שהסוס שהוא ישן בעמדו על רגליו כי גם בלילה לא ישכב הוא לו סימן חוזק ויתר עז מזולתו וההתחלות הטבעיות יועילו לקבל שפע ההשגחה בלי ספק.

ואפשר שהלקיקה והבלתי כריעה שני העניינים יחד מורים על שלמותם וזה שאינם כופפים גובה קומתם להשביע נפשם מתאוותם ולמלא כרסם מעדנם, כמו שהוא המנהג ברבים שיכרעו ויפולו לפני תשוקותיהם. אבל אלו יספיק להם מה שייקחו מהדברים ההכרחיים אל המזון ויתר הצרכים במה שילוקו בלשונם לבד, ובהישאר קומתם זקופה ועומדת. ואיך שיהיה מהכוונות בזה העניין הוא אחד בעינו במה שציוה למעט אותם במעמד אחר מעמד לפרסם עוצם ההשגחה עליהם.

[הכרזות ביציאה למלחמה]

וכן היה ראוי לומר בכאן כי אחר שאמר להם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה וגו' אל תיראו ואל תחפזו וגו' כי ה' אלוהיכם ההולך עמכם להלחם עמכם עם אויביכם להושיע אתכם, כדי שידעו וידעו אמיתת זה המאמר כי ה' נלחם להם ולא להם המלחמה, ציוה שיכריזו להם מי האיש אשר בנה בית מי האיש אשר נטע כרם מי האיש אשר אירש אשה וגו' שכל אלו לבם על מעשיהם אלו אשר החלו לעשות שישובו כולם ואף על פי שהם רבים כי לה' המלחמה.

ולפי שאחרי שובם עדיין יישארו הרבה מאד מתת ה' את העם ההוא בידם כנזכר בגדעון, ציוה שיוסיפו להכריז שנית מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב כי אף על פי שלא יהיה לו תואנה מהשלשה הכרזות הראשונות, ישוב מפני מוראו ורוך לבבו.

וכבר קדמו השלשה הכרזות כדי שיתכסה כל אדם בשובו ממורך לבב לומר כי לסיבה מהנזכרות ראשונה הוא שב. והוא דרך נכון וקצר אם בצורך ההכרזות אם בתוספת השני כנזכר. אבל מה נעשה והנה חז"ל חולקין בפר' משוח מלחמה (סוטה מ"ד א) בפירוש פרשה זו ולא אחד מהם שיעשה הפירוש הזה.

אמנם רבי יוסי אוחז שם בזה גם הוא דרך קצרה כי הוא מפרש מי האיש הירא ורך הלבב מעבירות שבידו, ושההכרזות הראשונות היו לכסות על בעלי העבירות. ומה שאמר בהם פן ימות במלחמה לפי שהבלתי שומע לדברי הכהן לאי זו כוונה שיאמר אותם הוא מעותד אל העונש. ואם כן הכול הוא כתקנו, כי אף על פי שהשם יתעלה יבטיחם, ראוי להפריד ממחנותם האנשים החטאים בנפשותם אשר אינם ראויים שיעשה נס על ידם. אבל בכל הדברים האלו עדיין לא נמצא טעם לשינויי הדברים משוטר לכהן או מכהן לשוטר או לשניהם ועוד כי ר' עקיבא וחבריו חולקין עליו שם ואומרים שהכול כפשוטו.

[שלוש הכרזות – שלושה סוגי השגחה]

אמנם מה שיראה לי בו הוא מה שיתבאר ענינו ממה שנודע מאופני ההשגחה האלוהית בענייני זאת האומה הנבחרת וזה שכבר חויב לחלק מנהגה על שלשה פנים.

האחד מה שיהיה כל המעשה על ידי ההשגחה האלוהית ובמעשים שאין יד ההשתדלות משגת אותם כלל כמו שכך הוא ענינו עם האנשים השלמים לגמרי. **והשני בשיעזבו למעשיהם האנושיים** בהחלט ולא יהיה יד ה' עמם לא לעזור ולא להכשיל כמו שכך דרכו באנשים הבינוניים שלא יספיקו מעשיהם הטובים ולא הרעים לבטל העניינים המגיעים להם על ידי השתדלותם אם לטוב ואם לרע. **והשלישי כאשר יהיה העניין משותף משני העניינים** והוא שיעשה האדם כל אפשרותו ומה' יקווה שלמות פעלו שהוא הראוי והנאות שיחזיק בו כל בעל שכל כמו שכתבנו על העניינים האלה יפה בפרשת וישלח שער כ"ו.

והנה לפי שאי אפשר שלא יהיו במחנה ישראל משלשה הכתות האלה היה ראוי שיבואו להם ההכרזות והזירוזים משלשת המינים האלה. **כי ההכרזה הראשונה** שאומר בה אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם אל ירך לבבכם אל תיראו וגו' כי ה' אלוהיכם הוא ההולך עמכם להלחם לכם עם אויביכם להושיע אתכם היא ודאי אשר תאוות אל שלמי האומה וחסידיה אשר הוא יתעלה עושה כל מעשיהם לגמרי.

אמנם ההכרזה השלישית האומרת מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא ימוס את לבב העם כלבבו הוא ממש השתדלות אנושי בהחלט כי כן יחייב הדעת להסיר מכשול היראה ומורך הלב מבעליו ומכלל העם היוצא למלחמה וחלוף זה יהיה סכלות גמורה.

ואולם ההכרזה האמצעית מהבונה והנוטע והמארכ הנה הוא באמת השתדלות משותף משני העניינים וזה כי האיש הנלבב היודע כי השלמת מעשיו תלויה במה שיעזר בהם בטוב שכלו והשתדלותו ובמה שיייעו אותו מן השמים יש לו לפקוח על דרכיו להסכימם עם בית דין של מעלה באופן שלא יצאו עליו מקטרגים בדינו.

ומזה הטעם כל איש שהתחיל להצליח במעשיו הוא ראוי להתנהל לאטו ולבלתי הרוס להחזיק בגדולות תכופות זו לזו, שמא מחמת זה יעיינו בדינו מן השמים אם הוא ראוי לזה אם לאו, ומתוך כך ייזכר עונו ויפקד ענינו ויבוא לידי נזק באומרו מגביה פתחו מבקש שבר.

הלא תראה כי למה שאמר השם יתעלה לשטן השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמוהו בכל הארץ, יצאה קטגוריה לפניו החינם ירא איוב אלוהים וגו' ואולם שלח נא ירך וגע בכל אשר לו (איוב א') והיה מה שהיה.

וחכמינו ז"ל קיימו וקבלו זה מאד באמרם (ברכות נ"ה א) שלושה דברים מזכירין עונותיו של אדם, עיון תפילה וקיר נטוי והמוסר דין על חברו. וכולן מזה הטעם. כי בבקש אדם

בתפלתו אשר ייטב לו. או בעברו במקום סכנה. או במסרו דין על חברו. גורם שיבוקש פנקסו ויזכרו מעשיו.

ומזה עצמו אמרו (ירושלמי סוף ביכורים) שלשה מוחלין להם על עונותיהם. העולה לגדולה. והנושא אשה. ומי שנתרפא מחוליו. כי אלו כולם כבר העלום לגרדום ועיינו מן השמים בדיניהם, ואם לא שנמצאו זכאין לא היו מטיבין עמהם.

ולפי זה כל עוד שתתייקר נפש האדם בעיניו, ויראה עצמו מוכן לקבל שלמויות אנושיות, עוד חל עליו חובת ההזהר וההשמר מהמקרים והפגעים המפסיקים את הדרך. ולזה הייתה עצה נכונה לבונה בית חדש ולא חנכו ולנוטע כרם ולא חללו ולמארס אשה ולא לקחה, שלא יכנסו בזמן זה בסכנת המלחמה, אחרי שלא הוחזקו עדיין בהצלחות הקודמות. והנה הנם כאלו הם בדין עליהם, ולמה יגלגל דין עליהם ממקום אחר שמא לא יזכו, כל שכן שניצחון המלחמה הוא טוב גדול מושג בסכנה עצומה. ולזה אמר ישוב פן ימות וגו'. כי מצד זה אין ראוי להתפשט הרע בזולתם כמו שהוא במורך לבב כי סביביו נשערה מאד.

ולזה היה מהראוי שהדיבור הראשון יהיה מפי הכהן המשוח הקרב אל ה' לבדו כי הוא הראוי והמיוחד לדבר ולהשמיע את ישועת ה' אשר יעשה אותם אף כי תצאנה המלחמות ממנהגו וטבעו של עולם ושיאמינו בה' ובנביאיו ויצליחו. וההכרזה השלישית הייתה מפי השוטר לבד כי הוא יספיק להשמיע הדבר אשר היא אזהרה אנושית בהחלט.

אמנם ההכרזה האמצעית כמו שהיה ענינה משותף מהשתדלות אנושי ומהשגחה אלוהית כן הייתה על פי שניהם שהכהן מדבר והשוטר משמיע.

וזה לדעתי ענין ישר ונאות בכל זה ומעידים העניינים על אמיתתו מצורף כי בעיני ההשגחה ופעולות האדם אין דרך לנטות ימין ושמאל.

והנה ג"כ על פי הדרך הזה יודע למה נכתבו ההכרזות הללו שלא כסדר לפי מה שפירשו עניינם בספרי אמרו שם (פרשת שופטים).

והיה כקרבכם אל המלחמה יכול יום זה שקרבים בו למלחמה, כשהוא אומר ואמר אליהם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה וגו', הרי יום שקרבין בו למלחמה אמור. הא מה תלמוד לומר והיה כקרבכם וגו'. כיון שמגיעין לספר כהן מתנה עליהם כל התנאים הללו.

ומזה נתבאר כי הכרזת שמע ישראל נעשית ביום המלחמה ממש, ושאר ההכרזות נעשות ביום צאתם מהספר.

ואם כן למה לא נכתבו בתורה על הסדר הזה שהקדים המאוחר ואחר המוקדם? אלא שיראה ששמר בזה יחס מעלות ההכרזות והמכריזים. כי הראוי שתקדם במעלה ההכרזה האלוהית המוחלטת הנעשית על יד הכהן המשוח לבדו, ושההכרזה אשר מההשגחה המשותפת הנעשית על יד כהן ושומר תסודר שנייה לה, והשלישי מהנהגת האנושית בהחלט הנעשית על יד השומר לבד באחרונה. והנה אם כן הכול עולה כהוגן.

ואמר בסוף והיה ככלות השוטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם שלא יתכן לעשות זה ההשתדלות קודם זה, לפי שעדין לא נודע מי ומי ההולכים ומי ומי החוזרים, וכל שכן למה שאמרנו בתחילה שעל כל פנים היו הדיבורים כולם מהמין שזכרנו, שנאמר עליו אך דבר שפתיים, והוא לדבר ביניהם עניינים ודברים בשיודע בהם אם מקבלים עליהם סכנת המלחמה בלב שלם, כמו שאמר ראשונה וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם וגו'.

[דברי העידוד: אתם קרבים אל המלחמה]

ועוד ציוה שיאמרו אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם. והכוונה שיודיעו להם דבר השנאה אשר ביניהם, כדי שילבשו רוב קנאה וגבורה להתקומם עליהם. ואין שנאה גדולה כאותה שהיא בבחינת העבירים מן המצות והסירים מעל אלוהיהם, וכמו שאמר משה במלחמת מדין החייתם כל נקבה, הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל בה' וגו' (במדבר ל"א). וכמו שאמר להלן כי החרם תחרימם וגו' למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם אשר עשו לאלוהיהם וחטאתם לה' אלוהיכם. וכל זה בכלל מה שיכנו אותם בשם אויבים תמיד.

ובספרי (פרשת שופטים):

על אויביכם, אין אלו אחיכם שאם תפלו בידם אין מרחמין עליכם. אין זו כמלחמת יהודה עם ישראל, שנאמר בהם ויחזיקו בשביה וגו' ויאכילום וגו' וישבו שומרון (ד"ה ב' כ"ח), אלא על אויביכם אתם הולכים. לפיכך התחזקו במלחמה.

והנה באמת הדבור הזה אשר מזה המין הוא צורך נפלא אל עניין המלחמה המסותרת אשר זכרנו והוא להניח ראשונה זיכרון השנאה ותכלית האיבה אשר בין הלוחמים והדבר אשר עליו המלחמה שהיא שאלה חזקה נשאלת בצדק ובמשפט והוא כי קם העבד השפל והפחות על אדונו וימרוד עליו וימלוך תחתיו ולא עוד אלא שהוא אוסר אותו בזיקים ומשתעבד בו. כי כל זה מה שיקרה אל החלק השכלי הוא המולך בטבע מלידה ומבטן עם הכוח המתעורר אשר נתן לו לעבד עולם כמו שעל זה אמר החכם כי מבית הסורים יצא למלוך (קהלת ד') וראוי לומר לו דברי סנחריב עצמן על מי בטחת כי מרדת בי (מלכי' ב')

י"ח) כי הנה טבע הגוף וכוחותיו להיותיו נמסרים לנפש המשכלת עבודת עבד לחטוב עצים ולשאוב מים למלאכתם מלאכת אלוהים וכשיתהפך זה אמר החכם תחת שלש רגזה ארץ וגו' תחת עבד כי ימלוך וגו' (משלי ל') וכמו שכתבנו למעלה שער צ"ה.

ועל זה אמר המשורר: הלא ריקם תמונת אלוהים בתחתיות, ונפח בי נשמה, והנה כוננה אברהם לשרה, ובזדוני נתתיה לאמה.

ואין דבר יותר נתאב ונכסף מכל בעל שכל כעניין החופשיות, וכל שכן בהיותו עבד תחת עבדו המורד בו, כי היא איבה עצומה ראוי להתמרמר אליה בתחילת המלחמה, לאמור לו מה הביטחון הזה אשר בטחת כי מרדת באדונך, כדי שיתעצם תכלית ההתעצמות בהשיב המלוכה אליו והחזיר העבד אל בית שבו.

ואפשר כי לרמוז לזה אמר להלן לא תסגיר עבד אל אדוניו אשר ינצל אליך וגו' כלומר אותו שינצל אליך מעם אדוניו לא תסגיר אבל תסגיר בידיך עבדך המורד בך ואתה מצווה להתאמץ על זה בכל תוקף.

[חיי האדם כנמשל להכרזות במלחמה]

והנה בדבור הזה ראוי לנהוג בה כל סדר ההכרזות שקדמו ככתבם וכזמנם וזה כי כמו שהיו מקדימים ביום צאתם מהספר להכריז מי האיש וגו' מי האיש וגו'. כך צריך להיות האדם בתחילת ימי בחרותו שהוא יום צאתו למלחמה מכריז באוזניו ג' הכרזות הללו הנאותות לו לפי ענינו וטבעו. וזה שכבר נמשל האדם לבית בענין בנינו וסדרי איבריו וכוחותיו לקבל ישוב הנפש החיה כמו שאמר החכם ביום שיזועו שומרי הבית (קהלת י"ב) ועל זה עצמו אמר ובשפלות ידיים ידלוף הבית (שם י"א) וכבר ביררנו יפה זה בשער צ"ה הנזכר.

וגם נמשל אל כרם בענין הכוח המתעורר שבו אצל ההשתדלות אל תועלת הבית בכוח זה והוצאת פירותיו כי על זה אמר כרמי שלי לפני (שה"ש ח') ועל ההפך כרמי שלי לא נטרתי (שם א') ועל זה העניין עצמו אמר ועל כרם אדם חסר לב (משלי כ"ד) ובמשל האומה בכלל נאמר שירת דודי לכרמו (ישעיהו ה') וזולת זה בכמה מקומות גם הוא מבואר שענינו הוא כארוס לענין הזיווג הראשון אשר עליו אמר ומי' אשה משכלת (משלי י"ט) כמו שהארכנו בזה בזווגי אברהם ויצחק שער כ"ב.

וכמה הפליג שלמה החכם בספר שיר השירים להורות כי הראוי והנאות לכל שלם הוא להיות עם אלוהיו על דרך הארוסים המחכים ונכספים ליום חופתם. ולא עוד אלא הפך הנשים על דרך נקבה תסובב גבר (ירמיהו ל"א). וכמו שכתבנו אצל ואהבת את ה' אלוהיך וגו'. והנה אם כן כבר יבואו לו ההכרזות האלו במספרם כמשפטם, שהוא ראוי להחרד יום יום ולהשמיע לאוזניו מי האיש אשר בנה בית ולא חנכו כראוי, או אשר נטע כרם ולא חללו

כהוגן, או אירש אשה הגונה בת מלך רב ולא לקחה לקוחים שלמים, כלומר שלא הגיע לכלל שלמות בכל אחד ואחד מאלו העניינים, מפני מה שמסיח דעתו מהן ללכת אחרי תעתועים ודברים בטלים וחסאים לה', ילך וישוב איש לביתו לכרמו ולאשתו, פן ימות במלחמה ואיש אחר יקיימנה ולא הוא. ופירוש לכולן הוא תוספת ההכרזה אשר מפי השוטר: מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו וגו' כמו שפירש רבי יוסי הירא ורך הלבב מעבירות שבידו (סוטה מ"ד א) והרי הכול מבואר.

אמנם בהגיעו אל יום המלחמה עצמו, והוא אחרית ימיו, ראוי להיחרד מאד ולהוציא הכרוז בשיאמר שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם.

לפי שארבעה ראשי דברים אלו מעכבים את התשובה מהדרך הזה, אם לחוס על עצמו כי ירך לבבו שבשרו עליו יכאב כאשר יצטער בסגופים הראויים למרק העונות, ואם שירא ויפחד שמא לא יקובל לפני בוראו כי גם יזעק וישווע ושק ואפר יציע, ואם בשיחפז במעשים בהקדים המאוחר ואחר המוקדם כמו מי שיקדים הצום והתפילה להשבת העושק והגזלה וכדומה או כי יעריץ ויקשה את לבו לאמור לא כי אהבתי תענוגים זרים ואחריהם אלך.

ולזה ראוי להזהיר בכל ארבעה לשונות הללו כי על כל אלה חויב כל איש מהאישים להשמיע דברי לבו אל אוזניו בהילחמו ביום קרב.

[מחזור השנה כמסלול תשובה אישי]

ובהשקפת זאת היה תועלת תקנת חז"ל גדולה מאד בתשובה הקבועה לנו בעשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים שבכל שנה ושנה להקדים הכרזותיה והערותיה חדש ימים לעורר ישנים ולהקיץ נרדמים בהיות החכמים משמיעים לאזנם כל הדברים הראויים להשמיעם כדי שיהיו נכונים אל יום המלחמה עצמה גם ירעימו עליהם בקול שופר כדי להחרידם ולזרזם כי לא ייחשד שום בעל שכל כי את קול השופר ישמע ולא ימלט את נפשו גם אמרו שהחדש הוא מסוגל לכך מתחילת ענינו, כדתניא בפרקי ר' אליעזר (פ' מ"ו) בראש חדש אלול אמר ליה הקדוש ברוך הוא למשה עלה אלי ההרה שאז עלה לקבל לחות אחרונות והעבירו שופר בכל המחנה משה עלה להר כדי שלא יטעו עוד אחרי עבודת אלילים והקדוש ברוך הוא נתעלה באותו שופר שנאמר עלה אלוהים בתרועה וגו' (תהלים מ"ז).

גם אמרו אני לדודי ודודי לי (שה"ש ו') ראשי תיבות אלול וסופי תיבות ארבעים יום עד יום הכפורים שירד משה מן ההר. כי הנה כאשר עלה אז לתקן שבירת הלוחות הראשונות בקבלת הלוחות השניות כן יש לכל בעל שכל לעלות למרום בטוב שכלו לתקון שבירת הלוחות הראשונות והוא מה שהפסידו מטהרת הנפשות שכן תארום החכמים

הפילוסופים לוח מוכן לקבל הכתיבה. וחכמים ז"ל שמוה כתובה כתיבה טהורה וזכה כמו שאמר אלוהי נשמה שנתת בי טהורה כמו שכתבנו בשער ס"ח.

והאמת כי הנפשות לו הנה והלוחות מעשה האלוהים הוא, והמכתב מכתב אלוהים חרות עליהם. ואם העונות טמאום והעבירו כתיבתם ושברום, יש להשתדל לפסול לוחות שניות ולכתוב עליהם כדברים אשר היו על הלוחות הראשונים. והוא המחויב בכל ימות השנה ויותר מהמה בימים הנועדים שהם נזכרים ונעשים לזה לסיבה חזקה מאד וזה כי כמו שבזמן החרף יחלשו הכוחות הטבעיות כולן לסבת נטות השמש שיעור רב מקו משה היום.

אמנם בחדש האביב הם חוזרות לאיתנם עד שכבר יחשב החדש הוא תחלה לחדשים והמזל שהשמש אז בו ראש המזלות כאלו מאז התחיל היות הדברים הטבעיים כן לסיבת ההתחזקות ההוא הטבעי בכוחות התאוניות עם מה שיצורף אליהם מתשוקת האנשים בכל ימי הקיץ בעניינים הזמניים הנה באמת יחלשו בו הכוחות הנפשיות והנשמה גם היא חשבה להבטל מפעולותיה המיוחדות והיא צריכה חדש אביב כנגדו לגדל ולחזק כוחותיה ולהשיבו אל על ולזה הוכן ונתייחד זה החדש הנכבד דבר בעתו לחזק הנפש וכוחותיה טרם בא הימים הנוראים אשר כבר קדמו משפטיהם וחמרותיהם וסדר עבודתם ותפילותיהם במקומותם בשער ס"ג וס"ז, יעויינו משם.

והנה כאשר ישמעו הקול וייראו מאשר עיוותו הזמן הקודם והמה יצילו את נפשם יאמר שנתעלה הקדוש ברוך הוא באותו שופר שנאמר עלה אלוהים בתרועה ה' בקול שופר (תהלים מ"ז) והכוונה כי כשנסתלקה מדת הדין בתרועות הקודמות מעתה חסד ה' ימשך בקול שופר **המורה** על האהבה והרחמים כמו שאמרו גם כן שהזמן יסוגל לזה לפי שבו מתקבצים המאורות במזל בתולה אשר הוא בית האהבה והחשק ובו יתחבקו יחד הדין והחסד שהם כנגד השמש והירח וכמו שאמר אני לדודי ועלי תשוקתו (שה"ש ז'). ודי בזה למה שרצינו אליו בזאת הפרשה הראשונה מן העניין שאנו בו בדבור בשני העניינים אשר יעדנו בה אם לפי המלחמה המפורסמת אשר בה יסתכנו או יושעו הגופים והממונות ואם לפי המלחמה המסותרת אשר היא סכנת וישועת הנפשות.

הפרשה השנייה

כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום וגו' כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה וגו'.

[הערות לפרשת מלחמה]

וההערות אשר ראיתי הם אלו.

האחד כי מאמר כי תקרב אל עיר וגו' ומאמר ועשתה עמך מלחמה יראו סותרים זה לזה. וכן מה שאמר כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה ולבסוף נאמר ובנית מצור על העיר אשר היא עושה עמך מלחמה עד רדתה כי על דרך האמת שקטה ועומדת היא אם יניחוה.

השני מאמר כי האדם עץ השדה כי הוא מאמר קשה בעיני המפרשים כולם. **השלישי** מה טעם אומרו רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא כי מה ידיעה שייכא בזה היה לו לומר רק אשר לא עץ מאכל הוא. ואלו הדיוקים אם שאינם ספיקות גמורות יועיל לגלוי דעת למה שרצינו מכוונת העניינים באלו המאמרים.

ומהמבואר שהעניינים הנכללים בזה החלק שייחדנו הם ממין העצה הנכונה הראויה לנהוג באלה המעשים בשני למודים.

האחד כדי שלא יעלה להם מהפסד הדעות באלוהות יותר ממה שירוויחו בהצלחת הנכסים וזה שלא יעלה על לבם דבר בלייעל לאמור כי הוא יתברך אכזרי במידותיו חפץ בהשחתת העולם ואבדן הבריות כמו שיחויב מעריכת המלחמות האלה אשר לא תעשינה כי אם בשפוך דמים רבים ובחבילות חבילות גזלות ועושקים וילמדו מזה גם כן להתאכזר במידותיהם. ולזה הייתה העצה הנכונה בתחילת מעשיהם מיד שפקדו שרי צבאות בראש העם מה שאמר וקראת אליה לשלום להורות להם שהכוונה הראשונה למלחמותיהם לא הייתה אל הרע אשר נמצא בהם כלל אשר הוא לוחם כמו שאמר החכם במקומו כי אם אל דרישת השלום ורדיפתו ובוא אל המנוחה ואל הנחלה אשר בה ינוחו הגופות ויוצלו הנפשות בלי מעכב והדברים הרעים שבמלחמות הנה באים במקרה ושלא במתכוון ולא לרצון גם כן. וקרוב לזה כתב הרב **המורה** בפרק נ"ג חלק א'.

וכבר יהיה הלוחם איש שלום בכוונה זאת וכמו שאמר אני שלום וכי אדבר וגו' (תלים ק"כ). כי הפועל לא נקרא אלא על שם תכלית כוונתו, וכן אמר בכאן בפירוש כי החרם תחרימם החתי וגו' למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם אשר עשו לאלוהיהם וחטאתם לה' אלוהיכם. יאמר שכיון שכל חסדם ועבודתם אשר המה עושים לאלוהיהם הוא חטא ופשע לאלוהיכם אי אפשר שלא תלמדו מהם דברים רעים וחטאים ומכעיסים לפניו אשר הוא ענין המלחמה הקשה והעצומה והיותר מסוכנת שבכולן כמו שכתבנו למעלה ואם כן המלחמות האלו הם בקשת שלומה ומציאתה בלי ספק וללמדם כל זה הייתה המצווה לפתוח בשלום להודיע שתחילת המחשבה סוף המעשה וכי אינן דורשין רק השלום האהוב למעלה ולמטה כמו שכתבנו סגולותיו בברכת השלום שער ע"ד וגם בשער פ"ז.

ועל הכוונה הזאת שאמרנו אז"ל במדרש (דב"ר פ' שופטים) שזה אחד מהדברים שגזר עליהם משה והסכים הקב"ה לדעתו.

אמר ליה שילחם עם סיחון ועוג והוא לא עשה כן אלא וישלח משה מלאכים ממדבר קדמות לסיחון מלך האמורי דברי שלום לאמור אמר הקדוש ברוך הוא אמרתי לך להלחם עמו, ואתה פתחת בשלום. חייך שאני מקיים גזירתך, כל מלחמה שיהיו הולכין לא יהיו פותחין אלא בשלום. שנאמר כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת עליה לשלום.

וכוונתם בזה עם עקר זה העניין ורוב צרכו נכתב שם במקומו שער פ"ח ולזה הייתה מעצתו יתב' והיה אם שלום תענך ופתחה לך והיה כל העם הנמצא בה יהי לך למס ועבדוך כי מעתה לא תשתעבד אליהם ולא תשמע אל דבריהם ולא תעשה כמעשיהם ואף בשבע אומות אמר האם עשו תשובה אינן נהרגין (ספרי פ' שופטים א).

אמנם אם לא תשלים עמך וצרת עליה, כי הכרח בקשת הטוב ושלום הגופים והנפשות יביאך עד הנה. ועם זה תדע כי ישרים דרכי ה' ומידותיו שלמות ורחמיו על כל מעשיו ותלמוד לעשות כמוהו.

והרי העניין הראשון הזה הוא עצת שלום ללמד דעות ישרות ונכונות באל יתברך ומידות שלמות בהנהגתם. וכן מה שאמר בסמוך כי תצור אל עיר ימים רבים וגו' היא עצה נכונה בהישרת מידותית נכונה והיא שלא יעשו דבר של השחתה ומפלה במלחמות, כאלו הייתה הכוונה לכך רק אם יהיה להם הכרח לפי מבוקשם. וזה שהמנהג בלוחמים להרוג ולהשמיד כל הנמצא חוץ למצור, הוא כדי לצור אותם שלא ימלא לבם אותם לצאת לספק להם לחם ומזון ויתר הצרכים, אלא שיאספו כולם תוך העיר וימהרו לאכול ממה שבידם מהמזונות, ותבוא העיר ברעב. ואם כן העצים והאבנים הנמצאים חוץ לעיר אשר לא יקווה מהשמידים שום תועלת מאלו וכדומה, למה ישחיתום, אין זה כי אם רוע לב. ולזה באת העצה הנכונה בפעולותיהם לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן.

(ב) ונתן הטעם ואמר, כי **האדם** עץ השדה לבא מפניך במצור. ותהיה ה"א האדם כה"א **האיש** אחד יחטא (במדבר ט"ז), **האחד** בא לגור (בראשית י"ט) העולה היא למעלה (קהלת ג'). שכולן קמוצות, והוראתן לשון שאלה לפי כוונתן. והכוונה, לכך אני מצווק על זה, כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור? לשון שאלה.

וקרוב לזה כתב **רש"י** ז"ל באומרו כי האדם - שמא האדם.

וה**ראב"ע** ז"ל אמר, ששיעורו כי ממנו תאכל, כי האדם עץ השדה. ואותו לא תכרות, לבא מפניך במצור.

ואשר כתבתי הוא נכון.

(ג) ואמר רק עץ אשר תדע וגו', כלפי עצי היער המדבריים הטוענים פרי כמו האלוני והבטנים וכדומים, שאע"פ שהם אילני מאכל, הוא נודע שהוא מאכל לבהמות השדה ולחיייתו יער ולבני אדם הדומים להם, ואיננו מאכל לאדם באמת. כי הוא מאכל עב וגס ומזיק. וזה וכיוצא בו אמר שמותר להשחיתו ולכרותו לבנות המצור. ואין צריך להקדים לו שאר אילני סרק כמו שהוא העניין בשאר עצי הפירות, או שיהיה אלה הקודמים להם כשיבוא הצורך.

(א) ומ"ש ועשתה עמך מלחמה, אשר היא עושה עמך מלחמה, לפי שאחד היה אברהם והארץ הייתה למורשה. ואנחנו בניו זכאים בה, וכל המחזיק בה שלא כדין הוא מחזיק וגזל הוא בידו. ולזה היא העושה עמך מלחמה במרדה בבעליה. והנה עם זה מתיישבים הכתובים לפי העצות הנכונות להתנהג בהם במלחמה הזאת המפורסמת.

[מצור על עיר כמודל של מלחמת האדם ביצרון]

אמנם יראה באמת, כי יותר מהמה הם מכוונים לפתוח פתח או פתחים לבוא בהם אל התעוררות העצה וההישרה אשר ראוי להתנהג בהם במלחמה הפנימית הנסתרת, שסכנתה יותר עצומה. כמו שאמרנו אשר ראוי שתקרא מלחמת חובה בלי ספק. ואם שהיא כולה בידינו ורשותנו. והיא העיר אשר יצדק בעניינה מאוד, כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום. כי באמת היא העיר אשר בהלחם עמה תקרא בשלומה וטובתה, בלי ספק אם שלום תענך והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך, כי ודאי היא עיר קטנה ואנשים בה הרבה.

כמו שאמר החכם בסוף המאמר ה-ה' מהמידות:

שכוחות האדם הם בבחינה שיש בו כתות פועלות ומתפעלות, משמיעות

ונשמעות. והוא מבואר מאד שתכלית טובת העיר ההיא ושלוותה היא היות כולן

למס עובד אל הכוח השכלי, הוא אדוניה כמו שכתבנו למעלה.

אמנם המרד הגמור הוא כאשר יתקומם שר העיר אשר הפקידה המלך בידו, וימרוד באדונו וימלוך עליו ביד חזקה, וחיילים רבים יגבר וישר עליה. כמו שאמר החכם לעניין זה, עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים (קהלת ט').

וזאת העיר אשר יאות אל האיש הנלבב להתחזק עליה תמיד כדי שלא תמרוד עליו, כעניין שאמר וכי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה, כי ודאי ימים רבים והם רוב ימי האדם או כולם נמשכת מלחמה זו באמת ובכל יום ויום מגביר חיילים הצר הצורך על הדרך אשר כתבנו עניין מלחמה זו וסיבותיה עם זיכרון ראשי חייליה וכל ענינה וטעם ומצא בה איש מסכן וחכם ומלט הוא את העיר בחכמתו הן בקראו אותו מסכן הן בטענותיו אשר בה מלט הוא את העיר בחכמה ותבונה הכול כהוגן וכראוי בפרשת נזיר שער ע"ג. עיין שם כי הם עניינים נחמדים מאד ועצות נכונות למלחמה זו.

ושם נתבאר שמתחבולות המלחמה הזאת הפנימית גם היא לצור על העיר להמעט ולצמצם הדברים המותרים אשר התאוה מתגברת בהם, עד התיש כוחה והחליש זדונה וגבורתה, כמו שהוא העניין במה שהישירה התורה בנזירות ובשאר העניינים הנזכרים שם.

ועל זה האופן יאמר כי כאשר ימשכו ימי המצור עד שיהיו רבים, ויהיה הדרך קרוב לתופשה, שאז לא ישחית את עצה לנדוח עליו גרזן כמו שיכרות האילן מגזעו שלא יישאר ממנו כלל כי אין הרצון שתסגף עצמך בקצה האחרון. ונתן הטעם כי האדם עץ השדה, ירצה כי כמו שעץ השדה צריך לקבל שפע מן האדמה להיות רענן וטוב, כך האדם צריך להיעזר מהדברים הזנים והמחזקים כדי שיסבול העמל ויוכל לבוא במצור ובמצוק תושיית העיון והמעשה אשר לפניו.

רק עץ אשר תדע כי אינו צריך למאכל הוא אך שהוא מהמותר ומביא לידי נזק או נזקים, אותו תשחית וכת.

דומה למה שאמר המליץ (בחינות עולם פל"ב):

מעט צרי לשמירת הבריאות,

ומעט דבש ללקיחת תענוג,

והיותר תחרים והיה למאכל לבהמת השדה,

ולבני אדם הדומים לה.

ולזה אמר על העיר אשר היא עושה עמך מלחמה עד רדתה, כי ודאי העיר הזאת ראויה להיות תחת ממשלתך. ובנית מצור - רצוני ממשלת שכלך - אשר עמו הדיבור מיוחד, אלא שקדם עבדך הרע הזה אשר הפקדת אותה בידו עודך נער ורך, ופתח את לב כל אנשיה למרוד וללחום עמך. ולזה יאות לך זה המנהג מתחלה ועד סוף, עד רדתה תחת ידך כמשפט.

וכל זה ראוי שימשך אל האדם בעניין מלחמתו זאת העצמית, אחר שכבר נהג ההכרזות המעולות שקדמו בעמדו על פרקו, ובעבור עליו כמו שנזכר.

והנה בזה ובמה שכתבנו שם בשם הנזכר **נגמר זה העניין השני** שהוא ממין העצה אשר אמר עליה אך דבר שפתיים עצה (מלכים ב' י"ח). ופרשת כי ימצא חלל כבר נתבאר בשער הקודם.

[הגבורה; פרשת יפת תואר]

אמנם מעניין הגבורה והוא הוציא הפעולות אל החוץ בפועל בשתי המלחמות הוא מה שאמר אחרי זה, **הפרשה השלישית.**

כי תצא למלחמה וגו'

הנה באמת עניין הגבורה בזה הוא מבואר מאד שאין גבורת מלחמה שווה אליה שנאמר ונתנו ה' אלוהיך בידך וגו'.

אמנם ילמדם, כי אף על פי שהם יצאו למלחמה וערכו עם האויבים, לא יחשבו שהם היו הנוצחים. כי באמת לא בחרבם ירשו ארץ זרועם לא הושיעה למו, כי הוא יתעלה הנותן להם כוח לעשות חיל, והוא הנותן אותם בידם, ואין עיקר מעשיהם שם, רק מה שאמר ושבית שביו. ועל דרך שאמר ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד (דברים ל"ג). כי הוא יתעלה העושה המלחמות והמגרש האויבים.

ואחר שנתנם ניצוחים, אמר לישראל שישמידו מה שראוי להשמיד ושישבו מה שראוי לשבות מהם ולשלול מממונם. והוא מה שאמר במדרש (ספרי פ' תצא) שזכרנו ראשונה אם עשית כל הסדר הזה לסוף, ונתנו ה' אלוהיך בידך. כי פעולות ההשגחה צריכות שמירת הסדר הזה. והרי הם מלות מועטות מחזיקות את המרובה מתכליות המלחמה המפורסמת ומטוב גבורתם במה שיצא מעניינה אל הפועל כמו שאמרנו.

אמנם ממה שסמך **וראית בשביה אשת יפת תואר** וגו', וכל משפטי לקיחתה בגלוח ראשה ועשיית ציפורניה והסרת שמלת שביה ובכות אביה ואמה ירח ימים זולת זה, יראה באמת שכבר גלתה תורה סוד המלחמה המסותרת בעצמה באופני הגבורה בה אשר אי אפשר לבוא אל ניצחונה בפנים אחרים. והוא אחז"ל (קידושין כ"א ב), כנגד יצר הרע הכתוב מדבר. כי גם הם כוונו לגלות את הסוד בכל אלו המלחמות, כמו שיבוא.

ודברה תורה בעניין זה שיספיק להיות בנין אב לכל העניינים. וזה כי לפי שלקיחת אשה מבנות עמי הארץ הוא דבר שנוי בעיני השם, כמו שאמרו בעל בת אל נכר. ועוד אמרו וכי יש אהובה לפני המקום ושנואה לפני המקום, אלא זו אהובה בנישואיה וזו שנואה בנישואיה (קידושין ס"ח א). ולזה לא התירה הכתוב רק לרצות את היצר הרע, כי ידוע לפניו יתעלה שאם לא יתירנה לו ישאנה באיסור.

אמנם סידר לו אופן לקיחתה בעניין שתגבר יד שכלו על יצרו הזונה, וייכבש לפניו מעט מעט, עד שימנע ממנה לגמרי. או אם יקחנה, יהיה בהסכמת השכל והדת, כאחת הגיורות הצדקניות שבישראל. וכבר תהיה זולת מה שקפץ עליו יצרו ראשונה. ולזה נתחכם לפשר ולקרר רתיחת תאוותו ממדרגה אל מדרגה, **עד סוף שבעה מעלות.**

האחד כאשר היה יצרו בתקפו וגבורתו, וחשק אשת יפת תואר אשר היא כבושה תחת ידו לעשות בה כרצונו, כי הוא ידוע שלא ישמע לקול מלחשים שילחשו באוזניו איסורה. אדרבה, יבעירו את החשק והתשוקה כמנהג יצר לב האדם באסור לו. הנה אז התחבולה הנכונה הייתה להתירה לו לשעה, כמתיר בשר חזיר בעת שאחזו בולמוס, והוא אומר וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה, באופן שלא תוכל לניצוח את יצרך, ולקחת לך

לאשה, יראה כבר אפשר שתיקחנה לאשה. וגם כן התיר לו ביאה ראשונה לפשר רתיחתו ולרצות את יצרו באופן שיקבל הסדר שיסדרהו לפניו שאסרה עליו עד שיעשהו.

והנה אחר שהוא במדרגה שנייה מהחשק, ציווה לו עניין שני, והוא והבאתה אל תוך ביתך. כי כאשר תהיה ברשותו ותחת ידו כבר יתקרה דעתו ולא יהיה חשקו אליה כמו שהיה קודם אותה ביאה, וכבר נמצא בדיני כלה כיוצא בזה (כתובות ד' א), שאם לא בעל בעילת מצווה היא ישנה בין הנשים והוא ישן בין האנשים. אמנם אחר שבעל - יכול לישן עמה בחדר.

ואחר שכבר ירד אל המדרגה הזאת השלישית ציווה לו עוד וגילחה את ראשה ועשתה את ציפורניה, בהפך ממה שהוא יופי לאשה, שהוא גידול השער וגילוח הציפורנים. כי בהסרת יופייה ממנה, אשר לב החושק מתאווה לו, כי עיניו ולבו תלויים וקשורים בדלת ראשה הנחמד, כמו שאמר ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך כארגמן מלך אסור ברהטים (שה"ש ז'). יראה שהמלך נקשר בה כאלו אסור ברהטים. וגם יחמוד ליופי ידיים וניקיון אשר אי אפשר זה בגדול הציפורנים, אם לא שיהיה גידולם במיני התיקון והצבעונים כמנהג בנות ישמעאל, ותהיה אז המצווה קציצתן.

והנה בזה בלי ספק ירד החשק מלבו גם חוזק יצרו אל מדרגה רביעית יותר חלושה, ואז ציווה לו שתסיר שמלת שביה המהודר והמפואר מעליה. ובידוע שלא ילבש אותה מיד בגדי רקמה רק מבלאות אשתו הראשונה וכיוצא בו.

והנה באמת כבר ירד חשקה מלבו אל מדרגה חמישית, ואז ציווה לו וישבה בביתך ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים כי הקפיד שתהא תמיד מצויה במקום אשר הוא יושב שם ודמעתה על לחיה, נכנס ונתקל בה, יוצא ונתקל בה.

אשר בזה בלי ספק ירד עוד החשק מלבו אל מדרגה ששית, והיא שכבר לא תהיה חשקו בה רק כאחת הנשים אשר לא קדמה לו עמהם רתיחת החשק הנזכרת. **ולא יחפוץ בה רק אם ירגיש בה טוב טעם ודעת**, שראויה לבוא בהם תחת כנפי השכינה. הנה אז התירה לו לגמרי. ואמר ואחר כן תבוא אליה ובעלתה והייתה לך לאשה.

והנה ברשות הזה אשר הרשהו באישותה לגמרי, כבר **הורידהו מחשקה ואהבתה עד מדרגה שביעית**, והיא שכבר סרה אהבתה מלבו לגמרי, ולא יחפוץ בה. והוא הנרצה לאל ית' מאלו המעשים, והוא מה שסידר אחריו, והיה אם לא חפצת בה ושלחתה לנפשה ומכר לא תמכרנה בכסף וגו'.

וכבר התחכמה התורה בזה, כי כשידע שאם בא עליה שוב אינו יכול למכרה ולא להשתמש בה עבודת שפחות, שיפרוש ממנה. כי יש כמה אנשים חביב עליהם ממונם יותר מהשלמת תאוותם. לפי שתאוותם אל הממון היא הגוברת בהם.

[התנהלות עם יפת תואר, כדגם של מלחמה פנימית]

גם זאת מעם ה' צבאות יצאה ללמד רוח עצה וגבורה כל אנשי המלחמה לדעת לכבוש האויב לפניהם, ובשבעה דרכים אלו ינוס מפניהם.

זוה כי כשיראה אדם שיצרו מתגבר עליו ואינו יכול לעמוד כנגדו יעשה מה שאמר רבי אלעאי ילבש שחורים ויתכסה שחורים וילך למקום שאין מכירין אותו ויעשה מה שלבו חפץ (קידושין מ' א).

ובידוע דבגברא רבא קא מיירי, שכיעור מעשיו לא עליו לבדו ענה, כי על כל הרואים את כבודו, שלומדים ממנו, ויתחלל שם שמים על ידו. וכמו שאמרו (יומא פ' א) היכי דמי חלול השם כגון דאמרי שרא ליה מריה לפלניא, או שחבריו בושים משמועתו. ואף על גב דאמרי (חגיגה ט"ז א) דליתא להא דר' אלעאי, אלא דאית ליה ליתובי יצריה. זהו כלפי מה שאמר ויעשה מה שלבו חפץ בהחלט, אבל אין ספק שאם כוון להפשיר תאוותיו כמו שהתיר לו בכאן ביאה ראשונה להביא את יצרו משם ואילך בכפל רסנו שפיר דמי. וראוי לדרוש בזה כי תצא למלחמה על אויבך, זה העומד עליך. והוא עבדך שברח מידך ונתנו ה' אלוהיך בידך, והחזירנו לבית שבי.

אמנם תראה בעסק זה השבי נפלאות מהמדרגות אשר תבוא בהנה, עד תגמור להחזירו לבית שבי. והוא כי בראשונה יעמד לפניך כדמיון אשה זונה שלטת, אשר לא ישוב מפני כל. ואז הגבורה עמו שתנוצח קצת לפניו להפשירו ולהתיש כוחו, כעין ביאה ראשונה, וכמו שאמרנו. ובהיחלש כוחו על זה האופן מעט, אז תוכל עוד להתחזק כנגדו במה שיהיו עניני התאוות לו במדרגת הדברים המובאים אליך, לא שתהיה אתה המבוא אליהם. והוא מה שנרמז **במדרגה השנייה** והבאתה אל תוך ביתך, ומזה יוכל עוד להתחזק במה שיגלח את ראשו ויסיר ציפורניו שהם עניינים שעקר החטאים תלויים בהם, כי גילוח הראש הוא כינוי אל גזיזת ופרישת הדעות המשובשות המתילדות מאדים רעים ומזיקים בראש, אשר מפניהם יעשו כל המעשים המגונים על ידיו. ועשיית הציפורנים הוא רמז אל חיתוך והסרת העניינים אשר במ למד לטרוף טרף. ואפשר כי לזה כוונו חכמינו ז"ל (נדה י"ז א) באמרם שלשה דברים נאמרו בציפורנים, זורקן רשע, גונזן צדיק, שורפן חסיד.

עם היות שהדברים כפשוטן יועילו למה שאמרו מהנזק המגיע למעוברות מדריסתן מכל מקום. אפשר כי לזה ולזה נתכוונו והוא כי **הזורק** כלי החטיפה לכל צד ומקום הוא רשע.

אמנם **הגונזם** ברוב העתים, ומשתמש לכדי צרכו בהם כראוי, הוא הצדיק. אבל **השורפן** לגמרי, שהוא מסתפק בקב חרובין וכיוצא, הוא החסיד הפרוש מכל דברי העולם, שאינו צריך אל הציפורנים כלל. ידיו רב לו כמו שאמר, יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך (תהלים קכ"ח).

והנה בזה כבר הורידהו **מדרגה רביעית**, ואז כבר יוכל להתגבר עליו בהסיר שמלת השבי מעליו. והם המידות הפחותות הראויות אל העבדים, והלבש אותו מחלצות נקיות הראויות לחופשים ובני חורין, ובזה יקנה עניין חמישי מועיל מאד, בו יוכל להתגבר עוד עליו בעניין ששי נכבד ומעולה, הוא **מיאוס המעשים הרעים** בעיניו ושנאתו אותם תכלית המיאוס והשנאה, עד שיבכה על מה שיזכור שנפל עליהם וימרר בבכי לומר מה עשיתי בשבתי על אדמתי בצאתי ובבואי כל ימי צבאי, כמו שסופר מאיש פריץ אחד ששב והיה תוהה על הראשונות כתבנו ענינו בפרשת שמיטה שער ס"ט.

ושם הזמן כאשה **מתאבלת זה ירח ימים**, כי הוא הזמן שהירח סובבת כל המזלות כולן, כי הוא **רמז אל זמן האדם ועסקיו כל ימי חלדו**, כמו שבא עניין זה בדיבור לא תחמוד שער מ"ה.

והנה בזה כבר נמסר היצר בידו, והותר לו להשתמש ממנו ולבטוח עליו להיעזר בו לקיומו ולעמידת חייו וצרכיו וסמוך לבו שלא יחטא כמו שאמר באשה ואחר כן תבוא אליה ובעלתה והייתה לך לאשה.

ואחר שהגיע אל העניין השישי הזה הנכבד, בידוע שלא תמנע ממנו הגעת **העניין השביעי הקרוב אליו המעולה מכלן**, והוא דוגמת מה שאמר והיה אם לא חפצת בה ושלחתה לנפשה. וזו מעלת הקדושים אשר בארץ, שפירשו לגמרי מכל עניני התאוה והרחיקה בתכלית הריחוק, כהרחיק דבר נמאס ונתעב. וכמ"ש החכם האלוהי אי דמיין בעיניו ככשורא אין, ואי לא לא (כתובות י"ז א). ור' יוחנן אמר דמיין בעיני כקאקי חיורי (ברכו' כ' א). והקש על יתר התאוות והחמידות, כי כולן היו שנואות בעיניהם, ולא יחפצו בהם כלל.

ראה דרך המלחמה הזאת מה כוחה מה גבורתה להגביר יד המושל הראוי למלוך ולהשיבו על כנו בתחבולה נאותה מאד, וכמו שנאמר כי בתחבולות תעשה לך מלחמה וגו' (משלי כ"ד).

ואצל שלח תשלח את האם תמצא הלך אחר בפרשה זו נאות לפי דרכו שם.

[שבעה שלבים ביפת תואר מקבלים לשבעה שלבים במלחת היצר]

ויראה שזה העניין הנכבד כוונהו חז"ל בהגדה, באומרם:

דרש ר' עזרא שבעה שמות נקראו ליצר הרע. הקב"ה קראו רע, שנאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו. משה קראו ערל, שנאמר ומלתם את ערלת לבבכם. דוד קראו טמא, שנאמר לב טהור ברא לי אלוהים, מכלל דאיכא טמא. שלמה קראו שונא, שנאמר אם רעב שונאך האכילהו לחם. ישעיהו קראו מכשול, שנאמר הרימו מכשול מדרך עמי. יחזקאל קראו אבן דכתיב והסירותי את לב האבן מבשרכם. ואל קראו צפוני שנאמר ואת הצפוני ארחיק מעליכם (סוכה נ"ב א).

כי מהראוי שיכונו חז"ל להמציא לנו שום תועלת מקריאת השמות האלו ומספרם, דאי לאו הכי מאי נפקא לן מינה.

אמנם מספרם ושמותם יעידו עדות ברורה שכוונו אל המדרגות אשר נזכרו בפרשה הזאת על הדרך שאמרנו. וזה כי מה שקראו הקב"ה רע, הוא באמת בבחינת היותו במדרגה הראשונה מחזקתו וגובה לבו, שאם יונח על טבעו לא יקווה ממנו רק רע כל היום. אמנם משה קראו ערל, לומר שאם הוא קשה להביאו אל היושר מצד ערלתו ואטימתו משמוע הנה אינו נמנע כמו שהערל אם שהוא קשה בעיניו להימול. אמנם הסרת הערלה אינה נמנעת אבל היא אפשרית בהרצאת דמים.

ודוד קראו טמא, והוא עניין שלישי יותר נקל מהקודם, כמו שירידת האדם אל הנהר אל הטבילה הוא יותר נקל מהסרת הערלה.

ושלמה קראו שונא, לומר בהרגיל נפשו על העניין הקודם כבר יהיה יותר קל ההסרה עד שלא יצטרך אל טורח הטבילה המטהרת הטמא, רק שיהרהר בלבו כמו שיספיק זה למי שירצה להעביר שנאת השונא אשר עם לבבו, במה שיגמור בלבבו להשלים עמו. ישעיהו קראו מכשול, והוא עניין חמישי מן הראשונים הכי נכבד, והוא שכבר יהיה החטא למכשול בעיניו יוצא ונתקל בו ונכנס ונתקל בו והוא עומד ומשמר עצמו ממנו. יחזקאל קראו אבן, והוא עניין ששי יותר מעולה והוא שאפילו למכשול אינו בעיניו רק לאבן מעמסה מונחת בקרן זוית שאינו יכול לינזק בה בשום פנים. וכבר נתקיים בו מה שאמר אם אבן הוא נימוח (שם נ"א ב).

וואל קראו צפוני, הוא העניין השביעי המעולה מכולן, כאשר יהיה היצר טמון וצפון בלתי נראה בו כלל, והוא מעלת האלוהיים כרבנו הקדוש וחבריו (כתובות ק"ד א). ואם הם מעטים אשר לא נהנו ממנו אפי' באצבע קטנה. ובמעט עיון יוכל המעיין להסכים אלו המדרגות עם מה שנזכרו בפרשת יפת תואר בכון שלם.

אמנם נתייחסו אלו השמות על סדר השלמים שנמצאו בעולם, האל ית' בראש, ואחריו משה נביאו נאמן ביתו, ואחריו דוד, וכן הסדר להורות על העולם בכלל כאלו הוא איש אחד, וכמו שיבוא אלו העניינים עליו מתחילת בריאתו עד סוף, כמו שהוא העניין בימי האדם וזמניו בזה אחר זה, כאשר כתבנו בעניין המבול שער י"ג עיין עליו.

ואל תאמר הנה הימים אשר קראו בשמותם הנביאים הראשונים היו טובים מהאחרונים אשר בימי יחזקאל ויואל כי לא מפני זה נשתנה הסדר הכללי שאפילו בימי ירמיהו שאז נחרב הבית נאמר התאנים הטובות טובות מאד (ירמיהו כ"ד), וכל יורדי בבל היו צדיקים וישרים בעיני השם כמו שנתבאר שם.

והנה נתבאר שכוונת הכתוב לדבר במלחמה כנגד יצר הרע בכל אלו העניינים ולתת יד בגבורתה בתחבולה מושכלת מאד.

והוא מה שיראה שכוונו חז"ל (ספרי פ' תצא) במאמר ההוא שזכרנו בתחילה, באומרו כי תצא למלחמה במלחמת הרשות הכתוב מדבר. כי מלחמת רשות זה המפורסמת תהיה הוראה למלחמה אחרת נסתרת, אשר היא באמת מלחמת הרשות בטבע הגמור, כי היא אשר נתנה ברשות האדם מטבע מהותו.

ואמרו על אויביך, כנגד אויביך להורות על המלחמה הזאת שתחילתה אינה על האויב אבל מלחמת האויב עליו, שהוא העבד אשר קם למרוד על רבו. ורמזו שעל דרך האמת אין אתה הלוחם, אבל המתחזק כנגד האויב, וכמו שאמר על העיר אשר היא עושה עמך מלחמה.

וכמה שקיימו זה בביאור, אמרם ונתנו ה' אלוהיך בידך. אם עשית כל הסדר האמור בעניין, לסוף ונתנו ה' אלוהיך בידך. כי הוא בזולת זה מאמר מתמיה, והלא לאחר שנתנו ה' בידו מתחיל סדר מעשה אשת יפת תואר.

ואם תאמר שחוזר לסדר האמור בפרשיות של מעלה, כבר נאמר שם גם כן ונתנה ה' אלוהיך, ואמרו חז"ל גם כן אם עשית כל הסדר וכו' (ספרי פ' שופטים). גם כי פרשת עגלה ערופה שפירשנו למעלה תפסיק ביניהם.

[במקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אינם יכולים לעמוד]

אבל יראה באמת שכוונתם לומר, שאם יעשה הסדר הזה אשר יצווה בפרשה זו לכבוש האויב, לסוף נותנו הקב"ה בידו וישבה את שבו.

ובזה הדרך נתבארו יפה אלו השלשה פרשיות הרצופות בעניין המלחמות, על סדר הכתוב האומר אך דבר שפתים עצה וגבורה למלחמה (מלכי' ב' י"ח). כי באמת שני העניינים הראשונים יעזרו מאד אל השלשה, אשר משלשתן יתהווה גיבור אצל אלו המלחמות, שאמרו עליו אי זהו גיבור הכובש את יצרו (אבות פ"ד). כי בתחבולות יעשה לו מלחמה, עד שיהיה כבוש תחת השכל ועצתו, ויהיו הקלות חמורות בעיניו. וכל שכן שלא יתקומם עוד אל המעשים הרעים והמגונים אשר חטא בהנה, וכמו שאמרו חז"ל (יומא פ"ו ב) באותה אשה ובאותו מקום ובאותו פרק, כי זה תנאי הגיבור העומד על התשובה הגמורה.

וכבר ראיתי לבעל מקדש מעט, **ובדרשות הרב נ' שועיב ז"ל**, שכתב בשם הרב **רבנו יונה זצ"ל**, שזהו טעם אומרם ז"ל (ברכות ל"ד ב) **במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד**. וזה, כי הבעלי תשובה לא יקנו זה התואר על דרך האמת, כי אם בהימצאם במקומות המסוכנים ההם, והוא ההתייחד עם האשה האסורה במקום ובפרק המוכן לחטוא בה כמנהג, ושם יכבשו את יצרם. והנה הצדיקים הגמורים אינן רשאים להעמיד עצמן במקומות ההם המסוכנים, אבל חייבו להתרחק מאוד מבוא בניסיונם, וכן בכל כדומה לזה.

וגם אני ראיתי שאפשר לומר בזה עניין אחר נאות מאד בפני עצמו. וזה שהוא מבואר, שהבעל תשובה יקרא טוב ויהיה רצוי אל השם יתעלה אצל קצת מעשים שהצדיק יקרא רשע אצלם, והוא להיותו אצלם דרך עליה ותוספת, או בדרך ירידה וחסרון.

דרך משל: הסובל מעט הקדחת, כי אם הוא בתחילת החולי ועלייתו, יקרא מחליא, כי הוא נעתק מהבריות ודורך אל החולי. ואם הוא בירידתו וחסרונו, יקרא מבריא, כי הוא נעתק מהחולי ודורך אל הבריאות.

וכן יש חטאים קלים שאם יעשה אותם הצדיק יקרא עליהם מרשיע לעשות, וכשיעשה החוזר בתשובה ממעשים יותר קשים ורעים מהם, לא יקרא עליהם רשע, כי הוא דורך בהם מהלך התשובה הגמורה. הלא תראה דוגמת זה ממש בכתוב באומרו בכל המלכים הישרים אשר ספר בהם בספר מלכים, רק הבמות לא סרו (מלכים ב' י"ב), כי הזיבוח בבמות בימי שלמה המלך היה תחילה חטא ומכשול עוון, כמו שאמר ויאהב שלמה את ה' ללכת בחוקות דוד אביו רק בבמות הוא מזבח ומקטיר. וילך המלך גבעונה לזבוח שם כי היא הבמה הגדולה וגו' (שם א' ג'). ומשם ואילך גבר החולי, עד שנאמר בסוף ויעש שלמה הרע בעיני ה' לא מלא אחרי ה' כדוד אביו, אז יבנה שלמה במה לכמוש וגו' ולמולך שקוץ וגו' (שם א' י"א). והוא הדרך אשר הלכו בו כל מלכי ישראל. והרבה ממלכי יהודה.

אמנם במלכים הטובים אשר היו אחריו, ששבו אל ה', היה הזיבוח בבמות לבד חזרה מהם ועניין התשובה, כמו שנזכר בהם תמיד מתחילת חזרתם עד שנגמרה התשובה לגמרי.

באסא נאמר ויעש אסא הישר בעיני ה' כדוד אביו, ויעבר הקדשים מן הארץ ויסר את כל הגלולים אשר עשו אבותיו, וגם את מעכה אמו ויסירה מגבירה וגו', והבמות לא סרו, רק לבב אסא היה שלם עם ה' כל ימיו (שם א' ט"ו). הודה כי בערך החטאים העצומים אשר היו ביד אבותיו, היה הוא שלם ונרצה לפני אלוהיו, אף כי היו הבמות נוהגות שלא כדת. וכן ביהושפט בנו נאמר וילך בכל דרך אסא אביו לא סר ממנו לעשות הישר בעיני ה', אך הבמות לא סרו עוד העם וגו' (שם א' כ"ב).

וכן ביואש, ויעש יהואש הישר בעיני ה' כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן, רק הבמות לא סרו.

וכן באמציהו וכן בעזריהו. עד שבאו חזקיהו ויאשיהו הלא הם אשר הסירו את הבמות וכל שאר הגלולים לפי שגמרו מלאכת התשובה, כמו שנזכר ביאשיהו, וכמהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו וגו' (שם ב' כ"ג). והעניין הזה הוא נכבד בפני עצמו.

אמנם על דרך האמת זה וזה לא יתכן במאמר ההוא האומר במקום שבעלי תשובה עומדים וכו', לפי כוונת אומרו. כי הוא הביא ראיה מהכתוב האומר שלום לרחוק ולקרוב (ישעיהו נ"ז), לרחוק תחילה, ואח"כ לקרוב. ואם כן לא זה הדרך. אלא בוודאי במעלת הגיבורים הכובשים את יצרם הוא מדבר, כמו שיתבאר היטב בסיום עניני התשובה בשער ק' ב"ה.

וכבר יתכן לאיש השלם שיהיה גיבור כנגד יצרו, אף שלא יהיה במקום חטא, במה שינהגו בעצמם הפך מנהג רוב האנשים. וזה שרוב העם חושבים שהגבורה היא אשר ינצח בה האדם את הזולת בהיות לו דבר עמו של קינטור. ואינו כן, כי ודאי המנצח לזולתו בכעסו וזדונו ועושה כרצונו, הנה הוא הנופל חלל במלחמה הזאת אשר לפניו, שהרי כבר גברה תאוות רצונו על שכלו והפילתו לפניו.

וכמה הפליגה התורה להישיר אותנו אל ניצחון המלחמה הזאת במה שאמרה כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו. כי תפגע שור אויבך או חמורו תועה השב תשיבנו לו (שמות כ"ג). ובא בקבלה האמתית (ב"מ ל"ב ב) שטעינת השונא קודמת לפריקת האוהב, אע"פ שבשוים פריקה קודמת משום צער ב"ח. כי על כן נכתבה מצות פריקה בשונא ומצות טעינה באח, ללמד שכל דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. וכאשר יתעסק עם השונא בפריקה במצות הבורא כבר יעזרוהו בטעינה מצד קירוב דעת ואחוה.

ולזה היו הגיבורים אשר מעולם מהחסידיים ואנשי המעשה מעבירים תמיד על מידותיהם ומוחלין הפושעים כנגדן, ולא עוד אלא שהיו מפיסין אותם כדי שיהיה לבם חלל בקרבם, והיו מלמדין לכל אדם להיות תמיד מן העלובים ולא מן העולבים ושומעין חרפתן ואינן משיבין, להיות מעבדי ה' אשר נאמר עליהם ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (שופט' ה'). כמו שכתבנו המאמרים האלה עם פירושם יפה בעניין יום הכפורים שער ס"ג.

ודרך כלל הוא לקבל בסבר פנים יפות שעיקר הגבורה הוא מה שיפעל אדם בה ראשונה אצל עצמו, כי מי שלא ימשול על עצמו הוא מגונה שירצה למשול על זולתו. כמו שאמרו המאושרים אי זהו הגיבור הכובש את יצרו, וכבר ביארנו עיקר זה על המשנה עצמה בפרשת קדושים שער ס"ה.

[סדר המצוות בהמשך הפרשה]

והנה אחר שכתבנו אלו העניינים על זה הדרך, אתה ראה שהסדר הזה כמעט כווננו אותו חז"ל מתוך פרשה זו עצמה, ומקירוב הרבה מהסמוכות לה.

אמרו במדרש תנחומא (פרשת תצא)

שנו רבותינו, מצווה גוררת מצווה ועבירה גוררת עבירה. דכתיב וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה. מה כתיב אחריו, כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנאה. מה כתיב אחריו, כי יהיה לאיש בן סורר ומורה כו'. מה כתיב אחריו, כי יהיה באיש חטא משפט מות והומת. מכאן למדנו שהעבירה גוררת עבירה ומצווה גוררת מצווה. מנין, דכתיב כי יקרא קן צפור לפניך וגו', ואחריו מה כתיב, כי תבנה בית חדש. תזכה בה, ותעשה מעקה. מה כתיב אחריו, לא תזרע כרמך כלאים. מה כתיב אחריו, לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו. מה כתיב אחריו, לא תלבש שעטנז וגו'. מה כתיב אחריו, גדילים תעשה לך. מה כתיב אחריו, כי ייקח איש אשה. שתזכה לאשה ובנים. לך נסמכו פרשיות אלו. הרי מצווה גוררת מצווה.

והכוונה בזה, שההרגל בעניינים בין טוב ובין רע מחזיק כוח הפועל לפעול בהם בחוזק כמו שאמר מההרגל אצל התשת כוח היצר הרע. ושלזה ראוי לאדם להישמר ולהיזהר מאד אצל ההתחלות, שהמעשים הראשונים הם מקנים לאדם כוח ואומץ לשניים, והשניים אל השלישים, וכן כולם. ולזה העצה הנכונה להתרחק מההתחלות בענייני העבירות, ולהדבק בהתחלות במעשה המצות, כי בזה ובזה ההתחלה הוא יותר מחצי הכול. וזהו מה שאמר בן עזאי הוי רץ למצווה קלה ובורח מן העבירה, שמצווה גוררת מצווה ועבירה גוררת עבירה (אבות פ"ד). אלא שהוסיף לקבוע שכר על מצות הריצה אל המצווה, והבריחה מן העבירה. ואמר ששכר מצווה מצווה, ושכר עבירה עבירה. והעניין הראשון מכוונתו הוא מה שאמרנו, שקלות המצווה או העבירה לא ימעט בעיניו, כי ההתחלה בהם דבר גדול להמשיך החמורות אחר הקלות, הן במצות הן בעבירות.

אמנם העניין השני הוא, כשהתנועות לבוא אל המצווה או לפרוש מהעבירות, יהיה בתכלית החריצות, עד שהביאה אל הקלה שבמצות יהיה במרוצה, והפרישה מהקלה שבעבירות יהיה בבריחה.

ולזה אחר שנתן הטעם הראשון באומרו שמצווה גוררת מצווה ועבירה וכו', כמו שאמרנו, נתן הטעם השני ואמר, ששכר מצות הריצה למעשה המצווה, יהיה שעל כל פנים יגיע לידו, מה שלא יהיה כן אם יבא אליה בנחת ועצלה. כי אולי בין כך ובין כך יקרהו מונע. וכן

בשכר שפירשת מן העבירה בבריחה, רצוני בחריצות, ישיג מצות ההינצל מהעבירה ההיא. כי אולי אם יפרוש באט ובנחת, לא יעלה בידו הפרישה, ולסוף ילכד בה. וכן שכר עבירה, והוא לבלתי הולכו במרוצה אל המצווה, או לבלתי ברחו בחריצות מן העבירה, יהיה שלא יגיע אל המצווה או שלא ימלט מהעבירה כמו שאמרנו. ומאמר שכר עבירה לאו דווקא שכר, שהכוונה מה שירווח בעניין ההוא. והוא פירוש נכון מאד. וכל זה מסכים אל דרך תלמוד אשר המשכנו בדרכי מלחמת היצר הרע.

ואחר שנתבאר זה נעבור על הפרשיות הנזכרות במדרש שהנה סמוכות ורצופות, וגם בשאר המצות הנמשכות עד סוף הפרשה כולה בכל מה שתשיג יד החידוש לדבר דבר אם בפירוש ענינים וסידורם והמשכם. אמנם יהיה זה אחר זיכרון הספקות שיתרו לפי דרכנו כמנהג:

[הספקות בפרשה]

- א. למה הוצרך לצוות שלא יעביר הבכורה מהבכור בן השנואה, ומאין יבא לטעות בזה:
- ב. מאחר שהבן הסורר אינו נדון אלא אם כן גנב ואכל ושתה למה לא נקרא גנב ונקרא זולל וסובא:
- ג. אומרו כי קללת אלוהים תלוי כי דברי המפרשים לא נתחווירו יפה:
- ד. באומרו ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו שאי אפשר שיתחברו יחד שני התנאים הללו באות העטף, שאם ידע שהוא רחוק, הלא הוא הדעת אותו לענין זה בלי ספק:
- ה. אחר שמן הדין הטעינה בשונא קודמת אל הפריקה באוהב למה כתב פריקה בשונא וטעינה באוהב וכבר נתבאר זה:
- ו. במאמר ומתו גם שניהם האיש השוכב עם האשה והאשה כי מה בא לרבות במלת גם או מה טעם יש לו כלל ודברי המפרשים ז"ל תשמעם:
- ז. למה הבתולה המאורשה הנסקלת משום שם רע סוקלין אותה פתח בית אביה, וכל נערה בתולה מאורשה שתזנה סוקלין אותה אל שער העיר, כמו שנראה מהכתוב ואם משום ראו גדולים שגדלתם (כתובות מ"ה ב) מה נשתנית זו מזו:
- ח. באומרו על אשר לא קדמו בלחם וגו'. והלא המואבים כבר קדמום כמ"ש **הרמב"ן** ז"ל. אמנם דברי המפרשים ז"ל לא זכו בעיני כמו שיתבאר:
- ט. מה טעם להזכיר בסיפור זה ולא אבה ה' אלוהיך לשמוע אל בלעם וגו', שיראה שאינו מהכוונה:
- י. אחר שאמר כי תדור נדר לה' אלוהיך לא תאחר לשלמו כי דרוש ידרשנו וגו'. למה אמר מוצא שפתיך תשמור וגו'. גם כי בכתוב עצמו באו דברי מותר:

יא. במאמר והיה אם בן הכות הרשע וגו'. כי מה טעם הכות הרשע אצל כי יהיה ריב בין אנשים וגו':

יב. למה ציווה לקוץ כף האשה בבואה להציל את אשה מיד מכהו והלא חויב לה להצילו בנפשו:

יג. אחר שבפרשת עמלק נאמר כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק (שמות י"ז) למה הטילה עליהם אחר כך באומרו והיה בהניח ה' וגו' תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח וגו'.

והנה אחר זיכרון אלו הספקות נתחיל בביאור ואולם מה שראינו בסדר סמיכתן יאמר בכל אחת במקומה. ואחר שפרשת אשת יפת תואר כבר דרשנוה במשפט נתחיל מהשנייה לה:

[ביאור הפרשה ופתרון הספקות]

כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה וגו'.

יאמר, כי יתכן על הרוב מדרך ההשגחה האלוהית, שכאשר תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה, שיהיה הבן הבכור לשנואה. כדרך שנאמר וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עקרה (בראשית כ"ט). והנה לפי שקרה העניין שיעקב אבינו העביר משפט הבכורה מבכור השנואה אל בכור האהובה -

(א) הזהיר שלא יעשה כן שום אדם אם לא יהיה לסיבה, כמו שאמר הכתוב ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף (ד"ה א' ה').

(ב) ולזה סמך כי יהיה לאיש בן סורר ומורה איננו שומע וגו'. כלומר כשיהיה הבן מקולקל במעשיו, לא לבד יפסיד הבכורה, אבל כבר יתפשו בו אביו ואמו ויגרמו מיתתו בב"ד. וכבר כתבנו בפרשת עמלק שער מ"ב שזה אחד מהמקומות אשר מהם יתבאר שהדבר יתואר בבחינת תכליתו. וזה שהבן הזה, אע"פ שאינו נהרג בבית דין אלא אם כן יגנוב ויאכל וישתה, כיון שתכלית הגניבה אינה אלא אל הזוללות והשכרות, לזה נקרא זולל וסובא. כי זה מה שיתואר בו בעצם. ואם הוא גנב הוא במקרה ושם ראיות נכונות מאד. ואמר בו וכל ישראל ישמעו ויראו לפי שבן סורר לא נדון אלא פחות מי"ג שנה שלמים וכבר יהיה ק"ו לגדולים:

וכי יהיה באיש וגו'. כבר דרשו שאם לא הומת בקטנו לסוף שימיתוהו בגדלו (סנהדרין ס"ח ב) ולא עוד אלא שנלמד מזה שיבוא להענין פניו לקלל באלוהיו, כי על זה ודאי נסקל ונתלה.

(ג) ואמר לא תלין נבלתו וגו' כי קללת אלוהים תלוי.

כתב **רש"י** ז"ל זלזולו של מלך, שהאדם עשוי כדמות דיוקנו של מלך, וישראל בניו. משל לשני אחים וכו'.

והראב"ע ז"ל כתב כי אלוהים פועל, והקללה תבוא על מקום קרוב מהתלוי, ויש לו סוד בנפש. על כן לא תטמא את אדמתך.

והרמב"ן ז"ל כתב כי הארור מכל האדם והמקולל בהם הוא התלוי, שאין בכל המיתות בזויה ומנוולת כמוה. ואין ראוי שנטמא הארץ ותהיה קללת אלוהים בארץ הקדושה. **והרלב"ג** נמשך אל התרגום, שאומר על דחב קדם ה' אצטלב, והרי הוא בזיון כלפי מעלה שעבר זה על דברו.

ואשר יראה לי בפשט הכתוב, כי לפי שמדרך האנשים ההמוניים והנשים, כשרואים אדם תלוי, בחמלתו עליו הוא לקלל למי שהמיתו ולמי שתלאו או למי שציוה על משפטו. והנה הם עוברים בזה על אלוהים לא תקלל (שמות כ"ב).

לזה אמר לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא, כי ודאי יסבב קללת אלוהים תלוי. וגם שבהיותו על פני האדמה כבר תטמא אדמתך בו. או שיאמר שבקללתם זו הם מטמאים את האדמה, כי יעברו מצות התורה ויעיזו פניהם כנגד זקניהם ושופטיהם.

והנה אחר שגמר המשך הפרשיות הראשונות שהן ממין עבירה גוררת עבירה התחיל במצות אשר הן ממין מצווה גוררת מצוה. והתחיל באותן שמזדמנות לאדם על הרוב ואינו ניצול מהם בכל יום.

(ד) ואמר לא תראה את שור אחיך או את שיו וגו' השב תשיבם לו ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו, ביאורו על דרך ומקלל אביו ואמו, שירצה ומקלל אביו ומקלל אמו. שהכוונה, ואם האיש ההוא שידעת שהוא בעל האבידה הוא רחוק מעריך, וגם אם לא ידעתו כלל, אע"פ שאפשר שהוא קרוב הנה, בכל אחד משני הפנים יהיה עמך עד דרוש אחיך אותו וגו'.

ולפי המדרש (ספרי פ' תצא) שאומר אין לי אלא קרוב, רחוק מנין. תלמוד לומר ולא ידעתו. שנראה שאם ידעתו, אפי' רחוק, יהיה פירוש הכתוב ואם לא קרוב אחיך אליך, רצוני בעריך. וזאת היא סיבה שלא ידעתו. על הרוב יהיה עמך וכו'. הא אם ידעתו, אפילו רחוק.

והרמב"ן ז"ל תקן ואם לא קרוב אליך בעריך שתשאל עליו ותדענו, יהיה עמך כו' נראה שמפרש אותו כעניין כי קרוב אליך הדבר מאד. וקרוב לשמוע.

(ה) לא תראה את חמור אחיך או שורו וגו' הקם תקים וגו'. כבר ביארנו בפ' משפטים, שאע"פ שכתוב פריקה בשונא וטעינה באוהב, השונא קודם אפילו הוא לטעינה, והאוהב לפריקה. ושם כתבנו הטעם וזכרנוהו למעלה.

לא יהיה כלי גבר וגו'. גם זו מהדברים הבאים ליד האדם תמיד ואפשר שסמכה למצות טעינה לומר כי כמו שלא יאותו כלי גבר ותכססיו ומנהגיו לאשה, כן לא יאות לגבר שמלת אשה, כלומר דרך נשים שאין דרכן לעזור אל טעינת ופריקת המשאות וכיוצא, רק שיאזור כגבר חלציו ויעזור, שלמה יהיה כעוטיה יושב ובטל ואחיו מצטער.

כי יקרא קן צפור לפניך בדרך וגו' שלח תשלח וגו'. כבר כתב הרב **המורה** ז"ל פרק מ"ח ח"ג, כי לפי שנמצאת בבעלי חיים אהבת הבנים וחינתם הטבעית, ויצטערו ברעתם כאחד האדם, לזה אסרה תורה לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד. כי כשלא יוכלו לשוחטם יחד לא יביאום יחד אל המטבחים לעמוד האחד על דם חברו. וה"ה בשלוח הקן שאם ייקח האם על הבנים, כבר יבוא לשוחטם כולם זה בפני זה, והרי צער גדול. אמנם מה שכתב על מאמר (ברכות ל"ג ב) האומר על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו לפי שעושה המצות רחמים ואינן אלא גזירות, יאמר שזה דעת מי שחשב שאין שום טעם למצווה. כבר השיב **הרמב"ן** ז"ל עליו יפה, דאפילו סבר יש טעם מושכל, אין לומר שהטעם הוא להגיע רחמיו ית' על אלו הנמצאות הקטנות בזה השיעור. אך הטעם הנכון הוא להשלים תכונות האדם ומידותיו ולהרחיק פעולות האכזריות ממנו כי הוא מה שרצהו הרב עצמו בזה והוא נכון:

ובמדרש (דב"ר פ"ו)

מאי דכתיב שלח תשלח את האם וגו'. אמר רבי תנחומה אם קיימת מצווה זו, אתה ממחר יום בא אליה הנביא, דכתיב ביה הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא, והשיב לב אבות על בנין (מלאכי ג').

מכאן שדבר גדול הנביא דיבר, הלא נעשה ויראה שעם שהנגלה ממנה הוא להרחיק פחיתות האכזריות ממידות האדם כדי שלא יתנהג עמו עם הבריות זולתו, אבל שיהיה חומל וחונן על האוהבים והקרובים ועל כל אדם. שהפנימי מזה הוא להטיב תכונותיו ודעותיו כדי לחוס ולרחם על עצמו, ושלא להתאכזר על נפשו, פן יבוא ויורה אם על בנין. והעניין כי נפשנו כציפור נמלטה משמי עלייה, והיא קשורה ביד זה העלם הפתי שהוא הגוף, אשר הוא העבד המורד באדוניו ומשתמש בה שלא כדרכו, ומענה אותה בכל מיני סגופים, עד שבטלו כוחותיה ותשבות מכל פעולותיה המיוחדות לה מבית אביה. עד שיתעורר האדם לבית מלחמתו שזכרנו למעלה, להשיב העבד אל בית שביו ולשחרר הנפש המשכלת מתחת ידו, כמ"ש כי תצא למלחמה על אויביך ונתנו ה' אלוהיך בידך ושבית שביו, וכמו שנתבאר ואמר וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה וגו' כי באמת מתוך השבי הוא תראה ותכיר אשת יפת תואר, היא הנשמה הטהורה, שלא הייתה נמצאת עד שיצאת לישע' במלחמת זו, ואף כי אינה יפת מראה לעינינו, מצווה היא עליך לחשוק בה ולקחת אותה לאשה, והבאתה אל תוך ביתך ותקריבה לך, לא שתשלחנה אנה ואנה לעשות מלאכתך, כמו שהרגלת עד הנה. וע"ד שאמרה בני אמי נחרו בי שמני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי (שה"ש א'). וגלחה את ראשה וגו' והסירה את שמלת שביה וגו' הכול הוא מה שראוי לזככה ולנקותה מדעות ופעולות מגונות אשר הורגלה קודם המלחמה. והשיב טובות ונקיות במקומם, וישבה בביתך

כגברת, ובכחה מה שנרחקה מבית אביה ואמה האמתיים, הם האל יתעלה ותורתו ירח ימים, ואחר כן תבוא אליה ובעלתה וגו' כי היא האשה אשר הוכיח ה' לך. והיה אם לא חפצת בה ושלחתה לנפשה וגו' ירצה ואם לא תחפוץ להתנהג בקדושתה עכ"פ תתחייב להסיר הבגדים הצואים מעליה, המעבידים אותה והנותנים עול ברזל על צווארה. ואם אינה עולה עמך, לא תרד. והוא מה שאמר ושלחתה לנפשה אל האלוהים אשר נתנה, ומכור לא תמכרנה בכסף. ומחיר עבודתך בעניינים הכלים והאובדים, לא תתעמר בה, כמו שאמר (ברכו' ח' א) שנפש הרשע קשה לצאת שהיא מסתבך כחיזרא אגבבא דעמרא.

אמנם בנפש הצדיק אמרו כמשחל בניתא מחלבא. והנה באמת העצה ההגונה היא לפי זה, כי יקרא קן צפור זה לפניך וגו' שנשתדל לפרות ולרבות ממנה בנים ובני בנים, אשר הם תולדותיה ותולדות של צדיקים, באופן כי בסוף כאשר יגיע זמן הציפור להימלט מפח יוקשים שלח תשלח את האם לחופשי בית אביה, ואת בניה אשר ילדה לך בהיתר לקיום והתמדת העולם הזה כפי טבעו, כי בזה ייטב לך בעולם הזה והארכת ימים לעוה"ב, וכמו שאז"ל (פאה פ"א מ"ב) אוכל אדם פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא. ואין ספק כי זה מה שיספיק למהר גאולת הכולל. וכמו שאמרו (סנהדרין צ"ח א) זכו אחישנה. וכל זה מה שראוי שיקויים במצווה הזאת מקל וחומר מפשוטה. ואפשר כי למה שאמרנו או קרוב אליו, יכווין המדרש שהביאו **הרמב"ן** ז"ל מרבי נחוניא בן הקנה ז"ל עם שהוא דבר אלוהי ומעולה בעניינו:

כי תבנה בית חדש ועשית מעקה וגו'

זה אחד מהמקומות שהישירה התורה שלא לסמוך על הנס, אלא שיכווין אדם מעשיו על צד היותר טוב, כמו שיובן מפרשת שוטרים כולה, ועל הדרך שביארנו, וכמו שנתבאר זה העניין כלו יפה בפרשת וישלח שער כ"ו. ושם נזכר טעם אומרו כי ייפול הנופל ממנו, שייראה שהמעקה יועיל למה שיהיה נופל מאליו מבלי כוונה אלוהית. אבל מה שראוי שישלח על דרך ההשגחה מצד רוע פעולותיו, לא יוכל להתנצל בשום פנים והוא פירוש נכון:

לא תזרע וגו' לא תחרוש וגו' לא תלבש וגו'. כל אלו הם דברים שאדם דש בהם בכל יום, וצריך השמירה בהם מעניין הכלאים. לכן סמך גדילים תעשה לך, לפטור בגדי כהונה וטלית של מצווה.

ואחר שדבר באלו העניינים התמידים שיקרו לאדם מיום היותו בכל ימי צבאו, נעתק אל עניינים אשר אינם תמידים, והם קורות לאדם כשבא לכלל איש:

[דיני עריות: מוציא שם רע, אונס ומפתה]

כי ייקח איש אשה ובא אליה ושנאה. הנה הרב **המורה** פרק מ"ט ח"ג הפליג לדבר בהצדק הדין הזה האלוהי, ואמר כי כמו שמעשיו בתכלית השלמות כן משפטיו בתכלית היושר וכו'. וזה כי לסיבת השנאה אשר שנאה, העליל עליה להוציאה בלי מוהר וכתובה, והרי הוא עושק חוקה הראוי לה מאת בועלה, והם חמישים כסף הכתובים בתורה. לזה היה משפטו שישלם כפלו על דרך ישלם שנים לרעהו (שמות כ"ב), ושייסרו אותו ברצועה לפחות מעלתו, כמו שהוא בקש להוציא עליה שם רע. ותחת אשר שנאה, וחפץ לצאת ממנה, ובקש יפה הימנה, נדון בשלא יוכל לשלחה כל ימיו. והוא עניין נכון בו יודע טעם סידור הטענות מפי התורה, באומרו ואמר אבי הנערה אל הזקנים את בתי נתתי לאיש הזה לאשה וישנאה, והנה הוא שם לה עלילות דברים לאמור לא מצאתי לבתך בתולים, ואלה בתולי בתי וגו'. כי מהיות העניין כן, יצדק מהמאמר ולקחו זקני העיר ההיא את האיש ויסרו אותו וענשו אותו מאה כסף ולא יוכל לשלחה כל ימיו.

ואם אמת היה הדבר הזה וגו' והוציאו את הנערה אל פתח בית אביה וסקלוה וגו'. כבר פירשו כל המפרשים שצריך שיתברר בעדים והתראה שזנתה תחתיו, שבאופן אחר אין שם מיתת בית דין.

אמנם בטעם סקילתה אל פתח בית אביה, כתב **הרלב"ג** ז"ל לפי שזנתה בית אביה, כמו שאמר הכתוב כי עשתה נבלה בישראל לזנות בית אביה. אבל כשזנתה בעיר, סוקלים אותה אל שער העיר. ולפי דבריו אם עדי השם רע יעידו שזנתה חוץ מבית אביה, גם אותה יסקלו אל שער העיר, והכתוב לא חילק.

(ז) אמנם הטעם הוא, לפי שבעלת השם רע כבר היא בבית חמיה, ואם מוציאים אותה משם וסוקלים אותה אל שער העיר, כבר יהיה דופי ושמצה לבית חמיה, שיחשבו העם כי שם נעשתה הנבלה ההיא. לזה ציוותה שיחזירוה לפתח בית אביה, כלומר מבית זו יצאת הנבלה. וכמו שאמרו בגמרא (כתובות מ"ה א) ראו גידולים שגידלתם.

אמנם כשמוציאים אותה מבית אביה אינה צריכה סימן אחר:

(ו) כי ימצא איש שוכב עם אשה וגו'. ומתו גם שניהם וגו'

לשון **הרמב"ן** ז"ל,

להוציא מעשה חידודין שאין האשה נהנית מהם. **גם** - לרבות הבאין אחריהם, לשון רש"י ז"ל. ולא הבינותי מהו, וכי בתולה היא זאת שנמעט או נצטרך לרבות הבא אחריהם, מה לי ראשון מה לי שני ושלישי. ועוד, היה לו לומר הבאים אחריו. ובנוסחאות שלנו בספרי (פרשת תצא), שניהם - ולא העושים מעשה חידודין. כשהוא אומר גם שניהם, לרבות הבאים מאחריהם, והוא ביאה שלא כדרכה ושלא כדרכו. וריבה הכתוב כאן, וכל העריות למדות מזה. ועל דרך הפשט, גם שניהם האיש הפושע בחטא יותר שהוא התובע והמפתה והעושה מעשה, וגם האשה. והזכיר הכתוב זה וכו' וחתם דבריו.

ובספרי, האיש השוכב עם האשה, אע"פ שהיא קטנה. והאשה, אע"פ שנבעלה לקטן. אם כן טעמו גם שניהם, גם כל אחד מהם, האיש או האשה המגיע מהם לחיוב.

כל אלה דבריו, ואני תמה מאד מהרב איך פירש הכתוב ע"פ המדרש, ולא נתיישב לו המדרש עצמו על פיהו, עד שהוצרך לתקן בנוסחאות מאחוריהם, ושהוא מדבר בביאה שלא כדרכה. והנה באמת לא נמצא בשום מקום זכר ביאה שלא כדרכה בלשון הזה, גם בנוסחאות כולן אשר בידינו לא נמצא רק לרבות הבאים מאחריהם בלא וא"ו.

ולדעתי שלא כווננו במדרש רק למה שכוונו הרב בכתוב, וזה כי ממה שראו מלת גם מיותרת לגמרי, אין לה נושא במקרא זולת שניהם, שתחול עליו אפי' על דרך גם לי גם לך וכדומה, הוצרכו לומר שמלת גם זו, באה לרבות הבאים אחריהם בכתוב, והם האיש השוכב עם האשה והאשה. לפי מה שנדרשו לגדול שבא על הקטנה, וקטן שבא על הגדולה. כלומר ומתו גם שניהם, כשהם גדולים. גם כל אחד מהאיש והאשה המגיע מהם לחיוב, כאשר יהיה קטנות באחד מהם, כמו שאמר הרב זכרו לברכה. והנה מעשה חידודין ממלת שניהן דרשי ליה:

כי יהיה נערה בתולה מאורשה לאיש ומצאה איש בעיר וגו' ואם בשדה וגו'.

בזה הבדיל בין החפצים בעבירות ובין האנוסים בהם. והעיר או השדה לאו דווקא, אלא כל שיודע ממנו שהוא באונס או ברצון. והדין דין אמת, כי לא חייבה התורה לאיש כי אם כשיעשה הוא הרע, אבל כשהיה בשוגג או באונס הנה אם יש שם מעשה, ודאי אין שם עושה. וכבר נתבאר זה בפרשת עקידה וזולתה מהמקומות.

ומזה אני אומר שפשע המפתה את הנערה הוא גדול אצלה מהאונסה, כי האונס יכריח הבשר, והמפתה יכריח הדעת, ומביא עליה שמצה גדולה. וזה אצלי טעם מה שאמר בכאן ולו תהיה לאשה תחת אשר ענה, דמשמע שלפי זה לא חייבוהו ליתן לה כלום. אמנם במפתה כתיב, אם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקול וגו' (שמות כ"ב), כי לפי מה שהוסיף להרע עמה, ניתנה הבחירה ביד אביה או בידה, אם תרצה להיות לו או לקבל המוהר ולהינשא לאחר.

אמנם לענין הדין לא נטה ממה שאמרו חכמינו ז"ל: לא ייקח איש את אשת אביו וגו' לא יבא פצוע דכא וגו' לא יבא ממזר וגו'.

כבר אמרו בספרי (פרשת תצא) שנשמכה אשת אב לכאן ללמד אי זהו ממזר. אמרו אי זהו ממזר, כל שאר בשר שהוא בלא יבוא. דברי רבי עקיבא. שנאמר לא ייקח איש את אשת אביו וגומר, לא יבא ממזר וגו'. שמעון התימני אומר כל שחייבין עליו כרת מן השמים, שנאמר לא ייקח איש את אשת אביו וגו' לא יבא ממזר וגו'. מה אשת אב וגו'.

רבי יהודה אומר כל שחייבין עליו מיתת ב"ד, הוולד ממזר. שנאמר לא ייקח איש וגו' לא יבא ממזר מה אשת אב וכו'.

כולם הודו בסמיכות:

[עמוני ומואבי]

לא יבא עמוני ומואבי וגו' על דבר אשר וגו'

כתב הרמב"ן ז"ל:

מצינו אוכל בכסף תשבירני ואכלתי, ומים בכסף תיתן לי ושתיתי, כאשר עשו לי בני עשו וגו' והמואבים היושבים בער (דברים ב'). ורבים אמרו שהם לא קדמו אותם, אבל ישראל קנו מהם, וזה הבל. כי די למחנה שימכרו להם וכו'.

עוד כתב,

ורבי אברהם אמר כי טעם כאשר עשו לי בני עשו והמואבים, על אעברה בארצך בדרך בדרך, אבל לא מכרו להם לחם ומים, כי הם עברו בהר שעיר ובער. רק מלך אדום לא הניחם לעבור דרך מדינתו אשר הוא יושב בה, והוא מה שאמר לא תעבור בי. גם זה הבל, כי הם שלחו אל אדום אעברה בארצך, וימאן אדום את ישראל עבור בגבולו (במד' כ'). והנה לא נכנסו כלל בגבול אדום. וכן כתוב ויסעו מהר ההר (שם כ"א).

ועוד כתב:

והנראה אלי כי הכתוב ירחיק שני האחים ההם שהיו גמולי חסדים מאברהם שהציל אביהם ואמן מן החרב והשבי, ובזכותו שלחם השם מתוך ההפכה. והיו חייבים לעשות טובה עם ישראל, והם עשו עמהם רעה. האחד שכר עליהם בלעם בן בעור, והם המואבים. והאחד לא קדם אותם בלחם ובמים כאשר קרבו למולו, כמו שאמר אתה עובר היום את גבול מואב את ער וקרבת מול בני עמון. והנה הכתוב הזהירם אל תצורם ואל תתגר בם, והם לא קדמו אותם כלל. כי היה הכתוב אומר כאשר עשו לי בני עשו והמואבים והעמונים. והנה עמון הרשיע יותר וכו'. ולכך הקדים הכתוב עמוני והקדים להזכיר פשעו וכו', כמו שהוא כתוב בפירושו.

והבל הביא גם הוא בעיני, שהרי הכתוב אומר על דבר אשר לא קדמו בלשון רבים, ואשר שכר לשון יחיד, וכמו שלשון היחיד הוא דווקא, גם לשון רבים חויב להיות דווקא. ולא יתכן חלופ זה. וכן דקדק אותו עזרא הסופר באומרו ביום ההוא נקרא בספר משה באזני העם, ונמצא כתוב אשר לא יבא עמוני ומואבי בקהל האלוהים עד עולם, כי לא קדמו את בני ישראל בלחם ובמים, וישכר עליו את בלעם לקללו, ויהפוך אלוהינו את הקללה לברכה (נחמי' י"ג). ועוד שאם כדבריו, היה לו לומר לא תתעב אדומי על דבר אשר לא קדם אותך

בלחם ובמים, שהוא מוסף על האחוה גם היה לו להקל על המואבים ולהתיר דור שלישי וכיוצא על דבר אשר קדמו.

(ח) אמנם האמת הברור שעיקר הקושיא אינה כלל שמה, שמכרו להם בני עשו והמואבים לחם ומים בזמן ההוא, לא תקרא קדימה בשום פנים כי אשר בלחמו יקדם נודד בשעת דחקו, כאשר עשה מלכי צדק מלך שלם שהוציא לחם ויין לאברהם אבינו (בראשית י"ד) וחילולותיו, כאשר ידע כי עייפים הם, ההיא תקרא קדימה באמת. והנה מצד הקורבה אשר ביניהם, ומהטעמים אשר זכרם הרב ז"ל, היה חובה מוטלת על עמון ומואב לשמור הברית והחסד אשר קידמם אברהם לקדם את בניו בלחם ובמים בחינם או בשכר, ובלבד שיהיה מיד בדרך בצאתם ממצרים מבית עבדים, כי אז הייתה להם שעת הצורך כי הם לא היו יודעים שימטיר להם ה' לחם מן השמים ושיוצא להם נזלים מסלע. וזה מה שדקדק מאד באומרו על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים, כמו שאמר זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים. כי אלו מפני שלא קדמום בלחמם הורחקו מהם לעולם, ועמלק מפני שהוסיף על חטאתו פשע לבא להלחם בהם, הייתה מלחמה לה' בעמלק מדור דור. וכן אמר במרים זכור את אשר עשה ה' אלוהיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים, לפי שהיה סמוך לצאתם קודם שליחות המרגלים.

ובספרי (פרשת תצא)

בדרך - בשעת טירופכם, בצאתכם ממצרים - בשעת גאולתכם. ואשר שכר עליך בלעם בן בעור מפתור ארם נהרים לקללך וגו'.

הנה יעיד על אמיתת מה שאמרנו, כי בשעה ההיא נפלו על החטא ההוא בלי ספק, כי הנה באמת מה שהשבירום בני עשיו והמואבים אחר כך אינו כלום, כי לבד ממכריו בכסף מלא ההוא יקרא איחור לא קדימה, שהרי זה היה בשנת הארבעים כשלא הוצרכו להם, כמ"ש הכתוב אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר, ויראו מכם, ונשמרתם מאד אל תתגרו בהם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל, כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר. אוכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם, וגם מים תכרו מאתם בכסף ושתיתם. כי ה' אלוהיך ברכך בכל מעשה ידיך, ידע לכתך את המדבר הגדול הזה, זה ארבעים שנה ה' אלוהיך עמך לא חסרת דבר. ונעבר מאת אחינו בני עשו היושבים בשעיר מדרך הערבה מאילת ומעציון גבר. ונפן ונעבור דרך מדבר מואב (דברים ב'). ראה כי אז לא היו בשעת הצורך לקדם ולא צוו לשבור מאתם, רק כדי שלא ייקחו דבר מכל אשר להם שלא כרצונם, ולפרסם שפע הצלחתם ועושרם כיד אלוהיהם הטובה עליהם.

והנה באמת קרא דווקא ששניהם היו שותפים בחטא הראשון מהבלתי קדימה ושכירות בלעם נתייחד אחר כך למואב, ולזה נתאחר מואבי בכתוב לקשרו עם מאמר ואשר שכר

עליך והוא עניין מבואר. ואמר ויהפוך ה' אלוהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלוהיך.

(ט) להורות על עוצם שנאתם ולהראות להם הקללות שהיה בלבם לקללם במה שיכירו אותם מתוך הברכות, אחר שכוון הש"י שיהיו הפכן ממש. וכבר נשרש כי ידיעת ההפכים אחת, ולזה לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימך לעולם, שמהאויבים הגמורים לא יקווה רק רע, וכמעט שהיו שותפים לעמלק. כי מניעת המזון בשעת הצורך, כאלו הוא ממית בידיים. גם כי בעלי מידות פחותות כאלו לא ייאותרו לבא בקהל ה' לעולם.

לא תתעב אדומי כי אחיך הוא, לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו, בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל ה'. הנה שתי המשפחות האלו יש סיבה עצומה לשנאתם. אמנם אמר שכיון שהאחד הוא אח והשני קבל גרותנו בארצו, שלא נשנא אותם תכלית השנאה שהוא התיעוב, ותהיה הפשרה שיהיו מרוחקים עד דור שלישי, ושיקובלו משם ואילך.

אמנם לא שאל מאדום קדימת לחם ומים אע"פ שהם אחים, לפי המשטמה אשר קדם אליו אבינו יעקב, שעדיין בעלי דברים היו עליה. ושליחות משה יוכיח, כה אמר אחיך ישראל אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו. וירדו אבותינו מצרימה וגו'. וירעו לנו מצרים וגו'. ונצעק אל ה' וישמע קולנו וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים, והנה אנחנו בקדש וגו'. נעברה נא בארצך לא נעבור בשדה וגו'. ולא נשתה וגו'. דרך המלך נלך לא נטה ימין ושמאל עד אשר וגו' (במדבר כ').

כי הם כולם דברי ריצוי ופיוס:

[קדושת המחנה ודינים הנובעים ממלחמה]

והנה אחר שגמר המצות אשר מדרכן לבא ליד האדם מיד בבואו לכלל איש יזכור אותן שמדרכן לבא לידו אחר התחזקו יותר באנושות, והם עניין המלחמות והדברים הנמשכים להם, ואמר כי תצא מחנה על אויבך ונשמרת מכל דבר רע, כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה ויצא אל מחוץ למחנה, לא יבא אל תוך המחנה. ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ. ויתר תהיה לך על אוזנך והיה בשבתך חוץ וגו'.

והכוונה, כי לפי ששם בשעת הסכנה הם צריכים שתדבק בהם ההשגחה האלוהית באופן חזק אם להצילם ואם לתת אויביהם לפניהם, הנה לזה צריכים לישמר יותר מכל דבר רע. וזכר שני עניינים הכרחיים קל וחומר לכל מה שיתלה ברצונו ובחירתו.

האחד טהרת הבעל קרי, אף ע"פ שהיא טומאה באה שלא מדעתו, ראוי שיטהר מיד ממנו ולא יהיה בתוך המחנה בעודו טמא.

והשני הוא מפני הטינוף הנולד מהצרכים ההכרחיים, שצריכים מקום מיוחד חפירה וכסוי, ונתן הטעם כי ה' אלוהיך מתהלך בקרב מחניך להצילך ולתת אויבך לפניך והיה מחניך קדוש ולא יראה וגומר. כמו שכתבנו.

ומזה תלמד שיהיו מחניך קדוש בכל הדברים החמורים הניתנים לבחירתך באופן שלא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך. וכבר הגיע מההשגחה האלוהית שספק מזונם כל ימי היותם באהלים במדבר במזון הנבלע באיברים כדי שלא ישקצו את מחניהם בהוצאת המותרות, ולא יצטרכו ליד ויתד, לפי שאין הנשים והטף יכולין לעמוד על העניין ההוא ולא יסבלו טבע הצניעות. מה שלא היה כן במחנה המלחמה כי כולם אנשים.

והנה לפי שמעסק המלחמה על הרוב ימשך שבי השבויים ובריחת העבדים, לזה סמך לא תסגיר עבד אל אדוניו אשר ינצל אליך מעם אדוניו. מה טעם אשר ינצל אליך מעם אדוניו, כלומר הדין נותן וכבר ראית מה שכתבנו בו בתחילה. וזה ידבר אפילו בעבד הכנעני הבורח לארץ ישראל מיד ישראל היושב בחוצה לארץ.

ולפי שבהיותם במחנה המלחמות היה המנהג באומות להביא שם הקדשות להשתמש מהם אנשי המלחמה הרחוקים מנשיהם, לזה היה המצווה להם להרחיקם מזה הפחיתות וההפקר המכוער, ואמר לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קדש מבני ישראל. והכוונה אפילו בכל מקום, כי במחנה כבר הוזהרו מקרה לילה שהוא שלא מדעתם, כל שכן שלא יראה בהם ערות דבר כלל. ומהידוע שעיקר הקדשות הזה הוא היות אשה בת ישראל מזומנת לביאת הפקר בלי חופה וקידושין, כמ"ש **רש"י** ז"ל.

וכן כתב **הרמב"ם** זכרונו לברכה בתחילת ספר קדושה.

ופירש **אונקלוס** חומרא יתירה היא, שאף על פי שהיא אשה מיוחדת, כיון שהכול יודעין שאין לו בה קידושין הוא הפקר לעיני הכול, והרי הוא חוזר לעניין ההפקר הראשון.

וכן כתב **הרמב"ן** ז"ל זה לשונו:

והנראה בעיני בלאו הזה, כי הוא אזהרה לבית דין שלא יניח אחת מבנות ישראל להיות בפרשת דרכים בעיניים על הדרך לזימה, או שתתקן לה קובה של זנות כמנהג ארצות זרים, יושבות על הפתח בתופים ובכינורות, כעניין שכתוב קחי כינור סובי עיר זונה נשכחה הטיבי נגן הרבה שיר למען תזכרי (ישעיהו כ"ג). כל אלו דבריו.

ובזה נמלצו דבריו מאוד במה שביאר שלא הוצרך הכתוב אלא לאזהרת ב"ד שבכל עיר ועיר, שלא יניחו לשום אשה בת ישראל להפקיר עצמה ולהושיב קובה של זנות כמנהג הגויים, או שום הפקר כלל. והוא נכון מאד, כי דברים הללו וכל כיוצא בהן כשיעשו בפרסום, הקולר תלוי על צוואר ב"ד. ואם הם לא יחוש, והרבים לא ימחו בהם, העונש מוטל על כולם ומידם יבוקש בלי ספק.

וכבר כתבתי בשער סדום, הוא שער עשרים, מה שראיתי שערוריה בעניין הזה בדורות אשר לפנינו, וכמה נתחבטתי עליו לפני פרנסי הדור ושופטיו בטענות נמרצות עד שנעשה בו צד תיקון, ואם הוא מעט.

והנה הרב **המורה** הפליג בגנאי זאת העבירה בפרק הנזכר למעלה, מלבד מה שיהיה שם מעירוב הזרע ובלבול הנחלות ושאר מיאוסים אשר זכרם שם. ולהורות על מיאוס זה הפועל ותיעובו, אמר לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית ה' אלוהיך לכל נדר, כי תועבת ה' אלוהיך גם שניהם. כי שני העניינים הם שוים בפחיתות ומיאוס. ולפי שצורך המלחמות שזכר ראשונה יביא האנשים לצורך ממון וללוות מזולתם דגן תירוש ויצהר וכיוצא, כמו שנמצא העניין בימי נחמיא התרשתא. נאמר שם (נחמי' ה') ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם, ויש אשר אומרים אנחנו ערבים ונקחה דגן ברעב, ויש אשר אומרים לווינו כסף למד' המלך שדויתנו וכרמינו, לזה סמך לא תשיך לאחריך נשך כסף נשך אוכל וגו', לנכרי תשיך ולאחריך לא תשיך, למען יברכך ה' אלוהיך בכל משלח ידך על הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה. ואמר כן לעבור על המלווה בריבית לישראל בעשה ול"ת, כי לנכרי תשיך היא מצות עשה מצד שהיא לאו הבא מכלל עשה: לנכרי תשיך, הא לאחריך לא תשיך (ב"מ ע' ב). ולאחריך לא תשיך כמשמעו. הרי עשה ולא תעשה. והוא מ"ש לנכרי תשיך זו מצות עשה, וחלילה שיהיה מצווה לתת לנכרי לריבית, שהרי אמרו כספו לא נתן בנשך (תהלים ט"ו) אפילו לגוי (מכות כ"ד א).

ועל דרך הפשט הוא כמו את הנכרי תגוש, ושניהם כמו שפירשנו, כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על כן אנכי מצווך לאמור פתוח תפתח את ידך לאחריך לענייך ולאביונך וגו' (דברים ט"ו), לומר שאם יעלה בלבו דבר של יוהרא קפיצת יד או נגישה וכיוצא, שכבר יוכל לנהוג בהם בנכרים, ושלזה ראוי שיתרחק ממנהגם עם אנשי עמו. ואמר למען יברכך ה' אלוהיך בכל מעשה ידך אשר תעשה, שהברכה מצויה מצד ההשגחה כאשר תצווה להרחיק התועלות הרגילות לבא מפאת ההשתדלות.

ולפי שבעת המלחמות נודרים נדרים ונדבות, כמו שאמר וידר ישראל נדר לאמור אם נתן תיתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם (במדבר כ"א), וכן בפתח אמר וידר יפתח נדר לה' ויאמר אם נתון תיתן וגומר, והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי בשובי בשלום וגומר (שופטים י"א).

לכן אמר הכתוב כי תדור נדר לה' אלוהיך לא תאחר לשלמו, כי דרוש ידרשנו וגומר. והכוונה כי דבר הנדר והנדבה על כל פנים ידרשנו ה' ממך מצד שהיית חייב בו אף בלא נדר והוא נפרע ממך מדעתך ושלא מדעתך, וחטא איחור הנדר יישאר בהווייתו. וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא הנדר, אף על פי שלא תנצל מהתשלומין על אשר גמלך כל טוב. כך שמעתי והנאני:

מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת לה' אלוהיך נדבה אשר דברת בפיך

(י) אמר שבמוצא שפתיים יש שתי מצות: **האחת** האיסור והמניעה מעשות, כעניין שבועת ביטוי להרע או להטיב, להרע לעצמו או להטיב לעצמו, **והשנית** מה שיהיה בקבלתו עליו לעשות דבר מצווה או לתת מממונו להקדש או לעניים וכדומה.

והנה על העניין הראשון אמר: תשמור. כי הישמר. פן. ואל. היא לא תעשה. ועל השניה אמר: ועשית. ועל ביאורם אמר על ראשון ראשון כאשר נדרת לה' אלוהיך נדבה אשר דברת בפוך. כי הנדר הוא הבא על המניעה כמו שאמר כי ידור נדר לה' או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה (במדבר ל'). אמנם הנדבה הוא על קבלת המעשה. ושיעור הכתוב, מוצא שפתיך תקיים בין למניעה בין למעשה. למניעה כאשר נדרת לה' אלוהיך. למעשה נדבה אשר דברת בפוך. ולפי שבשעת המלחמות הותרה השחתת האילנות ועקירת הנטיעות, כמו שאמר וצרת עליה (דברים כ') בכל מיני צרה (ספרי פ' שופטים), לזה סמך בכאן כי תבוא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך וגו'. כי תבוא בקמת רעך וקטפת מלילות בידך וגו'. לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים בעת המלחמות, אבל ראוי שישמור כל אדם כרם רעהו שדהו או קמתו, שלא לאכול מהם אפי' שיהא שכיר שם למלאכה, כי אם שיהיה בזמן הקציר או הבציר, שאז נותן אל כליו של בעל הבית, ואז הוא יכול לאכול כנפשו שבעו ואל כליו לא ייתן וכן לא יניף חרמש וגו'.

וכלפי מה שאמר בראשונה כי תצא למלחמה וגו' וראית בשביה אשת יפת תואר וגו'. וסוף והיה אם לא חפצת בה ושלחתה לנפשה. אמר בכאן כי ייקח איש אשה ובעלה, והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר, וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו. יבאר שהשלוח הוא יהא בגט כשר ומדוקדק כדת משה וישראל, יספיק לעקור הקידושין שהיו ביניהם, כדי שתוכל להיות לאיש אחר. ואסר אותה לראשון אחר שיצאה והייתה לאיש אחר, שאם לא כן היה עקר סחורות האנשים הפחותים בחלופי מטותיהם, ותמלא הארץ זימה. ולזה אמר כי תועבה היא לפני ה' ולא תחטיא את הארץ אשר ה' אלוהיך נותן לך נחלה.

[מומר נחשב ישראל לעניין גט לאשתו]

שח לי חכם אחד כי אחד מחכמי הגויים בראותו היהודים שואלין ודורשין גט מיד איש יהודי מומר, והוא היה מסרב לגרש האשה היהודית, ששאל לו למה יבקשוהו ממנו כי אחר שיצא מדתו ראוי להם להחשיבו כאלו אינו, והרי אשתו ראויה להיחשב כאלמנה לכל דבר. ואמר שהייתה תשובתו אליו כי לא באה עליו המרה עצמית אלא מקרית, כלומר שינוי השם או שינוי השכונה, שאין בידו להמיר עצמותו באשר הוא יהודי. אמרתי לו התשובה הזאת היא אמתית לפי דתנו, והיא מאמרם ז"ל (סנהדרין מ"ד א) אע"פ שחטא ישראל הוא. אבל אינה יכולה להיכנס באזני הגוי החכם, שיש לו להשיב שאין עצמות כעצם הדת ואין מהות כמהות האמונה, ואחר שיצא מכללה הרי אינו אדם לפי שורשיה. כ"ש שאינו ראוי להיקרא יהודי. ואם כן כבר נשתנה שנוי עצמי מחי למת או ממת לחי. וכן הוא מאמרם ז"ל גוי שנתגייר כקטן שנולד דמי (יבמות ס"ב א) וכן משפטם בזה.

אמנם מה שנראה לי להשיב בכדומה, כדי שיכנסו הדברים באוזניהם, הוא כי בחיבור האשה לאדם יש שלשה עניינים.

האחד הוא להם כבעלי חיים בלתי מדברים והוא ענין המשגל להולדה. **והשני הוא מיוחד למין האדם** בכלל והוא ייחוד האשה הידועה והמיוחדת לאיש אחד לבדו ואיסורה על כל שאר כדי שלא לערב הזרע כי בזה הענין מהייחוד הושו כל אומות העולם זולתי אם נמצאו מדבריים נחשבים כבהמות נדמו. **והענין השלישי שיהיה הייחוד** הוא מתקיים באופן מה מיוחד מזולתו, וזה יהיה להם מצד היותו בעל דת. כי תורת משה נתנה בזה אחד משלושה דרכים, כסף ושטר וביאה. ודת הנוצרים בנטילת ידיים וכיוצא וכל אחד מהאומות כפי חוקם. והנה זה האיש אשר המיר הדת לא הסיר בזה חוזק הייחוד אשר לאשה אצלו, שהיא זקוקה לו מצד שהם אדם לא מצד שהם יהודים. ולזה אף על פי שהומר, עדיין הוא באישיותו, ולזה חוייבת לבקש ממנו פיטור. אמנם נבקש שיהיה גט כשר כדת יהודים, לפי שהיא יהודית ולא תתגרש כי אם בגט כשר לפי דתה.

וכן מענין המלחמות הוא מה שאמר כי ייקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא ולא יעבור עליו וגו'. וכן בהשחתות המלחמות שייך מה שאמר לא יחבל רחיים ורכב וגו'. וכ"ש כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מבני ישראל והתעמר בו ומכרו, כי זה הותר בנכרים בשעות חירום המלחמות, אבל בישראל לא:

[שאר מצוות הפרשה]

והנה אחר שסדר הדברים האלה הנמשכים אל עסקי המלחמה שכולם באים ליד האדם בעודו בימי תנועות הבחרות והמיותיו כמו שאמרנו נעתק אל העניינים הנמשכים אליו בבואו בימים והיותו שוקט על נכסיו מנהיג ביתו ובני עירו.

ולפי שהבטלה וישיבת המרגוע על הרוב מביאות לידי דבור לשון הרע בזולת לזה, התחיל הישמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות וגו'. לפי שהוא נודע שעיקר מה שהצרעת בא הוא על לשון הרע, כמו שאמר זאת תורת המצורע המוציא שם רע (ערכין ט"ו ב). וכבר נתייחדה הפרשה ההיא לזה, ואין צריך להאריך. והוא עצמו מה שביאר היטב בסמכו זכור את אשר עשה ה' אלוהיך למרים וגו':

כי תשה ברעך משאת מאומה וגו'. הוא דבר מיוחד אל העשיר הנושה בעם מתוך עסקיו, שלא יבא אל בית הנושה לעבוט עבוטו. גם שאם איש עני הוא לא ישכב ועבוטו עמו אם הוא כסות לילה, ואם הוא כסות יום כבר ציווה בפרשת משפטים עד בא השמש תשיבנו לו (שמות כ"ב), וכבא השמש תיקחנו. ואמר ושכב בשלמתו וברכך ולך תהיה צדקה וגו', ירצה שהוא אינו משתמש אלא בשלו, והוא מחזיק לך טובה עליו, גם שתישא ברכה מאת ה'.

והנה החוקר מפרק העשירי מהחמישי **מספר המידות** כתב זה לשונו:

**כי אם אחד לא ישיב העבוט מרצונו כי אם מיראה, לא נאמר שעשה מעשה צדק
כי אם במקרה.**

ואם כן יאמר בכאן שיעשה מדעתו ורצונו באופן שיקרא שמו על המעשה ויחשב לו לצדקה. וחז"ל אמרו צדקה למה, אלא מכאן שב"ח קונה משכון (קידושי' ח' ב). ומה שכתבנו על דרך הפשט הוא הנכון.

[הלנת שכר]

לא תעשוק שכיר עני ואביון וגו' ביומו תיתן שכרו וגו'.

גם זו מצווה מיוחדת אל העשיר ופירש שיש בעיכוב השכירות שני דברים בהפך מה שיהיה בהשבת העבוט: **האחד** שיקרא עליך אל ה' כמי שגוזל את שלו הפך מה שיהיה מגמילות החסד בהשבת העבוט ומה שכבר היה ממושכן בידו עד זמן הפירעון. **והשני** כי יהיה בך חטא הפך מה שאמר ולך תהיה צדקה לפני ה' אלוהיך.

אמנם מה שאמר אחר זה לא יומתו אבות על בנים וגו' וכן לא תטה משפט גר יתום ולא תחבול בגד אלמנה, הם מצות מיוחדות אל העשיר מצד היותו שר ושופט, כי יזהירונו שלא יפקוד עוון אבות על בנים ולא עוון בנים על אבות, גם שלא ימית על פי קרובים גם שלא יטה משפט האומללים ולא יחבול בגד אלמנה כמו שממשכנין לאיש, ואף שתהיה עשירה לפי שמשיאה שם רע בהשבת העבוט, אם יום ואם לילה. ואמר וזכרת כי עבד היית וגו'. על כן אנכי מצווך לעשות את הדבר הזה, לפי שהוא קשה לקבל שיהא נושה באלמנה עשירה, ולא יכול לחבול בגדה ולמשכנה.

והנה לפי שמשפט גר ויתום והאלמנה מאת העם הם לקט שכחה ופאה, כמו שאמר בכולם לגר ליתום ואלמנה יהיה, סמך כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה לא תשוב לקחתו וגו'. כי תחבוט זיתך וגו' לגר ליתום וגו'. כי תבצור כרמך וגו' לגר ליתום וגו' וזכרת כי עבד היית וגו'. וכאלו כל הדברים האלו הם בכלל לא תטה משפט גר יתום ולא תחבול בגד אלמנה, והמונע מהם כאלו גוזל משפטם.

[מלקות, מריבות]

(יא) וחזר אל עניני המשפט ואמר כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע והיה אם בן הכות הרשע והפילו השופט וגו'. כבר אפשר שיהיה הריב ביניהם על דבר שהנתבע חייב עליו מלקות, כגון אם תבעו התובע שבא על בתו או אחותו, שהנתבע עליה בלאו כגון שהייתה שומרת יבם או גרושתו אחר שנתקדשה לאחר, או שהיא ממזרת וכיוצא, או שהוא עליה בכרת ונתברר שעבר במזיד והתראה, שמלקין אותו בבית דין. וכבר יהיה זה דומה ללא תחסום שור

בדישו, שהוא לאו שיש בו מעשה ולא נתק לעשה (מכות ט"ו א). ובספרי (פרשת תצא) מי גרם לזה ללקות, הוי אומר מריבה.

ומדיני הדיינים הוא מה שאמר כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם וגו'. כמו שכתב ועלתה יבמתו השערה וגו'. וקראו לו זקני עירו וגו'. והנה לפי שמצות הייבום הייתה לתועלת המת ופדיון נפשו כמו שנראה ממעשה תמר, והיה משפט גאולתו מוטלת על אחד מאחיו והוא הראוי לגאול את גאלתו, לזה תלה הכתוב העניין ברצונו. ואם לא ירצה כבר הותרה היבמה לזר כשתחלוץ רגלו כמשפט.

ולזה ראתה תורה כי אחר שתחלוץ אותו ותרקב בפניו תאמר עליו ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו, כי ודאי הוא חרפה וקלון לו שתטיל התורה עליו גאלת אחיו והוא לא יחפוץ לגאול. וכן אמר ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל כלומר בית המתנכר לאחיו ולא רצה להקים שמו בישראל.

(יב) ומהמין הזה עצמו מה שסמך כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו וקרבה אשת האחד להציל את אישה וגו' וקצותה את כפה וגו'.

והכוונה שאם בתואנת ההצלה מההכאה שלא הייתה בה סכנה, כי על כן תיארם באחים, כמאמר איש ואחיו, היא תחזיק במכה ממקום שהיא סכנה לו, שיצילוהו מידה עכ"פ אפי' יצטרכו לקצות כפה על זה, ואפי' בנפשה. שנאמר לא תחוס עיניך. ומ"ש ר"י בספרי (פרשת תצא) לא תחוס עיניך, מה להלן ממון אף כאן ממון, זה חויב שיובן כשהזיקה באחד מאיבריו כעדים זוממין, אף אם המיתה ודאי תומת, שהרי עדים זוממין אם העידו על הנפש והוזמו קודם שיעשו הדין על פיהם נהרגין.

והנה גם כן מה שאמר לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן וגו' לא יהיה בביתך איפה ואיפה וגו'. אבן שלמה וצדק וגו'. בפשוטו יכווין לדבר עם האדם מצד מה שהוא עשיר נושא ונותן בסחורות הנמכרות והנקנות במידה במשקל ובמשורה, ועם בית דין להכריח ולכפות על כך, כי עליהם לחקור ולדרוש על זה כדאיתא במסכת בתרא (פ"ט ב). וגם רומז אל השופט שישווה משקלותיו במשפטיו, ושלא יתחלף שקול דעתו לחלוף האנשים מקורבא וריחוק ושנאה ואהבה, או מנקלה לנכבד וכיוצא. ולזה אמר למען יאריכון ימיך וגו'. כמו שאמר צדק צדק תרדוף למען תחיה וגומר (דברים ט"ז). והעד הנאמן מה שחתם כי תועבת ה' אלוהיך כל עושה אלה כל עושה עול. הרי דתרויהו איתנהו.

וכן אמר בפרשת קדושים לא תעשו עול במשפט במידה במשקל ובמשורה, כמו שכתבנו. ואמרו חכמינו ז"ל (תורת כהנים פרשת קדושים)

מלמד שהדיין המקלקל את הדין נקרא עול שנוי ומשוקץ וכו', שנאמר כי תועבת ה' כל עושה אלה כל עושה עול.

וכן יש בכלל שווי המידות האנושיות בכללם שלא ימצא בהם אבן ואבן גדולה וקטנה, על דרך שאמר החכם אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה' גם שניהם (משלי כ'). כמו שנתבאר עם הכתובים הסמוכים בפרשת המחזה שער י"ז דרוש משם.

וכן גם כן מצות זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם וגומר, מצווה מוטלת על בית דין הגדול או על המלך כמו שנראה מעניין שאול. ובפרשת עמלק שער מ"ב ביארנו יפה פרשה זו.

(יג) ונתן טעם למה שציוה בכאן והיה בהניח ה' אלוהיך לך וגו' תמחה את זכר עמלק, אחר שנאמר שם מלחמה לה' בעמלק מדר דר (שמות י"ז).

זהו מה שראיתי לכתוב באלו הפרשיות המעולות מלחמת רשות וסופן מלחמת חובה ראשיתן במלחמה המוטלת עלינו ואחריתן במלחמת ה' אשר עם עמלק אויבנו ראשית צרינו ולוחמינו ומפלתו תהיה סוף וקץ לכל צרותינו ותחלה וראש לישועתנו והצלחותינו אשר לא יסורו לעולמי עולמים. ודי בזה לכוונת זה החלק.

עקידת יצחק דברים שער צח (פרשת כי תבא)

יבאר שהשתעבד וההכנע למי שיאות לו האדנות הוא עצם החפשיות.
ויבאר עניין תפילין. ובכורים. ופרשת הברית.

פרשת הברית כולה, והיה כי תבא אל הארץ וגו':

במדרש (דב"ר פ' עקב)

אמר רבי שמעון משל למה הדבר דומה למלך שנשא מטרונה והכניסה לו שני עריסין. אף הוא זקף לה שני עריסין אחרים כנגדן. אבדה המטרונה את שלה אף המלך נטל את שלו. לימים עמדה המטרונה וכשרה את עצמה, וחזרה אותם שני עריסין. אף המלך החזיר את שלו. אמר המלך אלו ואלו יעשו עטרה וינתנו בראשה של מטרונה.

וכן אתה מוצא שאברהם אבינו נתן לבניו שני עריסין, צדק ומשפט. שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט (בראשית י"ח). אף הקב"ה זקף להם שני עריסין כנגדן, חסד ורחמים, שנאמר ושמר ה' אלוהיך לך את הברית ואת החסד (דברים ז'), ונאמר ונתן לך רחמים ורחמך (שם י"ג).

עמדו ישראל ואבדו שלהם. שנאמר הפכתם לראש משפט ופרי צדקה ללענה (עמוס ו'). אף הקב"ה נטל את שלו, שנאמר אספתי את שלומי מאת העם הזה את החסד ואת הרחמים (ירמיה ט"ז).

עמדו וכשרו את עצמן, והביאו אותן שני עריסין, דכתיב ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה (ישעיה א'). ואף הקב"ה הביא את שלו, שנאמר כי ההרים ימושו והגבעות תמוטנה וחסדי מאתך לא ימושו וברית שלומי לא תימוט אמר מרחמך ה' (שם נ"ד).

כיון שהביאה שלהם, והקב"ה נתן את שלו, אמר: אלו ואלו יעשו עטרה וינתנו בראשה של מטרונה. מנין שנאמר וארשתיך לי בצדק ובמשפט בחסד וברחמים (הושע ב'):

[שעבוד לכח עליון הוא חירות אמיתי]

אם החירות והחופשיות הוא דבר נאות ונכסף לכל בעל שכל. הנה ההשתעבד אל אשר יאות ההשתעבדות, וההכנע אל אשר תחויב לו ההכנעה, הוא דבר יקר יותר ממנו. והיה זה לפי שהחירות והחופשיות האמתיים אינם רק ההשתעבד אל מי שיאות לו שעבוד

טבעי ושכלי, כי על כן אמר הכתוב אשריך ארץ שמלכך בן חורים וגו' (קהלת י'). כי כשהמלך הוא נשמע אל דברי התורה האלוהית, והוא נכנע לפני אלוהיו כמו שבאת עליו המצווה:

והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה וגו' והייתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד לירא' את ה' אלוהיו לשמור את כל דברי התורה הזאת ואת החוקים האלה לעשותם לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצווה ימין ושמאל למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו וגו' (דברים י"ז),

יאמר בביאור כי כשייכנע לפני אלוהיו לכל אלה העניינים וישעבד עצמו ונפשו לעשותם לבלתי רום לבבו מאחיו בהרבות סוסים ונשים, גם כסף וזהב, הנה בזה נגמרה שררת מלכותו וגדולתו וחופשיות מעלתו על כל ישראל, ואז יהיה מלכם בן חורין בלי ספק. כי היה הוא אצל אלוהיו כעניין השרים והעם אצלו. כי הוא מבואר כי היותר מעולה והיותר חפשי מהם הוא אשר ימצא יותר חזק ויותר תמידי בעבודות המלך. כי על כן נקראו תמיד השרים הגדולים הקרובים אליו עבדי המלך סתם, בכל הספורים. וכמו שאמר חושי לאבשלום: והשנית למי אני אעבד, הלא לפני בנו. כאשר עבדתי לפני אביך כן אהיה לפניך (שמאל ב' י"ו). ולזה נקראו השרים כאלה ג"כ בשם חורין חרי יהודה (ירמיהו כ"ז), כמו שנמצא בכל מקום. לפי שההשתעבד ההוא הוא עצם חופשיותם ושררתם על כל זולתם באמת.

וזה העניין הוא עצמו מה שאמר דוד בעינו, באומרו אנא ה' כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי (תהלים קי"ו), ירצה הנה באמת בהיותי משועבד ונכנע לפניך במדרגת העבד בן האמה, שהוא יליד בית לעניין העבדות בטבע יותר מזולתו, בזה פתחת למוסרי להיותי משוחרר ובן חורין אצל הכול.

ולפי העניין הזה נשתבחה האומה הישראלית להיותה שרתי בגויים רבתי בכל האומות, למה שקבלה עליה עול מלכות שמים בתורה ובמצווה יותר מכולן. כמו שאמר מבואר:

את ה' האמרת היום להיות לך לאלוהים וללכת בדרכיו וגו', וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה וגו'.

יאמר שההתנשא וההשתרר על כל זולתם בכל העניינים אשר יספר, היו להם מצד מה שנשתעבדו לקבל עול מלכותו בכל האופנים, שהוא קשה על האנשים לקבלם.

[ארבעה קשיים נפשיים לקבל שעבוד]

והם הארבעה אשר יספר:

האחד כי האדם מטבעו יכסוף להיות פרא חפשי, וימאן לתת צווארו תחת שום אדנות. ואע"פ שידע שהאדון ההוא, לא יכבד עליו עולו מכל מקום לא ירצה להיות תחת ממשלתו לכשירצה לרדותו. ולזה היו תשוקת האנשים תמיד לפרוק מעליהם עול הזולת ולהדמות לעליון. כי לזאת אמר את ה' האמרת היום להיות לך לאלוהים, כי מבלי שישוער לעשות

שום דבר קל או חמור, חויב כל בעל שכל להיות נחת ונכנע ממוראה של מלכות שמים המוטל על כל נמצא. וכבר אחז"ל (ברכות מ"ג ב) שההולך בקומה זקופה הוא דוחק רגלי השכינה. והכוונה שידמה לו כאלו אין לו אלוה, והוא מסיג בזה גבול השכינה, שהרי אמיתת מציאותה בכל מקום ולהכרת זה ראוי שיהלך כל בעל שכל שח ונכנע לפני אדוני הרואה אותו, והוא עצמו מה שקבלו עליהם במאמר להיות לך לאלוהים.

והשני שהאדם בלתי נאות להיות נמשך בכל מעשיו אחר זולתו, עד שיאמר שכל מה שיעשה אותו רע וטוב אותו הזולת הוא העושה ולא לו יהיו לתפארת המעשים הטובים, אע"פ שיעשה מחפצו ורצונו. כי הוא דבר שיתעצב השכל בזה, כמו שישמח וישכיל כשיעשה מעצמו. כמ"ש החכם שמחה לאיש במענה פיו (משלי ט"ו). ומרגלא בפומיה בספר קהלת: וראיתי אני, ודברתי אני, ואמרתי אני, כי המה דברים שהוציא מעצמו ולא חכמת אנשים מלומדה. וכמ"ש בפירוש, ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה וגו' (קהלת א').

וזאת הייתה תשוקת הרבים להיות הולכים תמיד בכל מעשיהם אחרי שרירות לבם, וכמ"ש והתברך בלבבו לאמור שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך (דברים כ"ט), כי יחשבו לברכת שלום מה שיוכל האדם ללכת אחר מחשבות לבו ובלתי נקשר וכרוך במעשיו אחר זולתו. ולפי זה אמר בכאן ללכת בדרכיו, כי לא קבלו מורא המלכות לבד כי אם שיהיה נמשך וכרוך אחר דבריו, כי גם בדרך אשר ילכו בה ובמעשים אשר יעשון, אחר ה' אלוהיכם ילכו. ואפי' הדברים הישרים והטובים אשר יגזור שכלם, בחלוק הצדקה וכבוד ההורים והשבת החמס והדומה לזה, לא להם להתפאר עליהם ולהגבילם כאשר יראו, רק שיעשו אותם באותה הגבלה והשערה שיצווה עליהם ולא באופן אחר. וכמ"ש ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט (בראשית י"ח), שאפילו בעשות צדקה ומשפט היו שומרים דרך ה' ואינן בוחרים דרך לעצמם. וכמ"ש ז"ל אל תאמר אי אפשי באכילת חזיר ובלבישת שעטנז אבל אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי (תו"כ פ' קדושי פ"ט). וכן סדר בוידוי מעשר, שמעתי בקול ה' אלוהי עשיתי וגו'. וכן אמר ככל מצוותך אשר ציוויתני וגו'.

והשלישי שלא יקבל הדעת לעשות דברים שלא ידע כוונת טוב תכליתם, כי הנה באמת יעשה בעצב ובעצלה בשלא ידע מה יעשה. וראיה מדברי יואב בן צרויה כאשר ציוהו דוד מלכו למנות את העם, והוא לא ידע שום תכלית טוב בפועל ההוא, כמ"ש ויוסף ה' אלוהיך אל העם וגו' ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה (שמואל ב' כ"ד), הנה היה המעשה ההוא חסר מג' פנים:

האחד במה שנתעצל בה וסרב לעשותה, בטענת ויוסף ה' אלוהיך וגו'.

והב' במה שלא נגמרה, דכתיב ולוי ובנימין לא פקד בתוכם כי נתעב דבר המלך אל יואב (ד"ה א' כ"א).

והג' שאפילו מה שעשה נשתבש בידו, ולא נודע בירורו. והוא מה שהורו עליו הכתובים יפה במה שנמצא סכום המספר ההוא מתחלף בב' ספרים, כי בכאן בספר שמואל נאמר ותהי ישראל שמונה מאות אלף איש שולף חרב ויהודה חמש מאות אלף וגו', ובדברי הימים נאמר ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף, ואיש יהודה ארבע מאות אלף ושבעים אלף וגו'. וכבר נדחקו הפירושים והמדרשות ביישובן ולא יכלו, כמו שכתב **רד"ק** ז"ל.

אמנם הנראה בזה שאלו הכתובים באו כעניין זכור (שמות כ') ושמור (דברים ה'), לגלות על חסרון המעשה הזה שהיה נתעב לעושה, שעל כן נשתבש בידם במספר ישראל בטעות ג' מאות אלף איש יתר או פחות, ומספר יהודה כשלשים אלף. ויתכן כי מאמר כי נתעב דבר המלך, הוא טעם לג' העניינים.

ועל קבלת הדבר הזה אמר לשמור חוקיו ומצוותיו ומשפטיו, יאמר שקבלו לעשות כל מה שיצווה להם בין שיהיה החוקים שהם עניינים נעלמים לגמרי סבתם בין שיהיה ממין המצות, שאע"פ שאינם מנגדים אל השכל כמו החוקים, אבל טעמיהן אינן מבוארות, כהלכות טומאה וטהרה ומראות דמים ונגעים ושלוח הקן ואותו ואת בנו וכיוצא. ובין שיהיו ממין המשפטים אשר בדיני ממונות, שיש בהם כמה עניינים בלתי נודעי הסיבה, כמו שיהיה בתשלומי ד' וה', וכל הקנסות, בכולן קבלו עליהן לשמור ולעשות בלי שום עצלה ופקפוק.

והרביעי והוא היותר עצמות, שהוא קשה מאד לאדם לעשות דברים שהם הפכיים לגמרי לחפצו ורצונו, וכל שכן שאם יביאו עליו נזק או הפסד. כי הוא עצמו עניין האדנות ובהא סלקי ונחתי כל המורדים והפושעים באלוהים ובמלך. וכבר ראית תשובת נבות אל אחאב על שאלת כרמו אשר כתבנו בשער מ"ד ופ"ח.

והנה על זה אמר **ולשמוע בקולו**, כי הוא קבלת העול המוחלט לעשות כל אשר יצווה אף שיהיה כנגד רצונו או הפך תועלתו, ואף שייהרג על קדושת שמו. ואין צריך לומר להכניע תאוותו ולחסום אותה מכל מה שיזהיר עליו.

והן הנה הארבעה דברים אשר עליהם אמר את ה' האמרת היום, כי האמירו אותו והמליכוהו עליהם בכל העניינים שבידיהם להאמירו ולהמליכו. והנה בד' אלה קבלו הם עצמם המלוכה, כי הוא ית' המליכם על שאר האומות כולם כמו שאמרנו. והוא מה שאמרו: **וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה כאשר דבר לך, ולשמור את כל מצוותיו ולתתך עליון על כל הגויים אשר עשה לתהילה ולשם ולתפארת ולהיותך עם קדוש לה' אלוהיך כאשר דבר.**

ראה כמה נתכוונו הדברים תכלית הכיוון.

זה כי כנגד מה שאמר שהאמירוהו להיות להם לאלוהים, אמר כי הוא האמיר אותם במה שיהיו לו לעם סגולה כאשר דבר. הנה באמת השבח והתפארת המגיע להם במה שלקח אותם לעם סגולה הוא יתר מאד מהטורח המגיע אותם בקבלת אלהותו עליהם, והוא ההתפארות בזה מכל העמים כמו שאמר והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות י"ט). ואין צריך לומר שיהא השבח המגיע להם יותר מהשבח המגיע אליו מצדכם.

וכנגד העניין השני שעליו אמר וללכת בדרכיו, והוא קבלת הנהגתו, אמר ולשמור את כל מצוותיו. יראה כי הוא המאמיר אותך באשר עשך סוכן ושומר אוצרות מצוותיו היקרות מזהב ומפז אשר תלכו בם, מה שלא עשה כן לזולתכם. כמ"ש מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי וגוי' (תהלים קמ"ז). ולפי שהסוכן ושומר העושר והנכסים הוא מוכן לקבל שכר גדול חלף שמירתם, לפי יוקר הסגולות ההם, לזה מה שאמר דוד עליו השלום הנחמדים מזהב וגוי' גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב (שם י"ט), כי ידע בשמירתם יגיעו לו שכר הרבה, מלבד הגדולה והכבוד העומדים לו מיד.

וכנגד השלישי אשר אמר לשמור חוקיו ומצוותיו ומשפטיו, אמר שיקבלו עליהם שלשה כתרים גדולים מכוונים כנגדם, והוא מה שכוון מאד באומרו ולתתך עליון על כל הגויים אשר עשה לתהילה לשם ולתפארת. כי כנגד מה שקבלו עליהם מעשה החוקים הנעלמים לגמרי אמר, שנתנם בזה עליונים על זולתם לתהילה. כי באמת בזאת יתהלל המתהלל כאשר יעשה דברים עלומי הסיבה והטעם לפי המנהג הטבעי, ואחר ימשך לו מהם תועלות נפלאות ומפורסמות, כעניין הילול ושבח הרופא המרפא בדברים שאין בהם שום טעם לפי ההיקש. וכן אמר משה רבנו על זה, ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החוקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה (דברים ד'), והוא דבר התהילה בלי ספק.

אמנם על קבלתם המין מהמצות אמר שנתנם עליונים על שאר האומות בעניין השם, כי בשכר המצות ההם הוא יתעלה עומד ומשגיח עליהם ויוצא ובא לפני מלכיהם לתת אויביהם לפנייהם ולספק כל צרכיהם, כי בזה יצא להם שם בגויים כי יש אלוהים בישראל ממלא כל צרכיהם, וכמו שאמר משה רבנו גם כן בסמוך ומי גוי גדול אשר לו אלוהים קרובים אליו כה' אלוהינו וגוי'. וזהו גדולת השם בלי ספק, כמו שנאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. כי באמת בזה יצא לנו שם גדול וקדוש בעולם. ועל המין מהמשפטים אמר **ולתפארת**, כי תפארת משפטי התורה האלוהית נכרת ונודעת על כל הדתות, כאומרו משפטי ה' אמת צדקו יחדו (תהלים י"ט). ועל זה אמר דוד: שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך (שם קי"ט). אמר כי בכל שעות היום שהוא מתעסק במשפטי

העם, היה מהלל ומפאר שם ה' על צדוק משפטיו ויושרם מכל משפטי הדתות האנושיות. וכבר דברנו בשלמותם בפרשת משפטים שער מ"ו. ולזה שבחם משה רבנו באומרו ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת (דברים ד'). והנה בזה גמר מה שיקבלו ממנו חלף העניין השלישי, והוא נכון ומכוון מאד.

וכנגד הרביעי, אשר אמר ולשמוע בקולו, כמו שביארנו אמר ולהיותך עם קדוש לה' אלוהיך כאשר דבר. ירצה, לא הגיעך נזק וחסרון במה שקבלת עליך לשמוע בקולו בכל אשר יצווה אותך להימין ולהשמאל כנגד רצונך או תועלתך. אדרבא, כי נעלית בזה והוספת כבוד מכל זולתך, כי קדוש יאמר לך על כולם כשתפרוש ממעשה ההבל ומתשוקות התאוות הנפסדות ותחיה על חיות הטוהר והפרישות אשר בהן תהיה קרוב אליו ודבק עמו תמיד. והרי זה עניין נכבד מאד לא נוכל להכחיש אמיתתו במה שנראה כל הדברים מכוונים אחד כנגד האחד והשלישי שלש כנגד שלש.

[הקב"ה מניח תפילין ומה שכתוב בהן]

ועל זה העניין הנכבד אמרו חז"ל שהקדוש ברוך הוא מניח תפילין כדגרסינן בפרק קמא דברכות (ו' א')

אמר רבי אבין בר אבא אמר רבי יצחק, מנין שהקב"ה מניח תפילין, שנאמר נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו (ישעיהו ס"ב). בימינו זו תורה, שנאמר מימינו אש דת למו (דברים ל"ג), ובזרוע עזו אלו תפילין, שנאמר ה' עוז לעמו יתן (תהלים כ"ט). ונאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. ותניא ר' אליעזר הגדול אומר, אלו תפילין של ראש.

יאמר שכיון שנתבאר שהעוז שנתן הקב"ה לעמו הם התפילין שבהם נקרא שמו עליהם, ויראו מהם, הנה נתבאר שיש לו להקב"ה תפילין.

והעניין בהם הוא שביארו שם סמוך:

א"ל רב נחמן בר יצחק ובתפלי מארי עלמא מאי כתיב בהו?

א"ל ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ (ד"ה א' י"ז).

- ומי משתבח הקב"ה בישראל?

א"ל אין, דכתיב את ה' האמרת היום וגו' וה' האמירך היום וגו'. אמר הקב"ה:

אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, דכתיב שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד, אני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם דכתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ.

תינוח בחד ביתא, באידך בתי מה כתיב? ואסיק אשריך ישראל מי כמוך וגו' בחד ביתא, או הנסה וגו' בחד ביתא, ולתתך עליון בחד ביתא, כי מי גוי גדול ומי גוי גדול בחד ביתא. הרי ארבעה וכלהו בדרעא.

הנה שבתחילה בירר מציאות העניין בשהאל יתעלה משתבח בישראל. ונתן הטעם מהכתובים עצמן שהיינו עליהם, כי הם עשו אותו חטיבה אחת בעולם במה שקבלו ממנו יתעלה מה שגלה את אוזנם עליו, באומרו שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד, עד שהודו והמליכו אלהותו בכל ארבעה עניינים הכתובים בפסוק. והוא ית' עשה אותם חטיבה בעבור זה, למען עשה כאשר אמר דוד אליו ובקש מלפניו, באומרו ומי כעמך ישראל גוי אחד, בהעלותם בד' העניינים הנזכרים בכתוב ההוא כנגדם כמו שכתבנו.

[השוואת תפילין של מטה לתפילין של מעלה]

אמנם אחר שנתבאר שהוא יתעלה מניח תפילין בוא ואראך קשר תפילין של מטה עם תפילין של מעלה וקשר שניהם עם החטיבות האלו הנזכרות כאן על הדרך הזה אשר ביארנו.

והוא כי כנגד מה שנאמר כאן את ה' האמרת היום להיות לך לאלוהים וגו'. יש בתפילין שלנו פרשת שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד וגו'. ובתפילין מארי עלמא כתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד, דוגמת מה שנאמר בפסוק וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה כאשר דבר. והתייחדות הארבעה עניינים הוא מבואר ממה שאמרנו. וכנגד מה שאמר הנה ללכת בדרכיו, יש בתפילין שלנו פרשת והיה כי יביאך (שמות י"ג), שכל עיקרה על מצות פדיון בכורות וזביחתם, חלף מה שהרג כל בכור בארץ מצרים, כמו שחתם בה והיה כי ישאלך בנך מחר לאמור מה זאת ואמרת אליו בחוזק יד וגו' ויהרוג ה' כל בכור על כן אני זובח לה' כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה, והיה לאות על ידכה וגו'.

וזו היא באמת ההליכה בדרכיו ממש, כי כמו שהוא הרג כל בכורות מצרים להושיענו מידם, ואת בכורנו הציל, כן ראוי שנזדרז לעשות כמוהו להפריש הבכורות ולעשות בהם את אשר יצווה, אם לזבוח ואם לפדות.

ולפי שכוונת הריגת הבכורות הייתה לישועתנו וגאולת נפשנו, יש בתפילין מארי עלמא כנגדה אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' וגו' (דברים ל"ג). גם או הנסה אלוהים לבא לקחת לו גוי וגו' (שם ד'). וכמו שנאמר על עיקר העניין ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור וגו' (שמות י"ב), דוגמת מה שנאמר בפסוק וה' האמירך ולשמור את כל מצוותיו על הדרך שביארנוהו. כי מטעם שהיינו שם שומרי מצוותיו בדם פסח ודם מילה, זכינו אל כל הכבוד ההוא, כמו שבא בקבלה (יחזקאל י"ו) ואראך מתבוססת בדמך ואומר לך בדמך ח"י.

וכנגד מה שנאמר הנה לשמור חוקיו מצוותיו ומשפטיו, יש בתפילין שלנו פרשת קדש שעקרה לזכור עבודת הפסח, כמו שאמר ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה, וחתם ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה (שמות י"ב). ומן המבואר שקרבן הפסח כלהו איתנהו ביה חוקים ומצות ומשפטים כמו שנתבאר יפה במקומו שער ל"ח עיין עליו ולכך היא מכוונת יפה.

ובתפילין הקב"ה בא כנגדה ולתתך עליון על כל הגויים אשר עשה לתהילה ולשם ולתפארת, כמו שפירשנום מתאימים ומסכימים שלש כנגד שלש יפה יפה, והיא עצמה אשר תעמוד שלישית בפסוק וה' האמירך כמין חומר.

וכנגד מה שנאמר הנה ולשמע בקולו, יש בתפילין שלנו והיה אם שמעו תשמעו אל מצוותי אשר אנכי מצווה אתכם היום לאהבה וגו' ונתתי מטר ארצכם בעתו וגו' (דברים י"א). ובתפילין הקדוש ברוך הוא כנגדה כי מי גוי גדול אשר לו אלוהים קרובים אליו כה' אלוהינו וגו'. כי בשמיעת המצות הוא קרוב אלינו ומשלים כל מאווינו כמו שאמרנו. גם ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים וגומר, כי כל זה מכלל השמיעה וקבול שכר, ובא כנגדו בפסוק וה' האמירך ולהיותך עם קדוש וגומר. שכבר ביארנו שאין קדושה גדולה מזו להיות נפרשין מכל העמים להתנהג על פי מצוותיו, אם להתייטר ואם לקבל שכר.

[סיכום]

והרי עלה הכול כהוגן, ונתבארה יפה פרשה קטנה זו אשר היא גדולה בענייניה, ולמדנו סוד הארבעה קשירות הבאות בד' פרשיות של תפילין שזכרנו, כי הם באמת הטלת חבלי היראה ועבותות האהבה על ידינו ועל חלקת צווארינו באלו הד' עניינים שבהם יושלם עול מלכות שמים, להעתיק אותנו מהפסד הדעות וקלקול המעשים ולהמשיכנו בהם אל הטוב והיושר האלוהי. ומן הידוע כי אשר לא יביא צווארו תחת העול המעולה הזה, הוא האיש אשר לא יצלח, ואשר תארוהו חז"ל קרקפתא דלא מנח תפלי, ומנו אותו בכלל פושעי ישראל בגופן שגופן כלה ונשמתן נשרפת וכו' (ר"ה ט"ז ב).

אמנם הבאים בעול הם הנושעים. ואף שיזדמן לפעמים שינתק החבל ההוא או שיפסקו קצת מחוטיו לשעה, כי אין איש אשר לא יחטא, ראוי לזריז להתחזק ולחזור ולקשר אותו קשר אמיץ לא במהרה ינתק. כי על זה אמר על רב הונא יומר חד אפסיקא ליה רצועה תפלין, ויתב עלה ארבעין תעניתן, כדאיתא במועד קטן (כ"ה א). ודאי פסיקת הרצועה הוא משל נכבד וקרוב לצד פריקת עול מהמחויב לו ולכיוצא בו לפי מעלתו, אם בדעות או במעשה, בדבר אחד מהרבה הנכללים בעול התפילין כמו שאמרנו. ועל זה המשל עצמו אמר (סנהדרין ק"א א) שלא יחלוץ אדם תפיליו בפני רבו, כי הוא כינוי אל העזות והקל ראש כנגדו.

וכל אלו הן עניינים נאותים אמתיים ומסכימים אל כל מה שאמרנו ועלה בידינו מה שרצינו אליו מעניין השררה הטבעית אמתה וטוב טעמה, עד שנדע שכל עוד שנשתעבדה האומה הזאת ונכנעה לעבודת אלוהיה, המה שריה ומלכיה, הנה הייתה היא העולה על ראש האומות כולן. כמו שאמר בכאן ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה וגו'. אמנם בפרוק עול מלכות שמים מעליהם, נתן שעבוד עול מלכויות על צווארם עד שיסחבום צעיריהם והפחותים והירודים שבהם. והנה הם אלה דברים שימשכו זה לזה ויתחייבו מטבע עניינם בלי ספק:

[פירוש למשל המטרונה שהביאה שני עריסין]

והוא כוונת המאמר שזכרנו ראשונה, כי הנה המטרונה הביאה שני עריסין, והם צדקה ומשפט. והוא יתעלה הביא שני עריסין כנגדם, את החסד ואת הרחמים. וכל זמן שקיימה היא את שלה הוא מקיים את שלו, וכל זמן שהפסידה את שלה הוא נוטל את שלו, וכל זמן שחוזרת הוא חוזר.

אמנם ביאור הדברים כולן בא במאמר במה שפירש ואמר:

וכן אתה מוצא שאברהם אבינו נתן לבניו שני עריסין צדק ומשפט, שנאמר כי ידעתינו למען אשר יצוה את בניו ואת אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט.

אמר שבני אברהם אבינו אלה הם המצויים לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, והמקבלים עול מלכות שמים לעשות אותם מחמת מצווה אלוהית, כמו שאמרנו עם שהם מידות ופעולות אנושיות, אי אפשר לחיות זולתם. כי הצדקה היא המידה אשר בה יצדיק האדם עצמו מצד מידותיו אשר יתנהג כפי עצמו ושלמותו בעצם וראשונה, והמשפט הוא העניין אשר בו יהיה עסקו בעצם וראשונה עם הזולת לשקול במאזני משפט כל מה שיישא וייתן מהממונות ושאר עניני המועיל בין האנשים, באופן שלא יעוול לזולתו בהם. וכמו שאמר זה כלל גדול בתורה, דעלך סני לחברך לא תעביד (שבת ל"א). ועם שהם הכרחיות לחיי האדם, הנה הם יקבלו אותם לשמור ולעשות מה שנצטוו בהם לשמור דרך אלוהיהם, וכמו שאמר את ה' האמרת היום להיות לך לאלוהים ללכת בדרכיו ולשמור חוקיו ומצוותיו ומשפטיו ולשמע בקולו, כי הכול בכלל ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט.

והנה בזה אף הקדוש ברוך הוא זקף להם שני עריסין כנגדן, חסד ורחמים. דכתיב ושמר ה' אלוהיך לך את הברית ואת החסד ונאמר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך וגו'. והוא שיעלם ממידותיהם האנושיות לאלוהיות, וזה כשתיישרו בהנהגתם בתורה האלוהית עד שתעלה מדרגת הצדקה שאמרנו בצדקו נפשו בה אל מעלת החסד שהיא מדרגה גדולה

מהיושר ונוספת על הצדק, כמו שנתבאר שנתעלה החסיד על הצדיק כפי הפרסום, וכמו שביארו החכם בפרק שלש עשרה מהמאמר החמישי **מספר המידות**, זכרנוהו בפרשת וישמע שער מ"ג. אלא שהחסידות אשר מצד התורה האלוהית הוא מעולה ממנו בלי פק.

וכך הוא העניין בעריס השני, והוא המשפט יעלה בו בהנהגה האלוהית ממנו אל מדרגה גדולה ממנה, והוא הרחמים, שהוא קניין מעולה אלוהי נתפאר בו הוא יתעלה בראש מידותיו, ה' אל רחום וחנון (שמות ל"ד). כי בשמים אלה יתנהג על אופן יותר מעולה ויותר חזק בין בהנהגת עצמו בין בענייניו עם הזולת, עד שאלו המעלות התוריות ישימוהו אלוהי, כמו שהראשונות משימות אותו אדם.

והוא מה שרצה במאמר וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה כאשר דבר לך ולשמור את כל מצוותיו ולתתך עליון על כל הגוי' וגו'. ולהיותך עם קדוש וגו'. כי הנה עם סגולתו הם נבדלים מכל העמים בהיות להם מידות ומעלות למעלה מהטבע האנושי, והיא ודאי הרדייה והממשלה אשר להם על כל זולתם. וכמו שאמר ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, וכן היו ניכרים במעלתם האלוהית כל הימים אשר העמידו מה שעליהם להעמיד.

והנה נתאמת היום מציאות השניות תלוי בראשונות במה שנמצא מהניסיון, שכיון שאבדו ישראל את שלהם, שנאמר הפכתם לראש משפט ופרי צדקה ללענה (עמוס ו'), והוא פריקות עול דרך ה' מעליהם, וחשבם היותם רשאים לעשות כרצונם, והיו מהפכין מעשה הצדק והמשפט ללענה וראש בפני בוראם, מיד נטל הקדוש ברוך הוא את שלו שנאמר אספתי את שלומי מאת העם הזה, את החדסד ואת הרחמים (ירמיהו ט"ז). והכוונה שהחמיס כגן סוכת שלומו מעליהם, ולא נמצאו עוד עמם מידות אלוהיות, ונגלה כבודם בעיני כל האומות ונגלה קלונם בנפלים לפניהם כנפול בני עולה. כי הפורק ממנו עול מלכות שמים, נותנין עליו עול המלכויות כלן.

ומזה יתחייב כי בהכשיר עצמן בחזרת קבלת המלכות כמו שנתבאר ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה (ישעיהו א'), גם הוא יתעלה יביא את שלו, שנאמר כי ההרים ימושו וגו'. וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תימוט אמר מרחמך ה' (שם נ"ד).

ואחר שהובטח בתורה שלא תאבד המטרונה עוד את שלה, כמו שאמר להלן יבקש את עוון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאנה (ירמיהו נ'), ומשה בעצמו אמר להלן ומל ה' אלוהיך את לבבך וגו' (דברים ל'), הנה אם כן אלו ואלו יתקשרו יחד ויעשו עטרה וינתנו בראשה של מטרונה, ולא יסורו ממנה לעולם דכתיב וארשתוך לי לעולם וארשתוך לי בצדק ומשפט ובחסד וברחמים (הושע ב').

הרי שנתבאר זה המאמר על פי אלו הכתובים החמודים הבאים על שני החטיבות שאמר אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם וכו' אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם וכו' (ברכות ו' א).

אמנם קדמתי זה העניין לפי מה שיראה באמת שענייני הפרשה הזאת כולם סובבים על האופנים עצמם אשר יסובב עליהם זה המאמר על דרך שפירשנהו, אם פרשת בכורים הקודמת אל הכתובים הנזכרים המדברת בטובות הזמניות, ואם בפרשיות אשר אחריהם בהכרזות הר גריזים והר עיבל ופרשת הברית כולה עם עניינים אחרים נמשכים כמו שיבוא בביאורן אחת לאחת, אחר שאזכור הספקות הנופלות בכל אחת בפני עצמה ואתחיל מראש פרשת בכורים:

[הספקות הנופלות בפרשות]

א. ולקחת מראשית וגו'. למה תהיה כזאת מלפניו להטריח בעלי הנחלות מארץ רחוקה עם דבר מועט. ומה כל החרדה אשר זכרו חז"ל (בכורים פ"ג מ"ג) שהיו חרדים לקראתם בכל עיר ועיר אשר היו מגיעים שם, גם בירושלם עצמה כמו שיבוא:

ב. בטעם ההגדה הראשונה שציוה שיאמר הגדתי היום לה' אלוהיך כי באתי אל הארץ וגו'. ומה בא להודיעו ולא ידע. ודברי **הרמב"ן** ז"ל ידועים:

ג. באומרו ולקח הכהן הטנא מידך והניחו וגו'. ואחר נאמר וענית ואמרת ארמי אובד אבי וגו'. ולמה לא יאמר כל דבריו בתחילה. ועוד, מה טעם וענית:

ד. אומרו אחר כן והנחתו לפני ה' אלוהיך והשתחוית וגו'. אחר שכבר נאמר בתחילה ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח ה' אלוהיך:

ה. בדבור עצמו כי מה טעם אומרו ארמי אובד אבי וירד מצרימה כי באמת לפי פשט הכתוב לא בקש לבן לאבד את יעקב אבינו ולא לעשות עמו רעה, אדרבא נתן לו את בנותיו ובביתו עשה עושר ונכסים וכבוד. גם בצאתו ממנו לא עשה עמו מאומה רע ואף על פי שרדף אחריו, לפי שנהג את בנותיו כשביות חרב, וגם כי נגנב אלוהיו, לסוף לא עבר את פי ה' ונתוכחו יחד ונפטרו בברית שלום. וגם כי נניח שחשב לעשות עמו שום רע, מה ענינו לוירד מצרימה, ג"כ יכול לומר שאבימלך מלך פלשתים אבד את יצחק וירד מצרימה וכיוצא מאלו העניינים הרחוקים:

ו. מה שציוה לומר בידיו מעשר כל פרטי המעשים אשר עשה ואשר לא עשה, כי כאשר יעשה האדם המצווה כהוגן, מה צורך שיאמר בפיו מה שעשה ממנה ומה שמנע מעשות ההפיכה וזהו מה שקדם בסדר הפרשה אל הכתובים הנזכרים.

[ביאור הפרשה]

ואחר זיכרון הספקות נבוא אל הביאור:

והיה כי תבא אל הארץ ולקחת מראשית וגו':

לפי שעיקר קבלת האלוהות אשר דברנו ממנו אשר בו ישתרר האדם על הנמצאות ועל יתר האומות הוא במה שיכיר האדם שממנו באות כל הטובות כולם, ושכוחו ועוצם ידו לא עשו את החיל בשום פנים כי זה בכלל מה שאמרנו באומרו ללכת בכל דרכיו והמחשבה בחלוף זה הוא פריקת עול ומורא שמים מעליו, אשר ימשכו לו כל הרעות המתרגשות על דרך העונש כנזכר, לזה הזהיר ואמר אחר שתבוא אל הארץ ואחר שתירש אותה ימים ושנים רבים ונושנתם בה הישמר לך פן יהיה עם לבבך דבר בלייעל לאמור כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, לפי שכבר ישכח מפי זרעך או זרע זרעך את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה לך עד הביאך שמה.

(א) על כן אתה צריך לעשות מעשה ולקחת עמך דברים המזכירים תמיד כי לה' הארץ ומלואה ומידו נתנה לך למתנה והוא המשפיע תמיד כל הצלחותיה. ולזה ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך, ירצה מאותה שאתה סבור שהיא ארצך, ואינו כן כי ה' אלוהיך נתנה לך. ושמת בטנא והלכת אל המקום וגו'. כי באמת הבאת הבכורים וכל מנחת ראשית המובאות יורו על אדנות של אלוהות ואינו לפי השיווי אבל לפי ההוראה על העבודה וההכנעה. ולזה בחר בראשית דגן תירוש ויצהר ראשית עריסה ראשית פטר רחם באדם ובבהמה ראשית בכורי האדמה.

ואומר אני כי מזה המין נבחרו לבוא להתפלל לפניו ית' השעות המיוחדות לתפלה. כי כולם מנחת ראשית תפלת השחר ראשית היום וערבית ראשית הלילה וגם תפלת המנחה הגדולה זמנה מיד אחר חצות שהוא ראשית היום למונין מחצות היום, כמו חכמי הלוחות הכוכביות. וגם מה שאמר חצות לילה אקום להודות לך (תהלים קי"ט) **לפי שיש מונין מחצות הלילה לחצות לילה, כמו שמונין האומות מספר ימיהם והתחלת מספר שעותיהם בכלי השעות תוכיח על שני אלו העניינים וכו'.** ולטעם זה הוא דבר נאות מה שנוהגים בכל ישראל לקום באשמורת הבוקר להרבות סליחות ותחנונים בחדש אלול, כי מלבד שהוא מזומן לכך להיותו קודם לימי התשובה והכפרה כמו שכתבנו בשער צ"ז, הנה הוא ראשית הזמן אשר יראה בו כבר אורך הלילות. והעם מוסיפים מהם על הימים במלאכתם, כמו שאמרו חז"ל (תענית ל"א א) מט"ו באב ואילך דלא מוסיף יסיף. ומה טוב ומה נעים שיעבד האל יתעלה מראשיתו לקדם פניו בשירות והילולים, כדי שתבורך להם מלאכת הלילות כולם.

ושמת בטנא שיהא הדורן מהודר, על דרך ויכינו את המנחה (בראשית מ"ג) ותניא בתוספתא דבכורים אם הביא הרבה מינים ביחד, לא יביאם בתערובת אלא שעורים מלמטה וחטים מלמעלה וזיתים על גביהם ותמרים על גביהם, ושיהא דבר אחד מפסיק בין מין ומין כגון הוצין ועליון, וכיוצא בהן ומקיף לתאנים באשכולות ענבים מבחוץ.

ועוד תניא (תוספתא בכורים) כשהיו מביאין בכורים היו מביאים בידם תורים ובני יונה תלויין מצדי הסלין מבחוץ, כדי לעטר את הבכורים. ועוד תניא. אלו שמן הסלים ולפנים פירוש כלפי גופו, היו נותנין לכהנים. ואלו שמן הסל ולחוץ, היו קרבים עולה. וכל זה אופני כבוד והדור מצווה לשם האדון אשר הובאת אליו.

והלכת אל המקום אשר יבחר ה', אתה בעצמך. מצווה מן המובחר כמי שמביא דורון לפני מלך גדול, שאינו עושה שליח, קל וחומר לפני מלכו ואלוהיו ברוך הוא. ובירושלמי (ביכורים) המפרש בכורים להעלותם בירושלם לא ישלחם ביד השליח, שכל הבכורים שנראו לקריאה אינן ניתרין אלא בקריאה. וכשהשליח מביא אין כאן קריאה לא בבעלים ולא בשלוחים. ועוד התם המביא את הבכורים יש לו רשות ליתנם לעבדו ולקרובו בכל הדרך עד שיגיע להר הבית. וכשיגיע להר הבית אז נוטל הסל על כתפו, ואפילו היה מלך גדול בישראל, ונכנס עד שמגיע לעזרה וקורא ועוד הסל על כתפו, שנאמר הגדתי היום לה' אלוהיך. ומוריד הסל מעל כתפו וכו'.

וכמה מורה כל זה על מה שאמרנו את ה' האמרת היום להיות לך לאלוהים כי כל זה הוא מבואר שהוא עניין קבלת אלוהות לא זולת.

כי לזה תקנו הפרסום בזה העניין ושתוף העם בו עם הבעלים על דרך כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוהינו (דברים ל"ב).

כדתניא התם עוד (בתוספתא דבכורים)

כיצד מעלין את הבכורים לירושלם כל העיירות שבמעמד מתקבצות לעירו של מעמד כדי שלא יעלו יחידים שנאמר ברוב עם הדרת מלך ובאים ולנים ברחובות של עיר ולא יכנסו לבתים מפני אהל הטומאה וכו'. ובשחר הממונה אומר קומו ונעלה ציון אל ה' אלוהינו והשור הולך לפניהם וקרניו מצופות זהב ועטרה של זית בראשו להודיע שהבכורים משבעת המינין והחליל מכה לפניהם עד שמגיעין קרוב לירושלם והם חוללים בכל הדרך ואומרים שמחתי באומרים לי בית ה' נלך. הגיעו קרוב לירושלם שלחו לפניהם שלוחים להודיע לאנשי ירושלם, ועטרו את בכוריהם ופרכסו אותם. ואם היה לח ויבש מראים את הלח מלמעלה. והפחות והשרים והגזברים יוצאים לקראתם חוץ לירושלם, ולפי הבאים הם יוצאים אם באו אנשים רבים יוצאים לקראתם רבים, ואם מעט מעט. וכשנכנסו כולן לירושלם התחילו לקרות עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלם, כל בעלי אומניות שבירושלים עומדים לפניהם ושואלים בשלומם ואומרים: אחינו אנשי מקום פלוני, בואכם לשלום. והם מהלכים בתוך ירושלם, והחליל מכה לפניהם עד שהם מגיעים להר הבית. נוטל כל אחד סלו על כתפו ואומר הללויה הללו אל בקדשו וגו' עד כל הנשמה תהלל יה הללויה. והולכין בהר הבית וקורין עד שמגיעין לעזרה ושם אומרים הלוים ארוממך ה' כי דליתני וגו'.

ועתה ראה איך סודרו כל העניינים האלו באופן שיוסב הכול בין עניני העוסקים במצווה בפרט בין הנטפלים עמהם לקרוא כולם בשם ה', להודות לו האלוהות, ולקבל עליהם עול מלכות שמים שלימה, כמו שיובן ממעשיהם ומדברי שיריהם אשר יאות להיות בפומבי וברוב עם, כי הוא יסוד הכול כמו שאמרנו.

והנה אחר שזכרנו עניני ההבאה וקבלת האלוהות בכלל נבוא אל העניין או העניינים הפרטים אשר במצווה הזאת אשר על זה נאמר ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום וגו'.

(ב) וענין ההגדה הזאת הראשונה הוא להודות ולהלל, כי הארץ היא אשר הבכורים האלו באו ממנה לא בחרבם ירשוה ולא בקשתם לקחווה כי הוא יתעלה אשר עשה להם חיל לתת אותה להם ולהביאם שמה לשמרו ברית האבות ושבועתם, והוא שמגיד עכשיו לבד על קרבן בכוריו להכרה וסימן כי לה' מצקי ארץ (שמואל א' ב'). וענין ההגדה הוא הודאתו בדבר כי הוא מגיד דבריו ושיעור הודאתו שם לפני ה'.

(ג) והנה נתן הכתוב ריווח והפסק בין אלו ההגדות כדי שיובן העניין יפה ויתנו לב המגידיים בדברי ההגדה. וכוונתם וזה כי אחר שבאת ההגדה ודברי ההודאה בענין הארץ בכלל, אמר ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח ה' אלוהיך. ירמוז לו בהנחתו זאת כי עדין יש לו להודות עניין אחר חלקי יצטרך אליו על כל פנים, וזה כי אותו השפע המיוחד אשר הביא ממנו אלו הבכורים והוא הפרי היוצא שנה שנה מכרמו זיתו גפנו ותאנתו וכל תבואתו בהשגחת אישית פרטית על כל אחד ואחד מישראל הוא בא חלף הודאתם באלוהותו ואשר האמירוהו להיות להם לאלוהים כמו שאמרנו.

ולרמוז אל הודאה זו הניח הטנא עם אלו הבכורים לפני המזבח כלומר מושפע הכול מאת ה' אשר המזבח הזה עומד לפניו ויאמר לישראל ויהודה לפני המזבח הזה תשתחוּ. ולפי שמה שיאמר אחרי זה הוא תשובה אל זה הרמז הנכבד וכו', אמר וענית ואמרת לפני ה' אלוהיך ארמי אובד אבי וגו'. כי הוא ישיב אמרים מכוונים לפי מה שנרמז אליו כמו שיבוא וכמהו וענו ואמרו ידינו לא שפכה וגו' (דברים כ"א).

אמנם נוסח ההגדה הוא ארמי אובד אבי וירד מצרימה.

כל ימי הייתי משתומם על זה הכתוב מהטעמים אשר זכרנו בספקות.

אמנם הנראה לי בו הוא כי רצה להגיד אמיתת העניין והסיבה הטבעית אשר הביאים למצרים, ולומר כי לא מפי עליון יצא להם הרע ההוא, כמו שאמר משה וירדו אבותינו מצרימה. ויהושע (כ"ד) ויעקב ובניו ירדו מצרים וכבר כתבנו זה בשלמות בפ' וארא שער ל"ו.

ומהידוע כי על ידי קנאת אחי יוסף ושנאתם אותו נתגלגלו הדברים וירדו למצרים, והקנאה והמשטמה היא ודאי היו מידות פחותות בשבטים בלי ספק. והנה באמת לא היו להם כן מצד האבות הקדושים, כי באברהם ושרה נאמר הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם וגו' (ישעיהו נ"א).

אמנם התכונות הרעות האלו היו להם מטבע אמותם, שהיו שאר בשר ללבן הארמי. כי הנה רבקה זקנתם נתייחסה לו, שנאמר בת בתואל הארמי מפרן ארם אחות לבן הארמי (בראשית כ"ה). ויעקב העיד על עצמו כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא (שם כ"ט) וכל נשיו היו בנות לבן הארמי וילידות ביתו.

(ה) לזה אמר כי ארמי אבי אמם גרם נזק ואבדן בבית אבינו בהתיילד בבניו תכונות רעות במ עשו מה שעשו, אשר לסיבתו ירדו למצרים. והנה א"כ הירידה לשם סובבה מרוע טבעם ובחירתם אשר ממנה נמשך מה שנמשך שהרעו אותנו המצריים ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה.

אמנם היציאה מהגלות הוא והגאולה ממנו, הוא יתעלה עשאה ולא אחר, מצד מה שזעקנו אליו וישמע את קולנו וירא את ענינו וגו', כמו שנתבאר בסיפורים ההם המגידים תוכן המעשה. ומזה נתברר לנו בלי שום ספק מה שאמרנו ראשונה בדרך כלל כי הוא יתעלה הוא המוציא אותנו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה וגו'. ויביאנו אל המקום הזה וייתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש והוא הודאה שלמה יותר מהראשונה. ועתה הנה הבאתי וגו'. אחר שהפליג בעניין ההודאה הראשונה הכוללת מצד אותותיה ומופתיה החזקים ומצד עוצם הטבתו אותם אחר שהיו בתכלית השפלות והשעבוד נעתק אל העניין ההוא הפרטי אשר עליו הוא עקר ההודאה. ואמר ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה'. והמאמר חוזר אל הפרי ההוא כי הוא הדבר הפרטי אשר בקשנו הודאתו עליו כי ידע ויודיע כי על השגחתו בו יתעלה תמיד דרך פרט הוא מביא בכורים ההם החלקיים כי זה עקר הנבואה התוריית בלי ספק.

(ד) ולזה אמר והנחתו לפני מזבח ה' אלוהיך, כלומר כשתגיע לכלל הודאה זו כבר תניחיהו אותה לפני המזבח בהכרה שלימה שמשם יצא השפע, כמו שרמז לך הכהן ראשונה במה שהניחו הוא שם, והשתחוית לפני ה' אלוהיך השתחואה נכונה ומסכמת במעשה ולב שווים. ושמחת בכל הטוב וגומר. כאשר תדע כי הוא יתעלה החונן והנותן לך, תגיל ותשמח בכל אשר יגיע לך מהטוב, כמי שמקבל מתנת חנם, וגם לא ירע לבבך במה שתתנהו לגר וללוי ולכל הצריכים, כי משל השם יתברך אתה נותן ולא תיתן לזרים כוחר ויגיעך לנכרי.

והיותר נכון שהכתוב הזה הוא עניין גמול המעשה הקודם, ירצה כשתעשה זה בלב שלם ונפש חפצה ויגיעך מטוב ההכרה והודאת האמונה השלמה בו יתעלה ובהשגחתו הפרטית, כל זה השיעור שנזכר הנה הוא יתעלה ישמור בעדך וישלים לך השמחה והטוב אשר נתן לך, באופן שיהיה מספיק לך וללוי ולגר אשר בקרבך. והוא ממש עניין זקיפת

העריסין שזכרנו במאמר, כי כשהביאה המטרונה הצדק בצדקת נפשה בדעות נכונות ושלמות כעניין הנבואה, גם הוא יתעלה זוקף מדת החסד כנגדה להרבות להיטיב ולפרוץ בכל אשר יפנו.

והנה אחר שקבע בלבם בזה המעשה עיקר האמונה הנזכרת במאמר את ה' האמרת היום להיות לך לאלוהים, סמך מה שיהיה מהמין השני והוא אומרם ללכת בכל דרכיו והוא עניין הפרשת המעשרות ווידוים. כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר ונתת ללוי ולגר וליתום ולא למנה ואכלו בשעריך ושבועו. ואמרת לפני ה' אלוהיך וגו'. יראה שעם שנתנית המעשרות כבר תהיה תשומה אנושית שמוה נדיבי עמים לפרנס ענייהם בקרבם, או המלמדים והמתפללים וכיוצא, כי היא מידה טובה מוטבעת במעולים שבאנשים. וכבר זכר זה הפילוסוף פ"ט מהמאמר הח' **מספר המידות**. אמר כי הזבחים הקדומים וההקהלות יראה שהיו נעשים אחר אסיפת התבואות לתת המעשרות.

(י) מ"מ כוונת האל יתעלה היא שתייחס המעשים כולם אליו, ושאינן אתה עושה כי אם ללכת על פי יושר דרכיו והנהגותיו כמו שקבלת עליך במאמר וללכת בכל דרכיו, וכאשר ביארנו. וכל זה מה שיבאר יפה בנוסח הווידי מתחלה ועד סוף. ציוה שיאמר:

בערתי הקדש מן הבית, וגם נתתיו ללוי ולגר וליתום ולא למנה ככל מצוותך אשר ציויתני לא עברתי ממצוותיך ולא שכחתי לא אכלתי באוני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא ולא נתתי ממנו למת שמעתי בקול ה' אלוהי וגו'.

הנה שזכר שלשה מצות עשה במעשר: האחד בערתי הקדש מן הבית. והשנית וגם נתתיו ללוי והוא עניין מעשר ראשון ולגר וליתום ולא למנה. מצווה שלישית במעשר עני. ועל שלשתן אמר ככל מצוותך אשר ציויתני. ואמר לא עברתי ממצוותיך ולא שכחתי להודות על מה שאמרנו כי הכול עושה מצד מצווה לא באופן אחר. ואחר כך שלוש מצות לא תעשה. לא אכלתי וגו'. ולא עברתי וגו'. ולא נתתי וגו'. ולפי שלא תיפול עליהם מלאכת מעשה נאמר עליהם שמעתי בקול ה' אלוהי במה שמנעני לעשות.

אמנם להורות על זה שאמרנו שלא הייתה שם כוונה אחרת, אמר עשיתי ככל אשר ציויתני. והנה עם זה כבר היו אלו המצות עשה ולא תעשה הוראה על כל המצות כולן הנכללות בכלל עשה ולא תעשה, והם כלל סור מרע ועשה טוב אשר בכולן יש להישמר ולהיזהר על ההשקפה הזאת, והוא העריס השני שקראו משפט. והוא שנשמר ונזהר בכל מה שיש לו להשלים בו משפט זולתו באלו המתנות שזכר וכיוצא, שהוא עניין שמתפשט אל רוב מצוות התורה. ולזה סמך בקשת זקיפת העריס אשר כנגדו אליו יתעלה, והוא הרחמים. ואמר השקיפה ממעון קודשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו, שתהיה תמיד כאשר נשבע לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש. וכמ"ש ז"ל (מעשר שני פ"ה) עשינו מה שעלינו לעשות השקיפה וגו'. וכבר נשלם עניין העריסין אשר זכרו חז"ל במאמר שזכרנו (דב"ר פ' עקב) בעניינים מורגשים בצורכי החיים

הזמניים אשר נתנה הארץ להשלים עמם ולמלא את די סיפוקם כי הוא הכרחי לשלמותם האחרון.

אמנם כשהשלים זה נעתק לדבר עמם מעניין אלו העריסין מצד שהם עניינים שמעיים ומדעיים, אשר הם דברים יותר מעולים הפלא ופלא מאותם אשר דבר בבחינת הגמול והעונש המגיע. ולזה אמר:

היום הזה ה' אלוהיך מצווך לעשות את החוקים האלה ואת המשפטים, ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך.

לומר כי לאשר ידבר עמהם מכאן ואילך צריכין לתת אליו לבם ונפשם לפי שהם יהיו עניינים שכליים מסורים לנפש המשכלת. ואמר להם את ה' האמרת היום וגו' וה' האמירך היום וגומר, כפי מה שביארנו, כי היא באמת הקדמה מחויבת לכל אשר יזכור כמו שכבר הועילנו למה שקדם.

[הקמת האבנים, כתיבת ספר התורה והכרזות הלויים]

ואחר שכבר ביארנו עניין ההקדמה נבוא אל מה שרצה בעניין המצות אשר ביארם להם מהמין השני המעולה אשר אמרנו והוא מה שזכר מצות הקמת האבנים ביום עברם את הירדן וכתבת התורה עליהם והכרזות הלויים בהיות השבטים על ההרים ההם כמו שנודע. ואולם הספקות אשר יעמדו בזה העניין הם אלו.

[השאלות בפרשה]

א. במצות המעשה הגדול ההוא שאחר שנאמר והיה ביום אשר תעברו את הירדן וגו' והקמות לך וגו'. אח"כ חוזר והיה בעברכם את הירדן תקימו וגו'. והרי כאן כפל ובלבול. ועוד מה טעם ויצו משה וזקני ישראל, וידבר משה והכוהנים הלויים, ומהיכן תהיה לשתף הזקנים או הכוהנים עם מה בדיבורים:

ב. מה נשתנו י"ב המצות ההם שנזכרו בהכרזות ההם בברכות ובקללות אשר בהר גריזים ובהר עיבל שיראה שלא היו כולן ראויות לכך מצד חומרתן מזולתן.

ג. מה טעם הפסיק בשוכב עם בהמה בין אשת אביו ואחותו וחותרתו:

ד. במאמר אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם, כי מעתה כל מצות עשה הם בארור, ואיך שאל החכם ומי ענשית אעשה, והשיב בשעת ריתחא ענשינן (מנחות מ"א א). ועוד כל שאר הארורין למה לו.

ה. בסדר שברכות אשר זכרם משה בפרשה זו וקצת ייתורין וחילופין שנמצאו בתנאיהם כמו שיבוא.

ואחר זיכרון הספקות נבוא אל הביאור.

[ביאור הפרשה ותשובה לשאלות]

[בניית מזבח – דברים כז]

ויצו משה וזקני ישראל אל העם לאמור שמור את כל המצווה וגו' והיה ביום אשר תעברו את הירדן אל הארץ וגו'.

להיות המעמד ההוא תרומת ראשיית אל בואם לארץ ראה יתעלה שיעשה שם רושם ופלא לשידעו ויכירו הכול התכלית המכוון להכנסם שמה, כי הוא אינו רק שמירת המצווה האלוהית על ידם בהיותם ניזונים מפירותיה ומתפרנסים בהצלחותיה כדי סיפוקם, כמו שבארנו זה יפה בפרשת המן שער מ"א, ובמרגלים שער ע"ז. והנה לזה כמו שבקש שישתתפו זקני כל עיר ועיר עם מביאי הבכורים לפרסם תועלתם כמו שאמרנו.

(א) כן רצה שישותפו הזקנים בדבור זה הראשון, והכוהנים בשני, כי הם אשר יאריכו ימים אחריו, ואשר יעמידו העם על ידי זה בתועלת המעשים האלה. גם המעשה ההוא היה נפלא וגדול למראה אי אפשר למחות זכרונו מנגד עיניהם ולבם, והוא בהקמת האבנים הגדולות ההמה על מספרם, ולכתוב עליהם את כל דברי התורה הזאת באר היטב. והדבר הזה הטעימו יפה במה שאמר ראשונה והיה ביום אשר תעברו את הירדן והקמות לך אבנים גדולות וגו'. וכתבת עליהן וגו'. למען אשר תבוא אל הארץ וגו'. כי זה לא נאמר לעניין עיקר המצווה ואופן עשייתה, אך לעניין שצריכים לעשות מיד בבואם זכר ניכר לתכלית בואם שם.

אמנם אחר שדבר זה בבחינה זאת התחיל לבאר עניין המצווה הזאת ואופני עשייתה. ואמר והיה בעברכם את הירדן תקימו את האבנים האלה אשר אנכי מצווה אתכם היום ושדת אותם בשיד ובנית שם מזבח וגו' וזבחת שלמים וגו' וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב. ואלו הן פשוטן של דברים מבלי שיצטרכו שם רק אלו האבנים לבד. ומטעם זה נאמר וידבר משה והכוהנים הלואים אל כל ישראל לאמור הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם לה' אלוהיך ושמעת בקול ה' אלוהיך וגו'. יאמר כי במעשה הזה יקנו כוח חזק והכנה גדולה להיות תמיד לעם לו יתעלה ולשמוע בקולו וגו'. וכמ"ש החכם ההתחלה הוא יותר מחצי הכול.

[הברכות והקללות – דברים כז]

ולהשלים העניין הזה צוה אותם ביום ההוא לאמור, אלה יעמדו לברך את העם וגו'. ואלו יעמדו וגו'. וענו הלואים ואמרו וגו'. והוא מבואר שעניין המצווה הזאת שיעשה בה פומבי גדול בו יעלו ששה שבטים על הר גריזים וששה על הר עיבל, והכוהנים הלואים בעמק אשר בין שניהם, וארון ה' בתוכם. והם אומרים הברכות והקללות ב"ב הדברים הנזכרים

שם, ואלו ואלו יענו אמן. כי העונה אמן הוא שווה אל המדבר או גדול ממנו. וידוע כי כל זה לעוררם ולזרזם לדעת התנאים המיוחדים אשר עליהם הם באים לרשת את הארץ היא אשר הוא דבר שלא ישכח מהם לעולם.

(ב) ואולם התייחדות אלו הי"ב דברים אשר עליהם באו ההכרזות ההנה משאר כל מצות שבתורה הנה לא כתבו בו הקדמונים טעם מספיק.

אמנם מה שעלה בלבי אומר אותו אחר שאציע הראוי להציע אליו, והוא כי מהמלאכה ומהטבע גם מהתורה האלוהית למדנו כמה צריך האדם להתחזק וההתאמץ בשמירת דבר מהדברים לאחד משתי סיבות:

הא' להיות הדבר ההוא חמור והחטא בו סכנה עצומה.

והב' להיות הדבר ההוא חלוש ועלול לקבל הנזק מזולתו להיותו חמור, כמו שנראה מרבת המלאכות שתזדרז מאד על שמירת המלך ושר הצבא, והטבע אצל שמירת הלב בגוף האדם, והתורה אצל המצות הראשיות כמו שביארנו ענינם בראש שער ע"ח בפ' קרח.

אמנם בחלושים יראה במלאכה ההיא כי מנהיגי הצבא מקפידים על האנשים החלושים המעותדים לקבל נזק מחמת זקנה או רכות הטבע, כמו שאמרה התורה ומבן חמישים שנה ישוב מצבא העבודה (במדבר ח'). ונאמר מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו וגו' (דברים כ'). והטבע גם הוא יקפיד בשמירת האיברים הפחותים והשפלים לחולשתם ולקלות התעתדם למקרים, כמו שהוא העניין בראשי האצבעות והעקב וכיוצא באלו, בשהגן עליהם בגרם הציפורנים וקושי העור וכיוצא. וכן התורה השגיחה על אשר הם בדומה במדרגתם כאהבת הגר ומשפט גר יתום ואלמנה, עד שגזר עליהם יותר באומרו אם ענה תענה אותו וגו', וחרה אפי וגו' (שמות כ"ב). ועל זה ההיקש בכל העניינים באו עליהם האזהרות הרבות, אם לחומרתן וגודל סכנתן כמו שנתבאר, שם ואם לחולשתן ועלילותם כמו שזכרנו.

[מבנה הברכות והקלות]

והנה כפי מה שאחשוב בהשקפה זו לוקחו אלו הי"ב דברים בהכרזות אלו כי הקפיד בהם על שני מיני ההקפדה שאמרנו:

הא' על ראשיות וחומר הדברים מצד חומרתן.

והב' לקלות המצא החטא בהם.

אלא שהחלק הזה הב' חלק אותו לשלושה מינים:

האחד מה שיהיה החטא בו מצוי לחולשת מקבל העלבון והנזק.

והשני לרוב הרגל האדם בדבר ההוא.

והשלישי לקלות הנמצא בו מצד הפועל עצמו.

הנה אם כן יהיו כולם ארבעה חלקים. וכבר זכרם הרב **המורה** ז"ל פ' מ"א חלק שלישי לתת טעם לעונשי התורה בכללה כמו שתראה לשם.

והנה לקח לכל חלק מאלו שלשה ארורים.

המין האחד ארור אשר יעשה פסל ומסכה וגו' ארור מקלה אביו ואמו וגו' ארור מסיג גבול רעהו וגו'. הנה שתפוש שלשה עקרים גדולים אשר כל המצות תלויות עליהם: **האחד** באמונה שהחטא בו הוא הגדול שבחטאים שאפשר לחטוא לשמים. **והשני** הוא החטא היותר עצום שאפשר לחטוא בו לזולתו, והוא קרוב לחטאו לאלוהים, כי האב והאם שותפין עמו ביצירת הוולד. ולזה השיתוף הושם כבד את אביך ואת אמך (שמות כ') בלוח הראשון עם המצות האלוהיות. **והשלישי** הוא היתד שכל החיות המדיני תלוי עליו, וזהו כלל סדר נזיקין, כמו שאמר ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה, ואידך פירושא הוא (שבת ל"א ב). ולא אמר הרציחה, כי אין האדם תאב אליה כמו שיתאב לגרום תועלותיו בעניין הנכסים והממון, אשר אין רוב עניינם ועסק השתדלותם רק להרחיב בו גבולם ולהשיג גבול זולתם.

המין השני החלק האחד ממנו ארור משגה עור בדרך וגו'. ארור מטה משפט גר יתום ואלמנה. ארור שוכב עם אשת אביו. כי העיוור הוא מעצמו מוכן לקבל זה הנזק, רצוני מהשגות אותו האנשים, בין שיהיה עיוור באחד העניינים אשר צריך שיפקחו עיניו בו, כמו שאמרו (תו"כ קדושים ג) על ולפני עור לא תיתן מכשול (ויקרא י"ט), למי שהוא סומא בדבר. גם הגר היתום והאלמנה לשיטה הדיין המשפט לעזור ולהועיל לאשר כנגדן, לפי שאין להם עוזר. גם אשת האב אחרי מות אביו נשארה עגונה וכבושה תחת הבן למזונות ופרנסה, וקרוב הוא שיכבשנה לשכיבה. ואפשר שעל דרך כינוי דברה תורה, כעין הגם לכבוש את המלכה עמי בבית (אסתר ז'). וכמו שאמרו (שבת נ"ה ב) על וישכב את בלהה פילגש אביו (בראשית ל"ה), אפשר שהיה ראובן עומד על הר עיבל ואומר ארור שוכב עם אשת אביו, והיה עושה מעשה כזה. אלא שהוא כנוי אל בלבול היצוע וכו'. ואין לומר שאם כן בלבול היצוע היה מכלל ארור שוכב עם אשת אביו, ואיך עמד ראובן וכו'. שהרי מ"מ על פשוטן של דברים אמרו כן, מפני הגנות הגדול שיש בהן לא ייחשד בחטא כזה אחד הריקים. אמנם על העניין המכונה אפשר לחטוא ולעמוד בהר עיבל וכו', כמו שאין להפלא מהמשגה עור או מטה משפט גר יתום וגו' שיעמד בהר עיבל וכו'.

וכן אמרו חז"ל (פסחי' מ"ט ב) שעל בנות עמי הארצות נאמר ארור שוכב עם כל בהמה. ולא עלה על דעת כי מפני זה ימנעו מעמוד בהר עיבל. והנה הפסיק שוכב עם כל בהמה.

בין שכיבת אשת אביו ואחותו וחוננתו, יעיד דהאי שכיבה לחוד והאי שכיבה לחוד, ואיך שיהיה נתבאר יפה החלק הראשון מהמין השני.

והיה החלק השני ממנו ארור שוכב עם כל בהמה, ארור שוכב עם אחותו, ארור שוכב עם חוננתו. כי הוא מבואר שמצד ההרגל התמידי שיש לו עמהם הוא אפשר וקרוב לו לחטוא בהנה, אם יתחיל רוע תכונתו להסיתו במין הזה מהחטא. וכ"ש שישוו שתיהן ברצותן לחפות עליו כבהמה, ולבו סמוך ובטוח שלא יגלו ערותו כמו שידע שהבהמה לא תגלה קלונם ובושתו וחרפתו.

והחלק השלישי ארור מכה רעהו בסתר ארור לוקח שוחד להכות נפש וגו' ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם. ומהידוע ששני החטאים הראשונים יקלו בעיני האדם מצד שחשב שלא יודע הדבר ולא יורגש שעשה בו רשע, וכל שכן למה שאמרו ז"ל (פר"א נ"ג) שעל לשון הרע הכתוב מדבר, שאין הכאה נסתרת מהמוכה זולתי זאת, כי הוא בטוח שלא יודע הדבר, גם שיחשוב עצמו גרמא לבד. וכן הלוקח שוחד הוא מעורר עיני שכלו ומראה פני יושר לעוותו, ויאמר שאי אפשר לברר שעשה ברשע. ומן המין הזה יש כמה אנשים שמראים עצמן בגלוייהם עוסקים במצות ועוסקים בתורה. אמנם עיקר כוונתם לעשות מהנה כסוי חטאה לרמות בני אדם שיחשיבום בעלי תורה ואנשי מעשה, למנותם פרנסים על הצבור או להפקיד בידם נכסי היתומים זולת זה. ואלו הן באמת החנפים אשר לא יראו אל פני השכינה, כי הם שנאים ומאוסים לפניו יתעלה כמו שאמר הכתוב כי לא לפניו חנף יבא (איוב י"ג)

(ד) ועליהם אמר ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם, כי מי שיקים דבר מדברי התורה חויב שיכוון לעשות אותו בעצם וראשונה ולא שיראה עצמו עושה מצווה, ויהיה הרמאות בה בעצם והמצווה במקרה. כי הנה אז המצווה היא עמל וכעס בעיני המקום, לפי שמאנה בה הבריות.

וכיוצא בזה אמר החכם אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה' גם שניהם (משלי כ'), כי המידה או האבן הישרה שמכסים עמה הגדולה או הקטנה גם היא תועבת ה' כמו היתירה או החסירה. וכבר כתבנו זה בשער י"ז.

והעובר על זה ראוי לעמוד עליו בארור יותר ממשגה עור בדרך וחבריו ומעתה היושב ואינו מקיים את דברי התורה, מהתרשלות ורפיון כוח, אינו עומד בארור. אבל עומד בארור החנף ומרע שעושה אותה עטרה להתגדל בה שלא לשום שמים, או קרדום לחתוך בה חתיכה דאיסורא. וכמו שאמר המזהיר **תחיינה מהיר ותספינה יהיר**, והוא פירוש יפה לפי העניין ולפי הכוונה.

ובמדרש טרחו ומצאו מקום לארור זה במי שיש ספק בידו להחזיק התורה ואינו מחזיק. גם על החזן שאינו מקים ס"ת, כמו שכתב **הרמב"ן** ז"ל. גם הוא אומר שלא יעמוד בארור רק כשיכפור במצווה ויבטלנה בלבו, כמו שכתב בפירושו.

ואשר כתבנו הוא נכון.

והנה אחר שסיים באלו העניינים הנעשים להם בתחילת הכנסם לארץ, אשר הם כולם קבלת עול מלכות שמים שלמה ומפורסמת, מה שהיה במדרגת הבכורים שנזכרו אצל העניין הראשון, נעתק אל מה שחויב להם לעשות ללכת בדרכיו ולשמור מצוותיו מה שהוא במדרגת וידוי מעשרות בראשון, כמו שנתבאר. ואמר והיה אם שמוע תשמע וגו'. בעבור העיון על סדר הברכות האלה.

(ה) ובהשקפת קצת פסוקים שבהם מצאתי ראיתי שכיוון משה אדוננו להטעים אותנו טעם לשבח בבחינות המתחלפות הנמצאות בקיום המצות ובגמול הראוי והנאות בבחינה בחינה מהן. והנה העיון בהם הוא בשלושה מקומות:

האחד אומרו ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך כי תשמע בקול ה' אלוהיך. כי זה התנאי ודאי דברי מותר הוא, אחר שכבר אמר והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלוהיך לשמור לעשות וגו' ונתנך ה' עליון וגו'.

והב' בחזרתו באמצע דבריו, יקימך ה' לו לעם קדוש כאשר נשבע לך, כי תשמור את מצות ה' אלוהיך והלכת בדרכיו. כי יש המותר עצמו ועוד.

והג' באומרו בסוף והיית רק למעלה ולא תהיה למטה כי תשמע אל מצות ה' אלוהיך אשר אנכי מצווך היום לשמור ולעשות.

הנה שהתמיד בזיכרון דברים נוספים כראשונים והותר ולזה יראה שכונן לפרט בחינות המעשים כולן והשכר המגיע בכל בחינה ובחינה כמו שאמרנו.

וזה שבקיום המצות האלוהיות ימצאו השלשה גבולים אשר ימצאו בפעולות המעלות:

האחד אשר יעשה האדם המעשה על פי מלמד ומישר, לפי שהוא לא ידע תוכן פעולתו.

והב' הקניין אשר נקנה בנפש מהרגלו על זה הלמוד הנזכר.

והשלישי הפועל המתוקן המסודר מזה הקניין, אשר הוא המעשה על דרך האמת. כמו שהמעשה אשר קודם הקניין נקרא מעשה בהשאלה או בשיתוף. ודברים אלו נתבארו יפה בפילוסופיה המדינית, זכרונם יפה אצל מאמר נעשה ונשמע שער מ"ז.

ואין ספק שדוגמת אלו הגבולים יעברום העוסקים במצות התוריות.

כי בתחילה ישתדל המשתדל לדעת אותם אם מפי סופר או מפי ספר.

והב' מה שישתדל ללכת בהם ולהרגילם עד שיהיו לו לקניין נפשי.

והשלישי מה שיזדרז אחרי כן להוציא המעשים המשובחים מהקניין ההוא המעולה, כי אז הוא מעשה שלם. וכמו שאמר שהתלמוד מביא לידי מעשה (קידושין מ' ב).

והנה באמת שלשה גבולים הללו כללם משה בפסוק ראשון, ואחר כך חזר על פרטם בכתובים הנזכרים.

כי הנה בפסוק **ראשון** אמר והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלוהיך הרי האחד. ועל **הב'** אמר לשמור לעשות את כל מצוותיו וגו', כי השמירה הוא עניין הקנאת הקניינים הנפשיים, כמו שאמר החכם על כיוצא בזה כי נעים כי תשמרם בבטןך (משלי כ"ב), שמרם בתוך לבבך (שם ד'). וכן אמרו חז"ל (ספרי פ' ראה) ושמרתם זו משנה, והוא העניין הנשאר והנשמר בנפש. ובמה שאמר **לעשות** את כל מצוותיו כוון אל **העניין השלישי** והוא המעשה המסובב מהקניין, כי הוא הנקרא מעשה על דרך האמת, ואין זולתו כמו שאמרנו.

ואמר כי בשלשה אלה יושלם להם העניין להיות לו יתעלה חטיבה בעולם ועם סגולתו מכל העמים אשר על פני האדמה, והוא אומרו ונתנך ה' עליון על כל גויי הארץ. והוא באמת עניין הבכורה והברכה, שנאמר בה הוי גביר לאחיך וישתחוו לך וגו' (בראשית כ"ז).

והרי בכאן עניין העריסין שהזכירה חז"ל במדרש שביארנו. כי בהביא המטרונה הצדק והמשפט שלה באלו העניינים הנפשיים באמת, הוא יתעלה יזקוף את שלו, והם החסד והרחמים האלוהיים אשר בהם יעלו מעלה מעלה על כל שאר העמים.

והנה אחר שהודיעם זה דרך כלל, התחיל לפרט מתן שכרם מצד כל בחינה ובחינה שזכר, כדי לקבוע שכר על כל חלקי הפעולות כאשר לא יוכל המשתדל לגמור המלאכה כולה, כמו שאמר התנא לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה וכו' (אבות פ"ב).

ועל מה שיגיע משכר השמיעה לבד אמר, ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך כי תשמע בקול ה' אלוהיך ברוך אתה בעיר וגו'. ירצה בשכר מה שתכין עצמך לשמוע בקול ה' אלוהיך ללמוד מצוותיו לדעת אותם מפי חכם או סופר או ספר, אני קובע לך כל הברכות האלה שתתברך בעיר ובשדה בפרי בטןך ופרי אדמתך שגר אלפיך וגו' ובטנאך ובמשארתך, ובבואך וצאתך, ויתן ה' את כל אויביך נגפים לפניך וגו'. לפי שכל אלה יאותו לאנשים המתעסקים בלימודם כדי שיהיו פנויים אל השמיעה והלימוד ההוא, ולא יוכרחו להטרד אחרי ספוק צרכיהם, או בשביל האויבים המעיקים.

והבטיחם שלא יחיו על הצמצום, אבל שיצווה את הברכה באסמם ובכל משלח ידם בארץ ההיא, כי על כן הביאם לתוכה כדי שתהא תורתן משתמרת ומלאכתן מתברכת. וכבר כלל בזה השלשה עניינים שנזכרו בברכות הברית הראשונה, והם שלמות הגופים ובריאותם, והשלמת צרכיהם, והסרת המונעים והמטרידים מחוץ כמו שנתבאר שם.

ואחר שהזכיר השכר המתייחס אל השמיעה והלימוד, נעתק אל **השכר הנוסף על זה בבחינת הקניינים הנפשיים**. ואמר יקימך ה' לו לעם קדוש כאשר נשבע לך כי תשמור את מצות ה' אלוהיך ללכת בדרכיו. יראה כי השכר הקבוע על שמירת הקניינים הנקנית מההליכה בדרכיו כאשר אמרנו הוא שיקימך ה' לו לעם קדוש ונבדל בתכונות ודעות מכל גויי הארץ, כמו שאמר ראשונה ונתנך ה' עליון וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. ובאמת כי לא נקרא שם בשלמות רק על מי שנפשו זכה המלאה לה קנייני המדע והמידות.

ואמר עוד והותירך ה' לטובה בפרי בטןך וגו'. כי התמדת ההצלחות ודאי לא תמשך רק אל הקניינים הקיימים אשר בנפש אשר לא יסורו לעולם. ואמר שיהיה כן על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיך לתת לך, להורות כי הוא סוף העניין כמו שעשה בראשון.

ואח"כ אמר כי כשיחובר אל שני העניינים האלו **העניין השלישי, והוא הזירוז אל הוצאת המעשים השלמים** מאלו הקניינים שייתוספו להם עקב זאת ברכות שלמות ומפורסמות, יעלו בהם למעלה וכבוד על כל הגויים בפרסום נפלא לא יוכלו להכחישם. והוא אומר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו וגו'. והכוונה כי נוסף על מה שימצא לך די סיפוקך והותר כאשר אמרנו, יוסיף ה' לעשות עמך עוד טובה גלויה ומפורסמת במה שיודיע לכל עמי הארץ כי לך לבדך יפתח את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו, עד שלא יוכלו להכחיש כי שם מי שהמפתח בידו נקרא עליך ומסר המפתחות בידך. והוא העניין הנפלא אשר זכרו משה באומר וואמר רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, ומי גוי גדול אשר לו אלוהים קרובים אליו כה' אלוהינו בכל קראנו וגו' (דברים ד'). ויתברר להם זה מצד ראותם אותך תמיד במעלה, ולא תקרה לכם ההשפלה כלל, כמו שיקרה לאותם שהם תחת ממשלת הכוכבים והמזלות. והוא אומר והלווית גויים רבים ואתה לא תלווה, ושתהיה תמיד לראש ולא לזנב, והיית רק למעלה ולא תהיה למטה. והוא מופת חותך בלי ספק.

והנה חתם בהודיע סיבת כל זה, ואמר כי תשמע אל מצות ה' אלוהיך אשר אנכי מצווך היום לשמור ולעשות. הנה שלקח ראשונה השמיעה, ואחר השמירה, ובסוף השמיעה והשמירה והעשייה יחד.

ואמר אחר כך ולא תסור מכל הדברים אשר אנכי מצווה אתכם ימין ושמאל ללכת אחרי אלוהים אחרים לעבדם, לזרזם שאם יסורו מעט להימין ולהשמאל בכל אשר זירזם, סופם ללכת לעבוד אלוהים אחרים שהיא הקשה שבעבירות. ולזה שיהיו התחלות החטא קשות מאד בעיניהם. כי מי שאינו מתחיל מובטח לו שלא יגמור.

ועל כל פנים כל מה שדבר עד הנה הוא ממין את ה' האמרת היום להיות לך לאלוהים וללכת בדרכיו וגו', וה' האמירך היום להיות לו לעם סגלה וגו'. **וזקיפת השני עריסין האלוהיים כנגד העריסין של המטרונה כי במציאות העריסין שלה ימצאו שלו בלי ספק.**

ומעתה נעתק אל מה שאמרו עליו במאמר **אבדה המטרונה את שלה אף המלך נטל את שלו** וזה במה שכתב והיה אם לא תשמע בקול ה' אלוהיך וגו'. ובאו עליך וגו'.

[שאלות על קללות משה]

וגם באלה יש לעיין בעיונים הנזכרים בברכות, ויותר מהם. וגם יש לעיין למה לא נזכרו בקללות הללו של משה שממות הארץ והרצאת השמטות וחרבן המקדש וסילוק השכינה, כמו שנזכרו בברית הראשונה. וגם למה נזכר בו שני פעמים עבודת אלוהים אחרים עץ ואבן, ובפעם השני אומרו אשר לא ידעת אתה ואבותיך ולא בראשונה. וכן מה טעם אומרו מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב, כי מהידוע שמה שציוה לכרות אתם בערבות מואב הוא זולת מה שכרת אתם בחורב.

ועם זה נבוא לביאורה.

והיה אם לא תשמע בקול ה' אלוהיך לשמור ולעשות את כל מצוותיו וחוקותיו וגו'. ומקומות העיונים בפרשה זאת הם אלו: כי אחר שאמר אלה התנאים אשר זכר בתחילה חזר לומר ישלח ה' בך את המארה וגו' עד השמדך ועד אבדך מהר מפני רוע מעלליך אשר עזבתני. וגם אחרי תוכחות רבות **חזר שנית** לומר ובאו עליך כל הקללות האלה ורדפוך וגו' כי לא שמעת בקול ה' אלוהיך לשמור מצוותיו וחוקותיו. ועוד אחרי תוכחות רבות **חזר שלישית** לומר אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתובים בספר הזה וגו' והפלא ה' וגו'. ולא די זה כי עוד **רביעית חזר** לומר ונשאתם במתי מעט וגו' כי לא שמעת בקול ה' אלוהיך.

הנה שהוכפלו תנאים שכבר נזכרו בפסוק ראשון לא אחת ולא שתיים, וגם נשתנו סדריהן. ויראה שחויב המבאר לתת לב לכל זה. וכבר נתבאר ענין זה הסדר בברכות אלא שיתחלף הסדר לפי חילוף טבע הקנאת השלמויות או הפסדם. וגם שנתווספו עניינים לפי מה שיראה שיזכור שני הגליות אשר נגזרו עליהם עד עת קץ, כי על דרך האמת הכול גלות אחד נמשך עד עת קץ הגאולה כמו שיבוא.

ואומר כי בידוע שמטבע השלמויות באנשים בהסתלקם מהם שלא ייסעו כאשר יחנו וזה שכבר ביארנו, שהלמוד בא ראשונה, ומציאת הקניינים הנפשיים שנית, ושלמות המעשים באחרונה.

אמנם דרך הפסד הוא בהפך: ראשונה יתקלקלו המעשים בידו, או יעזבו מהם אע"פ שעדין יישארו אצלו קנייני הלמוד והידיעה, כמו שנמצא באלישע אחר שאמרה בתו עליו רבי זכור תורתו ואל תזכור מעשיו. וכבר נזכר בהגדה (חגיגה ט"ו ב) ובמדרשות כמה היה חכם אע"פ שהיו מעשיו מקולקלים, עד שאמר לו ר"מ כולי האי חכמתא אית בך ולית את חוזר בך. א"ל לית אנא יכיל לחזור כו'. נראה בפירוש שנעתק ממנו תכן המעשים, עם הישאר קניין החכמה והמדע והיות זה הדרך הוא מבואר.

והנה א"א כי אחר שירגיל עצמו בזה הקלקול, שלא יפסד הקניין הנפשי. ואחר אי אפשר שלא ישכח ממנו הלימוד הראשון לגמרי, כי על כיוצא בזה אמרו הא אינו מתחייב עד שישוב ויסירם מלבו (אבות פ"ג).

והנה על זה הדרך, אחר שזכר ראשונה כי בסורם לגמרי מהשלשה עניינים אלו, רצוני מהשמיעה והשמירה והמעשה, ישיגום הקללות ההם דרך כלל, כמו שעשה בברכות, וחזר ופרט להם איך ישיגום חבילות חבילות מהעונשים בהשקפת החסרונות אשר יתחדשו בהם בעבודה האלוהית מצד רוע הנהגתם.

והתחיל בארורים ההם במספר הברכות שקדמו ובעניינם, וחתם בהם ישלח ה' בך את המארה וגו'. עד השמדך ועד אבדך מהר מפני רוע מעלליך אשר עזבתני. הנה שייחד העונשים הראשונים תחת קלקול המעשים, או העזיבה מהטובים, הבא ראשונה בטבע, ולזה ישלח מארה ומהומה ומגערת בכל מעשה ידיך אשר תעשה מידה כנגד מידה. והנה העונשים האלו עניינם הוא שיקבלו מכל מיני הרעות המתרגשות לבוא בעונשים המוזכרים בכתוב, באומרו שלש אני נוטל עליך בחר לך אחת וגו' (שמוא' ב' כ"ד). ואם שעדין לא הגיעה להם מכה שלמה מהן, כמו שכן עשה בברית תורת כוהנים כאשר כתבנו שם, דרוש משם, כי הוא עניין נאות ומסכים לכאן.

כי אחרי זה התחיל במכות שלמות, כמו שעשה לשם ויזכירם בזו אחר זו. **ועל הראשונה** אמר ידבק ה' בך את הדבר וגו'. יככה ה' בשחפת וגו'. **ועל השני** אמר והיו שמייך כו' יתן ה' אל מטר ארצך וגו'. **ועל השלישי** אמר יתנך ה' נגף וגו'. והייתה נבלתך וגו'. **ואחר פרט** מכות חולאים רבים ורעים להחריד ולהפחיד במ"ש יככה ה' בשחין מצרים וגו'. יככה ה' בשיגעון וגו'. והיית ממשש וגו'. אשה תארש וגו'. וכל יתר הקללות, עד שאמר בסוף ובאו עליך כל הקללות האלה ורדפוך והשיגוך עד השמדך כי לא שמעת וגו'.

יאמר כי מכל אלו הרעות היו נשמרים בדרך ההשגחה, כדי שיהיו פנויים ללמוד התורה ושמירתה על הדרך שהונח.

ואחר שכבר באו אל הגבול השני, והוא הבלי שמירת הקניינים, כי הם לא שמעו לשמור בלבם, ראוי שתסתלק השמירה מהם, וגם שתהפך ההשגחה כנגדם לבלע ולהשחית, עד שהלב שהיה מקום שמירת אלו הלמודים וקניינים ראוי שיוטרד בטרדות ובהלות מהשיגעון

והעיוורון ותימהון לבב מכל התלאות הרעות שיזכור אחרי כן, אשר תארש וגו'. שורך טבוח וגו'. בניך ובנותיך נתונים וגו'. פרי אדמתך וגו' והיית משוגע וגו'. יככה ה' בשחין וגו'. יולך ה' אותך ואת מלכך וגו' ובאו עליך וגו'. והיו בך לאות תחת אשר לא עבדת וגו'. ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל. ונתן עול ברזל וגו'. וכל זה הוא העונש המיוחד אל העניין הזה השני, כאשר ביאר אותו הכתוב כפי מה שאמרנו.

וממה שיראה בטוב ההשגחה, כי כל אלו התוכחות הנזכרות עד הנה כולם הם רומזות למה ששיגום מהרעות והעונשים בהיותם חוטאים על אדמתם בשני מיני החטא הנזכרים, אם בקלקול המעשים כע"א וגלוי עריות ושפיכות דמים כאשר נתבאר מפי כל הנביאים, ואם מבלתי שומעם תורה כדי לשומרה בלבם. שכל זמן שהבית קיים היו שומעים תמיד את דבר ה' מפי כל נביא כל חוזה, ושומרים אינם אותם, עד שבאו עליהם כל הרעות ההם. וכבר יצאו קצתם ומלכם לפנייהם בגולה אל בבל, כמ"ש יולך ה' אותך ואת מלכך וגו'. שבכל זה לא נעקרו ממקומם לגמרי אבל נשארו רבים מהם בארץ תחת יד מלך בבל, כמו שאמר הכתוב עבדו את מלך בבל וחיו (ירמיהו כ"ז).

והשארית הזה בהיותם על רוע מעלליהם נתקלקלה ארצם בעבורם לבלתי תת פירותיה, כמו שזכרו הנבואות האחרונות על הימים ההם, זרעתם הרבה והבא מעט, אכול ואין לשבעה, שתו ואין לשכרה, לבוש ואין לחום לו, והמשתכר משתכר אל צרור נקוב (חגי א' א). והרבה כיוצא בזה נמצא בפי הנביאים האחרונים, והוא מה שאמר הנה: והיית לשמה וגו', זרע רב וגו', כרמים תיטע וגו', בנים ובנות יהיו לך וגו', הגר אשר בקרבך יעלה וגו'. שכן היה באמת, שהבבליים אנשיהם ועבדיהם היו מושלים עליהם בהיותם בקרב ארצם. ולזה חתם עניינם באומרו כי לא שמעת בקול ה', כנזכר עם המשך מאמריו הסמוכים, והיו בך לאות ולמופת וגו', תחת אשר לא עבדת וגו', ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך ברעב וגו'. יעיד כי האויב יהיה שלוח להם בארצם, ושם יעבדוהו ברעב ובצמא וגו' תחת אשר לא עבדו את ה' בשמחה ובטוב לבב מרוב כל. כי כל המבטל העבודה האלוהית מעושר, סופו לבטלה מעוני.

ויתכן שהרעב והצמא והעירום וחוסר כל חוזרים לאויב כי זה סיבה עצומה לשיתן עול ברזל על צוואריך עד השמידו אותך כי יוכרח לעשות למלאת רעבונו ולכסות מערומיו. ועכ"פ על דרך זה בא כאן מה שקרה להם בגלות בבל ובנמשך אליו מזמן השתעבדם אל מלכי האומות, עם היות שנתן להם רשות לעלות ולבנות את בית ה', מ"מ לא היה שם חירות ולא שלטנות.

ובעיני הגלות ההוא תמיד נמשך עד עתה, כמו שכתבנו בסוף מעשה המשכן שער נ'.

והוא מה שהמשיך ייעודו בכאן באומרו בסמוך, 'ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר וגו'. גוי עז פנים וגו'. יאמר כי טרם יצאו משעבוד מלכי בבל והנמשכים אליהם ממדי ופרס, 'ישא ה' עליהם גוי מרחוק יותר מאד, כאשר ידאה הנשר, גוי אשר לא תשמע לשונו והוא לשון הרומיים ודאי, אשר היו כן טיטוס הרשע ואוכלסיו הרבים, כי ודאי לשון בבל ידוע הוא לרבים מישראל, או לרובם כי קרובים המה. וכמו שאמר דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו (ישעיהו ל"ו). ועליהם אמר גוי עז פנים וגו'. כי הוא ידוע שטיטוס וחיליו צררו להם כל זה השיעור אשר אמר בכאן, בעניינים ופנים שונים עד שהביאום לאכול בניהם ובנותיהם. וכל מה שנזכר הנה, מהאיש הרך בך והעונג גם האשה הרכה והענוגה אשר תרע עינה להעמיד בניהם ולהצילם מרעבונם, גם מתת לנשאים מבשרם. ומה שאמר כי תאכלם בחוסר כל בסתר, הכול אירע להם משלם, כמו שמוזכר הכול באר היטב בספר יוסף בן גוריון.

ועל היות זה להם עניין שני, חזר לומר עליהם אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתובים בספר הזה ליראה את השם וגו'. והם שני העניינים שזכר ראשונה שנסתלקו מהם בזמן העבר, רצוני **המעשה והשמירה** שחזר להזהיר אותם עליהם, ולומר שאע"פ שיארכו להם ימי הפקודה הזאת וימשכו דורותיה, לא מפני זה נשתנתה התורה, ולא קבלו דבריה שום חולשא ורפיון, כי ככוחם עתה כוחם אז כמו שהשם הנכבד והנורא הזה הוא אשר יהיה חי וקיים לעולם.

והנה עוד נבא עליהם את אשר ישיגום מהמכות הגדולות והנאמנות, מצד מה ששייב ה' בם את כל מדווי מצרים וגו'.

והוא באמת קושי הלב העצום הנמצא בפריצי בני עמנו, לבלתי תת עול הרומיים על צווארם אף על פי שטיטוס שאל בשלומם, והיה נודר ומבטיח להם שיישארו בארצם ונחלתם ובעבודתם בבית האלוהים וימאנו ויקשו את עורפם עד שגרמו הריסת הבית ושריפתו, כמו שמוזכר בספר הנזכר בארוכה.

והנה הפצר הפריצים ופריצותם הביא עליהם גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בהמשך הזמן. והנה אח"כ נשארו מתי מעט תחת אשר היו ככוכבי השמים לרוב, וחתם לסוף כי לא שמעת בקול ה' אלוהיך. אמר: לא די שלא חזרת בך בהשיב השמירה והעשייה אשר אבדת למקומן כמו שהזהרתיך שנית באומר כי לא תשמור לעשות וגו', אלא שהפסדת השמיעה שנשארה לך לבדה.

והנה הדברים מסכימים ומתאימים על הדרך שאמרנו. ובקצת אלו המכות נתן הרב **המורה** טעם מדעות **הצאב"ה** פרק ל"ז ח"ג. ומה טוב ומה נעים שיהיה מספיק לכולם.

ואמר כי אחר שאבדו ישראל העריסין אשר להם ונטל הקב"ה את שלו עוד יעמוד עליהם בביטול החסד והרחמים בכוח גדול, עד שישוב וישמח באבדנם ויפיצם בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ כיום הזה, ועינינו רואות וכלות.

[התגשמות דברי משה בדור גירוש ספרד]

והוא מבואר שלא היה כן עד אחר חרבן בית שני. ואמר ועבדת שם אלוהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבותיך עץ ואבן, לדעתי אמר זה על מה שנתחדש אחר החורבן, ולזה אמר אשר לא ידעת אתה ואבותיך כי באמת היה הדבר ההוא זר ונפלא בתכלית הזרות עד שלא יאמן כי יסופר.

אמנם בגלות הראשון לא נאמר רק יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך ועבדת שם אלוהים אחרים עץ ואבן, לפי שבעבודות הבבליים ועיני צלמיהם כבר היו ידועים להם בהיותם על אדמתם ועבדום הרבה שנים. אמנם זאת העבודה תהיה זרה להם בלי ספק.

ואף כי בשניהם אפשר שיפורשו כתרגומם הנה באמת זאת העבודה השנית יתכן שיובן כמשמעה, ושיאמר כן על מה שנמצאו בגלות הזה כמה אלפים ורבות מישראל שהחליפו שיטתם והמירו דתם לסבת הגזרות אשר נגזרו עליהם. על היוצאים מכללם אמר ועבדת שם אלוהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבותיך.

שעל זה אמר הנביא:

כה אמר ה' בורא השמים הוא האלוהים וגו'. לא בסתר דברתי במקום ארץ חשך לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני אני ה' דובר צדק מגיד מישרים היקבצו ובאו התנגשו יחדו פליטי הגויים לא ידעו הנושאים את עץ פסלם ומתפללים אל אל לא יושיע פנו אלי והושעו וגו'. בי נשבעתי יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב כי לי תכרע כל ברך וגו' (ישעיה מ"ה).

והכוונה, כי עם שהעניין הזה הוא היותר זר שבאפשרות, מ"מ בדרך ההוא יבא הכול לתכלית ההכרה כי לסוף יבא כל בשר להשתחוות לפני וגו'.

והנה על אלו המחליפים שטתם אמר ובגויים ההם לא תרגיע וגו'. והיו חייך תלואים לך וגו'. כי אע"פ שנתערבו בגויים ההמה לגמרי, לא ימצא ביניהם מרגוע ומנוח לכף רגלם כי הם יחרפו ויבזו אותם תמיד ויחשבו עליהם מחשבות ועלילות מפאת דתם, ותמיד הם חשודים בעיניהם למתייהדים, ומגלגלים עליהם סכנות עצומות כמו שהיה בכל המשך זמן אלו החידושים. ומה עתה בזמננו זה, אשר עלה עשן השמימה בכל מלכויות ספרד ובאיי הים, שלישייתם שרף האש, שלישייתם יברחו הנה והנה להיחבא, והנשארים בהם יחיו בפחד גדול ומורך נפלא מפחד לבבם וממראה עיניהם אשר יראו עד אשר יצדק עליהם כל אלו ההגזמות והותר.

והנה באמת מה שאמר ובגויים ההם לא תרגיע וגו' והיו חייך וגו' עד סוף הוא צודק מאד בכלל גלותנו זה, לומר שלא יקרה לנו בו כאשר קרה לעשרת השבטים אשר הגלו ראשונה בזמן מלכות בבל. שאם גלו מארצם, הנה לא נפזרו אלו מאלו, ובארץ גלותם לא ישב זר בתוכם, והם נושאים שם עול העבודה הרבה מהמס ושאר השעבודים אשר נותנים עליהם מלכי הארצות ההם.

אמנם אנחנו הגולים בתוך העמים שאנו נפוצים ומפוזרים בינותם, והרשעים שבהם מצרים אותנו מכל הצדדים, אין לנו שום מרגוע מכמה צרות ועוניים שהם עוינים אותנו בהם בכל מקומות מושבותינו, עד שאין עיר ומדינה שלא מגלגלין גזירות על גוליה משונות מחברותיה, כמו שהוא נודע ומפורסם מגזרות הקהילות שהיו בארץ אדום וישמעאל עד הנה, לולא רחמי ה' וחסדיו בלב המלכים ושרים ושאר אנשי האומות ההם. והוא מה שקוננו ירמיה באומרו גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה היא ישיבה בגויים וגומר (איכה א'). יראה שכבר מסרה בת יהודה עצמה לגלות לסבול העוני ורוב עבודה שסובלין עשרת השבטים ולכן לא שבה מפשעיה כי לא היה הדבר קשה בעיניה לסבול.

אמנם לא היה לה כן כי היא ישיבה בגויים בעריהם ובמושבותם, לכן לא מצאה מנוח כי כל רודפיה השיגוה בין המצרים אשר הם צרים אותם לשיכים בעיניהם ולצנינים מכל צדיהם. והוא מאמר ובגויים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח וגו'. בבקר תאמר וגו'. יאמר שבשעת זריחת השמש ייכספו עריבתו להסתר בו מפני המוצאים אותם שהם רודים בהם ומכים והורגים אותם. ובשעת האופל ייכספו אור הבוקר לסלק מהם עירוב המראות המבהילות המתיילדות בדמיונם ומבהילות אותם. והוא מה שפ' על ראשון ראשון מפחד לבבך אשר תפחד, וממראה עיניך אשר תראה. או איפכא שיבקשו הערב לברוח ממראה עיניהם אשר יראו ביום, ויתאוו אל הבקר מפחד לבבם אשר יפחדו בלילה. ואיך שיהיה תשוקתם תהיה אל חלוף הזמן לא אל המשכו.

והשיבך ה' מצרים באניות וגו'.

וכן היה כי בהם שבו למצרים ולכל הארצות גם כל האיים הרחוקים אשר אנו מפוזרים היום ותגיעו לתכלית הבזוי והמיאוס שתתמכרו אל אדונים שיפרנסו אתכם תחת עבודתכם ושיגינו עליכם משאר האויבים, ואין קונה שירצה שיקרא שמו עליכם. וודאי זו מידה טובה אצלנו מכוונת מההשגחה האלוהית, כדי שלא ימכרו ממכרת עבד בין אויביהם עד שיעשה מהם סחורה, כמו שעושים מהכושיים וזולתם מהעכו"ם, ויוקבע עליהם העבדות העולמי. אלא שיישארו ביד מלכי האדמה, ויהיו עבדים למלכים ולא עבדים לעבדים, כמו שהיה העניין במצרים. וכן היה העניין בכל המשך ימי גלותנו זה שהיהודים בכל ארצות נפוצותם הם סגולת המלכים והשרים אדני הארצות ברוך ה' אשר נתן כזאת בלבם:

אלה דברי הברית אשר ציוה ה' את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב.

לפי שכלל משה בדברי הברית הזאת כל המאורעות אשר אירעו להם לישראל מיום החילים לאבד העריסין שלהם, אם בזמן גלות בבל ואם בזה הגלות כמו שאמרנו. והנה לא נזכר בכל זה שוממות הארץ והרצאת השמטות וחרבן בית המקדש וסילוק השכינה מעליהם, כמו שנזכרו בברית הראשונה, שהיו העיקריים והקשים שבכולם. ואמר בסוף כי זו היא הברית אשר ציוה ה' לכרות את בני ישראל בארץ מואב, מלבד מה ששיגום מה שכתוב בברית אשר כרת אתם בחרב, מכל אלו העניינים הנזכרים, וכן מלבד עולת התמיד (במדבר כ"ח), מלבד חטאת הכפורים (שם כ"ט), וכל זולתם כיוצא בהם.

ואולם שממות הארץ וסילוק השכינה לא יתייחסו אל הגלות הזו השני, שעל דרך האמת כבר היא יושבת ושוממת מעת הגלות הראשון, וחזרת עולי גולה ובניינם הבית לא הוציאוהו מידי חורבן, כמו שזכרנו בשער נ' הנזכר. לכן זכר העניינים האלו על זה הסדר מהכוללות, שיובן ממנו בבחינת הגלות הראשון מה שנתב עליהם בברית הראשונה בעינו, ובבחינת השני מה שיגיע לו ממנו בייחוד. ובזה נשלם מה שאמרנו ז"ל **אבדו הם את אשר להם והם הצדק והמשפט דכתיב הפכתם לראש משפט ופרי צדקה ללענה (עמוס ו') נטל הקב"ה את שלו שנאמר אספתי את שלומי מאת העם הזה את החסד ואת הרחמים (ירמיהו ט"ז).**

ומ"מ רוב התוכחות האלה ועוצם פרטיותם והשיג אותם הרעות הנמרצות בכל חלקי מעשיהם ועסקיהם כפי מה שנזכר בדברי הברית הזאת, עם היות שלכאורה נראה אכזריות חמה ושטף אף, הנה באמת בטוב הבחינה הוא המורה תכלית ההוראה, כי באהבתו ובחמלתו ינהלם בבוא עליהם בחכמה עצומה, וכאב את בן ירצה להגזים על הקורות אותו, ויפרט אותם דבר גדול ודבר קטון, כי יצר לו מאד על כל דבר ודבר כנוגע בבבת עינו, כי איככה יוכל ויראה בניו ופועל ידיו מתקללים על האופן ההוא מה שלא יורה זה אם היה מקצר ועולה בעניינם:

ובמדרש (דב"ר ראה)

למה אין מפסיקין בקללות.

א"ר יהושע דסכנין בשם רבי לוי: אמר הקב"ה, אני כתבתי על בכורי עמו אנכי בצרה. אין שורת הדין שיהו בני מתקללין ואני מתברך. כיצד, אם יקראו התוכחות קריות הרבה, אין קורא וקורא שאינו מברך לפניו ולאחריה שני פעמים. אלא אחד קורא את כולן.

יראה שאע"פ שהאריך בזיכרונם יותר מדאי, אין נחת רוח לפניו בשיעמדו בהם ושיתברך מפיהם על רעותיהם אבל הכוונה כדי שיגיעו להם היותר מעט שאפשר.

והנה לפי שכל הדברים האלה מהכריתות הם סובבים על שהוא יתעלה אשר יש לו ההשגחה והיכולת בהטיב להם כנגד טבעו של עולם, ולספק כל מיני צרכיהם ולהרחיק כל מעיקיהם, כי באלו העניינים סובבים הברכות והקללות כולן הנה קרא אותם בלשון ריצוי ופיוס והראה להם אמיתת זה העניין.

ואמר ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועיניים לראות ואוזניים לשמוע עד היום הזה כי עד היום ההוא מצד מה שראו אותו בחוש, אמר להם אתם ראיתם את כל אשר עשה ה' לעיניכם במצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו המסות הגדולות אשר ראו עיניך והאותות והמופתים והיד החזקה והזרוע הנטויה אשר הוציאך ה' אלוהיך, כן יעשה ה' אלוהיך לכל העמים אשר אתה ירא מפניהם, אשר בהם נתברר לעיניכם בלי שום ספק כל מה שאמרנו מזה העניין.

ואמר ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועיניים לראות ואוזניים לשמוע עד היום הזה, כי עד היום ההוא אשר עשה ה' ככה לעיניהם לא השלים מדע לבם והרגש חושיהם באותו שלימות המחויב להם. כי בראשונה כבר היו חסרי הדעת וההכרה כשאר העמים אשר לא ידעו ולא ראו. הוא מוכרח אצלי שלא יתכן שיאמר כן על היום ההוא, אשר הוא בו בשנת הארבעים, שהרי השם יתעלה כבר נתן ונתן. ואם הם לא לקחו, היה לו לומר ולא היה לכם לב לדעת וגו'. ועוד שחז"ל (במדבר רבה י"ט) קראו אותם דור דעה, ולא יתכן זה השם למי שלא היה להם לב לדעת ועיניים לראות וכו'.

ומ"מ נתבאר להם מדבריו היכולת האלוהי ועוצם השגחתו בכל מה שיספר מה שהולכים ארבעים שנה במדבר, לא בלו שלמותיכם מעליכם וגו'. לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם למען תדעו כי אני ה' אלוהיכם. הרי **הזמנת הסיפוקים** על צד היותר שלם שאפשר וכנגד המנהג הטבעי.

והנה על **הסרת המעיקין** אמר, ותבואו אל המקום הזה ויצא סיחון מלך חשבון ועוג מלך הבשן לקראתנו למלחמה ונכם, וניקח את ארצם ונתנה לנחלה וגו'. והנה אחר שנתברר לכם כל זה למראית העין, שימו עיניכם ולבכם על דברי ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם. כי אין כוונת ייעודיו והגזמותיו לגזם ולאיים אתכם, רק לעורר ולזרז למען תשכילו את אשר תעשון. ובשער צ"א כתבתי פירוש נכבד על הכתוב הזה, דרוש עליו. וגם יראה שכלל בכאן ד' דברים המטרידים והמונעים את האדם מהשגת שלמותו אשר זכרם המשורר במזמור כאיל תערוג, והקרוב אליו כמו שיבוא ביאורו בפרשת הקהל שער ק"ב ב"ה.

ואחר שגמר ענין הדבור בעונשי העוברים דרך כלל, והוא סילוק העריסין מצדם ומצדו יתעלה, כמו שאמרנו, נעתק אל הדיבור כשיהיו העוברים חלקיים איש או אשה משפחה או שבט, והוא מ'אתם ניצבים' עד 'הנסתרות לה' אלוהינו' (דברים כט, ט-כח).

אמנם משם ואילך ידבר במה שגמר המאמר באומרו, **לימים חזרה המטרונה והכשירה את עצמה וחזרה אותן שני עריסין אף המלך החזיר את שלו**. והוא מה שיראה אותו בפרשת והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך וגו'. כי שם נאמר:

והשבות אל לבבך בכל הגויים אשר הדיחך ה' אלוהיך שמה, ושבת עד ה' אלוהיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצווך היום, אתה ובניך בכל לבבך ובכל נפשך, ושב ה' אלוהיך את שבותך ורחמך ושב וקיבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלוהיך שמה. אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלוהיך ומשם ייקחך.

וזוהו השבת העריסין שלו ממש שהם החסד והרחמים. ומה שאמר והותירך ה' אלוהיך בכל מעשה ידיך בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטובה. כי ישוב ה' לשוב עליך לטוב כאשר שש על אבותיך, הוא עצמו עצם סיום המאמר שיאמר **אלו ואלו יעשו עטרה וינתנו בראשה של מטרונה**. שנאמר וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים. וכבר נשלים יפה עניין המאמר הנכבד הזה והמשכו. אמנם יהיה שלמות שני עניינים אלו השתי פרשיות שזכרנו הנה כפי מה שיתבאר כל אחד מהם בשער בפני עצמו בזה אחר זה. ודי עתה למה שכוונה בזה השער:

עקידת יצחק דברים שער צט (פרשת נצבים)

יבאר איך היו כל ישראל מושבעים בשמירת התורה,

והלא אין אדם מוריש שבועה לבניו:

ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית וגו'

במדרש תנחומא (פרשת נצבים):

כשביקשו ישראל לפרוק עול בימי יחזקאל, מה כתיב שם, ויהי בשנה השביעית בחמישי בעשר לחדש באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה' וישבו לפניו (יחזקאל כ').

ואמרו לו: כהן הקונה את העבד מהו שיאכל בתרומה?

אמר להם: אוכל.

אמרו לו: אם חזר כהן ומכרו לישראל לא יצא מרשותו?

אמר להם הן.

אמרו לו: אף אנו כבר יצאנו מרשותו ונהיה כאומות העולם.

אמר להם יחזקאל: והעולה על רוחכם היו לא תהיה, אשר אתם אומרים נהיה כגויים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן, חי אני נאם ה' אלוהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם וגו'.

כי בשבועה אתם עמדי, ולכך נאמר למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלוהים כאשר דבר לך וכאשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב שלא אחזור בדבר שנשבעתי לאבותיכם. ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת ואת האלה הזאת, אלא אף הדורות העתידין לבא היו שם באותה שעה, כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני ה' אלוהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום.

רבי אבהו בשם רבי שמואל בר נחמני אומר: למה כתיב כי את אשר ישנו פה ואומר ואת אשר איננו פה עמנו, לפי שהנפשות היו שם וגוף עדיין לא נברא, ולפיכך לא נאמר בהן עמידה.

כל אלו דברי המדרש.

להיות מבואר שאין אדם מוריש לבניו ולזרעו אחריו חובת נדר ושבועת איסור לדורות עולם באופן שלא יוכלו למחות בה כל זמן שלא קבלוה עליהם בהגיע לפרקם, אם בהודאה או בשתיקה, שזה לא יתכן מן הדין, דמהיכא תיתי, לא מצד הגוף ולא מצד הנפש. כי הנה

גופי הבנים העתידיים לא היו ולא נמצאו בעת השבועה, כי אם בכוח רחוק. והוא מבואר כי לא בכוח זה יגבר איש להשביע את בניו. וכ"ש מצד הנפש הדיברית, שהוא ידוע שאין לו לאב בה שותפות ושום הקשר שהוא ידוע שאינה נדונית על פי שבועתו ואיסרו אשר אסר על נפשו.

וכמו שבא מבואר בדברי יחזקאל הנביא מה לכם אתם משלים את המשל הזה על אדמת ישראל לאמור אבות יאכלו בסר ושיני הבנים תקהינה חי אני נאם ה' אלוהים אם יהיה לכם עוד משל המשל הזה בישראל, הן כל הנפשות לי הנה כנפש האב וכנפש הבן לי הנה הנפש החטאת היא תמות. יורה באמת שאין הקשר אבות ובניות בין נפש האב ובין נפש הבן, ושהם אצלו ית' בשווה מבלי שיתוף כלל, ולכן הנפש החוטאת היא תמות בעוונה ולא בעוון אבותיו. וכמו שתורה על זה כל הפרשה כולה. וגם ירמיהו אמר דברים כאלה והוא עצמו בעיני מאמר החכם שלמה באומרו יש אחד ואין שני גם בן ואח אין לו ואין קץ לכל עמלו וגו' ולמי אני עמל וגו' (קהלת ד'), כי על החלק השכלי שבאדם ידבר שם כמו שביארתי והוכחתי במקומו.

[איך יתכן שהדורות לעתיד הושבעו לקיים התורה?]

והנה אחר שלא יושלם שום עונש לנפש הבן ממעשה האב, איך ייתפש בדברו וילכד במאמרו. וכ"ש שימשך זה עד סוף כל הדורות, כמו שיראה מהכתוב האומר כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני ה' אלוהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום. ובכל מקום שנמצא בפי חז"ל שכל בר ישראל הוא מושבע ועומד מהר סיני על כל דברי התורה הזאת.

אמנם יראה שזה מה שכוונו חז"ל התרתו במה שאמר במאמר שזכרנו ובזולתו שהיו כל הנפשות העתידות נמצאות במעמד ההוא, והמה קיימו וקבלו עליהם להשלים ולקיים עד סוף כל הדורות.

אבל עדיין יש במאמרם זה עיון רב, לדעת איך היו הנשמות שם בלי גופות, כי חיבור הנפש והגוף מהכרחיות האדם הנמצא אצל המצוות הוא ומעצמות מהותו. וכמו שבא בתורה בפירוש אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (ויקרא י"ח), ירצה שאין חובת מעשה המצות נמשכת רק בהיותו אדם, כלומר מחובר מגוף ונפש. ובהיפרדם זה מזה אינו אדם ואינו בכלל וחי בהם, כי במתים חפשי. וכמו שאמר החכם, באשר הוא סוף כל האדם (קהלת ז'). וכמו שיבוא בנעילת השערים ב"ה.

ועוד, שהרי הוא מבואר שהתורה והמצווה חובת הגוף הם, וגופא ודאי בהפקרא ניחא ליה. ומן הדין אין חבין את האדם שלא בפניו, והיה הוא צריך להיות שם לקבל עליו, וכבר אמרו כתובות (י"א א) קטן שנתגייר מטבילין אותו על דעת ב"ד, ואם הגדיל יכול למחות וכ"ש כשלא היה שם כלל. גם מה שאמר שהיו שם אוכלוסייה כוללת כל הדורות וכל

הפרצופים, כי על כן אמרו כי הרואה אוכלוסייה שיש בה שש מאות אלף רגלי יברך בא"י חכם הרזים (ברכות נ"ח א), כי מעתה אי אפשר להימצא שום אדם בדורות הבאים שלא היה שם בדמותו וצלמו בגופו ונפשו. ושלזה אין בשום אדם יכולת למחות במה שקבלו כולם בהר סיני באלה ושבועה.

הנה אלה גם הם דברים קשים על השכל לקבלם, והנם חלושים לתלות בהם שאלה כזאת אשר בה ועליה תלוי קיום ועמידת הברית והשבועה אשר לו יתעלה עמנו, תחת שבועתנו זאת שאנו מושבעים עמו. דהא בהא תליא וצריך קיום וחיזוק גמור שלא יופרו לעד לעולם, כמו שאמר אם ימוש החוקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים.

ואולם אנכי מעורר על חומר השבועה הזאת והנחתה ספק עצום שזה תארו: שבועה זו, שאלו הנשבעים מושבעים ועומדים בה, לא ימנע משיש בידם יכולת בחירי לעבור עליה או לאו.

ואם נאמר שאין ביד בחירתם יכולת לעבור עליה, הנה כבר תתבטל פינת הבחירה אשר עליה העולם עומד, וצורך כל התוכחות והמוסרים הכתובים בתורה, שכולם לא נאמרו אלא לבלתי עשות את כל המצות והפר בריתם.

והנה על כורחנו אנו צריכים להודות שהם יכולין לעבור על השבועה מכוח אפשרותם, אע"פ שאינם רשאים מפאת שבועתם.

והנה כאשר יונח האפשר הוא נמצא, הרי יקרה מהנחתו בטל, והוא ביטול כל הכתובים המעידים שלא יתבטלו חומרות השבועות הללו לעולמי עד, ושלא ישבתו העם הזה מהיות גוי לפניו כל הימים.

וקשה עוד מזה מה שנתבאר מפי כל הנביאים ומפאת הניסיון, שכבר עברו כולם לעבור אלה והפר ברית. והנה אם כן לפי המונח בטלה ג"כ שבועת האלוהים הסמוכה עליה, וכבר אבדה התקווה ח"ו.

ואם תאמר אין מצורך הקיום הנצחי שמירת השבועה כי אם מציאותה לבד, כי אחר שנשבעו לו כבר זכה עליהם בכוח שבועתם לכוף ולהכריח אותם על קיומה, כמו שאמר על יד יחזקאל חי אני נאם ה' אלוהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם, מה שלא יעשה כן זולתה.

הנה זו באמת קשה מן הראשונה. כי יש לשאול, אם יש לו יתברך עליהם דין שבועה זו או לאו. ואם תאמר שיש לו עליהם דינה, כלומר שהם חייבים לשמור ולעשות את כל דברי התורה מעצמם, ושבועה זו חומרא יתירה היא, כמי שמשביע לחברו לפרוע לו חובו. הנה השבועה הזו אצלו יתעלה היא שבועה בטלה, כי ההכרח הוא שיש בידו לעשות להם מכוח השבועה, הוא עצמו יכול להכריחם מבלתה. כי מה טעם שישביע אדוני הארץ אחד

מעבדיו שיפרע לו חובו כדי שיוכל לכופו על פירעונו, כי הנה בזולת השבועה יוכל להכריחו. אדרבה, מוטב שיכריחם בלי שבועה ממה שיכריחם אחר עבור אותה.

ואם נאמר שאין לו עליהם דין שבועה זו, הנה באמת השבועה עצמה היא תחילת האונס ועיקרו, כי הוא יתעלה ביקש אותה מידם, וע"י נביאו השיא ופיתה אותם עליה. ומה טעם שיכריחם לעשות דבר שהוא הכרח, ופיתה אותם להישבע על עשייתו. אם יתיר לעצמו האנסות על השבועה, יתירה בלא שבועה, דמאי דעביד הא נפל בהא. ועוד שאם כן אין לו עליהם רק דין השבועה לבד, לא עיקר התורה והמצווה. שאתה אם יש מחברך אצלך מנה, ונשבעת לו לפרעו ביום פלוני, הנה כשעברת על השבועה יש לו עליך שני דינים: האחד חיוב הממון עצמו, והשני חיוב השבועה.

אמנם אם נשבעת לתת לו דבר שלא נתחייבת לו, הנה כשתלקה על השבועה שעברת ודאי תפטר מן הממון. וכן ג"כ כשנענש דין עוברי שבועה לבד, כבר נפטר מהתורה והמצווה, ואין לו עלינו שום חיוב עליה, כמו שיראה מהכתובים שזכרנו ראשונה. ומה זה שאמר יחזקאל אחר המאמר הנזכר, והבאתי אתכם אל מדבר העמים וגו' והבאתי אתכם במסורת הברית (שם כ'). עוד אמר במקום אחר, ועשיתי את אשר בחוקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם (שם ל"ו). והנה מכל אלו הצדדים יראה בבירור, שאפילו יניחו שהיה ביד האבות כוח להשביע לבנים, לא היה כוח בשבועה ההיא להמשיך בחבלי מציאותה ובעבותות קיומה הדבוק הנצחי ההוא שרצו שיתלה בה:

האמנה כי לדעתי אין דבר השבועה הזאת כמו שחשבו רבים, ואין קיום ונצחיות ברית השם יתעלה ואהבתו עם האומה הזאת תלויים בחומרתה. אבל הוא קיום ודבוק טבעי הכרחי גדול וחזק ממנו, לא ישוער ביטולו בשום צד ועניין בעולם. והוא מה שיחייב חוק וטבע כל נמצא שלא להפרש מחייו, ומה שישים ברית כרותה לכל ב"ח שלא יאבד את עצמו. שזה אם ישוער באחד מעיר וברוב הימים להפסד דמיונו, יעבור החוק ההוא ויאבד את עצמו. הנה באמת לא ישוער אפשרותו על כל אישי אותו המין, וכמו שאמר בטלה דעתו אצל כל אדם (פסחים מ"ד א). וכן על זה האופן עצמו לא ישוער אפשרות הינזר האומה הזאת מאלוהיה וממצותיו וחוקיו בשום פנים, כי הוא חוק מוטבע בהם יותר חמור ויותר חזק משבועה.

[משל המסביר את תוקף השבועה לעבוד את ה']

וכדי שיתבוננו בו רבים נעריך עליו משל נאות ומסכים לפי ענינו.

הרימותי בחור מעם פקח ובעל זרוע בפקחותו עקב אנשים ובאנו שרה על נגידים על כן שנאו אותו שרים רבים וישטמוהו בעלי חצים, ולא מצא מנוח לכף רגלו עד שבא להסתופף בחצר בית המלך לחסות תחת כנפיו. וישנס את מותניו להתחזק

בעבודתו ושמירת ביתו ועשה כרצונו והצלחתו, עד שנשא חן בעיניו ויט אליו חסד ויאמר לו עמוד על משמרתך והזדרז על עבודתך, ואשימה עיני עליך להצילך מכל אויביך הקמים עליך. ועוד אתן לך עושר ונכסים לרוב, ואגדיל את כיסאך למעלה וכבוד על כל השרים, ואתנה בריתי על כל הדברים האלה ביני ובינך ובין זרעך עד עולם, רק אם ישמרו בניך את דרכם ללכת אחריו בכל עבודת הבית ומשמרתו. והשבע על הדבר הזה. וישמע הבחור וייטב בעיניו, וישתחוו לפניו וקבל עליו עבודת המלך ופקידות ביתו עם כל תנאיו. ויעבוד אותו הוא ובנו ובן בנו, והצלילו בעבודתו ויגדלו עד מאד, ובנו ערים וישבו והרבו עבדים ויקבצו עושר וכבוד ונכסים, עד כי חדל לספור. ודור רביעי או חמישי, כאשר שמנו עשתו, מאסו בעבודת המלך ומשמרת ביתו, מיאנו בשירותו ויפרו בריתו, ומיחו במה שעשה אביהם הראשון מקבלת עול מלאכת המלך ושבעתו, ופקפקו בה לאמור מי נתן כוח ביד אבינו למכור אותנו ביד המלך לצמיתות הלא לנו ולבנינו רשות ויכולת לשוב מאחריו ולעזוב עבודתו והיינו נקיים מאלתו. ויאמר להם המלך עתה כדבריכם כן הוא.

אמנם אם הנקה תנקו מהיות עבדים לפני, גם אנכי ניקיתי הפעם מכל מה שהבטחתי לכם בנדרי וכל מוצא שפתי. וילכו לדרכם גם המלך נסתלק מעליהם. ויעבור כרוז בכל מלכותו כי האנשים ההמה אינם תחת משמרתו, ושלא יטלו עוד פרס מאתו, גם העביר מהם כל כבודו. וישמעו כל השרים אשר היו אויביהם מלפנים ויקומו עליהם ויהרגו אנשיהם וילחמו בעריהם, וייקחו את כל ארצם מידיהם, ויבזו את כל שללם עד אשר אבדו מן הארץ ורובם גוועו. והנשארים בהם דלו מאנוש נעו. ועתה האמור תאמר למלך, בלייעל לומר שהענישם כל זה העונש על שסרו מעבודתו, בהיות לאל ידם לסור אחר שלא היה כוח באביהם להחליט אותם לעבודה ההיא. ודאי לא. כי הוא לא הענישם על סורם מעליו כלל, אבל איזולתם תסלף דרכם בסורם משותפות המלך אשר יסד אותם אביהם. כי הם פירשו ממנו, והנה גם הוא פירש חסדו וטובו מהם.

והנה לזה אי אפשר לשער בשום בעל שכל שיסכים בדעתו לבטל החברה והשותפות הזו ולהפר בריתה בשום צד, אבל חויב שברית כזאת אם תהיה במציאות לא תופר לעולם, כמו שהוא ברית כרותה על כל בעל שכל שלא יאבד נכסיו ושלא יהרוג את עצמו, וכ"ש שיוחזק ויתקיים טבע זה העניין חיזוק וקיום נצחי, בהיות אנשי הברית רבי המספר מאד, כעם גדול או אומה שלמה אחת.

וכן בעינו הוא עניין קורבת האומה הזאת אל האל יתעלה בלי ספק, כי הנה יעקב אבינו בחר מהאבות מתחילתו, עקב את אחיו שתי פעמים ובאנו שרה עם גדולים עד שנשטם מעשו, ויברח שדה ארם ועם לבן גר ובו התקוטט, ובשובו נעכר להבאיש ביושב הארץ

הכנעני והפריזי, ולא היה לו מנוח מפניהם כי אם בבוא לחסות תחת כנפי השכינה, כמ"ש לאל העונה אותי ביום צרתי ויהי עמדי בכל הדרך אשר הלכתי (בראשית ל"ד). והנה לפי שישרו מעשיו ועבודותיו לפני אלוהיו, הבטיחו לשמרו מכל אויביו ולהצליחו בכל דרכיו, וכרות עמו הברית ואת בניו עמו לדור דור, כמו שאמר והנה אנכי עמך וגו' (שם כ"ח) וכל הפרשה כולה תחלה וסוף.

אמנם הברית הזאת עם כל תנאיו ביאר אותה באר היטב לבני בניו, אם במעמד הר סיני באמרו ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וגו' והייתם לי סגולה מכל העמים וגו' ואתם תהיו לי ממלכת כוהנים וגו' (שמות י"ט), ויותר מבואר בפרשיות הבריתות ובמה שנתבאר באומרו וה' האמירך היום להיות לו לעם וגו' ולתתך עליון על כל הגויים אשר עשה לתהילה וגו' (דברים כ"ו). סוף דבר כל התורה תבוא ותעיד, כי בהיות ישראל על משמרתם ומעמדם גם הוא יהיה בעזרם, וישמור אותם וינשאם וינטלם עד העולם וכל זה בתנאי כפול וחזק מאד.

אמנם אם ישוער שזאת האומה וכל אנשיה יחדיו יבערו ויכסלו לסור מאחרי ה' ולקרוא תגר על האבות הראשונים אשר הביאום בברית הזאת, וימאנו בו לאמור אי אפשרנו בו ולא בתורתו, ויען זאת יסלק השם מהם חברתו והשגחתו ויעזבו למה שימשך להם מהשנאה הקדומה מהתקוממות האויבים הרבים לאכול אותם בכל פה ואין עוזר, כמו שאמר הכתוב בפירוש ויעזבו את ה' ויעבדו לבעל ולעשתרות ויחר אף ה' בישראל ויתנם ביד שוסים וישסו אותם וימכרם ביד אויביהם מסביב ולא יכלו עוד לעמוד לפני אויביהם (שופטי ב'), והוא מה שיתמיד הוראתו בכל ספר שופטים. והוא אומר ע"י ירמיה כי הנני קורא לכל משפחות ממלכות צפונה נאם ה' ובאו ונתנו איש כסאו וגו' (ירמיהו א'). כי אחר שהעביר כרוז שאינם תחת משמרתו, הרי הם קרואים מעצמם וכוח אין בידם לעמוד, כי הנה הנם כעץ הגפן בין עצי היער כמו שזכרנו בשער פ"ד ובהרבה מקומות נמצא כזה וכזה. והנה כאשר ישמידום ויכלום, לא יאמר ודאי שבעונש ההסרה מעליו הגיע להם כל זה השיעור מההפסד, אבל חויב להם זה מסורם מעליו בלי ספק.

והוא הוא עיקר הברית והאלה אשר לא תופר לעולם. כי לא ישוער לאומה שתבחר בסורה מעל אלוהיה בשום פנים, כמו שישוער שיבחרו כל אנשים ליחנק יום אחד. ומה שאינו בחוק טבע האדם לעשותו, הנה הוא נחשב לנמנע גמור בחוקו, כמו שהיא ברית כרותה לעולם שלא יתבטלו אנשיו כולם מצד בחירתם בביטול פריה ורביה, וכיוצא. אע"פ שאפשר שאחד מעיר יבחר לעשות. ולזה הייתה הברית הכרותה בינינו ובינו ית' ברית עולם אשר לא תשוער הפרתו בצד מהצדדים.

[השבועה באגדה]

וכבר נמצא העניין הזה מוזכר בהגדה (שבת פ"ח א) במה שאמר:

מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית ואמר, אם תקבלו את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאוריתא. והשיבו כבר קבלוה בימי מרדכי, דכתיב קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלווים עליהם ולא יעבור להיות עושים את שני הימים האלה ככתבם וגו'.

הלא תראה כי רב אחא בר יעקב הורה על עניין זה הערעור והפקפוק לא לבנים לבד, מהטעם שאמרנו, כי גם לאבות עצמם בטענת אונס והכרח, שהוא ערעור יותר חזק. והייתה התשובה כבר קבלוה בימי מרדכי. ירצה שלא מכוח השבועה ההיא עמדו עליה, כי אם מהכרח חיותם שהיא חומרא יתירה הימנה, שאז ראו והכירו שאם ישוער להם לצאת מתחת ידו ומשמרתו יתעלה היו כולם נכונים להישמד להרג ולאבד רגע אחד, שהפורש ממנו הוא פורש מן החיים, ולזה קיימו מה שקבלו הראשונים.

והכוונה אל השואל ואל המשיב להורות, שברית התורה והמצווה לא תופר לשום טענה בעולם. שאם לא קובלה מהראשונים היה מן ההכרח לקבלה בכל דור ודור, להכרחיות מציאותם. ולפי ההוראה הזאת קיימו וקבלו היהודים עליהם בכל תוקף לעשות הימים ההם לעולם, כי ימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם. וכבר נתבאר במאמר לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת כי אתנו אנחנו אלה פה היום כולנו חיים בשער פ"ט שהכוונה בו בהכרח להורות שמציאות התורה וצרכה לא היו בבחינת האנשים ההם שקבלוה מצד עצמם, אבל היה צורכם מצד שהיו חיים לשעה ההיא. וכן נמשך הכרחיותה לכל אשר ימצאו בחיים בכל זמן כי עץ חיים היא למחזיקים בה כמו שנתבאר זה שער פ"ט עיין עליו.

והנה אם כן כל מי שהוא בחיים בכל הדורות הנמשכים הם בכלל הברית הזאת עד עולם על הדרך שאמרנו. והנה על זה האופן היה זה החיבור והדיבוק קיים טבעי, אי אפשר להינתק לעולם. כמו שהיה עניין הברית אשר כרת השם יתעלה עם העולם שלא להביא עוד מבול על הארץ, כי שם באמת עיקר הברית וקיומו על פי היושר האלוהי היה לבלתי תמצא עוד הסיבה אשר בעבורה היה ראוי להביא מבול לעולם, כי הוא לדעתי אמיתית סוד ברית הקשת הנראה בענן ביום הגשם למבינים אותו, כמו שכתבתי במקומו. ולדמיון והקשר אלו שני העניינים אמר ישעיה הנביא כי מי נח זאת לי, אשר נשבעתי מעבור מי נח על הארץ וגו' כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש וגו' (ישעיהו נ"ד). כמו שנתבאר זה יפה בסוף שער י"ד דרוש משם כי הוא עניין נכבד מאד.

ועל פי העניין הזה יהיה מאמר אם ימשו החוקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישראל ישבתו וגו' (ירמיה ל"א). והכוונה כי כמו שלא ישוער יכולת השם על ביטול חוקי שמים וארץ, לא מפני שאינו יכול אבל שלא ישוער ירצה בו בשום פנים. כן לא ישוער שתשבותו

האומה הזאת מהיות לפניו כל הימים לא מפני חומר השבועה והאלה אשר קיימו האבות הראשונים עליה, כי אם מפני שלא יתואר אפשרות הסכמתם על ביטולה בשום פנים.

ומזה העניין עצמו הוא מה שסמך לאמור. אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו נאם ה'. כי הנה באמת שמים לרום וארץ לעומק בעלי שיעור ומידה הם מפאת עצמם, אבל יאמר שאין להם שיעור ומידה לפי שלא נמצא מי שישערם וימדדם על אמיתתם, כמו שכתבנו זה בסוף פרשת מילה שער י"ח.

וזהו בלי ספק סוד מאמר את אשר ישנו פה עומד היום לפני ה' אלוהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום, כי כמו שאמרנו ברית כרותה אל הכולל שלא יסכימו על הריגת עצמם שהוא עניין טבעי יותר חזק מחומרות השבועה אשר חשבה כלל האנשים, כי השבועה ההיא כבר היו אפשריים לעבור עליה וזאת לא סרה ולא תסור לעולם:

[הסבר 'עבור אלה והפר ברית']

אך אמנם צריך שתדע כי עבור אלה והפר ברית יאמר בשתי מידות שהם ארבעה. אם שיהיו **כלל האומה** נסוגים אחור נסיגה כללית וכפירה מעקר, לומר אי אפשרנו בו ולא בתורתו, והוא המיאון במעשה האבות כמו שכתבנו.

או שיהיו בכללם **בלתי שומרי תורה** עם היותם מודים בה ובלתי כופרים בעקרה. או שתהיינה שתי חלוקות כאלה בעצמם באנשים מעטים ומתי מספר מהאומה.

והנה החלוקה האחת היא אשר הארכנו בבירור, היות להימנעות מציאותה טבע קיים, כי שקר הוא שיאמר אפשרות בשהאומה בכללה תהיה כופר בעיקר מה שהנחילה אבותיהם לגמרי, מבלי השאיר לה שורש וענף. ושעל זה נסמכו כל הכתובים המקיימים הקשר האלוהי עמהם ברית מלח עולם.

אמנם החלוקה השנית היא באמת אפשרית, והיא מה שיצאה מציאותה אל הפועל בעונותינו ובעונות אבותינו ברוב הזמנים ועליה לא על זולתה נכרתו כל בריתות שבתורה, וכל התוכחות שעברו עלינו מאז שגלינו מארצנו ונתרחקנו מגבולנו, ובכל זאת לא אבדה תקוותנו ולא נכזבה, כי נסמכנו על רחמיו הרבים ישמור לנו חסדו ואמתו יען וביען לא סרנו מאחריו ליסוג אחור מהיות לו לעם תורתו בלבנו, עם היות שלא שמרנוה כמשפט. כמאמר המשורר:

**כל זאת באתנו ולא שכחנוך, ולא שקרנו בבריתך, לא נסוג אחור לבנו ותט אשרנו
מני אורחך (תלים מ"ד).**

והכוונה שלא נסוג לבנו מאחרריך, עם היות שאשורנו נטתה מני דרך במעשנו. וכן אמר אם שכחנו שם אלוהינו ונפרוש כפינו לאל זר. שהכוונה אע"פ שבמעל ידינו פירשנו כפינו לאל

זר, והוא מה שסמך הלא אלוהים יחקור זאת כי הוא יודע תעלומות לב. וזה עצמו מה שהבטיח בסוף הברית: ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם (ויקרא כ"ו). ונתן הטעם כי אני ה' אלוהיהם, ולא יעזבוני מלבבם ולא ימירוני באל אחר.

וכן בפרשת כי תוליד, אמר בסוף ושבת עד ה' אלוהיך ושמעת בקולו כי אל רחום ה' אלוהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח וגו' (דברים ד'). וכן בכל מקום ישים התחלת ועקר הישועה האחרונה קיום האלוהות ושורש האמונה בלבם.

הרי שהוא מבואר שאין שום מקום לפירוד החיבור האלוהי מהאומה הזאת בשום חלוקה מאלו השתים, אשר הם בעניין כללי, וכ"ש שעל חטא היחידים בשום אחת משתי החלוקות האלה לא תזוז ממקומה, אלא יעבור היחיד או היחידים ההם בשלח העונש הכתוב בתורה ונסלח לכל עדת בני ישראל. וזה שאם חטא יחיד או יחידים במין השני מהחטא, רצוני בשיעבור או יעברו על אחד מכל מצות ה' או יותר, בעודם מודים בתורה ובקבלתה. ודאי זה יתחייב בעונש הכתוב בה על החטא ההוא ע"פ הודאת עצמו, כיון שהוא מודה בקבלת התורה ההיא אשר תניח העונש ההוא, וזה בין שיהיה נודע לב"ד או לאו. ואם נודע לב"ד, כבר ידינוהו במשפט כתוב. ואם לאו, דינו מסור לשמים, דכתיב ואם העלם יעלימו עם הארץ את עיניהם וגו' (ויקרא כ'). וכמו שאמרו אע"פ שד' מיתות ב"ד בטלו, דין ארבע מיתות לא בטלו (כתובות ל"א).

אמנם אם היחידים הללו היו מהמין הראשון שזכרנו, בהיותם כופרים בעיקר התורה עצמה, ויוצאים מכללה, אם הדבר נודע לב"ד, ישפטו ג"כ מדין התורה על ידם, היותם חומסים ומעוולים את הרבים ופורצים גדר הכוללות, ובמשפטיהם ישפטוהו, לפי שדין היחידים אצל הכולל כדין היחיד אצל עצמו.

וזה כי כמו שהיחיד המודה בכלל התורה ייענש בעברו על אחת ממצוותיה, כן קצת העם הכופר ייענש על דברי התורה אשר יודו בה כללו, כי הכולל כולו כאיש אחד.

והוא עצמו משפט כל עובדי ע"א וכן עיר הנידחת הכתובים בתורה. ומה שחשבו בני ישראל לעלות בעבורו לצבוא צבא על בני גד ובני ראובן, כאשר חשבום לסרים מעל ה' אלוהיהם ח"ו (יהושע כ"ב).

וכל זה יתחייב מאמיתת מה שאמרנו מהיות התורה כולה כעניין אחד שלם, ומהיות כל האומה בכללה כעצם אחד או איש אחד תמים, כאשר נתבאר בפרשת שטים שער פ"ג. ואם לא היה העניין נודע לב"ד באמת, דינם מסור לשמים מהטעם הנזכר:

הנה אלה הם דרכי ה' ואורחות תורתו הישרים אשר באורם נראה אור בעניין השאלה הזאת שעמדנו עליה, ועליהם תסובינה כל הפרשיות הנזכרות בתורה ובנביאים כל אחד

לפי דרכה וענינה, ובהם תתבאר יפה הפרשה הזאת שאנו בביאורה עם המאמרים שזכרנו ראשונה כמו שאומר:

[פרשת אתם ניצבים: א. תוכחה לרבים]

אתם ניצבים היום כולכם לפני ה' אלוהיכם וגו'. לעברך בברית ה' אלוהיך וגו'. למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך וגו'.

כי הנה אחר שגמר כל דברי הברית אשר כרת עמם בחורב וכל האלות הכתובות בו כמו שביארנו בשער הקודם, אשר כבר הנחנו שהוא וכל הדומה לו לא יאות כי אם ע"פ החלוקה השנית שזכרנו, רצוני היותם מודים באלוהותו יתעלה ובקבלת תורתו ועושים אינם אותה, אמר עכשיו כי ההתייצבות ההוא שעמדו לפני הש"י כללם ופרטם לקבל עליהם את כל דברי הברית ההיא, הנה התכלית ההוא למען הקים אותם לו לעם, והוא יהיה להם לאלוהים כאשר נשבע לאבות לברית עולם.

זוה כי כשיעברו על דברי תורה, אשר הם מודים בה ובעיקריה, הוא ייסר אותם בשבת אנשים ובנגעי בני אדם, וייסורים קשים ממרקים אותם, ולסוף יישארו בברית עמו. כמ"ש ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלתם להפר בריתי אתם (ויקרא כ"ו) כנזכר. וכן אמר לא ירפך ולא ישחיתך, ולא ישכח את ברית אבותיך וגו'. והוא עצמו מה שאחז"ל במאמר ההוא שזכרנו, שהשיב יחזקאל לאותם שדרשו מעמו משפט השאלה הזאת, כי הנה באמת נאמר שם באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה' ואמרו לו בן אדם כהן הקונה את העבד וכו'. יורו הוראה עצומה, שהם אינם כופרים בו יתעלה וממאנים באלוהותו ומערערים על קבלת אבותיהם, אבל לדרוש אותו הם באים וגם שמו ראשית הנחתם שקנה אותם הרב להיות לו לעבדים, אלא שראו כי צורם מכרם וה' הסגירם ביד אדונים זולתו. ונסתפקו אם נשארו מכאן ואילך ברשות עצמם כעבד שמכרו רבו או הפקירו, ומעתה יהיו משולחים ועושים כרצונם כאומות עכו"ם. ולזה השיב להם יחזקאל, זו העולה על רוחכם היו לא תהיה, אשר אתם אומרים נהיה כגוי וגו'.

לומר, שאין הכוונה לו יתעלה בשלוחכם על זה האופן, אבל לקיים עול מלכותו עליכם ע"י ייסורים שייסר אתכם ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה על כל עונותיכם אשר הקשיתם עורף כנגדו, באופן שעכ"פ ימלוך עליכם ולא יסתלק מכם לעולם, כי כל זמן שאתם מודים באלוהות הרי אתם בשבועה עמו. והוא אומר כי בשבועה אתם עמדי וכו'. וזהו מה שקיימו יפה במ"ש למען הקים אותך היום לו לעם כאשר נשבע לאבותיך, שלא אחזור בדבר שנשבעתי לאבותיכם.

והוא מבואר שאין מקום לשבועתו אלא כל זמן ששבועתם קיימת, כמו שביארנו. ושם (תנחומא) ביארו ג"כ, שאמר להם שהוא יתעלה ג"כ לא מכרם בדמים כדי שיהא להם משפט העבד הנמכר, שנאמר חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו (ישעיהו נ"ב).

אמנם להיות עניין החלוקה הראשונה נמנעת בחוקם, רצוני שיסכימו כולם על החזרה והנסיגה ממה שקבלו אבותיהם מעקרו כמו שכתבנו, אמר ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת ואת האלה הזאת כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני ה' אלוהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום. כי קשר אמיץ והכרח טבעי חזק יחייב אתכם לבלתי ייסוג אחור נסיגה כללית. שאין צריך לומר שתספיק לכם הנמצאים פה היום, אלא שתספיק לכל דורות עולמים, לפי שאי אפשר לאומה בכללה שיפלו כולם בעצה נבערה לפרוש נפשם מהחיים, כמו שנתבאר מטעם המשל ומהראיות הנלוות אליו.

והיא תראה כוונת חז"ל, שאמרו בזה המאמר עצמו, אף דורות העתידים לבוא היו שם באותה שעה. כלומר, שכיון שאי אפשר להתחדש דבר שייתן אפשרות לבנים העתידים לעורר ולפקפק על התורה ועל השבועה, הנה באמת שם היו כל הדורות בנים יולדו עד סוף העולם.

והוא מה שביארו רבי שמואל בר נחמני יפה, באמרו לפי שהנפשות היו שם, וגוף עדיין לא נברא, לומר כי אע"פ שהגופים עדיין לא נבראו, היו שם הנפשות בלי ספק. וכמ"ש שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצום את בניכם וגו' כי לא דבר רק הוא מכם כי היא חייכם וגו'. והנה באמת חיי הנפשות היו שם לדורי דורות, ומעתה כבר הוא נמנע בחוק הטבע הכללי למאוס בחיים.

והוא עניין אמתי מאד בלי ספק. וכמוהו יהיה מה שאמר מהאכלוסא, שאי אפשר לצאת אל המציאות אומה שתשתנה מהכוונה ההיא מצד טבעה והרכבות חלופי מזגיה בשום צד. ומעתה עלה כלו כהוגן בעניין שתי החלוקות הכלליות האלה ואופני נצחיותם עמו יתעלה עד עולם.

[ב. תוכחה ליחידים]

והנה אחר שסידר עניני הכלל על זה האופן, נעתק לסדר עניני היחידים ואופני חטאם והסרתם מעליו.

טו כִּי-אַתֶּם יִדְעַתֶּם אֶת אֲשֶׁר-יִשְׁבְּנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם

וְאֵת אֲשֶׁר-עֲבַרְנוּ בְּקִרְבֵּי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עֲבַרְתֶּם :

טז וַתִּרְאוּ אֶת-שְׁקוּצֵיהֶם וְאֵת גְּלִלְיהֶם עַץ וְאֶבֶן כֶּסֶף וְזָהָב אֲשֶׁר עִמָּהֶם :

יז פֶּן-יִשׁ בְּכֶם אִישׁ אוֹ-אִשָּׁה אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ-שִׁבְטָא אֲשֶׁר לָבְבוּ פְנֵה הַיּוֹם מֵעַם ה' אֱלֹהֵינוּ

לְלַקֵּת לְעַבֵּד אֶת-אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הֵהֶם פֶּן-יִשׁ בְּכֶם שָׂרֵשׁ פְּרָה רֹאשׁ וְלַעֲנָה :

יח וְהָיָה בְּשִׁמְעוֹ אֶת-דְּבַרִּי הָאֵלֶּה הַזֹּאת וְהִתְבָּרַךְ בְּלִבּוֹ לֵאמֹר

שְׁלוֹם יְהִי-לִי כִּי בְּשִׂרְרוֹת לְבִי אֶלְךָ לְמַעַן סְפוֹת הָרֹוֹה אֶת-הַצְּמִמָּה :

**יט לא-יאָבָה ה' סֶלַח לוּ כִּי אָז יַעֲשֶׂן אֶף-ה' וְקָנָאתוּ בְּאִישׁ הַהוּא וְרַבְּצָה בוּ כָּל-
הָאֵלָה הַפְּתוּבָה בְּסֶפֶר הַזֶּה וּמָחָה ה' אֶת-שְׁמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם :
כ וְהַבְּדִילוּ ה' לְרַעָה מִכָּל שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל כָּל אֱלוֹת הַבְּרִית הַפְּתוּבָה בְּסֶפֶר הַתּוֹרָה
הַזֶּה :**

והתחיל ואמר כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים וגו' ותראו את שקוציהם וגו' פן יש בכם וגו' והיה כשמעו וגו'.

הנה יהיה מאמר **כי אתם** התחלת דברים נמשכת טעמה להלן, כמו כי תאמר בלבבך (דברים ז') כי אורישי גויים מפניך (שמות ל"ד) ודומיהם. יראה לפי שידעתם את אשר ישבנו וגו', ותראו את שקוציהם וגו' לכן חושש אני פן יש בכם יחיד או יחידים אשר לבבו מהרהר היום שיש ממש בשום אלוה מאלוהי העמים אשר ראיתם וידעתם אותם או בעבודה מעבודותם, עם היות שמן המחשבה ההיא לא יצאו עכשיו הפעולות, אבל אפשר שיהיה שורש מוציא צפע או ענף פורה ראש ולענה לדורות הבאים. והנה היה המשל הזה ודאי מליצה נפלאה נופלת יפה על העניין מאד כי הנה האדם עץ השדה ויש לו דמיון רב עמו כמו שדברנו בו בשער כ"ז.

והנה הוא מבואר כי היותר מפורסמת מסגולות כל עצי השדה היא שהשפע היוצא מהאדמה מתהפך בו לפי טבעו ומזגו, עד שרבים מהם יהיו שתולים בתוך הגן ויהיה פרי האחד מתוק והאחד חמוץ וזולתו מר, והכול לפי מה שעבר בשרשי האילן ההוא או בכל צמח אשר זרעו בו למינהו.

וכן באמת הוא בכלל האדם כי שפע הלמוד היורד עליו מפאת מעלה או מן המלמד הנה הוא מתהפך בלב כל אחד כפי מה שהוא, והאיש הטוב בעצמו כאשר ישמע דבר אע"פ שיקשה ענינו מתחילה, הנה הוא ישמע ויוסיף לקח וימתיק העניין בלבו ויוצא פרח ויצץ ציץ ויגמול פרי יפה תואר.

אמנם האיש הרע, אע"פ שישמע הדבר הנכון, הנה הוא מתהפך בקרבו לרע ומר ותעל צחנתו כל פרי רע ומר. ולזה אמרו חז"ל (חולין קל"ג א) שאסור ללמד אל תלמיד שאינו הגון, שנאמר כצורר אבן במרגמה וגו'. והוא עצמו שאמר הנה פן יש בכם שרש פורה ראש ולענה והיה בשמעו וגו' והתברך בלבבו וגו'. כי הנה דברי האלה הזאת יהפכו לברכה בלב השומע הישר והטוב, כמו שנתבאר בפרשת הברית.

אמנם האיש הרע הזה הבלייעל, הנה הוא כעץ שיש לו שורש פורה ראש ולענה, ויהפוך השפע היוצא מהארץ לפי רוע טבעו, כי כן הוא בשמעו את דברי האלה הזאת יהפוך בלבו הרע הקללה לברכה, ולסוף קללה כפולה תחשב לו.

ואחר ששם המשל ביאר אותו ופירש עניין שיבושו ונגע הצרעת אשר בראש נגעו, ואמר והיה כשמעו האיש ההוא את דברי האלה הזאת הכתובה למעלה, על כל המודים בתורה ובלתי נזהרים בשמירתה, והתברך בלבבו שמתחכם בעצמו לאמור אחר שהאלות האלה

לא ירעו ולא ישחיתו אלא אצל המודים בתורה ובלתי שומרים אותם, הנה אם כן שלום יהיה לי ולא אירא מהם כי בשרירות לבי אלך לכפור בתורה מעקרה, והכופר בכל פטור. מה תאמר כי ישיגוני הרעות בסלק השגחת משמרתו מעלי, כמשל הבחור שנזכר, הנך בתוך עמי אנכי יושב, ובפקוד עליהם בטוב השגחתו והסתירם תחת כנפיו בקבלם את הטוב מאת האלוהים, גם לי גם להם יהיה. והוא מה שיראה באומרו למען ספות הרוה את הצמאה. והוא משל נמרץ לפי הכוונה, כי האדם שיש לו שתי שדות סמוכות זו לזו, האחת צמאה צריכה תמיד למים, והאחת רווה בלתי צריכה להם. כי בידוע כי בהשקותו הצמאה הוכרח להשקות הרוה, אע"פ שלא יכווין, או שלא ירצה בהשקותה. וכן חשב זה הכופר, שאע"פ שלא יכווין להשקותו משפע ברכותיו, או שלא ירצה בו, הנה יקבל הטוב וההצלה בתוך הכולל. ויהיה מאמר שלום יהיה לי משמש לשני העניינים, להוצאת עצמו מהכלל הנכנסים בברית האלה, ולהנצלם מטעם היותו מחובר להם.

ולפי שהיחידים הללו הם מורים לעצמם היתר וצד מחילה, במה שיכולים לומר אי אפשנו במה שנחלו אבותינו, כשירצו להישאר על אחריותם בעניין סילוק השמירה מעליהם לזה כיון מה שאמר לא יאבה ה' סלוח לו, כי אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא, ורצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה. והעולה על רוחו לא יהיה, לומר שהאלות האלה לא נכתבו אלא לבלתי כופרים בתורה, וזה חויב מן הדין כמו שכתבנו, שהראוי שישמר עם הקצת דין הכולל, אחר שהכולל עומד במקומו ואי אפשר לזוז ממנו. ולזה ירצו בו כל האלות הכתובות על כל העומדים בברית בעברו עליו. ומזה יחויב שימחה ה' את שמו מתחת השמים מה שלא ישוער כן בכלל.

ולפי שהיחידים הללו חשבו שלא יוכלו להבדל מכלל האומה, ושעל כל פנים יקבלו בתוכם את הטוב ואת הרע לא יקבלו, אמר והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה. ירצה, כי בכל מקום שיהיה בשבט מכל שבטי ישראל, יבדילנו מהכולל לרעתו הפך מה שחשב והם יהיו שקטים ושלווים והוא יסבול כל אלות הברית וגו'.

ואפשר שירצה כי בעניין זה יבדל היחיד או היחידים מהכולל כי היחידים הכופרים בתורה בכלל יהיו תחת האלות הכתובות, מה שלא יהיה כן בהתאסף יחד שבטי ישראל, כי לא דבר הכתוב במה שלא ישוער מציאותו כמו שאמרנו. אבל אלו יבושו ויביהלו עד שידעו ויכירו שיקרה אל זה החלק עם הכולל כמהפכת סדום ועמורה ממש. וזה כי כמו שאחר שהבטיח השם לעולם בכללו מהביא עוד מבול על הארץ הבטחה חזקה טבעית שלא תבטל לעולם, כמו שביארנו העניין יפה בשער י"ד הנזכר, הנה עם כל זה לא נמנע מהענין הרשעים החלקיים ההם להבדילם מכלל העולם ולהפכם מהפכת זרים ושממות דור ודור.

כן אע"פ שתהיה האומה בכללה בטוחה בברית עולם כיוצא בו, כאשר זכרנו למעלה, האיש או האשה המשפחה או השבט הכופרים בעקר התורה לא ינקו, אבל יישמדו ויפסדו לעולם.

ואמר הדור האחרון וגו' עד וישליכם אל ארץ אחרת וגו'.

כא וְאָמַר הַדּוֹר הָאֲחֵרֹן בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר יִקְוּמוּ מֵאֲחֵרֵיכֶם

וְהִנְכִירִי אֲשֶׁר יָבֵא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה

וְרָאוּ אֶת-מִכּוֹת הָאֶרֶץ הַהוּא וְאֶת-תַּחֲלָאִיהָ אֲשֶׁר-חָלָה ה' בָּהּ :

כב גְּפִרִית וּמִלַח שֶׁרְפָה כָּל-אֶרְצָה לֹא תִזְרַע וְלֹא תִצְמַח וְלֹא-יַעֲלֶה בָּהּ כָּל-עֵשֶׂב

כְּמִהְפַּכֵת סֹדֶם וְעַמֹּרָה אֲדָמָה (וּצְבִי'ים) אֲשֶׁר הִפְךָ ה' בְּאִפּוֹ וּבְחַמְתּוֹ :

כג וְאָמְרוּ כָּל-הַגּוֹיִם עַל-מֶה עָשָׂה ה' כִּכֶּה לְאֶרֶץ הַזֹּאת מֶה חָרִי הָאֵף הַגָּדוֹל הַזֶּה :

כד וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת-בְּרִית ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתָם

אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם :

כה וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא-יִדְעוּם וְלֹא חָלַק

לָהֶם :

כו וַיַּחַר-אֵף ה' בְּאֶרֶץ הַהוּא לְהֵבִיא עֲלֶיהָ אֶת-כָּל-הַקְּלָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה :

כז וַיִּתְּשֵׁם ה' מֵעַל אֲדָמָתָם בְּאֵף וּבְחַמָּה וּבְקִצְף גָּדוֹל

וַיִּשְׁלַכֶם אֶל-אֶרֶץ אַחֲרַת כַּיּוֹם הַזֶּה :

ירצה שישיג למקצתם עם התחכמותם בכפרם בכל מה שישיג לאומה בכללה כשיפשעו בסורם מעשות את כל מצות ה' אשר קיימו וקבלו עליהם, והנה לא הרוויחו בכפירה כלל אבל הפסידו כנזכר.

והנה אחר שגמר זה העניין הנפלא אם מצד כללו ואם מצד חלקיו ביאר ההבדל שייפול בענייניו מצד היות החטא ההוא אשר בפרטים בכל אחד משני המינים נודע לב"ד של ישראל או נעלם מעיניהם אמר:

כח הַנִּסְתָּרוֹת לֵה' אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד-עוֹלָם

לַעֲשׂוֹת אֶת-כָּל-דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת :

ירצה הנסתרות ממנו הנה דינם הוא מסור לה' אלוהינו להיפרע מהם בדיני שמים כפי מה שזכר.

אמנם הנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות בהם משפט כתוב ככל דברי התורה הזאת, כי ב"ד של ישראל ישפטום ככל משפטי התורה כמו שכתבנו.

והנה אחרי זה נמשך להבטיח בקיום האומה והישארותה עם אלוהיה השארות נצחי לעולם כמו שיבוא בשער הבא אחרי זה.

ואולם נתבאר תוכן השאלה הזאת החמורה וטוב ענינה ונתבארה פרשה זו כהוגן וכתיקון עם הסכמת המאמרים שזכרנו.

והנה בשער הסמוך בעז"ה אעבור עליה בהלוך אחר מבלי הפיל דבר מכל הנדבר הנה כלל כי הוא נכון בעניינו ושריר וקיים בפשוטו אין שטן ואין פגע רע. וזה מה שרצינו בביאורו בזה השער:

עקידת יצחק דברים שער ק (פרשת נצבים)

יבאר ענין התשובה וסודה:

והיה כי יבאו עליך וגו' ושבת עד ה' אלוהיך ושמעת בקולו.

בפרק אין עומדין (ברכות ל"ד ב)

אמר רבי חייא: כל הנביאים לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה, אבל צדיקים עצמם
עין לא ראתה אלוהים זולתך.

ופליגא דרבי אבהו, דאמר רבי אבהו במקום שבעלי תשובה עומדין אפילו צדיקים
גמורים אין עומדים שם, שנאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב. מתחלה לרחוק
והדר לקרוב.

ואידך, מאי רחוק - רחוק מעבירה. קרוב - קרוב לעבירה:

מי הוא ואי זהו אשר ימצא את עצמו רחוק מבית כבודו ומקום חיותו, ולא יחלץ חיש מהר
ללכת אליו בהיות לאל ידו. מהמבואר כי בעל הגזירה הזאת הוא האדם לבדו, וזה כי מיום
שברא אלוהים את העולם בכללו, כאשר עלה בגזירת חכמתו והמשיך אליו מציאות
ממציאותו וקיום מנצחייתו ושלמות משלמיותו, כי על כן נאמר על כלו וירא אלוהים את כל
אשר עשה והנה טוב מאד (בראשית א'). משם נפוצה כל חלוקת הנמצאות, ומשם
הבדילים להיות עליונים למעלה ותחתונים למטה ואמצעיים באמצע, כל אחד לפי מעלתו
הנאותה לו.

והנה העליונים קבלו ג' עניינים אלו באופן יותר שלם ויותר קרוב אל מציאותם בו ית' מכל
זולתם.

והאמצעיים קבלו אותם במדרגה למטה מהם.

אמנם השפלים קבלום באופן ושיעור פחות מכולן, למה שמציאותן מציאות היולאני אשר
בעפר יסודם, וקיומם ונצחיותם הוא לבד קיום במינם, ותכלית שלמותם הוא הצורה ההיא
המצויה בחומרם הנפסדת בהפסדם ואובדת באבדנם.

וזהו לבדו ענין קירובם וריחוקם מבוראם כי כפי אשר ימצא אתם מזה השלמות, יאמר
עליהם שהם קרובים אליו ית'. ולפי אשר יחסרו מהם, יאמר שהם רחוקים. ולזה נקראו
תחתיים שניים ושלישיים. ומהידוע כי טבע חלוקי שלשה מיני הנמצאות הללו, להיות כל
אחד מהם תמיד עומד על משמרתו ובלתי ממיר את מקומו, לא למעלה ולא למטה, כי
העליונים אין מטבעם לירד, והאמצעיים אין מעניינם לא לרדת ולא לעלות. וכן התחתונים
השפלים אין להם עוד ירידה למטה ממדרגתם, ואין להם שום דרך לעלות ממנה כלל.

ולכן אין לדרוש ולבקש משום אחד מהם שייעתק ממקומו ויתנועע לקרב ריחוקו או למעט הבדלתו, כי אין דרך לו להמיר המקום אשר נמצא בו לשום מקום זולתו.

ברם איתי אינש על יבשתא אשר הוא מוצב ארצה עם הממשלה השלישית השפלה והרחוקה מכל שלמות, וראשו מגיע אל זבול הממשלה היותר שלמה כאשר גזרה חכמת הבורא, אשר יצר אותו עפר מן האדמה ונפח באפיו נשמת אלוה קדושה וטהורה לחבר בו שתי קצות היצירה, ולחדש בחיבורם ענין הבחירה, שהוא סוד האדם ומהותו כמו שנתבאר במקומו, אשר לו לבדו משפט הגזירה שהנחונה ראשונה.

כי אחר שמתחילת ענינו עיר פרא אדם יולד, וטבע עצמו ובשרו הרי הוא כחרש את חרשי האדמה, אשר כולם פגרים מתים ולא נותרה בהם נשמה, ותכלית בריאתו הוא להחיות את עצמו בין הנמצאים החיים והקיימים היושבים במעלה ראשונה. כי לזה נאמר אדם בצלמנו כדמותנו בתחילת היצירה. והיה הרוחק בין שני המצבים גדול יתר מאד. הנה לזה חויב שיהיו לו מהלכים תמידיים, במ ירוץ בכל כוחו מיום היותו, לקרב ריחוקו להינצל מן המוות אל מקום חיותו. לא יתעצל בהליכתו ולא ייעף במרוצתו, כי רב ממנו הדרך להגיע אל מחוז חפצו, שם תמצא תשוקתו והייתה מנוחתו.

זה דרכם של בני אדם השלמים אשר מעולם אנשי השם, אם קודם מתן תורה האלוהית ואם אחריו, רצו כסוסים המהלך הזה איש נכחו, לא נפתח אזור חלציו ולא נתק שרוך רגליו.

נאמר בחנוך ויתהלך חנוך את האלוהים (בראשית ה'), העיד עליו הכתוב שהרגיש בעוצם ריחוקו מבוראו, אז נתעורר לזרז עצמו ללכת להתקרב אליו יום יום עד שנסתלק מבין הרחוקים ולא נמצא אתם, כי לקח אותו אלוהים בגשתו אליו.

וכן נאמר בנח, את האלוהים התהלך נח (שם ו'). וכן על האבות האלוהים אשר התהלכו אבותיי לפניו וגו' (שם מ"ח). ולאברהם אבינו אמר התהלך לפני והיה תמים (שם י"ז). והוא היה הולך בכל מסעיו הלך ונסוע להתקרב אל האלוהים, והוא הכין את הדרך הזה לפני בניו וכל זרעו למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה'.

וכן נאמר ביעקב ויישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם (שם כ"ט) ויאמר אל ביתו ואל כל אשר עמו הסירו את אלוהי הנכר וגו' ונקומה ונעלה בית אל (שם ל"ה), שכבר היה להם הדרך הזה דרך עלייה בלי ספק.

וכמו שנאמר במשה על זירוזו לדרך ללכת בדרך הזה, ומשה היה רועה וגו' וינהג את הצאן אחר המדבר ויבא אל הר האלוהים חורבה (שמות ג'). ובסוף ומשה עלה אל האלוהים (שם י"ט). כי לזה קרא אליו ה' מן ההר כמו שנתבאר שם.

כל אלו נתפרסם ענינים בזירוזם בהליכה זו קודם מתן תורה, כי על שדה איש עצל עברו ראו ולקחו מוסר, הוא אבינו הראשון שנתעצל בדרך הזה מאד, כמו שנראה ממנו

בתחילת ענינו. שנאמר וישמעו את קול ה' אלוהים מתהלך בגן (בראשית ג') כי האל יתעלה היה מתהלך אצלו והוא היה מתחבא. ואפשר כי על הדרך הזה נאמר וילך איש מבית לוי וגו' (שמות ב'). כי ודאי דרך אלוהים מה שעשה על פי נבואת בתו ותולדותם תוכיח. ובמתן תורת האל ית' נתפרסם זה הדרך מאד, כמו שאמר היועץ הנאמן והודעת להם את הדרך ילכו בה (שם י"ח).

וכל התורה אקרי דרך, כמו שאמר בה כמה פעמים והלכת בדרכיו, אחרי ה' אלוהיכם תלכו (דברים י"ג). וזה העניין לא סר מפי כל החכמים והנביאים, אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה' (תהלים קי"ט), דרכיה דרכי נועם וגו' (משלי ג').

וכמה יוכיח על זה העניין מעשה אליהו ז"ל בהעתקתו ממסע למסע, עד הילקחו אל האלוהים (מלכי' ב' ב'), סוף דבר שהמלאכה המיוחדת אל האדם הנלבב היא ההליכה המתמדת בדרך הזאת, עד הגיעו אל מחוז חפצו למלוך בכל אות נפשו. האמנה כי לא רבים יחכמו לזרז עצמם ולהקל תנועתם ללכת בדרך הזה גם הולכי אורחותיו חדלו ואין שכר הליכה בידם.

ועל שתי הכתות אמר הנביא, כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בהם ופושעים יכשלו בהם (הושע י"ד) כי הצדיק באמת הוא הולך בו ומתקרב לאלוהיו.

אמנם הפושע הוא הנכשל בדרך ומתעכב בכישלונו ואינו זז ממקומו. וכמו שאמר החכם אמר עצל שחל בדרך וגו' (משלי כ"ו). ועל זה נאמר סלו סלו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי (ישעיה נ"ז). ומה גם עתה בהיות רובי רובם מכוונים ברוע בחירתם לסור מני דרך ולנטות מני ארח, משביתים ממגמת פניהם הקריבה אל קדוש ישראל כנזכר. אבל פנו אליו עורף ולא פנים. ובאותו מצב ממהרים תנועתם ומתאמצים במרוצתם, עד שיתרחקו תכלית הריחוק, כמו שאמר הנביא עליהם עזבו את ה' ניאצו את קדוש ישראל וגו' (שם א'), כי לא די שלא הלכו הדרך ההוא להתקרב אליו, אלא שהפכו את עורפם והקלו תנועתם ליסוג אחור ממנו בכל מאמצי כוחם.

והנה באמת מסגולת שני הדרכים האלה להשכיר ולהעניש ההולכים בהם איש לפי ענינו, לא ימנע טוב מתמימי דרך ההולכים בתמים, גם בדרך הרע נגמר רע ומר על ההולכים בו ומתעקשים במעגלותיו. וכמו שאמר הכתוב גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני האדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו (ירמיהו ל"ב). כי אורח צדיקים כאור נוגה נאמן לשלם שכר פעולתם ולהביאם אל מחוז חפצם, ודרך רשעים כאפלה להביא אותם אל תכלית האבדון, ואין אומר השב. והוא מה שאמר הכתוב כי יודע ה' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד (תלים א).

והכוונה כי דרך הצדיקים הוא באמת יודע את ה' ומביא ההולכים בו לדעת אותו ולקרבה אליו להדבק בו.

אמנם דרך רשעים תאבד מאליו ותפסק ויישארם ההולכים בו אובדים ונדחים ממנו ית' לעולם, לפי שמגמתם הוא הפכו כמו שאמרנו. והנה אחר ששלמות האדם ואמיתת חיותו בלתי מושג כי אם בעשות חיל והחליף כוח לרוץ אל המערכה אל קצה הדרך הזאת, לראות באור פני מלך, ועיננו רואות כל העם מקצה מדורות הראשונים, והנה לא יוסיפו ללכת בדרך הזה עוד, אדרבא הולכים אחורנית ופניהם נסוגים מהחפץ יום יום. וכל עוד שיתמידו בדרכם עוד יוסיפו סרה, ורחוק מהחפץ האלוהי המכוון ראשונה, מה נאמר לאותה בושה ומה נדבר לאותה כלימה ומה נעשה להסיר חרפת הריחוק והנסיגה הזאת, כי אם את אשר יעשון הולכי נתיבות עקלקלות אשר בפתיותם אוחזים דרכם הפך הפאה הנרצית להם, כי כאשר נזדמן להם שיתיישרו אל נכונה הם הופכים פניהם אל אחוריהם, ובדרך ההוא אשר הלכו בה הם שבים ללכת. והוא באמת סוד התשובה שאינה רק השבת החוטאים בדרך ההוא אשר הלכו בה הפך המגמה.

[דרכי התשובה שהכין הבורא]

האמנה כי כאשר הכינה חכמת הבורא יתעלה לאנשים הטועים מני דרך אופני הישרת בהם ישובו איש לדרכו הנאות לו, כן הכין בחסדו אופנים ופנים מפנים שונים לפני העוזבים אורחות יושר בהם יתעוררו וישובו אל עיקר הכוונה כל אחד לפי מה שהוא, כי טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך.

זה כי יש אנשים זריזים ופקחים שנותנים תמיד לבם על דרכיהם וחושדים את עצמן בהם ומכוונים את פאת מגמתם ברוחות העולם או בזולת זה, ומרגישים טעותם ושבים מעצמם אל הדרך הנכונה. כמו כן יש אנשים נלבבים מרגישים בעצמם בסורם מהדרך הנכונה ויתעוררו אל התשובה והופכים פני מגמתם מאשר היו ראשונה. כי על זה נאמר יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו וישב אל ה' (ישעיהו נ"ה). אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב (ירמיהו ג') וזולתם מהכתובים. והיא באמת המעולה שבתשובות. ומזה אמר המשורר לפעולות אדם בדבר שפתיך אני שמרתי אורחות פריץ (תלים י"ז).

ירצה כי לפעולות שהאדם יחטא בהנה בדברי השם יתעלה, כלומר לעבור על דבריו, כי לתקן עצמו בהם שמר אורחות הפריצות והפשע אשר הוא עובר בהם ומרשם אותם בלבו כדי לידע לשוב בדרך ההוא לתקן את אשר עוותו, כמי שמרגיש שהוא טועה בדרך ומציב ציונים כדי לידע ולשוב בסוף. וכדאמרי התם מחוי רב יהודה באותה אשה ובאותו מקום ובאותו פרק (יומא פ"ו ב). כי עיקר הבעל תשובה שיהא החוטא על כל פשעיו במקומן ושעתן ואינו עושה אותם.

ויש מי שירגיש טעותו בדרך אשר הוא הולך אבל לא יספיק להתיישר מעצמו אל הדרך הנכונה. אמנם תולה הוא את עיניו אל הדרכים הסלולות והנתיבות המפורסמות אשר

מגמתם אל הערים והמדינות הגדולות והולך בהם, ויבטח בעוד שלא ידע לכוון את דרכו ממש.

וכן יש דרך שני לבעלי התשובה, דומה לזה למטה מהראשון, עליו אמר הכתוב כה אמר ה' עמדו על דרכי וראו ושאלו לנתיבות עולם אי זה דרך הטוב ולכו בה ומצאו מרגוע לנפשכם. ויאמרו לא נלך (ירמיה ו') והכוונה אל הדרכים אשר שמו אותם אבירי הרועים אנשי השם אשר מעולם, וכמו שאמר אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן וגו' (שה"ש א'). לא שילך בעניין הזה בדרכים הנכבשים לרבים, כי ודאי הסכנה מצויה בהם, וכמו שאמרה התינוקת לסטים כמותך כבשוה (עירובין נ"ג ב), שהוא משל נכבד בכאן, וכבר כתבנו עניין זה הסכנה בשער ס"ב.

ויש מי שלא יספיק לישר את עצמו באחד משני הדרכים האלה, והוא טורח לחזר אחרי עוברי דרכים או עובדי אדמה או הרועים אם קרובים ואם רחוקים, לשאול מהם תוכן הדרך אשר צריך ללכת בה.

כמו כן הוכן דרך שלישי למטה מהראשונים, בתשובה לאלו האנשים אשר אמרו לא נלך. והוא אשר אמרו הנביא כה אמר ה' צבאות שאל נא את הכוהנים תורה לאמור הן יישא איש וגו' (חגי ב'). והכוונה כי כאשר מעצמו לא ידע ולא יתיישר אל הדרך הקודם שיתעורר לשאול דבר מפי הכוהנים והנביאים אשר ידע כי הם ידעו דרך ה' ודבר אמת אתם ומפיהם יתיישר בדרכו יותר ממה שיתיישר על פי דרכם של ראשונים, כמו שהיה הרצון בשאלה ההיא אשר צוה שיתיישרו בה על ידי חגי הנביא.

וגם כאשר לא ישים עובר אורח את לבו גם לזאת, כבר הכין להם יתעלה הישרה מחוץ להם לגמרי, במה שנתן רוח נדיבה בלב האנשים לעזוב רועה עדרו ואיכר מחרשתו, והלך ויעזוב דרכו לישר האנשים שמכירים בהם שהולכים בדרך לא טוב, וכל שכן אם הם עלולים ליפול אל אחד הפחתים או למקום גדודי חיות או לסטים, כי הם מתעצמים לקרוא אחריהם ולרמוז להם הדרך הישרה או להצילם מהסכנה. כמו שיחויב מטבע האהבה האנושית. וכאשר כתב החכם בתחילת המאמר הח' **מספר המידות**.

וכנגדם ממש כאשר ייסתר הדרך הקודם מעיני החטאים, כי לא רצו לדרוש דרך ה' משפט אלוהיהם, הקים עליהם רועים על הדרכים וצופים על הנתיבות, כמו שנאמר ואתה בן אדם צופה נתתיך לבית ישראל (יחזקאל ג'), וכל הפרשה ההיא. וכן אמר ישעיהו ואוזניך תשמענה דבר מאחריך לאמור זה הדרך לכו בו, כי תאמינו וכי תשמאלו (ישעיהו ל'). קול קורא במדבר פנו דרך ה' קרא בגרון אל תחשך (שם נ"ח). וזולתם רבים. וגם כאשר לא תעמוד הישרה זאת להולכי דרכים, אם מפני שלא שמעו לקול מורים או מפני שלא האמינו לדבריהם, עדיין לא ננעלה להם פתח ההצלה לגמרי, וכבר יגיעו אל מקום הצער והנזק ויקבלו מקצת הרע המזומן שם, ונפקחו עיניהם עליו לבלתי שוב בדרך ההוא עוד.

וכן לאשמת הפצר החוטאים ולרוב מריים, כמ"ש עליהם והקימותי עליכם צפים לאמור הקשיבו לקול שופר ויאמרו לא נקשיב (ירמיהו ו'). ואע"פ שצעק ואמר החרשים שמעו והעורים הביטו לראות, כמו פתן חרש כמו אוזנם מיאנו שמוע ולא אבו קחת מוסר, אז הכין להם ייסורין ותלאות רבות כפי רשעת החוטאים, אם מעט ואם הרבה, באופן שישמעו על כרחם וישבו בטרם יספו בכל חטאתם. והיא הפחותה שבכל דרכי התשובה שאינה אלא מחמת הדוחק, כמו שכתבנו עליה בפירוש אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב (שם ג') בשער ל"ו.

ועל זה אמר ישעיהו (ישעיהו ו') השמן לב העם הזה ואוזניו הכבד ועיניו השע וגו'. ואמר עד מתי ה' ויאמר עד אשר אם שאו ערים וגו'.

ראה איך הזכיר כמעט כל מיני התשובות אשר זכרנו או קרוב לעניינם מאד, וחתם ועוד בה עשירייה וגו'. ירצה כי כאשר יהיה זה אע"פ שלא יישאר במ רק עשירית העם, ישובו כאלה וכאלון אשר בשלכת מצבת במ, מצד שזרע קדש מצבתה.

והנה כמו שנתחלפו דרכי התשובה מצד חלופי בעליה, על הדרך הנזכר, כן יתחלפו דרכיה מצד חלופי החטאים אשר תהיה עליהם, מצד מה שנתרחק הנפש מבוראה בקצתם יותר מקצתם, אשר לפיהן צריך ההשתדלות יותר חזק להעביר כתמם להשיב הנפש אל מכונתה, כמו שהורה רבי ישמעאל (יומא פ"ו א) באותם ארבעה חלוקי כפרה שזכר כמו שביארנו ענינו יפה בסדר י"ה שער ס"ג:

והנה אחר שכתבנו כל זה נתבאר שאין לאנשים תועי רוח ונלזזים במעגלותם שום תקווה, כי אם בהפוך פניהם ממגמתם הרעה ולהכין להם דרך אשר ייטב להם מכל אלה דרכי התשובה.

[בעלי תשובה]

אמנם כאשר תזדמן להם שום דרך מהם מה טוב חלקם ומה נעים גורלם, כי לא די להם שהם ניצולים ממכשולות הדרך ההוא ומסכנתו, אלא שגם הם נוטלים שכר ויעלו גם עלה אל המקום אשר לא עלו בו הצדיקים שלא טעמו טעם חטא מימיהם. וזה יחויב מכמה פנים.

האחד כי בבוא לפניו כל עבירה ועבירה שהיה רגיל בה בתעותו בדרך וכנחו אז כוחו עתה לעשותה והוא נלחם עם תאוותו מלחמה קשה ועצומה עד רדתה, כבר עשה מעשה חשוב וקיים מצות התשובה שהיא מצווה רבה הכתובה בתורה. ועל זה אמר ישב אדם ולא עבר עבירה נחשב לו כאלו עשה מצווה (קידושין ל"ט ב), כי ודאי מי שישב כבר קם לעשות ועמד וכבש וישב מעשות.

וכמה הפליג להורות זה ישעיהו הנביא במה שאמר מי יגור לנו אש אוכלה מי יגור לנו מוקדי עולם. ואמר הלך צדקות ודבר מישרים מאס בבצע מעשקות נער כפיו מתמך בשוחד אטם אזנו משמע דמים ועצם עיניו מראות ברע (ישעיה ל"ג). אמר שאם היות ששלמות האדם העצמי הוא בקום עשה, כי בו קבעה התורה שכר במצוותיה, וגם החכם שם גדר האושר פועל הנפש כפי המעלה.

ומזה הראוי לגור עם אלוהיו ולהדבק בו, עם שהוא אש אוכלה הוא אשר ילך צדקות וידבר מישרים, עם כל זה כבר יזכה לפעמים בשב ואל תעשה, וזה יהיה אשר קדם לו ההרגל או ההתחלה על המעשים הרעים, ואחר ישב ויסירם מלבו. ובפגעו במ יכבוש עצמו ויעזבם.

והוא מה שביאר בזכרו העניינים ההם אשר זכר שהוא מבואר, שהמואס בבצע מעשקות כבר אהב, וכן הנוער כפיו כבר דבק בידו מאומה, וכן האוטם כבר פתח, והעוצם כבר פקח. ומזה למדנו כוונת המשורר במזמור ה' מי יגור באוהליך וגו' הולך תמים וגו'. ואחר כך לא רגל על לשונו ולא עשה לרעהו רעה וגו' כספו לא נתן בנשך וגו' (תהלים ט"ו). כי השלילות כולם הם המעשים החזקים בבעלי התשובה, על הדרך שאמרנו. ולזה לא אמר בסוף **נזהר** מאלה לא יימוט לעולם, אלא **עושה** אלה, שכיון שישב ולא עבר הרי הוא ודאי עשה מצווה ומעשה גמור. וזה מה שיחייב שתצליח בידם הדרך הזאת אשר שבו בה. ואם אחזוה בחצי ימיהם או באחריתם, הצלחה שווה כמי שאחזוהו בה כל ימיהם, אחר שהתעיייה נחשבת להם להליכה ישרה.

והשנית שהבעל תשובה אשר כזה ישיג מדרגות עצומות אצל המעשים אשר יעשה אותם מהמעלות המידותיות והמצות התוריות, מה שלא ימצאו אצל הצדיקים הגמורים מה שלא יעלם. וזה כי כמו שיש הפרש בין העושה בכוונה או בזולתה כן יש הבדל ניכר וברור בין כוונה חלושה לכוונה חזקה. ומהידוע כי העושה אי זה מעשה במקום שאין שם לא מוחה ולא מעכב כי הוא אינו צריך להתחזק במעשהו כנגד המונעים או המנגדים, אבל יספיק שיעשה אותו בתום לבבו החזק הוא הרפה.

אמנם העושה במקום עוררים ומנגדים, ודאי יתחזק במעוזו ויחם לבו בקרבו להתאמץ במעשהו ולהתקומם כנגד מעיקיו, אשר זה מה שיחייב שיהיה הפועל ההוא בעוצם הכוונה וחוזק ההתעצמות וההמסר נפשו עליו. וכל זה ממה שיפליג שלמות הפועל ומעשה תקפו, כמו שאמר קנאת סופרים תרבה חכמה (בבא בתרא כ"א א), כי הקנאה היא התעוררות הלב לעשות דבר כנגד הזולת, ולזה תעשה וגם תוכל וכמה תתרחזה זה אצל מעשה העקידה כמו שכתבנו שם שער כ"א.

והנה הבעל תשובה אי אפשר שיעשה המצווה או המעשה הטוב כי אם בחזקה וגבורת הלב, למה שצריך להיחלץ ולהתעורר כנגד המטריד והמוחה אשר גדל אתו בבית. וכמו

שאמרו מי מעכב שאור שבעיסה (ברכות י"ז א). ובקנאתו ואש עברתו בו יתחזק ויתאמץ לעשות אותו בכל לבו ובכל נפשו ובכל מאודו, הפלא ופלא ממה שימצא עליו הצדיק הגמור מנעוריו, **עד שיעדיף עליו משלשה פנים.**

האחד כי מה שעשה אותו יהיה יותר שלם מצד מה שנעשה בעוצם לבו וטוהר נפשו וזכוכה בהימסרו עליו יותר מהצדיק כמו שאמרנו.

והשני שהזירוז ההוא יוסיף וירבה מעשיו כי לא ידחה מפני עצלות ולא ישוב מפני כל מעיק ומונע כמו שיקרה לצדיק גם החסיד כשיחשוב לעשות מצווה וימנע משום מעכב לפי שלא קדם לו הזריזות וההתקוממות עליה.

והשלישי כי אפי' מה שלא בא לידי מהמצווה או המעשה הטוב ראוי שיחשב לו כאלו עשה לפי שההתעצמות ההוא ישימהו עליהם בכוח חזק והכנה עצומה קרובה אל המעשה.

וכגון זה אמר מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה (קידושין מ' א). ועל זאת השתומם רבנו הקדוש עד שיצאת בת קול על ההוא בעל תשובה שאמר היום רבי פלוני מזומן לחיי העולם הבא, ונאמר שם בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים. ולא דיין לרשעים שמקבלין אותם בתשובה, אלא שקורין להם רבי (ע"א י"ז א). וזה שלא די לבעלי תשובה שמצילים עצמם במה שעשו ממעשה התשובה בשעה קלה, אלא שמחשבים להם הלימוד והמדע אשר לא למדוהו ולא ידעוהו כאלו השתדלו בו והגיעו עד תכליתו. וזה לא היה רק מפני עוצם הכנתם אליו הגלויה לפניו יתברך, וראוי שאותה כהיום יחשבה למעשה. כמו שאמר לאברהם עתה ידעתי כי ירא אלוהים אתה ולא חשכת (בראשית כ"ב). כי אע"פ שלא עשה, נחשב כעשוי לפי התחזקו במעשה והתאמצו בו, עד שכבר אמרו שאפרו של יצחק אבינו צבור לפניו יתעלה (ברכות ס"ב ב).

הנה שהבעל תשובה נחשב כעושה המצות תמיד על צד היותר נכון שאפשר מכל הצדדים.

אלא שיש בין הבעלי תשובה הבדל:

מהם שחוזרין בהם מפני יראת העונשים, ויש מהם שחוזרים מצד טוב הכרתם בהפסד דרכם הרעה והתחרטם במה שהכעיסו בה לפני יוצרם, ובושים ונכלמים מפניו ונהפך לבבם לשוב אליו בכל לבם ובכל נפשם ובכל מאודם להדבק במלכם ולהיות עמו באהבה רבה שידעו שזולת זה הכול הבל, כי באמת ענין הראשונים אינו שוה אל השניים במעלתם.

וכמו שנתבאר זה במסכת יומא (פ"ו ב)

אמר ריש לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות, שנאמר שובה ישראל עד ה' אלוהיך כי כשלת בעוניך. האי עוון מזיד הוא, וקא קרי ליה מכשול. איני והאמר ריש לקיש גדולה תשובה שאפילו זדונות נעשות לו כזכיות, שנאמר ובשוב

רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם חיו יחיה. לא קשיא כאן מיראה כאן מאהבה.

הנה שהשב מהיראה לא תספיק תשובתו רק להתחרט מעונותיו למה ששיגוהו הרעות בעונשם. ודאי אם היה שם אל לבו יראה זו מתחלה, לא היה עושה והרי הוא בהם כעושה בלי דעת שלמה ולזה יחשבו אצלו כולם כשגגות להקל מהעונש.

אמנם השב מאהבה שלמה הנה באמת ישיגוהו בדרך השבתו כל השלמויות ההן שזכרנו עד שבעבורם נחשבו לו העונות כזכיות. ועליהם חיו יחיו מצד מה שיוסיף בהם אומץ וגבורה לעשות המזדמן לפניו והתעתדו לבלתי מזדמן באותו שיעור, מלבד מה שנחשבו לו כל עונותיו בפגעו בהם זכיות חשובות כמצות שיש בה קום עשה, כמו שזכרנו. כי ודאי על כיוצא בזה אמר (שם פ"ו א) גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שנאמר שובה ישראל עד ה' אלוהיך, מקום שאין רשות לשום חכם צדיק וחסיד לגשת שם.

[במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים...]

ועתה ראה כי על פי כל הדברים האלה האמתיים צדקו מאד דברי רבי אבהו (ברכות ל"ד ב) שזכרנו ראשונה:

במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד, שנאמר שלום שלום לרחוק וגו'.

שנתחבטו עליו רבים. ורוב המפרשים אומרים כי ירבה שכרם ותגדל מעלתם על הצדיקים על כבשם את יצרם הרגיל בעבירות ומלחמות ה' הוא נלחם בכל יום. כמו שאמר היכי דמי בעל תשובה כל שבא דבר עברה לידו פעם ראשונה ושנייה וניצל ממנה. מחוי רב יהודה באותה אשה ובאותו מקום ובאותו פרק (יומא פ"ו ב). כי בתרי זמני הוא חזקה שינצח במלחמתו תמיד, והנה הוא אצלו ניסיון עצמי תמידי, וראוי לקבוע לו שכר עליו לפי גדלו. וכמו שאמר לפום צערא אגרא (אבות פ"ה).

וכן אמרו כל שגדול מחברו יצרו גדול ממנו (סוכה נ"ב). האמנה כי סברא זו אינה מסכמת עם מה שנמצא בדברי הפילוסוף פר' א' ו"ב מהז' **מספר המידות**, שאמר שם - האיש הישר שאין לו תאוות רעות הוא מעולה מהכשר אשר יש לו וכובש אותם.

ובפרק י"א מהראשון אמר:

והנה זה הנשמע לשכל בכשר, אבל אולי יותר נשמע אליו בצדיק ובישר.

והנה הרב **המורה** בפרק ששי מהקדמת אבות זכר זאת הסברא וקיים אותה ממאמר הכתוב נפש רשע איוותה רע (משלי כ"א). ועוד נאמר שמחה לצדיק עשות משפט, ומחיתה לפועלי און.

והוקשה לו מאומרם ז"ל לפום צערא אגרא (אבות פ"ה), ומאומרם כל שגדול מחברו יצרו גדול ממנו (סוכה נ"ב א). ועוד מאומרם חז"ל אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר ובלבישת כלאים אבל אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי (תו"כ פ' קדושי' פ"ט). והנה הוא הסכים ביניהם בשחז"ל אינם מדברים רק בדברים האסורים מצד המצות השמעיות, שאין השכל גוזר עליהם, כי דברים כאלו אין על האיש השלם למאוס אותם ולהיעזב מהם, כי אם מפאת אזהרת הדת ויראת שמים. ובאלו כל מה שתרבה התאוה אליהן יגדל השכר. והראיה ממה שהזכירו בשר חזיר ובשר בחלב וכלאים, ולא אמרו רצוח גנוב וניאוף ודומיהם.

והנה הוא מבואר כי אחר שקבל דבריהם בכל מה שיפלו עליו התאוות הגופיות מהדברים המגונים לפי השכל האנושי, לומר שהאיש הישר משולל מהתאוות ההן, הוא מעולה מהכשר אשר ישן לו וכובש אותם. כ"ש שימאן במאמר הזה מזה הטעם לאמור שהאנשים אשר נוצחו מכל חטאת האדם, אשר תעשנה מהרע והגנאי והדופי, שיהיו גדולים במדרגתם מהצדיקים הגמורים אשר לא טעמו טעם חטא. ואע"פ שלא הזכיר המאמר הזה לשם, ולא הקשה ממנו, אבל הזכירו והודה בו פרק שביעי מהלכות תשובה. ואפשר שיעמידהו בעבירות השמעיות, אלא שזה לא יספיק להעלותם אל אותה מדרגה לפי דרכו שאם נודה שבתחילת העיון אין טבע האיש השלם חייב למאוס הדברים שאסרה התורה מזה המין, מ"מ אחר שאסרתם מי התיר לו לאהוב אותם ולהתאוות אליהם, עד יעבור תורה ויפר חוק למלא כריסו מהם חצי ימיו או רובם. ולא עוד אלא שבבואו אל שערי התשובה, יקשה עליו לפרוש מאכילת בשר החזיר השקץ והעכבר וזולתם, מאשר שנא ה', ואין נפש רשע יתירה מזו אשר אהב את כל תועבת ה' אשר שנא, ואיך יוכל לעמוד איש כזה במקום שאין רשות לעמוד הירא את ה' מנעוריו, ולא מלא נפשו אותו לחטא באחת מהנה.

גם לא ידעתי מאי קשיא ליה לרב מאומרם ז"ל כל שגדול מחברו יצרו גדול ממנו, שיראה שדן אותם כאלו אמרו כל שיצרו גדול מחברו הוא גדול ממנו. הרי לא אמרו אלא שכל שלבו גדול, צערו יותר גדול אצל הכבישה.

וכבר פירשו קצת כי מ"ש שבעלי תשובה עומדים במקום שאין הצדיקים גמורים יכולים לעמוד, הוא משום גריעות הבעלי תשובה כאיש השנוא מכל, שאינו בטוח לעמוד בהיכל המלך כי אם בפניו, כי רבו המבקשים את נפשו. והביאו ראיה ממנשה שנאמר ויעתר לו ה' (ד"ה ב' ל"ג) קרי ביה ויחתר. ואז"ל (סנהדרין ק"ג א) שעשה לו מחתרת.

ותמהתי מאלו המפרשים, שא"כ באמת לא פליג ר' אבהו במאמר הזה למאמר ר' חייא דאמר אבל צדיקים עצמם עין לא ראתה. ומאי קאמר ופליגא דר' אבהו, והיה לו להשיב ההוא לגריעותא אתמר. אלא שיראה שהם מפרשים המאמר בפני עצמו מבלי דרוש מה

למעלה ומה למטה כמו שנמצאו פירושים אחרים בלי השקפת ראיית הכתוב כתבונם ונמשכנו בדרכם בשער צ"ז:

[הסבר ר"י עראמה למעמדם של בעלי תשובה]

אמנם הנראה אלי טוב וישר ביישוב אלו העניינים הוא, כי דברי תורה לחוד ודברי פילוסופיה לחוד.

כי הנה באמת הפילוסופים לא יאמינו כי יש מעלה באנשים נתונה מאלוה ית' אל זה האיש הרמוז, מפאת מעשו אשר יעשה ברצון על פי מצוותו יתעלה, ולא שיקבע הוא יתעלה שכר עליה בשום פנים, אבל יאמרו שהשלמות מגיע לכל איש בטבע כפי מה שישלים עצמו במידות ובמושכלות, מבלי השקפת רצון האל יתעלה לזה כלל. ולזה יחויב להם שהמעיקים הטבעיים יחסרו מחוק שלמות האדם בלי ספק. ועכ"פ לא יעדיפו בטוב, כי מה יועיל לאיש הכשר מה שטרם בכבישת יצרו, יותר טוב הוא מי שלא הוצרך לזה אלא שהיה כבוש ועומד. משל אל כלי שהוא מזוקק מעצמו תמיד, או שצריך זיקוק במלאכה כבדה. שידוע שאשר הוא שלמותו בטבעו הוא יותר קיים ויותר מעולה. וכן אצלם הישר מעולה מהכובש כי הכובש נעשה טוב במלאכה והישר הוא בטבע.

אמנם חכמי התורה לא יכחישו בשלמות הישר מצד מעלת טבעו מעצמו. אמנם יאמינו שמצד ייעודי התורה האלוהית ושכר מצוותיה, חויב לקבוע שכר רצוני לכל איש מהאנשים לפי טרחו ומשאו וצערו במעשה המצווה ההיא. הגע עצמך שאחד באת מצווה לידו ועשה, ואחד הוציא עליה כמה טורח וכמה ממון. הייתכן שיהיה שכרן שווה מאת המצווה והגומל האמתי. הנה באמת על זה אמר לפום צערא אגרא (אבות פ"ה). וזה טעם אל יאמר אדם אי אפשי וכו' אבל אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי. כי מאחר שהניח שהש"י גזר עליו וציוה אותו לעשות כן, חויב שיגיע לו השכר בגמול המעשה לפי צערו וטרחו בלי ספק.

ומ"מ יש בחינות בדבר, שבבחינת העניינים מצד עצמם הדעת הפילוסופי הוא הנכון כי מה טוב ומה נעים לפני אלוהים אשר לא טעם טעם חטא מעולם או שטעם יותר מעט כי הוא אשר יזהיר כזוהר הרקיע.

אמנם בבחינת ייעוד השכר התורני, אי אפשר שלא יושקף בו אל הטורח ואל הצער אשר יסבול העושה במעשה המצווה או בסורו מהעבירה כמו שאמרנו. והבדל ההשגות בחילוף השכר בשתי הבחינות הוא גלוי וידוע לפני יודע תעלומות המדרגות העליונות האלוהיות. ונראה שבבחינות האלו בא המחלוקת בין ר' חייא ובין רבי אבהו כי הנה רבי חייא הקדים במעלה הרחוק בעבירה אל הקרוב אליה בבחינת עצמו, ולזה אמר אבל צדיקים עצמם עין לא ראתה אלוהים זולתך. ואליו נמשך הרב **המורה** במה שכתב באלו העניינים כמו שאמרנו.

אמנם ר' אבהו דבר מצד מה שהוא מפאת ייעודי התורה ומצוותיה, אשר באמת יש לדון גם כפי הטורח והצער. וזהו טעם ופליגא דר' אבהו, כלומר שדברו בזה בבחינות מתחלפות ובעניינים חלוקים והוא מה שקיים הרב בהלכות תשובה כנזכר וכבר נתיישב הדבר לפי הפירוש אשר זכרנו בזה המאמר.

אמנם לפי מה שאמרנו ראשונה הנה אין בין המאמרים האלו הפך וסתירה כלל כי הבעל תשובה שדברנו עליו אינו הכשר שדבר בו הפילוסוף, אבל הוא החוטא שחזר להיות צדיק וישר. ואיש כזה ראוי לשבח מאד, לא מצד מה שחטא בימי חרפו, ולא מצד מה שהוא עושה מהיושר בתאוות רעות, אבל מצד מעשיו השלמות מכל הצדדים שזכרנו. ואם בתשובתו הרמתה על כל חטא ופשע מחטאיו הראשונים, כי על כן חשבום חז"ל לזכיות. ואם שבמעשיו יותר חזקים ומעולים, ואם במה שחויב שיהיו יותר מרובים, ואם מצד קירוב הכנתו לעשות מה שלא בא לידו, שראוי שיצורף למעשה, הכול כמו שנתבאר.

ולהמלצת זה העניין הנכבד מכל צדדיו נזכור מה שנמצא בדברי הראשונים דבר שעם שכוונתו לד"א ארחיבהו ואכריע אותו להיותו משל נכבד לזה העניין שהיינו עליו.

אמרו כי מלך אחד הטיל על שני אומנין ציור קירות היכלו, והמה קבלו עליהם וחייבו ראשם לגמור מלאכתם ליום נועד, וחלקו מלאכתם לחצאין. זה נטל שתי קירות סמוכות וזה נטל שתיים כנגדן. והנה האחד היה איש מהיר במלאכתו נזדרז אל המלאכה וכילה אותה טרם המועד אשר יעדו. והשני היה מתעצל טומן יד הולך ושובת, עד כי אפסו לו הימים עד בלתי השאיר לו תשע או עשור. ויהי בראותו כי כלתה לו הרעה מאת המלך חרד בלבו חרדה גדולה, וצעק על חרפתו וכלימתו צעקה גדולה, כי ראה חברו יוצא בשם ותהילה כשם הגדולים והוא יהיה לקללה ולשנינה כאחד הנבלים. ובחזקתו ותעצומו בבכייתו וצערו צלל בעומק רעיוניו ועלתה במחשבתו משיחה נפלאה מסוגלת לצחצח ולזכך האבנים, עד שיהיו מזוככים ונמרקים כעין נחושת קלל. וימהר לעשות אותה וייקח את המסך ויפרוש בבית מזווית לזווית להבדיל בין מלאכתו למלאכת חברו, וטח שתי קירותיו בטיח האמונות טיחה זכה ונקייה יותר נאותה לפי המלאכה, ואח"כ שפסף אותם היטב וימשח אותם בשמן המשחה עד אשר היו כמראות של זכוכית המקבלות המראות קבול נאות וחזק. ויהי היום ויבא המלך אל היכלו לראות מלאכת עבודתו, ויבאו עמו כל גדולי מלכותו, וימצאו שתי הקירות אשר עשה האומן הראשון מעשה מפואר כל מלאכת חרש וחושב וירא והנה טוב מאד. וישמח המלך עליו וציוה לתת לו שכר משלם. וישאל גם את השני לאמור מה מלאכתך, ויאמר יבוא אדוני המלך מעבר הוילון וביתה, ויעבור וירא והנה שתי הקירות חלקות ומצוחצחות מבלי שום ציור ופיתוח. ויכעס עליו המלך לאמור מה עשית.

וימחר האומן טרם תעלה חמת המלך, ויסר את המסך המבדיל בין שתי המלאכות, והנה כל הפתוחים והצירים אשר עשה חברו בשנתיים ימים או שלש, כולם נתחקו כמו רגע בצחצוח הקירות אשר תיקן באופן נפלא מהיופי והנעימות שאין הפה יכולה לדבר, מלבד מה שהוכנו לקבל כל שאר הצורות והפתוחים אשר ישימו לפניהם מזולת פתוחי הקירות אשר כנגדם, ממה שנמצאים פה היום ומאשר יבואו אחרי כן. ויוסיף המלך שמחה גדולה במלאכת הזאת האחרונה מבראשונה וכל אשר עמו נפלאו מאד מהמראה, ויאהב המלך את האומן ויוסף את שכרו ויכבדהו וינשאהו מן הראשון.

והנה המשל הזה יצייר יפה כל מה שאמרנו כי עם היות שהמלאכה הראשונה היא יותר שלמה בבחינת עצמיותה, הנה השנית נתפאה עליה בתחבולת המלאכה עד שכל אחד ממנה היא טובה מחברתה בבחינת מה. ויהיה שכר הראשון כאומן שלם. אמנם השני יהיה כממציא ומתחבל. גם יראו בו השלשה עניינים שאמרנו. **האחד** שהצירים ההם היו יותר דקים וזכים מאשר כנגדם. **והשני** במה שנראו עוד בהם הצורות הניצבות שם זולתם. **והג'** במה שיש מהם כוח לקבל כל מה שאינו פה היום מהעניינים, כשיביאום שם. ועל כל זה ישובח האומן ההוא מחברו, מלבד מה שאמרנו ראשונה מהיותו מקבל שכר עותתו, כי ג"כ יצדק בזה האומן שהוא מקבל שכר על עצלתו יותר מעל עבודתו. והכול עולה כהוגן והדין דין אמת מבלי פקפוק וערעור. ואולי כי בהשקפת זאת לא ערער עליו הרב **המורה** מזה המאמר כלל. והנה אחר שהשב בתשובה לא ימלט אם שישוב מיראה או מאהבה, והראשון הוא פחות מצדיק והשני הוא טוב מצדיק, לזה לא נמצא לרז"ל מאמר שישוו אותו לצדיק, אבל חשבו חטאיו אם לשגגות ואם לזכיות וכבר נתבארו יפה המאמרים שזכרנו בתחילה עם מה שהייתה כוונתנו בעניין התשובה וסודה:

[שלשה גבולות בהתנהלות האדם]

ועתה נבא לבאר כוונתנו מתוך הפרשה כי הנה ראינו ששם משה אדוננו בה שלש גבולים מגבילים כל ענייניה. **האחד** גבול ההתייצבות והעמידה במקום הראוי לפי התחלת האדם כמו שאמר באבינו הראשון ויקח ה' אלוהים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה ויצו ה' אלוהים על האדם (בראשית ב').

והגבול השני הוא נסיגה וההרחקה אשר על הרוב בטבעו לעשות כמו שנמשך כן אל האדם לעטיו של נחש וחיה אשר מחמתו נתחבאו שניהם ונתרחק הרחקה עצומה.

והגבול השלישי הוא עניין ההתעוררות אל החזרה והתשובה מהדרך הרע ההוא כמו שנתייסד מפי חז"ל (עירובין י"ח ב) שעשה תשובה אמרו אדם הראשון חסיד גדול היה, כיון שראה שנקנסה עליו מיתה ישב בתענית מאה ושלישים שנה ופירש מן האשה מאה ושלישים שנה והעלה זירוזין של תאנים מאה ושלישים שנה. והיה שלשה מיני תשובות כנגד מה שיחסו חטאו אל הגפן ואל החיטה ואל התאנה כמו שכתבנו שם במקומו.

[הגבול הראשון: אתם ניצבים היום כולכם לפני ה']

אמנם העניין הראשון הוא מה שכוונו באומרו אתם ניצבים היום כולכם לפני ה' אלוהיכם וגו'. כלומר הרי אני מעמידכם היום הזה לפניו יתעלה במצב ההוא שהייתם ביום שנבראתם אינכם רחוקים ממנו אבל אתם צריכים להזדרז להתקרב אליו כפי הריחוק הטבעי שביניכם לבין אלוהיכם, כמו שזכרנו ראשונה. והרי אתם נמצאים על אופני התיקון האנושי הראוי לכם, כמו שנברא האדם שלם בצביונו ובקומתו עד שיהיה שלמות כללכם פונה ונגמר בכל חלקיו כשלמות האיש בכל איבריו וכוחותיו. וזה בהיות לכם ראשי' שבטים זקנים ושוטרים כי זהו מה שישלים הכוללות הישראלי המיוחד כמו שמציאות מעלותיהם בכל איש ישלים אישיותו.

הראשון מעלת ההשכל והמדע אשר בה יצליח האדם וישכיל בדרכיו כי בלא דעת נפש לא טוב ועליה אמר ראשיכם כי המוח הוא בראש וזקן שקנה חכמה הוא הראש.

והשני הוא ההצדק במעשים לכלכל דבריו במשקולת המשפט ולא איך שיזדמנו כי על כן אמר שבטיכם כי שבט הצדק והמשפט הוא שבט מישור ביד כל איש.

השלישי הוא ההסתפקות שהוא רסן התאוות הבשריות שחטאו בהם רבים מהגדולים ועליה אמר זקניכם כי הזקנים באמת הם המסתפקים על הרוב באונס או ברצון.

הרביעי מעלת הגבורה אשר בכוח המתעורר עומד על מידותיו ולבלתי צאת מהשווי כי יבער כמעט אש הכעס הקנאה והנקמה וכיוצא כי הבא לכללם בא לכלל טעות, ואע"פ שיהיה שלם ביתר המעלות.

ועליה אמר שוטריכם כי השוטר הוא הכופה את החוטאים להעמיד אותם על גבולם. ואמר כל איש ישראל שבבחינת כללות זה ראוי שיקראו כולם איש אחד כי כל הכוחות והמעלות הללו ביום הבראם בו כוננו להשלמת אישיותו. ואמר טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך מחוטב עציך וגו' לרמוז אל שאר חלקי העם שהם במדרגת שאר הכוחות השפלות והמשרתות אשר בהם ישתלם האישיות שאמרנו ואמר שכולם בדעתם ובצביון היו ניצבים היום לפני ה' מעותדים ומזומנים לנסוע וללכת בדרך הישרה שאמרנו אשר התהלכו בה האבות הקדושים לקרבם אליו ולדבקה בו והוא מה שפירש באומרו לעברך בברית ה' אלוהיך וגו' למען הקים וגו'. כי התורה והמצות הם הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשון למען הקים אותם לו לעם והוא יהיה להם לאלוהים והוא עניין הקרבה והדבקות אשר בסוף הדרך ההוא. ואמר לא אתכם לבדכם וגו'. כי את אשר ישנו

פה וגו'. לומר שההכנה הזאת והשלמויות אשר נמצאו אתם לא אתם לבדם הוא נמצא כי אם להם ולבני בנייהם עד עולם וכבר דברנו בעצם העניין הזה בשער הקודם:

[הגבול השני – פן יש בכם שורש פורה רש ולענה]

ואחר שדבר במה שהיה מעניין הגבול הראשון ומהויתם על ההתחלה הנאותה לשעה ההיא, נעתק למה שהיה ירא וחרד עליהם מהשתבשות הדרך ומהילוכם בו לאחור ולא לפנים עד שתהיה הליכתם בו לרחקם מעליו תמיד ואמר כי אתם ידעתם וגו'. פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט וגו'. ללכת אחרי וגו'. אמר כי לסיבת מה שהכירו והרגישו מתועבות הגוים ההם שמא ימצאו בהם יחיד או יחידים רבים אשר יחזיקו בדרך ההפכית לדרך ה' אשר אמרנו ראשונה כי ההולך אחרי ע"א הוא הפונה אלי עורף ולא פנים שנאמר אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו כי פנו אלי ערף ולא פנים (ירמיה ב'). וכבר נתבאר זה הפסוק בפרשת מסעי.

וסגולת הדרך הזה היא כי כל עוד שיתנועע בה יוסיף סרה וריחוק ממנו יתעלה והנה היה זה הבלייעל הנסוג לאחור כשמעו את דברי האלה היוצאת מפי התורה גוזר על עצמו ברית שלום מהטעם שכתבנו בשער הקודם ותהיה אמירתו זאת סיבה להוסיף ולחבר רוע דרכו אשר ילך בה בנפש שבעה מהמוסר והמדע אחרי הודיעו אותו את כל אלה עם מה שהיה פושע בה בתחילה כשהייתה נפשו צמאה ממנה ולזה לא יאבה ה' סלוח לו כי אז וגו'. והבדילו וגו'. ואמר הדור האחרון עד וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה, לומר שיוליכם השם את פועלי האון על פי דרכם כי כמו שרחקו מעליו ככה ירחיקם מארצם ומכל מאווייהם. והכוונה באומרו אלוהים לא ידעום ולא חלק להם שאותו אלוה לא ידעם להטיבם בדבר ולא חלק להם אפילו אותו חליקות שקבלו עובדיהם מהם שנאמר אשר חלק ה' אלוהיך אתם לכל העמים (דברים ד') כי הש"י הוא העושה ולא הם. וכלפי מ"ש למעלה למען ספות הרוה את הצמאה לפי זה הדרך אמר הנסתרות לה' אלוהינו וגו'. שירצה השגיאות והנסתרות ממנו לה' אלוהינו הרחמים והסליחות כי לא יעניש עליהם. אמנם הנגלות לנו אחרי הודיע אלוהים אותנו לעשות את כל דברי התורה הזאת לנו ולבנינו עד עולם ליתן את הדין עליהם וכאשר תשיג לחוטאים התלאה הכתובה בספר הזה מפי עליון לא תצא.

[הגבול השלישי – תשובה כוללת]

אמנם אחר שזכר אופן הפכם אל הדרך והגיעם אל תכלית הריחוק בו, סידר למולו תיקון התשובה הנאותה לו על הדרך שסידרנו בהקדמה, והיא התשובה הכוללת אל הכולל כמו שהנסיגה גם היא הגיעה אל הכולל ואמר והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבות אל לבבך וגו' ושבתי עד ה' אלוהיך ושמעתי בקולו. ירצה כאשר יגיעך תכלית הריחוק מעל ה' אלוהיך אשר מחמתו נתרקת גם כן

מעל אדמתך, ונטל ממך כל טובותיך הנה יהיה התיקון לך מה שאמרנו למעלה שהוא תיקון הולכי דרכים בתעותם ללכת הפך המגמה חזרת פניהם לאחוריהם ממש עם התמדת ההליכה כי היא עצמה סוד התשובה.

ולזה והשבות אל לבבך כי סבת ריחוקך לא היה רק במה שפנית עורף אל אלוהיך ובמצב ההוא הרבית נסיעותיך יום יום עד הגיעך אל תכלית הרוחק ממנו ושהעצה היעוצה לישועתך שתחזור בך ושבתי פניך אל ה' אלוהיך ושמעת בקולו אשר יקרא אליך ותתמיד ההליכה אל קול קריאתו הלוך וקרב עד שתגיע עדיו והנה כשיסור הריחוק מבינך לבינו יסור ג"כ הפיזור אשר בין קצתכם לקצתכם גם ריחוקכם מארצכם כמו שאמר ושב ה' אלוהיך את שבותך ורחמך ושב וקיבצך וגו'. אם יהיה נדחך וגו' והביאך ה' אלוהיך אל הארץ וגו' ומל ה' אלוהיך וגו'.

זוה ענין מעולה מאד מכוונת התשובה וסודה על הדרך שזכרנו ראשונה. האמנה כי בהשלמת התשובה ואופן ההגעה אל תכליתה אמר ענין נכבד מאד זכרו הפילוסוף בהשלמת המעשים האלו והדומים להם אמר בפרק ב' מהמאמר הב' **מספר המידות:**

ולא יהיו התולדות לבד והתוספות וההפסדים מהם עצמם ומסבתם, אבל הפעולות עצמם יהיו מהם, כי כן יהיו בדברים יותר מפורסמים כמו בחוזק הגוף כי הוא נעשה מלקיחת מזון רב ומסבול יגיעות רבות, והחזק יוכל לעשות זה יותר. כן במעלות כו'. יאמר כי האיש נכאה הלבב והחלוש מאד, שכל אוכל תתעב נפשו, אם יעזוב למה שימשך מחולשתו ותיעוב מאכלו, הנה הוא מהרה ימות.

אמנם העצה הנכונה לו שיתחזק ויתאמץ כפי הכוח, בהתחלת הטיוול ומעט מעט מההתעמלות, לפי שההתעמלות המעטי הזו יביאהו לידי קצת תאוה ורצון אל לקיחת המזון או להמעט התיעוב ומעט המזון שייקח יכנהו הכנה מה אל ההתעמלות יותר ממה שהיה בראשונה, וההתעמלות ההוא השני שיש לו קצת חוזק מהראשון יחזקהו אל לקיחת המזון יותר, ולקיחת המזון יותר יוסיף כוח אל ההתעמלות וכן ילך הדבר בסיבוב הוספת הטוב ועל זה האופן יהיו המעשים סיבה לעצמם בקנייני המעלות, כמו שכתבנו זה הדרוש הנכבד אצל נעשה ונשמע בשער מ"ז דרוש משם.

וכן הענין עצמו אצל כל דבר כבד העשייה וקשה ההתחלה. ועל זה הדרך יובן מאמר ישעיהו שיראה מתחלה שהוא סותר גזרות משה רבנו ע"ה כי הנה משה אמר ובקשתם משם את ה' אלוהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך (דברים ד'), שיראה שהדרישה תחויב שתקדם למציאה. והנה ישעיהו אמר דרשו ה' בהימצאו (ישעיה נ"ה), שסדר הדרישה אחר המציאה גם משה אמר אשר לו אלוהים קרובים אליו כה' אלוהינו בכל קראנו אליו והוא אמר קראוהו בהיותו קרוב. אלא שהענין הוא על הדרך שאמרנו כי משה רבי' הזכיר ההתחלות הקשות והפעולות הראשונות המתחדשות מציאות השניות וישעיהו זכר הפעולות המתחדשות מאותן השניות שהן יותר חזקות מהראשונות כי הדרישה שאחר המציאה ודאי חזקה ויפה מהדרישה הראשונה וכן הקריאה שאחר

הקריבה, והוא עניין נאות מאד וע"ד שאמר המשורר קווה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקווה אל ה' (תהלים כ"ז), כמו שפירשו החכם בעל **העקרים** ז"ל. וזו הוא ממליצותיו של ישעיהו שנראה לכאורה שהוא חולק על רבו בדבריו, ואינו כן. כמו שכן עשה במאמר שמעו שמים והאזיני ארץ, כמו שיבוא בהאזינו ב"ה. ולפי שזה עצמו עניין התשובה סמך יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה' וגו'.

[יעזוב רשע דרכו וישוב אל ה']

יש לדקדק אחר שיעזוב רשע דרכו מאי וישוב אל ה', עזיבת הדרך ההיא היא עצמה עצם התשובה, כמו שאמרנו. אלא שהעניין הראשון הוא הנעשה בהתחלה בקושי ובחולשה, והשני הוא הנעשה אחר ההתחזקות וקצת ההתגברות והראשון יספיק לעזיבת הדרך הרעה והשני להתחזקו לשוב ממנה אל הפכה והוא התחלת התנועה להתקרב אליו יתעלה.

זזה העניין עצמו הוא שכתבו משה רבנו בכאן בעניין התשובה כאשר ימצאו בה בעוצם החולשה והתיעוב שאתה מוצא שהוא הקדים התשובה באומרו ושבת עד ה' אלוהיך וגו'. **וסמך ליה גאולה** באומרו ושב ה' אלוהיך את שבותך וגו'. ואחרי גאולה תשובה כמו שנאמר ואתה תשוב ושמעת בקול ה' וגו':

ואחר התשובה השנית תוספת טובה גאולה, במה שאמר והותירך ה' בכל מעשה ידך וגו'. ואחרי כן תשובה יותר חזקה, במה שאמר כי תשוב אל ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך. והכוונה כי בהיותם שם בחולשתם בארצות אויביהם לא יעזבו אל הרפיון והחולשה עד שיוציאו הפעולות חלושות כפי כוחם, כי חולשת הפעולות על הדרך ההיא תחליש הכוח יותר, וחולשת הכוחות יותר תחליש הפעולות עד שתאבדו לגמרי. אבל התחזקו בכם בהיותכם בחולשתכם להתחיל התחלה מה מהטיול ומהעזר, במה שתתעוררו לשוב אליו ולשמוע בקולו ככל אשר אנכי מצווך היום וּבְנִיךָ, בכל לבבך ובכל נפשך. לפחות תהיה השמיעה ברצון ובאווות נפש, עם שהמעשים לא יוכלו להיות שלמים בהיותכם תחת עול הכותים, אבל תתחזקו כפי היכולת ועוד מעט.

והוא מה שיעץ אותם ישעיהו במליצה נחמדת מאוד, כרע בל קרס נבו היו עצביהם לחיה ולבהמה נשאתיכם עמוסות משא לעייפה (ישעיה מ"ו). אמר על הנושאים את עץ פסלם ומתפללים אל אל לא יושיע, שזכר ראשונה שמה שכרע בל קרס נבו שהם עבודות מיוחדות לבני בבל ולמואב, יעיד על כולם שאין בעבודתם ממש ושעצביהם לא היו בהם שום תועלת, אלא משא טורח הבהמות אשר יישאום. ולזה הראוי והנאות הוא לפרוק עולם מעליהם.

אמנם בעבודת האל ית' אינו כן, ואין לכם למצוא עילה ותואנה מצד משא מלך ושרים לומר איך נפסוק עלינו צדקה ונקבל עלינו ספוק התורה והתלמידים, ואנחנו עמוסים מכובד התלאות ורוב המסים, כי הנה הבהמה כשהיא נושאת המשא הכבדה אם תפרוק

מעליה אמתחת המספוא באמת כי תרעב בדרך המדבר ותרבץ תחת משאה ותיפול ולא תוסיף קום. אבל אם תכפול אז כובד אמתחת, ירבו מזונותיה ממנו תאכל ותתחזק, ותוכל שאת. וכן כל עוד שאנחנו עמוסים מהצרות והתלאות, אם נפרוק מעלינו עול התורה הראוי להיות תמיד עלינו והוא חיינו ואורך ימינו הנה ודאי כולנו מתים.

אמנם בכפול המשא בזה, תוסף כוחנו ותוכל גבורתנו, כי לחמנו הם וה' אתנו להיות בעזרתנו להקל כובד עולנו. והוא אומר נשאתיכם עמוסות משא לעייפה כי כאשר תהינה המשאות הנשואות עליכם עמוסות יותר מדאי אז תוסיפו משא לעייפה כי בזה יינתן ליעף כוח בלי ספק.

אמנם הם קרסו כרעו יחדו לא יוכלו מלט משא, ונפשם בשבי הלכה עד עולם. ואתם לא כן אבל שמעו אלי בית יעקב וכל שארית בית ישראל העמוסים מני בטן הנשאים מני רחם ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט. אמר, כי להיותם עמוסים מני בטן מעול תורה ומצווה יזכו להיותם נשואים מני רחם כאשר יישא האומן את היונק, כמו שעשה להם מתחילה, וגם עד זקנה ושיבה לא ייעף ולא ייגע כי הוא עשה הגליות והוא יסבול אתכם וימלטכם מהם.

והנה זהו באמת התחלת התשובה שאמר עליה והשבות אל לבבך בכל הגויים אשר הדיחך ה' אלוהיך שמה, ושבת עד ה' אלוהיך וגו' כי אפילו בהיות עולם על צווארך למשא כבד, ראוי שתשיב אל לבבך אלו הטענות ותתחזק להתחיל בתשובה מעוני, כי הנה אם אתה פותח כחודה של מחט הנה הוא יפתח אליך כפתחו של אולם.

ושב ה' אלוהיך את שבותך ורחמך ושב וקיבצך מכל העמים וגו' אם יהיה נדחך וגו' והביאך וגו', כי הוא יסור עולם מעליך כי תתקרב למעלה ולמטה ואז תתחזק במעשים יותר, כמו שאמר ומל ה' אלוהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חיך. והוא יהיה עניין יותר שלם מברית מילה אשר נתן לאברהם אבינו כי על זה ארז"ל (תנחומא פ' תולדות) על המשיח המקווה ירום מאברהם כמו שכתבנו אצל חלומו של יוסף שער כ"ח.

[ואתה תשוב ושמעת – התחזקות בתשובה]

ונתן ה' אלוהיך את כל האלות האלה על אויביך וגו'. והנה כאשר יגיעוך כל אלו ההצלחות כבר תוכל להתחזק יותר על התשובה מבראשונה והוא אומר ואתה תשוב ושמעת בקול ה' ועשית את כל מצוותיו אשר אנכי מצווך היום וכבר תוכל על המעשה השלם, מה שלא נאמר תחילה רק השמיעה, ובזה תתחזק עוד הגאולה והישועה בידך בהשלמות ענייך, כמו שאמר והותירך ה' אלוהיך בכל מעשה ידיך בפרי בטןך וגו'. כי ישוב ה' לשוב עליך לטוב כאשר שש על אבותיך שיתמיד הצלחותיהם בקיום עצמם ובסיפוק צרכיהם בשמחה ובטוב לבב, כאשר עשה לאבותיהם שהוא תכלית ההצלחות. כי בזה יוסיף להם אומץ גדול עוד בהשלמת מעלתם והוא מה שפירש בסוף כי תשמע בקול ה' אלוהיך לשמור

מצוותיו וחוקותיו הכתובים בספר התורה הזה כי תשוב אל ה' בכל לבבך ובכל נפשך. והוא שכל מה שיעשו משמירת המצות והחוקים התוריים תהיה כוונתם אל התשובה הנכונה אליו, לא אל יראת העונשים הממיתים, כמו שאמר ראשונה לאהבה את ה' אלוהיך וגו' למען חיך. כי שם אמר שכבר ימול לבבם הערל לדעת ולהכיר כי אין לו חיים כי אם מידו יתברך אבל בכאן מזולת ההשקפה היא אלא בבחינת הטוב מצד מה שהוא טוב והוא ענין התשובה השלימה יעשו והיא תכלית שלמותם. הנה שנבאר פרשה זו בתכלית הדיוק על הסכמת אלו העניינים אל השכל ואל כיוון הכתובים.

ויראה שאליו כוונת חז"ל (יומא דף פ"ו ב) באומרם:

א"ר נתן גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה שנאמר כה אמר שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות.
 רבי אלעזר אמר שהיא סמוכה לגאולה, שנאמר ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם ה'.

כי ר' נתן הזכיר התשובה הראשונה המקרבת הגאולה ואמר כי ישמרו משפט התשובה ההיא שנזכר ראשונה באומרו יעזוב רשע דרכו כמו שפירשנו ועם זה הישועה קרובה לבא שנאמר ושב ה' אלוהיך את שבותך וגו'.
 ורבי אלעזר אמר שהגאולה משלמת התשובה לעשות אותה כתקנה כמו שאחר הגאולה נאמר ואתה תשוב ושמעת בקול ה' ועשית וכו' והוא מה שדייק באומרו ובא לציון גואל ולשבי פשע וגו' ואלו ודאי דברי אלוהים חיים הם כמו שנתבאר.

[לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה]

והנה לפי שמצות התשובה הזאת היא יתד שהכול תלוי בה מצד שהיא רפאות כל המחלות ותיקון כל הקללות, אמר עליה כי המצווה הזאת אשר אנוכי מצווח היום לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה לא בשמים היא וגו' ולא מעבר לים וגו', כי קרוב אליך הדבר מאד בפיוך ובלבבך לעשותו. יאמר כי לפי התועלות העצומות הנמצאות בה ובפרט שבה עתידין ליגאל מאלו הגליות ראוי היה להם לעשות סולמות לעלות לשמים ליקח אותה משם אם בשמים היא ואם זה היה נמנע וכ"ש שהיה מחויב לרכוב אניות לעבור אורחות ימים על זה שהוא אפשר ואם הוא רחוק שכל מה שאפשר לעשות לחתור בית האסורין ולצאת ראוי לעשות כ"ש וכ"ש שכבר סר הנמנע וההרחק, ונתקרב לך הענין תכלית הקירוב כי הוא אינו אלא בפיוך ובלבבך לעשותו. כי התשובה תחילתה במה שיתאונן האדם בודיו פיו על הראשונות ושיקבלם על לבו שלא לשוב בחטאים ההם עוד, אבל שיעשה כנגדן מעשים טובים וישרים.

ומעתה האריכות אשר לגליות אין עליו ית' התלונה כי אם לגולים שאינם נותנים אל לבם לצאת והרי הם מוסגרים ונמכרים ביד עצמם ולא ביד זולתם. והוא מה שאמר חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו (ישעיהו נ"ב) כי הנה הם לא נמכרו בדמי' יקרים כמו שאמר

(שם נ') או מי מנושי אשר לא תוכלו להתקבץ לתת פדיון נפשכם כי הן בעונותיכם נמכרתם וא"כ לא בכסף תגאלו כי אם בתשובתכם והוא פי' יפה וקשר נאות. אמנם חז"ל מפרשים אותה על כל התורה. אמרו במדרש (דב"ר פ' ניצבים)

משל לבת מלכים שאין אדם מכירה, והיה אוהב אחד למלך, והיה נכנס אצלו בכל שעה, והיא עומדת לפניו. אמר לו המלך, ראה כמה אני מחבב אותך, שאין אדם מכיר את בתי והרי היא עומדת לפניך. כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, ראו כמה אתם חביבים לפני, שאין בפלטיין שלי מכיר את תורתך, ואני נותנה לכם. הדא הוא דכתיב לא נפלאת היא ממך וגו'

והוא עניין נכבד דוגמת הויכוח שאמרנו שהי' לו למרע"ה עם המלאכים בשעת קבלת התורה שיתבאר אצל ואתא מרבבות קדש וגו' והם המפרשים ז"ל נמשכו אחר זאת הכוונה, אבל מה שכתבנו הוא נראה עיקר הפשט, לעורר אותנו התעוררות חזק אל צורך התשובה אל גודל האשם המוטל על המתעצלים בה, לבוא בה מהר אל גאולתם ולפדיון נפשם. והוא הדין אל כל יחיד ויחיד במה שצריך לתקן את אשר עוותו במעשיו למצוא פדיון לנפשו, כי הוא עקר כל ההשתדלויות ולעוררו מהעצלה והרישול בזה כמו שהשתדל מאד שלמה הע"ה בזה אבל משה רבנו ע"ה יותר מן הכול כמו שאמר כי קרוב אליך הדבר מאד בפיו ובלבבך לעשותו.

ובמדרש (דב"ר שם):

רבנן אמרי שבעה עצלין הן ועצלין של משה גדול מכולן. הוא שאמר שלמה המלך ע"ה (משלי כ"ו) חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם אמר לו לעצל וגו'.

כמו שכתבנוהו בפירוש בפרשת ויצא יעקב חלק ב' משער כ"ה. וזהו מה שרצינו אליו בזה החלק:

עקידת יצחק דברים שער קא (פרשת נצבים)

יבאר שיש חיים וחיים טובים, וכן מות ומות.

ושראוי שיבחר האדם החיים הטובים ויבדל מהמות הרע:

ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו':

(ל"ט ב) במסכת נדרים

שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם, תורה, תשובה, ג"ע, גיהנום, כסא הכבוד, בית המקדש ושמו של משיח.
 תורה מנין, דכתיב ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז. תשובה מנין, דכתיב בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ וגו' תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם. ג"ע מנין, דכתיב ויטע ה' אלוהים גן בעדן מקדם. גיהנום מנין, דכתיב כי ערוך מאתמול תפתה. כסא הכבוד מנין, דכתיב נכון כיסאך מאז. בית המקדש מנין, דכתיב מרום מראשון מקום מקדשנו. שמו של משיח מנין, דכתיב לפני שמש ינון שמו:

[בין חיים אמיתיים לחיים מדומים]

מבואר הוא לכל בעלי השכל כי בהכרת החיים והבדלם יש אונאה עצומה בלתי בעלת שיעור. יש מתדמין חיים במראיתם, והוא המוות המוחלט. ויש שמתראה מות בעיני כל אנשינו, והוא חיינו ואורך ימינו. וזה כי החיים המדומים הם חיי השלוח אשר חיו בהם הדורות המכעיסים לפניו ית' אשר בחייהם נקראו מתים, בשומם תכלית כל הטובות חיי הגופים האומללים, אשר לא ימלטו מיד שאול סלה.

אמנם החיים האמיתיים הם המיושרים על פי הנימוס האלוהי הישר והטוב והם אשר בחרו בהם השלמים אשר מעולם לקנות בהם חיי הנפש שהוא הטוב הנכסף אל תכלית החיים ההם, וכמו שאמר המשורר לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים (תלים כ"ז). ירצה שהיה מאמין יהיה בארץ חיים זאת לזכות בה לראות בסוף בטוב ה', והיא ההצלחה הנפשית. כי הוא לבד תוחלתו אשר אליה אמר קווה אל ה' וגו'. וכן אמר מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב (שם ל"ד). אמר כי אשר ידע לחפוף בחיים באופן נאות, הוא אשר יאהב אורך הימים לראות הטוב המקווה בסופן לעולם הבא. הנה שכבר שמו השלמים הטוב תכלית עליון אל החיים, לא החיים אל הטוב. וכן העניין עצמו הוא במות, כי יש מות אשר היא זרה ורעה בעיני האדם, והיא מות הגופים

ההכרחית, אשר היא על דרך האמת טובה לנו להפריד בין פחיתות החומר ומשיגיו, לבין שלמות השכל והפשטת מושגיו. וכמו שכתב בספרו של ר"מ והנה טוב מאד טוב - מות (ב"ר פ"ט). ונאמר יקר בעיני ה' המותה לחסידיו (תהלים קי"ו) ירצה שאל החסידים יראה ויתגלה שהמוות הוא דבר יקר בעיני ה' כמו שיתבאר בנעילת השער ב"ה:

אמנם יש מות קשה הימנה ובלתי מפורסמת שהוא הרע בהחלט, והיא המיתה הנפשיים אשר מטבעה לחיות תמיד, אם לא באשמת בעליה. כי על זה אמר החכם (קהלת ז') ומוצא אני מר ממות את האשה וגו' טוב לפני אלוהים ימלט ממנה וחוטא ילכד בה, כמו שכתבתי זה יפה בפרשת תזריע שער ס"א.

והנה לפקוח עיניים עורות אצל האונאות הללו, אשר הם גדולות הערך מאוד, אמר הנה ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המוות וגו' כי הפרש יש למתבונן בין החיים הנזכר בזה המקום לנזכרים להלן, באומרו החיים והמוות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים. וזה, כי שם שם חיים לעמת מות, וברכה לעומת קללה. והוא ידוע שהדברים הפכיים, והחיים אשר זכר שם הם חיים ממש, אשר עליהם אמר ובחרת בחיים כמו שיבוא עוד ביאורו.

אמנם בכאן אמר החיים והטוב והמוות והרע, ומהראוי שישפטו הפכיים ג"כ טוב כנגד חיים, ומות כנגד רע. והוא שיאמר שנתן לפניהם שני מיני החיים. החיים והחיים הטובים, רצוני החיים בסתם, והם החיים המדומים מצד אחד, ולעומתם החיים הטובים אשר אמרנו. וכמו שעל זה האופן אמר לטוב לנו כל הימים לחיותינו כיום הזה (דברים ו'), קרא טוב בסתם להצלחת העולם שכלו טוב, וקרא חיים סתם לחיותנו החיים הגופיים כיום הזה. והוא דבר נכון, שהרי הטוב לא יתואר בתואר מעולה ממנו, עד שנאמר טוב חי כמו שיתוארו החיים בו באמרנו חיים טובים.

ומאמרו זה הוא ממש כמי שנותן לפניהם אבן של זכוכית אחת ספירית ובהירה ומרגלית אחת מאד יקרה, ואומר ראה נתתי לפניך היום שתי אבנים אלו, והוי יודע כי אחת מהנה היא יפת המראה לבד.

אמנם השנית, אם שאינה יפה המראה כמוה, יש לה סגולות נפלאות להעמיד הבריאות ולהשאיר החיים. בחר לך אחת מהנה. כי מעתה גילה אמן אנשים בתכלית הגילוי וההכרה. והנה הטיפש לא יחוש למאמר ולמראה עיניו ישפוט לברור ביפה ויעזוב הטובה.

אמנם הפקח ישמע לקול מוריו, יבחר לעצמו הטובה ויעזוב היפה.

וכן אמר להם ראה נתתי לפניך היום את החיים אשר יתאוו אליהם האנשים ויתאנו בהם וכשלו ביופיים, כאשר ילכד הסכל בבהירות יופי הזכוכית, גם נתתי לפניך את הטוב והיא ההצלחה הנפשית אשר היא במדרגת האבן היקרה והמסוגלת, אשר בה ירצו השלמים

עם היות שאינה יפה למראה. כי הרבה צער ופרישות מתאוות העולם וייסורין מצויין לצידה, וכאלו הם שני עניינים הפכיים, כנגד שני חלקיך בחיים. החיים הם תשוקת הנפש החיונית, והטוב תשוקת הנפש המשכלת.

וגם נתתי לפניך שני מיני רעות לשני חלקיך אלו, והם המוות והרע. כי המוות והצער הגופי הוא הרע לגופך, והוא אשר ירחיקהו.

אמנם הרע בהחלט, הוא רוע הנפש והפסדה, ואתה אם בעל נפש אתה מאוס ברע הנפשי, ולא תמאס המוות המדומה וצער הגוף. כמו שאז"ל (שבת פ"ג ב) זאת התורה אדם כי ימות באהל, אין דברי תורה מתקיימין כי אם במי שממית עצמו עליה. ואמרו (ילקוט פ' בראשית רמז י"ד) שאם יחיה ימות, ואם ימות יחיה.

הנה שביאר להם העניין ופירשו בטוב משני קצותיו. וכבר הפליג להראות להם באצבע האות אשר יישירו נגדו, בהיותו להם תכלית נכסף אל המציאות האנושי כדי שלא יתחלף להם האמתי במדומה לרבים והיא הישרה הכרחית ראשונה.

ואולם לא יושלם הלמוד בהודעת התכלית לבד, אם לא בשידע הדרך יגיע אל התכלית ההוא, כי מה תועלת בשתדע העיר ששם מגמתך, אם לא תדע אי זה דרך יגיעך אליה. וזה יושלם בשני עניינים בידיעת הליכת הדרכים הטובים ובחזרתו מהרעים והמתעים כשיתעה, כמו שהרפואה תתחלק אל שמירת הבריאות ואל חזרתה כשתסור. והנה המלאכה רבה מאד בחזרתה מבשמירתה, והוא מאמר הכתוב אני ה' מלמדך להועיל מדריךך בדרך תלך (ישעיהו מ"ח). כי העניין השני הוא להדריכנו מהדרך המעוקלת אל הישרה, אשר ילך בה, כשיקרה שיטעה בה. ולזה אמר אשר אנכי מצוה היום לאהבה את ה' אלוהיך ללכת בדרכיו ולשמור מצוותיו וחוקותיו ומשפטיו. כבר הציבה התורה ציונים בכל דרכי החיים, אשר לא יוכל לטעות בהם כלל, וכמו שאמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום (משלי ג'). וגם לכשיטעה ויסור מני דרך, כבר שם בתוכם מצות התשובה וכל מלאכתם, כמו שנתבאר עניינה משלם בשער הקדום. וסוף דבר כבר כלל במצות כל מה שהוא בסור מרע ועשה טוב. וגם בזה לא יושלם כי אם בשידע הפועל התועלת המגיע אליו מההגעה אל המקום ההוא.

וזה מה שיחלק ג"כ לשנים:

האחד שידע התועלת המגיע מההליכה ההיא לשם.
והשני שידע הנזק והרע שיגיעו מהנמנע מעשות.

כי על כן הסכימו כל בעלי הדתות להניח שכר על המעשים הנאותים ועונש על המבטלים. ועל זה אמר בפירוש וחיית ורבית וברכך ה' אלוהיך בארץ אשר אתה בא שמה לרשתה, הנה בזה הודיעם התועלת המגיע בדרך ההוא, כי בדרך ההוא יחיה חיים טובים חיים רבניים בקיום וריבוי ההצלחה בברכת ה' בארץ ההיא אשר הוא ודאי רמז אל השגת

ההצלחה הנצחית בטוב ה' בארץ חיים. ועל גלוי הרע המגיע בתעייה אמר ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונידחת והשתחוית לאלוהים אחרים ועבדתם.

[הגדתי לכם היום כי אבוד תאבדון]

הגדתי לכם היום כי אבוד תאבדון לא תאריכון ימים על האדמה אשר אתה עובר את הירדן לבא שמה לרשתה.

אמר הגדתי לכם היום, לפי שחדשות הוא מגיד אשר לא ידעום הראשונים כי הראשונים לא שיערו אחר מיתת הגוף מיתה אחרת כלל, ולזה הפליא מאמרו באומרו הגדתי לכם היום כי אחר שתאבדו בעולם הזה תאבדו שנית מן העולם הבא לא תאריכון ימים על הארץ החיים אשר אתם עוברים מעברות הירדן ודאי שמה לרשתה, כמא דאיתמר ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ (ישעיהו ס'). והרי הועיל להם בהודיעם הטובות אשר יכספום והרעות אשר יבקשו ההצלה מהם. וכל זה עדיין לא הועיל אם לא ימצאו אליו הדברים העוזרים והסומכים להגיעו אל סוף המעשה, כמו שאמר שלא יתכן ההליכה אל המקום לקנות הטוב ההוא ולהינצל מהרע, אם לא שיזדמן לו ממון להוצאתו ובהמה לרכוב עליה וכיוצא וגם זה יחלק בכל מעשה להרבה דברים.

אמנם נחלק אותו לשני מינים:

האחד מציאות היועצים הנאמנים להדריכו במעשה ההוא אשר יעשה שם.

והשני השלמת סיפוקו בכל מה שיצטרך לשם.

ועל הראשון מאלו השניים אמר בעניין הזה, העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ החיים והמוות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך. והכוונה לא תאמרו שבשום זמן מהזמנים יחסר לכם יועץ חכם ומישיר שילמד ויישיר אתכם במעשיכם, ולזה חסרתם את חוקכם. כסוחר שהלך אל מדינת הסחורות ולא ידע להיזהר ונתאנה והפסיד. כי אנכי מעיד בכם היום את השמים ואת הארץ העדה שלמה ומספקת לעד לעולם כי היום נתתי לפניך החיים והמוות הברכה והקללה ואתם רשאים ובחיריים ליטול לכם המנה היפה למען תחיה אתה וזרעך וזרע זרעך עד עולם. ומעתה לא נשאר לך שום תרעומת מזה:

[הבחירה היא בחירת הדרך, הרצון הוא קביעת התכלית]

ואולם תראה עוצם כוונתו בזה אל אמיתת מה שאמרנו ראשונה מעניינים החיים ומהבדלם, כשתעמוד על מה שכתב הפילוסוף בפרק ה' מהמאמר השלישי מספר **המידות** כאשר יתאר מהות הבחירה והבדלה מהרצון, ובכלל שאר הבדלים אשר כתב אמר, זה לשונו עוד:

הרצון הוא תכלית. אמנם הבחירה היא על הדברים אשר בעבור התכלית. המשל, כי נרצה הבריאות, ונבחר הדברים אשר בהם נהיה בריאים. ונרצה היות מאושרים, ונאמר כן. ולא יתכן לומר שנבחר זה. ובכלל יראה כי הבחירה היא אצל הדברים אשר בנו ע"כ.

הנה ביאר שענין הבחירה ומהותה לא תאמר כי אם על הדרכים המביאים אל התכלית הנרצה. והרצון לבד יאמר על התכלית, והוא מה שאמר הכתוב בפירוש גם המה בחרו בדרכיהם ובשיקוציהם נפשם חפצה (ישעיהו ס"ו). כי שמו חפצם ורצונם אל השיקוצים בתכליות להם, ובחרו בדרכים המביאים אליהם. ומזה הטעם עצמו אמר כי לא נתייעץ על התכליות, לפי שהבחירה הוא תאוה לקוחה בעצה מהדברים אשר בנו כו', כמו שכתבנו על לכה איעצך וגו'.

והנה אחר שנתבאר שאין מטבע הבחירה ולא העצה ליפול על התכליות, איך אמר משה ובחרת בחיים, אם היה שכוונתו במילת חיים הייתה על התכלית העליון אשר אליו תחויב מגמתנו. ולא עוד אלא שאמר למען תחיה, שכבר שם הדבר מסובב מעצמו, והוא כאומר אכול כדי שתאכל, או עמוד כדי שתעמוד וזה מגונה.

אמנם כוונת הכתוב לדעתי היא מיוסדת על מה שנכתב ראשונה ומשלמת אותו לגמרי וזה שמהידוע שמיני החיים יתחלפו לאנשים כפי התחלפות תשוקתם אליהם וכולם בכללם נקראות חיים כאומרך חיי העושר חיי התאוה חיי מחשביים וזולתם.

והנה החכם במדינית קרא אותם כך כי כשידרוך הדורך בכל אחד מאלו יאמר עליו שהוא חי חיי הענין ההוא וכן הוא הלשון בתורה, נאמר על חיי העושר, רצוני העסק על קבוצ הממון, אמר ואת ובניך תחיי בנותר (מלכי' ב' ד'). על חיי התאוה, ראה חיים עם אשה אשר אהבת (קהלת ט'). על חיי המעלה אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (ויקרא י"ח). כי חויב האדם לעשות אותם עסק שיחיה בו. ועל זה הענין אמר החיים והמוות נתתי לפניך. ירצה כבר נתתי לפניך את כל מיני החיים, אם האמתיים ואם המדומים, לכל מיני החיים הנמשכים להם. ובחרת מכללם באותם החיים אשר יביאוך אל החיים האמתיים, חיי ההצלחה המתמדת. והוא אומר למען תחיה אתה וזרעך, כלומר תבחר מהם החיים אשר בעבורם תחיה אתה וזרעך על דרך האמת, ולא שתמות בהם. ולא תהיה בי"ת **בחיים** סימן לדבר הנבחר, כבי"ת כי בחר ה' **בציון** (תהלים קל"ב), מאוס **ברע** ובחור **בטוב** (ישעיהו ז'). רק סימן הדברים אשר בהן ומהם הברירה והבחירה, כטעם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים. ושני העניינים בכתוב זה, גם בפסוק כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בי רצה להמליך על כל ישראל ומכל בני כי רבים בנים נתן לי ה' ויבחר בשלמה בני וגו' (ד"ה א' כ"ח) הרי שבא לכאן לשון בחירה כפי ענינה לברור בטובה שבמנות, ושלא יתאוה ביפה או בנראית טובה מהן כמו שזכרנו ראשונה.

והנה בזה השלים להם הלמוד והעצה באופן שלם שיועילים לדורי דורות אם לא יסירו אוזנם משמוע והוא העניין הראשון שאמרנו.

[סיפוק הצרכים לצורך החיים]

אמנם על השני והוא ספוק הצרכים אשר בם יחיו כל הימים אשר יתעסקו בהם בזה העסק התורני אמר, לאהבה את ה' אלוהיך ללכת בדרכיו ולדבקה בו כי הוא חייך ואורך ימיך לשבת על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיך לאברהם כו'. ירצה גם לא ימנעו מכם כל הדברים הצריכים להתמדת חיותכם כי מובטחים תהיו כי בהיותכם על אהבתו וההליכה בדרכיו ולדבקה בו לא יחסר כל לכם כי הוא חייך ואורך ימיך על האדמה וגו' כמו שיצליחך ההצלחה הנפשית התלויה בארץ שהוא עיקר התועלת. והנה נתבארה הפרשה היטיב ועל פיה עלו בדינו שבעה דברים שנתחייבו הידיעה בזה העניין, לפי שכל אחד משלוש העניינים נחלק אל שנים.

אמנם הראשון שהוא התכלית אי אפשר לו ליחלק, שמטבעו להיות אחד. כמו האות שיישירו נגדו המורים בחצים אינו אלא אחד.

ואליהם כווננו חז"ל במאמר ההוא שזכרנו ראשונה שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם וכו' כי הכרחיותם אל מציאות האדם והצלחתו מקדים אותם קדימה טבעית לבריאת עולם, כעניין שאמרנו שקדמה תורה לבריאת העולם על הדרך שנתבאר שם. **ועל העניין הראשון** אמרו כסא הכבוד, כי הוא באמת הכרת התכלית האמתי אשר אליו יכוונו כל השלמים בכל פעולותיהם, כי על זה נקרא בכל מקום מפיו ית' אני ראשון ואני אחרון, כי התכלית הוא מה שעלה על דעת הפועל ראשונה והוא אשר יצא אל המציאות באחרונה, כמו שכתב החכם בשביעי מהשלישי **מספר המידות**, וכתבנוהו בעצת יוסף שער כ"ט.

ולזה אמר נכון כיסאך מאז, כי מאז היה נכון כסאו זה מכוון להיות תל שאליו יפנו כל השלמים לבחור בכל מיני החיים אותם החיים אשר יגיעוהו לזכות ולחיות לפניו, כמו שאמר ובחרת בחיים למען תחיה כמו שאמרנו.

על העניין השני אמר, תורה הוא הוראת הדרך, אשר פירש באומרו אשר אנכי מצוין היום לאהבה את ה' אלוהיך ללכת בדרכיו וגו'. כי הוא הדרך הישר מכל זולתה, כמו שנתבאר בכמה מקומות, אשר מכלל מצוותיה **ועיקרן הוא העניין השלישי אשר אמרו תשובה**, כי היא ההוראה לשוב אל הדרך כאשר יטעה ההולך בה, כמו שביארנו בשער הקודם. ואלו הדברים קדמו לעולם, אם להשלמת מציאות בריאת האדם ואם להצדיק מידותיו של יוצר בראשית להסכים בין יושרו ומדת טובו, כמו שאמר טוב וישר ה' על כן

יורה חטאים בדרך (תהלים כ"ה). כי הוא סוד נושא עוון ופשע וחטאה ונקה לא ינקה (שמות ל"ד) כמו שכתבנו שם שער נ"ד.

והטעם שהתשובה הוא תיקון מסודר מפאת הסדר האלוהי לכל חוטא למען יזכה בשפטו, ואם יזדרז החוטא במעשה התשובה אין מקום למידת הדין לפגוע בו, כעין חותם המלך הנמסר ביד האדם לבל יגעו בו השופטים.

הראית איך הועיל החותם הזה לאחד מגדולי פושעי ישראל, כשנגזרה עליו ועל ביתו כלה ונחרצה, כמו שהגיד לו אליהו הנביא. ונאמר (מלכי' א' כ"א) ויהי כשמע אחאב את הדברים האלה ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט. מה נאמר אחריו? ויהי דבר ה' אל אליהו התשבי לאמור, הראית כי נכנע אחאב מלפני וגו' לא אביא הרעה בימיו.

וכן אתה מוצא בדוד בבוא אליו נתן הנביא ואמר לו, כה אמר ה' הנני מקים עליך רעה מביתך וגו'. ויאמר דוד אל נתן חטאתי לה' ויאמר נתן אל דוד גם ה' העביר חטאתך לא תמות (שמואל ב' י"ב) ועל מי שאינו ממלט את נפשו בזה החותם.

אמרו חז"ל (במדרש קהלת פ"ז)

ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם ותקוותם מפח נפש (איוב י"א).
משל לכת של לסטים שנתפסו בבית האסורים. מה עשו הפקחים, חפרו ויצאו, ובבקר הלך המלך לדון אותם ומצא טיפש אחד שהיה אצל החור, שראה את אלו יוצאין ולא יצא. כעס המלך עליו ואמר: הטיפש הזה שראה חבריו נמלטים והוא לא נמלט, יתנקרו עיניו תחילה, ואחר כך ייהרג.

והרי הוא משל נכבד למי שהוא מחתרת התשובה פתוחה לפניו ולא נמלט בה. מכל מקום על הכריוחתה אמרו, שקדמה לעולם, מלבד מה שאמרו מקדימת התורה. כמו שאמר בטרם הרים יולדו וגו' תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם.

אמנם על העניין הרביעי אשר זכרו בכאן הכתוב, באומרו וחיית וברכך ה' אלוהיך בארץ אשר אתה בא שמה לרשתה, כעניין שנאמר ועמך כולם צדיקים (ישעיהו ס') כמו שנתבאר אמרו גן עדן, והוא השם המיוחד לחז"ל (ברכות ט"ז ב) לחיים הערבים ההם, אשר שם צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהן ונהנין מזיו השכינה. והוא אשר נאמר עליו ויטע ה' אלוהים גן בעדן מקדם, כי הצלחת הנפש וקיומה כוונה מתחילת הבריאה.

וכן **ג"כ על העניין החמישי** שזכר באומרו ואם יפנה לבבך וגו' הגדתי לכם היום כי אבוד תאבדון וגו', אשר פירשנו אותו על העונש הנפשי. אמרו גיהינום כי האל יתעלה הקדים במחשבתו שיושג עונש והפסד למקלקל דרכיו ומשבשש אורחותיו, שנאמר כי ערוך

מאתמול תפתה. והיה הדבר נכון מאוד, לפי שעם היות שהשלמים אינם משגיחים בטוב פעולותיהם אל הצלתם מהעונש, אבל להשגתם השכר הנה האנשים החסרים על הרוב הם נמנעים מהרעות ליראת העונש וצערן. וכמו שאמר החכם: אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה (משלי ט"ו). ירצה אורח חיים שהוא כינוי מיוחד להצלחה הנפשית, הנה הוא השכר העליון הנכסף והנאהב לכל משכיל. אמנם למען סור משאול, והוא המלט מעונש של גיהנום, הוא עניין שפל ולמטה ממנו אצלו. אמנם הבלתי משכילים, הדבר הוא בהפך, או שירצה כי בהשקפת מהות ההצלחה הנפשית יראה לו דבר גדול ההשגה ועליון ממנו מאד.

אמנם בהשקפה סורו משאול הוא יותר קרוב אליו ומשתדל בכל כוחו, ועכ"פ קדימתו לעולם הנאה הכרחית.

והנה על העניין השישי שאמר בכאן העידותי בכם היום וגו' החיים והמוות נתתי לפניך וגו' ובחרת בחיים וגו'. והוא פרסום הלמוד מפי מלמד ישר ונאמן, אשר עמו לא הוצרך עוד לזולתו. אחז"ל במאמר שמו של משיח, ולזה לא אמר המשיח עצמו אלא שמו, לפי שלא כוון מהם רק במה שיורה עליו השם שהוא רועה ומנהיג בצדק וביושר. וזה שאמר וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו. והוא אומרו לפני שמש יבון שמו, והכוונה שהוא שם מורה על שררה ואדנות ביושר, כמו שעל השררה בהפך נאמר ואחריתו יהיה מנון (משלי כ"ט א). כי לפני המצא אור המאורות המוציא לפועל השגת החושים ההיולאנים ראתה חכמתו להמציא המלמד או המלמדים המאירים ומזהירים להוציא אל הפועל השלמות אשר בכוח האנשים.

אמנם על העניין השביעי אשר בכאן אמר, כי הוא חייך ואורך ימיך לשבת על האדמה וגו' שנתבאר על ספוק הצרכים להעמידו בטוב המצב ובאופן נאות להשיג אלו השלמויות הנפשיות, אמר בית המקדש כי הנה באמת בהיות מקדש על מכוננו ועבודה במעמידה הייתה השגחת השם מצויה באדמה הייתה מתברכת לפנייהם ולא תחסר כל בה מהשלים כל צרכיהם ועוד היום בשבתנו על אדמת נכר עינינו ולבנו להתפלל נוכח ארצנו ונוכח בית מקדשנו להמציא מלפניו יתברך כל צרכינו ולהשלים כל מאוויינו. ועל זה נאמר מרום מראשון מקום מקדשנו, כי מראש כוונה חכמתו לשבתו בבית הגדול והקדוש, להיות שם אלוהים קרובים אלינו בכל קראנו אליו.

ובזה נשלמו כל השבעה עניינים שעליהם הושתת העולם, שמהם הפרשה הנפלאה אשר בפנינו בנתה ביתה וחצבה עמודיה שבעה, להכין לנו את הדרך כי יחם ללבנו לרדוף אחר שלמותנו, ולא נשוב עד השיגו.

ואל ימעטו בעינינו דברי אלוהים חיים אלו על הדרך אשר ביארנו כי הוא למוד נכבד מאד לעורר ולזרז כל בעל דעת אשר נגע אלוהים בלבו לקנות אלו השלמויות האנושים כפי מה שגזר עליו הרצון האלוהי מבלי עיכוב אשרי מי שבא לכאן ושמע דבריו וקבל מוסר:

[משל]

הנה באמת הדברים האלו העירוני אל חיקוי נכבד בו יתחקו עניני רוב בני אדם המיימינים ומשמאלים בדרך החיים ועניין בני עלייה והנה מועטים, הקולעים אל האות עצמו ולא יחטיאו. ועם היות שרבו כמו רבו תוכחות החוזים ודברי החכמים ומושלים משלים על העניין הזה, יהיו תמיד בפני המון העם לעוררם ולזרזם להציל ממות נפשם בטרם יחשיך שכלם ובטרם יתנגפו רגליהם באורחות עקלקלות, גם אני לא אחשוך פי מהניחו לפניך כי נעים כי תשמרם בבטןך.

שמועה שמענו על ארץ ארץ ארץ. ארץ רבה. ארץ מישור. ארץ נכחות. מלכה מלך גדול חכם וישר ותינתן דת בכל מלכותו אשר לא יתנו עטרת כבוד ושררה בבית המלכות רק חלף עבודה ומעשים מוצלחים. ויהי בימים הרבים ההם ויולדו בזרע המלוכה שלושה בנים ילדים אשר אין בהם כל מום טובים למראה ונחמדים להשכיל והמלך אהבם וחפץ ביקרם ויאמר להם בני עם לבבי להטיב אתכם ולתת אתכם מבני עלייה כי מצאתם חן בעיני מכל אשר בגילכם אך כל העם אשר בשער ועבדי המלך יודעים ונפשכם יודעת מאד כי יצא דבר מלכות והדת נתנה שלא יינתן כבוד וגדולה כי אם לתגמול מעשים טובים ומעולים לכן בני שמעוני וצאו לפני דרך הים הגדול ושוטטו באשר תמצאו גוי וממלכה אשר ייטב לכם חזקו אל ירך לבבכם כי בכל מקום אשר תדרוך כף רגליכם תמצאו די מחסורכם אך שמעו בקולי והשכמתם והלכתם לדרככם ושמה תהפכו לאנשים אחרים ותצליחו ותעשו כאשר תמצא ידכם וישבתם שם עד אשר אשלח ולקחתי אתכם וזכר מעשיכם תביאו בידיכם ועלי לשלם. כשמעם ויתעצבו הנערים אך היה דבר המלך אליהם נחוץ ולא יכלו עמוד וישתחוו ויצאו מלפניו ויעברו דרך הים מעבר לנהרי כוש ויבואו אל אחד האיים הרחוקים ומריחוקו פרדס גדול למראה נראה עליהם ויתאוו עליו ויבואו שמה וימצאו פתח פתוח לפניהם אולם בפתח השער היו יושבים שלשה אנשים.

האחד זקן מאד משענתו בידו מרוב ימים.

והשני איש מכאובות נכה רוח ומוכה שחין.

והשלישי איש ישיש נורא מאד בזיו וזהר הפנים.

הראשון אמר להם בואו בני אל תוך הפרדס אך תדעו שיציאתכם ממנו היא הכרחית.

והשני אמר להם אכלו בני כנפשכם ואל כליכם לא תתנו.
והשלישי אמר להם באכלכם מפרי הגן היזהרו בני מהיפה ותבחרו בטוב.

והילדים שלושה באו אל תוך הפרדס, והמה הביטו וראו בו כמה צמחים נאים כמה אילנות יפים וכמה פרחים נחמדים וכמה פירות מבושמים ממינים משובחים וכמה מיני עופות בו משוררים ומזמרים. וכמה ברכות ושקתות מים מתוקים וטובים וכמה נהרות ונחלים שם הזהב הבדולח ואבן השוהם וכמה מחצבים יקרים. ויאכלו ויתעדנו בפירותיו והנם מתוקים וישתו ממימיו והם ערבים. גם צלו ואוירו היו להם למחמדים. והיו שם יושבים יחד ומשתוממים כשבועיים ימים. והי אחרי כן נתחדשו הימים ונשתנו העניינים ויפרדו איש מעל אחיו.

והנה האחד נמשך אחר תענוגי הפרדס ופירותיו היפים והנחמדים למראה ולא סר מהם ומחמודותיו ימין ושמאל.

והנה השני פנה לו מעל אלה התענוגים אשר מכת הממשש ושאר החושים ונתן אל לבו לאסוף ולכנוס זהב לרוב ואבן יקרה הנמצאות שם לקח ושם בכליו והי הממון המובא בחיקו מעט בעיניו ועשה שק ממעילו וגם שם במותניו ולא סר מבקש עוד נכלים ותחבולות מעצי הגן לצאת אותו בהנה. ובין כה וכה מסגף את עצמו ומכלה את בשרו מטורח המשא ומסגוף המאכל והמשקה כי מתשוקת האסיף העצומה לא היה מוצא נחת רוח לנפשו ומחסר אותה מכל טובה.

אמנם השלישי לא ישרו שני העניינים האלה בעיניו אבל הוא הכין את לבו להכיר ולהשכיל בענייני הפרדס ההוא הנכבד ולדעת את מוצאיו ואת מובאיו תאיו אליו ואלמיו וכל ענייניו במיני הפירות והצמחים אשר שם לבוא עד תכונותיהם מזגם וטבעם לחקור ולדרוש על חילופיהם ופליאי סגולתם לירד לעומק הבדליהם וצורתיהם ויחסם. אזן וחקר מטבעי הבעלי חיים הרבים והמשונים אשר נמצאו שם, והיה עומד מרעיד ומשמים ממראה עיניו אשר יראו בפליאות מציאותם. משתאה מחריש מעניין התעלות הברכות והנהרות והנחלים אשר בו. ועוד היה מתפלל בו מעוצם הסדר הנמצא שם בעלות התעלות להשקות את ערוגות הגן לעתיו ורגעיו. גם יעלו המים אל השקתות אשר ישתו מהם הבעלי חיים אשר ימצאו בגן איש למקומו הראוי לו אל יחסר המזג. ויפן כה וכה ולא ראה שם גנן ולא שום אדם אשר יסדר אלו המעשים על מכונתם. וגזר בשכלו שאלו הדברים הנפלאים אי אפשר שיסודרו רק מפאת אומן חכם בתכלית עומק החכמה הוא ראוי שיהיה בעל הפרדס ואדונוי ושלא ימלט משיהיה נמצא בפרדס ההוא או

סביביו ועל הכול שם חזקו ותאוותו לדעת מי הוא זה ואי זהו אשר עד הנה הגיע יד חכמתו. ובכל יום ויום היה מתהלך בתוך הגן אצל חומותיו הימצא מקום בו יצא להשלים חקירתו אם ימצא את בעל הפרדס ההוא ואם יקרה לקראתו או מי שיודיע אותו אנה הוא ואי זה מקום כהיום ימצאון אותו. ובין כה וכה היה מתפרנס לשובע נפשו מפירות הפרדס הטובים וממימיו הערבים גם היה רואה שאין רע לקחת מעט מאבני המקום היקרות ולשום בחיקו לקבל מסגולתם תועלת לחזק בו.

ויהי כי ארכו להם שם הימים והאנשים האלה ג' כל אחד מהם מתעסק בעסקו כפי מה שעלה בדעתו איש איש ממלאכתו והנה עבד מלך הכושי בא מבא ובידו אגרת הקריאה מיד המלך חתומה לאמור כבוא הספר אצלכם חושו ובואו מהרו ועלו אלי אל תעמודו. ויהי כשמעם וימהרו דרך השער אשר באו בו.

והנה הראשון אשר לאכול לשבעה מפירות הגן ונעימותיו נתן אל לבו ובאו בו הפירות ההמה לתענוג ולרכות הטבע כאשר יצא פתח השער בהשתנות עליו האוויר וכמעט שנתחלפו לו טעמי המזונות וטבען צבתה בטנו ונפחה נפשו מהתענוג ומרוך וייפול מלא קומתו ארצה וימות.

ואחריו יבא השני ועליו משא צמד פרדים מן הכסף והזהב וכל אבן יקרה אשר לכוסף משאם נשא בקלות עצומה מאדם עד בהמה וילך במ הלוך ונסוע בכבדות רבה לא נודע אם בהמה מפרסת פרסה או חיה כי נשתנה מראהו מאשר היה ובהגיעו אל פתח השער יצאו השוערים ויבהלוהו וייקחו ממנו את כל המשא אשר עליו וישלחוהו ויהי הוא יוצא יצוא מצאוהו השומרים הסובבים את הגן ויחפשוהו הכוהו פצעוהו וייקחו ממנו את כל הנשאר בחיקו ובידיו ומאומה לא נשאר לנבל ויישאר אך הוא עני וכואב הולך קודר ומשונה מוכה אלוהים ומעונה.

ואולם השלישי שמח את קול הקריאה ויאמר אך עשרתי מצאתי ראיתי זה היום שקיוויתי עתה אצא להתהלך באשר אתהלך בתאוותי אולי יקרה השם לקראתי וייתן לי רצון נפשי בשאלתי וחשק מחקרי בבקשתי. ויזכור אשר אמר לו האיש השני בבואו שמה, כי לא נתן לו רשות להוציא משם רק את אשר יבוא אל תוך מעיו. ומהר לקחת מזער האבנים היקרות אשר שם בחיקו ויבלעם עודם בכפו, ולא נודע כי באו אל קרבו. ויפן ויצא משם בגילה ובשמחה גדולה והשוערים והשומרים גם המה קבלו פניו בחיבה, ופטרוהו באהבה רבה.

ויהיו שני האנשים האלה יצאו מן הפרדס, לא הרחיקו, ויישאו עיניהם ויראו את הדרך אשר באו בו ויחזיקו בדרכם לשוב אל הארץ אשר יצאו משם הולכים בדרך להראה אל פני המלך.

והנה האחד מעוני ומרוב עבודה משחת מאיש מראהו ומגבר נטרד הלך וגעה עלה וירד פוסח על כפות ידיו ורגליו כאחד הקופים, בא עד לפני פתח השער אשר עבדי אדוניו יושבים שם וישקיפו אליו שנים שלשה סריסים ואין איש מהם מכיר בו ומרגיש אם בהמה אם איש. ויאמרו איש אל אחיו מי נתן נבזה וחדל אישים אשר כזה בינותינו. יקומו הנערים ויהדפוהו מפנינו. והיה להם כאוב מארץ קולו ומעפר תצפץ אמרתו הלא מילדי בית המלך אנכי היושבים ראשונה במלכות וישלחני אדוני לשוטט בארץ מרחקים, ועתה הוא שלח בעדי באגרת כתובה ועל כורחי אני בא. וכשמעם חרפו אותו וידחפוהו ויאמרו מי אתה בזוי ושיסוי מלא בושא וכלימה. לבא אל בית המלך פנימה. חדל לך סורה שבה אל האשפות או אל בית המטבחים. או עם בכור השבי אשר אחר הריחיים. והנה נדחף שם סר זעף ויסר אל מקום אשר אסירי המלך אסורים וישכב שם למעצבה בדמשק ערש פאה, ופני המלך לא ראה.

ובין כה וכה הגיע האיש השליט רץ כצבי וגיבור כארי יפה פרי תואר ונחמד להשכיל הכרת פניו ענתה לשואלים. כי הוא איש חיל רב פעלים. ויתמהו עליו האנשים ויאמרו מי הוא זה הבא לקראתנו כדמות אורח והלך. והודר והדר לפניו כתואר בני המלך. וישמח בו ויחבקוהו וינשקוהו וימהרו ויביאוהו. ולפני המלך השיגוהו. מנוחה הדריכוהו. ויהי כבוא לפניו וישתחוו על אפיו ארצה ויברכהו. ויישא חן וחסד לפניו ושאלהו על כל מעשיו. ויספר לו את כל קורותיו. ויאמר אדוני הארץ אשר שלחתנו במאוד מאד היא טובה ורחבה ולא יחסר כל בה. ויהי כי הגדיל לספר בשבח הפרדס מוצאיו ומבואיו ותכונתו וכל מעשיו, הנה מפיו יצא בזיכרון שקתות המים הנחלים והברכות עליות ותחתיות. ויפק מפיו אבנים טובות ומרגליות. ויאמר הנשמע כדבר או הנהיה אהה אדוני המלך כי זה פריה. ויגד לפניו כי הוא בכלל אות נפשו בקש בעל הפרדס ההוא אשר כן הכירו בחכמתו לדעת מה טיבו ולהסתופף בצלו, כי ידע חכו ממתקים וכלו מחמדים. וישמח המלך בדבריו גם האבנים הטובות אשר הוציא מפיו ישרו בעיניו. ויצוו לשום אותם בבית גנזיו, ויאמר לו היטבת לראות וגם הטיבות אשר היה עם לבבך. ועתה בא ואראך את האיש אשר אתה מבקש ויקם מכיסאו וייקחהו בידו ויבא אותו חדר בחדר, וישיבהו דבר לכל אשר שאלו לא היה דבר נעלם אשר לא הגיד לו. והנה הגיע האיש אל קצה התענוג אשר נתאוהו אליו. המלך גדלו וישם את כסאו עם כסאות השרים כולם. וישב שם עד עולם:

[פתרון הסיפור ושברו]

ועתה אודיעה נא פתרון הסיפור ושברו ואם ברור לכל בעל שכל ענינו וסודו. כי הצור תמים פעלו הוא המולך על כל העולם כלו בכבודו. ומנהיג אותו בצדקתו ויושרו חלילה לאל מהצדיק רשע ומהרשיע צדיק מתת לאיש כפועלו מפי עליון לא תצא הרעות והטוב על איש מאישיו כי לכל אחד גמול ידיו יעשה לו והיה זה חן וחסד מלפניו לעורר לב האנשים ולזרזם לבחור בטוב ולמאוס ברע, להסכים ולהקריב דעותיהם אל דעת עליון, כמו שאמר (תהלים ס"ב) ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו.

והשלשה ילדים המה מספר כתות האנשים אשר יתחלקו אליו האנשים. על החלוקה הראשונה המפורסמת דוגמת שלשה בני אדם הראשון גם על מספר שם חם ויפת בני נח, כמוזכר במקומם לסיבה שנזכרה. שלחם האלוהים אל העולם הזה עולם המעשה בו יקנו שם ויעשו חיל בשלמות נפשם, אשר על זה נאמר וייקח ה' אלוהים את האדם ויניחוהו בגן עדן לעבדה ולשמרה (בראשית ב').

והכינוי אל הנפש הנזכרת למעלה בפסוק וייפח באפיו נשמת חיים, שהוא פירוש נאה כמו שכתבנו במקומו, כי זה חיי האדם האמתיים לא זולת והכין להם די מחסורם איש לפי אכלו לא יחסר כל להם לצורך המלאכה וכמו שאמר (תהלים קכ"ח) יגיע כפך כי תאכל אשריך וטוב לך כי על כל פנים זה לא יחסר לו וכמו שאמרו חז"ל על החסידים הראשונים (ברכות ל"ה ב) מלאכתן מתברכת ותורתן משתמרת.

ומן הידוע כי **המותר מהסיפוק יצא ממספיק אל מטריד**, כמו שאמר החוקר בפרק י"ד מהמאמר הז' **מספר המידות**. ואולי אינו טוב הזדמנות המסיר הצדיק מהאושר אשר לו, והוא דעת תוריי נכבד מאד דברו החכם באומרו ריש ועושר אל תיתן לי וגו' (משלי ל'). והארכנו בענייניו בפרשת המן שער מ"א.

ושלח אותם דרך הים באנייה כי כן באמת הגופים לנפשות כאניות או הספינות אשר בהם יעבור אדם אורחות ימים, ועל דרך שאמר המשורר זה הים גדול ורחב ידיים וגו' שם אניות יהלכון לווייתן זה יצרת וגו' (תהלים ק"ד). תאר העולם בכלל אל הים הגדול כמו שאמר המליץ (בחינת עולם פ"ח), **העולם ים זועף רב מצולה רחב ידיים**. והמשיל בעלי הנפשות אשר בו לאניות אשר בהם יעברו הסוחרים והסחורות עליו, ועל האדם בייחוד אמר לווייתן זה יצרת לשחק בו, וכמו שאמר המליץ: **ואתה בן אדם על כורחך עובר עליו כו'**, כי חיבור הגוף והנפש לבד הוא אשר נברא לשחוק ולשמוח בו מצד טוב תכליתו, כמו שאמר ישמח ה' במעשיו (תהלים שם). כי בשאר חיבורי הגוף והחיות כאשר חשבה האנייה להישבר, הכול נשבר ונפסד יחד, ואין שמחה מצד אישיהם.

וציוה שיעשו ויצליחו בכל מקום אשר ימצאו שם, ויביאו זיכרון לפניהם. ועל דרך שנאמר ביד כל אדם יחתום (איוב ל"ז). והצער והטורח שיש בכל העתק ותנועה הוא העצב שנתעצבו הנערים אלו בשומעם שכבר הוכרחה להם זאת התנועה הראשונה שהיא

תנועת העצם, שעליה אמר (אבות פ"ד) ועל כורחך אתה חי. ובכית התינוק סמוך ללידתו סימן לדבר. ועוד מעט בעוברים ראו את העולם אשר נתן בלבם, שתחילת ענינה כדמות פרדס גדול ונפלא אשר כן המשילתו התורה לגן עדן מקדם שמה מכל מיני מחמדים מהמאכל והמשקה העושר והכבוד, ויתר מחמדי בני אדם ותענוגותיהם אשר תכף להכנסם בו יכספום ויבחרום, כמו שאמר חמאה ודבש יאכל לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב (ישעיהו ז'), כמו שכתבנו במאמר על הנפש שער ו'.

ושלשה הזירוזים אשר לא נעלם עניינם מעיני כל נוצר ולא נסתר מיודעיהם.

האחד הוא מה שגילה עתיק יומין ית' שמו אל זקננו הראשון, כשאמר לו כי עפר אתה ואל עפר תשוב (בראשית ג'). וזה כי החיים יודעים שימותו מהכרח החומר, והיא המיתה הטבעית שאמרנו ראשונה, שהיא יקרה בעיני השם, ושעליה אמר בספרו של ר"מ והנה טוב מות (ב"ר פ"ט). והיא הפרדת הנפש והפשטתה משניות החמר וממשיגיה. וכבר כתבנו עניין זה יפה במאמר את המוות ואת הרע, הנה כי היציאה מהפרדס היא מפורסמת הכרחיות על כל החיים.

והעניין הב' הוא מה שאמר איש מכאובות ונכאה לבב באומרו בייסוריו ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה, והפרסום יעיד על זה שהאדם נקבר ערום מכל אשר לו מהנכסים אשר קנה בעולמו, ומאומה לא יישא בידו. וכבר לוקח מאמרו המשורר על זה עצמו, כי לא במותו ייקח הכול לא ירד אחריו כבודו (תהלים מ"ט).

אמנם הג' הוא מה שאמרו סבר אפין דזיו ליה כפני חמה, במאמר ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המוות ואת הרע, איך שתובן כוונתו. וכ"ש לפי מה שפירשנו אנחנו בטוב כוונתו, כי כל העם אשר בשער יודעים שהקניינים הנמצאים בזה העולם כולם הם טובות מדומות, לא טובות בהחלט, מאחר שלא נמצא בהם תועלת זולתי מה שיספיקו חיי האדם ורהבם עמל ואון.

והנה באמת אמן אנשים גלויה ועומדת, שאלו הקניינים הם יפים ונחמדים למראה אבל אינם טובים, ועליהם לשמוע מפי היועץ האלוהי להיזהר מהנאים והיפים ולבחור הטובים. והנה באמת ההסתכלות בשלשה דברים הללו המפורסמים באמתיותם ירחיק כל אדם מעבירה ויביאהו לידי שלמותו האחרונה כאשר יתבאר. והנה כאשר יגדלו הנערים ויעבר עליהם חומש זמנם, שהוא ארבע עשרה שנה, בין רב למעט, כבר התחילו לבוא לכלל אנשים ויבדלו בתשוקותיהם ומעשיהם, ואיש לדרכו פונה בכל ענייניהם. וכמו שנאמר

(בראשית כ"ה) ויגדלו הנערים ויהי עשו איש יודע ציד איש שדה ויעקב איש תם יושב אהלים.

אמנם כבר שמנו ההבדלים על שלשה ראשים.

האחד אשר יפנה דרך כרמים גנות ופרדסים להשביע עדים מכל אשר תאוה נפשם הבהמית לאכול לשובע בטנם ולהתעלס בשעשועי מחמדי הבשר מתמרוקי הנשים ויתר התענגים אשר יכללם חוש המישוש המחרף אותנו, והשם נפשנו פחותות התאוות והתשוקות כבהמות השדה וחיתו ארץ. ויותר מהמה מה שימצא האדם על חטא מחתת פי כסיל, להפוך קערה על פיה בלא הועיל, או שיזיק במה שסבבו לנפשם חיי הצער והמהומה, ולעשות הרופאים בני ביתם, ויהי הם מריקים גופותם כהריק האשפות מן הזבל. ובין כה וכה הם פורשים לפניהם מכמורות התחלואים ורשתות תבוסת המוות התכופה יצפנו לנפשותם, ויפלו בהם באין מנוסה, וימותו ועמהם תמות נפשם הדברית אין לה עוד שם ושארית, כי לא השתדל לחזק אותה להעמידם על התעצמות על העניין, אשר כתבנו בפסוק המיתה. ונוסף גם הוא שנזדמן אליו להכריתה באיסורי האכילות והביאות האסורות אשר נכרתו עליהם כמה כריתות, אם טבעיות ואם תוריות. ועל זה וכיוצא אמר החכם (קהלת ג')

אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם לברם האלוהים ולראות שהם בהמה המה להם, כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם וגו'. הכול הולך אל מקום אחד, הכול היה מן העפר והכול שב את העפר כמו שכתב במקום הנזכר.

והראש השני הוא אשר יפנה דרך חמדת הממונות והכבודות ובקבוצם והשגתם שוטטו בכל חוצות ופאות ויעצמו במאוד מאד. יקבלו עליהם כל מיני יגיעות נסבלות ובלתי נסבלות. סבלו עליהם ייסורים קשים ורעים מחורב בימים וקרח בלילות. וכמה סכנות גדולות ובהלות. רבים נהרגו על קדושת השם בערבה במדבר בדרכים ומסילות. ממקדשי שם שמים במקהלות. והנשארים מהם מאלו הפגעים קצתם מחוסרי איברים. וקצתם חרוצים ושבורים. וכולם ברוע התמונות ובקומות כפופות. ובאהבתם אותו קיימו וקבלו עליהם בסבר פנים יפות. ואשר לא נכפפה קומתם המדומה. כי נשתמשו בהם בדעת מה. ובתחבולה ועצומה. הנה באמת ובאמונה. צלמם ודמותם האמתית בעיר אלוהים תשפל ותתבזה. עד אשר לא ידעו מאין באת ואי מזה. כי כשקדם באלו הקניינים המדומים בכל לבם ובכל נפשם מיום ליום ומחדש אל חדש. איש ואשה לא יעשו עוד מלאכה למלאכת הקודש. ובכל מלאכה נמבזה ונמס העבירו נפשם השכלית ויעבירו את תפארתה הכוה פצעוה מכרוה ויסירוה מגבירה. סוף דבר פנו הדרכים סקלו מאבן רשות זולתם. והביאו אבני נגף ורבה מכשלה בביתם ובחומותם. על פי המשל שאמרו חז"ל (ב"ב ע"ג ב) על דוגמתם. כתבתיו בפר' סוכה (שער ס"ז) בזכרי אותם. כי בענייני גופותם. שמנו עשתו

האריכו בדיהם ובצרכי נשמתם. כפו ידיהם ונשמטו כנפיהם דמיון לקאקאי חוורי כהנהו אוזי דמשתמטי גדפיהו משמניהו כמו שכתבנו בשער פ"ה. והאנשים האלה בסוף ימיהם אוצרותיהם מלאים ממון, ונפשם בשבי הלכה בשבר רוח ובשיממון. בתייהם מלאים עושר ונפשם עייפה בעירום ובצמא ובחוסר. הם בנו בתים ונטעו כרמים, ונפשם תישאר שממה בחרדות ואימים. הם השמחים ללא דבר אל הזהב ואל הכסף ואל אבן יקרה ונפשם עליהם תאבל כי אחריתה מרה. והנה בהגיע תור איש איש מהם להפטר מן העולם, לבא אל אדוניו על ידי עבד מלך הכושי, אשר חשך משחור תארו אצל הרבים, הנה באמת בהראה לפניו ובראותו השטר בחותמיו, נבהלו מחשבותיו ויחרדו כוחותיו ואין לו כוח לעמוד על ירכיו ושוקיו, ונטה למות ונפל למשכב. היצילוהו אלפי זהבו אם יגיבו עליו רובי מקנה קנינו. גם כל אוהביו ילידי ביתו ומקנת כספו אם יליצו עליו, ומכוחם יחשדו בעדו. הנה המה לא יסורו אל משמעתו, שכבר חשך מעליהם שבטו וסר מהם ממשלתו, לא נשאר לפניו רק שבתו. ובאמת הוא השוער הראשון הלוקח מעליו את אשר לו, ויותר הוא לבדו בפאת מטה אשר הוא שוכב עליה, וארוחתו ארוחת ירק ומעט צרי להעלות ארוכה למחלתו, וכל מעשה תרופתו עד יום מותו, ועדין כוחו בפיו ולשונו ושאר רוח לו לסדר עיזבון נכסיו כאשר יראה ומאשר לא יוכלון שאת יחלקו בגדים לעניי עירם לכסות מערומיהם ומאת הכסף או הזהב להקדישו לתלמוד תורה ועוסקים במצות. במ יפיקו קצת רצון מאדוניהם עם שיש הבדל גדול בין מאוחר למוקדם בשלמות האדם.

ואשר לא שם לבו גם לזאת וטמא ראש נזרו בחייו ובמותו לא רוחץ ולא טבל. ויחי רעו וימת נבל. הנה באמת המוות יהיה לו השוער השני אשר יפרידהו כלה מכל נכסיו ולקח ממנו את כל אשר ימצא לו מבית ומחוץ ולא נשאר לנבל לא מהם ולא מהמהם. כי אם הצער והבושת והפגם אשר השיגה נפשו בהם. ושב הגוף אל הארץ כשהיה והרוח תישאר מדוכה ונכאה סורה וגלמודה. כי עלתה חלודה. ויהי בעלותה אל מקומה נשתנו פני מראיתה. ומכיר אין אותה. ונערי המלך משרתיו ידחפוה ויבהלוה ויאמר שמטוה וישמטוה.

ועל אלה אמרה אביגיל ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע (שמוא' א' כ"ה) הזכירה שלשה חסרונות ותלאות רעות ששיגוה.

האחד שתתרחק ממקום החפץ ולא תוכל להדבק בו כמו שהאבן הקלועה היא מרוחקת מהקולע כל מלא ארך חבלי הקלע הפך מה שאמרה בצרור החיים את ה' אלוהיך.

והשני כי שם במקום מצבה אינה בטוחה וקיימת אלא מצטערת כי היא נוחה ליפול כמו שהאבן אינה מקוימת בתוך כף הקלע כי אם בכוח דחיית הקולע וכמה מהם נופלות משם בלי רסן ועליהם אמר המשורר (תהלים ל"ו) דוחו ולא יוכלו קום והוא הפך מה שאמרה צרורה.

והשלישי כי מלבד ריחוקה וצערה הנזכרים הנה יהיה מושבה שם לא בכבוד כי אם בבהלה ותנועה מתמדת ורצופה בסערה וסופה הפך מה שאמרה בצרור החיים והנפש ההיא תהיה בבית ענשה וענתה שמה כימים אשר שבתה מטוב פעלה ואם ימצא לה זכות עוד תשוב אחרי זכוכה אל מקום אשר היה שם אוהלה ואם אין תתבטל ותלך לה.

ועל השלשה ההערות האלה אשר מאלו השוערים אמרו חז"ל (כתובות ק"ד א) כי שלשה תות מלאכי חבלה יוצאים לקראת הרשעים: אחת אומרת אין שלום אמר ה' לרשעים. ואחת אומרת למעצבה תשכבון. ואחת אומרת רדה והשכבה את ערלים. כי נפילת כוחותיו ואבדן עשתונותיו וסור ממשלתו מהשתמש מעושר ומקנה קנינו אשר קרה לו בנפלו עלי משכב היא הכת הראשונה שהפירה את בריתו ואספה את שלומו.

אמנם המות השלים לשלול אותו לגמרי עד בלתי השאיר לו כי אם שארית בשרו וצררא בר זוזא שבו משכיבין אותו בבית קברו ועל זה אמר בסיבה רבה ששוכבין למעצבה ונערי המלך שומרי דרך עץ החיים אשר דחפוהו משם אצל בית האשפות מקום הנזיפה והצער והביזיון באשר חולאים היא היא האומרת רדה והשכבה את הערלים יורדי בור ושאלו מתחת מקום שגופן כלה ונשמתן נשרפת ועתה ראה כי השיגה אל שני האנשים האלו את כל הרעה הזאת לבלתי שמוע ונתון אל לבם השלשה מאמרים אשר לא נעלמו מעיני כל בשר והם אשר גלו את אוזנם פתח השער אבל היו בהם להפך ושניהם שכחו יום היציאה.

אמנם האחד שלח ידו ולקח מכל מאכל אשר יאכל נחמד למראה ולעיניו תאוה לא חשך פיו ממעדנות כימה וכסיל ולכל פרי תנובה ולא אכל בטובה.

אמנם השני גברה לו החמדה גנב וגזל מכל אשר היה לפניו לקח וגם שם בכליו וזה וזה לא נתקיים בידו מאומה מכל עמלו ולזה השיגה אותו מהרע והצער איש אשר כפעלו:

אמנם הילד השלישי אשר בא באחרונה היה כת בני עליה ואם הם מועטים. המה שמעו והאזינו הדברים אשר דברו באזנם לא עברו ממצוותם. המה ראו היציאה הכרחית כאשר גזר עתיק יומין ובחנו בין הטוב והיפה כאשר יעץ משה איש האלוהים. עזבו העניינים הנחמדים והמדומים ודבקו בטובים בחרו להם דרך ה' דרך חכמה ומוסר. עלו במעלות שכליות בהתבוננם באשר לפנייהם מהדברים ההווים והנמצאים הנפלאים אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת וכל שאר העניינים בעיניהם המה מהבל יחד. המה יביטו יראו וייטיבו עיונם בטוב מציאותם בעוצם סידורם בהפלגת תועלתם ביושר תכונתם ובחכמת השתלשלתם והקשרם קצתם בקצתם עד הקיף שכלם אותם ודעתם בשחלקי המציאות כולם תחתיים שניים ושלישיים הם בנמצא אחד אשר הוא יתברך

הממציאו והמקיימו והוא ורוחו ונשמתו המניעים והמנהיגים ובשני מיני ההנהגה שעליהם הושתת העולם.

הראשונה אשר בה הכין העולם על מכונו מטבעי הפרקים וחלופי התקופות אשר ע"י תכונת צבאות השמים ותנועתם כפי צרכו של עולם בטבעי בריותיו שלומם וטובתם. **והשנית** ההנהגה אשר היא עליה המגעת בענייני הגמול והעונש אל אשר לא תשיג יד הראשונה כמו שכתבנו בשער ט"ו ושער ל"א ול"ח כל אחד לפי ענינו.

ומכלל זאת ההשגחה והיותר מיוחד אליה להחיות כל ליתן מטר על פני ארץ בעונתם ולשלוח מים על פני חוצות כצורכם וכזמנם כי הוא מפתח פרנסת כל חי כמו שאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידיך וגו' (דברים כ"ח) ונאמר פותח את ידיך וגו' (תהלים קמ"ה) כי דברים האלה הם עדות לעצמם שאינם תחת המקרה וההזדמן כי המקרה לא יתמיד ולא יכווין אל דבר כמו שנתבאר אמיתת זה בשער הא'.

והנה כל עוד יוסיפו חכמה והשגה באלו העניינים עוד יוסיף כוסף ותשוקה לחקור במופלאות ולדרוש בנסתרות והיא הייתה תשוקת גדולי הנביאים ויתר המעולים להדבק ביוצרים ולהתענג בזיוו בהשכלתם אלו העניינים הנפלאים ואיך הושפעו כולן מאתו ית' כל אחד לפי מעלתו והמוסיף בהשגה נתוספה בו זאת התשוקה עד שמשא רבן של נביאים הוא אשר הראה זאת התשוקה יותר מכלן כמו שנתבאר בשאלותיו הודיעני נא את דרכיך וגו' הראני נא את כבודך כמו שנתבאר במקומו שער נ"ד.

ולזה אין כוסף השלמים להתערבם בעולם הזה המטריד אותן מהדבקות הזה הנפלא אשר היה להם חבור ההיולאניות ושכיות החמד, כעניין מאסר המונע האסור ללכת לנפשו כי על זאת התפלל דור באומרו (תהלים קמ"ב) הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך וגו' ועל זה אמר בדרך משל והשאלה בהיותו במערה תפלה. ולא די להם בזה שניצולים מעצב המוות ומצערו אלא שנתחלפה להם דאגת מרורה לשמחת ממתקים והיא מיתת הנשיקה המיוחדת לצדיקים. עוד זאת נתחכמו להם האנשים השלמים האלה לשלוח ידם ולקחת גם מהקניינים המדומים כל כלי זהב וכסף ושמלות וכל אבן יקרה השאילום וינצלום באופן שלא תשלוט בהם יד השומרים להסירם מעליהם אבל יוליכום ויעבירום עמהם להביא מן הבא בידם מנחה אל אדוניהם ואולם היה זה בהוציאם כל אשר נדבה לבם אותם בכל צרכי נפשם ובסיפוק צרכי נפשם ובסיפוק צרכי שליחותם במעשה הצדקה וגמילות חסדים וקיום המצות האלוהיות והדורן כאשר עשו רבים מהשלמים בדורם אשר בכל זה שלטו על ממונם ורכושם זכו בהם ושללו לנפשם.

ובתלמוד בתרא (י"א א) נזכר על אחד מאנשי הכת הזאת מונבז המלך בזבז אוצרותיו בשני בצורת וחברו עליו אחיו ובית אביו.

ואמרו לו אבותיך גנזו אוצרותם והוסיפו על של אבותיהם, אתה בזבזת אוצרותיך ואוצרות בית אביך. אמר להם אבותיי גנזו אוצרות למטה ואני גנזתי אוצרות למעלה, שנאמר וצדק משמים נשקף אבותיי גנזו אוצרות במקום שהיד שולטת בהם ואני גנזתי במקום שאין היד שולטת בהם שנאמר צדק ומשפט מכון כסאך. אבותי גנזו דברים שאינן עושין פירות ואני גנזתי דבר שעושה פירות, שנאמר פרי צדיק עץ חיים. אבותיי גנזו אוצרות ממון, ואני גנזתי אוצרות נפשות, שנאמר ולוקח נפשות חכם. אבותיי גנזו לאחרים, ואני גנזתי לעצמי, שנאמר וצדקה תהיה לנו, ונאמר ולך תהיה צדקה וברכך וגו'.

[חמשה תנאים לשמירת אוצרות]

ביאר זה החסיד המעולה חמישה תנאים שיזהר בהם כל אוצר וסוכן לעשות בהם סגולה בעניין האוצרות.

הראשון שיהיה הדבר הנאצר במקום המשתמר שלא יפסד מצד המקום כגון שלא יהיה במקום רקב כהוא דאמר אבוא דשמואל אי אכלה ארעא תיכול מדין (ברכות י"ח ב) ועל זה אמר אבותיי גנזו אוצרות למטה כי הנה כל מה שאצרוהו לצרכי זה העולם הכלה הוא מקום עפר רמה ותולעה שמכלה ומפסיד הכול ואני גנזתי למעלה מקום שלם וקיים המעמיד כל מה שנתון בו כמו שהעידה על זה רוח הקדש וצדק משמים נשקף כי הצדק הוא דבר קיים ומקיים כל הדברים ולכן שמו מקומו המעמידו השמים.

השני שלא יהא הדבר המוצנע ממה שיאכל וישתה או מאיזה דבר שאדם עשוי להסתפק ממנו תדיר כי אם ישלח ידו ולקח ואכל מעט מעט לא יעמדו ימים רבים ולזה אמר אבותיי גנזו במקום שהיד שולטת בו שהרי הממון בכל מקום שישנו הנה הוא מזומן לקחת לו די סיפוקו. אמנם אני גנזתי במקום שאין היד שולטת בו שהמסגל מעשים טובים אם שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה הנה הקרן קיים ושמור לבעליו שנאמר צדק ומשפט מכון כיסאך יראה שעקר פעולות הצדק והמשפט גנוזות שם תחת כסא הכבוד למען לא ישלחו הצדיקים את ידיהם בו עד בואם שם אל בית כבודם.

השלישי שלא יהיה מדבר שיפסד או יחסר מעצמו רק מהדברים הקיימים הבלתי נפסדים ואם יהיה הדבר ההוא מוסיף ומתייקר הנה טוב מאד ולזה אמר אבותיי גנזו דבר שאינו עושה פירות ואני גנזתי דבר שעושה פירות שהמצות לא די שלא יחסרו אבל עושות פירות ופירי פירות וכמו שאמר (משלי י"א) פרי צדיק עץ חיים.

והרביעי שיהיה האוצר מדברים יקרי הערך בשוויין מעטי הכמות ורבי האיכות כזהב הטוב ואבנים יקרות ומרגליות והדומה כי בזה הקל יותר שמירתם על זה אמר אבותיי גנזו ממון ואני גנזתי נפשות כי הוא הדבר היותר יקר שימצא וכמו שאמר נפש יקרה תצוד (שם ו').

החמישי שיהיה האוצר הוא במקום המשתמר שם מכל זולתו ולא יחולו בו ידי אחרים רעים וטובים כי בזה יהיה ודאי עושר שמור לבעליו ועליו אמר אבותיי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי שנאמר ולך תהיה צדקה וכן אמר החכם יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך (שם ה') והוא האמת המוחלט שהמעשים הטובים המה מתעצמים בעושיהם לא יצאו מהם ולזה אין שום יד שולטת בהם:

וכבר אמרו על חסיד אחד שהיה עשיר במאוד מאד ששאלו המלך יגיד לו מספר אלפי ממונו וסכום רבבות עשרו והוא נשבע לו בחייו שאין לו יותר מכך וכך. הנה המלך כעס עליו, כי במפורסם היה לו כפלי כפלים ממה שהגיד. והוא השיבו, אדוני המלך כל העושר הוא שאתה יודע, איני שלי, שהרי הוא חוץ מרשותי, ואשר אתה יכול ליטלו ממני כאשר תחפוץ. אמנם מה שהגדתי הוא לבד מה שהוצאתי בכופר נפשי, והרי הוא שלי ואין שום יד זולתי שולטת עליו. וישמח המלך לדבריו.

וכן האנשים האלה השלמים כמונבז וחבריו הדומים אל הילד השלישי אשר נתחכם לבלוע מאבני המקום היקרות ולהוציא בקרבו להגיש מנחה לפני אדוניו בהראה לפניו הם גנזו לנפשם אוצרות למעלה מכספם וזהבם מקום שאין שום יד שולטת להסירם מהם יחיו בהם חיים ערבים נצחיים עם גדולי המלך הנמצאים שם.

ועל זה האופן כבר יוכל האדם להעביר שם את כל אשר לו לחיות בו בעושר וכבוד בבית עולמו, וכמו שרצהו המשורר לדעתי באומרו אל תירא כי יעשיר איש וגו' כי לא במותו יקח הכול, לא ירד אחריו כבודו (תלים מ"ט). ידבר עם המצטער ברוב עושרו אשר יניחנו לאשר יבא אחריו ומאומה לא ישא בידו ואומר לו הנה בהעשיר איש ובהרבות כבוד ביתו לא תירא ולא תחת לאמור כי לא במותו ייקח הכול ולא ירד אחריו כבודו. כי לא כן הדבר שאם ירצה הכול ייקח בידו גם אחריו ירד כבודו ואין מכלים, כמו שסמך כי נפשו בחייו יברך וגו'.

והרי כתבנו זה בכלל כל המזמור הנכבד הוא בפרשת ויחי יעקב שער ל"ב וביארנו עניינו קרוב מאד למה שאנו בו דרוש משם אם תרצה.

ומכל מקום זאת היא סיבה עצומה על הראשונה כאשר זאת הכת הקטנה שמחה שמחה גדולה לקול הקריאה לפי שאנשיה בטוחים בלי ספק שהם נוסעים אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לאוהבי ולשומרי מצותי. ועל זה נראה אותם מקבלים המוות בחיבה ונפטרים באהבה רבה. והוא טעם אומרים חז"ל (כתובות ק"ג ב) מת מתוך שחוק סימן יפה לו. וכמו שאמר הכתוב ותשחק ליום אחרון. וכבר כתבנו זה עם עניינים ובחינות כבודות מאד בפרשת חיי שרה שער כ"ב, פקח עיניך וראה אותם, כי הוא באמת גמר זה העניין ותשלמו.

גם בפרשת הברכה בשער כ"ד כתבתי ופירשתי מאמרי רבה בר בר חנה (ב"ב ע"ג ב) מההוא אקרנתא דהוה כאקר' דהגרונאי ודהנהו צפרי דהוו קיימי עד קרסוליייהו במיא ורישייהו מטה לרקיעא בצירוף מה שאמר שלמה (קהלת ו') יש רעה אשר ראיתי וגו' איש אשר ייתן לו האלוהים עושר ונכסים וגומר, וקצת כתובים סמוכים, ונתבאר שכל המשל הזה בעינו צויר ונתחקה בכל אחד משני המקומות צויר וחקיני שלם חזקם ואמצם כי כולם צדקו יחדו:

[סיום – משמעותה של התשובה וחשיבותה]

ועתה אחר שכתבנו כל זה ליישב עניין משלנו וטוב כוונתו, ראוי שתשים לבך אליו ואל מה שכתבנו בשער הקודם מעניין התשובה, ותראה תועלת שני העניינים וחברתם עצומה. כי הנה זה הילד השלישי אשר דברנו בו באחרונה, הוא לבדו השם פניו נכח פני ה' ומתחילת ענינו הכין צעדיו בדרך אשר דרכו כל השלמים אשר שנסו מותניהם להתהלך לפני ה' בארצות החיים אשר זכרנום שם בתחילה. ואולם שני הילדים הראשונים הכוללים כמעט כל בני אדם גם בני אדם גם בני איש הם הפכו פניהם הפך הכוונה והנה הוא רץ והם רצים.

אמנם הוא רץ לדרכו ופניו למלכו ואלוהיו, וסוף הדרך להגיע ולדבקה בו. והם רצים לדרכם וכל עוד יוסיפו לרוץ יוסיפו להתרחק עד שכלתה אליהם הרעה הכתובה. והנה הוא ידוע שאין לאנשים האלה אחרית ותקווה, כ"א בהיפוך פניהם ממגמתם הרעה ולהכין להם דרך מאותם דרכי התשובה, אשר לזה אמרו חז"ל (נדרים ל"ט ב) שהתורה והתשובה בכלל שאר הדברים קדמו לעולם, וכל שאר הדברים עמם להכין לפני בני אדם דרך ישר וישרים להגיע אותם אל הכוונה השלמה בבריאתם.

והנה בזה נשלמה כוונתינו בזאת הפרשה במה שדברנו בה בשני השערים, ובה סיימנו מעשה התשובה אשר בה רשומה וכתובה המייעדת גאולתנו ופדיון נפשנו ושיבת שבותינו על ידה. והנה לא נפל דבר א' מכל דבריה אשר אין בה לעומת שבה. ואולם כלי מלחמתה וכל עבודתה תחבולותיה תפלותיה סדר וידיייה וכל אשר יעשה לה, הנה הנם בבתי

משמרתם ומופקדים תחת שעריה ומפתוחיה בידה, פרשת נשא בשער ע"ג. ופרשת שוטרים שער צ"ה, פרשת מלחמה שער צ"ז, מלבד מה שכתבנו על סדר זמניה ומועדיה בפרשת כוהנים פ"א ופ"ו משער ס"ז ובסדר יום הכפורים ובוידוייו שער ס"ג.

ואמנם פי' י"ג מידות שהם חצוצרותינו וכלי הקדש אשר בידינו הם במקומם שער נ"ד שים עיניך עליהם, ובוא באהבת נפשך בשעריהם, כי לא חסר דבר מכל מלאכתם ומזה ומזה תסתיים שמעתא. ואני הנני משיב אמרי לי לאמור ראה נא טובים ונכוחים דברייך. יהיו נא יומם ולילה קרובים אליך. קחם נא בידיך. והצגתם לפניך. כי תשוב אל ה' בכל לבבך ובכל נפשך:

עקידת יצחק דברים שער קב (פרשת וילך)

זכור ארבע אבות נזיקים המטרידים האדם משלמותו.

אשר לסלקם כונה התורה במצות הקהל.

מקץ שבע שנים במועד וגו':

במסכת חגיגה דף ג' ע"א

תנו רבנן: מעשה בר' יוחנן בן ברוקה ורבי אליעזר בן חסמא שהלכו להקביל פני רבי יהושע בנציבין. אמר להם: מה חידוש היה היום בבית המדרש? אמרו לו: תלמידך אנו ומימך אנו שותין. אמר להם: אף על פי כן, אין בית מדרש בלא חידוש. שבת של מי הייתה? - של רבי אלעזר בן עזריה הייתה. - ובמה הייתה ההגדה היום? אמר לו: בפרשת הקהל. - מה דרש בה? - הקהל את העם האנשים והנשים והטף. אם אנשים באים ללמוד, נשים באות לשמוע, טף למה המה באים? להביא שכר למביאיהם. אמר להם: מרגלית טובה הייתה בידכם, ובקשתם לאבדה ממני:

[ארבעה גורמים המונעים שלמות האדם]

כי יודע ה' דברת בני האדם אשר יצר ומצעדי עלילותם. על כן השגיח עליהם ברוב חכמתו למלאת להם חסרונותם. וזה כי הוא מבואר שהאדם מצד טבעו הוא עלול ומוכן למועדי רגל, יכרע וייפול תחת ארבע אבות נזיקין. מהם מוטבעים ביצירתו, ומהם בעניינים ההכרחיים אליו שהם המונעים הראשיים המטרידים את האדם מהשגת שלמותו.

הראשון מה שיחויב מהכרח היולאניתו אשר הוא צריך אל המזון לחיותו, ואל הלבוש להגן עליו מקור וחום ושאר הפגעים. והוא מוכרח להיטרד תמיד בבקשתם. ואם יום או יומיים יעמוד לא יחיה, והרי היא טרדה עצומה מאוד, חשבה הרב **המורה** ז"ל לסיבה חמשית בפרק ל"ד חלק א'.

הב' שאפילו ימצאו אליו כל צרכיו הצריכים אל הגדול, ולתמורת מה שנתך, עוד יולדו בתקופות הימים טרדות ובהלות. ומשינויי מצבי הכוכבים בתנועותיהן וחילופיהן יתחדשו על פני תבל עניינים רעים, יולידו בגופות האדם הרבה חולאים פגעים ונגעים, אשר אין אדם ניצול מהם, יטרידו האנשים מאוד ויבהלום מאוד מעמוד על נפשם, כמו שהאריך בזה הרבה בעל בחינת העולם.

הג' המעיקים אשר מצד הזולת, כגון צרות הצוררים מהאויבים המתקוממים על האדם ושולטים עליו ובקנייניו. כי באמת הם המגרשים אותו מהסתפח בבקשת תשוקתו, כמו שזכר הרב המורה גם כן בתחילת פרק ע', ובזולתו פרק י"א חלק שני.

הרביעי ירושת הדעות הכוזבות אשר יושמו בפי הלומדים מחסרון ידיעת המלמדים, אם מרוע אמונותיהם ודעותיהם אם מהשיבושים אשר יפלו בלימוד המופתי, כמו שכתבנו בהקדמת זה הספר, אצל כי קמו כי עדי שקר, ובזולתו מהמקומות. והמה אלה אשר בהשגחת השם יתעלה על זאת האומה השלימים עמהם כל ימי היותם במדבר, למען הגיעם אל שלמותם בדעת אותו יתעלה, כמו שהזכירם משה ארבעתם אחת לאחת בסוף פרשת והיה כי תבוא כמו שיבוא:

ולדעתי על צער הטרדות הללו והחרדה והדאגה על החסרונות המגיעות בעבורם, והבקשה על העזר האלוהי בכל אחד מהן, כוונו המשוררים בני קורח במזמור כאיל תערוג, ושפטני אלוהים, כי על כן חלקו אותם לארבעה חלקים מכוונים אליהם ואל מספרם. אך כמו שיתבאר זה וזה מדברינו אלה, כשנאמר למנצח משכיל לבני קרח (תהלים מ"ב).

[למנצח משכיל לבני קרח – תהלים מ"ב]

א למנצח משכיל לבני-קרח :

ב כְּאֵיל תַּעֲרֹג עַל-אֲפִיקֵי-מַיִם כִּן נַפְשִׁי תַּעֲרֹג אֵלֶיךָ אֱלֹהִים :

ג צַמְאָה נַפְשִׁי לְאֱלֹהִים לְאֵל חַי מִתִּי אָבוֹא וְאֶרְאֶה פְּנֵי אֱלֹהִים :

ד הִיִּתְהַלֵּלִי דַמְעַתִּי לְחֶם יוֹמָם וְלַיְלָה בְּאִמֵּר אֵלֵי כָל-הַיּוֹם אֵיךָ אֱלֹהֶיךָ :

ה אֱלֹהֵי אֲזַכְרֶה וְאֶשְׁפָּכָה עָלַי נַפְשִׁי

ו כִּי אֶעֱבֹר בְּסֶדֶק אֲדָדָם עַד-בֵּית אֱלֹהִים בְּקוֹל-רִנָּה וְתוֹדָה הַמּוֹן חוֹגֵג :

ז מֵהַתְּשׁוּחָחַי נַפְשִׁי וְתַהֲמִי עָלַי הוֹחִילִי לְאֱלֹהִים כִּי-עוֹד אֲוַדְנוּ יְשׁוּעוֹת פְּנִי :

ח אֱלֹהֵי עָלִי נַפְשִׁי תְשׁוּחָח עַל-כֵּן אֲזַכְרֶךָ מֵאֶרֶץ יִרְדֵּן וְחַרְמוֹנִים מֵהַר מְצָעַר :

ט תְּהוֹם-אֶל-תְּהוֹם קוֹרָא לְקוֹל צְנוּרִיךָ כָל-מִשְׁבְּרִיךָ וְגִלְיָד עָלַי עֲבְרוּ :

י יוֹמָם יִצְוָה יְהוָה חֶסֶדּוֹ וּבְלִילָה שִׁירָה עִמִּי תִפְלֶה לְאֵל חַיִּי :

יא אֲמַרְהָ לְאֵל סִלְעֵי לְמָה שָׁכַחְתָּנִי לְמָה-קָדַר אֵלַי בְּלַחֲץ אוֹיֵב :

יב בְּרַצַּח בְּעֲצָמוֹתַי חֲרַפּוֹנֵי צוּרֵי בְּאִמֵּר אֵלֵי כָל-הַיּוֹם אֵיךָ אֱלֹהֶיךָ :

יג מֵהַתְּשׁוּחָחַי נַפְשִׁי וּמֵהַתְּהֻמִּי עָלַי

יד הוֹחִילִי לְאֱלֹהִים כִּי-עוֹד אֲוַדְנוּ יְשׁוּעוֹת פְּנֵי וְאֱלֹהֵי:

אמר כי המזמור הזה יסדוהו אלו המשוררים, לתת חוזק בלב כל משכיל לנצח אלו הארבעה מערכות המתקוממים עליו.

ואמר כאיל תערוג וגו', המשיל תשוקת הנפש אל המושכלות העליונות המשלימות אותה, אל התשוקה העצומה אשר תמצא את האיל לבקש אפיקי מים לרוות צימאונו, יותר

משאר הבעלי חיים, לפי מה שסופר ממנו שהוא אוכל הנחשים השרפים, והמים להם הצרי המיוחד לכבות שריפתם. ויהיה אומרו **על אפיקי מים** כמו מבכה על בניה מאנה הנחם על בניה (ירמיהו ל"א).

אמנם הבדיל צמאתו מעריגת האיל בעקר סיבתה, ואמר **צמאה נפשי לאלוהים**, כי הוא אינו צמא למים כי אם אל דבר ה' המלמדו להועיל והמדריכו לבא ולראות פני אלוהים, מבלי שום מעכב, מאותם ארבעה מלאכי חבלה שהיה רואה אצלו, והם המונעים ממנו השגת תשוקתו, אשר יזכרם ויבקש עליהם בזה אחר זה.

על הראשונה אמר **הייתה לי דמעתי לחם יומם ולילה באמור** וגומר. ירצה שהצער הגדול העומד לכל אישי המין אשר עליו עינו נגרה ולא תדמה, הוא היותו מזאת ההרכבה הפחותה העלולה בעצמה, ונצרכת היות לפניו מוכנים לחם לאכול ובגד ללבוש וכל מיניה צרכים ותולדותיהם, שכולם מיני פרנסה הם, ונכללים בלחם אשר הוא אוכל, אשר מזה יחויב שתהיינה השגותיו חסרות וקשות מצד טבע היולאניותו, מלבד מה שצריך להטרד לבקש לו לחם יומם ולילה, וכל שאר הצרכים הנכללים בתוכו, ולהסתלק מההשתדלות הנפשי שהטרדה הזאת גורמת לשיאמר **אלי כל היום איה אלוהיך**. כי לא ישאלו איה כי אם על הנעלם והנסתר ממנו, ואינו מושג אצלו כלל.

אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי וגו'. אמר, אלה הדברים שאמרתי אזכרה ואשפכה עלי נפשי, לפי שהם סיבה עצומה, כי **אעבור** במספר **הסך** הידוע מהכוחות והחושים אשר נתנו לפנינו לשרתה ולעבוד עבודתה, מפני טרדתם בבקשת אל העניינים אצטרך להניע ולרדות אותה בכבודות עצומה, עד **בית אלוהים**, ולהתחכם עמהם פעמים רבים בעניינים נאותים להם, ופעמים מעט בעניינים נאותים אל העיון. כעניין **המון חוגג**, שהם משתתפים **קול רנה** ותודה על זה האופן בעצמו, רצוני מהרינה בשפע, ותודה במעט.

והיו דברי המנצח מחזיקים את נפשו המשכלת מזה הצער, ומשיב אמריו לה: **מה תשתוחחי נפשי ותהמי עלי הוחילי לאלוהים** וגו'. ירצה, לא תצטערי נפשי ולא תתיאשי בזה, כי יש כוח בתפילה ובתחנה שתבקש **מישועות פניו** באופן שיזדמנו לך כל צרכיך מבלי שתטריד מכסת כוחותיך וזממייך כל היום אליהם.

והוא דבר אמתי מאוד, וכמו שאמר מתוך שהיה לבם לשמים מלכותם מתברכת ותורתן משתמרת (ברכות ל"ה ב). והנה על זאת אמר משה ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר לא בלו שלמותיכם ונעלך לא בלתה מעליך, לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם וגו' (דברים כ"ט). ירצה, שלא הוצרכו לטרוח אל המזון ואל יתר הצרכים שהכול היה מזומן להם כדי שלא יטרדו עצמם מהשכיל ודעת את ה' אלוהיהם. ולזה אמר (**מכילתא פ'** בשלח) לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן.

ואחר שזכר הראשונה, נעתק אל השנייה ואמר: **אלוהי עלי נפשי תשתוחח על כן אזכרך מארץ ירדן** וגו'. אמר, כי עדיין יש לו סיבה אחרת עליה לא תוכל לשקוט, לפי שג"כ מונעת ממנו השלמות וגורמת שיזכור את השם במרחוק, כי לא קרוב הוא אליו זה ימים רבים. כי

על כן יזכרהו מארץ ירדן וחרמונים וגו', והם העניינים הנפלאים אשר סיפרה תורה נעשו אל אבותינו מלפנים. אבל ידינו לא עשו מעשים הגונים. ועינינו לא ראו כפלאים הראשונים. ואי זו היא תהום אל תהום קורא לקול צנוריק, כל משבריק וגליך עלי עברו.

כבר כתבנו במאמר יהי רקיע מה שנתאמת מדברי חז"ל שכללות הנמצאות העליונות והתחתונות יהיו נקראים במעשה בראשית מים עליונים ומים תחתונים. דרוש משם. והנה הוא ידוע כי המים התחתונים שהם היסודות הארבעה, וכל הנמצאות ההוות מהם, הם מתפעלים בהכנת החומרים מתנועות הגלגלים ומקבלים הצורות משפע הנבדלים, שאלו ואלו הם נכללים בכלל המים העליונים. כי מהם רועה אבן המציאות בכללו בהמשך הצמיחה וההווייה והגידול והמזון לכל בעלי נפש, גם חידוש תקופות הימים על המנהג הטבעי, וגם על המנהג הנוכרי כנפילת המטר הסוחף והברד ואבני אלגביש ורוח סערה מפרק הרים, ציה גם חום היוצאים מהגבול, הכול נמשך על התחתונים מאלו המים העליונים והמון צבאותיהם, מדיבוקיהם וניגודיהם ושאר כל מצביהם, וממעמדם במזלות או בחלקיהם, אשר כל זה ממה שיצער את האנשים מאד ומחליאם ומטרידם במיני מכאובות חדשים גם ישנים, ומוליד בהם רוח עושים גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב, המונעים אותם ומרחיקים עצמם משלמויותם הרחק מאוד מאדם.

ולזה אמר במליצה נכבדת קצרה כל זה העניין באומרו **תהום אל תהום קורא לקול צנוריק** כי התהום התחתון, והוא כלל המים התחתונים, קורא אל התהום העליון אשר הוא ג"כ כלל המים העליונים, לקול צנוריו של יוצר בראשית, והוא השפע וריבוי הפעולות היורדות ממעלה למטה, כדי שיקבלו התחתונים מהם ארוחתם ארוחת תמיד אשר כן יסד מלכו של עולם.

והנה **כל משבריק וגליך** ירצה כל הטרדות והבהלות הנמשכות מפעולותם, **עלי עברו**. וכמה הפליג המליץ בבחינת העולם לספר בזה קשט דברי אמת על הסגנון הזה עצמו, כשאמר:

אתם אחי ראו כי נתן ה' את החצים ביד השמש ואת קשתו נתן בענן ואני עני וכאב שולחתי הנה כו'.

וסיים:

יכונו אלי חנינותם יסובו עלי רביהם גם שנאתם גם קנאתם אני אסבול.

גם על זה אמר המשורר **יומם יצווה ה' חסדו ובלילה שירו עמי תפילה לאל חיי** (תלים מ"ב). אמר, כי גם זו לא תספיק לגרש האדם על כל פנים מהשתדל בחכמה ובעיון, כי כאשר הוא שקט ושאנן מהתלאות ההנה, שהוא דוגמת היומם שהולך ואור יצווה ה' חסדו עמו, וישיג מה שבחוקו להשיג באופן שגם בלילה, שהוא כינוי אל שעות הרחוקות ההן, עדין שירו עמי. וענין השיר הוא חיקוי העיון ההוא וזכרונו עם שלא יהיה בשלמותו.

אמנם דבעית צלותא האי שמעתתא, ולזה אמר **תפילה לאל חיי**. והנה זאת הטרדה כללה משה באומרו לא בלו שלמותיכם ונעלך לא בלתה מעליך, כי מלבד מה שכוון אל הסיפוק יש עוד דבר נפלא, והוא שלא שלטה הבלייה וההפסד בלבושיהם ובנעלים אשר ברגליהם, וזה לא היה אלא מטעם שסככם בענני כבוד מכל צדיהם, עד שלא שלטה עליהם סיבה מסיבות ההתכה מהחום והקור והלחות והיובש, ואין צ"ל מרוחות רעות ורעמים וברקים ויתר הפגעים השמימיים שזכרנו. וכ"ש שימשך זה בעצם וראשונה אל שמירת הגופים עצמם. וזה העניין הוא נכון ומבואר.

והנה כאשר גמר אומר בשנית נעתק אל השלישית ואמר **אומרה לאל סלעי למה שכחתי למה קודר אלך בלחץ אויב** אשר ילחצה תמיד בדחקו אותו בדברי ריבות וקטטות אשר הוא צריך להסתלק ממלאכת נפשו להיחלץ ולהינצל מפניו. וכ"ש שיצדק זה כל ימי משול האומות עליו, אשר לחצונו בגזירות שונות ומסים, וכל מיני שעבודים ואין מציל, כי היא פצע וחבורה ומכה טרייה המשברת העצמות ומגעת לחלל.

ולזה אמר: **ברצח בעצמותי חרפוני צוררי באמור אלי כל היום איה אלוהיך**, כי היא חרפה עצומה שיאמרו לי כל היום איה אלוהיך אשר היה לך, יבא ויושיעך בעת צרותיך, ובה הם מרצחים עצמותי ומבלים הבשר והעור. וזאת הייתה סיבה לאבד חכמת חכמינו ולהסתיר בינת נבוננו, כמו שכתבנו ראשונה.

והיו גם אל זאת דברי המנצח **מה תשתוחחי נפשי וגו'**, ירצה שלא יהיה כמו שאומרים האויבים המייאשים אותך מאת אלוהיך, אבל הוחילי לאלוהים כי עוד תשוב אליו וישוב אליך, כמו שנזכר בפרשת התשובה: ושבת עד ה' אלוהיך ושב ה' אלוהיך את שבותך. ולזה אמר **ישועות פני ואלוהי**, כי משניהם יגמר העניין.

ועל זאת אמר משה במקום הנזכר ותבואו אל המקום הזה ויצא סיחון מלך חשבון ועוג מלך הבשן למלחמה ונכם וניקח את כל ארצם ונתנה לנחלה וגו'. והכוונה שלא די שלא הטרידו אותנו האויבים אבל היה צאתם אלינו לעזר ולהועיל לנו במה שלקחנו ארצם ונתנה לנחלה לראובני כי הרחבנו בה את גבולנו ונתיישבנו ברחבה.

[שפטני אלהים וריבה ריבי – תהלים מג]

אמנם אחרי זה נעתק אל הרביעית במזמור בפני עצמו להיותה העיקרית במכוון ויתד שהכול תלוי בו. כי כל הראשונות הם מטרידות. אמנם זאת היה מונעת לגמרי ואמר: שפטני אלוהים וריבה ריבי וגו' (תהלים מ"ג).

א שְׁפֹטֵנִי אֱלֹהִים וְרִיבָה רִיבִי מְגוֹי לֹא חָסִיד מְאִישׁ מִרְמָה וְעוֹלָה תִפְלֹטֵנִי :
 ב כִּי-אֵתָה אֱלֹהֵי מְעוֹזֵי לְמָה זָנַחְתִּנִי לְמָה-קָדַר אֶתְהַלֵּךְ בְּלַחֲץ אוֹיֵב :
 ג שְׁלַח-אוֹרֶךְ וְאַמְתֵּךְ הַמָּה יִנְחוּנִי בִיאוּנִי אֶל-הַר-קִדְשֶׁךָ וְאֶל-מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ :
 ד וְאֲבֹאֶה אֶל-מִזְבֵּחַ אֱלֹהִים אֶל-אֵל שְׁמַחַת גִּילִי וְאוֹדֶךָ בְּכִנּוּר אֱלֹהִים אֱלֹהֵי :
 ה מֵה-תִשְׁתַּחֲוִי נַפְשִׁי וּמֵה-תִתְקַמֵּי עָלַי הוֹחִילִי לְאֱלֹהִים כִּי-עוֹד אוֹדְנִו יְשׁוּעַת פְּנֵי וְאֱלֹהֵי:

וזכר שלוש כתות מקולקלות באמונה המפסידות את הרגיל עמהם או הנמשך אחריהם. **על האחד אמר מגוי לא חסיד** והוא אשר יחשבו שהוא עניין חסידות שיאמינו שאין כל בריה גדולה וקטנה יכולה להרים ידה ורגלה כי אם ע"פ מצוותו המיוחדת לשעה. ואינה כן אבל היא כפירה גמורה מהשכר והעונש התלויים בבחירה כמו שהוא נודע. **ואמר מאיש מרמה תפלטני** על אלו המודים באלוהותו, ואומרים שהכול נמשך מאתו, ושהוא יתברך סיבת כל הסיבות, ראוי לנשאו ולפארו **ולסוף אמרו** שלא יתואר בידיעת דבר מאלו הנמצאות, וכ"ש ממעשי האדם, ולא ברצון או בלתי רצון על שום דבר מהם, כי כל זה חוזר להחליש כוח האלוהות ולמעט אותו, כמו שכתבנו אצל התארים שער נ"ד. ואין רמאות גדול מזה.

ואמר **איש עולה** על האפיקורוס והנמשכים אחריו, החומסים חקו של הבורא וכופרים במציאותו, ומיחסים הכול אל ההיזדמן. וכבר זכרנו ביטולו בתחילת השער הראשון. והנכון גם כן שירמוז אל מיני ההטעאות הנופלות בחקירות מצד העיון הפילוסופי, כי הם בהנחותיהם ממציאים הסיבה הראשונה, והוא המיוחס אל **גוי לא חסיד**, כי בפיו ובשפתם כבדוהו, ואמר שלבו רחק ומרמה על ההטעות הבאות בלימודיהם מצד הקדמות מזויפות שיראה שקרותם אחר עיון רב. ועולה על הלמודים אשר נתבאר מהם רוע כוונתם, אלא שהם מחזיקים אותם בכוח הזרוע וביד רמה.

ונתן סבת שאלת משפט זה, באומרו כי **אתה אלוהי מעוזי למה זנחתני למה קודר אתהלך בלחץ אויב**, וזה כי נתתני בארצות הכותים בעלי אלו הדעות הנפסדות אשר בידיהם זימת ההקדמות ובימינם שקר המופתים. ואמר **למה קודר אתהלך בלחץ אויב** על דרך שאמר דוד אל תתנני בנפש צרי כי קמו בי עדי שקר וייפח חמס (שם כ"ז) כאשר כתבתי בשער הראשון הנזכר. ומאי תקנותיה, **שלח אורך ואמתך, המה ינחוני** כמו שאמר הורני ה' דרך ונחני באורח מישור וגו', כי ידיעתך ולימודך אלה לבדם המה ינחוני **יביאוני אל הר קודשך ואל משכנותיך**, אשר אליהם תשוקת כל שלם. כמו שאמר מי יעלה אל הר ה' נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשווא נפשי ולא וגו' (שם כ"ד).

ואבואה אל מזבח אלוהים אל אל שמחת גילי. ומי יקום במקום קדשו. ירצה שעם זה יבא עד תכונת הדרושים העמוקים וישיג עניני הקרבנות הנקרבים על מזבח האלוהים וסודתם, כי אלו הם עניני שמחת הנפש וגילה, מצד שהם מהעניינים היותר נפלאים שבחקירות.

והייתה תשובת המנצח גם על זאת **מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי** וגו', ירצה: דומי לה' והתחוללי לו, לבקש מלפניו על ישועתך מבין האומות בעלות אלו הדעות הנפסדות, כי עוד זמן מעט ישפיע עליך שפע הישרה ולימוד נכון יספיק להגיעך אל שיעור שתוכל להודות לו ולברכו באמתות.

וכבר היה הכתוב הזה משותף לכל אלה הארבעה עניינים ומקבל כוונותיו יפה ולפי שזה יושלם בגאולה והישועה מהאויבים שזכר קודם זה, אמר גם בו ישועות פני ואלוהי כמוהו, כי אי אפשר להשתלם כי אם על ידי שניהם כמו שזכרנו שם.

ועל זאת אמר משה שם בחתימת דבריו, ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם למען תשכילו את אשר תעשון (דברים כ"ט). אמר שהרי שם לפניכם דברי הברית ההיא אשר קדם לכל דברי הלמוד והמוסר אשר ערך לפניכם מדעות ומעשים אשר במ ישכילו את אשר יעשון, ולא יצטרכו ללכת אחרי למודים אחרים אשר לא יועילו ולא יצילו, או שישבשו ויפסידו דעות הלומדים. ומעתה בהשלים להם ארבעת הדברים אין להם מעכב ומונע אל השעה ההיא.

והנה כדי שיהיו אלו הארבעה אבות נזיקין מסולקים מלפניהם על הדרך ההוא שהיה להם שם במדבר, הייתה חכמה עצומה לדעת לעוות את יעפי הדעת וההשכל עתות מיוחדות בחייהם, לא ימצא בהם שום פגע ולא שום טרדה מארבע מינים אלו הכוללים כל מיני הטרדות בהם ישתדלו להשיג שלמותם כי אז יושג להם על צד היותר נאות שאפשר, כמו שהיה העניין בעליית הרגלים אשר בכל רגל ורגל יתחדשו ויתחברו להם עניינים מטיבים כל אותם ד' דברים הנזכרים כולם, עד שיישאר מוכנים ומופנים לקבל שפע ההשכלה מבלי שום מטריד ומעכב.

ובהיות הדבר כן ג' פעמים בשנה, יועיל מאד לכל המשך הזמן בלי ספק.

אם הראשונה והוא מה שיועיל להיטיב החלק הגשמי והכוחות ההיולאניות כולן דמיון הזמנת המן וכל שאר הצרכים במה שכל העולים לשם כבר עשו צידה לדרכם יעלו לשם בהזמנת כל סיפוקם להם וללוי ליתום ולאלמנה ולגר ואכלו ושבעו. מלבד מה שיערב מאד אל זה החלק וכל כוחותיו בהזנת העניינים שם בצורות נעימות ובמראות יפיפיות מפני' חדשים או מעניינים מתחדשים, מלבד שיהיה זה סיבה עצומה להכרתם ושיתופם בשמחות וגיל, אשר זה ממה שיקשר אהבתם ואחותם באופן שיזמינו אלו לאלו כל הדברים הצריכים לחייהם, אשר אין מדרכם להימצא כולם במקום אחד, רק כשיסתפקו אלו מאלו על דרך המכירה והחילוף או באי זה עניין שיהיה. וההרגל והמנהג יוכיחו על זה.

[שמחתי באומרים לי - תהלים קכב]

והוא מה שסדרו המשורר במזמור שמחתי באומרים לי וגו' (תהלים קכ"ב), שנראה שהוא מיוסד בשם עולי רגלים גם תקנוהו למביאי הבכורים:

א שיר המעלות לדוד שמחתי באמרים לי בית יהוה גלך :

ב עמדות היו רגלינו בשעריך ירושלים :

ג יְרוּשָׁלַם הַבְּנוּיָה כְּעִיר שְׁחִבְרָה-לָהּ יַחְדָּו :
 ד שְׁשֵׁם עָלוּ שְׁבֻטִים שְׁבֻטֵי-יָהּ עֲדוּת לְיִשְׂרָאֵל לְהִדּוֹת לְשֵׁם יְהוָה :
 ה כִּי שָׁמָּה יָשְׁבוּ כְּסֹאֲוֹת לְמִשְׁפַּט כְּסֹאֲוֹת לְבֵית דָּוִד :
 ו שְׂאֵלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלַם יִשְׁלִי אֶהְבִּיךָ :
 ז יְהִי-שְׁלוֹם בְּחִילְךָ שְׁלוֹהַּ בְּאַרְמְנוֹתֶיךָ :
 ח לְמַעַן-אֲחִי וְרַעֲי אֲדַבְרָה-נָא שְׁלוֹם בְּךָ :
 ט לְמַעַן בֵּית-יְהוָה אֲלֵהֲנֹו אֲבַקֶּשֶׁה טוֹב לְךָ :

ועל השמחה והערבות המגיעים אל הנפש ההיולאניים בשתזון מראיית הבניינים הנחמדים והיפים והמסודרים בטוב התיקון יאמר: **ירושלם הבנויה כעיר שחברה לה יחדיו**, כי זאת העיר כלילת יופי משוש לכל הארץ במה שהייתה בנויה בתכלית הסדור והתיקון כעיר שנתחברו יושביה יחדיו והוסכמו על ישובה ויופייה לא כעיירות שנתיישבו לפי ההזדמן, ואחר כן הוקפו שאין בנינם עולה יפה.

ועל המצא שם תשוקה שנית, והוא לשמוח בקבוץ גדול מאנשים רבי המספר ובעלי חכמה ועושר הנמצאים באכלוסא אמר, **ששם עלו שבטים שבטי יה** וגומר, אף גילת ורנן, כאשר תראה מעמד חכמים ומושב אלוהים שופטים בארץ בחכמה ותבונה, כמו שאמר ויבאו מכל העמים לשמע את חכמת שלמה וגו' (מלכי' א' ה'), על זה אמר **כי שמה ישובו כסאות למשפט כסאות לבית דוד** כי מלכי בית דוד נתייחדו לזה מזולתם.

ואחר ביאר התועלת משיתוף האהבה וההכרה שאמרנו **שאלו שלום ירושלם ישליו אוהביך**, לומר כי במה ששואלין ודורשין כולם את שלום העיר ההיא, נמצאו כולם אוהבים. כי שנים האוהבים לאחד, שלשתן אוהבים. ומזה יחוייב שיהיה **שלום בחיליך שלוה בארמנותיך**, כלומר שלום שלום לרחוק ולקרוב, ואהבה וריעות. והוא מה שפירש באומרו **למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך**. ירצה כי בבחינת המצא שם עם ה', אלה אחים ורעים, ידובר ענין השלום והאחוה, שהוא מדבר בה, כמו שלענין הנפשי הנמצא שם בבית ה' כמו שיבוא יבוקש הטוב בה.

אמנם העניין השני מהמהומות הזמניות ופגעי שנוי התקופות. הנה הוא מבואר שהזמן אשר הם עולים היה היותר שווה והיותר בטוח מאלו המקרים הזרים והנוכרים, לפי שבניסן ותשרי הם התקופות שהשמש בעגולת השווי, וגם בשבועות הוא מעט הנטייה אל הקיץ, אשר לסיבה זו יהיו נכונים ובלתי טרודים במחלות ומכאובים ויתר הנזקים, גם יהיה הזמן נכון לקבל ההנאה מהעניינים הנזכרים.

אמנם מהשלישית והוא ההתקוממות השונאים והאויבים, הנה אז יהיו בטוחים מפאת ההשגחה יותר מזמן אחר זולתו, כמו שנאמר (שמות ל"ד) כי אורישי גויים מפניך

והחרבתי את גבולך ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות את פני ה' אלוהיך שלש פעמים בשנה.

ובמדרש (חזית שיר ז')

מה יפו פעמיך בנעלים וגו' (שה"ש ז'). אמר רבי ברכיה: כך דרשו שני הרי העולם רבי אלעזר ורבי יהושע. מה יפין פעמיך שהיו נועלין בעד כל חצרות. מעשה באחד ששכח לנעול דלתי ביתו, ועלה לפעמי רגלים, ובא ונמצא נחש כרוך וקשור בטבעות דלתותיו.

ושבו מעשה באחד ששכח ולא הכניס תרנגולותיו לתוך ביתו, ועלה לפעמי רגלים, ובא ומצא חתולות מקורעות לפניהם.

שוב מעשה באחד ששכח ולא הכניס כרי של חטים לתוך ביתו, ועלה לרגל וכשבא מצא אריות מקיפין לחיטים.

אמר רבי פינחס: מעשה בשני אחים עשירים שהיו באשקלון, והיו להם שני שכנים רעים מאומות העולם, והויין אמרין אימתי אלין יהודאין סלקין למיצלי לירושלם, ואנן עלין ומקפחין בתיהון ומחרבין להון. מטא זמן וסליקו. זימן להם הקדוש ברוך הוא מלאכים כדמותן, והיו נכנסין ויוצאין בתוך בתיהם. ומדאייתן מירושלם מישתען מן מה דאייתן עמהון לכל מגוריהון. אמרון לון, אן הויתון? אמרין להון, בירושלם. אימתי סלקתון? ביום פלאן. ואימתי אתיתון? ביום פלאן. אמרין: בריך אלההון דיהודאי, דלא שביק יתהון. אינון גבריא סבירין אימתי יסקין אלין יהודאי למיצלי לירושלם, דאילין עלין ומקפחין לבתיהון ומחרבין להון. וזימן להון אלההון מלאכין כדמותהון דהון נפקין ועיילין בגו בתיהן, והגין עליהון דאתרחיצו ביה. לקיים מה שנאמר מה יפו פעמיך וגו'.

הנה שנסתלק מהם אז בייחוד המטריד השלישי, שהוא מצד ממשלת האויבים וטרדתם.

ועל סילוק המטריד הרביעי והוא לימוד הדעות המשובשות או האמונות המקולקלות וכו' כמו שאמרנו. הנה באמת העלייה לשם מועילה בזה תועלות מפורסמות בכל כיתותיהם, יותר מכל התועלות שנזכרו. מצד שהבאים שם לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו, המה יביטו יראו שם סדר העבודות על ידי כהני ה' המקודשים, המלמדים תורה ומצות בישראל, מצורף אל מעשה הנסים התמידיים לשם. באומרו עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש וכו' (אבות פ"ה), וזולת ממה שנזכרו שם הרבה, אשר העניינים הנפלאים ההמה יסירו כל שיבוש דעת והפסד אמונה אשר בלב כל חסר לב, וקיימו ויחזיקו הדעות השלמות והאמונות האמתיות בלבבות החכמים.

כי זהו מה שרמזו יחזקאל באומרו על זה העניין עצמו:

ובבוא הנשיא דרך אולם השער יבא ובדרכו יצא. ובבוא עם הארץ בחגים ובמועדים וגו' לא יצא דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצא (יחזקאל מ"ד).

ועם היות שפשוטן של מקראות אלו בא ללמד על האופן אשר יתנהגו לשם בתת כבוד והדר אל הבית הגדול והקדוש ההוא, כי לזה יאות שהעם הבאים בשערים ההמה יעשו שם קפנדריא של הידור, והוא שהנכנסים דרך שער צפון יצאו דרך שער נגב בהפך, כדי שירבו העם היוצאים והנכנסים בכל הפאות ויתפרסם כי אל המקום ההוא ידרשו השם כולם, מה שלא יהיה כן אם נתן רשות שיצאו ויבאו בשער אחד. וכן אמר (מגילה כ"ט א) רבי חלבו אמר רב הונא הנכנס לבית הכנסת להתפלל, מצווה לעשות קפנדריא שנאמר ובבוא עם הארץ בחגים ובמועדים וגו'.

אמנם התיר לנשיא מחומרת עניין זה, כי חלק לו השי"ת מכבודו. אלא אם היה הנשיא בתוכם, כי אז בבואם יבוא בצאתם יצאו יחד דרך הקפנדריא כנזכר. כי גם לו יהיה כבוד על דרך ברוב עם הדרת מלך (משלי י"ד).

האמנה כי כשכוון שם או בבית הכנסת לעשות כך כדי לקצר את הדרך, הוא אסור. כי לא לכבוד הוא לו כי אם בזיון. וגם שנינו שם בפרק הרואה (ברכות ס"ב ב):

לא יכנס אדם להר הבית במקלו ובמנעלו ובאפונדתו וכו', ולא יעשנה קפנדריא. ואמר מאי קפנדריא כמאן דאמר אדמקיפנא אהדר ואעול בהא.

אבל אם נכנס להתפלל לא לכוונה אחרת, ואח"כ נתחדש לו צורך ללכת אל מקום קרוב אל הפתח הנוכח אשר נכנס בו, אז מותר לצאת בו ולקצר את הדרך. והיינו דאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא הנכנס לבית הכנסת על מנת שלא לעשות קפנדריא, מותר לעשות קפנדריא.

והרי יש בדבר הזה שלשה דינים: מצווה. אסור. מותר. והכול בתורת טעמא. והנה אע"פ שכל זה נכון ודרך ארץ, הנה מכל מקום לא ימנע מלרמוז עוד אל העניין השכלי אשר אמרנו מדברי הלמודים. וזה כי יציאת הנשיא בדרך אשר בא בו, הוא רמז גדול כי דרך הנשיא והגבר הוקם על המושכלות שיתקיימו לו שם הדעות והאמונות הנכונות אשר קנה עד הנה, לא שיתחדשו לו שם. כמו שאמר (חגיגה י"ד ב) בנכנסים לפרדס רבי עקיבא נכנס בשלום ויצא בשלום. והוא יציאת נשיא אלוהים בדרך אשר בא בו באמת.

אמנם אנשי עם הארץ לא יצאו בדרך ההוא אשר באו, כי אם במקביל לו, לפי ששם יתחדשו להם דעות הפכיות ואמונות חדשות אשר לא שערום ראשונה. ולזה נדחו ויצאו זזה עניין נכבד מאד. מלבד מה שיתקיימו בידם הפינות התוריות באמונה האלוהית מצד הרגלים עצמם שיתפרסם עניינם יותר בעלותם שם לאותו פומבי המופלא, ויגיעו כולם להודות האלוהות והאדנות לו ית' מארבע פנים.

כי הנה בחג המצות תתבאר להם הממשלה הגיבוריית אשר בחזקת היד הוא מולך על עליונים ותחתונים, כמו שנתברר בכל היד החזקה ובכל המורא הגדול אשר עשה משה לפרעה ולכל מצרים. והוא אשר עליה אמר המשורר (תהלים צ"ג) ה' מלך גאות לבש,

לבש ה' עוז התאזר, אף תיכון תבל בל תימוט. שיאות לו השם המלכות מצד כי הנה ה' אלוהים בחזק יבא וזרועו מושלה לו.

ובחג השבועות תתבאר ותתפרסם להם ממשלה שנייה והיא הטבעית המתייחסת לאנשים השלמים מצד שלמותם והוא שמתן התורה בכלל יושר דרכיה ומצוותיה יפרסם כי צדיק וישר ה' אין בלתו מנהיג ומסדר ומצד שיסכימו טבעי הנמצאות כולם אל הנהגתו זאת יראה כי הוא מנהיג ומצווה בעולמות שברא ואין שלימות טבעי גדול מזה ועליו אמר המשורר אף תיכון תבל בל תימוט (שם א).

ובחג הסוכות אשר הוא עולה לשנים תתבאר להם ממשלה השלישית גם כן אשר תתחלק לשנים אם אל קדימת כסא המלכות מצד עצמו ואם אל קדימת ממשלתו ושבטו עליו שעליהם אמר המשורר נכון כיסאך מאז מעולם אתה. הרי שתיהן. והנה בישיבת הסוכה וכוונתה על דרך שאמרו (סוכה ב' א) צא מדירת קבע ושב בדירת עראי ומיעוט הפרים אשר בשבעת ימי החג יתבא' להם פחיתות זה העולם אשר הוא עולם של עראי וחויב מיעוט עסקיו השפלים כמו שנתבאר היטב בפרשת סוכה שער ס"ז פרק ז', ותתקיים אצלם מציאות העולם העליון הרוחני המוצלח אשר הוא קודם במעלה בלתי נערכת, והעולם העליון ההוא הוא ראשית ממלכתו יתעלה על הנמצאים, ואליו תיוחס מלכותו ראשונה. וזה המין מהמלוכה חויב כל אדם להמליכו להימנות מכלל ממליכיו ואליו כיון המשורר באומרו נכון כיסאך מאז (תלים צ"ב) כמו שאמרנו.

אמנם שמיני עצרת שהוא יום אחד, גם הוא מיוחד בקרבנותיו פר אחד איל אחד כבש אחד, ירמוז לקבלת עול מלכותו מצד יחוסו הקדמון. כי עניין קדמותו אינו רק שהוא האחד הפשוט בהחלט מכל הצדדים, אשר על הכת הזה נאמר בסוף התלאות ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (זכריה י"ד), והוא מה שאמר מעולם אתה כנזכר.

והנה כנגד ארבעתם חזר ואמר מקולות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום ה'. אמנם על הכול חתם ואמר עדותיך נאמנו מאד וגו' לאורך ימים ירצה כי עדות נאמנה יש לו יתעלה על כולן אי אפשר להכחישם.

אמנם לביתו נאווה קדושת ידיעות אלו ופרסומם וקיומם בבוא כל ישראל לראות לפניו שלש פעמים בשנה, כי בכל מה שיראו וישמעו וילמדו שם כאשר אמרנו, יתקיימו בידם בלי שום ספק. ולזה היה מבקש שיותמד כן לאורך ימים. והוא עצמו מה שאמרו המשורר באומרו למען בית ה' אלוהינו אבקשה טוב לך (תהלים שם קכ"ב), כמו שאמרנו.

והנה לזה ראה הרועה הנאמן באהבתו ובחמלתו לעם מרעיתו כיד ה' הטובה עליו ועליהם בסוף ימיו וענייניו עמהם לשום לפנייהם ההישרה זו משלם. וזה אחרי הודיעם שכבר מלאו ימיו בהיותו בן מאה ועשרים שנה, ולא נשאר בו כוח לפי המנהג הטבעי כשאר האנשים לצאת ולבא, כי כלב עודו בן חמש ושמונים שנה אמר כמפליג ככוחי אז וככוחי עתה (יהושע י"ד). ואם לסמוך על הנס, שעליו נאמר ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו לא כהתה עינו ולא נס ליחה, אי אפשר, כי הוא האומר אליו לא תעבור את הירדן, אשר לזה היה הפירוד מהם הזה הכרחי. וכבר החזיק לבם ואמץ אותם על היות האל יתעלה עמהם ובא בצבאותם לעשות מלחמותם, כמו שהיה בימיו. וגם את יהושע ציוה וזרז בפניהם על אודותם.

ואחרי מוסרו ספר התורה האלוהית אשר בידו אל יד הכוהנים בני לוי נושאי ארון ברית ה', ואת כל זקני ישראל, הייתה תחילת דברי פי צוואתו אליהם על העניין הנכבד הלזה אשר עמדנו עליו, כמו שנאמר:

ויצו משה אותם לאמור מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות בבא כל ישראל לראות את פני ה' אלוהיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באוזניהם. הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלוהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת. ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה' אלוהיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אשר אתם עוברים את הירדן וגו'.

כוון בחכמת בוראו כי לשמיעתם את דברי התורה מפי המלך באותו פומבי הנפלא יכוון זמן מיוחד שבו יושלמו כל העניינים מהארבעה הצדדים הנזכרים, על צד היותר שלם שאפשר.

[מדוע מצוות הקהל בסוכות של שנת שמיטה]

ולזה בחר מכל השנים שנת השמטה, ומכל המועדים את חג הסוכות ומכל ביאותיהם לשם בחר אותה שבה יבואו כל ישראל כמעט לראות את פני ה'.

וזה כי בהיות שנת שמטה כבר נסתלק המטריד הראשון מבקשת הצרכים המחויבות לפי טבעם באופן יותר חזק מכל שאר השנים, כי בשנה ההיא הם פנויים מכל עסקיהם אשר הם מתעסקים בעבודת האדמה, וכולם שובתים מחרישה זריעה וקצירה וכל מלאכת עבודה ומזונות מוכנים לפנייהם ומתברכות להם בברכת השם יתעלה, כמו שאמר: וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסף וגו', וצויתי את ברכתי להם ועשת את התבואה לשלש השנים (ויקרא כ"ה) וזה דבר מבואר מאד.

והנה בהיות המיוחד מכל המועדים חג הסוכות כבר נסתלק המטריד השני שהוא הנזק הנמשך מבלתי שווי תקופות הימים בעניין יותר נאות משאר המועדים אף מחדש האביב, לפי שאין השווי הבא על החורף שווה בעניינו על השווי הבא אל הקיץ, לפי שבשווי הראשון עדיין יד הקור תקפה ומי הנהרות והנחלים גוברין ועולין מהפשרת השלגים ומהמסת הקרחים, ואין האנשים ניצולים מצערם והיזקם, כמו שהם בטוחים מכל זה בשווי השני. ולזה נקרא החדש הזה חדש זיו, שמצד השוואתו זאת עם שאר העניינים הנלווים זיוו הולך ואור על המעשים הנעשים בו יותר מזולתו.

והנה בהיות הזמן ההוא מיוחד לבוא שם כל ישראל או יותר מרובם לסיבת השביתה הנזכרת יהיה הביטחון יותר עצום משלוח האויבים עליהם ועל ארצם באופן שיגיע להם שום צער ונזק כי ברבות העם המתעסקים במצווה ירבה כוח ההשגחה אפילו על הדברים המתרגשים לבא בעודם בבתיהם כמו מגנבים ומשמירות גרועות כמו שכתבנו ראשונה ואפשר שהעניינים ההם בעלייתם זו אשר במועד שנת השמטה נאמרו שאז ההשגחה מופלגת בהם.

אמנם על העניין הרביעי והוא הלמוד היותר נכון והיותר מספיק להוציאם משבוס הדעות ומההמונות הנפסדות על צד היותר שלם שאפשר הוא מה שאמר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באוזניהם כי היא מה שתסיר כל דעת משובש וכל אמונה נפסדת, וגם הגיעו לימודיה על הדרך היותר נאות שאפשר כמו שאמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום (משלי ג').

וממה שיחזיק כוח הלימוד הזה וירבה תועלת ההוא היות הקורא מלך ישראל ביופיו עולה על בימה גדולה, שהיו עושין אל הקריאה הזאת כי כל העם ישמעו וייראו יותר ממה שישמעו מפי קורא אחר והוא מבואר.

[בגלל חשיבות מצוות הקהל הקפיד על פרטיה]

ולפי שנשלם עניינם מכל הפנים הקודמים הקפיד על שיהיו הנמצאים כולם בכללם ופרטם תכלית ההקפדה, ואמר הקהל את העם האנשים והטף וגרך אשר בשערך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלוהיכם וגו', ובניהם אשר לא ידעו וגו'.

והנראה לפי הפשט כי אומרו למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' וגו' חוזר אל הגרים אשר זכר בסוף ואל האנשים והנשים כי הגרים אין להם רק השמיעה והאנשים ילמדו את דברי התורה לעשות אותה ולקיים את כל מצוותיה בין שיש בה קום ועשה ובין שאין בה קום ועשה. והנשים תשמענה לירוא את ה' ולהימנע מעשות כל מצות לא תעשה שישנן בשמירתן כמו האנשים ולזה אמר בהנה ויראו את ה' אלוהיכם ושמרו לעשות כי הישמר פן ואל אינו אלא לא תעשה. ועל הטף אמר ובניכם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את

ה' בבואם בימים שתחול עליהם חובת שמירת המצות וקיומם וכבר תקל משא האבות וטרחם המוטל עליהם להביאם בעול מלכות שמים במה שקדם להם מההרגל בקטנותם לבא שמה.

והוא לדעתי המרגלית שזכר רבי יהושע בזה העניין, במאמר שזכרנו ראשונה שאמר מרגלית טובה הייתה בידכם ובקשתם לאבדה ממני. וזה כי לפי שכבר אפשר לפרש מאמר ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו וגומר על הדורות הבאים כמו שאמר עליהם ולמדו ליראה את ה' אלוהיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה ואם כן לא ימצא שום טעם לבא הטף לשם.

ורבי אלעזר בן עזריה פירשו שהוא יהיה טעם ביאת הטף שמה כי בבואם לשמוע בזמן ההוא הנכבד מפי מלך ישראל ובזמן המוכן מכל הצדדים כנזכר וממה שיראו מקבלת הכול את דברי התורה בסבר פנים יפות יתרשם בהם רושם חזק ליראה את ה' בבוא זמן חיובם, אשר בזה יקבלו האבות המחויבים להביאם אל זאת היראה תועלת גדול בקלות הטורח כמו שאמרנו.

והוא מה שרצוהו באומרו להביא שכר למביאייהם. לזה אמר רבי יהושע שהיא מרגלית טובה ויקרה, ומתרעם עליהם שביקשו לאבדה ממנו, כמשפט לאוהבי החכמה המכבדים ומיקרים אותה.

[דיון בפירוש רמב"ן]

ותמהני מהרב רבנו **משה בר נחמן** זכרו לברכה שפירש המקרא הזה על זה הדרך עצמו ואמר שמדרש זה הווה תיובתיה. וכמו שאמרנו לא היא אלא היינו סיעתיה ופירושה בלי ספק. וכבר נתבאר המאמר לפי הכוונה, ועלה ממנו מה שכווננו משלמות זה הלימוד הנפלא אשר רצוהו יתעלה שיעשה באותו זמן אשר כל המונעים והמעכבים היו מוסרים ורחוקים מכללם הסרה חזקה, ולא עוד אלא שבאו עוזרים וסומכים חזקים תחתיהם עד שהיה הלימוד אשר באופן ההוא מועיל ומהנה משנת השמטה היא לכל שנות השבוע, כמו שיועילו הלימודים שאמרנו מעליית הרגלים לכל שאר ימות השנה.

[מצוות הקהל ומעלתה]

ולא ראה שיעשה כן בכל שנה ושנה אם כדי שלא להטריח את העם ואם כדי שאם יהיה הדבר בתמידות לא יעשה רושם חזק באותו השיעור שיעשו כאשר יהיה פעם בשבוע. ועל דרך שאמר הקר רגלך מבית רעך וגו' (משלי כ"ה) וכבר תמצא בזה בחינה אחרת להיות הלימוד אז היותר מועיל שאפשר מיוסדת על מה שאמר החכם וזכור את בוראך וגו' עד אשר לא ירתק חבל הכסף וגו' (קהלת י"ב). על אותה כוונה נכבדת שכתבנו בו בפרשת החג שער ס"ז דרוש משם.

והנה על חוזק הכוסף הנרמז באומרו **עד אשר לא ירתק חבל הכסף**, הייתה מצות הקריאה מקץ שבע שנים, כי הדבר הבא כן מזמן רחוק לזמן רחוק הוא נכסף יותר והאנשים ידרשוהו בתשוקה עצומה כאשר אמרנו.

ובהיות שנת השמטה כבר תהיה גולת הזהב על מכוננו כי עסקם של בני אדם אינו רק לדלות מים חיים היקרים מזהב ומפז, רב מהברכה העליונה האלוהית, כי אין להם עסק בעבודת האדמה כלל. וכאשר יהיה בחד הסכות מוצאי ראש השנה ויום הכפורים, שכבר הושלמו עם יוצרם וכחותיהם ותאוותיהם, כולם הוכנו לעבודתו, הנה יהיה כלי הדלייה על שלמותו, כי הכלים היותר ראויים והיותר קרובים אליו להגעת שלמותו הם כוחות הנפש ורעיונותיו וכל כוחותיה. ובהפסדם נשבר כד על המבוע, ובקיומם ודאי יתקיים.

ובהיות העניין בבא כל ישראל לראות את פני ה', הנה כבר יהיו דבקים עמו והגלגל אשר בידו והוא הגלגל ממערכות השמימות אשר הם מרכבו ומשרתיו עושי רצונו, הנה הוא ודאי לא ירצהו אל ירכתי בור, אבל יעלה מזלם מעלה מעלה כדרכו או שלא כדרכו. וכמו שאמר רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים (דברים ל"ג). וכמו שאמרו צא מאצטגנינות שלך כו' (שבת קנ"ו א).

והנה אין ספק כי בכל עניין ועניין כשיתחברו הסיבות הנכונות והעניינים העוזרים יצא הדבר אל תכלית השלמות, כמו שיהיה זה בהתחבר אלו ההשקפות עם הנזכר ראשונה ויהיה הנוסף על הטוב טוב מאד. ועל כל זה יצדק מאד מה שאמרו חז"ל מה יפו פעמיך בנעלים וגו', כמה יפים רגליהן של ישראל שנועלים בשעה שעולים לרגל, בת נדיב בתו של אברהם אבינו שהוא תחילה לגרים, כי זה עיקר גדול שתמשך האומה אחר אביהם זה, אשר העיר ממזרח צדקת מעשיו התנועה המערבית לבוא לראות את פני ה'. והתנועה לשם רומזת אליה כמו שאמר הנה זה עומד אחר כתלנו (שה"ש ג'), זה כותל מערבי של בית המקדש (מדרש חזית שיר ב'). וכמו שהסכימו כולם שכינה במערב כאשר כתבנו כל זה יפה בפרשת ויגש שער ל"א. וזה שיעור מה שרצינו אליו בזה השער:

עקידת יצחק דברים שער קג (פרשת וילך-האזינו)

יבאר בהסרת המבוכה מאמונה ידיעתו ית' העתידות
בעניינים האפשריים והתלויים בבחירת האנושית:

ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיך וגו':

בספרי האזינו השמים ואדברה:

משל למלך שמסר את בנו לפדגוג להיות יושב ומשמרו אמר הבן כסבור אבא שהועיל כלום שמסרני לפדגוג, עכשיו הריני משמרו כדי שיאכל וישתה וישן, ואני אלך ואעשה רצוני וצרכי. אמר ליה אביו: אף אני לא מסרתיך לפדגוג אלא כדי שלא יהא מזיזך.

כך אמר להם משה לישראל: שמא אתם סבורים לברוח מתחת כנפי השכינה, או לנוס על הארץ, ולא עוד אלא שהשמים כותבין שנאמר (איוב כ') יגלו שמים עונו. ומנין שאף הארץ מודעת, שנאמר וארץ מתקוממה לו. עתידה כנסת ישראל שתעמוד לדין לפני הקב"ה, ואומרת לפניו, ריבונו של עולם איני יודעת מי קלקל במי, ומי שינה במי. אם ישראל קלקלו לפני המקום, אם המקום שינה בהם בישראל. כשהוא אומר (תהלים נ') ויגידו שמים צדקו, הוי ישראל קלקלו לפני המקום, ואין המקום שינה בהם בישראל. הדא הוא דכתיב אני ה' לא שניתי (מלאכי ג'):

[כיצד יתכן שכל פעולות ה' מזמן האבות ועד שלמה לא נתקיימו?]

למה שהיה ההשתדלות על הדבר אשר לא נשאר בקיומו כפי רצון הפועל הוא מפעולת הריק. ופועל כזה לא להתייחס אליו יתברך בשום עניין, כאשר כתבנו בשער נ"ח. והיו כל מעשה השם ית' וכל מזימות לבו בכל אשר עשה עם אבותינו מיום צאתם ממצרים עד סוף בנין הבית ומלכות שלמה, דברים אשר לא עמדו בקיומם, אבל כולם חרוב נחרבו וספו תמו, נתחייב מזה ספק מגונה ובלבול דעת בשום תפילה ותהילה במעשה האלוהים אשר עשה מתחלה ועד סוף, בין שנניח שהאל יתעלה ידע כל אלה העניינים טרם שיהיו או שלא ידעם.

אלא שאם ידעם הוא חסרון בחוק שלמותו.

ואם לא ידעם הוא צד העדר בחוק ידיעתו.

ולפי היות העניין הראשון מגונה מאוד בחוק כל בעל שכל, והוא הנפילה אל פעולות הריק, בחרו קצת בהנחה השנית, והיא להורות לומר שהוא יתעלה לא יתואר בידיעת דבר מאלו העניינים האנושיים התלויים בבחירה עד צאתו אל המציאות, רק אם תסכים הבחירה ההיא עם מה שסודר מפאת הסידור הקודם הכולל הקודם המוכרח מצד סיבותיו.

[רלב"ג על שאלת הבחירה והידיעה]

וכבר נתפרסם הרלב"ג מזה הדעת בספר מלחמותיו ובפרשת וירא אליו וזולתם. ונמשך בזה במה שכתב בפרשת ואלה שמות, כי סירוב משה בשליחות ההוא פעמיים שלוש, היה לומר כי אולי לא יסכים הנמשך מבחירתם המחודשת להיות ראויים להיגאל, אל מה שנודע אליו מצד הסידור הכולל הקדום. וכן בכל המקומות אשר תשיג יד הדרוש הזה. ושמח לקראת הכתובים הנושאים פני הראות אל זה הדעת כמאמר, ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה (בראשית י"ח); וינחם ה' כי עשה (שם ו') וכיוצא.

וחשב זה היתר כולל גם כן אל הספק המפורסם שזכרוהו הראשונים, לומר שאם נניח שהוא ית' ידע הצודק משני קצות האפשר במעשים הבחיריים, הנה הבחירה תבטל שהידיעה הזאת תכריח הצד ההוא לצאת אל המצאות על כל פנים. שאם אפשר לצאת הפכו, הרי ידע השם דבר בטל.

והיה התרו בזה כי הוא ית' לא ידע איזה מהם הצודק עד שיצא אל המציאות, כמו שקדם. ונתפאר מאד במציאות הדעת הזה, ואמר שלא קדמהו זולתו.

ומי ייתן ולא נמצא עדיין. כי מלבד מה ששיגוהו מהביטולים הגדולים לפי דרכו בעיוניו אלה, כאשר כתבנו במקום הנזכר שער י"ט, הנה הדעת הזה הוא מגונה מאד מצד עצמו וגרם נזקים גדולים מיאנו הרפא.

[ר"י עראמה על בחירה וידיעה]

אמנם אשר חויב שיקבלו כל בעל דת ושכל הוא שהאל יתעלה לא יתואר בשום חסרון ולא בשום העדר לא העדר עצמותי ולא העדר ידיעה ולא שום זולתו כלל כמו שכתב הרב המורה בפרק נ"ה חלק א'.

אבל שהוא יתעלה יודע הכול הדברים העוברים וההווים והעתידים ידיעה אמיתית שלמה מכל צד מבלי שיעלם ממנו יתעלה מכל אשר יצא אל המציאות טרם הימצאו דבר כלל בעולם. וכבר כתבנו מענייני הידיעה האלוהית מבלי שיוחס לו יתברך שום חידוש ושינוי כלל, בפרשת העקידה שער כ"א, ובפרשת בשלח שער ל"ט ובזולתם.

ואולם מה שייאמר בשאלות הללו לא יקשה עניינו בעיני כל בעל שכל. וזה כי כמו שנתבאר מעניין הדורות הראשונים אשר הכעיסו לפניו יתברך, עד שהביא עליהם את מי

המבול, כי לא היה זה מפני מה שנעלם עניינם זה מעיני בוראם תחילה, אלא שכך יתחייב מטבע היצירה האנושית. לפי שהשלמות האנושי הכולל אינו דבר נקל הגעתו, אבל הוא דבר שהזמן יספיק להוצאתו ברוב בחינות וניסיונות, וכמו שאמרו חז"ל (תעני' כ"ה א) צדיק כתמר יפרח (תהלים צ"ב) שעושה פירות לשבעים שנה. ולזה הדורות הראשונים היו חסרים מטבעם במציאותם, עד שלא הועילו רק לברור מהם כשלושה גרגרים בראש אמיר, שנאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני וגו' (בראשית ז'), שמהם הושתת העולם אחרי כן, כשתל הזה שנטע האילן, והשתדל בגידולו. ואחר גידולו והתפשטות ענפיו קצץ את כולו, והרכיב בגופו ענף אחד לבד או שנים וכיוצא. כי הנה השתל כבר ידע זה מתחילת ההשתדלות, ואין כל דבר נעלם ממנו, ולזה לא נעזב מהמעשה אבל התחזק בו ולא רפתה ידו ממנו.

וזה טעם וינחם ה' כי עשה את האדם, כי זה המאמר יעיד שידע כן מתחלה שהרי במקום שאין ידיעה אין שם התנחמות כמו שכתבנו במקום גזר דין המבול שער י"א וכמו שיבוא עוד.

[בחירת ישראל היא הוויה חדשה]

והנה אין ספק לפי שורשינו האמתיים שמציאות זאת האומה הנבחרת בעולם אחרי כן הייתה בדמות הויה ובריאה חדשה בארץ אשר האב הראשון שלו היה האדם הגדול בענקים הוא אברהם אבינו עליו השלום, אשר אליו נתייחסה ולא אל זולתו מהקודמים. כמו שאל זה אמר:

הביטו אל צור חצבתם וגו' הביטו אל אברהם אביכם וגו' (ישעיהו נ"א), ונאמר בו ואעשך לגוי גדול (בראשית י"ב). אמר רבי ברכיה ואשימך ואתנך לגוי גדול לא נאמר אלא ואעשך כשאני בוראך בריה חדשה תהיה פרה ורבה (ב"ר פ' ל"ט).

וזה כי כמו שהיה כל הנמצאות הקודמות לבריאת האדם במדרגת ההיולי לו, והוא במדרגת הצורה. כן היה כלל המין האנושי במדרגת ההיולי לזאת האומה הנבחרת, כמו שביירנו זה בשער ט"ו ובשער מ"א עיין עליהם.

ולזה אין ספק שהשלמות האלוהי הזה הייתה קשה מאד הגעתו אל האומה בכללה, כמו שהייתה הכוונה באומרו אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' (דברים ל"ג), עד שהוצרכו כמה לימודים וכמה תוכחות וכמה מוסרים, לפי מ"ח נביאים, וכמה נביאות, וזולתם מהחכמים, ולא הספיקו עד שכחם אלוהים וינסוהו כמה פעמים. וכל זה חויב מטבע העניין כדי להעביר זוהמת כל הדעות הרעות והאמונות הנפסדות אשר יעברו על דמיונות האנשים וביטולן. ומזה יתחייב שיעבור על העם הזה כל מה שעבר מהחטאים והעונשים כמה וכמה פעמים, עד שלסוף יוצק בכור הברזל ומורק ושוטף בשטף מים רבים אדירים משברי ים מהגליות האלו המרים והקשים. כי אחרי כן יישארו בברית שלמה אשר לא תופר לעולם, דומה לברית הקשת אשר נתן ה' בענן אשר על זה העניין אמר כי מי נח

זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי מקצוף עליך ומגער בך (ישעיהו נ"ד). כמו שכתבנו שם בשער י"ד ובאתם ניצבים שער צ"ט.

אמנם יהיה עניין הישארותם וקיומם לסוף כל התלאות בברית שלום עם האלוהים אשר לא תופר לעולם, למה שיגיעם משלמות הניסיונות בכל הזמנים הרבים והפגעים העצומים ההמה. אזי עברו על נפשם כי אז ייכנע לבבם הערל, ואז ייקח משנה שברון וכפלי כפלים בושתי וחרפה מאשר סרו מאחרי ה' ועזבו מקור מים חיים ללכת אחרי שרירות לבם לחצוב להם בורות נשברים מאלוהי הנכר, ומכל מיני משחית ומשאות שווא ומדוחים אשר בחרו להם, ומכולם יבושו ויחפרו וחפו ראשם כי שבו כליהם ריקם, כי לא היה בהם שום ממש לא לעזר ולא להועיל, כי אם לבשת וגם לחרפה.

וכמו שאמר ירמיהו בנוסח וידויים (ג') והבשת אכלה את יגיע אבותינו וגו' נשכבה בבושתנו ותכסנו כלמתנו, כי לה' אלוהינו חטאנו אנחנו ואבותינו מנעורינו וגו'. ויחזקאל (ל"ט) אמר: ונשאו את כלימתם ואת כל מעלם אשר מעלו בי בשבתם על אדמתם לבטח ואין מחריד.

באלו הכתובים זולתם יאמרו כי עוד התקיימם אחרי כן יהיה מאשר ישיגם הבושתי והחרפה מהרים פניהם אל האלוהים על כל אשר הכעיסוהו בסורם מעליו, ללכת על כל אשר התהלכו נדים ונעים אחרי תעותועים ממינים שונים, ובכל זאת לא מצאו חנינה כי אם בבית עבדיו ועושי מלאכתו ושלוחי השגחתו אשר בכל הדורות נתנם לחן ולרחמים בארצות אויביהם, לתת להם ירושת פליטה כהיום הזה, כי אז יתנו צדקות ה' צדקות פרזונו בישראל, ותרבה בושתי וכלימתם בפניהם.

[העבודות אליהם התפתו בני ישראל]

והוא עצמו מה שזכרו דניאל בהתוודותו על הגולה (ט') אמר:

לך ה' הצדקה ולנו בשתי הפנים כיום הזה לאיש יהודה וליושבי ירושלם ולכל ישראל הקרבים והרחוקים בכל הארצות אשר הדחתם שם במעלם אשר מעלו בך ה' לנו בשתי הפנים למלכינו לשרינו ולאבותינו אשר חטאנו לך.

כי כולם כל אחד איש כמתנת ידו סרו וילכו אחרי מחשבותיהם הרעים וינוסו מלפניך מהיות מאוכלי שולחנך, נרצו אחרי הממשלות הנוכריות והזרות איש איש כפי כוחו, ומעתה לא יישאר להם שום תקנה ולא תהיה להם תקומה כ"א בשובם אליו יתעלה ובואם לחסות תחת כנפיו במדרגת הגרים גרי הצדק, אשר להרגישם כי שקר נחלו אבותם ובכל אשר שמרו היו משמרים הבלי שווא. כי באו באוות נפשם תחת כנפי השכינה באמת במשפט ובצדקה, כמו שאמר יתרו עתה ידעתי כי גדול ה' מכל אלוהים וגו' (שמות י"ח). ונעמן: עתה ידעתי כי אין אלוהים בכל הארץ כי אם בישראל (מלכי' ב' ה'). ורבים מגרי

האמת והצדק אשר כן עשו. והוא מה שאמר בועז לאותה צדקת על העניין הזה עצמו ישלם ה' פועלך ותהי משכורתך שלמה מעם ה' אלוהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו (רות ב')

ואמרו עליו במדרש (רות רבה פ"ה)

אמר רבי אבין: כנפיים לארץ, כנפיים לשחר, כנפיים לשמש, כנפיים לכרובים, כנפיים לשרף.

כנפיים לארץ דכתיב לאחוז בכנפות הארץ. כנפיים לשחר דכתיב אשא כנפי שחר. כנפיים לשמש דכתיב שמש צדקה ומרפא בכנפיה. כנפיים לכרובים דכתיב וקול כנפי הכרובים. כנף לשרף דכתיב שש כנפיים שש כנפיים לאחת. גדול כוחן של עומלי תורה וגומלי חסדים שאינן חוסין לא בצל כנפי הארץ, ולא בצל כנפי השחר, ולא בצל כנפי השמש, ולא בצל כנפי הכרובים ושרפים, אלא בצל מי חסין, בצל מי שאמר והיה העולם. שנאמר מה יקר חסדך אלוהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון (תהלים ל"ו).

הנה שסדרו חז"ל חמש ממשלות אשר אליהם ימשכו האנשים בבקשת צרכיהם בסורם מעליו יתעלה:

כי כנפי הארץ הוא החיסיון אשר יחסון בטבע המוטבע ביסודות ובמורכבים מהם המיוחסים אל הארץ, והוא אשר יחסוה חז"ל לשרו של עולם. והטבעיים גדרוהו בשהוא התחלה וסיבה לאשר יתנועע וינוח הדבר בעבורו תחילה ובעצם, ומזה העניין מה שנאמר וגם בחוליו לא דרש את ה' כי ברופאים (ד"ה ב' י"ו).

וכנפי השחר הוא החיסיון וההשקפה במשפטי ילידי הימים על ידי משרתיהם עושי מלאכתם יום יום אשר ייחסוה חז"ל לשרו של יום וכמו שאמר אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום (משלי כ"ז) וכבר דברנו מזה על מאמר שלחני כי עלה השחר שער כ"ו ומזה מה שאומרים המעוננים יום זה כשר למלאכה פלונית וכיוצא.

וכנפי השמש הוא החיסיון אשר מצד תנועות הכוכבים וממשלותיהם, אשר היה השמש ראשם בחשיבות מלכם והלבנה שנייה וכל צבא השמים לעומתם. ולזה כללם שלמה תמיד במאמר תחת השמש (קהלת א'), וזאת המלאכה שנתפרסמה לכל עובדי עבודת אלילים, שנאמר ופן תישא עיניך השמים וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים ואת כל צבא השמים ונידחת וגו' (דברים ד').

וכנפי הכרובים הוא החיסיון אשר מצד הנבדלים מניעי אלו הגלגלים בעלי הכוכבים והצורות אשר יכוונו להם הפקחים שבעובדי ע"א והוא בקשת השפע מאתם לא ע"י הצורות המחצביות ולא ע"י הגלגלים, וכמו שכתב קצת זה **הרמב"ם** ז"ל בתחילת הלכות

עובדי ע"א ומזה העניין היו כל המפנים לבם לבטלה מנביאי השקר ומתפללים לאל לא יושיע.

וכנפי השרף הוא הנבדל הראשון המניע לגלגל החלק העליון על כולן שאין שם שום צורה וכוכב, ומשלים תנועתו בכל יום ומכריח לכל שאר הגלגלים להלוך לרגלו ולהתגלגל עמו ממזרח למערב, כמו שדברנו מזה בשער ל"א, והוא ממשלת הזמן הכוללת המשלים כל הדברים ומפסיד ומכלה אותם, לפי שהמידה הראשונה אל הזמן ואשר תשער כל שאר התנועות היה זאת התנועה היומית כמו שנתבאר ב**ספר השמע**. ודברנו קצת ענינו בשער השלישי מאמר ראשון, ועליה אמר החכם לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים (קהלת ג').

והנה אלו הממשלות בכלל בחרו להם מלכי ישראל ויהודה וירדפו וישבו תחתם איש כפי עבודתו וחריצותו.

[פולחנות של אחאב ואחזיה]

ואחאב מלך ישראל בהסתת איזבל אשתו היה ראש אוחזי זה הסכלות הוא החל להרבות באלו העבודות ולהכין להם נביאים כמו שנתפרסם ענינו על ידי אליהו וקנאתו לאלוהיו והוא אשר ילמד אותם אל בניו ואל ביתו אחריו ושמרו את משמרתם כמו שנראה הדבר מפורסם מאד באחזיהו בנו, אשר העמיק לעמוד על הממשלות ההנה במספרם כמשפטם כאשר נפל מהשבכה, ולא דרש את ה' אבל שלח מלאכים לדרוש בבעל זבוב אלוהי עקרון היחיה.

ומלאך ה' דבר אל אליה התשבי קום עלה לקראת מלאכי מלך שמרון ודבר אליהם המבלי אין אלוהים בישראל וגו' ולכן כה אמר ה' המטה אשר עלית שם לא תרד ממנו כי מות תמות. ונאמר שם וישבו המלאכים אליו ויאמר אליהם מה זאת שבתם ויאמרו אליו איש עלה לקראתנו ויאמר אלינו שובו אל המלך אשר שלח לכם ודברתם אליו כה אמר ה' המבלי אין אלוהים בישראל וגו' וידבר אליהם מה משפט האיש אשר עלה לקראתכם וגו' ויאמרו אליו איש בעל שער ואזור עור אזור במותניו ויאמר אליה התשבי הוא וישלח אליו שר חמישים וחמישים ויעל אליו והנה ישב על ראש ההר וידבר אליו איש האלוהים המלך דבר רדה ויענה אליהו וידבר אל שר החמישים ואם איש אלוהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אתך ואת חמישך ותרד אש מן השמים ותאכל אתו ואת חמישיו וישב וישלח שר חמישים אחר וחמישיו וגו' וישב וישלח שר חמישים שלישים וחמישיו וגו' (מלכים ב' א').

[שאלות על סיפור אחאב]

כי הנה יש במעשה הנפלא הזה שאלות.

אחת למה לא הוריד אש מן השמים לאכול את המלאכים הראשונים אשר שלח לדרוש בבעל זבוב אלוהי עקרון כי הם נתנו לאש לאכלה יותר מהשרים האחרים אשר הלכו להסביר פניו ולקרוא אותו אל המלך.

והשני מה ראה אחזיהו לשלוח שר חמישים וחמישי די לו בשישלח שר עשרה ואנשיו ואם לכבודו היה עושה הנה כשראה שנשרף השר הראשון וחמישיו היה לו להוסיף שר גדול וחשוב ממנו עם מאותיו או אלפיו וכל שכן בפעם השלישית.

אמנם מה שלא גרע תחלה משר חמישים וחמישיו ומה שלא הוסיף אחר כך הלא דבר הוא.

השלישי מה חטאו לו חטא משפט מות שרי החמישים האלה הראשונים וחמישיהם באומרו לו איש האלוהים המלך דבר רדה כי שלח בהם אש חרונו לאכול אותם אש לא נופח ואם בטענה הרגם למה נשא פני השלישי כי יחנן קולו.

ועוד למה אמר ואם איש אלוהים אני תרד אש וגו' כי לא יתכן זה המאמר אלא למי שיכחיש היותו כן אבל הם כבר קראו בשמו לאמור איש אלוהים המלך דבר רדה:

[תשובות]

אמנם הנראה בזה הוא כי מפני היות אחזיהו מהמלכים הבורחים מלפני ה' ונסים מעבודתו ככל הכנסייה כלה של אחאב אביו ואיזבל אמו והותר ומהמבקשים כל צרכיהם משאר הממשלות אשר זכרנו ומאשר יגע ומצא היותם על זה המספר.

הנה כשידע שאליהו הנביא שלח אליו הדברים ההם על שלחו לדרוש בממשלה אחת מהנה הנה הוא להכעיסו ולהקניטו כיון לשלוח אליו שר חמישים וחמישיו לרמוז שהוא מודה בזה המספר מהממשלות בהנהגת העולם וכופר בכל זולתם וכל זה שלא יירא ולא יחת ממה שאמר לו בשם ה' כי מפיו לא תצא הרעות והטוב.

והשר ההוא וחמישיו כוונו לזה במה שדבר אליו בלשון קשה איש האלוהים המלך דבר רדה כלומר אף על פי שנקראת איש אלוהים הנה המלך מפאת מה שיחויב מהודאת החמשיות האלה שאתה רואה דבר לך שתדך מנבואתך זאת ותבוא אליו. ולזה הקפיד אליהו עליו מה שלא הקפיד על המלאכים הראשונים אשר לא כוון בהם אל הכעסה וההקנטה כלל וגם הם שמעו ממנו ולקחו מוסר.

אמנם לאלו כשהכיר ברוע כוונתם אמר ואם איש אלוהים אני כמו שאתה אומר תרד אש מן השמים ותאכל אותך ואת חמישך מצד מה שאתה בא באותו מספר ועל אותה כוונה.

ותרד אש וגו'. וכה היה משפטם הצודק מאד כי באש ה' נשפט מפני אשר ירד ה' על הר סיני באש להזהירם על זה העניין מהרחקתם מאלו הממשלות כולם כמו שעל זה העניין המיוחד אמר משה רבנו עליו השלום בתחילת משנה התורה ותקרבון ותעמדון תחת ההר

וההר בוער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל וידבר ה' אליכם מתוך האש קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול ויגד לכם את בריתו אשר ציוה אתכם לעשות עשרת הדברים ויכתבם על שני לוחות אבנים (דברים ד').

כי הנה כל הדברות אשר נכתבו בלוח האחד יכונו אל חמשה ממשלות הללו כנגד חמשה קולות הנזכרות באותו מעמד. כי הנה מאמר **אנכי** ירצה אנכי ולא הנבדל הראשון המניע אל הגלגל העליון החלק. **לא יהיה לך אלוהים אחרים** ממניעי שאר הגרמים. **לא תישא** כנגד הגרמים עצמם וכוכביהם וכסיליהם כלומר שלא תאמר שווא עבוד אלוהים. **זכור את יום השבת** כנגד הממשלה אשר ממשרתי הימים. **כבד** כנגד ההתחלות הטבעיות ולזה לא אמר שם ירא את אביך וגו' כמו שאמר במקום אחר איש אמו ואביו תיראו (ויקרא י"ט) שהכוונה שם לומר שאין לאב ולאם בהוויית הבן זולתי ככלי ביד היוצר כמו שיבוא בפ' הלוא הוא אביך קנך ולזה במקומו יתבאר די להם בעניין הכבוד לבד. ולהיות אלו העניינים כולם נכללים בדברות ההם סמך משה לומר ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר ה' אליכם בחורב מתוך האש וגו' פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל וגו' ונידחת והשתחווית להם (דברים ד') כמו שאמרנו. ומזה חויב שהעוברים על הדברים האלה ירד אש ה' מן ההר והוא ויאכלם.

גם בבחינה שנית היה משפטם נכון מאד והוא מה שקבלו עליהם באותו עניין עצמו לקבל מפי נביא ה' המדבר בשמו בכל זמן כמו שאמר ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך וההר בער באש ותקרבוני אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו ה' אלוהינו את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש היום הזה ראינו וגו' ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלוהינו עוד ומתנו כי מי כל בשר אשר שמע קול אלוהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלוהינו ושמענו ועשינו וישמע ה' את כל דבריכם וגו' ויאמר ה' אלי הטיבו כל אשר דברו (שם ה'). וכן נאמר במקום אחר ככל אשר שאלת מעם ה' אלוהיך בחורב ביום הקהל לאמור לא אוסיף לשמוע את קול ה' אלוהי ואת האש הגדולה הזאת לא אראה עוד ולא אמות, ויאמר ה' אלי הטיבו אשר דברו, נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו (שם י"ח).

והנה באמת תהיה הדרישה נכונה מאד כי כאשר לא עמדו במה שקבלו עליהם לשמוע מפי הנביא כדי להינצל מסכנת האש האלוהי והנורא ההוא שתד האש ההוא אשר פחדו ממנו ותאכלם, וברוך דיין האמת כי כל דרכו משפט. והנה אחזיהו לא נכנע ובעמדו במרדו

ובחזק לבו שלח שר חמישים אחר וחמישיו אשר אמר לו כדברים הראשונים וישפוט אותם כמשפטם.

אמנם כאשר הוסיף עוד במרד לשלוח שר חמישים שלישי וחמישיו, הנה השר ההוא נכווה בגחלתן של ראשונים, ונכנע לבבו ויכרע על ברכיו לנגד אליהו ויתחנן אליו וידבר אליו איש האלוהים תיקר נא נפשי ונפש עבדיך אלה חמישים בעיניך. התחנן לפניו ואמר שלא ישקיף אל המספר ההוא הנמצא בפרטם, רצוני בהיות שם תחתיו חמשה שרי עשרות או עשרה שרי חמשה, רק אל כללותם שהם כולם חמישים, כי הוא אינו מכון להתריס במספר ההוא כשרים הראשונים.

זה מה שביאר באומרו הנה ירדה אש מן השמים ותאכל את שני שרי החמישים הראשונים ואת חמישיהם, ועתה תיקר נפשי בעיניך (מלכים ב' א'). והעניין מובן שהוא נסתלק מהקרא שר חמישים וגם מהיות האנשים אשר עמו חמושים רק שיקראו חמישים על מספרם הפשוט.

ועם זה כפר בכל מיני העבודות והממשלות אשר היה מודה בהם אדוניו והודה לשמוע בקול דברי הנביא אשר ידבר בשם ה' וכבר נוצל בזה משתאכלהו האש הגדולה. ולזה דבר מלאך ה' אל אליהו רד אותו וגו' ויקם וירד וגו'.

סוף דבר אלו הן הכנפיים שהזכירם חז"ל במאמר שזכרנו, ואלו הן אשר בקשו להתעופף בהם מלכנו ושרינו ואבותינו בכל הדורות ההם, ואשר בעבור זה סרו מעליהם כנפי השכינה וסר צלם מעליהם ויגלו בראש גולים.

אמנם כשיבואו לקצם ויכירו שאין בהם ממש זולתי לעשות כל אשר יעלה בחפץ האלוהי לעשות הנה בלי ספק יקרה לכללם מה שקרה לאותו שר חמישים שלישי ולכל גרי האמת והצדק, ויבואו בכל לב ובכל נפש לחסות תחת כנפי השכינה, כמו שאמר גדול כוחן של עמלי תורה, כי מצד טוב עיונם והשגתם אמתיות דרושיה וקיום אמונותיה גם מקבלי מצוותיה ושומרים אותם לעשותם ודאי אינם חוסים באלו הכנפיים, ואף על פי שיש בהם ממשות בהנהגת העולם כפי טבעו, אבל חוסים בחסד אלוהים אשר הוא למעלה מכלן, והוא הטבע השני המעולה אשר עליו נאמר כי גדול מעל שמים חסדך (תהלים ק"ח) כמו שפירשתי יפה בשער ט"ו. כי כנפי החסד אלו המה הסוככים על כל שאר הכנפיים ומכריחים אותם אם לטוב אם למוטב כאשר יחויב לאמונת השכר והעונש והוא מה שכוונוהו בכתוב האומר מה יקר חסדך אלוהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון (שם ל"ו) כי בני אדם השלמים אינם חסין רק בצל כנפיו יתברך.

אמנם יתכן שתהיה כוונת הכתוב לומר כי החסד העליון אשר הוא למעלה מכל הכנפיים הוא יקר מאד לחסידים בני עלייה עמלי תורה וגומלי חסדים.

אמנם בני אדם ההמוניים או רובם בצל כנפיך אלה הנזכרות ההם זולתם המשוטטות בהנהגת העולם בהם יחסיון כי הם המושגים להם בהתחלות מחשבותיהם ואשר אליהם יכוונו כל השתדלותם עד שיבחנו ויבאו בכוח ניסיונותם לחסות תחת כנפי השכינה כנפי החסד כמו שאמרנו.

ובהגדת פסחים (ק"ט א)

מאי דכתיב וידי אדם תחת כנפיהם, אמר רב כהנא בשם רבי ישמעאל בר רבי יוסי, ואמרו לה רבנן בשם רבי יהודה נשיאה, ידו כתיב. אלו ידיו של הקב"ה שהם פרושות תחת החיות, לקבל בעלי תשובה, מפני מידת הדין.

[ישראל חוסים תחת כנפי השכינה בהגיעם להכרה גמורה]

אמר זה לפי שהחיסיון השלם הזה הוא בא אחרי החסיונות הראשונות וכאלו הוא למטה מהן בבחינת קדימת הזמן ואם לפי שבסוף כשהאדם בא לידי הכרה גמורה יצאו כולן מלבו ונכנס האמת תחתם, ולא סר מקבל אותם ולהציל אותם ממידת הדין המתוח על הסרים מאחריו כי כשנתקרב בדעותיהם ובלבותם הנה הוא ית' יקריבם ויסתירם בסתר כנפיו ויגין עליהם בסתר עליון ובצל שדי.

והנה לפי שהתועלת הזה הנפלא מזאת החסיה הגמורה שאין מטבעה לבוא כי אם אחר הניסיונות הגדולות אשר יתהלכו למו בצל הכנפיים האחרים, כולם כנזכר, הכול היה גלוי וידוע לפני האל יתעלה בתחילה, ואליו כוון בכל התלאות הרבות ההן כמו שאמרנו. לא נמנע רצונו ית' מעשות את כל אלה מתחילה ועד סוף. וכמו שאמר להלן כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף יפרש כנפיו ייקחהו יישאהו על אברתו (דברים ל"ב), יאמר שכל הייסורין והרעות שהביא עליהם, היה על דרך ההתלמדות כנשר יעיר קנו, והוא כינוי אל הבנים כאשר ירצה ללמדם לפרוח באוויר, כי אז יכריחם אל הנפילה מהמקום גבוה אשר הקן שם כלפי הארץ, והוא במהירות התעופפותו ירחף עליהם וייטוש דרך מטה להקדימם ולקבלם על כנפיו ולישאם על אברתו קודם שיגיעו לארץ, כדי שלא יקבלו נזק החבטה. ובין כך ירגילו עצמם לפרוח מאליהם.

וכן הכוונה האלוהית בכל אלו הרעות והייסורים אשר יעוררם בהם, לא היה אלא כדי ללמדם ולהודיעם דרך חיים תוכחות מוסר, ולסוף הכול כי ייפול קנו זה לא יוטל כי הוא ית' סומך ידו לנהגם ולנהלם עד שלסוף יפרוש כנפיו ייקחהו יישאהו על אברתו. וכמ"ש מה יקר חסדך אלוהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון (תהלים ל"ו):

[תשובה מסכמת לשאלת ידיעה ובחירה]

והנה הוא מבואר כי על פי הדברים האלה הותרה השאלה החזקה שזכרנו ראשונה שנתבלבלו בה רבים וכמעט נטו רגלי קצת מהאמונה עליה, והוא מה שכוונו חז"ל במאמר הנכבד ההוא שזכרנו מספרי, אם להתיר עיקר השאלה הזאת, ואם להכריע עניין השאלה השנית מהידיעה האלוהית היוצא אל המציאות מחלק האפשר בפעולות הבחירה.

אמנם על העניין הראשון אמרו משל למלך שמסר את בנו לפדגוג להיות יושב ומשמר כו' והכוונה כי האל ית' ברא שרו של עולם עם כל הממשלות הטבעיות שזכרנו ונתנו יושב ומשמר את המין האנושי כלו לפי מעלת מדרגתו על כל הנמצאות השפלות, ויותר מהמה לבנו יחידו ובכורו ישראל כי ישתמש בו לפי צרכו ויתנהג בשימוש בו בדעת וחכמה, כי יש בו כוח לעזור בזה בלי ספק.

אמר הבן כסבור אבא שהועיל כלום שמסרני לפדגוג עכשיו אני משמרו כדי שיאכל וישתה ויישן ואני אלך ואעשה צרכי כלומר שייקח ממנו מה שיועילהו לאכול ולשתות ויתר הצרכים וישתדל בהשתמש ממנו בזה כל יכולתו.

אמנם שהשמור שאמר לא יגיע אליו אבל שילך בשרירות לבו וכאשר יחפוץ להימין ולהשמאיל וכמו שאמר וישמן ישורון ויבעט (דברים ל"ב). אמר ליה אביו אף אני לא מסרתיך לפדגוג אלא כדי שלא יהא מזיזך. כלומר, שלא תזוז ממה שציוויתי עליך לעשות עם עזר שימוש כלל. וכמו שאמר לא ימוש ספר התורה מפיו וגו', כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל (יהושע א'). והוא מה שביארו באמרם כך אמר להם משה, שמא אתם סבורים לברוח מתחת כנפי השכינה או לנוס על הארץ כו', יראה שהכוונה כולה בכל העניינים כולם הוא להודיעם כי גם כי יישאו כנפי שחר וכנפי יום וכנפי שמש וכנפי כרובים ושרפים, אי אפשר להם לסוף לנוס ולברוח מתחת כנפי השכינה אשר שם יחנו כל האנשים לסוף התלאות והניסיונות, ושם ינוחו יגיעי כוח.

אמנם על היות זה התר שאלה עצומה אמר בסמוך, עתידה כנסת ישראל שתעמוד לדין לפני המקום ואמר לפניו ריבוננו של עולם איני יודעת מי קלקל במי ומי שינה במי אם ישראל קלקלו לפני המקום אם המקום שנה בהם בישראל, והוא ממש צורת השאלה הראשונה בצירוף השנייה בעינה. וזה שאם חופשיות הבחירה אשר בידינו תכריח את הידיעה האלוהית עד שלא תהיה הידיעה בדברים אלא כפי מה שנבחר אנחנו הנה באמת ישראל קלקלו לפני המקום, כי הם היו רשאים על מעשיהם לגמרי, וידיעתו לא הכריח אתן אלא שיקשה על זה היות ידיעתו עלולה ליפול על הבטל כמו שאמרנו ראשונה.

אמנם אם נאמר שידיעתו היא קיימת ומוכרחת את הדברים הבחיריים, הנה באמת אין האשם בנו אבל הוא יתברך היה אשר שינה מידותיו עמנו, כשרצה ברצון וכשרצה בכעס מבלי שנדע שום טעם וסיבה לא בזה ולא בזה, מאחר שלא נעשה דבר לפי בחירתנו אלא

לפי שנוי רצונו. והוא מגונה מאד כשהוא אומר ויגידו שמים צדקו, הווה ישראל קלקלו לפני המקום ואין המקום שינה בהם בישראל דכתיב אני ה' לא שניתי.

הנה שיתבאר מתוך דברי תורתו יתברך הנתונה מן השמים צדקו בזה העניין ובפרט בזאת השירה אשר העיד עליה ואמר האזינו השמים ואדברה וגו' יודע בלי ספק כי הצור תמים פעלו וכל דרכיו משפט, ושהוא יתברך לא שנה בהם בישראל כמו שחשבו הטועים כלל, ושהבחירה נשארה חופשית ושולטת בידם לתקן ולקלקל. ועכשיו שקלקלו הם המקלקלים בלי ספק, וכמו שאמר שחת לו לא בניו מומם וגו'. וכמו שיבוא.

[רעיון הבחירה הוא מרכזי, ולכן בו חתימת התורה]

והנה לפי שהיה הדרוש הזה נפלא מאד ויתד שכל התורה כולה תלויה עליו, הקפיד עליו הקדוש ברוך הוא מאוד, וחתם בו תורתו השלימה, וציוה שיאמר להם בפירוש ובהערה נפלאה כל העניין ההוא אשר יוציאם מהשיבושים העצומים האלו באלו השאלות, ושתכתב זאת לדורי דורות כדי שלא תשכח הודעה זה מפי זרעם וזרע זרעם עד עולם. ויהיו דבריו אלה אשר העיד בפניהם קרובים אליהם בימים האחרונים ההם אשר בהם יתחדשו הרעות המבהילות המבלבלות דעות האנשים כמו שאמרנו.

אמנם יהיה ביאור העניין כמו שיבוא. ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיך למות קרא את יהושע והתייצבו באהל מועד ואצונו והיה הציווי הזה מה שאמר להלן ויצו את יהושע ויאמר חזק ואמץ וגו'. וירא ה' באהל בעמוד ענן ויעמוד עמוד הענן פתח האהל. והיה הראות הענן ועמידתו פתח האהל לסבת היות שם יהושע כמו שהיה כשציוה למשה ואהרן ומרים צאו שלושתכם אל אהל מועד ויצאו שלשתם וירד ה' בעמוד ענן ויעמד פתח האהל (במדבר י"ב) והכוונה בזה עניין הבדלה ומעלה במדרגות כמו שכתבנו שם והוא שמץ ממה שנאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם (שמות י"ט) ואף כי נביאים הם לא נכנסו במחיצתו.

אמנם יחופף עליהם כבוד ה' בענן יקרו.

אמנם הדבר הראשון שנדבר לשם הוא מה שנתייחד למשה על העניין שאמרנו ואמר. ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם וגו' והפר את בריתי אשר כרתי אותו וחרה אפי בו וגו' ואנכי הסתר אסתיר וגו' ועתה כתבו לכם וגו' כי אביאנו וגו' והיה כי תמצאנו וגו'.

סדר לפניהם כל העניינים על הדרך שיהיו, ואיך תכנס על ידיהם רוח עוועים ובלבול הדעת עד שיבואו מצדם לידי כפירה בידיעת ה' ית' ובהשגחתו אשר תהיה הרפואה למחלתם קדימת הידיעה הזאת בלי ספק.

ולזה אמר כי כאשר יקום העם הזה אחרי מותו ועזבוהו וגו' וחרה אפי בהם ומצאום רעות רבות וצרות בזמנים רבים ודורות נמשכים באלו הגליות הנה מתוך אלו התלאות יבואו לומר ולגזור הלא על כי אין אלוהי בקרבי מצאוני הרעות האלה. והכוונה שהאלוהים אשר חשבו ראשונה, או שאמרו עליו הנביאים שהוא יושב בקרבם ורואה ומשגיח בם ומנהיגם, נתברר להם בזה שהוא אינו בקרבם ואינו משגיח בעניינם כמו שאמרו, שאם היה יודע לא ישיגום אלה העניינים הרעים שהשיגום בסוף, או הטובים שהיו בראשונה כי למה ישתדל עליהם כל ההשתדלות ההוא העצום, אחר שלסוף יתום לריק כוחו הגדול אשר עשה עמנו להפליא. והוא אינו אלא שנתקיים בלבם לסוף מה שנסתפק מתחילה על ריב בני ישראל, ועל נסותם את ה' לאמור היש ה' בקרבנו אם אין. והוא גזרתם הלא על כי אין אלוהי בקרבי מצאוני הרעות האלה.

ולזה אמר ואנכי הסתר אסתיר פני מהם ביום ההוא על כל הרעות אשר עשה, כי פנה אל אלוהים אחרים. ירצה שיוסיף הסתר על הסתר תחת רעתם זאת אשר גזרו עליהם להיות לבם פונה אחרי הפקר עבודת אלוהים אחרים, כי על כן החליטו כי אין אלוהים בקרבם. והנה זאת תהיה הסיבה לגודל עונשם וייסוריהם ואורך הגליות אשר יעמדו בהם, עד שייכנע לבבם הערל ואז ירצו את עוונם ויבאו לידי הכרה שלימה ויבושו מדעותיהם אלה כמו שכתבנו ראשונה.

ולפי שהתרופה החזקה בזה היא קדימת ההודעה כמו שאמרנו, אמר: ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם, למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותיו ואכל ושבע ודשן ופנה וגו'. והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות, אשר לסבתם יבאו לידי קלקול המחשבות ההנה הנפסדות, וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו, כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום בטרם אביאנו אל הארץ אשר נשבעתי. כלומר היום בטרם אביאנו וגו', ידעתי את יצרו אשר הוא עושה כל המעשים הרעים בזמנים הנמשכים לכם, כאשר אמרתי, בלי שום הסתר והעלם. ומעתה יתחייב להם תכלית החיוב להודות ולומר כי לא דבר ריק הוא, ולא נופל במקרה ובזולת כוונה, אלא שהמשך העניינים כולם הוא הכרחי להביאם אל סוף שלמותם, אשר אין מטבעו להגיע בעניין אחר כמו שכתבנו.

[חופש הבחירה וקיום הידיעה האלוהית]

ואולם הכתיבה הזאת עצמה וקדימת ההודעה בה יועילו מאד אל ענין השאלה השנית מהזרות, המגיע מחופשיות הבחירה אל קיום הידיעה האלוהית כל צדדי האפשר, כמו שנזכר.

וזה כי כשנשים לב ונראה שהביטול המגיע בשני אלה העניינים מזה לזה אינו נשקל בשקל השווי והדמיון בלי ספק. כי באמת הנחת חופשיות הבחירה לא תקיים אמיתות הידיעה האלוהית באחד משני קצות האפשר אבל תכחישה.

[הנחה ראשונה היא שלמות הידיעה, והחופש הוא תוצאה ממנה]

אמנם הנחת שלמות הידיעה בזה לא תכחיש החופשיות בבחירה, אבל יקיימהו. לפי שהנחת הידיעה השלמה אינו רק כוח החיוב שמחייב השכל לסלק מחוקו יתעלה כל העדר וכל חסרון מהם, ומה מהם עליו בלתי בעל תכלית. וזה עצמו מה שיחייב חיוב הבחירה האנושית ואמיתת חופשיותה, שאם תאמר שידיעתו זאת מכרחת אותנו בפעולותינו, היה חסרון בחוק שלמותו להיטפל אלינו על ידי נביאיו, ולהרבות לפנינו תורה ומצות, וליעד שכר ועונש עליהם, אחר שאין אנו רשאים לעשות גדולה וקטנה כי אם אשר נתחייב מפי הגזירה מהאל ית', ואין דופי ושמצה בחוק האלוהות גדולים מזה. הרי שהיה שלמות הידיעה המונח ראשונה, תשובה לעניין הבחירה, מה שלא תהיה הנחת החופשיות לעניין הידיעה רק סתירה.

והנה בזה כבר יצאו שני אלו העניינים מדמיון החולאים ההפכיים, שתרופת כל אחד מזיק לחברו, ובאו לכלל דוגמת שני חולאים אשר תרופת אחד מהם יזיק לשני, אמנם תרופת השני לא יזיק לראשון, אבל תעזור לרפואתו. ולא עוד אלא שאי אפשר להתרפאות כי אם בקדימת רפואתו, כי בזה העצה הנכונה הוא להשתדל תחלה ברפואה זה אשר כן תארו. כמו שאמר הרב רבנו נסים ז"ל בדרשותיו על מאמר אני אמרתי ה' חנני רפאה נפשי כי חטאתי לך (תלים מ"א).

אמנם אנכי ראיתיהו מאד נאות במאמר חנני ה' כי אומלל אני, רפאני ה' כי נבהלו עצמי ונפשי נבהלה מאד וגו' שובה ה' חלצה נפשי וגו' (שם ו').

כי חלי הנפש הוא היותר מסוכן, ואשר אי אפשר לחולאים אחרים להתרפאות אם לא תוקדם בריאותה, ואשר בשלומה יהיה שלום לכל הגוף. ולזה אע"פ שהיה יושב וכואב משאר החולאים, לא היה מתפלל כי אם על נפשו. ועל הדרך הנכון עצמו רצה האל יתעלה להודיע אותנו על ידי משה עבדו נאמן ביתו אמיתת שלמות ידיעתו, כי בקיום הנחתו יתחייב לנו להאמין באמיתת חופשיות הבחירה על כל פנים.

ואע"פ שיהיה הדבר קשה על השכל האנושי, עד שנאמר מה שקיים וקבל הרב **המורה** ז"ל, בשהיא ידיעה סגולית נפלאה אי אפשר בחוק האדם להשיגה, כמו שהוא נמנע בחוקו להשיג אמיתת ידיעתו, אחר שידיעתו ית' ועצמותו הוא דבר אחד. והוא עצמו שאמרו רבי עקיבא האלוהי כשאמר הכול צפוי והרשות נתונה (אבות פ"ג), והוא ממש מה שיסדו לנו אדון החכמים באותה פרשה חמורה, שאמר שנים שאלתי מאתך אל תמנע ממני וגו' וחתם כל אמרת אלוה צרופה וגו' אל תוסף דבריו פן יוכיח בך ונכזבת (משלי ל'). וכבר זכרתי זה בפרשת וירא שער י"ח הנזכר למעלה.

ויסוד הכול מה שהגיענו מפי משה רבן של נביאים מפי הגבורה מה שאמר ועתה כתבו לכם וגו', וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו, כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום בטרם אביאנו אל הארץ וגו'.

הודיעם כי הוא יודע את יצרו אשר הוא עושה היום האחרון שיבואו עליו הרעות, והעולה אז על מחשבתו מהיום הזה אשר הוא מדבר אליו, שהוא בטרם יביאנו אל הארץ אשר נשבע. וכאשר יקבלו אמונה זו, ויקבעו בה מסמרות מצד היותה מסלקת ממנו יתעלה כל דופי וחסרון, הנה באמת מעתה יבואו להודות על חופשיות הבחירה, כי אין שום חסרון כמו היותו מצווה מצות וקובע שכר ועונש לרוב לבלתי הועיל.

ועל זה האופן ראיתי אני שהכתיב הקב"ה לעצמו ההתנחמות בדבריהם, באומרו וינחם ה' (בראשית ו') נחמתי כי עשיתים וכדומה, כי ההתנחמות בדבר אם שיורה פשוטו על שנוי הרצון, כבר יקיים קדימת הידיעה, ושלא נתחדש שם מדע כלל. שאם נתחדש, לא יפול שם התנחמות, שהשנוי שנתחדש יחייב שנוי המעשה מבלי התנחמות. והנה בזה גם כן הקפיד הש"י על הדבר אשר הוא העיקר כמו שכתבתי זה בסוף בראשית שער י"א אשר זכרנוה.

זוה הדרוש הנפלא עדיין יתבאר דבר מעמקו בדבריו של משה אדוננו, אשר הגיעו לבני ישראל. כי שם דקדק ופי' העניין יותר במאמר הצור תמים פעלו וגו' שחת לו לא בניו מומם וגו' כמו שיבא שם בעזרת האל.

ועל כל פנים הדרוש הוא נכבד מאד והפירוש הוא נאות, ולא נצטרך למה שתקן בו **הרמב"ן** ז"ל, לומר שהודיעם זה מצד מה שכבר חטאו במדבר וגילו יצרם הרע והזונה בפועל, על דרך עתה ידעתי כי ירא אלוהים אתה וגומר (בראשית כ"ב). וכעניין שנאמר מדעתי כי קשה אתה וגומר ואגיד לך מאז וגומר (ישעיהו מ"ח).
ואשר כתבנו הוא העקר האמתי בלי ספק:

יצו את יהושע בן נון ויאמר אליו חזק ואמץ כי אתה תביא את בני ישראל וגו'.

אחר שגמר הדבור האחרון שדבר לו לצורך ישראל לדבר אותם מה שישלול כל השירה אשר לפנינו נעתק לציווי יהושע וזירוזו אשר ציוה לקרוא אותו שמה שיהיה במעמד ההוא עם רבו ואמר לו חזק ואמץ כי אתה תביא את בני ישראל, כרועה עדרו ירעה ומוציא ומביא אתם על פי דעתו ועצתו וכמו שאמרו חז"ל (סנהדרין ח' א) טול מקל והך על קודקודם.

ומה שאמר ליה משה כי אתה תבוא את בני ישראל, ותרגם **אונקלוס** אתה תיעול עם עמא הדין, ואמרם ז"ל (שם ופסיקתא פ' וילך) זקנים שבדור עמך, טול מהם עצה לא יחלוק על זה המאמר שהכוונה שיזרזנו משה על האופן ההוא, והקדוש ברוך הוא על זה, והוא בשכלו ישמע דברי שניהם ויפשיר ההנהגה.

משל לתינוק אשר לפני המלמד שאביו מצווה לייסרו בשוטים, ואמו תצווה לחמול עליו, והמלמד המשכיל יפסיר ביניהם לייסרו אך במשפט:

ויהי ככלות משה וגו' ויצו משה וגו'. לקוח את ספר התורה וגו' והיה שם בך לעד. כי אנכי ידעתי את מריך ואת עורפך הקשה הן בעודני חי עמכם היום ממרים הייתם עם ה' ואף כי אחרי מותי.

לדעתי שכוון בזה בחכמת בוראו לעניין נפלא, והוא במה שתלה עניין הידיעה הזאת בעצמו ושהיה כן מצד מה שמכיר הן בעודנו חי ומתורת סברא. וטעמא לומר שאם אמר להם כן מפאת הידיעה האלוהית, היה להם כמוכרח שיהיה הכול כפי מה שגזרה ידיעתו, והרי יהיו כמוכרחים במעשים כמו שאמרנו.

אמנם למד זה ממה שאמר להם האל יתעלה ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדו את בני ישראל וגומר, וענתה השירה הזאת וגו' כי לא יבאר להם רק מה שהוא בכלל השירה ההיא.

אמנם העניין הראשון יהיה מיוחד ליחידי סגולה שבהם, ולזה אמר הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושוטריכם ואדברה באוזניהם את הדברים האלה ואעידה בם את השמים ואת הארץ כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון וסרתם מן הדרך וגו' וקראת אתכם הרע וגו' כי תעשו את הרע וגו'.

והנה בזה לא נתן טעם אל הידיעה לומר הן בעודני חי וגו' אמר ידעתי בידיעה מוחלטת שאין בה ספק לפי מה שאמר לו האל יתעלה כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום וגו' כי זה מה שיכול לומר אותו אל הזקנים ואל השוטרים כמו שאמרנו.

אמנם אל צורך השירה אמר וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תומם. והנה אחר כל זה נעתק לכתוב השירה הנפלאה הכוללת כל אלו העניינים מתחלה ועד סוף ואמר:

[פירוש השירה]

האזינו השמים ואדברה

לפי שדבר גדול דבר ועניין שהוא סוף כל המחשבות אשר חשב ה' עליהם ותכליתם ויתד שכל עצמותם ושלמותם תלויה בו. הקדים להראות בדבריו יוקר הדבור הזה וגודל ערכו ועוצם תועלותיו במליצה צחה ויקרה עד מאד.

אמנם הראה מעלת הדרוש ויקר תפארת גדולתו, במה שיקרא אל השמים מעל ועל הארץ מתחת לשמוע דבר מפיו, כי הם הנמצאות הכוללות כל המציאות כלו, ולא תשוער קריאה כמוה כי אם אל עניין נפלא ועצום מאד. כי באמת מעלת הנקרא תעיד על מעלת דברי הקריאה. הלא תראה כאשר נשמע קול הקורא ואומר הלא תענה אבנר, ולא ידעו מי

הוא מה ענה אותו אבנר בן נר מי אתה קראת אל המלך (שמואל א' כ"ו), עד שהוזקק להשיב על תוכחתו ולהודיעו שכבר נשמע בדבר הקריאה שיהיה גודל הערך כמעלת הנקרא, ויותר במה שאמר הלא איש אתה ומי כמוך בישראל ולמה לא שמרת אל אדוניך המלך כי בא אחד העם להשחית את המלך אדוניך.

ומהראוי לדקדק בסיפור הזה, כי נאמר שם ויקרא דוד אל העם ואל אבנר בן נר לאמור הלא תענה אבנר, כי לשון הקריאה לא היה אלא לאבנר בן נר בלבד. והשני מאמר אבנר מי אתה קראת אל המלך, כי הוא לא קרא אלא אליו.

ועוד שנאמר שם ויכר שאול את קול דוד ויאמר הקולך זה בני דוד ואם הכירו למה שאלו.

והנה המפרשים ז"ל תקנו כל זה על נקלה לאמור כי הוא קרא פעמים רבות אל העם ואחר שלא ענו אותו, אמר הלא תענה אבנר. וגם כי קראת אל המלך הוא כמו על המלך לומר מי זה שאינו חושש לזעוק אצל המלך בהיותו ישן ועל ההכרה לא דברו דבר כי מעצמו יובן שהכיר ולא הכיר.

אמנם הכוונה אצלי בזה הוא מהעניין אשר אנו בו. וזה שהמנהג מדרך המוסר שכאשר ירצה איש לדבר אל המלך או אל שר הצבא, שלא יקרא אליהם בשמותם גם כי יהיו סגורים בחדריהם, אבל יקרא אל השוער והשוער אל הסריס והסריס אל השר והשר יגיע הקריאה אל המלך.

אמנם אם המלך הוא מבקש אל השר או אל העם הנפקד תחת ידו, אינו קורא רק אל השר עצמו ובשמו. כי דרך הגדול להחל בגדול ודרך הקטן להחל בקטן. והנה דוד לפי שהיה שר וגדול בישראל ומשוח מלך כשהוצרך לקרוא את העם ואל שר הצבא, קרא בשם הגדול ולזה נאמר ויקרא דוד אל העם ואל אבנר בן נר הלא תענה אבנר כי בקרוא בשם אבנר קרא לכולם כמנהג הגדולים.

אמנם אבנר כשמעו הקריאה, חשב בלבו שכוונת הקורא לא הייתה אלא לקרוא אל המלך אלא שמתוך המוסר קורא אל שר הצבא להגיע צעקתו אליו. כי אם היה הרצון לקרוא לו לבד, היה קורא לאחד מנערו או לנושאי כליו. ולזה אמר מי אתה קראת אל המלך. אז ענה דוד ויאמר הלא איש אתה וגו', ירצה אני לא קראתי אל המלך אבל אליך קראתי, למה שאתה איש, ומי כמוך בישראל ויש לי דין ודברים עמך ועמהם, על דבר אשר לא שמרתם את אדוניכם משיח ה' חי ה' כי בני מות אתם.

וכבר נתן טעם אל קריאתו אל האיש אשר הוא שר וחשוב אשר בכלל קריאתו קרא לכולם, מצד שהדבר אשר קרא עליו הוא יקר הערך מאד מאד, כאשר דבר מלך וסכנתו תלויה. בו וממילא נשמע כי הקורא היה כדאי לקרוא על האופן ההוא מרוב חשיבותו, ומזה נאמר ויכר שאול את קול דוד, כי הכיר כי אין זולתו בכל ישראל שיקרא על זה האופן והוא הכרת עניין.

אמנם על הכרת טביעות הקול אמר הקולך זה בני דוד. מכל מקום נתבאר שהקריאה אל גדולי הערך, לא תתכן כי אל דבר רב ועצום, וגם שיהיה הקורא כדאי אליה. וזה העניין עצמו נמצא בתחילת דברי ישעיהו הנביא אמר שמעו שמים והאזינו ארץ וגו' (ישעיה א') כי על חשיבות הקורא אמר כי ה' דבר, כמו שיבוא עוד. ועל חומר הקריאה וגודל צרכה אמר בנים גדלתי ורוממתי וגו'.

והוא העניין הנכבד שכוונו רבן של נביאים בזה באומרו:

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי.

יגלה את אוזנם כי מה שידבר להם ומה שיקרא באוזניהם הוא לבדו כדאי לקרוא אלו הנמצאים העצומים האלו, הכוללים לשמוע מפיו. והפליג בזה יותר במעלת העניין לא כמו שאמר ישעיהו כי ה' דבר, שכבר אפשר שיהיו נקראים לכבוד הקורא לא לעוצם מעלת הקריאה. אבל כשאמר ואדברה, ותשמע הארץ אמרי פי, הורה כי כל המעלה הזאת לא נעשתה אלא לייקר דבר הקריאה בעצמו. וכבר אמרו הראשונים (ספרי פ' האזינו) כי מפני שהיה משה קרוב לשמים ורחוק מן הארץ, אמר האזנה בשמים ושמיעה לארץ הפך ממה שאמר ישעיהו לפי שהיה רחוק מן השמים וקרוב אל הארץ. ואני תמה על זה שהרי אמר ישעיהו כי ה' דבר אשר ברא לכבודו השמים והוא עומד עליהם, ומשה לא אמר רק אמרי פי. ולזה אני אומר שהעניין בהפך כי מלת האזנה תאמר מרחוק ושמיעה מקרוב ולזה שם משה עצמו כאלו הוא רחוק מן השמים ואמר האזינו השמים ואדברה כלומר הטו אוזנכם לשמוע דברי.

אמנם הארץ שהיא קרובה אליו אינה צריכה רק שתכווין לשמוע. וזאת היא מליצתו של ישעיהו שהראה בדבריו שהוא קרוב אל השמים ורחוק מהארץ באומר שמעו שמים והאזינו ארץ אבל התנצל ממאמריו אלה כשאמר בסוף כי ה' דבר ובאו הגבולים האלו בתכלית הדקדוק. כי אמר האזנה ודבור בשמים לפי שהנמצאים השכליים מאזינים האזנה שכלית הדבור הפנימי.

אמנם אל הארץ אמר שמיעת אמרי פי, כי לה יאתה שמיעת חיצוני המאמרים לבד. ואין ספק שכוון בזה אל שתי הכתות הנמצאות באנשים על אלו המדרגות, על דרך שאמר בפרשת הקהל האנשים ללמוד והנשים לשמוע.

והנה אחר שהראה בזה מעלת דבורו מה שיספיק עם שאחר כך יוסיף הביאור באומר כי שם ה' אקרא, כמו שיבוא, נעתק להראות להם עוצם תועלתה. ואמר יערוף כמטר לקחי תיזל כטל אמרתי וגו', ענין דבורו זה הוא הכרחי להם האזנה והשמיעה להגיע אל שלמותם, כהכרחיות הטל והמטר להוויית הארץ והולידה והצמיחה. ואמר כי לכת השמימיים יערוף רוב לקחו להם כמטר השופע לרוב אם ברוב הלמוד ואם בעומקו.

אמנם אל ההמון הנמשל אל הארץ תיזל כטל אמרתי ועל דרך שאמר הנביא בכיוצא בזה את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים כי צו לצו וגו' (ישעיהו כ"ח).

ונתן הטעם לכל אחד מהלמודים, ועל האחרון שיהיו טל אמרי פיו על ההמון כגשמים השעירים והדקים הנופלים על הדשא שהוא תחילת הצמיחה כי הוא המועיל להם ולא המטר הרב החזק. ויהיה דבורו עם האנשים השלמים כמטר הרב היורד בשפע רביביו על עשב והוא הצמח החזק היוצא מכלל דשא הסובל הרביבים החזקים כמו שאמר ברביבים תמוגגנה (תהלים ס"ה) ויהיה שעירים כמו צעירים.

ובמדרש (ספרי פ' האזינו)

כשעירים עלי דשא כשאדם הולך ללמוד תורה בתחילה נופלת עליו כשעירים, ואין שער אלא שד שנאמר ושער על רעהו יקרא (ישעיהו ל"ד). ונאמר ושעירים ירקדו שם (שם י"ג). והוא נמשך למה שאמר ישעיהו, כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים וגו' כן יהיה דברי וגו' (שם נ"ה), גשם ושלג ביחד דווקא כי כאשר יהיה על זה האופן יקוצו בו האנשים וישתערו ממנו. וכן יהיה דברו היוצא מפיו, כי אף על פי שהמון האנשים ישתערו בו לפי שעה, אי אפשר שלא יעשה בהם רושם לעשות את אשר חפץ.

והנה אחר שהקדים זה הודיעם וגילה את אוננם על הכבוד והמורא שהיו חייבין לנהוג עם בוראם יתברך שמו, וזה כי לפי שתחילת דברי פי העיקר המכוון מדברי השירה הזאת הוא מה שיתחיל ממאמר הלה' תגמלו זאת, הקדים להם ההודעה כי כאשר יקרא בשם ה' יהיו זריזים להיכנע ולחרוד אל קול הקריאה, לתת גודל וכבוד לאלוהינו. וביאור הגודל הזה שיתנו לו כמו שאמר הצור תמים פעלו וגו'. ירצה כאשר אקרא לפניכם השם הזה הנכבד והנורא המורה על עוצם גדולתו ושלמויותו בתכלית השלמות עד שלא יתואר בשום חסרון כלל עד שזה מה שיחייב ידיעתו כל העניינים הנמצאים בין עוברים בין הווים ועתידיים מאי זה מין שיהיו לפי שהבלי ידיעה מדבר שיצא אל המציאות או שיצא הוא ודאי חסרון גמור כמו שכתבנו בפרשת העקידה שער כ"א.

ולזה חויב שיובן מזה השם שהוא יתעלה יודע כל הדברים ההווים והעתידיים והמון נסתרות לאין תכלית בלי שיישאר שום אפשרות למציאותם רק על האופן עצמו שידעם ועם כל זה אנו חייבים לגדלו ולהודות לפניו על יושר דינו וצדקתו במה שהוא מיעד העניין הגדול הזה אשר יסופר בשירה הזאת הכולל כל תלאות האומה הזאת וקורותיה עד סוף כל הדורות וכל יעודי התורה האלוהית בפרט על דרך השכר והעונש המונחים על יסוד חופשיות הבחירה המוחלטת כאשר אמרנו. והישמרו לכם פן יהיה עם לבבכם דבר

בלייעל לאמור היכן הוא שלמותו ביושר דינו וצדקתו במה שיעניש אותנו בכל אלה התוכחות והייסורין הרעים אשר יזכרו בשירה הזאת, אחר שאין לנו רשאים במעשינו לנטות ימין ושמאל מאשר תגזרהו ידיעתו. וכמו שאמרו במדרש ההוא אשר זכרנו ראשונה (ספרי פ' האזינו)

עתידה כנסת ישראל שתעמוד לדין לפני המקום ואומרת לפניו ריבוננו של עולם

איני יודעת מי קלקל במי ומי שינה במי אם ישראל קלקלו כו'

שכיון שהגידו השמים צדקו ועוצם שלמותו הנה הידיעה השלימה היא בו ית' מחויבת ועליה לנו סומכים על אמיתת חופשיות הבחירה, כי לא דבר רק ובטל יוצא מתחת ידו ית'. ועם היות שאין דעתנו סובלת חיבור שני העניינים האלו ביחד, כמו שנתבאר יפה בדברים אשר בשער.

והוא עצמו שאמר הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וגו' כי צור העולמים תמים פעלו בלי שום מום וחסרון כלל, הנה עם זה יש להודות בהכרח שהוא אל אמונה בכל מה שייעדהו מכל אלו העניינים הנפלים תחת אפשרות הבחירה, ולא יפול דבר מכל דברו אשר זה יחייב אמיתת הידיעה בכל הדברים ההם בלי ספק שהבלי ידיעה ונפילת דבר מדבריו יהיו חסרון גדול.

גם יש להודות ולקיים שאין בו עול להטיל עונשין על הדברים המוכרחים כמו שאמרנו והעול או הבלי יושר הוא חסרון גדול ודאי.

ואם תאמר איך יתכן זה, הנה באמת זאת היא סגולת הידיעה הזאת שאמרו שהיא ידיעה סגולית משארת טבע האפשרות, והוא עצמו מה שכונן באומרו צדיק וישר הוא, כי הוא ית' מודיע מה שחויב להמשך מפאת הצדק האלוהי, ועם כל זה הוא מיסיר אותם לזרזם להיזהר מהם מצד מה שנשארה בחירתם על חופשיותה המוחלטת. ירצה צדיק מצד ייעודו וישר מצד זירוזו. וכמו שאמר טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך (תהלים כ"ה) וכאשר נתבאר בשער ק"א.

ובפרשת יתרו שער מ"ג נתבאר מאמר צדיק וישר הוא על אופן אחר, קרוב לזה ונאות מאד אל הכוונה שם בדבר המשפט.

ואחר שייסד זה אמר. **שחת לו לא בניו מומם וגו'.** ירצה, מעתה התחשבו כי הוא ית' שחת לעמו זה במה שיעיד עליו אלו הייעודים הקשים, שהם כעין גזירה שאין יכולים להימלט ממנה. עד שתאמרו שאין תמים פעלו, אלא שיש מום בפעולותיו שהוא אשר שנה בהם בישראל. לא כן, כי ודאי הבנים הם מום לעצמם, ומידם הייתה זאת להם מצד שהם דור עיקש ופתלתול כלו, כי הנה ייעודיו אלה וידיעתו ית' בהם שיראה לוקחו ממה שעתיד לצאת מפעולותיהם אל המציאות, לא מציאותם מידיעתו הייעודים האלה כלל. כמו שהיה

העניין בדברים ההכרחיים הקיימים שנמשכה מציאותם אל ידיעתו לא ידיעתו אל מציאותם.

אמנם איך יהיה זה, כשתהיה זאת בחינת הסגולה שאמרו הראשונים שידיעתו יתברך לוקחה ונמשכה ממציאות פעולותיהם, מבלי התלות ידיעתו בהם כלל. אמנם לפי מה שכתבנו בשער העקידה אין אנו צריכים לזה סגולה נפלאה, שהידיעה באלו הדברים האפשריים לא נתייחסה לו יתעלה מצד שהם דברים מושכלים מצד עצמם, שהשגתם ישלימו היודע כלל. אבל נתייחסה אליו מצד מציאותם, כלומר שלא ליחס לו שום חסרון דעת במה שייפול תחת המציאות בין הווה בין עתיד, ושלזה לא ייפול עליהם שם ידיעה על דרך האמת, אבל העדר סכלות או שלילתו. והנה כאשר תגיע זאת השלילה בתואריו מצד מה שיצא אל הפועל מהמעשים האנושיים, אין שום גנאי והוא מבואר מאד כמו שכתבנו שם.

סוף דבר כי אחר הודיע אותם את כל זה, מעתה אין להם להתלונן על כל מה ששיגים מהרע, רק מעצמם. כמו שאמר הנביא מי זה אמר ותהי וגו' מפי עליון לא תצא וגו' מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו (איכה ג'). והראוי שנדע שמה שיש מן הדקות והקושי באלו העניינים, הוא אשר כוון בו שיבינוהו הכת אשר ייחס אל השמים, כמו שאמר ראשונה הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושוטריכם.

אמנם עם הכת הנמשלת לארץ, כוון בפשטי הדברים כמו שהן. שיש בה צורך הרבה. והנה כאשר תקע להם היתד הזו ההכרחי במקום נאמן, והוא מה שנמשך אל מאמר כי שם ה' אקרא וגו', התחיל עתה בכוונת השירה בעצמה וייעוד העתידות כולם. והתחיל בזיכרון השם הנכבד והנורא שזכר קריאתו.

ואמר. הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם וגו'. ירצה, אחר שנתקיים בידכם שאתם רשאים במעשיכם, ובחירתכם מסורה בידכם לגמרי אין אונס. הייתכן כי לה' תגמלו זה הגמול הרע אשר תכללו השירה הזאת, שאתם עתידין להכעיסו במחשבותיכם ובמעשה ידיכם. הנה באמת תחשב זאת לכם לנבלה וכפירה עצומה, לא לחכמה שאין דבר שכל שתסכמו עליו כמו שביארנו כבר.

ואם כן אין עוד להתחכם ולומר הגזירה אמת. וכבר נודע שזה התואר, רצוני נבל, יאמר על הכפירה. נאמר אמר נבל בלבו אין אלוהים (תהלים י"ד), ואיוב אמר לאשתו על דבר אשר אמרה ברך אלוהים ומות כדבר אחת הנבלות תדברי (איוב ב'). או שיהיה מן נבל תבול (שמות י"ח). והכוונה שסבלו היגיעה והלאות בלמוד, ולא עלה תועלת בידם. והוא מה שכוון **אונקלוס** באומרו עמא דקבילו אוריתא ולא חכימו.

ואחר שאמר להם כן דרך כלל, פירש להם הבחינות שעליהם קרא את שם ה' בפניהם, שעליהם באה התמיהה: הלה' תגמלו זאת וגו'. והן ארבעה אשר זכרן, באומרו **הלא הוא אביך קנך, הוא עשך ויכוננך**.

הא' שהוא הממציא והמהווה כאב את הבן, או האומן הבית או הכסא. לזה אמר **אביך**. ולפי שכבר יהיה האב מוליד את הבן או האומן עושה הכלי, ולא להם יהיה למקנה לעשות בו כרצונו, אמר **קנך**. שכבר יהיו לו במדרגת העבד לאדוניו, או הקונה אותו או הבית שעושה בו כרצונו כי כספו הוא.

אבל עדיין יחסרו בשהאב והאדון, שום אחד מהם לא המציא הדבר ההוא מציאות מוחלט עד שיקרא הוא העושה. רק שהאב נמצא אצל הפעולה ההיא ככלי ביד האומן להכין החמר לקבל הצורה, גם לאומנות אצל הפעולות המלאכותיות יקרה כן אצל הצורה הנמצאת בשכל האומן. כמו שכתבנו בפרשת פרה אדומה שער ע"ט.

ולזה אמר הוא **עשך**, כי הוא באמת העושה המכוון אל זה הפועל המיוחד ועושה אותו בעצם וראשונה. ועדיין חסר עניין הקיום והעמידה המתמדת, אשר יתכן למה שהוא סיבה אמיתית לדבר שימצא לו זה הכוח המעמיד, כמו שנתבאר אצל החכמים. והביאו הפילוסוף בסוף המאמר השני באלוהיות, ועל זה אמר **ויכוננך**, על דרך שאמר כוננת ארץ ותעמוד (תהלים קי"ט). ואל זה העניין כיון ישעיהו באומרו כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וגו', אתה ה' אבינו גאלנו מעולם שמך (ישעיה ס"ג). והדבר מובן מעצמו.

ואחר שזכר משה אדוננו אלו הדברים הארבעה, ביאר הכרחיותן ואמר. **זכור ימות עולם** וגו'. והכוונה אם תזכור ימות עולם היותם סובבים תמיד על מספר שבעה ימי השבוע, בהסכמת כל האומות והלשונות, אשר מזה יתאמת כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת, תדע בלי ספק כי הוא אביך. כי הממציא והמהווה סיבותיך הוא המציא אותך בלי ספק.

ואם תבין בשנות דור ודור לדעת מי הוא זה אשר קדם שטרו לשטרו של יוצר בראשית, או שהחזיק בקנינו תחלה, תכיר ותראה כי הוא **קנך** ואין מערער ומפקפק. ואם תרצה לאמת שהוא לבדו אשר עשאך בעצם וראשונה בכוונה מכוונת הרמוזה אליך, ולא אביך זה ילדך, **שאל אביך ויגדך**, כי הוא לא כיון בך בעצמך, אבל שקרה מקרהו שיצאת אל המציאות ע"י התעסקותו. כי אם תשאלהו למה היה בנך יפה או מכוער וכדומה, ישיבך כך רצה האל. ועל הרביעי אמר **זקניך ויאמרו לך**, כי הם אשר יעידו ויגידו אליך שאין כוח בשום הישרה נימוסית להעמיד ולקיים אותך קיום אמתי נפשי, כי אם בהישרתו ובהנהגתו אשר עמך אשר בה תוכל לבוא לרשת גויים גדולים ועצומים ממך, ולשבת בעריהם ובבתיהם במעלה וכבוד קיום תמידי אם לא תהרוס מצבך:

ויתכן שרמז בכאן אל ארבעה מיני המופת הראשונים מהי"ג שזכר החכם בהגיונות, שמכוחם יתברר ויתלבן אמיתת כל דבר לפי ענינו.

ועל **המוחשות** אמר זכור ימות עולם, כי אין דבר יותר מוחש מהימים אשר לפנינו לברר שהעולם מחודש כמו שאמרנו. ועל **המושכלות** הראשונות אמר, **בינו שנות דור ודור**. וזה כי מושכל ראשון הוא שהכול גדול מהחלק, ואם יניחו העולם קדמון הנה על כרחם יודו שחלק הזמן שווה לכולו, מפני שחלקי הבלתי בעל תכלית חויב שיהיו בלתי בעל תכלית, וגם כן יתחייב שישווה מספר התנועות המאוחרות אל המהירות. והוא מופת חותך על החידוש אצל המדברים, כמו שכתב הרב **המורה** פרק ע"ג חלק ראשון. ולזה אמר השכילו כמו שכל פשוט אצל שנות דור ודור ותדעו האמת. ועל המקובלות אמר **שאל אביך ויגדך**. ועל המפורסמות **זקניך ויאמרו לך**, שעל כל פנים אין להביא ראיה בהם רק מזקני הדור ומבניהם. ואיך שיהיה הייתה הכוונה לברר להם איך הוא יתעלה אביהם האמתי והעצמי בכל תנאיו.

ואמנם הסכים בזה התואר, רצוני בשהוא אביהם העצמי, ואשר יושלמו בו כל התנאים הנזכרים, להורות על ענין ההשגחה אשר תבוא ממנו יתעלה עליהם היותה היותר שלימה ובכוונה אליהם בעצם, וראשונה לא מצד מה שימשך מהסידור הכולל הטבעי הנוהג כפי מנהגו מבלי שום כוונה אל המונהגים, אלא כמו השגחת האב על בניו שהיא בהשקפה אליהם בעצם וראשונה.

וכמו שאמר במדרש בפרשת ואתחנן, ואיתיה נמי בסנהדרין (ק"א א)

כשחלה רבן יוחנן בן זכאי נכנסו חכמים אצלו ואלו הן ר' טרפון ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבה.

נענה ר' טרפון ואמר רבנו טוב אתה לישראל מטפה של גשמים שטפה של גשמים בעולם הזה ואתה בעוה"ז ובעולם הבא.

נענה ר' יהושע ואמר רבנו טוב אתה לישראל מגלגל חמה שגלגל חמה בעוה"ז ואתה בעוה"ז ובעולם הבא.

נענה ר' אלעזר בן עזריה ואמר טוב אתה לישראל מאב ואם שאלו אב ואם בעוה"ז ואתה בעוה"ז ובבא.

נענה ר' עקיבא אמר חביבין ייסורין כו'.

הלא תראה שטיפה של גשמים תועלתה טבעית אינה מלאכותית. ויורה שיגיע מתועלת המלמד בשהוא יהיה לו התחלה וסיבה, בעבורה יתנועע האדם אל שלמותו. והוא מה שכוונו בכאן משה כשאמר **יערוף כמטר לקחי וגו'**, אלא שדקדק בפרטי תועלותיו. ור' יהושע אמר כי לא זו בלבד תמצא אל החכם, אבל שהוא ג"כ המניע אותם בתנועה חזקה

מספקת אל שיוציאו כוחם זה אל הפועל, **כגלגל חמה** זה שמניע היסודות ומכינם לקבל הצורות, כמאמר החכם האדם יולידהו האדם והשמש.

אמנם ר' אלעזר בן עזריה הוסיף ואמר שאין שלמות החכם המלמד חכמה ודעת את העם דומה אל שלמות המגיע בהוויות מהנעת השמש, לפי שהנעת השמש אותם אינה בכוונה. כמו שאמר החכם בסוף המאמר השני מאלוהיות, אמר:

והוא שהאור יחויב מעצמות השמש בטבע גמור, מבלי שיהיה לשמש ידיעה וסיפור בהנעתו.

והוא מסכים בזה למה שאמר בספר ההפלה, שאינו ברור שהם חיים משכילים, ואף כי ישכיל וידע, לא יהיה לו רק כוונה כוללת.

אמנם הכוונה אל החכם היא אל העניינים החלקיים והפרטיים ואל שלמות כל אחד ואחד מהמקבלים כהשקפת האב והאם על הבנים שאוהבים אותם בכל פרטיהם ופרטי פרטיהם. ואל זה העניין בעצמו כוון בכאן באומרו: הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך, אלא שהפליג בהבדל הגדול אשר בין הכרתו והשקפתו בזה מכל שאר האבות על דרך שנתבאר.

רבי עקיבא פנה אל עניין אחר, שאינו מעניין הראשונים ולא מדרכם, ומבואר הוא שהתועלות המגיעות ממנו יראה הם מועילות לעולם הזה והבא, ק"ו מהמלמד השלם ההוא ע"ה.

הנה אחר שזכר כל זה על זה האופן התחיל לספר להם ולשום בפניהם הדברים העיקריים שיש להם לזכור תמיד שעליהם אמר על דרך הפשט המפורסם:

זכור ימות עולם בהנחל עליון גויים וגו'.

וזה כי בתחילה, בהנחל עליון גויים איש ארצו, ובהפרידו בני אדם למשפחות ולממלכות, כמו שאמר נפרדו איי הגויים בארצותם וגו'. מאז הציב גבולות עמים למספר בני ישראל. והכוונה שהיו מספר האומות שבעים, כמספר שבעים נפש שהיו בני ישראל כשירדו למצרים. והיו ראוי שיחלק לו ברבים ויבחרם לחלקו, ולא עשה כן כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו. וכמו שאמר לא מרובכם מכל העמים וגו' כי אתם המעט (דברים ז'). ואין מעטיות גדול מזה, והוא היות מספר העמים כמספר האישים.

ואחר הזכיר עניין בחירתם והחסדים אשר עשה עמהם כאשר לקחם לחלקו, ואמר ימצאהו בארץ מדבר וגו'.

והנה חז"ל (ספרי פ' האזינו) דרשוהו על יוצאי מצרים שהולכים במדבר השמש ההוא הגדול והנורא ארבעים שנה, אשר בו הקיפם ענני כבוד, והשכילם בתורה ומצות. ועוד אמרו (ספרי שם) יסובבנהו בזקנים, יבוננהו בנביאים, יצרנהו מהמזיקין.

והנכון בעיני שיכון באומרו: **ימצאהו בארץ מדבר**, לתת טעם לתחילת בחירתו אותם לחלקו, אחר שכבר נמסרו לחלק השרים המושלים בעולם בכלל מימות אבותיהם הקדמונים. והוא אשר כתבנוהו במאמר והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ בשער מ"ד דרוש משם.

וכבר אמרו חז"ל (ב"ר פ' כ"ט) שלש מציאות מצא הקב"ה בעולם, אחת ומצאת את לבבו נאמן לפניך וגו' (נחמי' ט') כמו שביארנוהו בפרשת מילה שער י"ח.

ואמר שמצאו בארץ מדבר, לפי שהיה אחר הייאוש, כמדבר הזה שאין אדם מבקש מציאה שם, וכמו שאמר כענבים במדבר מצאתי ישראל (הושע ט'). ובתוהו יליל ישימון, שהיה הדור ההוא פרוץ ושמם מכל שלמות. **יסובבנהו** כמו שאמר ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען (יהושע כ"ד), **יבוננהו** שלמדהו אורח משפט, שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצווה את בניו וגו' (בראשית י"ח א). **יצרנהו כאישון עינו** שנאמר אל תירא אברם אנכי מגן לך וגו' (שם ט"ו). וכן נאמר לא הניח אדם לעשקם ויוכח עליהם מלכים אל תגעו במשיחי וגו' (תהלים ק"ה).

ובספרי:

ימצאהו בארץ מדבר זה אברהם. משל למלך וכו'. יסובבנהו כעניין שנאמר ויאמר ה' אל אברם לך וגו'. יבוננהו עד שלא בא אברהם כביכול לא היה הקב"ה מלך וכו'.

יצרנהו כאישון עינו.

אפילו בקש מאברהם אבינו גלגל עינו וכו'. והנה עכ"פ זאת היא תחילת האהבה ועיקרה. אשר לסבתה, בחר באומה הנבחרת לעשות להם שם תפארת מכל העמים אשר על פני האדמה. ואם לפעמים ייסרם או יוכיחם בשבט אנשים ובנגעי בני אדם, לא יהיה רק לטובתם ללמדם להועיל ולהדריכם בדרך ילכו בה לאור באור החיים, והוא מה שכוונו באומרו **כנשר יעיר קנו** וגו'. והוא שמנער את קנו להשליכו ארצה, כדי שיתלמד אל התעופפות. אבל בתכלית החריצות שלא יוזק בנפילה לארץ כי על כן יקדים לקבלו ולישא אותו על כנפיו, כמו שכתבנו ראשונה, כמו שהיה העניין בשלוח אותם למצרים ע"י גלגוליהם לצרפם שם, וטרם יחמץ בצקם מיהר לפרוש עליהם כנפי רחמנותו, וישא אותם על כנפי נשרים והביא אותם אליו. וכן הוא העניין בכל שאר התלאות והגליות.

ה' בדד ינחנו וגו'

כי הנה שם, בכל אשר הלכו במדבר באהבתו ובחמלתו הוא נהלם, כמו שאמר וה' הולך לפניו יומם וגו' (שמות י"ג). וכל מסעיהם היו על פיו כמ"ש על פי ה' יחנו ועל פי ה' ייסעו (במדבר ט').

ואין עמו אל נכר, שלא נשתתפה להם במסעיהם שום כוונה נכרית כדרך שאר האומות אשר אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו לעונן ולנחש על פי ממשלות הכוכבים ושאר העניינים, כמו שכתבנו בפרשת דגלים שער ע"ב.

ומשם רוממם וגידלם והדריכם על במות שונאיהם ואמר:

ירכיבו על במותי ארץ ויאכל תנובות שדי וגו' חמאת בקר וחלב צאן וגו'

בכל זה ירמוז אל הארץ הטובה ההיא ומיטב פירותיה ואל עושר המלכים והשרים אשר בה, ואל הפלת האויבים ושפוך דמם לא בחיל ולא בכוח כי אם ברוחו. וכל זה מה שכלל באומרו למעלה כי אביאנו אל הארץ אשר נשבעתי ואכל ושבע ודשן.

ומעתה נעתק למה שאמר ופנה אל אלוהים אחרים וגו'.

ואמר: **וישמן ישורון ויבעט וגו'.**

ושיעור הכתוב הנה, כאשר נועד ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלוהים אחרים וניאצוני. כן היה כי וישמן ישורון ויבעט. ואין להכחיש זה כי העניין התחיל ממך עם ה', אשר אתה פה עומד היום לפני ה', כי אתה שמנת עבית כשית, והכעסת הרבה לפניו.

ואחר הזקנים שהאריכו ימים לפניו נגמר העניין כולו, כי אז חטא ישראל **ויטוש אלוה עשה וגו'**, כי בימי המלכים המכעיסים אשר זכרנום ראשונה, נשלמה הנבלה להחזיק בכל מיני גילולי העבודות הזרות, כמוזכר בכל דברי הנביאים. ובפרט הזכיר הנבלה העצומה הזאת יחזקאל הנביא שהובא ירושלימה במראות אלוהים והראהו לו שם תועבות גדולות ונאצות, וראה בפתח שער הפנימית הפונה צפונה מושב סמל הקנאה המקנה, ושוב מצפון לשער המזרח סמל הקנאה הזה בביאה. ונאמר ועוד תשוב תראה תועבות גדולות, ואחתור בקיר ואראה והנה כל תבנית רמש ובהמה שקץ וכל גלולי בית ישראל מחוקה על הקיר ושבעים איש וגו'. ועוד תועבות גדולות וגו'. והנה שם הנשים יושבות מבכות את התמוז (יחזקאל ח').

וכבר הודיע הרב **המורה** ענינו בפ' כ"ט חלק ג', שהיה כומר ונביא לע"א וקורא הדורות לעבוד השמש והירח ושאר הכוכבים. והרגו מלך אחד ממלכי האומות במיתה משונה. והנמשכים אחריו אמרו שצלמי הכוכבים כולם נתחברו בהיכל, צלם השמש לספוד אותו מספד מר, והיה הבכי ההוא לחוק לכל עובדיו ביום ראשון לתמוז כו'. והנה בנות ישראל העדינות נשתתפו עמם בבכיותם להשלים כל מיני התועבות. ושם נזכר עוד תשוב תראה תועבות גדולות מאלה, ויבא אותי אל חצר בית ה' הפנימית והנה פתח היכל ה' בין האולם והמזבח כעשרים וחמשה איש אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה, והמה משתחויותם קדמה לשמש.

והנה באמת נשלם בזה מ"ש **וינבל צור ישועתו**. והעניין אשר בעבורו נאמר שהאחרונות חמורות וגדולות מהראשונות, לדעתי הוא בעבור **שבראשונה** לא היו מכוונים רק לשום שתוף בעבודתם כמי שמקדים דרון לעבד במקום רבו ולזה שמו הסמל אצל המזבח בביאה.

אבל במראה השנית כבר היה לכל אחד צלמו מחוקה, והם תולים עצמן בהם כעבד שנעשה פרנס ופטרון על בית אדוניו, ונעזב הוא ממנו. כי על כן נאמר שם כי הם אומרים אין ה' רואה אותנו עזב ה' את הארץ.

אמנם בשלישית בבכיית התמוז, יורו ג"כ שעזב ג"כ את השמים וכסיליהם, והם המושלים והשליטים מעצמם. כי על כן היה להם התמרור עצום על כומר השמש האלוה הגדול, אבל עדין לא כפרו בעיקר עד המראה הד', כי בנבלה ההיא נתפקרו בכפירה עצומה, וכחשו בה' ויאמרו לא הוא, שאי אפשר להודות מציאותו ועשות את דבר הנבלה הזאת, אשר עליה יאות מאמר וינבל צור ישועתו.

והנה עם היות שנמצאו להם עבודות רבות פרטיות, הנה כלל משה בכאן מספרם בחמשה האישים אשר זכרנום ראשונה.

יקניאוהו בזרים בתועבות יכעיסוהו יזבחו לשדים לא אלוה אלוהים לא ידעום חדשים מקרוב באו לא שערום אבותיכם.

סוף דבר כי **צור ילדך תשי ותשכח אל מחוללך.**

ועל המספר הזה אמר, **שמנת עבית ויטוש אלוה עשהו וינבל צור ישועתו**. והוא אחר שזכר מה שכללו במאמר ופנה אל אלוהים אחרים וניאצוני וגו'. ובמה שאמר וקם העם הזה וזנה אחרי אלוהי נכר הארץ וגו' ועזבני והפר את בריתי אשר כרתי אתו, נעתק למה שסמך שם וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתני פני מהם והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות.

ואמר:

וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו ויאמר אסתירה וגו' הם קנאוני וגו' כי אש קדחה וגו' מזי רעב וגו' מחוץ תשכל וגו'

כלל בזה כל מיני הצרות ושפטיו הרעים אשר שלח בהם חרב ורעב וחיה רעה ודבר, אשר גם כך הזכירם יחזקאל בנבואותיו שהם הפסד והשחתת הד' יסודות אשר כל ההווים חיים בהם. כי חרב בא לעולם מתולדת האש ותגבורת עשנו העולה באף האויבים להעלות חמה ולנקם נקם, כמו שאמר ובקנאתי באש עברתי וגו' (יחזקאל ל"ח א). ורעב מחסרון היסוד המימי שהמזונות גדלות ממנו, והיובש והבצורת גוברים. וחיה רעה מהפסד ורוע מזג ביסוד העפרי, כי הוא מקום בריאתם, שנאמר תוצא הארץ נפש חיה בהמה ורמש וחיתו ארץ (בראשית א'). ודבר - מעיפוש האוויר. כי נכחו ללצים שפטים מארבעת רבעיהם, כי נתחייבו כליה ביד פשעם.

רק אמר שחדל מכלותם לסיבה שזכר באומרו:

לולי כעס אויב אגור וגו'

יראה לולי שאני מתיירא ממה שיכעיסני האויב על פני כשיתנכרו הצרים אותם ליחס לעצמם הגבורה שאינה בהם, ולא עוד אלא שלא ישתתפו עמם כוח גבורה של מעלה כלל, אבל יאמרו ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת.

וביאר פרסום שיבושם וסכלותם בזה ואמר:

כי גוי אובד עצות המה וגו' לו חכמו וגו' איכה ירדוף וגו' אם לא כי צורם וגו'

והדבר הזה הוא נקלה ונקל מאד לדעתו, אלא שהוא גוי אובד עצות ולא ידע, וכסיל לא יבין את זאת.

ועל כל פנים היה להם להתבונן בזה כי הם ידעו והכירו ראשונה בכל המעשים אשר נעשו לנו בהיותנו על מעמדנו **כי לא כצורנו צורם** וכל אלוהי הגויים וכל מלכותם לא יערכו נגדו **והאויבים פלילים** ועדים בדבר.

אמנם **אונקלוס** ליראת מלת אגור, תרגם אלופון רוגזא דסאנאה כניס. והטעם אחד. והוא שעמד לנו בעגל ובמרגלים, רצוני הקנאה אל חלול כבודו חס ושלום כמ"ש למה יאמרו מצרים כו' (שמות ל"ב) מבלתי יכולת ה' וגו' (במדבר י"ד), והוא מה שאמרו בברית תורת כוהנים באומרו וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אותם וגו' כמו שכתבנו שם בשער ע':

ובספרי: לו חכמו וגו' איכה ירדוף וגו' ר' דרשו כלפי ישראל, ר' יהודה דרשו כלפי אומות העולם. והנה באמת ריהטיה דקרא כרבי יהודה, וכמו שביארנו, ואין לספק.

ואחר שזכר סכלות הגוי ההוא ושיבוש אנשיה לבלתי תת לב לכל הגדולות והנוראות אשר ראו עיניהם בהיות אלוה עלי אוהלים, זכר רשתם וקלקול מעשיהם, עד שאין להם לחשוב כי בכוח מעשיהם באו עד הנה, וכמו שנתפארו מזה שתי המשפחות המפורסמות אשר גליות ישראל נפוצים ביניהם, על דרך שאמר סנחריב עתה המבלעדי ה' עליתי וגו' (מלכי' ב' י"ח) זאת לא זאת:

כי מגפן סדום גפנם ומשדמות עמורה וגו'.

ירצה, אם המצא תמצא בידם מאומה ממעשים שיראו לחוץ נאותים ומתייחסים על עץ הגפן מבין שאר העצים, הנה באמת כשיוטעמו ימצא כי מגפן סדום גפנם, ומשדמות עמורה. שהיה העקוב למישור, כמו שכתבנו שם שער כ'. וכן אשר יחשב להם לענבים הם ענבי ראש ואשכולות מרורות. וכבר כתבנו בפרשת נזיר שער ע"ג, שהענבים לחים ויבשים במדרגת היין, הם כמו המחשבות הרחוקות והקרובות במדרגת המעשים. ולזה זכר האשכולות והענבים על רוע מחשבותיהם וקלקולן.

אמנם על המעשים עצמם אמר:

חמת תנינים יינם וראש פתנים אכזר

כי כל מעשיהם לפני לאכזריות חמה ושטף אף וחמה. חושבים כי אין רע אחר שאני יושב ודומם כל הזמן הרב שעמדו על תלן. ובאמת **הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי**, שלא יצא משם בלא דעתי.

ופירש צורך השמירה והחתימה ואמר **לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם כי קרוב יום אידם וחש עתידות למו**. והכוונה כי מעת שהתחיל רגלם להתמוטט, לא יאחר יום אידם ומהרה יבאו למו עתידות אלו שאני מיעד הנקמה והשלום בהם. וזה עצמו אות באות אשר ניבא ישעיהו בסוף דברי נחמותיו בפרשת נדרשתי ללא שאלו וגומר, החותמת הנה כתובה לפני לא אחשה, כי אם שלמתי ושלמתי אל חיקם (ישעיהו ס"ה) וכבר פירשתי על נכון בסוף ביום השמיני שער ס' דרוש משם. ותראה כי הוא עצמו מה שנאמר הנה:

כי מגפן סדום גפנם עד לי נקם ושלם. כי ידין ה' עמו.

ירצה והטעם שעזב ה' את עמו כל הזמן ההוא תחת ידם, הוא כי יעשה ה' דין בעמו מכל אשר הרעו לפניו, כי ודאי צריך מירוק רב כפי רשעתם. והוא ממש מה שאמר שם ישעיהו. עוונתיכם ועוונות אבותיכם יחדו אמר ה' אשר קטרו על ההרים ועל הגבעות חרפוני ומדתי פעלתם ראשונה אל חיקם. והכוונה כי בראשונה ישלם להם כפועלם על ידם, ואחר ייקח נקמתו מהגויים ההמה כאשר פירשנו שם.

אמנם אחר גמר דין זה, הנה הוא ית' על עבדיו יתנחם מכל אשר קבלו מהרע וזה יהיה כאשר יראה כי אזלת יד עמו ואפס עצור ועזוב באוהלים, ויאמרו הגויים עליהם:

אי אלוהימו צור חסיו בו אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם יקומו ויעזרוכם וגו'

על דרך שאמרה אותה מומרת ממשמרת בלגה כשטפחה בסנדלה על המזבח, ואמרה לוקוס עד מתי אתה מכלה ממונו של ישראל, ואי אתה עומד להם בצרתם. כדאיתא בסוף סוכה (נ"ו ב). ופירוש לוקוס - זאב.

והנה כאשר יחליטו הגויים המאמר הזה על האופן הנזכר, הוא העד המיועד שיעשה השם למען שמו הגדול כי איך יחל. ותהיה תשובתו להם ע"פ דבריהם ראו עתה כי אני אני הוא האוכל חלב זבחימו והשותה יין נסיכם.

אמנם אין ריבוי אלוהים עמדי, כמו שאמר אי אלוהימו אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם יקומו ויעזרוכם. וכמו שאמר זבח לאלוהים יחרם בלתי לה' לבדו (שמות כ"ב). אני אמית מכם מה שאמית ואחיה מה שאחיה, ומחץ מכת עמי אשר מחצתי אני ארפא, ואין מידי מציל מעשות כל אלה. כי אשא אל שמים ידי וגו' אם שנותי ברק חרבי וגו'. והכוונה שאפילו יעזרו אותם מערכות השמים וכל צבאם, לא יעילו למו, כי אשא ידי אליהם ואבטל כל ממשלתם. כי אמרתי חי אנכי לעולם אם שנותי ברק וגו' אשכיר חצי וגו'. והנה באמת שבועה זאת היא חמורה ומבוארת מבלי שום כנוי ושמירת הכבוד הנהוג בשבועות האלה כדי שלא לתלות קללה בנשבע אמר כה יעשה אלוהים לאויבי דוד וגו' (שמואל א' כ"ה).

אמר במרגלים ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ וגו' אם יראו את הארץ וגו' (במדבר י"ד), שפשוטן של דברים הפך הכוונה על דרך הכינוי כמו שהוא מבואר וכן בכל השבועות.

אמנם בכאן לא נשמר דבר מזה, אלא שתלה החיות במעשה חי אנכי לעולם אם שנותי ברק חרבי עד מראש פרעות אויב. ומכלל הן אתה שומע חומרת השבועה. ועשה זה בחסדו ובחכמתו העצומה, כי במקום שחב לאחרים בעניין גדול כזה ובהמשך זמן רב, אין חולקין כבוד בדבור אשר בו יחלש כוח השבועה, אלא שידעו הדורות האחרונים כי השבועה גדולה לאלוהינו.

ומעתה יאמר בגויים הרנינו גויים עמו כי דם עבדיו יקום וגו' ירצה כמו שבאו ורננו הגויים עד הנה בעמל ישראל יבאו עכשיו וירנינו את עמו זה במה שיקום מהם דם עבדיו הנהרגים על ידם על קדושת שמו, ונקם ישיב לצריו על כל רעתם אשר הרעו אותם, כי שלם עונם ואז וכפר עמו ואדמתו. כי חטא הארץ אשר עליו היא יושבת ושוממה כל זה הזמן הארוך, אינו רק חטא העם אשר חטאו עליה וכאשר יכופר חטא העם הנה העם עצמו יכפר בעד הארץ ויהיה הכול מכופר ושב אל קדמותו ומכונתו, ויהיה עם זה סוף הפסוק הפוך בראשו, והוא פירוש נכון.

הנה שנתבארה השירה הזאת יפה בהמשך כוונותיה אל מה שייעדו תחלה בה מהיות כל הקורות אותנו בכל המשך הזמנים הרבים שעברו מראש ועד סוף הכול צפוי וגלוי לפניו ית' ולא עוד אלא מכון ממנו להביאנו על פי דרכנו אל תכלית הניסיונות אשר בהם ימול לבבנו הערל, ונקום ונחיה לפניו מבלי נפול עוד אל החטאים והמרדים שהיו רגילים בהם. וכמו שאמר הנביא (ירמיה נ') בימים ההמה ובעת ההיא נאם ה' יבקש את עוון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאנה. וכמו שאמר כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי וגו' כן נשבעתי מקצף עליך ומגער בך (ישעיה נ"ד). כי אין קיום שבועה כמו שיהיה בהסכמת הטבע כאשר כתבנו זה בשער צ"ט ובשאר מקומות אשר זה מה שיחייב אמיתת ההבטחות האלו בלי שום פקפוק כלל.

ומה נמלצו דברי **הרמב"ן** ז"ל שכתב זה לשונו:

ואלו הייתה השירה הזאת מכתב אחד מן החוזים בכוכבים שהגיד מראשית, כן היו ראויין להאמינה מפני שנתקיימו כל דבריה עד הנה, לא נפל דבר אחד. אף כי אנחנו נאמין ונצפה בכל לב לדבר האלוהים מפי נביאו הנאמן בכל ביתו, אשר לא היה לפניו ואחריו כמוהו. ע"כ.

וכל שכן במה ששנה ושלש בפרשת כי תוליד, ובפרשת התשובה כמו שכתבנו בשער פ"ח ובשער ק', כי כל זה מה שמקיים שאין הדבר תלוי רק בשיעשה הגלות רושם בלבנו כמו

שעושה בכבודנו ובממונו. כלומר שהדבר כלו תלוי במה שנאמר או אז ייכנע לבבם הערל ואז ירצו את עוונם (ויקרא כ"ו).

ולזה אחר שסיים את כל דברי השירה הזאת וידבר אותם באזני העם הוא והושע בן נון, הוסיף לזרזם ויאמר אליהם שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום וגו' כי לא דבר רק הוא מכם וגו'. והכוונה ששימו לבבם אל הייעוד הנפלא הזה ויצוו על דבריו לבניהם אחריהם באופן שיהא הייעוד הזה להם סיבה לשמור ולעשות את כל דברי התורה הזאת בכללה, לא ח"ו שתיקחו ממנו השלוח העולה על לב הסכלים שזכרנו ראשונה האומרים אם הייעוד הוא מוכרח שמירת המצות הוא דבר רק ולבטלה שאינו כן כי לא דבר רק הוא מכם ומעצמיותיכם, כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה וגו'. כי זהו מה שהוכיח הש"י לכם בכל המאמרים הללו מדברי השירה הזאת והעדתה וכתבתה כמו שאמרנו, כי בכל זה נתקיים לפניכם שהייעוד הזה כלו לקוח מהנמשך מבחירתכם, אשר לא נעלם ממנו יתעלה ואין בחירתכם כלל מוכרחת מפני ידיעתו. וזהו סוד העניין ואמיתתו כמו שנתבאר.

והנה הוא פירוש הגון ומסכים לכל מה שכתבנו בזה.

אמנם בפרשת בראשית שער ז' דברנו בזה הכתוב כוונה נכבדת קרובה אליה, ומצאת כי תדרשנו. ובפרשת מי מריבה שער פ' פירשנו מה שהיה בידנו על מאמר ומות בהר אשר אתה עולה שמה והיאסוף וגו', על אשר מעלתם בי וגו', ושאר הלשונות אשר נאמרו על זה החטא לא האמנתם לא קידשתם ומריתם, כי היו בחינות העונשים כפי הבחינות אשר נמצאו באותו חטא. והוא דבר הגון שים עיניך עליו אם תרצה:

והנה עם זה נשלמה כוונתנו בעניין זה החלק שהיא להעמיד ולקיים את אשר הנחנו ראשונה, כי סוף כל המעשים האלה אף כי יחטא ואשם העם הזה הוא לשוב אליו יתעלה, והוא בחסדו ואמונתו יפרוש כנפיו ייקחהו יישאהו על אברתו. והיה זה בדרך נכונה מאד כפשט הכתובים החמורים הבאים בפרשה הייחוד המיוחד הזה ובצירוף דרושים הגונים מסכימים אל העניינים. ודי בזה לכוונתנו.

עקידת יצחק דברים שער קד (פרשת וזאת הברכה)

יבאר כי ברבות הטובה על השלמים כן ירבה וכן יפרוץ על זולתה
ושעת המיתה היא מסוגלת.

פרשת וזאת הברכה

בספרי וזאת הברכה

זאת מוסף על הברכה ראשונה שברכן יעקב אביהם (בראשית מ"ט) וזאת אשר
דבר להם יעקב אביהם ויברך אותם נמצינו למדים שממקום שסיים יעקב אבינו
לברך את ישראל משם התחיל משה וברכן שנאמר וזאת הברכה.

ברבות הטובה ובפרוץ השפע על השלמים בעצמם כן ירבה וכן יפרוץ מהם על זולתם. זה
הדבר אשר יחייבהו טבע העניין ואשר נתבאר מציאותו תחלה בנמצאים העליונים באופן
ההשפעה מהם על המקבלים. וכבר כתב אותו הרב **המורה** פי"א ח"ב אמר כי הדבר
השלם בצד אחד מן השלמות אפשר שיהיה השלמות ההוא בגבול שישלים עצמו ולא
יעבור ממנו שלמות לזולתו ואפשר שיהיה שלמותו בעניין שיותר ממנו שלמות לזולתו
כאלו תאמר על דרך משל שיהיה איש יש לו מן הממון מה שיספיק בצרכיו לבד ולא יותר
ממנו מה שיועיל לזולתו ואחד יש לו ממון יותר לו ממנו מה שיעשיר אנשים רבים עד
שייתן לאיש אחד שיעור שיהיה גם כן האיש ההוא עשיר ויותר בו מה שיעשיר בו איש
שלישי כן העניין במציאות שהשפע המגיע ממנו יתברך להמציא שכלים נפרדים ישפע מן
השכלים ההם להמציא קצתם את קצתם עד השכל הפועל וכו'. וזה העניין הוא מה
שימשך ג"כ בשלמים שבאנשים גם בחכמים גם בנביאים כי כאשר מלא אותם המשפיע
העליון שפע שבע שכל וחכמה יתירה וייתן ויחזור וייתן חויב שיורק מהם על הכלים אשר
יוכנו ויוזמנו לפניהם בפירוש נאמר ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם (במדבר
י"א) וכן ביהושע ונתת מהודך עליו (שם כ"ז) הוא הדבר אשר דברו גם כן הרב שם פרק
ל"ז אמר אפשר שיהיה השפע על כוח האיש מהם השכלי בשיעור שישמיהו בעל חקירה
והבנה וידע וכיר ולא יתנועע ללמד לזולתו ולא לחבר ולא תמצא לו תשוקה לזה ואין עליו
יכולת. ואפשר שיהיה השפע עליו כשיעור שניעוהו בהכרח לחבר וללמד. כן העניין בכת
הב' אפשר שתבואה מן הנבואה מה שישלים הנביא לא זולת זה ואפשר שיבואה ממנה
מה שחייב לו שיקרא האנשים וילמדם וישפיע עליהם משלמותו וכו'. והנה להיות זאת
הרבייה ותוספת השפע בשלמים כל זמן שמזקינין כמו שהסכימו בזה כתות החכמים
הפילוסופים והתורניים האלוהיים כי לעת ערב הכוחות הגופיות וחולשתן יהיה השכל

הולך ואור בתוספת נפלא כי על כן אמר החכם על הנשמה הטהורה עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון פיה פתחה בחכמה וגו' צופיה הליכות ביתה וגו' (משלי ל"א). כמו שכתבנו זה בשלמות בפרשת חיי שרה שער כ"ב.

לזה היה מה שנמצאו תמיד השלמים לעת סילוקם מזה העולם כי מן הטוב ההוא הנוסף אשר הם מרגישים עצמם מלאים כל טוב וגדושים הנה הם משתוקקים להריק ממנו על זולתם ולהטיב להם כיד אלוהיהם הטובה עליהם הלא נראה ביעקב אבינו עת החלש כוחותיו מחוליו אשר מת בו נאמר ויתחזק ישראל וישב על המטה ויאמר יעקב אל יוסף אל שדי נראה אלי בלזו וגו' ועתה שני בניך וגו' (בראשית מ"ח). כי הנה אז הושפע מאתו שפע ברכת הבנים ההם באופן נאות מאד כמוזכר שם מה שלא עשה כן ראשונה גם ניתוספה בו ידיעה בעניינים שנעלמו ממנו עד הנה כמו שאמר ידעתי בני ידעתי. כמ"ש ז"ל ידעתי מה שעשו לך אחיך וגו' (ב"ר פ' צ"ז) כמו שכתבנו שם. גם נראה כי בעת ההיא עצמה שקרב קצו נפתחו לו שערי החכמה ונגלו אליו תעלומות והמון נסתרות ומסורות אשר כסן עתיק יומין ואז נדבה אותו רוחו לגלותם לבניו כמ"ש היאספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים ואין ספק שגלה אותם ומסר להם עניינים נפלאים ומה שנסתם ונחתם היה עניין שחויב כן לטובתן כמו שביארנו שם במקומו. ואחרי כן ראינו שהיה ביכולתו להאריך נפשו עד שברך את בניו כולם איש אשר כברכתו כאלו היה הכול ברצון נפשו וחפצו כמ"ש ויכל יעקב לצוות את בניו וייאסף רגליו אל המטה ויגוע וייאסף אל עמיו (בראשית מ"ט). וכן נראה זה העניין מפורסם אצל אליהו ז"ל כי בהגיע קץ הלקחו ומצא עצמו מלא שפע אלוהי נכספה וגם כלתה נפשו להריק ולהשפיע על זולתו המוכן אליו הנמצא אתו עד שנאמר ויהי כעברם ואליהו אמר אל אלישע שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מעמך (מלכים ב' ב') וידוע הוא כי המעשה ההוא אשר יעשה לו מעשה אלוהים הוא בלי ספק ולהכשר השעה ההיא להריק שפע האצילות הוא מה שהשיב אלישע ויהי נא פי שנים ברוחך אלי כי הוא שיער שבשעת לקיחתו כבר נתוספה בו השגה כפלי' לתושייה הנמצאת בו ראשונה ולזה אמר שישפיע עליו פי שנים ממה שהיה לו עד הנה. והייתה התשובה הקשית לשאול אם תראה אותי לוקח מאתך יהיה לך כן ואם אין לא יהיה. אמר שהקשה לשאול כי עדין בעת ההיא לא נמצא אתו השיעור הוא מהתוספת אבל אם יראה אותו לוקח מאתו שאז תהיה עת הבדלתו והפשט היולאניו יותר כי ודאי יהיה לו כן במה שיושפע עליו אז ממנו. ואם לא יראה אותו לוקח למונע מה. שאי אפשר להיות כן לפי שאין כוח במשפיע להשפיע יותר מכדי כוחו והכתוב העיד ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי וגו'. ולזה השיגתהו ברכתו ומתנתו כמו שזכרו חז"ל שנעשו על ידי אלישע פי שנים מהנסים שנעשו ע"י אליהו ז"ל (סנהדרין מ"ז א) ומשם בעברו את הירדן התחיל העניין כמו שכתבנו בפרשת שירת הים שער מ' וזה הפירוש הוא נכון מאד בזה העניין.

אמנם עדין יש לדקדק מה טעם שיאמר לו ואם אין לא יהיה כי ודאי מכלל הן אתה שומע לאו. והב' כי מה טעם שיזכיר ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי וגו'. כי די לו בעדות הראיה. אלא שנראה מזה עניין נכבד מאד והוא מה שיוורה על צורך הכנת המקבל עצמו לשפע ההוא גם כן. כי המשפיע ישפיע כפי כוחו אבל המקבל לא יוכל לקבל כי אם לפי הכנתו משל לעין המים הנובע בשפע תמיד והכולי המוכן שם לקבל יתמלא ואשר אינו מוכן לא יתמלא וכבר דבר מזה הרב בפרק י"ב חלק ב'.

ולזה כאשר הקשה לשאול כמו שאמרנו תלה דברו בשני עניינים: האחד בעת לקיחתו כנזכר, והב' בשיראהו לוקח מאתו. וזה במה שיחרד וידאג מהרגישו קירוב הסתלקות אדוניו ומלמדו להועיל מעליו ויתבונן בשכלו שאם לא עכשיו אימתי ויחרץ אז להפליג הכנת עצמו אל קבלת השפע והשלמות מכל הזמנים אשר לפניו ובאמת יפה שעה אחת של קורת רוח אז מכל שאר ימי חייו וכיוצא בזה אמרו יש קונה עולמו בשעה אחת (ע"ז י' ב) וכל שכן שיצדק זה בשלמויות האלוהיות המושגים בזולת זמן כי עת לכל חפץ על כל המעשה שם. ולזה אמר אם תראה אותי לוקח מאתך עד שתחרד ותתלהב בתכלית התשוקה לזרז עצמך לקבל שפע השלמות ההוא ששאלת כמו שיאות לעשות לנפטר מרבו ומלמדו פטירה עולמית ודאי יהיה לך כן כי אין מעצור למשפיע להשפיע ברב או במעט מהזמן ואם אין לא יהיה כי המשפיע לא ימלא רק הכולי המוכן לפניו והכתוב העיד שבקיום התנאי נשלם המעשה ולא באופן אחר והוא מה שאמר ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי כי הוא ראה והתבונן ויחרד עליו ונתלהב לבו לעשות עצמו כאפרכסת לקבל את השאלה אשר שאל.

והנה זה העניין כולו נתבאר במשה אדונינו רבן של נביאים ממה שנאמר וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלוהים את בני ישראל לפני מותו שזאת הברכה הוא עניין תוספת טובה ושפע מושפע מאת משה בעת שכבר היה מתפשט מההיולאניות עד שנקרא איש האלוהים מה שלא נקרא כן ראשונה ואם נקראו כן אנשים למטה ממדרגתו מכל מקום יורה השם על מעלת השעה ההיא בו ועל שלמות המקבלים אמר את בני ישראל לפני מותו שהם שלמים מצד היותם בני ישראל סבא וגם להיותם אז לפניו סמוך למיתתו כי כשידעו כי קרוב יום הלקח מעל ראשם המשפיע האור האלוהי עליהם סילוק עולמי התעורר לבם אל תכלית הזירוז וההכנה לקבל את הטוב מאתו וצלחה עליהם רוח אלוהים ויוכלון שאת מה שהיה נמנע להם בעניין אחר. ובספרי לפני מותו וכי תעלה על דעתך שלאחר מיתה היה משה מברך את ישראל מה תלמוד לומר לפני מותו סמוך למיתה כיוצא בו אתה אומר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא (מלאכי ג') אם עלה על דעתינו שלאחר ביאה אליהו מתנבא לישראל מה

תלמוד לומר לפני בוא יום ה' סמוך לביאה. והכוונה להם לסמוך הדבורים הללו ולעשותם תכופים מאד אל הגבולים האחרונים ההם אם למיתה ואם ליום ה' הגדול ובעניין אשר לפי התכיפות ההוא מועיל מאד אם בבחינת המברך ואם בבחינת המבורכים כאשר כתבנו. ודי בזה לביאור ההקדמה שהנחנו ראשונה כשתובן על הזמן הזה המיוחד אשר עמד בו משה איש האלוהים לזאת הברכה.

ואולם מאמר וזאת הברכה בוא"ו העטף יראה שהוא מוסב לסדור דבריו הראשונים כי הנה בתחילת ספר משנה התורה הזה אמר בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה אלא שהפסיק אז בדברי תוכחות ואחר גמר התוכחות חזר לעניין ראשון ואמר וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל ואחר ספור העשרת הדברים אמר וזאת המצווה החוקים והמשפטים אשר ציוה ה' וגו'. והנה עכשיו אחר שהשלים את כל דברי התורה סמך עליה הברכה ואמר וזאת הברכה אשר ברך משה וגו'. והכוונה שזאת הברכה הייתה מכוונת ממנו שתצורף אל התורה ותתייחס אליה כלומר זאת התורה וזאת המצווה וזאת ברכתה המיוחדת והראוי לעם שומר מצוותיה לא לזולת מהנמצאים כולם:

אמנם היותם הם המתייחדים בטבעם על קבלת זאת התורה מכל זולתם ביארוהו חז"ל משלם באותו מאמר שזכרו במס' שבת (פ"ח ב)

בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מה ילוד אשה בינינו אמר להם לקבל תורה הוא בא אמרו ליה רבש"ע חמדה טובה גנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם מה אנוש כי תזכרנו וגו'. מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים. אמר ליה הקב"ה למשה משה החזר להם תשובה אמר לו ריבונו של עולם מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל פיהם אמר לו אחוז בכסא כבודי והחזר להם תשובה שנאמר מאחז פני כסא פרשז עליו עננו אמר רבי תנחום מלמד שפירש רחום שדי מזיו שכינתו עליו ועננו. אמר לפניו ריבונו של עולם תורה שאתה נותן לי מה כתוב בה אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו'. אמר להם למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם. שוב מה כתיב בה לא יהיה לך אלוהים אחרים וגו'. בין ערלים אתם שרויים שעובדין עבודת אלילים תורה למה לכם. שוב מה כתיב בה לא תישא את שם ה' אלוהיך לשווא משא ומתן יש ביניכם תורה למה לכם. שוב מה כתיב בה זכור את יום השבת מלאכה אתם עושין שאתם צריכים שביתה תורה למה לכם. שוב מה כתיב בה לא תרצח לא תנאף לא תגנוב קנאה יש ביניכם יצר הרע יש ביניכם גילוי עריות יש ביניכם תורה למה לכם. חזרו והודו להקדוש ברוך הוא שנאמר ה' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ ואלו אשר תנה הודך על השמים לא כתיב ביה.

והראוי שיעויינו בזה המאמר שלשה עניינים.
האחד טעם הויכוח הזה אשר למלאכי השרת וניצוחם שיראה שעמדו עליו מצד קנאה
והוא דבר רחוק מהם.
והשני למה זכרו חכמים ז"ל בזה הויכוח אלו חמשה עניינים ולא זולתם.
והשלישי שיראה מדברי רבי תנחום עירוב דברים אם רחום למה שדי ואם זיו שכינה למה
ענן.

אמנם יראה שחכמים ז"ל כיוונו להודיע לפרסם מעלת התורה האלוהית בעילוי דרושיה
ופלאי רוממותם באמת הנמצאות ובסידורם ובהשתלשלם וענין השתמעם לדבריה
ושמותיה הקדושים ליודעים אותם עד שמצד זה היא יותר נאותה למלאכים המשרתים
את פני האדון ה'. והיה ראוי שיקנאו לישתף עמם בה האנשים הבלתי נכנסין במחיצתם.
והוא מה שאמרו מה ילוד אשה בינינו שהחמר הוא נתלה באשה וכשאמר להם לקבל
תורה הוא בא כלומר לשלמות צורתו המה קטרגו לומר שהתורה שקדמה תשע מאות
ושבעים וארבע דורות וזה כי הכתוב אמר דבר ציוה לאלף דור ומהידוע כי משנברא
העולם עד שנתנה התורה עברו עשרים וששה דורות אם כן קדמה תשע מאות ושבעים
וארבעה דורות והכול מליצה נאה להורות על קדימתה לעולם כי הנה העשרים וששה
דורות הם הזמן שהיה העולם תוהו קודם נתינתה שעליו אמרו אלפים שנה קדמה תורה
וכו'. כמו שכתבתי בשער החמישי. והנה התשע מאות ושבעים וארבעה דורות שהם
כמעט ששה ושבעים אלף מהשנים לפי זה החשבון כולם קדמה לעולם. וזה חידה נפלאה
לומר שיש בה עניינים עליונים הקודמים במעלתם לעולם כקדימת האלוהים בכל מיני
הקדימות וכקדימת הנבדלים במעלה ושמזה הצד מה אנוש כי תזכרנו אבל שייתן הודו
בה על השמים ולהיות טענתם חזקה אמר משה ירא אני שמא ישרפוני בהבל פיהם כי
הטענה החזקה שורפת המנגד.

אמנם רמז לו האל יתעלה שייחוז בכסא כבודו ויחזיר להם תשובה וזה על דרך שנאמר
השמים כסאי (ישעיהו ס"ו) כלומר שיאחוז בעניינים אשר הם למטה מהמלאכים והם
העניינים הנמצאים בתורה להישר אותם השכלים המחוברים אל החמר כמו שהוא ענין
הגשמים הגלגליים אשר אליהם יתדמו אנשי זאת האומה כמו שאמר והנכם היום ככוכבי
השמים (דברים א') ונאמר כי כאשר השמים החדשים וגו' כן יעמד זרעכם ושמכם (ישעיהו
ס"ו) כמו שנתבאר זה הענין יפה בפרשת הכוהנים שער ס"ו והוא הלבוש התורי שאמר
רבי שמעון בן יוחאי (זוהר פ' בהעלותך) כמו שאמרתי בשער הז' והוא שאמר רבי תנחום
שפירש עליו רחום שדי מזיו שכינתו כלומר שרמז אליו משני העניינים יחד מצד הזיו
האלוהי ומצד הענן הקשור על ראשי הנמצאים השפלים:

והנה הוא השכיל והשיב כמשפט וסדר ויכחו עמהם מפאת מספר הכללים שהתורה תכוון אל תועלת השכלים המחוברים אל החומר אשר תחתם יכנסו כל שאר הישירותיה אליהם ואם הם רבים מאד.

האחד להודיע מציאות האל יתעלה אל אנשי זה העולם השפל להוציא מדעת אפיקורוס האומר שהכול נפל במקרה והזדמן אין שום מנהיג לעולם בדעת ובכוונה ושלה נמצא מה שבא בו מרוע הסדר וכמו שעליו אמר אמר נבל בלבו אין אלוהים וגומר (תהלים י"ד).

והשני להודיע כי זה הנמצא אשר אליו יוחס האלוהות הוא אחד ואין אלוהים עמו להוציא מלב האפיקורסים האומרים שיש אל אחד פועל הטובות ואחד פועל הרעות אשר על זה אמר איוב (ב) גם את הטוב נקבל מאת האלוהים ואת הרע לא נקבל כמו שביארנו בהקדמת ביאור איכה.

השלישי לפרסם אמיתת ההשגחה האלוהית על דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וגו'. להוציא מדעת הפילוסופים האומרים עזב את ה' את הארץ ורבים אשר אתנו מהם כמו שכתבנו כבר בשער הקודם וזולתו.

והרביעי להגיד השכר הרוחני המיוחד לנפשות אשר הוא תכלית האדם ועיקר הצלחותיו כמו שיתבאר אחר זה השער להוציא מן הרשעים האומרים שהדבור בזה הוא מהבלי התפלות.

והחמישי לתקן המעשים האנושיים וליישר אותם אל השגתו ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו' כל אותה פרשה.

והנה הנם חמשה ראשים אשר כל התועלות האנושיות נכנסין תחתיהם לזה אמר שנצחם משה למלאכים מצדם עד שסיימו ואמרו מה אדיר שמך בכל הארץ ואין עוד.

והנה על העניין הראשון שהוא הודעת מציאות השם אמר מה כתוב בה אנכי ה' אלוהיך וגו'. לפי שהדעת הנפסד הזה לא לוקח כי אם במה שירצה משבוש הסדר בכתות האדם עת שרואים שימשול האדם באדם לרע לו מבלי שמירת הצדק והסדר ביניהם לזה אמר למצרים ירדתם לפרעה נשתעבדתם כמונו שנשתבשנו בזה להכחיש ולומר אין אלוהים הלא מציאותכם תעיד לכם על אמיתת מציאותו בלי שום למוד אחר:

אמנם על העדר זולתו אמר וכי בין ערלים אתם שוכנים וכו'. והכוונה וכי טיפשים אתם או טיפשות מצויה ביניכם לבלי דעת שהאל ית' חויב להיות מחויב המציאות וכי המחויב המציאות אי אפשר להיות אלא אחד והוא מושכל ראשון אצלכם.

אמנם רוב האנשים לא ישכילוהו ולזה הוצרך הזירוז בזה לאמור לא יהי' לך אלוהים אחרים וגו'. להודיעם שהמודה בשני אלוהות הוא כופר באלוהות בהחלט. ועל קיום ההשגחה אמר משא ומתן יש ביניכם וכו'. כי באמת בעלי המשא ומתן הוצרך להודיעם כי

האל יתעלה קנא הוא ולא ינקה את אשר יישא את שמו לישבע לשקר למען אשר לא ישלחו ידיהם איש במלאכת רעהו ואלה ישמע ולא יגיד.
 אמנם לכם אין צורך להכריז ההשגחה ולאיים בעונשים בשום עניין. ועל העונג הרוחני אשר לנפשות אמר מלאכה אתם עושים וכו'. ירצה למי שימצא אתם היגיעה הגופית ולא יציירו כי אם אותה והמנוחה ממנה צריך לתת להם את יום השבת לרמז ולזכור להם את יום השבת הגדול והנורא אשר בו ינוחו הנפשות כולם כמו שאמרנו בעניין השבת שער נ"ה ראיות עצומות שזהו עקר תועלת המצווה היקרה הזאת.

אמנם אתם שהמנוחה הזאת הנפשית המקווה אלינו היא נמצאת לכם בטבעיכם בעצם ותמיד מה המצווה הזאת לכם. והנה על תיקון המעשים בכללם אמר וכי קנאה יש ביניכם יצר הרע יש ביניכם לומר שההישרה הזאת אינה באה רק למי שיש לו באפשרותו לקלקל דרכיו בתאוות מקולקלות או מידות נשחתות אשר היא תתקנם תשערם באופן שישתמש אדם מהם כהוגן וכתיקון עד שישתמש בקנאה להרבות חכמה ושלמות על דרך שאמר קנאת סופרים תרבה חכמה (ב"ב כ"א א) לא שיקנא בחוטאים ועושים רשעה ולא בדבר שימשך ממנו נזק לשום אדם וכ"ש ברציחה וכן בתאוה הבשרית לקיים מצות פריה ורביה ועונה הכתובה בתורה ויתר התועלות לא למרק עצמו אל דברי הנותר במה שיש בו נדנדוד עבירה כ"ש אל הניאוף. וכן החמדה לחמוד את הטוב ואת הדברים המותרים המביאות אליה לא באופן אחר כ"ש שלא לגנוב את אשר לרעהו והקש על שאר המידות כמו הנדיבות והגבורה וכיוצא והנה אחר שאין לכם יצר הרע המפיל התשוקות על הרע כי על כן אין באפשרותכם לפעול בבחירתכם רק טוב כמו שכתבנו אצל לא טוב היות האדם שער ח' כל שכן שהנושאים אשר בהם ישתמשו במידות האלה לא ימצאו ביניהם אם כן לא תרצח לא תנאף לא תגנוב וכיוצא למה להם. והם עצמם דברי הפילוסוף בפרק י"ב מהמאמר העשירי **מספר המידות** אמר.

אמנם מה הם הפעולות אשר נייחס אליהם כפי הראוי האם הצדקות יראו דברי התולים כי אינם מחליפים ולא נותנים פיקדונות ושאר הדברים הדומות להם ואינם גיבורים סובלי הדברים המבהילים והסכנות אשר הוא טוב ואם נדיבים למי יתנו כי אמנם זה בלתי ראוי היש להם מטבע או דבר כזה ואם אמנם הם מסתפקים זה השבח הוא כבוד כי אין להם תאוות רעות וכו'.

הנה שמאלה הטענות עצמם הוכיח החכם שאין לייחס לנבדלים רק פעולות השכל בלבד והוא העיון לא דבר מדברי המדיניות אלא שהוסיפו חז"ל מה שהוסיפו גם כן מצד האמונות כנזכר שהכול בכלל מה שרמזו האל יתעלה במה שאמר שיאחז בכסא כבודו כמו שכתבנו. האמנה כי כמו שנתברר שאין שום טעם לתורה מאלו הצדדים כי אם לאותן שיש בהן יצר הרע לעניין עללות המידות ואם לשיבוש הדעות כן ועל פי העיון הזה עצמו

יתברר שאין טעם תורה ומצות כי אם אל הבני חורין אשר הם בידם ורשותם למשול על עצמם ולכבוש את יצרם.

אמנם העבדים הנמכרים המסורים תחתיו אין שום תועלת בם כמו שאמר החכם עצמו בראשון **מהספר המידות** אמר:

עוד זאת הרודף אחר התאוות לריק ישמע ולבלתי הועיל כי אין התכלית כי אם המעשה, אין הפרש בין נער כפי שניו או כפי מידות הנערות, כי אין החיסרון לפי השנים כי אם לפי חיותן בתאוות ורדפן אחריהם, כי לאלה לא תועיל הידיעה כמו שהוא בחטאים.

אמנם העושים ופועלים תאוותם בדעת יועילם הרבה מאד דעת אלוהי. וזה עצמו מה שאמר שלמה בחכמתו בדברים לא יוסר עבד כי יבין ואין מענה (משלי כ"ט) וזה כי האיש המושל ברוחו כשיחטא ויאמרו לו מה עשית יש לו תשובה כי לא התבונן במה שעשה ולא הכיר דעתו.

אמנם עכשיו שיכיר לא יוסיף עוד ולזה יועיל מאד המוסר לאיש כזה. אמנם למי שהוא עבד נמכר לתאוותיו לא יועיל ולא יוסר בדברים כלל כי הוא כבר הבין רוע העניין ולא נמנע ממנו ואין לו מענה לומר לא ידעתי כי הוא ידע ואשם ואם כן מה תועיל הדעת אצלו ואצל הדומים לו והוא האמת הברור והנה מזה הטעם חויב שלא תינתן התורה לידיעים אשר הם משולחי התאוות מסורים ביד המידות הרעות והמקולקלות אשר המוסר והלמוד בהם לבטלה גמורה.

וזה מה שכווננו חז"ל יפה באומרם בספרי (פרשת וזאת הברכה)

בתחילה הלך אצל עשו אמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו מה כתיב בה אמר להם לא תרצח אמרו לפניו ריבוננו של עולם כל עצמן של אותם אנשים אביהם רוצח הוא שנאמר והידיים ידי עשו (בראשית כ"ז) ועל כן הבטיחו אביו ועל חרבך תחיה.

הלך אצל בני עמון ומואב אמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו מה כתיב בה אמר להם לא תנאף אמרו לפניו רבש"ע כל עצמה של ערוה שלהן היא שנאמר ותהרינה שתי בנות לוט מאביהן (שם י"ט).

הלך אצל בני ישמעאל אמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו מה כתיב בה אמר להם לא תגנוב אמרו לו כל עצמו של אביהם ליסטים היה שנאמר והוא יהיה פרא אדם (שם י"ו).

לא הייתה אומה באומות שלא דפק על פתחה וכו'. וכן הוא אמר יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך וגו'.

והוא מבואר שכוונת המאמר הזה כולו היא להצדיק דין שמים שלא יאמרו משוא פנים יש בדבר ולמה נתן תורה לישראל ולא נתן לשאר האומות אלא שגלוי וידוע לפניו כי כמו שלא נתנה תורה למלאכי השרת מפני היות בה אנכי ה' ולא יהיה לך לא תרצח לא תנאף לא תגנוב וכדומה לפי שאין ליצר הרע מעמד במשכיותם כן אי אפשר להינתן אל שאר האומות מפני אלו המאמרים עצמם לפי שהם מלאכי חבלה ומשחית אצל יצרם והם מוטבעים בעבירות עד שלא יועיל להם הלמוד כלל. ולזה אמר המשורר מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בלי ידעום וגו' (תהלים קמ"ז). כי ידע שהן אינם בעלי משא וקיבול כלל וכמו שאמרו שם (ספרי פ' הברכה) שאפילו שבע מצות בני נח לא יכלו לעמוד בהם עד שפירקום ונתנום לישראל משל לאחד ששלח את חמורו וכלבו לגורן והטעין לחמור לתך ולכלבו שלשה סאין והיה החמור מהלך והכלב מרתת ופורק ממנו סאה ונתנו על החמור וכן שני וכן שלישי וכו'. וכן אמרו זה במקום אחר (ע"ז ב' ב) על ראה ויתר גויים. ולהיות העניין כן מטבעם הייתה התחבולות מי שבקש להכניסם תחת דתו גדולה מאד במה שהתיר להם הכול והיה החטא אצלם מי שיקיים דבר מדברי התורה כלל והנה אלו העניינים כולם לא שכחם משה אדוננו ע"ה מהזכירם קודם שיפתח בברכתו המתייחסת אליהם מצד קבלתם התורה כמו שאמרנו:

ויאמר ה' מסיני בא וגו'.

ירצה הברכה הזאת ראויה לעם הקדש ונתייחדו בה מכל שאר האומות כמו שנתייחדו בקבלת זאת התורה אשר שמתי לפניהם מכל זולתם וזה כי אפילו שתי האומות היותר קרובות אליהן שהם אומת שעיר בן יצחק אבינו ואומת ישמעאל שהוא בן אברהם אבינו זקנו לא נכחו בקבלתה ולא ישרו בעיניו ולזה פנה לבו מכולם ומסרה לישראל והוא אומר:

ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן

ויהי שלשה ממי"ם מסיני משעיר מהר פארן סימני התחלת העניין וקצה גבולו כמו וירם מאגג מלכו (במדבר כ"ד) כאשר כתבנו שם והוא טעם משה קבל תורה מסיני (אבות פ"א) ויאמר ה'. מעת הגלותו בסיני בא לקבוע שכינתו ולמוד מוסרו ותורתו בתוך העם הזה. אמנם משעה שנדחה עשו מעל יעקב אחיו ונתן לו הר שעיר למורשה כמו שנאמר וישב עשו בהר שעיר עשו הוא אדום (בראשית ל"ו) ונאמר כי ירושה לעשיו נתתי את הר שעיר זרח שמשו לבא אליו כי היא הייתה התחלה קודמת לבחירת העם הזה לביאה הנזכרת וכמו שאמר הלא אח עשו ליעקב נאם ה' ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי וגו' (מלאכי א'). שכבר ראה שאין באומה זו נחת רוח לקבל תורה ומצווה.

אמנם כבר הופיע תחילת אורם מהתחלה ראשונה קודמת לזה והוא משנתגרש ישמעאל מעל יצחק ע"פ הדבור שנאמר כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה כי ביצחק וגו' (בראשית כ"א). וסוף הגירוש נאמר וישב במדבר פארן ותיקח לו אמו אשה וגו'. משם

ואילך נתייחד ההר ההוא אליו. הנה שהופיע עמוד שחרם של ישראל לעלות מהר פארן כי מאז נבחר יצחק אביהם מבין בני האדם. ו. אמנם הייתה שם הופעה אחרת קודמת לשלושתן אשר עליה אמר ואתא מרבבות קדש כמא דאתמר אתא בקר וגם לילה (ישעיהו כ"א). והכוונה שכבר קדמה בחירתו יתעלה לאומה זו ואהבתו אותה קודם שעלה עמוד השחר לבריאת העולם ועל דרך שאמרו מחשבתן של ישראל קדמה לכל (ב"ר פ"א) שנאמר בראשית ברא אלוהים בעבור ישראל שנקראת ראשית ויותר נאות מה שאמרו במדרש אמר להם הקב"ה לישראל קודם שבראתי העולם היו מלאכי השרת מקלסים אותי ומקדישין שמי בכם ואומרים ברוך ה' אלוהי ישראל וגו' עד ישראל אשר בך אתפאר (תנחומא פ' קדושים) כמו שהוא כתוב ומבואר בתחילת שער ס"ה כי על זה יצדק יפה ואתא מרבבות קדש וגו'. ומקלוסן וקדושתן אליו ית'. הרי שהיו להם ארבעה זמנים זה קודם זה מורים מאד על עוצם התשוקה וההשתדלות להקריב האומה הזאת אליו מכל המוני מעלה ומטה לתת להם תורה ומצות כמו שזכרנו ולא סר מחבבם ממה שנתחבבה אליהם התורה אחרי קבלתם אותה ואמר אף חובב עמים כל קדושו בידך וגו'. תורה צוה לנו משה וגו'. ירצה נוסף על החבה הראשונה ונמשך אליה הנה נמצאה להם סגולה נפלאה אצל זאת התורה והיא קבלתם עולה ומסרם את נפשם עליה מה שלא נמצא ליותר שלם שבאומת והסב דבריו כלפי האל יתעלה ואמר. אף כשתהיה חובב קצת מאישי העמים זולתה הנה נמצא שכל קדושי עם ועם מהם ואם הם מעטים אשר נתקדשו להתגייר גרות של צדק כמו שהיה העניין בקצת שנתפרסמו בישראל הנה היו בידך כלומר שנתת להם יד וסייעת אותם לעשות חיל ולקנות שם בישראל כעניין **אונקלוס** שמעיה ואבטליון וחבריהם עליהם השלום אבל הם רצוני כלל אישי האומה הזאת הנבחרת תכו לרגלך כלומר בעטת במ רמסת אותם ברגלך ועם כל זה הוא סובל ויישא מדברותיך ולא יסור מאומרו תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב וגו' כלומר יהודי או שרוף או צלוב וזה נתבאר ענינו מאוד מדורו של שמד:

ובספרי (פרשת וזאת הברכה)

צווי זה אינו אלא לנו צווי זה אינו אלא בעבורנו וכן הוא אומר ואבנה הבית לשם ה' אלוהי ישראל (מלכים א' ח') בית זה למה ואשים שם מקום לארון.

ופירוש הכתוב הזה כתבנו בפרשת שמיני שער ס'. והנה הנם טוענים על עצמם להחזיק בתורה ושלא להרפות ממנה ואומרים ויהי בישורון מלך וגו'. וזה בשכבר קבלוה בהסכמת מלכם וראשי העם ובהסכמת העם כלו וכל דבר שנתקבל על שום עם באלו התנאים הרי נתחזק בכל תקף ואין להשיב והנה מכל הפנים האלה תאוות להם הברכה המתייחסת אל התורה רצוני בסיפוק העניינים הזמניים על ירושת הארץ ובהצלחת תוספת הקניינים

הנפשיים אשר היה רוח הנרצה והנשקף מכל דבריה כמו שיבוא וכמו שחתם בה אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' כי על תשועת עולמים אומר כן כמו שיתבאר מה שהייתה כוונת כל האומות ותשוקתם כלה אל ההפך וזה מה שיורה עליו שווי המאמרים. וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל.

וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלוהים וגו'.

עד שיהיה הכתוב הוא כולל מעלת הברכה ומעלת המברך והכשר הרועה. הכול כמו שכתבנו: והוא טעם המאמר שזכרנו ראשונה שאמרו זאת מוסף על הברכה הראשונה שבירך אותם יעקב אביהם כי ברכה זאת תהיה שלימה ונוספת כפי מה שהושלמו המקבלים אותה בקבלת התורה ובתיקון מצוותיה יותר ממה שהושלמו המבורכים מפי יעקב שלא קבלוה עדין ולזה אמר נמצינו למדים שממקום שסיים יעקב אבינו משם התחיל משה וכו'. וזה כי כל עצמו של יעקב אבינו היה להביאם תחת כנפי שכינה ולהכשירם לבא במסורת ברית התורה והמצווה ולזה סיים במלה הזאת הרומזת אל התורה שנאמר וזאת התורה וגו'. וכמו שאמר אין זאת אלא תורה שנאמר וגו' (ע"ז ב' ב). ומזה העניין התחיל משה אחר שקיבלוה והושלמו עמה והוסיף להם ברכה ותוספת טובה כפי שיעור שלמותם כי לזה אמר וזאת הברכה בוא"ו העטף וזאת התורה כמו שנתבאר. אמנם כוונת זה המאמר משלם כמה שתמצא שהשלימו עליו עוד במדרש שוח"ט יבא עוד ביאורו בנעילת השערים בעזרת האל. ודי בזה למה שרצינו להקדימו אל ביאור דברי זאת הפרשה החשובה וברכותיה ולא אטפל להזכיר ספקות שאינו מטבע העניין בדברים השיריים כמו שכן עשינו אצל השירות ודומיהן. והתחיל:

יחי ראובן ואל ימות וגו'.

הנה למה שנתבזה ראובן בעיני אחיו מצד חללו יצועי אביו ומצד שנטלה הבכורה ממנו לסיבה ההיא ונתנה ליוסף אשר דבר אתו קשות יעקב אבינו בברכו את אחיו לזה ראה להתחיל בו ולייחד ברכתו בשיהיו אנשים חשובים ונכבדים וזהו מה שכוננו באומרו ויהי מתיו מספר.

אמנם לפי שלשון זה יאמר אם על החשיבות כמו שאמרנו או על המעטיות כמו שאמר ואני מתי מספר (בראשית ל"ד) לזה הקדים לומר יחי ראובן ואל ימות כלומר יהיו מתיו מספר ולא מהיותם מועטים ויתכן כי באומרו יחי ראובן ואל ימות כוון אל ראובן עצמו שלא ימות בעוון ההוא מיתה נפשית בעולם הבא וזה אחד מהמקומות שביאר ענין זה מאלו הברכות:

וזאת ליהודה וגו'.

אחר שהקדים הבכור לסיבה שנזכרה ראה להקדים לכל אחיו את יהודה כי הוא גבר באחיו ולו נתנה המלוכה והנה לפי שהברכה אשר ברכו אינה נראית מושפעת ההצלחות כמו שתאוות לשבט המלוכה כמנהג שאר האומות ותשוקתם בהרבות סוסים ונשים וכסף וזהב וכיוצא לזה הקדים לומר וזאת ליהודה כלומר זאת כאשר היא היא אשר תאות לו לפי הכוונה וצירוף הברכות אל התורה כמו שאמרנו כי למה שהוא האריה ההולך בראשי הגייסות אל המלחמות ואנשיו מסתכנים מאד לנפשותם כמו שקרה לדוד עם יושבי נוב אשר בילידי הרפה ולחזקיהו וליהושפט מלך יהודה ברמות גלעד כי אז לא יצטרך רק שיצטק אל ה' והוא יענהו להחזירו אל עמו שלם בנפשו שלם בגופו כמו שנתברר שם שנאמר ויסורו עליו להלחם ויצעק יהושפט ויהי כראות שרי הרכב כי לא מלך ישראל הוא וישבו מאחוריו (מלכים א' כ"ב) הרי שהועילה לו זעקתו לשוב אל עמו שקט ושלו. ידיו רב לו וגו'. ירצה אף על פי שהוא גיבור כארי וכוח ידיו תעמוד לו עם כל זה עזר מצריו תהיה עד שידעו מלכיו כי מאתך הישועה תמיד ויתכן כי במאמרים הללו האחרונים כלל כל מה שאמרנו. ובאומרו שמע ה' קול יהודה ואל עמו וגו' כוון גם כן אל יהודה עצמו דבעי צלותא להביאו אל עמו ולאסוף נפשו אל אבותיו הקדושים על דרך וייאסף אל עמיו (בראשית כ"ה) וזה שהיה בתחילתו נטרד מפני הנידוי כמו שאמרו חז"ל וזה מקום שני שנזכר העניין שזכר הנפשי באלו הברכות:

וללוי אמר וגו'.

לפי שחברת מלך וכהן תשלים ההנהגה כמו שאמר ביהושע המולך תחתיו ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו וגו' על פיו יצאו ועל פיו יבאו וגו' (במדבר כ"ז) לזה סמך ליהודה ענינו של לוי ואמר הנה תומיך ואוריך אשר על פיהם יצאו ועל פיהם יבאו המלך והעם הפקדתם לאיש חסידך הנבחר לך לחסיד מכל יתר השבטים כמו שנתבאר היטב בזיכרון היחסים אשר זכר בפרשת וארא כמו שביארנו שם שער ל"ה.

והנה להיות משה מכללו אמר כמתנצל ממה שגרע מהחסידות בחטא מי מריבה ואמר על שם כללו אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה כלומר מה ששמתו בעל ניסיון בהכאת הצור במסה היה סיבה למה שרבת עמו במי מריבה למה שנמשך בהכאה אל מה שנסוהו ראשונה להוציא מים על ידי כן כמו שנאמר והכית בצור ויצאו מים רבים (שמות י"ז). והנה לפי זה אין ראוי להוציא השבט מחזקת חסידותו כל שכן שכבר נמשכו אחריו תמיד בכל מעשיהם עד שנפרדו מאהבת וקורבת האבות והבנים והאחים לקנאתך בשלשה פנים אשר יבארם.

ועל העניין האחד אמר האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וגו'. וזה כאשר בא צורך המשפט במעשה העגל גם פינחס בשטים השליך נפשו מנגד להמית נשיא מישראל בקרב שבטו

וכמעט שלא ישוב עוד לביתו ולאחוזת אבותיו ולולי ה' שהיה לו כמו שכתבנו שם ועל זה אמר כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו כי לשמור תורה וברית עשו זה.

ועל העניין השני אמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל שכבר הוצרכו לצורך הלימוד להתרחק מבתיהם ולהתאכזר על בניהם ואחיהם וקרוביהם כדי ללמוד כדי שיספיקו ללמוד תורה בישראל כי עליהם הוטל שנאמר ונגשו הכוהנים בני לוי כי במ בחר ה' אלוהיך לשרתו ולברך בשם ה' ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע (דברים כ"א) **והעניין השלישי** אשר אליו צריך פרישות דרך ארץ וכל עניני הבית הוא הדבר המיוחד אל הכוהנים והוא נקיותם וטהרתם לבא לפני ה' תמיד להקטיר קטורת ולהקריב הקרבנות שעל זה אמר ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך. ולזה סמך ואמר בך ה' חילו וגו'. ירצה אחר שהם נוהגים הפרישות וההתנכרות אל בתיהם וקרוביהם וזה ממה שימעט התרבות בך ה' חילו ופועל ידיו תרצה במה שישתדלו בדבר המשפט לשמור מצוותיך ולקיים בריתך.

אמנם על השנאה המתקוממות להם. לסיבה זו אמר מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מן יקומון ירצה כשתמחץ אשר קמו כבר ישמרו המשנאים הנשארים מן יקומון עוד וכמו שאמר הכתוב זיכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרבו איש זר אשר לא מזרע אהרן וגו' ולא יהיה כקרח וכעדתו וגו' (במדבר י"ז). ואחשוב כי להיות אז שבט שמעון עליו מרעים לסבת הריגת נשיאם אשר הוכה על דבר פעור על ידי פינחס ורבים אשר אתו שמתו במגפה והם אשר היו מבזים לפינחס ואל קרוביו כמו שאמרו חכמינו ז"ל (סנהדרין פ"ב ב) לזה לא הזכירו משה בברכותיו אלה די לו שלא יחרפהו ויוכיחהו:

ובספרי (פרשת וזאת הברכה)

ולוי אמר למה נאמר לפי ששמעון ולוי שתו כוס אחד שנאמר ארור אפס כי עז (בראשית מ"ט) משל לשנים שלוו מן המלך אחד פרע למלך וחזר והלוח את המלך ואחד לא דיו שלא פרע אלא חזר ולוח כך שמעון ולוי שניהם לוו בשכם וכו'. לוי פרע במעשה העגל והלוח עוד בשטים. ושמעון לא די שלא פרע אלא שחזר ולוח שנאמר ושם איש ישראל המוכה וגו' (במדבר כ"ה). לכך נאמר ולוי אמר יראה שלא הזקקו לבקש טעם אלא על מה שזכר את לוי כי מברכת אביהם היה ראוי שיצאו שניהם ואשר כתבנו הוא הגון וקרוב אליו.

גם שם אמר שנזכר ברמז עם יהודה למה שנכלל חלקו בחלק בארץ כמו שאמר מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון ובזה נתפייס **הרמב"ן** ז"ל. וזאת הברכה כלה היא מבוארת שהיא המתייחסת אל התורה לא זולת.

אמנם טעם וללוי אמר ודאי יהיה כחבריו כולם שאי אפשר לפרשם רק על דרך שפירשו הראשונים כטעם ועל והנה לא נמצא מי שיסבול לפרשו כפשטו רק זבולון שנאמר שמח זבולון וגו'.

ומה שאמר **הרמב"ן** ז"ל כי בעבור שהזכיר משה בברכתו שם ראובן ויהודה יחי ראובן קול יהודה ולא יזכיר שם שאר השבטים בברכתו יזכיר הכתוב וללוי אמר ולבנימין אמר יגיד כי היו השבטים לפניו ויקרא ללוי וישים עליו עיניו ויאמר תומיך ואוריך וכן לכל שבט ושבט פנים בפנים יברך אותם כמו שהוא בפירושו הנה לא נמצא מי שבא לסוף דעתו שהרי אין שום שבט שלא נזכר שמו בברכתו זולתי לוי ובנימין תבואתה לראש יוסף שמח זבולון בצאתך ויששכר באוהליך ברוך מרחיב גד דן גור אריה נפתלי שבע רצון ברוך מבנים אשר ואם מפני שלא אמר שמח זבולון בצאתך שווה למאמר יחי ראובן או שמח נפש זבולון כמו שאמר שמע ה' קול יהודה זהו דקדוק דק מחוספס שלא תסבול הדעת שאתו ויותר יתכן שנפל טעות בכתיבה לכתוב במקום וכן יזכיר שם שאר השבטים ולא יזכיר ואם אינו כן אף על גב דמיסתפינא אמינא דאגב עיוניה דמר לא חש אל הכתובים רק בלוי ובנימין.

וכן קרה ל**הרלב"ג** שכתב בפירוש הכתוב הזה פעמים ושלוש שעניין מסה ומריבה היה כתוב בפרשת יתרו (כתוב בגליון הגה"ה לא מצאנו כן בספרינו) ואולם לישיב מאמר אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה בפנים אחרים יותר חשובים הוא שנוכל להסב פני נכחיות כל הכפ"ן הבאים במאמר תומיך ואוריך לאיש חסידך וזולתם כולם אל כלל ישראל אלא כי יגורתי מפני האף רצוני ישימו קטורה באפך אבל גם לזה מצאנו פנים רבים בלשון זה וישתחוו לאפיו (בראשית מ"ח) וישתחוו למלך על אפיו (מלכי' א' א') ויפול לאפיו (שמואל א' כ') לאפי דוד (ש"א כ"ה) וזולת זה לרוב וכן ת"א ויקומו לפני משה (במדבר י"ו) באפי משה. והכוונה כי שבט לוי הוא איש חסידו של ישראל בכלל כמו שכתבנו. אשר נסיתו במסה כי כולם נסו את זה השבט במה שנסו את הגדול או הגדולים שבו כמו שהיה העניין במסה ומריבה עד שאמר משה מה תריבון עמדי מה תנסון את ה' ושם אמר עוד מעט וסקלוני (שמות י"ז) וכן להלן וירב העם עם משה וגו'. ולמה הבאתם את קהל ה' (במדבר כ'). ועם כל זה הוא האומר אל אביו ולאמו לא ראיתיו וגו'. להינזר לשמור משמרתך בלמוד התורה והמצווה המוטלים עליהם ובריתך ינצורו כי הם השומרים את ספר הברית אשר בינם לבין אלוהיהם כמו שנאמר ויצו משה את הלוויים נושאי ארון ברית ה' לאמור לקוח את ספר התורה הזו ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלוהיכם והיה שם בך לעד. והם אשר יורו משפטיך אשר נתן ה' אלוהיך ליעקב וכן ותורתך לישראל וכן ישימו קטורה לפניך להקטיר אישה לה' וכליל על מזבחך הרי לפניך שני פירושים ואתה תבחר או תפרש מעצמך:

לבנימין אמר וגו'.

אחר שדבר בשבטי המלכות והכהונה כמו שנזכר סמך אליהם השבט אשר בו יבנה הבית הגדול והקדוש בירושלם עיר הקדש ראש ממלכת יהודה כי על כן לא סרו איש מעל אחיו לעולם ואמר כי בנימין הוא ידיד ה' אשר תוכר ידידותו במה שהוא יתברך בחד לשכנו בו מכל השבטים והוא שוכן לבטח עליו כאדם המתאכסן אצל אהובו ידיד נפשו שסמך לבו שיקבלנו בשמחות וגיל ולא עוד אלא שהוא חופף עליו תמיד שהיא הוראה יותר עצומה. והנה כאשר סמך עליו כן מצא את לבו נאמן לפניו שקבל אותו באהבה רבה ובין כתפיו שכן כלומר שקבלו בטוב לו וביותר נכבד ממעונתו כאומרו (איוב ל"א) על שכמי אשאנו אענדנו עטרות לי:

ואחר שזכר עניני השבט המולך והחונים עליו סמך ואמר.

וליוסף אמר וגו'.

לפי שהוא היה העקר למלכות ישראל רצוני לעשרת השבטים אשר נחלקו מעצמם והראשון ממלכיהם היה מאפרים ולפי רוב השבטים האלה המתחברים אליו אז ולפי התחלפות ארצותם וגבוליהם הרבה ברכות ושבחות בארצו בעניינים מתחלפים אמר מברכת ה' ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רובצת תחת וממגד תבואו' שמש וממגד וגו'. ומראש הררי וגו'. וממגד ארץ ומלואה וגו'. אמר שכל אלו העניינים יתחברו יחדיו ויקראו על שם יוסף והוא מה שביאר באומרו תבואתה לראש יוסף ולקדקוד נזיר אחיו ירצה שכל אלו הברכות תבואתה לראש יוסף ולקדקודו מצד מה שיינזר מאחיו הנזכרים למעלה יהודה לוי ובנימין אשר היו אחים גם יחד תמיד בבתי מלוכה וכהונה ויעשו אגודה בפני עצמם להמליך עליהם מלך.

אמנם סיים ביוסף בעצמו ואמר בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרני וגו'. ירצה אע"פ שילוו אליו השבטים מ"מ בכור שורו של זה החבור הוא ההדר לו אשר קרני ראם קרני בהם עמים ינגח וגו'. והנה דמה נטילת פי שנים אשר לפי הבכורה לב' הקרניים שהם בגלגלת אחת ולזה אמר והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה כמו שאמר אביהם אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי (בראשית מ"ח). והכלל שתלה בהם עצם השבט ההוא ועקר הקבוץ אשר אמרנו. ואולם טעם יחס זה התואר של שור ליוסף כתבנו אצל מה שאז"ל אמרו מלאכי השרת בואו ונראה לארי ושור מתווכחין זה עם זה בשע' ל': ואחר שזכר ליוסף על זה האופן זכר יששכר וזבולון שנשאר מבני הגבירות וגם שבהם יושלם דגל יהודה אשר זכר ראשונה.

אמנם הסכימו להקדים את זבולון לפי שהוא לקח וקבל עליו פרנסת אחיו יששכר אשר היו לומדי תורה ולפי שמדרך הפרנסות הזו הוא בשיהיו רבני הישיבות ותלמידיהם אצל זבולון ושהם ספקו להם מזון וכל צרכי פרנסתם בהיותם בבתיהם כי רחוק הוא שיעשה

באופן אחר ולפי שכבר יקרה בזה מהעצב והפחד לבעלי הבית מצאת אל עסקיהם וסחורותיהם ולהשאיר התלמידים אשר משבט יששכר בתוך בתיהם. לזה אמר:

שמח זבולון בצאתך

לפרקמטיא שלך ויששכר נשאר באוהלך לומד תורה כי כל בניו למודי ה' ולא תירא ולא תחת משישיגך שום נגע וקלון ועל דרך שנאמר לא תאנה אליך רעה ונגע לא יקרב באוהלך כי מלאכיו יצווה לך לשמרך בכל דרכיך (תהלים צ"א) כי יהיה נשמר מבית ומבחוץ. עמים הר יקראו וגו'. יאמר כי אע"פ שהם בעלי סחורות וארצם לחוף אניות ומזה הטעם לא תהיה הארץ רבת העבודה וצריכין להסתפק מארצות אחרות כמשפט צידונים וכל המדינות אשר יושביה סוחרים עם כל זה אמר שיגיע מרוב הצלחתם בעניין שימצא שם כל צרכם בשפע נמרץ עד כי עמים רבים יקראו למשתה ושמחה בהרים ושם יזבחו לפניהם זבחי צדק כלומר שלא יחסר להם מכל אשר יצטרכו דבר כי לא יחשבו כסף והם יענו את הדגן ואת התירוש והיצהר וכל מיני פירות מגדים לשובע. ונתן הטעם ואמר כי שפע ימים יינקו ושפוני טמוני חול יאמר כן על הצלחת הסחורות הבאות בדרך הים על הגדה הרבה אשר בקרבו שהם מצפוני טמונים בחול למה שהחול גבול לים אשר בתוכו. ואולי כי בארצם קצת הרי החול שאמרו שיעתק ממקום למקום ע"י הרוח החזק יכסה הסוחרים הבאים לארץ ההיא אשר לא ידעו משפטה עם רוב כספם וזהבם וכל אבן יקרה אשר עמהם ואחר ישוב הרוח ויגלה החול מעליהם וימצאום יושבי הארץ והיו להם לשלל שפוני האנשים ההם שהיו טמוני חול גם בשרם יימכר ביוקר לתרופה: ולגד אמר וגו'. מהטעם שכתבנו על קריאת שם גד וכי על הודאתו נאמר נתן אלוהים שכרי כי נתתי שפחתי לאישי ויקרא שמו יששכר (בראשית ל') כמו שתראהו משם אם תרצה שער כ"ה ח"ב יש טעם גדול לסמיכתו ליששכר גם הוצרך לזכור אותו הנה להשלים בו דגל ראובן עם שמעון שלא נזכר או שנזכר ברמז כמו שנשלם דגל יהודה עם יששכר וזבולון.

ואמר ברוך מרחיב גד וגו'.

לפי שהוא היה הראש לשאול את ארץ סיחון ועוג אשר הראה עצמו בזה קצר רוח כי לא בטחו שתהיה להם נחלה בארץ ומהרו לקחת מאשר ימצאו ולזה אמר ברוך שהרחיב גבולו והוציאו ממגורות אשר פחד שיצר לו המקום והנה כבר קרה לו כלביא אשר ישקוט שקט ושאנן כדי שלא יברחו ממנו שאר החיות ואחר בשבתם בטח וטרף זרוע אף קודקוד כללו של עניין ששאל תחלה כעני כי יעטוף ואח"כ נתחזק והרחיב גבולו על ידי מלחמות עצומות כנזכר בדברי הימים. וירא ראשית לו וגו'. אמר כי ראה לקחת לעצמו ראשית הארץ ההיא לפי ששם חלקת מחוקק צפון הוא קבר איש האלוהים וסמך בדעתו כי בפקוד ה' להביא ראשי עם והם משה ואהרן ומרים אשר שם יפקדו כל הנמצאים שם עמהם. ואמר צדקת ה' עשה על מה שהצדיק עצמו בזה ולא כאשר חשבו עליהם בני ישראל

בבנותם המזבח וגם משפטיו עשה עם ישראל במה ששמרו להם תנאם והלכו בראשי גייסות כל י"ד שנה של כבוש וחלוק.

ובמדרש (ספרי פ' הברכה)

הוא בא בראש תחלה הוא יבא בראש לעולם הבא:

ולדן אמר וגו'

הנה הוא ראש הדגל ושני אחיו הנזכרים אחריו הם הנלווים עליו ואמר דן גור אריה יזנק וגו' כי הזינוק והקילוח החזק כל עוד שיתרחק קצת ממקום מוצאו יראה חזקו ותקפו כן הגור כל עוד שמתקרב להיות אריה יוכר אומץ גבורתו ואמר זה שיהיו פעולותיו בגבורה עצומה. ואחשוב כי מפני שעל הרוב כל דבר המקלח על זה האופן לא נתמד ירמוז בזה אל ענין שמשון שפתח בגבורה לפי שעתו ומיד נפסק:

ולנפתלי אמר וגו'.

הקדים נפתלי לאשר מפני שהוא גדול ממנו כמו שכתב הרבי **אברהם נ' עזרא** ז"ל ולפי שלא שמר זה הסדר אל השאר אחשוב שעשה כן לסיים באשר ולסמוך אליו אין כאל ישורון שהוא נופל על הלשון דכגון דא יש דקדוק בשמות ואמר נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' וגו'. כי להיות ירושתו חלק בחוף הים כמו זבולון וחלק ביבשה כשאר השבטים ימצא אתם ברכת ה' מהעושר והם שבעי רצון התבואות והפירות ושאין עיניהם תלויין להם כמו המצפים לארץ אחרת:

ולאשר אמר ברוך מבנים אשר וגו'.

לפי שעל הרוב כהצליח האח בין האחים תרבה קנאתם עליו וישנאוהו לזה אמר שעם היותו מוצלח בנכסים ובשפע ארצו עד שכבר יטבול בשמן רגלו מרוב כל יהי רצוי אחיו ומבורך מפיהם תמיד כי יהיה לו פת ערבה ושלוה בה. ברזל ונחושת מנעליך וגו' יאמר שתהיה ארצו טובת האוויר ושוות המזג עד שהדברים המתהווים בה יהיו קשיי הבל"ה וההפסד כעניין שנאמר לא בלו שלמתיכם מעליכם ונעלך לא בלתה מעל רגלך (דברים כ"ט) ועל זה האופן אמר ברזל ונחושת מנעליך וכן שאר השימושים. ואמר וכימיך דבאיך לומר שלא יהיה זובו והתכתו רק לפי ימיו כמו שאמר תבוא בכלח אלי קבר (איוב ה') והוא דרך צחות שלא נאמר שלא בלו נעליו על רגליו מקוצר שנים כי ההוא דאח"ך עליה אשמדאי דחזי"א דשאל מסאני לשבע שנים (גיטין ס"ח ב) והיה הפסוק הזה מפורש כעין יחי ראובן והיו ראש וסוף דבריו נדברים בסגנון אחד. עד כאן מה שדבר להם דרך פרט ואחר כך חזר וכללם כבתחילה ואמר:

אין כאל ישורון רוכב שמים וגו'.

אחר שייעד להם הטובות המיומנות אליהם מאתו יתעלה איש ואיש כפי נחלתו אמר אחר שידעת זה ישורון תודה שאין כאל שייטב לקוויו על זה האופן ואמר רוכב שמים בעזרך לבשר להם כי לא לעתים רחוקים הוא נבא כעניין בלעם שאמר אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד) כי הנה ה' רוכב על השמים היותר קלים במרוצותם לעזרך ולא יאחר רכבו לבא בארץ ההיא ולכבשה לפניך ובגאותו שחקים כי הם השמים העליונים מהירי התנועה מכולם ואפשר שירצה כאשר ירכב שמים ראוי הוא שיהיה בעזרך שאתה תכין מעשיך אליו ויהיה נעזר מאתך ועל דרך שאמר (שבת פ"ט א) מכל מקום היה לך לעזרני והוא הוספת כוח של מעלה הנזכר בכל מקום ואם תעשה כן יועיל עזרך וירכב הוא בגאותו השחקים העליונים ויכריחם לעבודתך. והרב **המורה** פרק ס"ט ח"א פי' שחקים על הכדורים אשר בתוך העליון החלק שמתנועעים בכוח העליון החלק בכל ובזה נראית יותר גאותו יתעלה ומזה אמר האומר על ברוב עזך יכחשו לך אויביך (תלים ס"ו) כי להיות תנועות המתנועעים מכוחך בעוז וגאווה עצומה והוא בהיותם בזולת פגישת המניע במתנועע אבל ע"ד הכוסף והתשווקה לזה יכחשו האויבים היותר הוא יתעלה סיבה להם מה שלא יעשו זה אם היה על דרך הפגישה החושית: מעונה אלוהי קדם ומתחת זרועות עולם אמר שיעזרם ויפלטם עד שיכבשו הארץ אשר בה יהיה המעון הקדוש לאלוהים אשר נאמר עליו מכן לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך (שמות ט"ו) ולפי שהמעון הוא במדרגת הראש וכל השאר הוא במדרגת שאר האיברים אמר:

ומתחת זרועות עולם

כי הייתה ארץ ישראל זרועות עולם אצל ירושלם וכל הארצות במדרגת שאר האיברים השפלים. ואמר ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד ועל דרך שאמר אחלצהו ואכבדהו (תהלים צ"א) כי הוא המגרש האויב מפניך בכלי זעמו אשר שלח בהם לא בחרבך ולא בקשתך ויאמר לך קום השמד אותם כדי שתיטול את השם לכבוד ולתפארת ומכאן למדה מלכות כמו ששלח יואב אל דוד אחר שנלחם על רבה שיבוא לכבשה פן יקרא שמו עליה. וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב וגו' המפרשים ז"ל נתחלפו בפירוש עין יעקב יש אומרים מעין יעקב יש אומרים כעין יעקב ואני מפרש אותו כפשוטו עין ממש וזה כי אמר יצחק לעשו הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל השמים מעל (בראשית כ"ז) שמע יעקב וירע בעיניו שמא נטלה ממנו ברכת וייתן לך האלוהים מטל השמים ומשמני הארץ וגו'. ונתנה לעשו ומהיום ההוא היה עוין בעינו ולבו הדבר ולזה אמר כי כאשר יתקיים זה כבר ישכון ישראל בטח בדד מבלי ערעור במה שהייתה עין יעקב עוינת עליו והוא אל ארץ דגן ותירוש גם שמיו יערפו טל כמו שנאמר ויתן לך האלוהים מטל השמים ומשמני הארץ ורוב דגן ומעתה אין שטן ואין פגע רע.

אשריך ישראל מי כמוך וגו'.

לפי שהניצחון השלם יושלם בארבעה עניינים:

האחד במה שלא יקבל נזק מהאויב.

והשני בשיקבל האויב נזק ממנו.

השלישי שיהיה הנזק ההוא דבר נכר ומפורסם שלא יוכל להכחישו.

הרביעי בשיהיה הניצחון בדבר טוב ומועיל לא בעניין מדומה לבד.

ולארבעתם אמר אשריך ישראל מי כמוך מצד שאתה עם נושע בה' שיושלמו עמך כל אלו העניינים. על האחד אמר מגן עזרך. ועל השני אמר ואשר חרב גאוותך ירצה והוא יתעלה אשר חרבו גאוותך לא לבד להגין עליך כי גם להכות באויביך. ועל השלישי אמר ויכחשו אויביך לך והוא תכלית ההכנעה והשתעבד כי אין להם פה להכחיש ניצחונך עליהם. ועל הרביעי אמר ואתה על במותינו תדרך כי לא היה שם ניצחון של כבוד לבד או דמיון אחר רק כלוחם על עיר גדולה ויבקייענה אליו והוא כובש אותה ודורך בארמנותיה.

אמנם מה שיכוון ממנו לעקר בזה המאמר אל האושר הקיים אשר בו נושע בה' תשועת עולמים יתבאר אחרי כל בעניין בפני עצמו בעזרת האל אשר מכל מה שנזכר בברכותיו מתחלה ועד סוף נתבאר מה שאמרנו ראשונה שכוון ממנו בקשר וא"ו וזאת הברכה שהברכה אשר יברכם תהיה כעין התורה ונמשכת אליה ומתייחסת אל כוונותיה כי עם זה הייתה התחלתו של משה ממלת וזאת אשר בה סיים יעקב אבינו עליו השלום כמו שאמרנו. ודי בזה למה שהייתה כוונתינו אליו בזה החלק.

עקידת יצחק דברים שער קה (פרשת וזאת הברכה)

יבאר למה לא ניצל מרע"ה מהמיתה הגופית כמו שניצלו אליה וחנוך:

ויעל משה מערבות מואב וימת שם משה עבד ה'

בספרי (פרשת וזאת הברכה)

וכבר שלחה מלכות בית קצרה ושל בית פחד. אמר להם לכו ראו היכן קבורתו של משה. הלכו ועמדו למעלה, וראו אותה כשהיא למטה. ירדו למטה ראו אותה כשהיא למעלה. נחלקו חציים למעלה וחציים למטה. עליונים ראו אותה כלפי מטה תחתונים ראו אותה כלפי מעלה. לכך נאמר ולא ידע איש את קבורתו:

[מות משה]

אחר שהחיסרון היותר גדול והיותר מפורסם הנמצא במין האנושי הוא פגע המותה לאנשיו, וכבר נמצאו אנשי מופת ניצולו ממנה מפני גודל זכותן כמו שהיה העניין מבואר באליהו זכר צדיק לברכה בהילקח אותו בסערה השמים (מלכים ב' ב'), ונרמז בחנוך באומרו ואיננו כי לקח אותו אלוהים (בראשית ה'). וחז"ל קיימו זה ונתנו מציאותו בסרח בת אשר (מס' ד"א זוטא), ור' יהושע בן לוי (כתובות ע"ז ב) וזולתם, אשר זכו ליכנס בגוף ונפש לחיי העולם הבא.

ומצאנו ראינו כי משה אדוננו רבן של נביאים וחסידים ואנשי השם אשר מעולם כולם לא נעשה עמו יקר וגדולה זו. אבל נאמר בפירוש וימת שם משה עבד ה' ויקבר אותו בגי, שיראה שמת ונקבר כאחד האדם.

הנה באמת לא ימלט העניין משנאמר שזה שקרה לאליהו ז"ל ולזולתו בזה לא הייתה מעלה, או שלא היה זכותו ומעלתו של משה שווה למעלתם. וזה ממה שימאנהו השכל מיאון חזק.

כי הנה ההמלטה מהמוות הוא טוב נגלה ומפורסם, והוא השכר הגדול שיועד חלף העבודות, באומרו בכל מקום ולא ימות ולא ימותו וטוב לפני האלוהים ימלט ממנה. ומעלתו של משה רבנו על כל זולתו ממינו הנה הכתוב העיד עליה עדות ה' נאמנה וגו'. והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה (במדבר י"ב), ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים.

הנה שבדבר המשותף שהוא תכונת החומר ומזגו, אמר שהיה היותר שווה והיותר משוער בהגבלת היושר מכל האדם אשר על פני האדמה.

אמנם בדבר המסוגל, שהוא הכוח העליון הנבואי אמר שלא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' וגו'. והנה אם כן חויב שאם ההצלה מהמיתה הגופית היא מעלה וגדולה מושגת בשכר מעשים טובים או לזכות הנשמה הטהורה, שלא תמנע מאדון הנביאים בשום צד. כי איך ימנע ממנו מה שהשיגו אשר למטה ממדרגותיו בכל דבר. וכבר היה קשה על החכמים שתשלוט בו מכת המוות מה שלא נראה זה מהם אצל זולתו.

אמרו בספרי (פרשת וילך)

אמר לו הקב"ה למלאך המוות לך והביא לי נשמתו של משה. הלך ועמד עליו אמר לו משה תן לי נשמתך. אמר לו במקום שאני יושב אין לך לעמוד ואתה אומר לי תן לי נשמתך, גער בו ויצא בנזיפה. הלך מלאך המוות והשיב דברים לפני הגבורה. שוב א"ל הקב"ה לך והבא לי נשמתו של משה. הלך למקומו ובקשו ולא מצאו. הלך אצל הים. א"ל משה ראית? א"ל מיום שהעביר ישראל בתוכי לא ראיתי אותו. הלך אצל הרים וגבעות, אמר להם, משה ראיתם? א"ל מיום שקבלו ישראל התורה שוב לא ראינו אותו. הלך אצל גיהנום, א"ל משה ראית? א"ל שמו שמעתי אותו לא ראיתי. הלך אצל מלאכי השרת א"ל משה ראיתם? א"ל אצל בני אדם הוא. הלך אצל ישראל אמר להם משה ראיתם? א"ל אלוהים הבין דרכו והוא ידע את מקומו, אלוהים גנזו לחיי העולם, ואין כל בריה יודעת. שנאמר ויקבור אותו בגיא וגו'.

וכבר נראה מזה המאמר כמה הייתה פרידתו על ידי מלאך המוות קשה בעיניהם. עם שיש לדקדק במאמרם איך אמרו שהיה שולח השם יתעלה למלאך המוות לשלוט בו ולקחת נשמתו, ומה טעם בקשו אותו אצל המקומות ההם ותשובותיהם, כי הכול דברים שלא נפלו במקרה רק בכוונה לפי המחויב ממנהגם. ויש להתבונן בזה ובזה היטב.

[המוות – פרידת החומר מהרוח]

אמנם יראה לי כי הנה שלמה בחכמתו השתדל בהיתר הדברים הללו ופתרון וזה במה שחתם דברי חלקי חקירותיו במהות האדם וכל מעשה איש ופקודתו בספר קהלת, ואמר וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלוהים אשר נתנה (קהלת י"ב) הורה לשם שתכלית האדם וסוף שלמותו הוא שלעת קצו יופרדו שני חלקיו אלה זה מזה הפרדה גמורה כל אחד לעצמו, מבלי השאיר מאחד מהם שום שארית אצל חברו. לא שהיה אפשרי שום אדם בעולם שיחיה ולא יראה מות, ואפילו היותר שלם שבאנשים. כמו שכתבנו העניין יפה בגזרת מי מריבה שער פ' יידרש משם:

אמנם זה שאמר החכם בהפרדתו הנה יושלם אליו בהיות על תכלית הטוב בהיות בחיים חיינו עד שלא תתערב נפשו ולא תתקשר עם תכונות חומר ופחיתותיו להתעצם בהם כלל ואם נטה אליו זה מצד מה שישתדל שיהיו נפרדים ונחלקים בשעת חתום עד שסוף ישוב העפר על הארץ כשהיה, מבלי עירוב נפשי, והרוח תשוב אל האלוהים אשר נתנה מבלי עירוב גופני. וכמו שאמר תננה לו, כמו שנתנה לך (שבת קנ"ב א). ולזה סמך ואמר הבל הבלים אמר קהלת הכול הבל, לומר שכבר ייפול החצי ממספר הבלים שזכר בכתוב הראשון אל דברי החקירה ההיא בראש הספר, שאמר הבל הבלים אמר קהלת ששם כוון אל העניינים אשר מצד הנפש ואשר מצד החמר. אמנם עכשיו אמר שענייני החמר נשארו בהבל לבד, למה שלא נברא כי אם לשמש אל השכל, והשכל ישוב למקום מעלתו. וכבר ביארנו זה יפה בפירוש המגלה ההיא תהילה לאל גם זכרנוהו אצל וייפח באפיו נשמת חיים שער ז'.

[לכלל בני אדם יש קשר חזק לחומר, שהוא שלילי ומחובר לרוע]

אמנם זה העניין מההפרדה על זה האופן הוא קשה מאד אצל האנשים כי הנה כלל האנשים יש לנפשם נטייה גדולה אצל חומרם בהתעסקם תמיד בעסקי החומר וכל מעשה תקפו וגבורתו עד שתתקשר נפשם ותימסר בידם לכל מלאכת עבודה ועבודה זרה וקשה לה. וכל כך מתקו לחכה וישרו לעיניה עד שאהבה אותו אהבה עצומה בחייהם ובמותם לא נפרדו, כי הכוח הגופי ההוא הוא שטן הוא יצר הרע שולט עליה והיא נתפשה עמו ונשארו אצלו ממנה עניינים רעים ונפסדים נמשכים ממנה אצל הגבלה, עולים ויורדים בה. והן הנה רוחות הטומאה אשר אמרו שנמצא אצל המתים (במ"ר פ' י"ט) ולזה אמרו שנפש הרשעים היא קשה לצאת כמו הצמר הנאחז באחד הקוצים (ברכות ח' א) כמו שיבוא בפסוק וימת שם משה. ולפי שכלל האנשים כלו הם מזה המין, גזרה התורה טומאה חמורה על כל המתים כי באמת הטומאה החמורה בפגרים לא נמשכה כי אם מפאת הנפש הזאת ומהשחתתה, כמו שנתבאר בפרשת פרה אדומה שער ע"ט כי לא קויים בהם וישוב העפר וגו'. אבל נשארו אצל הגוף עניינים רעים מזיקין ומטמאין כי על כן הנשמה עולה ויורדת אצלו כל שנים עשר חדש. ומזה המין היא המיתה הנזכרת אצל הנפש בכל מקום אחד המרבה ואחד הממעט.

[יש אנשי מופת שיש להם קשר חלש לצד החומרי]

אמנם כבר נמצאו על המעט ובזרות אנשי מופת כמו שאמרנו שלא הייתה לנפשם עם חומרם אותו עירוב וקישור אבל היה חומרם נמשך אחר השכל בכל מעשיהם, אבל לא ניצולו מנטייה מה במידה מהמידות ותכונה מהתכונות. ואנשים כאלה בשעת הפרדתם אם לא גברה יד חומרם להמשיך הנפש אחריו אל מקומו כראשונים, הנה גם כן לא הספיק טוהר נפשם להתגבר על החמר ולהתפשטה ממנו לגמרי, אבל יישארו עדיין

עניינים קלים וחלושים ממנו וידבקו עם הנפש ויעלו עמה ותשב שם במחיצה ידועה עד שתתפשט שם ממנה הפשטה גמורה, שאי אפשר באופן אחר. כמו שכתב הרד"ק ז"ל בכאן שבגלגל האש נשרפו בגדים של אליהו ז"ל וכלה בשרו ועצמו, והרוח שבה אל האלוהים אשר נתנה. ואולם טוב מזה ומזה אשר נעשתה בו ההפרדה השלימה הטהורה עולה למקום מושבה בלי שום עירוב ודיבוק עם שום דבר המעכב עלייתה משובה אל מקומה האלוהי, והעפר על הארץ כשהיה מבלי שום התאחזות לנשמה עמו והוא עניין שלא ימצא באיש מהאישים כי אם בפלא גמור.

[יש מופלאים שאין להם קשר לחומרי]

אמנם כאשר זה הפלא הונח, נמצא הנה באמת הגוף הנפרד מזה החיבור אין בו צד טומאה כי נתקיים בו וישוב העפר על הארץ כשהיה ועפר בעלמא אינו מקבל טומאה. וכמה נפלא אותו מאמר שאמרו בכתובות (ק"ג ב) אמר ר' חייא אותו היום שמת רבי בטלה כהונה. כי הנה לפי שהוא היה קדוש אלוהים בכל הדורות ההם עד שאמרו מקדושתו שמעולם לא הכניס ידו תחת אבנטו ובשעה פטירתו זקף עשר אצבעותיו לפני יוצרו ואמר ריבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שלא נהייתי אפי' באצבע קטנה (שם ק"ד א) הרי הוא באמת יצא מכלל ילוד אשה בעניינים אלו וכן אמרו ממנו (שם ק"ג א) שנמנע מבוא לביתו כל בי שמשי כדי שלא להוציא לעז על החסידים הראשונים ולזה אמר ר' חייא שאדם כזה בטלה טומאה וטהרה כהונה אצלו כי לא הייתה שם טומאה מצד התאחזות הנפש או חלק מחלקיה שיביאו צד טומאה בגופו כמו שאמרנו.

וזהו עניין מה שנתברר מאד מציאותו במשה רבן של נביאים וזה במה שנתבאר בתורה שלא נתעסק בקבורתו זולתי האל יתעלה לבדו כי הוא טהור וקדוש ומשרתיו טהורים וקדושים וכבר נתבאר בזה ביאור נפלא שלא הייתה שם טומאה כלל ואם כן נתבאר שהיה הפרודה השלם כפי מה שתארו החכם.

[הסבר דברי הספרי על מותו של משה]

ועל זה העניין יובן בטוב המאמר ההוא שזכרנו מעניין שליחות מלאך המוות אצל מרע"ה. וזה כי הנה האל יתעלה לא שלח אותו להשליטו על נפשו של משה אבל אמר לו לך והבא לי נשמתו וזה כי השבת הרוח והנשמה אל האלוהים אשר נתנה אי אפשר כי אם ע"י הפרוד ההוא הנזכר אשר יעשה ע"י מלאך המוות שהוא ההעדר הכרוך בעקבי כל מורכב. אמנם השליח טעה בשליחותו כי הוא א"ל תן לי את נשמתך כסבור שהיה מכלל האנשים שהשטן שולט עליהם לסיבה שזכרנו. ולזה גער בו ושלחו בניזיפה, וא"ל במקום שאני יושב אין לך לעמוד. והוא האמת הברור כי זה ההעדר המוחלט ומציאות נשמתו הקיים אינה במעמד אחד כלל. הלך מלאך המוות והשיב דברים לפני הגבורה כי נצחה בגבורה

מופתית. והוא חזר לפרש לו השליחות באומר לך והבא לי נשמתו, כלומר זה אמרתי לך לא דבר אחר והוא שיתעסק בפרוד ההוא וממילא תבוא אליו הנשמה. ומיד הלך ובקשו מצד חיבורו כאשר הוא ולא מצא, כי לא יכול עמו והשתדל מצד חלקיו וד' רבעיו אשר מהם הורכב בנינו אשר יש להעדר לבוא מצדם:

ועל יסוד המים אמר שהלך אצל הים ושאל עליו משה ראית וא"ל כי מיום שהעביר ישראל בתוכו לא ראהו. לומר שהיסוד הזה הנכלל בו אינו תחת רשותו שכבר היה משה מושל עליו ומבטל את טבעו ושלא הכיר ממנו דבר אחר זולת זה.

והנה על היסוד העפר אמר שהלך על ההרים והגבעות ושאל עליו לאמור אם יכול לו מצד טבעו והוא השיב שמיום שקבלו ישראל את התורה עליו שאז לא היה משוכני עפר כי הוא עלה אל האלוהים ולזה לא נשאר יכולת עליו משם ואילך.

אמנם על יסוד האש אמרו שהלך אצל גיהינום שהמפורסם ממנו הוא אש יוקדת ולפי שהוא היסוד היותר דק ואשר נראו בו העניינים האלוהיים אמר שהוא לא ראהו אבל שכבר שמע שמעו ועכ"פ שהוא אינו תחת רשותו.

ועל יסוד הרוח אמר שהלך אצל מלאכי השרת ע"ד שנאמר עושה מלאכיו רוחות (תהלים ק"ד). והם אמרו לו שלא יבקש עניין זה אצל היסודות הפשוטים אבל שיבקש אותו מצד מה שהם נמצאים ממוזגים בהרכבת האדם שכבר ימצא לו עלה ושחיתא יותר קרובה להפריד חלקי חיבורו והנה אז בא אצל ישראל כאלו הוא היה מכללם וישלוט על כל אחד מהם והם השיבו אלוהים הבין דרכו והוא ידע את מקומו.

[ה' עסק בקבורתו של משה]

הנה חכמי ישראל אמרו לו סוד העניין וטעמו כי עם שהוא מכלל המורכבים הנה הפרדתו הייתה שלמה באופן שהאל ית' הוא לבדו המתעסק בה. והוא הבין דרכה וידע את מקומה כי הוא יתעלה בכבודו ובעצמו גנזו מבלי שהייתה שם צד טומאה. והביא נשמתו לחיי העולם הבא והוא מ"ש ויקבור אותו בגי', וזו חיבה יתירה נודעת לו למשה רבנו על כל אשר היו לפניו ולאחריו.

וכבר היה האל ית' עם משה ואליהו ע"ה בזה העניין –

כמלך שהיו לו באחת הפרזות שני אוהבים חולאים נוטים למות. האחד ציוה

להביאו לעיר קודם שימות, כדי לכבדו שם במותו. והשני הלך הוא אצלו שם

בכבודו ובעצמו ונתעסק בקבורתו. למי יחפוץ המלך לעשות יקר יותר? את השני.

כי באמת כאשר הייתה מיתתו הפרדה נפלאה על פי ה' כמו שאמרנו כן היה עניין קבורתו דבר נפלא אשר לא נודע עד היום ההוא טעם הקבורה האמתית, כמו שכתבנו אצל קבורת האבות שער כ"ב.

והיותר נכון כי מאמר עד היום הזה דווקא שעדיין הדבר נעלם ונסתר מאד והכוונה שלא נעלם מקום קברו לבד אלא גם עניין קבורתו וסודה כי קבר וקבורה אינם שווים בעניין כמו שחשבו **הראב"ע** וה**רלב"ג** ז"ל לפי מה שכתבו במצבת קבורת רחל, וכאשר זכרנו שם.

וצריך שנדע כי העלם קברו של משה ושלא נודע מקומו איו, לא חשבוהו חז"ל למעלה אצלו אדרבא חשבוהו לגרעון מה שאמרו בפרשת שיטים במדרש רבה (פ"כ) ובתנחומא (פרשת בלק) זה לשונם:

ולפי שנתעצל לא ידע איש את קבורתו ללמדך שצריך אדם להיות עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגיבור כארי לעשות רצון קונו. מכאן אתה למד שמדקדק עם הצדיקים כחוט השערה עד כאן.

וכבר דיברנו שם מטעם זאת העצלה ועניניה ועתה אין הכוונה רק למה שיראה שהם זכרם לברכה ראו שכבר תהיה לו למעלה וכבוד אם היה קבר איש האלוהים ניכר ונודע לכלף כי מעשה אלוהים הוא אליו גויים ידרושו והייתה מנוחתו כבוד. ולמה שנתעצל במעשה זמרי וקדמו פינחס נענש בזהף כי כמו שלא נתפרסם ולא הראה עצמו במעשה ההוא כן לא נראתה קבורתו ולא נודע מקומה איו. ואם יראנה שום אדם נעלמה ממנו לשעתו כמו שנראה מפשט המאמר שזכרנו ראשונה.

אמנם אני חושב שבכלל דבריהם אלו כווננו להורות על עניין ההסתר וההעלם שבא בעניין קבורתו וזה שהזקנים הללו כשבאו לחקור היכן הוא קבורתו מי שביקשו ליחס לו המעלה הגמורה מכל הצדדים, מצאו כנגדם מה שרואים אותו למטה במה שנעלם קברו עד שלא נודע מקומו אצל מציאותו.

אמנם מי שביקשו ליחס לו המטה ראו כנגדם מה שראו אותה למעלה מכל בני האדם במה שכן הושלמה אצלו ההפרדה עד שנתעסק בגופו האל הקדוש בקדושתו, המעיד על טהרת מיתתו מכל אשר לפניו ולאחריו, עד שנחלקו לחצאין ונמנו וגמרו שאי אפשר שלא הוסכמו בו שני העניינים, ושהמייחסים לו המעלה יודו בצד המטה, והמייחסים המטה יודו בהכרח שהוא למעלה, והיא עצמו טבע הדבר המסופק אשר עליו אמרו. לכך נאמר ולא ידע איש את קבורתו, יורו כי לעניין הספק ההוא ולהעלם ענינו נאמר כן לא לבד להעלם קברו.

והנה נתבאר מה שרצינו ביאורו בעניין זאת השאלה החזקה וביאור אלו המאמרים אשר יאות הקדמתם לביאור זה החלק המספר סילוקו של משה אדוננו אל מעון קדשי כפי קבלתנו הנאמנה.

וכבר דבר הרב **המורה** בזה הספק בפרק ההצלחה והתירו במה שאמר שתיבת לקיחה הנאמרת באליהו ז"ל היה כעין הנבי לוקח את מחמד עיניך במגפה (יחזקאל כ"ד). וכמוהו כי לקח אותו אלוהים (בראשית ה'). כי ההפרדה השלמה היא הכרחית לשלמות ההצלחה הנפשית כמו שאמרנו.

ומה שאמרו ז"ל (מ"ק כ"ו א) אליהו לא מת, רצו שהיה שלם מחיות העולם שהיה בו דומה כמת אל עולם החיות אשר אין בו מות שכן אמרו בישי אבי דוד וכלאב (ב"ב י"ז א) וזולתם והנה לפי זה הפירוש בטל זה המחלוקת.

אלא שאין דעת חז"ל נוחה הימנו ודאי שאם כן מאי שנא אלו, והלא כל הצדיקים במיתתם קרויין חיים ועל כל פנים יש להודות כי הנה אליהו ז"ל נתאווה למקום פטירתו של משה רבו, כי המקום אשר שלחו ה' להעלותו בסערה השמים שם חלקת מחוקק ספון, כמו שכתבנו על עניין אותו שליחות לצורך הנבואה בפרשת הסנה שער ל"ה. וזו ראייה עצומה למעלתו עליו בלי ספק. ואחר שדברנו זה השיעור נבוא אל ביאור הפרשה הזאת שהיא סיום התורה האלוהית, ויהיה מה שיאמר בה גם כן מסכים ונאות למה שיחייבהו השכל כמעלתו וכפי מה שרצוהו חז"ל בה שהוא דבר הלמד מענינו:

[ביאור הפרשה]

ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו וגו' ויראהו ה' את כל הארץ וגו':

קשה הוא שיובן זה העניין כפשוטו לבד, שיעלהו להראות את כל הארץ כלליה ופרטיה, ולסוף יאמר לו הנך רואה בעיניך ומשם לא תאכל. בעי לניחומי צעורי קא מצער ליה. וכבר התעוררו חז"ל לזה ואמרו:

ספרי פרשת וזאת הברכה -

ויעל משה, עליה היא למשה ואין ירידה למשה. לומר שאין ראוי שיובן מהספור דבר שיראה ממנו אצלו רק מעלה וכבוד. ומזה דרשו (ספרי שם) כל הראיות ההן לשבח. מערבות מואב מלמד שהראהו שלשלת של מלכים הראויה לעמוד מרות המואבייה. אל הר נבו ראש הפסגה מה פסגה זו וכו'. אשר על פני ירחו מלמד שהראהו שלשלת ארץ ישראל מיושבת על שלוותה, וחזר והראהו מציקים המחזיקים בה. את הגלעד, מלמד שהראהו בית המקדש מיושב בשלותו וחזר והראהו וכו'. וכן עד דן וגו' ואת כל נפתלי, בכולן אמרו שהראהו העניינים המיוחדים אשר היו אחרי כן בשבטים בחלקיהם ובארצותם ביישובן ובקומתן. ואמרו עד הים האחרון, אל תהי קורא עד הים האחרון אלא עד היום האחרון, מלמד שהראהו כל העולם מיום שנברא עד תחיית המתים. ואמרו בקעת ירחו, מלמד שהראהו גוג וכל המונו שעתידין ליפול בבקעת ירחו. עיר התמרים מלמד שהראהו גן עדן וצדיקים שבה שמשולים כתמרים וכן הוא אומר צדיק כתמר יפרח (תהלים צ"ב). עד צוער אלו מצוקי ישראל וכו'.

[ההתגלות למשה בהר נבו]

הנה שיחסו אל המאמרים האלה העניינים הראויים שיודעו לו מפיו יתעלה בעת ההיא הנבחר אם מהטובות המוכנות לישראל ואם מהצרות, אשר על כולן יתכן שיאמר לו הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבור. כי אין כוח בבן אדם להגיע עד סוף כל הדורות ההם, כלומר אם שאי אפשר לך לעבור אל קצה זמנים ארוכים בהם כבר הראיתיך נוראות בטרם יהיו. וקרוב הוא בעיני שיהיו נדרשים הגבולים האלו על מעלותיו השכליות והרוחניות אשר דרך בהם מיום היותו עד עלותו אל המקום ההוא, ואמר שעלה משה בתחילת עניינו מערבות מואב הוא השלמות האנושי אשר הוכן אליו מצד תולדתו ומיחס אביו. אל הר נבו הוא רום מדרגת הנבואה. אשר על פני ירחו הוא השגת הנמצאים הרוחניים.

ומזה זכה שהראהו הש"י את גנזיו וגנזכיו וסודות המציאות וסדריו כעניין מה שנאמר ומשה עלה אל האלוהים ויקרא אליו ה' כאשר פירשנו שם. והגלעד שהיו גלי העתידות צפויים לפניו. עד דן סודות משפטי השם ית' כי על זה אמרו ז"ל (ברכות ז' א) שנתכוון באומרו הודיעני נא את דרכיך. ואת כל נפתלי משפט המתעקשים באורחותם. ואת ארץ אפרים ומנשה עניין אותם שפרים ורבים בתאוות העולם ושוכחין עסקי נפשם. ואת כל ארץ יהודה עד הים האחרון, שכר השבים ומודים על מעשיהם שיש להם תקווה. עד הים האחרון כמו שאמר ושוב יום אחד לפני מיתתך (אבות פ"ב). כי מכל אלו העניינים השיג אמיתת מה שאפשר להשיג.

ואח"כ אמר שהשיג אמיתת שלשה מדרגות הנמצאים. והנגב הוא העולם התחתון המנוגב מכל טוב עצמי, וכמו שאמר אהה אבי כי ארץ הנגב נתתני (יהושע ט"ו). ואת הכיכר הוא העולם האמצעי, כמו שארץ הכיכר היא אמצעית בין הלחה והיבשה, גם שהוא סגלגל ועגול כמוהו למראית העין. וכמו כן הוא עולם הגלגלים. ואמר עד בקעת ירחו למה שהעולם האמצעי הזה הוא מתנועע ע"י המניעים הרוחניים. עיר התמרים הוא העולם העליון שנתדמה במדרגותיו מעלות ועלולים עד הסיבה הראשונה ית' שמו כמו שכתבנו בצורת הלולב שער ס"ז פ"ז. עד צוער כי מן הגבול ההוא הלא מצער הוא וקרוב אל ההשגה האלוהית כי הם קרובים אליו היושבים ראשונה במלכות.

וכאשר הגיעה הגשתו לשם בעניין היותר נאות שבאפשרות במין האנושי אמר עד כאן הוא מה שיעדתי לאבות מההצלחה הרוחנית למי שיהיה ראוי לה מבניהם הראיתיך בעיניך וכבר הגעת לתכלית מה שאפשר להגיע ילוד אשה. ושמה כלומר למה שתשוטט מחשבתך להשיג עוד מזה לא תעבור בעודך באלו החיים והוא מה שאמרתי לך ביום המעשה ושמתך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד עברי והסירותי את כפי וראית את אחורי ופני לא יראו (שמות ל"ג) וגם אחרי המוות יש מקום מוגבל שאי אפשר אפילו

למלאכים לעבור אליו וכמו שאמרו חז"ל כי לא יראני האדם וחי אפילו המלאכים שהם חיים לעולם. והנה אחר שזכר כל עניני ההשגות האלה למיניהם אשר דרך כל ימיו אל השגתם ובקצו הגיע אל שלמותם כנזכר אמר וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה' וכי לא שלט בו המלאך המשחית כלל כמו שאמרנו ראשונה והוא ע"ה היה אב לכל שמתו בנשיקה והוא הדבקות האלוהי בתכלית החשק והאהבה אשר עליו נאמר בספר הידידות ישקני מנשיקות פיהו (שה"ש א') והוא תכלית העריבות והעונג אשר אין לו קץ.

ובספרי כשהקב"ה נוטל נשמתן של צדיקים נוטלה מהן בנחת רוח משל לעשיר נאמן שהיה בעיר והיו הכול מפקידים אצלו פיקדונות וכשהיה בא אחד מהם לתבוע אותו היה מוציא ונותן לו לפי שהיה יודע היכן הוא. וכשהוא שולח ביד בנו או ביד עבדו או ביד שלוחו הופך התחתונים לעליונים, לפי שאינו יודע היכן הוא. כך כשהמקום נוטל נשמתן של צדיקים נוטלה בנחת רוח, וכשהוא נוטל נשמתן של רשעים מוסרה למלאכים נערים למלאכים אכזרים, כדי שישמטו נשמתן. וכן הוא אומר ומלאך אכזרי ישולח בו (משלי י"ז) ואומר תמות בנער נפשם (איוב ל"ו). וכל זה הוא להם מעניין הפרדה שזכרנו ראשונה.

וכבר דמו חז"ל יציאת נשמת הצדיקים מגופן כמשחל ביניתא מחלבא והרשעים כחזרא בגבבא דעמרא (ברכות ח') והוא מבואר כי השער כשמוציאין אותו מהחלב הוא יוצא בנקל מבלי שיאחז חלק ממנו בחלב ולא דבר מהחלב עמו. אמנם כשמוציאין הצמר המסובך באחד הקוצים אי אפשר שלא יישארו חלקים הרבה מהצמר בקוצים או מהקוצים בצמר והוא עניין מסכים מאד למה שכתבנו ראשונה מעניין הפרדה אשר זכה אליה משה אדוננו ע"ה מכל האדם אשר על פני האדמה. והוא הטעם אשר היה הקובר הוא ית' אשר על פניו נאסף כי במקום הפרדה שלמה אשר כמוה אין שם טומאה כלל אשר מזה הטעם נפל ההעלם בעניין קבורתו כאשר אמרנו. אמנם פירוש הכתוב ויקבר אותו בגי בארץ מואב מול בית פעור ולא ידע איש וגו' כבר אמרנו שכתבנוה יפה עם עניינים אחרים מצרכי הקבורה בשער כ"ב, עיין עליו. כי שם יתבאר ייתור הכתוב בסמנים אלו אשר דברו בהם חז"ל:

ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו וגו' ויבכו בני ישראל וגו'.

הראוי לכאורה שיקדים בכייתו למספר שני חייו אלא שהכוונה כי לפי שראו היותו על זה השיעור מהחוזק הכירו שלא מת להתכת הכוחות ולאפיסת הלחות הטבעי כשאר הזקנים אבל שהייתה מיתתו לחטא העם אשר היה להם לרועה ולהסיר צלם מעליהם, וזה ממה שיכפיל הבכי למרגישים כמו שאמר בקינת דוד על אבנר ידיך לא אסורות ורגליך לא לנחושתיים הגשו כנפול לפני בני עולה נפלת (שמואל ב' ג'). אמר כי אחר שלא נמצאו אצלו סיבות שיגרמו מיתתו כשאר אנשי הצבא, שכבר נתפרסם ממנו שידיו ורגליו

מלומדות ומזורזות למלחמה, הנה באמת לא נפל רק כנפול לפני בני עולה, והם העם אשר היה להם לשר. כי בחטאם מת שאינם הגונים להיות תחתיו. ולזה נאמר ויוסיפו כל העם לבכות עליו.

וכן בכאן כאשר ראו שלא כהתה עינו ולא נסלחה ועדיין יש לו להאריך ימים רבים כפי המנהג הטבעי, הכירו וידעו כי מפני רעתם נאסף. ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום ואף שיהיה מה שלא כהתה עינו ולא נסלחה דרך נס כמו שכתבנו אצל אומרם לא אוכל עוד לצאת ולבוא, יש לבכות על הסתלק הנס ההוא לעת ההיא.

[הר העברים – י"ב פסיעות היה, וכולן קפצן משה בפסיעה אחת]

ושמעתי שנמצא במדרש (סוטה י"ג ב) הר העברים י"ב פסיעות היה, וכלן קפצן משה בפסיעה אחת. ואני לא ראיתי במדרשות אבל אם ישנו יראה לי שכיונו לפרש זה הכתוב ע"ד שפירשנוהו. וזה כי פסיעות ח"י האדם בלשון חז"ל הם עשרות שנים כמו שבא במשנה (אבות פ"ה) בן עשרים וכו' בן שלשים לרדוף וכו' עד בן מאה שהם עשרה פסיעות.

אמנם הר העברים שבו מת משה ועבר מזה העולם היו בו י"ב פסיעות כמו שנאמר ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו ואמרו שקפצן בפסיעה אחת לפי מה שאמר לא כהתה עינו ולא נס ליחה וזה כי לא זרקה בו זקנה ושיבה ולא שום תשישות כוח כדרך העולם אלא שנכרת עודנו באבו והוא מה שאמרנו.

ומ"מ הבכי ההוא היה היותר הגון ובטענה יותר חזקה מכל אשר בכו עדנה כי אז נגנז ארון קדש ונאסף מבחר המין האנושי אשר לפניו ולאחריו לא קם כמוהו ועם שהוא יתעלה הולך ואור באור החיים את ה' אלוהיו לא יסור ממנו ראוי לבכות עליו שעזב אותנו לאנחות כמו שנמשכו לנו העניינים עד היום כאשר הוא מורגל לבכות על כל המנהיגים הגדולים הלוחמים מלחמותיהם, כי הוא מאמר אלישע אל אליהו והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו (מלכים ב' ב'), שהוא אינו מצעק עליו רק על הנזק המגיע אל כלל ישראל מי שהיה להם מגדל עוז שם ה' גם רכב גם פרשים. וכן העניין באבלו של משה.

[אבלו של יהושע]

אמרו בספרי פרשת הן קרבו ימיך

כיון שמת משה היה יהושע בוכה ומצטער ומתאבל עליו, והוא אומר אבי אבי רבי רבי אבי שגדלתי מנעורי רבי שלמדתי תורה. והיה מתאבל עליו ימים הרבה עד שאמר לו הקב"ה עד כמה אתה מתאבל והולך, וכי לך בלבד מת משה והלא לא מת אלא לי, שמיום שמת אבל גדול הוא לפני. כעניין שנאמר ויקרא ה' אלוהים

צבאות לבכי ולמספד וגו' (ישעיה כ"ב) ולא עוד אלא שמובטח אני שהיה בן העולם הבא, שנאמר הנך שוכב עם אבותיך וקם.

והכוונה כי להסתלקו מבינינו לא פסקה משלחנו תמיד סעודת תלאות וצרות והמה מרו ועצבו את רוח קדשו תמיד כמו שאמרו ז"ל (חגיגה ה' ב) שאני חרבן בית המקדש דאפילו מלאכי השרת בכו שנאמר הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון. ועליו זכרו זה הכתוב עצמו כמו שכתבנו בפרשת נדרים שער פ"ז.

והנה לפי זה אמרו ז"ל שלא תאבל עליו על דברים חלקיים, מצד שהוא אביו או רבו. אמנם על העניין הכללי ההוא דבר שאין לו קצבה, וראוי לפסוק ממנו לשעה ולא עוד אלא שהוא בן העולם הבא, והיה ראוי לשמוח על גדולת מדרגתו ושלמותו באשר הוא שם שמח ומענג בזיו השכינה.

[יום סיום התורה נקבע ליום זיכרון לפטירת משה]

ועכ"ז הוקבע בישראל יום סיום התורה האלוהית שבו נקראת פרשה זו יום זיכרון לפטירתו, והרבו דברים והפליגו פיוטים המזכירים מעלותיו עם אלוהיו ועם כל צבאות הנמצאות העליונים ותחתונים, ושכולם לא עצרו כוח לשלא ילקח זה האדון מעל ראשינו כמו שהוא במדרש תנחומא פרשת ואתחנן, שהכול המציאו החכמים לעורר הלבבות לדעת כי מי גבר יחיה ולא יראה מות. ושמהמות הזה יחויב מה שימשך מהרעה אל המונהגים אשר יסור צלם מעליהם, וכ"ש האדון הזה העומד בפרץ לפניו תמיד להשיב חמתו מהם וגם זה המחייב שיעמוד התלמיד במקום רבו. ושאר עניינים אשר יזכרו שם הם עניינים נאותים כשיושכלו ומהם למדו הפייטנים לעשות פיוטים רבים מזה העניין, כוונת כולם בנגלה ממנו לעורר הלבבות למרר בבכי אל הלקח ממנו אדון הברית אדון כל הארץ. הוא מה שיעשה רושם גדול בכללות העם מאמות התורה וחיבת מצוותיה, לא כמו שיאמינוהו הנשים והאנשים הדומים להנה שכל העניינים האלה שהזכירו עשה משה לבלתי לכת לפני ה' בארצות החיים. והיה להם דמיון למכשול ולרפיון ידיים בהתעסקם על שלמותם כי אמרו לא נראה יה בארץ החיים. חלילה רק הוא כמו שאמרנו לעורר הלבבות למה שהוא חובת היום וכהוא דאמר אחים לי בהספדאי דהתם קאימנא (שבת קנ"ג א)

ודוגמת זה מצינו ביומא (כ"ג א)

תנו רבנן מעשה בשני כוהנים שהיו שניהם שווים רצין ועולין לכבש קדם אחד מהם בתוך ד' אמות של חברו נטל סכין ותקע לו בלבו עמד רבי צדוק על מעלות האולם ואמר אחינו בית ישראל שמעו הרי הוא אומר כי ימצא חלל וגו'. וכתוב ויצאו זקניך ושופטיך וגו'. אנו על מי נביא עגלה ערופה על ההיכל או על העזרות

מיד געו בבכיה. בא אביו של תינוק ומצאו שהוא מפרפר ואמר הרי הוא כפרתכם. ואמרו עלה בגמרא וירושלם בת אתויי עגלה ערופה היא והתניא עשרה דברים נאמרו בירושלם אינה מביאה עגלה ערופה וכו'. ומהדר כדי להרבות בכיה בישראל.

וכן הוא אצלי כל מה שדברה נעמי לכלותיה העוד לי בנים במעי וגו'. כי אמרתי יש לי תקוה וגו'. גם הייתי הלילה לאיש וגו' (רות א'). כי מהידוע שהן אסורות על אותן הנולדים אחרי כן לפי שאין מצות ייבום כי אם באח מן האב שהיה עמו בעולמו, ותרוייהו ליתנהו. אבל הפליגה בדברים כדי להרבות בבכיה וכמו שנאמר מיד ותישאן קולן ותבכינה עוד. וזהו דרך ישר בכוונה ההיא ממה שאמרו המפרשים.

סוף דבר זהו טעם הפיוטים ההם ואין זולתו. ולזה תקנו צעקה יוכבד בקול מר וקשה סני סני איה משה והדומים לו המחממים את הלב ומגדלים התמרור כי על דרך האמת בנוה השלום והמנוחה הוא יושב ושמחת עולם על ראשו: ויתמו ימי בכי אבל משה כבר כתבנו אצל מיתת בני אהרן שער נ"ט מה שהיה בידי מהטעם במה שאמרו ז"ל (מ"ק כ"ז ב) שלשה לבכי שבעה להספד שלשים לגיהוץ ולתספורת.

שים עיניך עליו כי הוא טעם נכון למה שקבעו ישראל כל שלשים ליום לבכי על משה אדוננו כי הוא היה גבר תליתאי דיהב אורין תליתאי בירח תליתאי ליום תליתאי והוא כמו שאמרו ז"ל (ב"ק כ"ה א) ק"ו לשכינה י"ד יום כי היה ראוי בבחינה זו להתאונן כל ימיהם אלא דיו לבכי שהוא שלשה ימי' לכל אדם שיהיה שלשים ויתנחמו במה שנאמר בסמוך ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו וכבר מלא מקומו לעניין הנהגתם וגם נעתקה אליו מגדולתו של רבו בעיניהם עד שנאמר וישמעו אליו בני ישראל ויעשו כאשר ציוה ה' את משה כי ידעו שהשמיעה ממנו וקיום דברו הוא ממש שמועתו של משה וקיום דבריו כי הוא העמידו במקומו במצות השם יתעלה ועכ"ז המעלה של יהושע נאמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וכמ"ש (ב"ב ע"ה א) פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה זקנים שבדור אמרו אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה. וכבר כתבנו פירושו אצל ומשרתו יהושע בן נון בשער נ"ג.

[הנסים שעשה משה, ייחודו ונצחיות התורה]

והנה בכתוב הזה תלה עצמו **הרלב"ג** ז"ל והנמשכים אחריו במה שהשתדלו לבטל הנסים המפורסמים שבאו בכתובים כגון שמש בגבעון וחזרת השמש וזולתם כי אמרו שכוונת הכתוב הזה היא לומר שלא קם אחריו מי שישווה עליו בעשות נסים כמוהו, כ"ש שיוסיף עליו לחדש עניינים נפלאים במערכות השמים וכוכביהם אשר לא סופר ממנו בכתוב.

ואצל ספור המבול הארכנו בתוכחה זו וביטלנו דבריהם מכמה צדדים, כולם נכוחים. וביררנו שלא תבחן מעלת הנביא לפי הצטרכו אל הנסים הנפלאים, כי אם לפי היעשותם על ידו, כמו שיבוא הצורך כמו שתראהו שם יפה שער י"ג.

אמנם בפרשת בלעם הוכחנו כי טעם הכתוב הזה הוא להבדיל עקרי המעשים המופתיים אשר נתייחדו לו למשה מעקרי המופתים המיוחדים לשאר הנביאים בענין ההתאמתות וסמיכות הדעת מתחלה ועד סוף.

ועל פי הפירוש ההוא יצא לנו אורה לדעת כוונת חז"ל (ספרי פ' הברכה) באומרם עליו אבל באומות העולם קם, ומנו בלעם. כמו שתמצאהו מפורש היטב שם בשער פ"ב.

ומעתה לפי שבכאן הוא גמר התורה האלוהית וסיומה, נזקק להורות ולהודיע בסופה מה שיורה הוראה עצומה על תמידיותה ונצחיותה החזקה, אשר בעבורו אי אפשר לה ולא לחלק מחלקיה להבטל ולהשתנות בשום זמן מהזמנים.

כי זה לא יתכן כי אם ע"י נביא שישווה אליו במדרגת הנפלאות העצומות אשר עשה או שיוסיף עליו ואחר שהראנו לדעת שאיש כזה אע"פ שלא יקרה מהנחת מציאותו בטל אצל הטבע שהוא לא יצא אל המציאות כלל, כמו שכתבנו זה העניין יפה וביררנו אמיתותו בפרשת מי מריבה שער פ'. הנה א"כ הביטול או השנוי בתורה או בשום חלק ממנה הוא נמנע, והוא מה שחתם ואמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, ואין צ"ל בשאר האומות שלא נמצאת הנבואה בהם בשום פנים, כמו שנתבאר לנו היטב בפרשת בלעם הנזכר כאשר ידעו ה' פנים אל פנים, שהוא תכלית ההודעה וההתאמתות בכל השגותיו במדרגה גדולה מכולן.

אמנם ייחד מדרגת אותותיו ומופתיו בשלשה מיני מעשים שכולם היו צורך התורה והכרחיותה.

האחד לכל האותות והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו, הנה שהיו עניינים גדולים ומפורסמים כנגד מתנגדים רבים ועצומים, והכול נעשה לצורך נתינת התורה הזאת כמו שאמר בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוהים על ההר הזה (שמות ג').

והשני לכל היד החזקה אשר הראתה עליהם בסיפוק כל צרכיהם במדבר כל מ' שנה, אשר לא חסרו דבר גם בסלק מעיקיהם בהפלת סיחון ועוג לפניהם, שהכול צורך התורה ולימודה הוא, כמו שביאר זה משלם בפרשה בפני עצמה, בסוף דברי הברית אתם ראיתם את כל אשר עשה ה' לעיניכם במצרים המסות הגדולות וגו'. ולא נתן ה' לכם וגו': ואולך אתכם מ' שנה במדבר, לא בלו שלמותיכם וגו'. לחם לא אכלתם וגו'. למען תדעו כי אני ה' אלוהיכם. וכן אמר ותבואו אל המקום הזה ויצא סיחון וגו'. ואקח את ארצם וגו'

(דברים כ"ט). וסיים ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם למען תשכילו את אשר תעשון.

הנה שהסב פני כל היד החזקה הזאת לצורך למוד התורה וההשכל בה. וכבר נתבארה פרשה זו יפה במקומה.

והעניין הג' הוא העיקר עצמו, אשר עליו אמר ולכל המורא הגדול והוא המעמד הנכבד והנורא ההוא אשר עליו אמרו ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת וגו'. כי מי כל בשר אשר שמע וגו' (שם ה'). ובעבור תהיה יראתו על פניכם וגו' (שמות כ'). והנה כולם הם עניינים נפלאים ועצומים אשר עשה משה לעיני כל ישראל כי הוא המופת היותר חזק שבמופתים כמו שנתבאר על ידי משה ג"כ תמיד אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים (שם י"ט). אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם (שם כ'). אתם ראיתם את אשר עשה ה' לעיניכם וגו'. עיניכם הרואות את אשר עשה ה' לבעל פעור וגו'. ואתם הדבקים וגו'. הנה שנתבארה מדרגתו של משה רבן של נביאים בעניין אותותיו ומופתיו מכלן מלבד מה שנתעלה במהות הנבואה עצמה בארבעה עניינים שזכרם הש"י מפיו במאמר אם יהיה נביאכם ה' וגו' (במדבר י"ב) כמו שביארנוהו שם יפה שער ע"ו.

וכבר יראו מזה במופתים הבדלים רבים מכל שאר המופתים: אם מרובם, ואם מזמן המשכם, ואם מהיותם כנגד חולקים גדולים ועצומים, ואם בפרסומם. וכבר כתב קצת זה הרב **המורה** פל"ה ח"ב, גם **הרמב"ן** ז"ל כתב קצתו כמו שנמצא בפירושו. אשר כל זה יקיים בלי שום ספק שתורתו תהיה קיימת לעד מבלי שום חילוף ושינוי כלל בעולם.

ואולם יחויב זה ג"כ תכלית החיוב ממה שנתפרסם באומתנו באמות חזק שכל התורה כולה שמותיו של הקב"ה היא, וכך היא כתובה לפניו באש שחורה על גבי אש לבנה קודם שנברא העולם. וכשם שהוא יתברך אינו משתנה ואינו מתחלף לעולם, כך שמותיו לא ישתנו ולא יתחלפו. והנה על הסדר ההוא הקדום לפניו יתעלה נמצאו בה אוצרות החכמה וגנזי הסודות הנעלמות אשר על פיהם יחדשו יודעיהם חידושי הוויות ופליאות בשמים ובארץ, כמו שנתברר אמות זה לחכמי האמת המקובלים האמתיים כיד אלוהיהם הטובה עליהם, כמשז"ל (שוח"ט תהלים ג') מטולטלים הם שביליה של תורה, שאלמלא ידעו הבריות סדרה היו יודעים לרפאות את החולים ולהחיות את המתים. כמו שכתבנו זה אצל סמיכות פרשת מרגלים לפרשת מרים שער ע"ז אשר כל זה יחייב תכלית החיוב שהיא תורת ה' תמימה ועליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע בשום זמן מהזמנים.

אמנם כשבוא יבוא ויגיע מורה צדק אשר יגדל לעשות, ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח דעת ויראת ה', ובהוסיף ה' ידו להכין דעות אנשי עמו בכללם, יינתן לו מקום ורשות לבאר סודותיה ולהאיר עינינו במצפוניה, ויתגלו אלינו בה דברים שכיסן עתיק יומין תחת כנפי סיפורה וחוקותיה ומשפטיה, ויזרח עלינו שמש תועלות שימושיה וצירופיה ופליאות שמותיה, כי על זה האיש אשר על ידו יעשה העניין הגדול הזה אמרו בפרק חלק (סנהדרין צ"ז א) תאנא דבי אליהו שתא אלפי שני הוי עלמא שני אלפים תהו שני אלפים תורה שני אלפים ימות המשיח. אשר נבוכו בכוונתו רבים ונכבדים, ואנחנו ביארנוהו לפי זאת הכוונה יפה בהקדמת וישב יעקב שער כ"ח, עם עניינים ומאמרים אחרים מסכימים. ובאמת בהתפרסם זה בזמן המורה צדק הלזה שיגלה במהרה בימינו, ייודע בגויים לעינינו מעלות זאת התורה האלוהית ויכירו וידעו כי אוי להם כי נדדו ממנה. ולזה חתם משה אדון הנביאים כל דבריו אשר דבר עם ישראל ברמוז להם לסוף המעשים כולם.

אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' מגן עזרך וגו'.

יאמר כי נוחלי תורתנו זאת, בהשתמשם בה כדרכה יהיו נושעים בה' כי הוא יהיה מגן עזרם בכל אשר יצטרכו אליו וכמו שאמר מגדל עוז שם ה' וגו' (משלי י"ח). שם ממש. וכן נאמר קוראים אל ה' והוא יענם (תהלים צ"ט) קורים ננקד בחירק תחת הרי"ש וכן קראתי בשם ה' לפניך וכן נאמר ויתייצב עמו שם ויקרא בשם ה' (שמות ל"ד) וזהו סוד הזכרת השמות בלי ספק. ואשר חרב זאת התורה היא גאוותך, כי לא בחרב ולא בחנית זולתם תיוושע ויכחשו אויביך לך ממה שכפרו בה עד היום ההוא הבא.

ועל אמיתת העולם הרוחני הנצחי הדבק והסמוך אל אלו העניינים הנפלאים בקשר חזק אמר, ואתה על במותימו תדרוך. והכוונה כי ייודע ויתפרסם לכל שאתה במציאותך ועצמותך דורך מהלך השלמות עליהם כמדרגת הצורה אל החומר אשר תינשא עליו. ולזה יאמר כי צורתם העליונה להם הוא עצמו מקום מדרך כף רגלך, והיא מליצה נכבדת נמשכת למה שכתבנו ממדרגות הנמצאות אצל ומוראכם וחתכם שער ט"ו ובפרשת המן שער מ"א וזהו מה שרצינו בביאור זה החלק.

אמנם מה שיתכן שיאמר מעניין זה האושר ומציאותו אצל התורה האלוהית ויחד אליו דבור בפני עצמו בו וסיים זה הספר ויהיה נעילת שערי בעזרת העוזר אשר עזרנו עד הנה:

עקידת יצחק - נעילת שערים

ידבר באושר אשר בו סיים משה אדוננו את תורתו

באשר הוא התכלית הנכסף לשלמים המגיע בסוף המעשים כולם:

בספרי (פרשת וזאת הברכה)

ישראל אומרים מי כמוכה באלים ה', ורוח הקדש אומרת אשריך ישראל מי כמוך. נתקבצו כל ישראל אצל משה. א"ל משה רבנו אמור לנו מה טובה עתיד הקב"ה ליתן לנו לעולם הבא.

אמר להם איני יודע מה אומר לכם. אשריכם מה מתוקן לכם. משל למלך שמסר את בנו לפדגוג אחד, והיה מחזירו ומראה אותו ואומר לו כל אילנות הללו שלך, כל גפנים אלו שלך, וכל ארצות הללו שלך. משיגע להראותו אמר, איני יודע מה אומר לך, אשריך מה מתוקן לך.

כך אמר משה לישראל איני יודע מה אומר לכם. אשריכם מה מתוקן לכם. הה"ד אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה', עם שאין ישועתו אלא בשכינה.

[מהי התכלית: העונג, הטוב או ההווייה?]

אם סוף הדרך וטוב תכליתה האחרון הם נמצאים סמוכים ורצופים במציאות. מן הדין הוא שימצאו על זה האופן עצמו אצל הדבור:

אמנם אמות הקודם ביארו הפילוסוף במקומות אשר דבר בהם מהעונג אשר קיים וקבל היותו התכלית הנכסף לכל הפעולות אשר לזה ייחד המאמר עשירי **מספר המידות**. אמנם פרק י"ד מהשביעי ממנו אמר:

יראה לקצת כי העונג הוא הווייה, יען כי הוא אצל הדבר אשר טוב בעצמו, כי אמנם יחשבו כי הפועל הוא הווייה, ואמנם הוא אחריו ע"כ.

והכוונה, כי למה שכבר זכר בפרק הקודם סברת קצת שחשבו לומר שהעונג אינו דבר טוב, ושמו עליו הרבה עלילות דברים וטענות, הראשונה והחזקה שבכולן הוא אומרם שהעונג הוא הווייה, ומה שהוא הווייה אינו תכלית. וא"כ אינו טוב שכבר התבאר להם שהטוב שבכל הדברים הוא התכלית, כי על כן היטיבו אשר דברו כי הטוב הוא אשר יכספוהו הכול, והוא פתח דבריו לספר ההוא הנכבד.

אמנם היותו הווייה נתבאר להם מפני שהעונג הוא דבר המתהווה והמתחדש בכוח המרגיש בהמשך הפעולות.

ואמנם שההווייה אינה תכלית, הוא מבואר שכל דבר הנפעל וההווייה הוא נפעל בעבור דבר זולתו שהוא תכליתו והתכלית בלתי מתהווה כי לא יתהוו כי אם הדברים המביאים אל

התכלית כמו הבניה לבית כי הבניה הוא דרך להביא אל התכלית לא התכלית. והישיבה שהוא התכלית לא יאמר שנתהווה, וא"כ הטוב הוא בתכלית לא בהוויה. ונתבאר שאינו העונג אחר שהוא הויה.

אמנם אריסטו בטל סברתם זאת:

שאמרו שהעונג הוא הויה, יען כי הוא אצל הדבר אשר הוא טוב בעצמו. וזה כי לפי שראו שהעונג נמצא אצלנו כשנעשה הדברים הנדרשים לנו לטובים, מתחילת הפעולה יחשבו שהוא הויה מעט מעט, עם המשך המעשה. כי אמנם יחשבו לפועל כזה שהוא הויה, והעונג הנמצא אצלו שהוא מתהווה עמו, ואמנם הוא אחריו. ירצה ואמנם אינו כן, כי העונג אינו מתהווה בהתהוות הפועל הטוב ההוא, אבל בא אחרי הווייתו, כי הוא נמצא עם התכלית הבא אחר ההויה. כמו שהפועל הנמשך מן המעלה, הוא תכלית המעלה ובאו מכוחה. ופועל העיון הנמשך מקניין החכמה. ודרך כלל שהעונג הוא נמשך אל התנועה, אבל אינו תנועה. כמ"ש אצל ההויות הטבעיות.

אמנם למה שהורגש זה התענוג בואו זה אחר זה עם חלקי הפעולות, נתן טוב טעם ודעת בפ"ה מהמאמר העשירי הנזכר ואמר יראה.

אמנם כי הראות הוא שלם בכל זמן היותו, אינו צריך דבר אשר בהיותו עשוי באחרונה ישלים מינו. ואמנם בזה יראה שהוא העונג, כי הוא כולו יחד, ולא יקבל אחד עונג בזמן אשר בזמן יותר גדול יושלם המין. ובעבור זה לא תהיה תנועה, כי כל תנועה בזמן, והוא לתכלית מה, כמו בבנין השלם כאשר יעשה אשר ירצה, או אמנם בכל הזמן או זה בחלקי הזמן, וכולם בלתי שלמים, כי הם ממין אחר אצל כל הדבר. וכן זה לזה כי הרכבת האבנים הוא דבר אחר אצל תקרת הקורות, וזאת ד"א אצל עשיית המעון ושלמותו, כי אינו צריך דבר עתה להשלימו. ע"כ.

ואם הוא האריך במשלים נפלאים לקיים העניין הנפלא הזה וליישב אמיתתו. והכונה לו כי זה העונג המורגש אל הבונה בתחילת המלאכה והולך וגדל מיום אל יום עד סוף סיומו, הנה הוא אינו ממין העונג השלם המיוחס אל שלמות הבניין המגיע אחר הבנותו, ואינו נכנס עם שאר העונגים אשר באו ראשונה בפחות ויותר, אבל הם נפרדים במין כהפרד שלמות המעון או תמימות ההליכה מחלק אחד מחלקיהם.

כי העניין האחד הוא כחוק התמימות והשלמות.

והשני בחוק הגריעות והחיסרון. וגם החלקים ההם בעצמם הם נפרדים זה מזה במין, כהיפרד מהות הרכבת האבנים ממהות תקרת הקורות וכיוצא, או כהיפרד הקו הזה מההליכה מקו אחר ממנה, כמו שביאר לשם והנה א"כ התענוגים ההם הנפרדים

למיניהם כולם מגיעים כמו רגע. וכן התענוג השלם הנפרד מכולם בהתייחסו אל שלמות המלאכה ותמימות צורתה, כלו בא בעתה אצל התכלית.

והנה הייתה כוונת החוקר בכל זה נכונה מאד, להורות על חלוף התענוגים ומהותם ושהתענוג האמתי הנכסף מפאת השלמים שמגיע בסוף ימי פעולתם אינו אחד במין עם שאר התענוגים אשר ימצאו להם באלו החיים, אין צ"ל התענוגים ההמוניים אשר אינם תענוגים כי אם להם, כי אף לנמצאים לשלמים ע"פ דרכם אינם מהמין ההוא. ולא יקרא כן כי אם בשיתוף השם לבד.

ודבריו בכל אלה העניינים דברי אלוהים חיים בלי ספק עוררה על ענינו והאירה עינינו בו התורה האלוהית בשלמות אל בעלי הדעת במקום אשר ראתה החכמה לעשותו דוגמת חיי האדם עם התכלית הנכסף מהם אל השרידים.

[סיכום: המעשה ותכליתו סמוכים זה לזה כיחידה אחת]

והמכוון מהחכמה האלוהית ביצירתו, והוא הפרק הז' מספר הזיכרונות אשר כתבנו בשער ס"ז. והוא ענין שמחת ימי החג עם שובע שמחות שמיני חג עצרת, כי הוא הענין בעצמו שכתבתיו שם עם קצת אלו המאמרים שזכר החכם, להורות על יחס התענוגים המגיעים אל התכלית, עם העונג השלם הנמצא אצל התכלית. וגם ביחסם זה עם זה, עיין עליו, כי הוא דבר נפלא בעיני. ועלה בידינו מה שרצינו אליו, והוא שסוף המעשים ותכליתם, עם שהם דברים נבדלים ונפרדים במין, כהבדל התנועה מהמנוחה, ומ"מ הם נמצאים רצופים ותכופים מבלי הפסק. כמו שאין דבר מפסיק בין התנועה והמנוחה, כי הנה סוף המעשים הוא הגבול האחרון אשר בו יושלמו הדברים, אשר קודם התכלית, והתכלית הוא הענין הנפרד המגיע עם השלמת הסוף ההוא.

אשר אל שני העניינים האלו נמצאו במעשה בראשית שני הגבוליים תכופים ורצופים, ויכל אלוהים ביום השביעי וגו'. כמו שנתבאר במקומו שער ד'.

וכן במלאכת המשכן ויכל משה את המלאכה (שמות מ') וסמך ליה ויכס הענן את האהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן.

וכן בשלמה נאמר ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה בית ה' וגו' ויביאו הכוהנים וגו' ונאמר ויהי בצאת הכוהנים מן הקדש והענן מלא את בית ה' (מלכים א' ח').

הנה שני העניינים האלו מטבעם ומדרכם שימצאו תכופים ורצופים. והנה על שניהם התפלל אדון הנביאים אצל המלאכה האלוהית ההיא באומרו ויהי נועם ה' אלוהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו (תהלים צ') וזה כי הנועם המיוחד לו ית' הוא היותו תכלית המציאות כלו, כי הכול נברא לכבודו ולהשלמת רצונו, והוא מה שאמר אני ראשון ואני אחרון (ישעיהו מ"ד). כי זאת היא סגולת התכלית להיותו ראשון במחשבה

ואחרון במעשה. וביקש שיגיע להם הנעימות ההוא, רצוני הגעת התכלית ושמחתו ותענוגו במעשה ההוא האלוהי. ועל סוף המעשה הראוי להימצא ראשונה אמר ומעשה ידינו כוננה עלינו כי ודאי סוף המעשה הנה הוא תלוי בהם ונמשך אליהם. אמנם על הגעת התכלית האחרון אמר ומעשה ידינו כוננה כי באמת התכלית נמשך אל המעשה עצמו ואל שלמות מלאכתו:

[חשבון הנפש בסוף החיים]

ומזה יתחייב שהאיש הנלבב, כל עוד שיתקרב אל סוף המעשים אשר הם גמר מלאכתו בימי חייו, שיבוא לפניו זיכרון התכלית אשר ימצא אליו לפי הפעולות הקודמות. כי הנה הוא אז קרוב אל גבולו וסמוך אליו, כמ"ש החכם טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי ייתן אל לבו.

אמר ראשונה טוב שם משמן טוב ויום המוות וגו' (קהלת ז'). וזה כי כמו שהוא ידוע שהוא טוב למלך היום שבו יקנה יד ושם טוב הניצחון והגבורה, עם היותו אז בעמל ויגיעת המלחמות וסכנתם מיום אשר נמשח בו למלך, עם היותו במנוחה ושמחה. וזה לפי שהגבול ההוא מהמשיחה הוא בתכלית הריחוק מהתכלית.

אמנם הגבול השני הוא התכלית עצמו או קרוב אליו. כן ועל זה היחס הוא באמת יום המוות מיום היוולדו, כי יותר ממה שישמח האדם כי יולד לו בן זכר ראוי שישמח ביום מותו כי מלאו ימיו, לפי שיום המוות הוא סוף עולם המעשים אשר לו והתכלית חויב להימצא לצדו. ולזה החליט הגזרה ואמר טוב ללכת אל בית אבל הנעשה במות האדם, מלכת אל בית משתה הנעשה בהיוולדו. וביאר הטעם ואמר, באשר הוא סוף כל האדם והחי וגו'. הכוונה שהוא סוף הזמן שהאדם יקרא בשם אדם, שהוא שם כולל שתי מהותיו: החיות והדיבור. כמו שהתבאר בתחילת האלוהיות כי מה שיריץ מרוצת האנושות הוא יקרא צורה, ומשכנו יקרא היולי. ובשכון השוכן במשכן, תומר אמיתת המשכן כצורת האדם בשכבת זרע, וצורת האפרוח בביצה, לא כבגד שהוא נושא למקרה הנשוא עליו, שנקרא בגד קודם שיקבל השחרות או הלבנות, וגם אחרי כן. וכן נתבאר בב' מספר הנפש. ולכן כל ימי אשר תשכון הצורה האנושית בהיולה או בחמרה, קויים לה שם אנושות אשר נקרא שמו אדם.

אמנם אחרי סורה ממנו, לא תקרא עוד בזה השם אבל שב החומר אל אמיתתו הראשונה, והוא היותו צורה גשמית לבד, והצורה עומדת בפני עצמה, בהתעצמות הנבדל שקנתה, אם זכתה לו כמאמר החכם וישב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלוהים אשר נתנה (קהלת י"ב), כפי מה שביארנו הכוונה בשער האחרון.

ולזה אמר כי יום המוות הוא סוף כל האדם, כי המוות יפריד עניין האדם ויסיף שמו ממנו לשום חלקיו, כל אחד לעצמו. לזה יקרא נבלה, ולזה רוח אלוהים חיים. ולא יקרא עוד אדם כי אם בשיתוף או בלווי אדם מת. ואמר כי הטוב הנמצא שם הוא מצד היות אז הסוף, ואם אינו הוא התכלית הנה הוא סמוך וקרוב אליו. וכל חי ייתן אל לבו מהגבול ההוא האחרון אל התכלית האחרון התכופ והנבדל הראוי שימצא שם. וכל בעל דת חויב להתיישר אליו, כאשר אמרנו, וכמ"ש (נדרים פ"ג ב) מאי והחי ייתן אל לבו, דברים של מיתה. מאן דיספד יספדוניה, מאן דיקבר יקברוניה, מאן דדלא ידלוניה, כמו שפירשנו כוננתם בחיי שרה שער כ"ב.

ויתכן שאמר והחי יתן אל לבו, לפי שהתשוקה אל בית המשתה יותר מאל בית אבל. שזכר הוא לאדם מצד שהוא חי, לא מצד מה שהוא מדבר. ששני העניינים יחד יקראו אדם. כמו שנאמר זכר ונקבה בראם, ויקרא את שמם אדם. ואמר שהחלק הזה החי ייתן את לב השכלתו להבין הראוי והנאות אליו. או שרצה במילת החי, האיש אשר הוא חי על דרך האמת, כי הוא אשר ישמע וישים אל לבו, כי כן הדבר בלי ספק, לא האנשים אשר בחייהם קרויים מתים, כי אלו לו חכמו ישכילו זאת.

והוא הלשון עצמו אשר הפילו על זה החכם בטענה הי"א מהמאמר הג' לאלוהיות, אמר:
הנה אם היה הבוחר נופל המחשבה מת הלב דומם הכוחות הפנימיות בחר בטעם המתיקות על האדנות והניצוח בין השונאים. ע"כ.
וכן אמר המשורר יקר בעיני ה' המותה לחסידיו (תלים קי"ו) ירצה שאצל החסידים המותה יקר בעיני ה' וכמו שנמצא בספרו של רבי מאיר והנה טוב מות (ב"ר פ"ט).
אמנם בעיני שאר העם אינו כן. וזה טעם והחי יתן אל לבו כלומר שלא נתנה בחינה זו רק לשלמים.
וכל אחד מהפירושים הוא ישר ונכון. ונתבארה כוונת החכם באלו הכתובים. ונתאמת מה שרצינו אליו בעניין שני אלו הגבוליים:

[התכלית, והדרך לתכלית]

והנה כאשר הייתה התורה האלוהית הוא הדרך הישר אשר הכינו האל ית' לעם ה' אלה להגיע בקצהו לאור החיים, כמו שאמר והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו (שמות י"ח), חוייב שימצאו בה שני אלו גבולין. אלא שהיה מציאותם באופן מופלא ממה שימצאו בשום פועל ומעשה אשר יעשה האדם אותו מאי זה שיהיו זולתה, הן במין העונג התכליתי ועוצם גדולתו, הן בהגבלת המעשים אשר יקרא סוף הפעולות. וזה אשר ביארו המשורר באומרו לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצוותיך מאד (שם קי"ט). ירצה לכל תכלית מהתכליות ראיתי שהקדימהו קץ מוגבל וקצוב ממעשים מה

כמו שאמרנו ראשונה משיעור וקצבת מעשה בנין הבית או הכיסא, כדי שיהא נכון לשיבה וכדומה.

אמנם אל התכלית הנפלא שהוא העונג המקווה בשכר התורה והמצווה, לא ראיתי קץ מוגבל וקצוב למלאכת העבודה הראויה אליו, כי רחבה מצוותיך מאד, ולא יגבילה המספר המפורסם מרמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה, כי ודאי ארוכה ורחבה היא מאד לאיש הנלבב, אשר לא ייגע ולא יעף למצוא מצוותיה, כי ודאי יתגלה אליו שיעור אשר לא ימד ולא יספר. ועל ההערה הנפלאה כזה היה מתפלל ואומר גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. כי הנה באמת הבא עליה בחשק ואהבה עצומה, אין צריך לומר שלא יסתרו פשוטיה וגלויה מנגד עיניו, אבל יתגלו אליו מצפוניה וימצאו לו מטמוני מרגליותיה היקרות אשר לא יערכם זהב וכסף, ולא ישוו אליהם כל כלי חמדה, וירבה על עצמו מצות ואזהרות לבית יקרות אשר לא ציוותה אותם לבוערים בעם העוברים עליה באקראי ודרך עראי. ואין ספק כי רב הוא מאד הטמון תחת כנפיה מהנמצא בחיצונותיה:

[חסידות – הפרזה בדרך]

הלא תראה מה שסופר בתלמוד מכמה מילי דחסידות, שהיו נוהגים בהם כמה חכמים וחסידים אשר מעולם אנשי השם ספרנו קצתם בפרשת קדושים, מי בקש זאת מידם אחר שלא נכתבו בתורה בהווייתן, אלא שמתוך תמידות העסק בתורה והירידה לסוף דעתה במצוותיה ובכוונותיה, היו רואים בשכלם הטהור והזך שלשלמותם חויבו המעשים ההם וקבלום עליהם למצות תוריות.

וכבר הפליגו לדבר בזה בפרק קמא דקידושין (דף ל"א) בהרבה עניינים ומהרבה חכמים ובפרט במצות כבוד אב ואם אמרו:

אבימי הוו ליה חמשה בני סמיכי. וכי אתא אבוא קארי אבבא, רהיט אזיל פתח ליה ואמר אין אין עד דמטי התם. יומא חד אמר ליה אשקין מיא, אדאייתי ליה נמנם. גחין קאי עליה עד דאיתער.
אסתייעא מילתא ודריש מזמור לאסף בתריסר אפי, כי ממה שהחמירה תורה בכבודו של אב ומוראו ראה שחויב לו לעשות לו יקר יותר באלו העליונים ממה שיעשה לזולתו הראוי לכבוד.

ולזה מצא עצמו מחויב מתורת החסידות לעשות כן. והוא מה שאמרו רבי אבהו אביו כשאמר כגון אבימי ברי קיים מצות כיבוד, לבאר שלא עשה בזה רק החיוב במצווה הזאת אלא שהעניין במצות כמו העניין בצדק, כי הצדיק הוא שעושה מה שכתוב בנימוס בלי תוספת וחסרון.

אמנם החסיד הוא העושה כראוי בעת הצורך כמו שכתבנו בשער מ"ג. ואפשר כי לזה אמרו מה דאסתייעא מילתא להודיע מה שהביאו לשלמות המעשה והוא השקידה בתורה שאפילו בשעה ההיא לא פנה לבו ממנה.

וכן רבי טרפון הות ליה ההיא אימא זקנה, דכל אימת דסלקא לפוריא גחין וסליקא עליה. אתא קא משתבח בי מדרשא, אמרו ליה עדיין לא הגעת לחצי כבוד. כלום זרקה לפניך ארנקי בים ולא הכלמתה (קידושין שם א). ורבים כעניינים האלו. ולא עוד שאפילו מעכו"ם אחד סופר שם (ל"א א)

שהיה באשקלון ובקשו ממנו אבנים לאפוד בשמנים ריבוא, והיו מפתחות מונחות תחת מראשותיו של אביו, ולא ציערו, כי האיש זך הדעת יהיה מי שיהיה יחשוב בלבו הדברים שהם שלמות הדבר ההוא המוטל עליו, ולא יגרע חוקו בהם כאלו הם מעיקר המצווה.

וכן סופר בספרים החיצונים מאיש סוחר אשר קבל טוב גדול מרבו גדלו והשיאו אשה והעשירו ולסוף העני רבו ובא לידו ושאל ממנו מתנה לחיות בה, והוא השיבו בשפה רפה אבל שלח נער לבוש בלוי סחבות ומרגלית יקרה מאד בידו, ומזדמן לפניו ומכרה לו בדינר או בסלע. ומדי ימים מעטים שלח אליו אחר לבוש מכלול כמשפט צידוני או צורי, או כאחד השרים, וקנאה ממנו באלפי זהב וכסף. ועשה זה כדי שיקבל את הטוב ויחיה בו באחריתו מבלי שיגיע לו ממנו בושט ופגם, אבל שיחשוב שהאלוהים אינה לידו בדרך מקח וממכר.

ומנין לו זה הדבר הנפלא, רק ממה שראה שציוה הכתוב והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו, וחז"ל אמרו אפילו סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו (כתובות ס"ז ב).

אמנם זה המעולה ראה שאם ישיגהו בזה בושט והלבנה, כבר יחסר לו. ועוד מה שהוא מגונה להלבין פני זולתו, וכל שכן מי שקדמו לו עליו טובות רבות וגדולות, והמציא המצווה הזו וקבלה עליו כאלו נתנה בסיני.

וכאלה רבות מכל מין ומין לא יכילם ספר וספר וספור וכולם למשה מסיני. והנה לזה היה מתפלל גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך (תהלים קי"ט), כי הנה באמת רחבה מצוותך מאד. וכבר אז"ל (מגילה י"ד א) שכל הנביאים לא חדשו בה דבר כלל והכול מזה המין.

וכמה הפליג על זה האלוהי **בעל ספר חובת הלבבות** בשער העבודה בפ' שלשי ממנו, והוא ענין הג' שעליו גזר שהעבודה השכלית היא יותר שלמה מהתוריית. והביא אלו הכתובים, רצוני לכל תכלה ראיתי קץ וגו'. גל עיני וגו'. ולפי שהוא שם התוספת הזה כולו שכלי, חוץ מן ההערה התוריה, הוצרך לבאר אותם על ידי הדחק, ושרצה בהם התורה והמצות שאנו חייבים מעבודותיו שאין להם קץ, יתר על מצות התורה מפני התמדת טובותיו עמנו שאין לו קץ ותכלית.

אמנם לפי מה שאמרנו, שכל התוספת הזו הבלתי משוער כולו הוא ממנה עצמה על ידי המשמוש התמידי בדדיה, וכמו שאמר הפוך בה דכולא בה וכו' (אבות פ"ה). הנה עלה הכול כהוגן, ודברי הכתובים כפשטן, להגיד ולומר שקץ המצוות התוריות הוא בלתי מוגבל, כמו שהתכלית אליהן הוא עונג וערבות מופלא, אשר לא ישערהו לשון ורעיון. כמו שאמר המשורר עליו מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו' (תהלים ל"א). לומר שהוא הצלחה ועונג שאין לה שום גבול וסוף לא בכמות ולא באיכות.

[העונג המושלם – בהגיע לשלמות המעשה]

וכבר נמצא בה העניין האלוהי אשר כתבו החכם אצל מיני התענוגים קצתם עם קצתם, וכולם עם העונג השלם הבא עם שלמות צורת הכוללות ותמותו, והוא שאם כבר הגיעו בכל חלק וחלק ממנה תענוגים נפלאים כפי מה שיחויב מהגעת הדרושים השלמים ההם כל אחד לפי מדרגתו ומעלתו.

אמנם התענוג המגיע מכללה הוא ממין אחר עצמו עליהם ושלש מכולם לא במדרגת הכול אל החלק אצל הכמות, אבל בעניינים ומינים מתחלפים מאד אצל המהות. וכמה יעיד על אמיתת זה מאמר המשורר:

תורת ה' תמימה משיבת נפש עדות ה' נאמנה מחכימת פתי פקודי ה' ישרים
משמחי לב מצות ה' ברה מאירת עיניים יראת ה' טהורה וגו'. משפטי ה' אמת
וגו'. (שם י"ט).

ירצה הנה התורה בתמימות צורת כללותה, יש לה תכלית מיוחד ונבדל במין במעלה ויתרון מן התכליות אשר לכל חלקיה, כמו שהנפש המשכלת הוא נמצא נבדל במעלה ושלימות מכל איברי האדם וכוחותיו ההיולאניות המשותפות לשאר הבעלי חיים, ואינם נכנסים עמה תחת מין אחד. ולזה תועלת כללותה הוא מיוחד אל השבת הנפש הזאת למעונה, שאין תענוג שווה אליו ולא ממינו בכל שאר התענוגים החלקיים.

גם התענוגים המגיעים מחלקיה הם נבדלים זה מזה במין. כי יש מהם מחכימות פתאים. ויש משמחי לב. ויש מאירות עיניים. ויש מעמידות ומקיימות. ויש מורות ההצדק והאמיתות. והנה הנם מתחלפים במין כהתחלפות האיברים והכוחות והתועלות אשר ישיגום.

וכבר יתבאר זה היטב במה שכתבנו על אלה הכתובים אצל תמונת המנורה שער מ"ט, כי יראה מהם תיעשה המנורה כהוגן גם פירוש כל המזמור כתבנו בנעילת השער הראשון, ומצאת כי תדרשנו משם צודק מאד, למה שרצינו אליו הנה.

והנה בשביל החילוף המיני אשר לחלקים האלו במעלה עם השלמות הכללי, אמר הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב

רב. יאמר, כי התענוגים המגיעים בעודו בדרך, הם מינים ממינים שונים, מהם נחמדים כזהב, ומהם יקרים כפז רב, מהם מתוקים מדבש, ומהם כנופת צופים. אמנם שיעקר מה שהוא נזהר בהם, הוא מצד מה שיגיע לנזהר בשמרם עקב רב: והוא השכר הבלתי משוער לסוף. וכמו שאז"ל אדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיים לעוה"ב (ריש פ' קמא דפיאה). וכבר ביארו חז"ל זה העניין עצמו מההתחלפות הנמצא בתכלית התורות, אלא שהורו אותו בהבדל השלמויות המגיעות על ידי השלמים הקודמים באומה מהשלמות המגיע ממשה אדון כל הנביאים עליהם המנוחה והשלום.

אמרו במדרש שוחר טוב (תהלים א')

אתה מוצא כי כשעמד אברהם אבינו וברך את יצחק בנו, וגמר בנתינה שנאמר וייתן אברהם את כל אשר לו ליצחק וגו' (בראשית כ"ה). עמד יצחק וברך את יעקב, פתח בנתינה שנאמר וייתן לך האלוהים וגו' (שם כ"ז), וחתם בקריאה שנאמר ויקרא יצחק את יעקב ויברך אותו (שם כ"ח). עמד יעקב וברך את השבטים ופתח בקריאה, שנאמר ויקרא יעקב אל בניו וגו' (שם מ"ט), וחתם בזאת, שנאמר וזאת אשר דבר להם אביהם. עמד משה לברך את ישראל, אמר יעקב בכורו של מקום פתח בקריאה וחתם בזאת, הריני פותח במה שחתם זקני. ופתח בזאת הברכה, וחתם באשריך ישראל. כיון שעמד דוד פתח במה שחתם משה, ואמר אף אני אברך באשרי, ואמר אשרי האיש אשר לא הלך וגו'.

הנך רואה שנתחלפו כל המאמרים הללו שנמצאו בפי כל השלמים אשר קדמוהו למשה רבנו ממאמרו התחלפות הכולל אל הפרט, כי הנה הוא לקח בברכתו מאמר כללי באומרו אשריך ישראל, שמורה על כללות הטובות כולן, כמו שנתפרסם הלשון הזה בפי כל החוקרים אשר הסכימו בשזה הלשון, רצוני אשר הוא תואר כולל כל המעלות וההצלחות, ושהכול בעבורו, ואינו בשביל דבר אחר, והוא ענין התכלית על כל שאר התכליות. כמו שביארו החכם בפרק ד' **מספר המידות** ומה גם עתה בתשיעי ובעשירי מהעשירי כי שם נתבאר היות האושר שלם ומענג ומספיק ושובת מכל היגיעות.

אמנם הם כולם לקחו מאמרים מורים על חלקיות, וקצתי דברים ועניינים, ולא עוד אלא שנתחלפו זה מזה בעניינם כהתחלפות מילת נתינה מקריאה, ומלת קריאה ממילת זאת בהוראתם.

אמנם ענין התחלפותם ממדרגה למדרגה יחויב מהיות האנשים השלמים ההם באים בתחילה לכלל זה השלמות, כמו שאל הסיבה הזאת עצמה אמרו חז"ל (פסחים פ"ח א) שקרא אברהם אל המקום המיוחד לבית עולמים הר. ויצחק קראו שדה. ויעקב בית, שחילוף השמות יורה על הגעת יתרון השלמות בהכרת העניינים האלוהיים בזה אחר זה, כמו שביארנו הדבר יפה בפרשת ויצא יעקב שער כ"ה ח"א.

[דרגות בשלמות המעשה]

והנה על האופן ההוא יוחס זה השלמות אשר נתברכו בו יוצאי ירך אברהם אבינו בפיו ולשונו אל מלת נתינה כי לפי מיעוט ההכנה הנמצאת אז בתחילת העניין במקבלים אותו נחשב כאלו נתנה להם במתנה גמורה מבלי שייקחו חלף שכר עמלם ולימודם.

אמנם כשהייתה התחלת יצחק מזה העניין מהשלמות ולא סר מלכת אחריו כבר העלה אותו אל מדרגה עליונה ממנה עד שייחס ברכתיו אל לשון קריאה להורות שכבר היו קרואים נקראים אל על ותמצא בהם העניה והשמעות אל השלמות והאזנה אליו מה שלא היה כן בראשונה.

אמנם יעקב לפי שהתחיל מזה השלמות העלה אותו אל מדרגה גדולה מזו, והוא צד השערה והכרה אל השלמות המיוחד, אשר יאמר כי הוא זה באופן מה כמו שנרמז במראה הסולם אשר שם נאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלוהים וזה שער השמים (בראשית כ"ח). כי כל אלו הלשונות הם לרמוז ולייחד העניינים האלוהיים בצירוף, ולהבדילם משאר השלמות והתענוגים אשר ציירום שאר האנשים בתכליותיהם. והוא מה שאמרו שסיים במילת זאת, באומרו וזאת אשר דבר להם אביהם, כי הוא הדבר המסור להם מפיו ביום ברכתו אותם כמו שדרשו חז"ל וכבר ביארנוהו במקומו.

אמנם עדיין לא היו משערים גודל העניין ועוצם התפשטותו אם ברובו ואם בהפלגת תענוגו וטובו, וכמעט שהיו מציירים בו שום קצבה כמו שנראה ממילת זאת עד שבא משה אדוננו ע"ה והתחיל מהשגה זו והשלים תוארו במדרגה האחרונה שאין למעלה ממנה, אשר זכרה באומרו אשריך ישראל מי כמוך כי הוא שם כולל ומקיף כל השלמויות והטובות התכליתיות כמו שאמרנו, וכפי מה שכווננו חכמינו ז"ל במדרש אשר זכרנו ראשונה, שאמרו ישראל אומרים מי כמוך באלים ה', ורוח הקודש אומרת אשריך ישראל מי כמוך. והכוונה להם שיובן מהמאמר הזה להם עניין אלוהי מיוחד מושפע ונאצל אליהם מאלוהותו ית', עד שלהפלגת גדולתו ושלמותו יראה שאי אפשר להשפע כי אם מאתו ית' מצד שאין כמוהו באלוהים כי השפע המופלא בלתי בעל תכלית ראוי שיוחס אל השלם שבמשפיעים ב"ה.

ופירשו אמיתת העניין ומהותו במה שאמרו נתקבצו כל ישראל אל משה רבנו וכו'. להורות על מה שיחייבהו השכל תכלית החיוב שימצא לאדם תכלית אחר ושלמות עליון ממה ששיג בזה העולם הנפסד, שאם לא כן לשווא תהיה צורתו הנבדלת מכל שאר הבעלי חיים השפלים, ושווא עבוד אלוהים בכל עבודות התורה וזולתם, כי זהו חוזק החקירה אשר בא בה שלמה החכם בספרו המיוחד אליה, באומרו מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש (קהלת א'). כי חויב לו למצוא זה היתרון על כל פנים לסיבה

שזכרנו, ובקש ולא מצא שיהיה זה בשום עסק מכל העסקים האנושיים למיניהם, כי אם מצד עסק התורה והמצווה הנמשכת מהיראה האלוהית, אשר מצדם מצא לו אחרית ותקווה בעולם הנשמות, כמו שסיים באומרו סוף דבר הכול נשמע את האלוהים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם (שם י"ב), כמו שביארנו שם בפירושו תוכן הדברים יפה, וקצתו זכרנו בשער ל"ג.

[ישראל מבקשים ממשה לדעת מהי הטובה העתידה להם]

והנה מהכוח והטעם ההוא עצמו אמרו (בספרי שם) שנתקבצו אצלו ואמרו משה רבנו מה טובה עתיד הקב"ה לתן לנו לעולם הבא, כי ידעו כי מחיוב השכל ומחיוב ייעודי תורתו יש שכר טוב לעמלם, אבל לא ידעו מה הוא ולא באו עד תכליתו. והיו רוצים שיודיעהו להם בדמותו בצלמו, ע"ד שאמר המשורר על שאלה כזו: רבים אומרים מי יראנו טוב, נסה עלינו אור פניך ה' (תהלים ד'). כמו שנתבאר תשוקת זאת השאלה בפרשת הברית שער ע'.

והנה הוא ע"ה השיב להם התשובה המיוחדת לכל דבר, שאין לו שום שיעור וקצבה באומרו איני יודע מה אומר לכם וכו'. לומר שאין לו פה ולא לשון ולא איש דברים הוא להקיף ולשער הטוב ההוא העליון, להיותו בכמות ואיכות בלתי בעל תכלית, ושלזה אינו יודע לתארו בתואר אחר, רק מה שמורה על ריבוי ועוצם גדולתו הבלתי משוערת, במה שאמר אשריך ישראל מי כמוך. כלומר אשריכם מה מתוקן לכם כי הוא ודאי טוב בלתי מוגבל ונחלה בלא מצרים. והנה בזה דברו בתואר העונג התכליתי הנמצא עם שלימות המלאכה ותמימותה כמו שאמר.

אמנם במשל אשר אמרו למלך שמסר בנו לפדגוג אחד וכו'. השלימו להורות העניין כלו מעניין התענוגים הקודמים והתחלפם זה מזה במין, וכולם מהאחרון. וזה במה שאמרו שהיה מחזרו ומראה אותו ואומר לו כל אילנות הללו שלך, כל גפנים הללו שלך, כל ארצות הללו שלך, כי בזה יראה שכווננו לרמוז אל מה שקדם מן התארים אשר תארו זה הטוב האבות הקדושים מתארים מתחלפים, כמו שנבדלו סתם אילנות מהגפנים, וזה וזה מהארצות, וכולם לא יצאו מהשערת קצב וגבול, מה כמו שסיים יעקב עד שנלאה מהראותו, ואמר איני יודע אשריך מה אומר לך אשריך מה מתוקן לך כך אמר משה וכו'. כי הוא אשר הרחיב להם העניין עד אין סוף.

ומה שאמרו עם נושע בה' עם שאין ישועתו אלא בשכינה הוא עצמו מה שאמרו ראשונה הם אמרו מי כמוכה וגו', ורוח הקודש אומרת אשריך ישראל וגו'. כמו שכתבנו. מ"מ למדנו כוונת המאמר במה שאמרו שמה רבנו סיים באשריך ישראל שהוא מאמר הרומז לטוב הגדול ונפלא לאין סוף.

אמנם טעם הראות על זה האופן, ולא על דרך פרטיות עיני זה הטוב על הדרך אשר דברו והרחיבו בעיניי נימוסי שאר האומות וכיתותיהם, כבר כתבנוהו והארכנו בעינינו שם בפרשת אם בחקותי ובשער ל"ג הנזכר, והוכחנו הוכחה עצומה שהזכירה באופן אחר הוא דבר שאין בו תועלת כלל, ולא עוד אלא שיזיק. ועל זה אמר המשורר אמרות ה' אמרות טהורות וגו'. אתה ה' תשמרם וגו' (תלים י"ב). בכלל המזמור כלו אשר נוהגין ישראל לקרותו ביום סיום התורה ומצאת נחת רוח כי תדרשנו משם בכל לבבך, כי זה עם כל הכתוב שם ישקיט המיית השאלה הזאת, ויניח דעת כל בעל שכל מאי זה כת שיהיה אצלה בלי ספק.

אמנם מה שאמרו בסוף המאמר (שוח"ט שם) כיון שעמד דוד פתח במה שחתם משה ואמר אף אני אברך באשרי, ואמר אשרי האיש אשר לא הלך וגו'. הוא מה שנתקיים אמונת מציאות זה הטוב על העניין ההוא בכל האומה הזאת.

אמנם נתייחס הדבר לדוד לפי שהוא יותר מכל זולתו מהנביאים ומהמדברים ברוח הקדש המדבר בזה האושר והמפרסם ענינו בכמה מקומות ותמיד כל היום וכל הלילה לא יחשה מהזכירו ומהתפלל עליו. אמר אתה לך לפני ה' בארצות החיים. להתהלך לפני אלוהים באור החיים. אל תאסוף עם חטאים נפשי וגו'. כי לא תעזוב נפשי לשאול וגו'. מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו'. זולת זה רבים אשר זכרנום בכלל מה שנמצאו לזולתו. ולזה התחיל ספרו מזה העניין המיוחד לא להוסיף עליו כי עליו אין להוסיף אבל להחזיק בו ולקיימו וליחס אותו אל הסיבה המיוחדת אליו אשר אין זולתה ואופן השגתו בה ואמר:

אשרי האיש אשר לא הלך וגו'. כי אם בתורת ה' וגו'. והיה כעץ שתול על פלגי מים וגו' (תלים א').

יבאר מציאות זה האושר, ויאמר שאין מדרכו שישגיגוהו על דרך לא טוב מכל הדרכים המיימינים והמשמאילים. אבל שהשגתו תהיה על דרך התורה התמימה המשיבת נפש כמו שאמרנו ראשונה.

ויאמר זה בהזכיר חלקי האנשים בהשתמשם בחייהם. ואמר שהם לא ימלטו משיהיו על ארבעה פנים.

יש שדעותיהם הפנימיות נפסדות. אמנם טומנים אותם בחובם בקצת מעשים נראים טובים, אם ליראת העונשים או להונות האנשים, והם באמת הרשעים בעצם, כאשר נמצא בהם דבר טוב במקרה.

ויש בהפך מאלו שדעותיהם ותשוקותיהם הפנימיות הם טובות וכשרות. אמנם הם ניצוחי התאוות החיצונות והנה אלה הם כשרים בעצם וחטאים במקרה כמו שנתבאר זה העניין בפרק אחד עשר מהשביעי **מספר המידות.**

ויש שנגמר בהם רע מבית ומחוץ לא נמצא בהם שום טוב לא בעצם ולא במקרה.
ויש בהפך אלו והם האנשים השלמים שהם טובים בחצונותם וישרים בלבותם טובים לשמים וטובים לבריות.

והנה הוא תלה האושר שהזכיר בפתח דבריו בהרחקת האדם מכל אלו השלשה דרכים הראשונים, והידבקו ברביעית. וזכר אותם על דרך החלוקה עצמה אשר זכרנו.
ועל הראשונה אמר אשר לא הלך בעצת רשעים, כי האנשים אשר בעצם הם רשעים אי אפשר שתהיה עצתם כי אם רעה, לפי שהעצה היא יוצאת מעומק לבבם אשר הוא למרע. ועל זה עצמו אמר אליפז האומרים לאל סור ממנו ומה יפעל שדי למו, והוא מלא בתיהם טוב ועצת רשעים רחקה מני (איוב כ"ב). אמר כי האנשים הרשעים הכופרים בלבם בלתי נכרים להמון, מצד שבתיהם מלאים כל טוב אשר מילא אותם הוא יתעלה לסיבה ידועה לו. הנה עצתם רחוקה היא ממנו, כי הוא נשמר ממנה כי ידע אשכולות מרורות בקרבה.
ועל השנית ההפכית אמר ובדרך חטאים לא עמד, כי החטאים הדרך אשר הם הולכים בה הוא רע באשר אין כוח בהם לעמוד על דעתם הטוב. ואחר שהם רשעים אף כי יהיה במקרה אין לעמוד בדרכם.

והנה על השלישית שהיא רעה בהחלט אמר ובמושב לצים לא ישב כי הלצים ודאי הם רעים לשמים ולבריות מלב ומנפש ולהם לא יקבלו שום תקנה. וכבד הייתה לשלמה תמיד עמהם מלחמה ערוכה ויאוש מדעת מתקנתם לא יאהב לץ הוכח לו וגו' (משלי ט"ו). אל תוכח לץ פן ישנאך (שם ט'). לץ תכה ופתי יערים נכונו ללצים שפטים (שם י"ט) ולזה אמר ובמושב לצים לא ישב, שכיון שבא עד קצה הרע הזה בו ישב לעולם.
הנה לא נשארה דרך ישרה ונכונה להגיע אל זה האושר רק ההפכית לזאת והוא אשר יהיה האדם טוב ושלם בתשוקותיו הפנימיות ובמעשיו החיצוניות, ועליה אמר כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו וגו'.

והענין מבואר בשרצה שיהיו חפציו הפנימיים לתורה ולמצווה והמעשים החיצונים יסכימו עמהם עד שלא יסור יומם ולילה מלהגות בה. וכמו שאמר שלמה עליו השלום אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירוך בכל עת באהבתה תשגה תמיד (משלי ה'). כי באהבתו אותה על זה האופן, והתמיד העיון וההגיה בה תמיד, יגיעו לו ממנה המון תועלות גלויות ונסתרות, וריבוי המצות על השיעור שאמר אליו גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך (תהלים קי"ט). וכמו שאמר רחבה מצוותך מאד. וכאשר ביארנום ראשונה.

והנה אחר שהזהיר וזירז מאד על סור מרע ועשה טוב על הדרך הזה, נעתק לבאר מה שאפשר לבארו ממהות האושר הזה שזכר, ויחסו אל התורה האלוהית אשר חתם משה רבנו בה באשריך ישראל. ואמר **והיה כעץ שתול על פלגי מים וגו'.** ירצה כי מצד חפצו הפנימי והגייתו התמידית בתורה על הדרך שאמרנו הנה הוא אצל שאר האנשים כעץ

השדה החזק אצל שאר הצמחים, ולא עוד אלא שהוא שתול על פלגי מים, שהוא רענן וטוב כל הימים מרוב הלחות התמידי אשר לצדו. ומהמחויב שאיש כזה ייתן פריו המיוחד אליו מהמצות התוריות הנראות והלביות הטמונות. וזה מה שיחיהו תמיד ולא יראה מות בארץ החיים וכמו שאמר המשורר אך אלוהים יפדה נפשי מיד שאול וגו' (שם מ"ט). יראה כי במות הבשר תישאר הנפש קיימת, והוא אשר רצה באומרו **ועלה לא יבול** כי לפי המשל הוא כנוי למות. וזה כי נבילת העלה אל האילנות בתחילת החורף זו היא מיתתן כמו שצמיחתן בזמן האביב זו היא התחלת חיותן. ולזה תהיה הכוונה מבוארת **אשר פרו יתן** בעודו בעולם הזה, שהוא זמן המעשה ולא יראה מות בנפשו כשאר הכתות אשר זכר, **וכל אשר יעשה יצליח** תמיד, כי לא במותו תפסק הצלחתו כמו שהוא בהצלחות המדומות שאמר עליהם כי לא במותו ייקח הכול. אדרבה, אז הוא זמן הצלחתו העצומה הבלתי משוערת, אשר עליה אמר אשרי האיש נמשך למאמר אשריך ישראל כמו שאמרנו. והיות אלו הסגולות הנמצאים בהפך אצל כל העצים השתולים על פלגי מים, הוא מבואר כמו שכתבתי הדבר אצל וערבי נחל שער ס"ז פ"ז.

ואחר שזכר הגעת האושר אל הכת הרביעי בעסק התורה האלוהית אשר נחתמה בו, ביאר מ"ש שאי אפשר להתאשר שום אחד מהשלשה כתות שזכר. ואמר **לא כן הרשעים** וגו'. ובשם הזה כלל שני הכתות מהשלשה הראשונות, והם הרשעים והלצים לפי שהם רשעים בעצם, וראשונה עם שהכת הראשונה ימצא בה קצת טוב, רצוני במקרה ולזה הם הפך האיש הזה המאושר אשר בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה וגו'. כי מצד עצמם הם הפך העץ החזק, ואינם אלא כמוץ אשר מציאותו חלוש מאד, ותחת אשר היה לעץ הזה סמוכות ישיבת פלגי מים מבחוץ, המעמידים אותו תמיד והוא ההגייה התמידית בתורה כמו שאמר הנה לרשעים האלו יבא קדים רוע מעשיהם ומחשבותיהם, וידוף אותם ממקומם וממעמדם, ולא ימצאו עוד. וכמו שאמר במקום אחר כי רוח עברה בו ואיננו ולא יכירנו עוד מקומו (שם ק"ג). ואחר נתן הבדל בין שתי אלו הכתות המקולקלות, שכלל בשם רשעים כמו שאמרנו, בין הכת האמצעית אשר קרא אותם חטאים, ואמר **על כן לא יקומו רשעים במשפט וגו'**. ירצה על כן על כל דברי זה הטעם והוא שהרשעים הם אשר הם רשעים בעצם מצד היותם כן בפנימיותם, אי אפשר להם לקום עוד בעדת צדיקים כי לא יקווה מהם שישובו מרשתתם להיות בעלי תשובה, עד שיאמר בהם מקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד.

אמנם החטאים מצד שהפנימי שלהם הוא טוב, כבר יקראו צדיקים בעצם. ואם הם חטאים במקרה. לכן יש תקווה לאחריתם כי נפשם עליהם תאבל בעשותם הרעות וישובו למוטב. ולזה אמר על כן לא תהיה לרשעים הללו תקומה במשפטם בעולם הנשמות וחטאים חלקם בעדת צדיקים לאור באור החיים שכיון שלא היו חטאים רק במקרה יהיה להם המקרה קל ההסרה ויתפכו אל הצדק אשר היה להם בעצם, ויהיו מכלל הבעלי

תשובה. כמו שאמר וביאר אמות הטעם ואמר. **כי יודע ה' דרך צדיקים וגו'**. ירצה כי יודע ה' דרך הצדיקים אשר הם כן בעצם שסופם לשוב אל נכון לסיבה שנזכרה.

אמנם הרשעים בעצם אין מטבעם לשוב, כי דרכם לשוב למוטב תאבד בפניהם ולא תמצא בארץ החיים. הנה שביאר היטב הכוונה אשר אליה תפס בלשון ההוא אשר סיים אדון הנביאים. ולבאר איך האושר ההוא אשר הזכיר הוא תלוי בהתרחק מהרחקותיה ובהתקרב אל לימוד התורה ההיא ומצוותיה ועשות אותם, והוא אשר התמיד תמיד בהרבה מזמורים ובהרבה מקומות, אשרי כל ירא ה' וגו' יגיע כפך כי תאכל וגו' (שם קכ"ח).

וכבר ביארנו בפרשת עמלק שער מ"ב אשרי נשוי פשע אשרי יושבי ביתך אשרי תמימי דרך אשרי העם שככה לו אשרי העם שיי' אלוהיו:

ולהיות זאת המלה מיוחדת אל ההוראה הנפלאה שאמרנו, רצוני להצלחת העולם התענוג הנצחי להתעלס בזיו השכינה בתמידות השבח והמהלל, כאחד הנבדלים, הוא מה שסיים ספרו אדוננו דוד ע"ה במאמר **כל הנשמה תהלל יה הללויה**. כי הוא באמת פי' מלת אשרי שזכר ראשונה.

והכול בכלל מה שאמר אשריך ישראל. ולזה לא אמר פתח באשרי וסיים בהללויה, לפי שאין הסיום דבר נוסף על הפתיחה כלל, רק פירוש מה. והוא מה שביארו הללויה אשרי איש ירא את ה' וגו'. גיבור בארץ וגו'. הון ועושר וגו'. זרח בחשך וגו' (תלים קי"ב). כי אחר שזכר הטובות הגופיות הזמניות אשר תיעד התורה בכל המקומות לסיבות עצומות שזכרנו בפר' הברית שער ע' הנזכר, כמו שהם מבוארות לפניך כל אחד כפי ענינה, נמשך אל ההצלחה הנפשית במיוחד, שבכינוייה והוא **לאור באור החיים**. ועל זה אמר **זרח בחשך אור לישרים**, וזה כי בבא שמשם של רשעים וכאשר נדעך נרם בעת מיתתם אז יזרח אורם, ויהי היה הולך ואור עד אין קץ.

ואמר חנון ורחום וצדיק כנגד ג' מיני הטובות אשר זכר, כי גבורות הזרע הוא מעניין החנינה, כד"א (בראשית ל"ג) הילדים אשר חנן ה' את עבדך. וענין העושר הוא מידת הרחמנות לתת לכל בריה די מחסורה. וכמו שאמר ורחמיו על כל מעשיו (תהלים שם קמ"ה).

אמנם על ההצלחה הנפשית אמר וצדיק, כי היא באה מפאת הצדק המוחלט ולא במקרה והזדמן. וכמו שאמר והלך לפניך צדקך וגו' (ישעיה נ"ח). ולזה התחיל המזמור הללויה, לומר שענין ההצלחה המופלאה הזאת היא להיות הנפש בשבח והילול מתמיד אל האל ית', לא יפסק לעולם, כמו שעל זה גמר ספרו וסיים כל הנשמה תהלל יה הללויה.

והנה עם זה כבר נתבאר שקיימה התורה האלוהית במדע האמתי הנבואי אשר אין אמתות למעלה ממנו, כל מה שעלה בזה הדרוש הנפלא מהעיון המחקרי אם במהות העונג התכליתי המגיע בסוף הפעולות האנושיות, ואם בהפרדתו במהותו מכל שאר התענוגים המגיעים בדרך, ואם בהפרדת כולם זה מזה למיניהם, אם שאי אפשר שלא יתחלפו ההשגות והתענוגים אשר דברה בהם התורה האלוהית בייעודיה הפלא ופלא במהותם מאותם אשר שערם חכמי המחקר, כמו שהתחלפו חילוף רב המעשים המביאים אותם, יש לדעת באשר אלו הם עניינים עליונים ודברי אלוהים חיים, ואלו המעשים ותיקונים אנושיים לבד שהוא הבדל מופלא ומפורסם.

ומכללם נתבאר גם כן מה שהנחנוהו ראשונה מחיוב סדור הדבור בעניינו אצל הלמוד במקום מציאותו אצל המעשה, כי על כן הייתה חתימת זאת התורה האלוהית אשר היא הדרך הישרה להגיע לאור באור ה', במאמר אשריך ישראל מי כמוך, אשר הוא מאמר כולל ודמוי כל העניין כמו שביארוהו חז"ל. וגם דוד אשר פתח בו סיים בביאורו, וגמר כל הנשמה תהלל יה הללויה כמ"ש. והנה שלמה בנו בספר משלי סיים בזה האושר עצמו, באומרו קמו בניה ויאשרוהו וגו'. רבות בנות עשו חיל וגו'. שקר החן וגו'. תנו לה מפרי ידיה ויהללוהו וגו' (משלי ל"א). כי הכול בנפש המשכלת הוא נאמר כמו שנתבאר יפה בפרשת שרה שער כ"ב.

ומשם למד **אריסטו** לייחד הדיבור בזה העונג במאמר העשירי האחרון מספר ההוא הנכבד אשר במידות. וזה מה שרצינו אליו בזה הדיבור הנפרד אשר שמנו אותו לסוף ונעילת השערים כולם.

והנה אין ספק כי יגיעו למשתדלים אצל הלימוד והעיון באלו העניינים ניצוצות ואורות מהתענוגים ההם אשר למתעסקים בהם אצל הפעולות, אם מאותם ההנאות החלקיות המגיעות בהמשך המלאכה ואם שמץ מהתענוג השלם המגיע בתמימותה, כי זה מה שנמצא במציאות חזק אצל הניסיון, עד שזה המתיקות והערבות הוא מה שיחזיק מיתרי החשק ועבותות האהבה להמשיך בכוח גדול לב המעיינים בכל חכמה להיפרד מדרכי העולם וחמודותיהם, ולהתבודד על לימודה. כי יקרו להם אלו ההשגות השכליות המגיעות לכל אחד כפי כוחו איש כמתנת ידו מכל כלי חמדה, וכמו שאמר בזאת התורה האלוהית אשר אין ערוך אליה בכל החכמות כולן כי על העסק בלימודה, אמר המשורר שש אנכי על אמרתך וגו' (תלים קי"ט). אמר כי המאמרים לבד יש להם אותה סגולה נפלאה מהשמחה והערבות, כל שכן במה שיגיע מקיומם משמחת הנפש וערבותה בעולם הנשמות, והוא שביאר יפה באומרו פקודי ה' ישרים משמחי לב וגו'. הנחמדים מזהב וגו' (שם י"ט). והעד הנאמן אמר גם עבדך נזהר בהם וגו'. יאמר שהם יקרים מאד אצלו, ושמח אצל למודם יותר ממה שישמח באלו התענוגים הגשמיים שזכר מלבד מה שיגיעוהו בשמרם וקיים

אותם בפועל עקב רב, והוא עצמו אשר עליו אמר מה רב טובך וגו' (שם ל"א). ירצה מה רב טוב העונג והערבות הצפון לנפשות יראיך, בהיותם בעולם ההוא הרוחני, אשר עין לא ראתה אלוהים זולתך. אבל עכ"ז פעלת וגלית שמץ מנהו לחוסים בך הנעזבים מדרכי העולם ומעסקיו להתעסק בתורה ובמצות ובעיוניהם, כי יגיעם ערבות ועונג יספיק להמשיכם אליו בחזקה, והוא נגלה ומפורסם נגד בני אדם כמו שאמרנו:

[חתימה]

מהולל אקרא ה' אשר לא מנע את שאלתי אשר השתטחתי עליה לפני כסא כבודו בהשתחוותי להדום רגליו והספיק בידי להגיע עד קצה זאת המלאכה הארוכה והמעולה כפי מה שהייתה בה הכוונה אשר משני צדדיה אלה, רצוני הכמות והאיכות הייתה מאד נפלאת בעיני כפי ערכי, ולא מצאתי לה שום אפשרות כי אם לבוא אליה בשמו הגדול והקדוש אשר לא יבושו קויו כמו שכתבתי במבוא השערים, יהי שמו מבורך אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם עבדו בן אמתו.

אנכי בדרך נחני. ומשער לשער הביאני. שמח שמחני. בשמחות וגיל מתחלפים ומינים ממינים שונים כאשר הם נפרדים ולסוף השערים הגיעני. לחזות שובע שמחות המגיע בתמימות המלאכה וכללותה אשר הוא עונג שלם ונפרד במהות מכולם, כן יהיה ה' אלוהינו בעזרנו ובסומכי נפשנו. לשמוע וללמוד תמיד בדברי התורה הזאת הארוכה והחרבה, ומעשה ידינו יכונן עלינו. לשמור מאד ולעשות אותה כתקנה ונזכה ונחיה ונירש הנועם המתמיד הכרוך בעקבה לחיי העולם הבא, ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה:

תם ונשלם ברוך ה' לעולם אמן ואמן: